

प्रकाशक—

श्रेष्ठ श्री सुरेन्द्रनाथ सारानाथ
श्री जैन साहित्य वर्धक समा
अहमदाबाद (गुजरात)

○

मूल्य

रु. १० .

○

प्राप्तिस्थानानि—

१ श्री अमृतधारीश्वरजी ज्ञानमंदिर
बोम्बेकमेट, बोरीवली (पू.)
मुंबई-१९ N.B

२ भूरासास कामीदास पंडित
सरस्वती पुस्तक व्यवहार
हाथीखाना, रतनगोला, अहमदाबाद

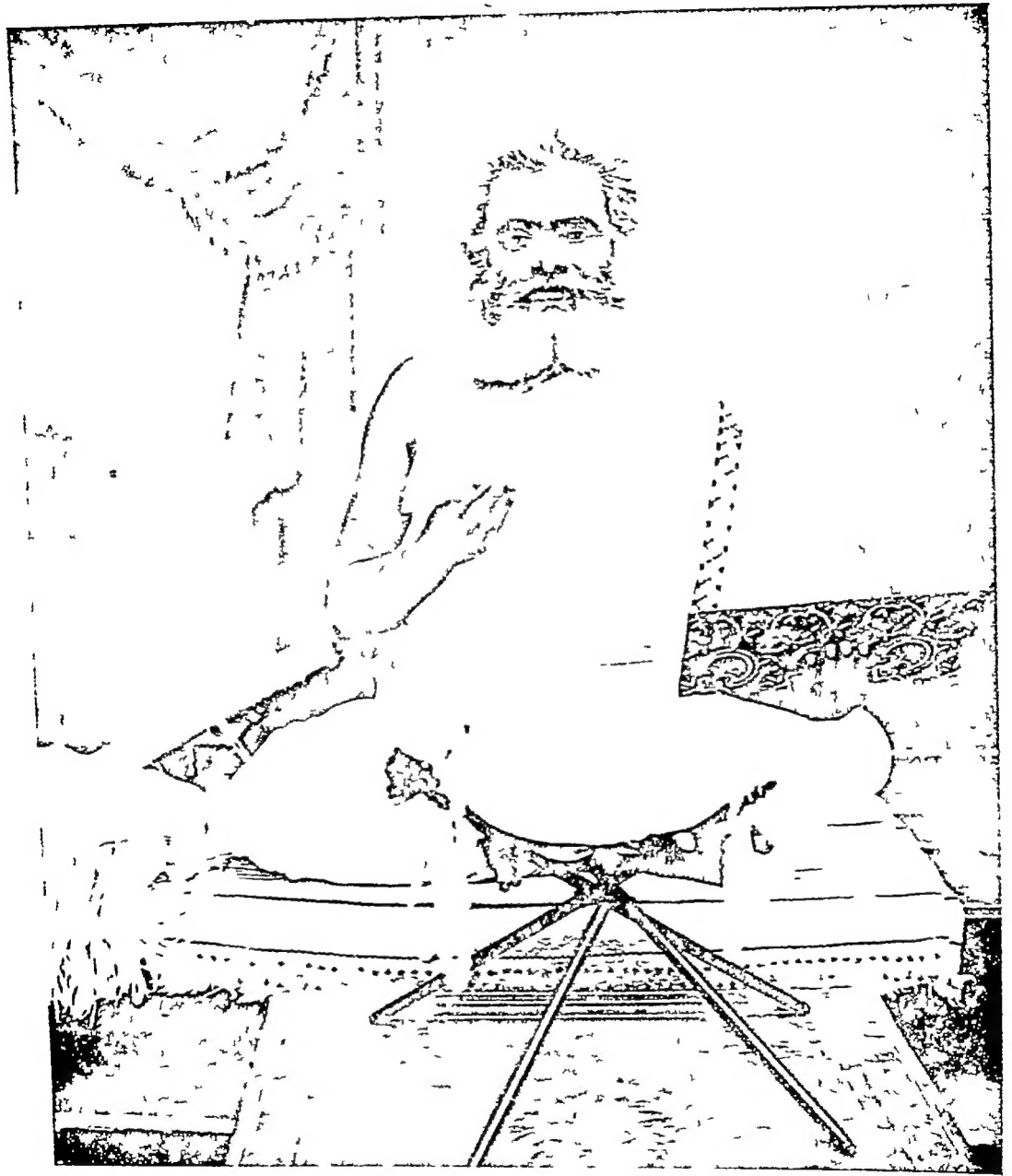
३ सोमचन्द जी दाद
बाबोदादा (सोराड)

○

मुद्रक—

पंडित परमेश्वरदास जैन न्यायधीन
जैनोन्मुख प्रेस
कलिंगपुर (जालंधर) पं. प्र.

शासनसम्राट्

सम्राट् श्री नेमिसूरि परमुदयदयो नन्दनो नन्दनाना
विज्ञानज्ञानपद्मै-लसदमृतकर कस्यतूरो जितेन्द्र ।
मुस्ताभागममेरु-प्रभामितद्विनदक्षो यशोभट्टदेव ,
मौशील सजया नन्दन जनमनसा धर्मधौरन्धर स्तात् ॥ १ ॥

પ્રકાશકીયમ્

મહામહોપાધ્યાય શ્રી મેઘવિજયજીગણિ પુરંદર વિરચિત શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર-
કેન્દ્રે શ્રી હર્ષવિરચિત નૈષધીય મહાકાવ્યના પ્રથમમર્ગની સપૂર્ણ પાઠપૂર્તિ રૂપે

છે, મૂળમાત્ર અને આવશ્યક થોડી થોડી ટિપ્પણી સાથે આ પુસ્તક પ્રથમ

પ્રકાશિત થયેલ છે આ ગ્રંથ વિશેષ વાચનમા આવે અને કાવ્ય-

રસિકોને અધિક ઉપયોગી બને એ આશયથી અતિશય

પરિશ્રમપૂર્વક ‘વિદ્વદ્વિનોદિની’ નામે ટીકા પૂજ્યપાદ

આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયામૃતસૂરીશ્વરજી

મહારાજશ્રીએ રચી છે આ પૂર્વે પૂજ્યશ્રી

મેઘવિજયજી ઉપાધ્યાયજી રચિત

સપ્ત સધાન મહાકાવ્ય પર ‘સરણિ’ નામે ટીકા

પણ પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજશ્રીએ

રચી છે અને તે આ સભા

તરફથી પ્રગટ પણ થયેલ છે

આ શ્ર જન સાહિત્ય વર્ધક સભા તરફથી અનેક વિશિષ્ટ ગ્રંથો પ્રકાશિત થયા છે

એ ગ્રંથો ભવ્યજીવોની જ્ઞાનોપાસનામા પૂરક બનવા સાથે વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમમા

કારણરૂપ બન્યા છે આ સર્વમા અમને જે લાભ મળે છે તે માટે અમે

અમને અહોભાગ્ય સમજીએ છીએ અને એ માટે પૂજ્યપાદ આચાર્ય

મહારાજશ્રીજીનો પરમ ઉપકાર માનીએ છીએ

આ કાર્યમા સહાયભૂત થતા—અને થયેલા સર્વના અમે આભારી છીએ

વિશેષે કરીને આ પ્રકારના કાર્યો કરવાની સફળતા ભાવના રાખીએ છીએ

પરિચય

(૧) વર્તમાન યોગીશીમા પાત્ર પ્રભુ અને તેમા પદ્મ મીશાન્તિનાથ પ્રભુની વિશેષ વિષ્ણાતિ

વર્તમાન યોગીશીમા ચરેલા યોગીશી ટીર્થ કરેલા પદેલા સોભા માળીસમા તેમજમા અને યોગીશીમા મીમા પદ્મ ટીર્થ કરેલા માના સ્થાનમા મો વિશેષ આપક છે એ કહીશક છે અને તે કહેવક છે

પ્રથમ શી માલમદેવ વરમા માનું સ્થાન થાયક તે છે જ આથે રિધનિધ પ્રકારની અનેક મેધપ્રદ માલેથી જુ પુ મે સોભા શી શાન્તિ ચ અન્ધાનના સ્થાનની વિશિષ્ટતાઓ કહ્યું છે, તેમાં પદ્મ શી શાન્તિ અન્નિ સાથ વ અન્ન તરી આથે મેનુ છે એજ કારણે વિધિ વિધાનોમાં અનુષ્ઠાનોમાં, સ્તોત્રોમાં, મે પ્રભુનુ આર્તિપ ના થી, આકૃતિથી અમથા અને કલ્પનાથી અનિવાર્યપણે એવામા આથે છે.

એતિહાસિક પ્રમાણે પદ્મ અન્નિની વિશિષ્ટ કિથતિને પ્રમાણીત કરે છે તે માળીસમાં માલમદેવની શી નેમિનાથ ભવમાન લીસેલા યુવાકાનીમા શી પાર્થનાથ પ્રભુ અને યોગીશીમા ચરેલા ટીર્થ કરે શી વર્ધમાન-મહાવીરકામીસ છે તે સ્થે બિનવરોના સ્થાનની વિશેષતાઓ વિષ્ણાતિ જ છે આ કારણે આ અવધારિણીમાં ચરેલા યોગીશીમા મો પદ્મ પ્રભુના નામ-સ્મરન આથે અધિક પ્રસિદ્ધિને પામ્યા છે. તેમાં પદ્મ અન્નિ કિશોરથી સોભા શી શાન્તિનાથ ભવમાન વિશેષે વિષ્ણાતિ પામ્યા છે અને તેમના અરિઓ પદ્મ અનેક વિશિષ્ટપદ્મથી પદ્મ વિદ્યાનુ અરિવશો પામ્યા છે

૨) મી શાન્તિનાથ પ્રભુના કુદા કુદા ચારત્રોનો દુઃક પરિચય

શી શાન્તિનાથ પ્રભુનુ સ્થાન આ અને પદ્મ મા પદ્મ પદ્મ અન્ન-મહાકામ્યા સ કુત-આકૃતિમાં રમવામા અનેક છે તેમાંના ૩૨લાકની દુઃક વિવેક આ પ્રમાણે છે એ કહીશીની કહીશી કહીશી અન્ન આથે છે એવા પ્રકૃતિ અરિઓને પદ્મવના કાલ-આકાં અન્ન-મો છે તેમાંથી અન્ન-આર અરિઓ અવાક રીતે પ્રચલિત છે કરેક અરિઓમા આકૃતિપદ્મિએ વિનિમતામિ એવા થયે છે કારણમા અન્ન-મ, પુષ્ટ થયો છે તે કહીશી અન્ન કાલિની રમણીકત પ્રુષ્ટ થઈ છે. તેમ—

૧—પ્રકૃત મી શાન્તિનાથ અરિઓ

આ અરિઓમાં કાર્તી શી દેવ-અરિઓ પદારાજ છે તેમાંથી કહીશીક અરિઓ કીરેવમા-અરિઓ અકાષમાના કાર્તી છે. તેમનો અન્ન સમય વિશ્વની નારમી કાલ-કી છે. નિર્ણિતકાકા પ્રુષ્ટ અરિઓની પ્રકૃતિમાં શી દેવ-અરિઓને પ્રકૃત રમનાનો કપટ કહેવક કોઈ છે. તે આ પ્રમાણે—

શિષ્યસ્તસ્ય ચ તીર્થમેકમથને: પાવિત્ર્યકુલજન્મ,
 સ્વાદ્વાદત્રિદશાપગાદિમગિરિ-વિશ્વપ્રવોધાર્થમા ।
 કૃત્વા સ્થાનકવૃત્તિશાન્તિચરિતે, પ્રાપ્ત પ્રસિદ્ધિ પરા,
 સૂરિર્ભૂરિતપઃપ્રભાવવસતિ, શ્રીદેવચન્દ્રોડભવત્ ॥૧૪॥
 આચાર્યો દ્વેમચન્દ્રોડભૂત્, તત્પદામ્ભોજપટ્પદઃ ।
 તત્પ્રસાદાદધિગત-જ્ઞાનસમ્પન્નમહોદય ॥૧૫॥

શ્રી દેવચન્દ્રસૂરિજી મહારાજશ્રીજીના જીવનની કેટલીક વાતો મળે છે, પણ બહુ વિગતવાર વૃતાન્ત ઉપલબ્ધ નથી તેઓશ્રી વિદ્વાન્, પવિત્ર તપસ્વી, ઓજસ્વી, જ્ઞાની, નિમિત્તના વિશેષ જાણકાર, સાથે વિશિષ્ટ ગ્રન્થકાર હતા તેઓશ્રીએ સ્થાનક-વૃત્તિની રચના કરી છે તે પણ ઉપગના ઉલ્લેખમા ૨૫૭૮ છે

૨—શ્રી શાન્તિનાથ ચરિત્ર.

આ ચરિત્રના રચયિતા કલિકાલસર્વગ્ન શ્રીદ્વેમચન્દ્રાચાર્ય છે તેઓશ્રીનો સત્તા સમય પણ વિક્રમની બારમી શતાબ્દીનો મુખ્યત્વે છે આમ તો આ ચરિત્ર ત્રિપષ્ટિશલાકા પુરુષ ચરિત્રના એક ખડસ્વરૂપ છે છતાં પણ ૨૦૪૩ શ્લોક પ્રમાણુ આ ચરિત્ર છે તેમા સાગોપાગ સર્વ હકીકતો વર્ણવી છે કાવ્ય દષ્ટિએ પણ બહુમૂલ્ય આ રચના છે ત્રિપષ્ટિના પાંચમા પર્વમા પચસર્ગાત્મક પચમચક્રવર્તીનું આ ચરિત્ર પચ અકનો સુમેળ સાધે છે સાથે સાથે અનેક પ્રકારના બોધને સમૃદ્ધ બનાવે છે રાજમાર્ગ પગ આવેલા વિજ્ઞાન સરોવરના એક વિશિષ્ટ ઘાટ જેવું આ ચરિત્ર સખ્યાબધ જીવોને વિમળતા-શીતળતા આપવા સાથે પિપાસાને પણ શાંત કરે છે

૩—શ્રી શાન્તિનાથ ચરિત્ર

આ ચરિત્ર સંસ્કૃત છે ને તેના કર્તા આચાર્યશ્રી માણિક્યચન્દ્રસૂરિજી છે તેઓશ્રી 'રાજગચ્છીય' હતા તેઓશ્રી સાહિત્યના સાગ વિદ્વાન્ હતા તે હકીકત - સાહિત્યમા લખ્યપ્રતિષ્ઠ-મન્મટકૃત 'કાવ્યપ્રકાશ' ગ્રન્થની તેઓશ્રીએ કરેલી 'સ કેત' નામની અર્થગભીર ટીકાથી-૨૫૭૮ છે તેઓશ્રીએ એક શ્રાપાર્શ્વનાથ ચરિત્રની પણ રચના કરી છે તેમા ૧૨૭૬ ની સાલ છે તેથી તેઓશ્રી વિક્રમની તેમજ શતાબ્દીમા થયા છે તે ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે

‘રસપિરવિસહ્યાયાં, સમાયાં વોપપર્વણિ ।

સમર્થિતમિદ વેલા - કૂલે શ્રીદેવકૂપકે ॥૧॥’

૪—શ્રી શાન્તિનાથ ચરિત્ર

આ ચરિત્રના રચયિતા શ્રીમુનિદેવચરિત્ર મહારાજ છે તેઓશ્રીજી શ્રીવાદિદેવસુગ્રજ મહારાજ શ્રીના પ્રશિષ્ય છે આ પ્રસ્તુત ચરિત્રનું સંશોધન એમગદિત્ય સક્ષેપના કર્તા સમર્થ વિદ્વાન્ શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિજી મહારાજને કૃત્યું છે એ અંગે કર્તા પોતે જ કહે છે કે—

“યો વાદોશ્વરદેવસૂરિસુગુરો-મૂલકમે સૂરિણા,
 ચક્રં શ્રીમદનેન્દુના નિજપદે, તેનામ્રવૃત્તશ્રિતા ।

काम्ये श्रीगुणिवेशसूरिकविना श्रीधाम्निवृत्ते हृते
श्रीगुणस्मृतौ श्रीगुणिवेशसूरि सगोऽग्रयत् क्षमा ॥ (५७)

श्रीगुणिकाश्रयिणि पञ्च स्वरविद्यया श्रीगान्ध्याय अष्टाश्विनी प्रदक्षिणाया नमः ७-१-

“पूज्यजीमुनिवेषमूरिरचित - भीमान्निहीर्षण-
प्रकृत्याऽपुनरुत्तमवर्णनतया, काम्यं मयेदं कृतम् ।”

આ કાવ્ય ભલે હર્ષન-એકાગ્રીએ લે કલિએ. શ્રી ક. H Jacobl શ્રી સમગ્રદિત્ય સંલેખની પ્રસ્તાવનામાં લખે છે કે—

Devasuri his Upamiti bhava prapancha Katha saroddhara (in samvat 1298) and his Shantinath Chaitra ઉપનિષદ અંગણ કરીને તેઓ જાઃ શરિતના જાણી નામ જો દેવમુરિય' જગ્યાને છે. વળી તે દેવમુરિય ઉપનિષદ અવ પ્રપચ જ્યાં સાચેશ્વરના જ્ઞાતી છે—એક વધુ કહે છે. જા જાને તેવની જગ્યા છે એક એ મુનિ જગદને જુદા પાઠીને દેવમુરિ એ પ્રજાએ જુદા' એ નામના નથી એવુ જ નહિ વધુ ઉપનિષદ અવ પ્રપચ જ્યાં સાચેશ્વર ના જ્ઞાતી એ દેવમુરિય છે તેવને વધુ ઉપનિષદ અવ પ્રપચ જગ્યા વળી દેવમુરિ અંગણને જાનેને એક જગ્યા. અને એક જગ્યા સવર્યા જગ્યા જાણી.

કર્મને એમનીએ બાવી સ્થાન સુધીથી સમજાવ્યું. અક્ષતત્વ સુધીએ પહોંચીને એમણે કહ્યું કે એ સ્થાન પહોંચ્યા પછી બધાને એક જગ્યાએ પહોંચવાની જરૂર છે. એ સ્થાન પહોંચ્યા પછી બધાને એક જગ્યાએ પહોંચવાની જરૂર છે. એ સ્થાન પહોંચ્યા પછી બધાને એક જગ્યાએ પહોંચવાની જરૂર છે.

५-१०० ट्यान्किनास बरिख

[illegible]

६—भा. शर्मिलनाथ अग्नि

આ ચરિત્ર એક વહાણ છે. ૧૬ જાનવા નહેવારેલા આ ચરિત્રના શેઠે ૧૯૪૨ એ જાનવા
હાઈ આવાઈ થી બુનિયત્પરિણા છે. એકની જિંદગી અને કવિત્વ કવિત્વે સુન્દર ચરિત્ર આ ચરિત્રથી
૧૯૪૬ થાય છે આ વહાણના રવાના કુખન પ્રવેશન તેમજીશીકા જેવે પ્રસિદ્ધિ અનુભવ છે. તેના
અવનવા ૧૫૫ કલ્પનથી બુનિયત્પરિણા છે. ૧૫૫૬ કુખનજીકા, કિસા, કિસાવાવન, અને તેનીય ચરિત્રો.
અનવાદ પ્રવેશન હશે એ અનવાદથી કવિત્વ એ અનવાદની કવિત્વના હાઈ-વેળા એ એન કાલનવા
બુનિયત્પરિણા છે આ વહાણના અનવાદના આરે તે એક સાથે એ કાલ હશે આ હાઈના તેમજીશીકા આ
પ્રવેશન ૨૬ છે

“એ દોષાન્ પ્રતિપાદયન્તિ સુધિય શ્રીકાલિદાસોક્તિષુ,
શ્રીમદ્ભારવિમાધપણ્ડિતમદ્દા-કાવ્યદ્વયેડપ્યન્વહમ્ ।

શ્રીહર્ષામૃતસૂક્તિનૈષધમહાકાવ્યેડપિ તે કેવલ,
યાવદ્વૃત્તચિવર્ણનેન મગવચ્છાન્તેશ્ચરિત્રે ગુણાન્ ॥૧૧॥

મિથ્યાત્વાશ્ચિતકાવ્યપશ્ચકમિદ વ્યાચક્ષતે સૂરયો,
યદ્વત્ પ્રાથમકલ્પિકાય સતત વ્યુત્પત્તિસપ્રાપ્તયે ।

તદ્વચ્છાન્તિજિનાધિનાથચરિત સમ્યક્ત્વસવાસના-
વાસાવાસિતમાનસા યદિ તતઃ કિં સ્યાન્નવા વાન્હિતમ્ ॥૧૨॥”

આ મહાકાવ્યની રચના સં ૧૪૧૦ માં થઈ છે પૂજ્ય આચાર્યશ્રી વિજયદર્શનસૂરિજી મહારાજે
આ મહાકાવ્યની પ્રબોધિની' નામે સુંદર ટીકા રચી છે ચાર સર્ગ સુધીનો પ્રથમ વિભાગ મુદ્રિત થઈને
પ્રકટ થયો છે બીજી મુદ્રણ ચાલુ છે તેથી આ મહાકાવ્યના અભ્યાસમાં સુકરતા વધશે એ સ્પષ્ટ છે

૭-શ્રી શાન્તિનાથ ચરિત્ર.

આ ચરિત્ર ગદ્ય છે આના રચયિતા શ્રી ભાવચન્દ્રસૂરિજી છે. સ સ્કૃતના પ્રાથમિક અભ્યાસીઓને
વ્યુત્પત્તિ માટે આશીર્વાદ સમાન આ ચરિત્ર છે ભાષાનો સુંદર રસમય પ્રવાહ અહિં વહે છે વ્યાખ્યાનમાં
આ ચરિત્ર સારા પ્રમાણમાં પ્રચલિત છે અને તેથી શ્રોતાઓને સારો રસ રહે છે

૮-શ્રી શાન્તિનાથ ચરિત્ર.

શ્રી વત્સગજ મુનિ કૃત આ ચરિત્ર શ્લોકબદ્ધ અને સુંદર છે માત્ર સાતસો શ્લોક પ્રમાણ આ
ચરિત્ર ઠીક ઠીક અભ્યાસી એક બેઠકે વાંચી લે એવું છે

(૩) પ્રસ્તુત શ્રીશાન્તિનાથ ચરિત્રનો પરિચય અને વિશેષતાઓ.

ઉપરોક્ત સર્વ ચરિત્રો કરતા જુદી જ ભાત પાડતું મહામહોપાધ્યાય શ્રીમેધવિજયજી ગણિવર્ધન
વિરચિત આ ચરિત્ર છે આ ચરિત્રમાં મુખ્ય છન્દ વશસ્થ છે અને ૫૯૧ સૂક્તો છે શ્રીશાન્તિનાથપ્રભુનું
કેવળ જીવન બાણવાની ઈચ્છાથી જો કોઈ આ ચરિત્ર વાંચવા જાય તો તેની ઈચ્છા ઈચ્છામાત્ર જ રહે
એવું આ ચરિત્ર છે આ ચરિત્રની મળ માણવા માટે કાવ્યોત્તોસારો પરિચય હોય, વિશિષ્ટ કોટિની વ્યુત્પત્તિ
હોય, શબ્દાલકાર પ્રત્યે પક્ષપાત ડેળવાયો હોય, તો જ આ ચરિત્રથી ગ્લાનવાદ લઈ શકાય એવું છે બીજા
અન્યોની જેમ આ ચરિત્ર વાંચતા જઈએ ને સમજતા જઈએ એવું નથી કેટલોક સ્થળે તો એક એક
શ્લોક સમજવા માટે સારો એવો સમા આપવો પડે એવું છે આ ચરિત્ર અંગેની કેટલીક વિશિષ્ટ હકીકતો
લક્ષ્યમાં રાખવા જેવી છે—તે આ પ્રમાણે

૧ સ સ્કૃત સાહિત્યમાં શ્રીહર્ષકૃત નૈષધીય ચરિત્રનું સ્થાન વિશિષ્ટ છે એ ચરિત્ર વિદ્વાનોના
મસ્તક ડોલાવે એવું છે, સ સ્કૃતજોની સૃષ્ટિમાં એવા કેટલાક સૂક્તો પ્રચલિત છે કે જે ઉક્ત ચરિત્રનું સાર
ગોરવ પુષ્ટ કરે છે

“વપમા કાલિદાસત્વ, મારવેરર્થગોરવમ્ ।

વૃણ્ઢન પદલાહિત્ય, માવે સન્તિ ત્રયો ગુણાઃ ॥

શકિતે સૈવયે જાણે, જ યાચો જ ન યાચિ' ૧

જાણા પ્રાર્થની ઉક્તિમાં નિષ્કીર્ણતા રજાકનાથ કરનારાઓને અનુક્રિત તેની અનુક્રી નથી. તેમાં જ્યુ તેના પ્રથમ કર્મ જૂન રસકલા છે સાકુતલ આટ તેના ચોથા જાક એમ નમજ્જન છે તેવ નેવધને પ્રથમ કર્મ નમજ્જન છે, તે પ્રથમ કર્મના દરેક સ્થોતના પ્રત્યેક વારણ વર્ધને તેની પાદપૂર્તિ કરીને જા શીશાન્તિનાથ શક્તિ ની રક્ષા કરવામાં આવી છે

૨. શરિતે અનુરૂપ અનુક્રમે સ્થોતની રચના કરવી એ એક વાત છે અને પાદપૂર્તિ કરીને રચના કરવી એ બીજી વાત છે. સકુતલ પારૂવરના પાદપૂર્તિ રૂપે ચારેણુ શાકિત પજુ પ્રુખ્ખ છે તેના કાશિકાક કવિત્વ મેધપૂત્તિ ક્ષમી પાદપૂર્તિમાં વર્ધ છે સકાવાચર કલોત્તરી પજુ વળી પાદપૂર્તિમાં પ્રકટ છે પાદપૂર્તિ કરનારા કવિઓના ઉપાખ્યાયજ્ઞ મા મેધવિભવજ્ઞ જ્ઞા જ્ઞાન રક્ષાન જ્ઞ પ્રથમ જ્ઞાને જિનુ છે એ ક્ષાકિત તેઓમાં કહેવા પાદપૂર્તિ રૂપ કાઓથી રૂપટ સજ્જન જોવી છે

૩. ક્રમ શીઘ્ર શીઘ્ર પાદપૂર્તિ કરે—તે ક્રમ વધારે પાદપૂર્તિ કરે જ્યુ ઉપાખ્યાયજ્ઞ કીર્તિશક્તિવજ્ઞ જ્ઞાકાર ૭ કાવ્યે પાદપૂર્તિમાં કરી છે મેધપૂત્તિ-ચાક-જ્ઞને નેત્રીવની પાદપૂર્તિમાં તેમાં ક્રમ કરી છે ને તે પ્રકિત પજુ છે જા કાર્મની કક્તિના તે તેના અનુભવીમાં જ અભવી કહે જા પ્રાર્થની પાદપૂર્તિ રૂપે રચાએક કાઓમાં એ કા ની પ્રુક્ષલતા ન હોય તે રસપ્રવાહ રક્ષકિત વર્ધ જ્ઞવ છે—જાકિ પજુ જિનુ રક્તન જ્ઞર વધે—જા જ્યુ કરિએ કેદકા રક્ષે તે કરક રસ પ્રવાહ વધેતો મરી છે તે જ્યુ જ્ઞેવા જ્ઞાકે, નીચના એક સ્થોતની એ ક્ષાકતની પ્રતિતિ વધે—

ય વાજ્ઞોજ્ઞવરવાસિવા મુદા વિશાકુમજ્ઞવપિ કાયા કમાત્ ૧

અર્ધજ્ઞવલેય વચ્ચકવોક્તિતે મે 'જ તમ્મુજ્ઞવ પ્રવિમા વરાવરે' ૧૧૧૫૨૧

ઉપરની પાદપૂર્તિ કેટલી સુ-કર પ્રાકાશિક છે જાણ્ય અનેક ઉપકારકો પ્રકટાત મન્વજ્ઞ છે. જાણી તે પાદપૂર્તિને કરણે જાણા કાકિત્ત છે—કિટલે જા કાવ્યના અવવાશીએ એ કક્તિનાથી કેદાવજ્ઞ વચ્ચ તેના પ્રાકનાથ ચેવા ત્વર જ્ઞવુ જ્ઞરી છે.

૪. જા કાવ્યના જ કાર્મ છે તેમાં પ્રથમ કર્મમાં, શક્તિનાપુર નમર વિશ્વેન સન્ધ, અધિરા સર્વો, શાકાન્તિનાથ પ્રુત્તો જ્ઞવુ પ્રુત્તુ શીકર્મ વધેરે જ્ઞવુ છે. વધેરે ત્રીજા કર્મમાં પ્રુત્તો વિવાક, વાકારિ રત્તે, વધે જ્ઞના વિજ્ઞવ પારે પ્રવાક, જ્ઞનીની વાક, તેથી કીકી કુલ-વધેરે જ્ઞવુન જ્ઞનેક ઉત્તીક્ષ્ણથી કારપૂર છે. જાકિ પ્રકાશિક કેદકા જ્ઞવુ જ્ઞવુન જ્ઞવુ કર્મ છે. ચેવા કર્મમાં જ્ઞવુવિજ્ઞવને અલિરેક રક્ષાશક્તિ વેરજ્ઞવશિકા વર્ધ વનવા જ્ઞવુ—કીત્તારિ વિરવજ્ઞ છે. વાવજ્ઞ કર્મમાં વિર વરકવ્ય કેવર પ્રતિ તર્કિકવાવના, કેવના પરિવર જ્ઞને ક્ષા કર્મમાં વિવજ્ઞ, અવધરની વિવજ્ઞ, તેવુ વજન, વાકાન્તુ સજ્જન જાકિ વિશિષ્ટ રીતે પ્રુખ્ખ છે

૫. જા કાવ્યમાં એક જાવેકાએ કન્દાકકાર પ્રધાન છે—જ્ઞવુ નાકની પાદપૂર્તિ હોવાને કારણે તદ્દરૂપ જ્ઞવુક કારે જ્યુ જિવાક નથી. કન્દાકકારમાં વિવિધ જ્ઞવુકાઓ તે પડે પડે છે. ક્ષા કર્મમાં કેદકા ઉપકારકો જ્ઞ પ્રવાક છે.

“પરમ્પરાર્થાન્ન પરમ્પરાર્થતઃ”

“મિતાયુષા વૃદ્ધ્ જનિતા જનાસ્તનૈર્ન ધાધિકા સ્યાન્નમસો નવાધિકા”

“સદાદિનાથાર્ચનિકાદિના દિના-ગમે સમેતા સઘનંજનોર્ડનૈઃ”

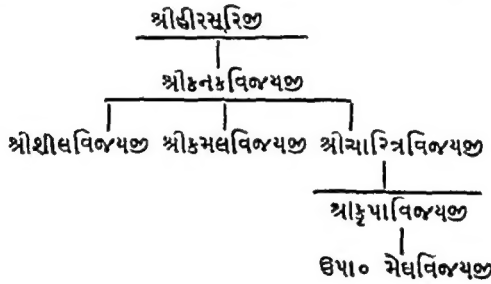
“મૃષા કષાયાનપિ મા કૃથા વૃથા” ઇત્યાદિ

આમ આ કાવ્ય ઉચ્ચ કક્ષાનો રસારુનાદ કરાવવા સાથે વિશિષ્ટ વ્યુત્પત્તિનું પૂર્ણ પોષક છે

(૪) પ્રસ્તુત કાવ્યના કર્તાનો દૂક પરિચય.

આ ચરિત્રના કર્તા ઉપાધ્યાયપ્રવરશ્રી મેઘવિજયજી મહારાજનું વિગતવાર ચરિત્ર ખાસ મળતું નથી, પણ તેઓશ્રીએ રચેલા તે તે ગ્રંથોની પ્રશસ્તિ ઉપરથી નીચે પ્રમાણેની હકીકતો તારવી શકાય છે

(૧) તેઓશ્રીનો સત્તાકાળ અદારમી શતાબ્દી છે (૨) તેઓશ્રી સત્તરમી શતાબ્દીમાં રચેલા સૌભાગ્ય સમ્પન્ન આચાર્યશ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજની પરંપરામાં થયા છે. (૩) તે પરંપરા આ પ્રમાણે છે.

ઉપર-જણાવેલા શ્રીશીલવિજયજી આદિ ત્રણે સહોદર બન્ધુઓ હતા. (૪) શુરુકૃપાથી પ્રાપ્ત ચિંતામણિ મંત્રની સુંદર આરાધના-સાધના ઉપાધ્યાયજીએ કરી હતી. (૫) તેઓશ્રીનું પાડિત્ય પરિત. પ્રસરિત હતું તે તે તે વિષયના રચેલા તેમના ગ્રંથોથી સ્પષ્ટ જણાય છે. (૬) તેઓશ્રીએ અનેક વિષયોના ગ્રંથોની રચના કરી છે તેમાં કાવ્યગ્રંથો વિશેષે રચ્યા છે તે તે ગ્રંથોની યાદિ આ પ્રમાણે છે ૧-અક્ષરમાલ્યાકરણ ૨-હેમચન્દ્રિકા, ૩-સમસંધાનમહાકાવ્યમ્, ૪-દેવાનદાબુદ્ધમ્, ૫-મેઘદૂત સમસ્યા લેખ, ૬-શ્રીશાન્તિનાયચરિત્રમ્, ૭-વર્ષપ્રભોધ, ૮-માતૃકાપ્રસાદ, ૯-શ્રીવિજયદેવમાહાત્મ્ય-વિવરણ, ૧૦-સુકિતપ્રભોધ નાટક, ૧૧-હસ્તસજીવનમ્ આ સિવાય બીજા અનેક ગ્રંથો પણ તેઓશ્રીએ રચ્યા હોવાની સંભાવના છે

(૫) પ્રસ્તુત કાવ્યનું પ્રકાશન અને ટીકા

પ્રસ્તુત કાવ્યનું મૂળ માત્ર પ્રકાશન વીર નિ. સ. ૨૪૪૪ માં ‘જૈન વિવિધ સાહિત્ય સામ્રાજ્યાએ’ કર્યું છે બનારસથી બહાર પડેલ આ કાવ્યમાં નીચે થોડી થોડી ટિપ્પણીઓ પણ છે તેના સમ્પાદક જે પ્રતિ પરથી આ સંપાદન કર્યું છે તે પ્રતિના લેખક જે રસોક આંતે લખ્યો છે તે રસિક અને સુંદર છે તે આ પ્રમાણે છે—

સમસ્ત્યાસ્ય સાક્ષાત્ સજ્જેવશ્ચ કૃતા શૂત્રના વાક્યે પાઠકાયે ।
 દુપાત્રેવમુચ્ચાત્રસ્તામિવેન, સમુત્પારિતા મત્પ્રતિ મુખરીયમ્ ॥

એનાર શુદ્ધ અને સુવાચ્ય એ પ્રકારે કરવી આ રીત કરવામાં આવી છે. રીત કરતાં પ્રથમ પ્રથમ સ્થળે પાઠ્ય કરે છે. રીત પછી આપા કામ્યતુ વાચન વિશ્લેષ અને એ રીત છેવટે સમનમાં પધારે માત્ર એ સદેવ છે. એટલે રીતશુદ્ધિ આ પ્રકારનું અધિક ઉપયોગી નવશે એ નિર્દેશ છે. આપા કામ્ય રીત કરવાતુ કાર્ય કેટલું વિષય છે તે તે તે વિષયના અવધાર અનુસાર એવું છે એવું છે. અતિ પરિભ્રમે આ કૃતિ તેણે કરેલી છે. દિગ્વિષ્ટી આ કાર્યમાં આવી આવી પૂરક બની છે.

(૬) રીતકારનો દૂકે પરિચય

આ કામ્યના રીતકાર પૂનર્વાદ સામવિહાર-નિવરણ-પ્રકૃતપાત્રિ આચાર્યશ્રી વિશ્વપ્રભુતશ્રી શરણ મહારાજ છે. તેઓએજ પીઠમ્ સંહિતા સમય વિદ્યાર્ અને પૂર્વ પ્રતાપી સાહનસભદ્ર સ્ક્રિપ્શનમાં નિર્દેશ કર્યો હતો. આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિશ્વનેમિશ્રીશરણ મહારાજની પદપર છે. તેઓએજ નિર્દેશ કર્યો આપા અનેક પ્રશ્નોની રચના કરી છે. તે પ્રશ્નોની સંક્ષિપ્ત સારિ આ પ્રકારે છે—

૧. સ્વપ્ન સ્મૃતિવિશિષ્ટ
૨. સ્મૃતિ સ્મૃતિવિશિષ્ટ
૩. ચૈતન્ય-સ્વપ્ન સ્મૃતિવિશિષ્ટ,
૪. નૈસર્ગિકતાત્
૫. રીત-પાત્રિ,
૬. આત્મનિન્દા દ્વારિવિશિષ્ટ-આપાદ,
૭. સ્વપ્ન-સ્વપ્ન મહારાજ સારિ રીત,
૮. કવચપાત્રિવિશિષ્ટ
૯. કાર્યકોષ-પ્રવૃત્તિ રીત.

આ પ્રકારના કામ્યની રીતશુદ્ધિ નામ નિર્દેશિતોદિની છે. આ કામ્યની રીતમાં આર્ સ્વપ્ન અને અધિક સ્વપ્ન આપાદા આપા છે. એથી કામ્યનો રચાસ્વરૂપ વિશેષે અભ્યર્થ રહે છે. એથી રીતમાં અધારણ પત્રોની અતિશય અર્થ કરવામાં આવી છે. આ તેથી કામ્યની સ્વભાવ કરી આવ છે. અર્થ પ્રમાણિક આનંદના અવધાર તેટલું અધિકવાદિ નિર્મળ કરવામાં આપા છે. ઉપાધ્યયણ શ્રીવેદવિશ્વપ્રભુ મહારાજના પ્રશ્નો પર રીત કરવાતુ કોઈએ અધ્યર્થથીએ કરેલ છે—આ પૂર્વે કામ્ય આપાન મહારાજ કરની રીત પણ તેઓએજ કર્યો છે. એથી અધ્યર્થના આપા અધાર કરવાનો અધિકાર તેઓએ નિર્દેશ આપ્યો છે. એ સ્વરૂપ છે.

(૭) ગ્રંથની ઉપયોગિતા

આરા મર્યોની ઉપયોગિતા શુ ? એવો પ્રશ્ન થાય એ સ્વાભાવિક છે એનો ઉત્તર તો અનેક પ્રકારે આપી શકાય એમ છે છતાં એટલું ચોક્કસ છે કે આવા મર્યોને ઉપયોગમાં લેનારા ધણાં જોઈ હોય છે એમ તો મહામૂલ્ય અવકાશને લેનારા પશુ કેટલા હોય છે ? એની કેટલીક અદ્ભુત વસ્તુઓ છે કે જેને જોઈને જ જનના આશ્ચર્ય અને આનંદ અનુભવે છે થોડા વિદ્વાનો તો જશ્ન આ મર્યોના આસ્વાદથી આહલાદ અનુભવે અને ગ્રંથના મોરણને સર્વત્ર પ્રમાણમાં એટલું થાય તો પશુ આવા મર્યોના પ્રકાશનની સાર્થકતા અને સફળતા છે એજ.

સ ૨૦૨૧ આસો શુ ૪ મંગલ

ના ૨૮-૮-૧૯૧૫

મહે જીવણ અમજી નાનમ દિર

માકુ ગા, મુખ-૧૯ ડી ડી

}

સિ.

વિજયધુરન્દ્રસરિ.

३०	अष्टापदजीनी पूजा (सार्थ)	०
३१	नन्वाणु अभिषेकनी पूजा (सार्थ)	०
* ३२	दर्शनरत्नरत्नाकर (भाग-२)	८-००
३३	श्रीसिद्धदेमचन्द्रशब्दानुशासनम् (सिद्धदेमसरस्वतीसमन्वितम्) प्रथमः खण्डः	५-००
३४	श्रीफलपलतावतारिका	५-००
३५	श्रीहितशिक्षाछात्री	१-२५
* अ ३६	दर्शनरत्नरत्नाकर (भाग ३)	६-००
* आ ३६	देवसीराई प्रतिक्रमणादिसूत्र	०-६२
अ ३७	शब्द	१-५०
* आ ३७	पञ्चप्रतिक्रमणादिसूत्र	१-५०
* ३८	फलसूत्र (खोमशाही)	१२-५०
३९	श्रीशान्तिस्नात्रादिविधिसमुच्चय	५-००
४०	श्रीसिद्धचक्रयत्रोद्धारपूजनविधि	
४१	श्रीपर्युषणाष्टादिका व्याख्यानम्	२-००
४२	हितचित्तन	१-२५
अ ४३	श्रीवद्वेमानमहावीराष्टकम्	०-२५
आ ४३	प्रतिष्ठादि-विधिसमुच्चय (भाग-२)	५-००
४४	लक्षणविलास	२-००
४५	श्रीगोहीपार्श्वनाथस्तव	२-००
४६	पञ्चकारणनु स्तवन (सार्थ)	१-२५
४७	त्रैलोक्यप्रकाश चैत्यवदनचोवीशी (सार्थ)	
४८	मन्धविनोदपञ्चदशी	०-५०
४९	विमर्श	१-२५
५०	तन्मेष	१-२५
५१	सर्वेश्वसिद्धि	५-००
५२	श्रीशान्तिनाथपञ्चकल्याणक पूजा	०-२५
५३	द्रव्यगुणपर्यायनो रास (द्रव्यानुयोगनीमहत्ता साधे)	७-००
५४	श्रीशान्तिनाथचरितम् जैननैपथीयमहाकाव्यम्	१०-००

शास्त्रविशारद - कविरत्न पीयूषपाणि आचार्य महाराज श्रीविजयामृतसूरीश्वरजी महाराज

जन्म

१९५२

बोटाद

卐

दीक्षा

१९७१

जावाल

卐

पंन्यासपद

१९८५

महुवा

उपाध्यापद

१९९१

महुवा

卐

आचार्यपद

१९९२

अमदावाद

(राजनगर)

येन श्रावकमम्भृतेज्ज नगरे. श्रीदौलतारव्ये श्रुते,
श्रीगणेश्वरपार्श्वनाथभगवान्, नीतः प्रतिष्ठां पराम्
नानाधर्मविधानतो नतजनाः, पुण्यालयं लम्बिताः,
मोऽय श्रीविजयामृताभिधवरः सूरीश्वरः स्तात् श्रिये ॥ १ ॥

आचार्य श्री विनयचन्द्र खान भण्डार,
साय भवन, चौड़ा रास्ता, चयपुर-३ (राज.)

ॐ ओ० ह्रीं अर्हं नमः ॐ

महामहोपाध्यायश्रीमेघविजयजिद्विणिवर्यविरचितं

श्रीनैपथीयमहाकाव्यपादपूर्तिरूप

श्रीशान्तिनाथचरित्रम् ।

(जैननैपथीयमहाकाव्यम्)

तच्चेदं शास्त्रविशारद-कविरत्न-पीयूषपाणिपूज्यपादाचार्यमहाराज-

श्रीविजयामृतसूरोत्थरमहाराजविरचितया

‘विद्वद्विनोदिनी’ नाम्न्या ‘विद्वत्पा’ समलङ्कृतम् ।

निपीय यस्य क्षितिरक्षिणः कथा, निमर्गतोऽनर्गलमर्गमाश्रिताः ।

जना जनुःपूर्णफलार्थमुद्यता, नमोऽस्तु तस्मै प्रथमार्हतेऽनिशम् ॥१॥

विधाय कर्णातिथिं यद्वचो हितास्तथाद्रियन्ते न बुधाः सुधामपि ।

दयानिधिः सद्भिधिवारिधिर्जिने-श्वरः स शान्तिर्दिशतात् समस्थितिम् ॥२॥

गलग्रहध्वस्तवपुर्मनःखलश्चलाचलात्मापितसर्वनिर्मलः ।

नलः सितच्छत्रितक्तीर्तिमण्डलः, कलस्वनो नेमिजनोऽस्तु शंखलः ॥३॥

यदोजसैवाग्नितपःकरालता, विनोय सम्यक्त्वमवापि दुर्मठः ।

दशावतारो ननु पार्श्वतीर्थकृत्, स राशिरासीन्महसा महोज्ज्वलः ॥४॥

इत्यभिधानचिन्तामणि । अथवा श्रियाम् अभिव्यक्तम्-शुद्धम् मनउज्ज्वलम्, श्रिया धवलत्वम् पवित्रत्वात्, अनुरक्तता धानुराग, प्रणय इति यावत्, स च रक्त लोहित इति यावत् । मनोऽनुरागयो शुक्लत्व-रक्तत्वे च साहित्यदर्पणोक्तदिशाऽवसेये । एवञ्च धितपोतयोरेक्यात् पीतत्वमपि सूचितम्, वप्रत्रये रूप्य-रै-रत्नमये वर्णत्रयस्योचितत्वं स्पष्टमेव । श्रियामिति बहुत्व जिने सर्वज्ञत्वेन सर्वश्रोणामनुरागसूचकम् । ज्वलत्प्रतापावलि कीर्तिमण्डलः—कोत्तैर्यशस मण्डलम्-समूह कीर्तिमण्डलम्, प्रतापानाम् तेजसाम् प्रभावा-णामिति यावत्, आवलि—श्रेणी प्रतापावलि, ज्वलन्तो-प्रकाशमाना चासौ प्रतापावलि ज्वलत्प्रतापावलि, ज्वलत्प्रतापावलि कीर्तिमण्डल यस्य स ज्वलत्प्रतापावलि कीर्तिमण्डल । 'यत्कोशदण्डजं तेज स प्रभाव प्रतापवत्' ३-४०४ । 'रात्रिलेखा ततिर्वीथोमालाल्यावलिपङ्क्तय । घोरणी श्रेणी' ६-१९ । 'समूहश्चय कूट मण्डलचक्रवाकपटलस्तोमा' ६-४७ । इति त्रिज्वल्यभिधानचिन्तामणि । सः—सर्वज्ञत्वेन प्रसिद्ध । जगत्त्रयीविभूः—त्रयोऽवयवा अस्या इति त्रयी, जगताम्-भुवनानाम् त्रयी-जगत्त्रयी, तत्र विभु भर्ता, जगत्त्रयीविभु अर्हन्निति यावत् । तथा—श्रिया । वभासे—दिदीपे, शुशुभइति यावत् ॥१॥ (अत्र हेतुल्लेखा-ऽलङ्कार । वृत्त वशस्थम् ।)

निपीय यस्य क्षितिरक्षिणः कथाः, सुराः सुराज्यादिसुख बहिर्मुखम् ।

प्रपेदिरेऽन्तःस्थिरतन्मयाशयाः, सदा सदानन्दभृतः प्रशंसया ॥२॥

अन्वयः—क्षितिरक्षिणः, यस्य, कथाः, निपीय, अन्तःस्थिरतन्मयाशयाः, सुराः, प्रशंसया, सदा, सदानन्दभृतः, सुराज्यादिसुखम्, बहिर्मुखम्, प्रपेदिरे ॥२॥

वृत्तिः—क्षितिरक्षिणः—क्षितिं पृथिवीं रक्षति पालयतीति क्षितिरक्षी 'अजाते शीले' ५।१।१५४। इत्यनेन णिच् प्रत्यय, तस्य तथा पृथिवीपालकस्येति यावत् । यस्य—भगवत शान्तिनाथस्य । कथाः—गोप्त्री, ऐहिकामुष्मिन्प्रत्युद्भव्युद्गोपशामकमोक्षादिजन कोपदेशवाक्यानीति यावत् । निपीय—सादर सम्यगाकर्ण्य । अन्तःस्थिरतन्मयाशयाः—अन्त-अन्त करणे हृदये इति यावत् । स्थिर-दृढपरस्कारसरकारित । तन्मय-कथाविषयक, आशयोऽभिप्रायविशेषो वेपान्ते तथा । सुराः—इन्द्रादिप्रमुखा देवा । प्रशंसया—तदीयशौर्य-वीर्योदात्त्यादिवर्णनेन । सदा—सर्वदैव "सर्वं वाक्य साविधारणम् भवतीति" नियमात् । सदानन्दभृतः—सन् समीचीनश्चासावानन्दो हृपे सदानन्दस्त विभ्रति धारयन्तीति सदानन्दभृत । (सन्त) सुराज्यादि-सुखम्—इत्यश्वरथपादाति चतुरङ्गवत्तान्वितसौराज्यादिजनितऽऽनन्दम् । बहिर्मुखम्—मुखादाननात् बहि-याह्यम् बहिर्मुखम् । 'पर्यापाङ्गबहिरचपश्चम्या' १।३।३२। इत्यन्ययोभाव । सातिशयप्रयोजनाभाववत्त्वेनोपेक्ष-णीयमित्यर्थ । प्रपेदिरे—प्राप्तवन्तः, हातवन्त इति यावत् ॥२॥

यथा श्रुतस्येह निपीततत्कथास्तथाऽऽद्रियन्ते न बुधाः सुधामपि ।

सुधाभुजां जन्म न तन्मनःप्रियं, भवेद् भवे यत्र न तत्कथाप्रथा ॥३॥

अन्वयाः—इह, विपीतलक्षणाः, भूतस्य, यथा (आश्रित्यते) तथा युवा, सुवाम्, अपि,
न आश्रित्यते, नन यने लक्षणायां न, यनेत्, तत्, सुवासुवाम्, जन्म, मन्त्रमिदम्, न ॥३॥

वृत्तिः—इह—संघारेऽस्मिन् । निपीतलक्षणाः—निपीता मित्रेणैवार्थिताः, लक्षणा—तदीयवाक्यानि
नेते निपीतलक्षणाः अन्तराभाः सम्भवता इत्यर्थः । भूतस्य—समयपरम्परावाक्यमित्यत्र अगममुक्तम् इति
यावत् । यथा—येन कथरेण । (आश्रित्यते—संभारन्ति) तथा—तेन प्रकारेण । युवाः—पण्डितः “युव” शब्दे न
पण्डिते” इति मेरिसे । सुवाम् जस्यम् । “जन्म” दीप्यमानं सुवा २-३ इत्यमित्रादिनिष्ठास्यति ।
अपि—अपि । न—नहि । आश्रित्यते—आश्रयमाश्रयीक्यते । यद्—यस्मिन् । ‘स्यल्लक्षणा’ अ२५५। इति
अपस्तम्बः । इहे—अस्मिन् । लक्षणाप्रका—अथ भगवतः श्रुतिवाक्यं कथाम्बा—कथाम्बा—लक्षणायाः ।
न—नहि । इहे—आवेत् । तत्—तत्कथं, तदीयवाक्यान्वयविविधं यावत् । सुवासुवाम्—सुवामस्यं तुल्यते
मन्त्रवाक्येति सुवाम्भुजे देवतातेषां तथा । जन्म—जन्मि, जन्मतिरिति यावत् । मन्त्रमिदम्—मन्त्रमनो-
बन्धम् । न—नैव । सर्वं वाक्यं सावधान्यविविधं स्थानं विदुषामिति शेषः ॥३॥

यदीयपादाम्बुजमक्षिनिर्मरात्, प्रभावतस्तुत्यतया प्रभावत ।

नल सितच्छत्रितकीर्तिमण्डल, क्षमापति प्राप यशप्रशस्यताम् ॥४॥

अन्वयाः—यदीयपादाम्बुजमक्षिनिर्मरात्, प्रभावतः प्रभावतः तुत्यतया, क्षमापतिः यशः
सितच्छत्रितकीर्तिमण्डल, नल, यशप्रशस्यताम् प्राप ॥४॥

वृत्तिः—यदीयपादाम्बुजमक्षिनिर्मरात्—यत् भगवतः श्रुतिवाक्यं इमं कर्तुं तौ न पादौ
वरणी वरीयवा, वाद्यभुजे इवेति वरीयवाभुजे लभ्येति शेषा वरीयवाभुजमक्षितया नर्म-
समक्षि वरीयपादाम्बुजमक्षिनिर्मरात्प्रभावा । प्रभावा—यथापत्तः सामर्थ्यवितेषाविति यावत् । प्रभावतः—
प्रभावा किरणानि सत्त्वयेति प्रभावात् तत्त्वं तथा सूर्यस्येत्यर्थः “अम्बिरोक्षकिरणविवि विव” । या यमा
नभुगमसि यन्मयो धा ॥१५॥ इत्यमित्रादिनिष्ठास्यति । तुत्यतया—सदृशता यथावदवेति यावत् ।
क्षमापतिः—क्षमायाः प्रविष्टा पतिः त्वामि क्षमापतिः “मूर्ध्नि” इतिषी इषी... श्रुतिः शब्दे ध्याऽन्वा”
५११२ इत्यमित्रादिनिष्ठास्यति । मण्डल—स्वनायनचित्तमुपतिः पुण्यशोक इति मण्डल इति यावत् ।
तथाहि—‘कञ्जोरकस्य नागत्य दम्पत्य मन्त्रस्य न । आनुपलब्ध राज्ञे—कीर्तनं कथिमात्रम्’ इति ।
सितच्छत्रितकीर्तिमण्डल—चित्तं येन सितच्छत्रमात्रवपारमं सितच्छत्रम्, तत्त्वव्यतिरिक्तमिति सितच्छत्रितम्,
सितच्छत्रितं कीर्तिमण्डलं यत्तद्वत् । यत् स सितच्छत्रितकीर्तिमण्डल “येन” इयेन सितं छत्रको इति
विदुषां वृत्तिः ॥१८॥ “क्षमापतिवपारम् ३।३८१॥ इत्यमित्रादिनिष्ठास्यति (सप्त)

यशःप्रशस्यताम्-यशस कीर्त्ते प्रशस्यता श्रेष्ठता यश प्रशस्यता तान्तथा । प्राप-प्राप्तवाद । भगवत
शान्तिनाथस्य कृपाभाजनतयैव नल पुण्यश्लोको भवन्नयापि यश कदम्बकशालितयाऽनामिकाधिष्ठिततया
गण्यते लोके ॥४॥

द्विधाऽपि धर्मानुगतिर्महीपतिर्दृढावधेः शैशवे एव सेवधिः ।
क्रमेण चक्री विजये दिशां जिनः, स राशिरासीन्महसां महोज्ज्वलः ॥५॥

अन्वयः—द्विधा, अपि, धर्मानुगतिः, दृढावधे, शैशवे, एव सेवधिः, क्रमेण, दिशाम्, विजये,
चक्री, महीपतिः, सः, जिनः, महोज्ज्वलः, महत्ताम्, राशिः, आसीत् ॥५॥

वृत्तिः—द्विधाअपि—द्वान्या प्रकारान्या खलु न्यायोपनिषद्भ्यामपीत्यर्थः । धर्मानुगतिः—धर्मस्य
पुण्यस्य अनुगतिरनुव्रजनं यस्मिन् स तथा, धर्मकर्तृकानुगमनवानिति यावत् । “धर्मो यमोपमापुण्यस्वभावाचार-
धन्वसु । सत्सङ्गेऽर्ह्यर्हिसादौ न्यायोपनिषदोरपी” त्यनेकार्थः । दृढावधेः—दृढ-सर्वथा स्थायी, आमेवल-
ज्ञानमवस्थायीति यावत् चासी, अवधिरस्तद्ज्ञानम् दृढावधिस्तस्मात्, दृढावधिरिति पाठोऽत्र समीचीन
प्रतिभाति, दृढशब्दोऽवधिशब्दश्च पूर्वार्धे, दृढोऽवधिर्यस्य स तथा । शैशवे—शान्पावस्थायाम् । एव—खलु ।
सेवधिः—मेवा-भक्तजनकर्तृकशुश्रूषा धीयतेऽस्मिन्निति मेवधि, व्याप्याशधारे” ५।३।८८॥ इत्यनन आधारे
कि प्रत्यय । भक्तजनकर्तृकमेवाभाजनमित्यर्थः । यद्वा शैशवे—बाल्येऽपि । एव—नियमत । दृढावधेः—प्रबला-
वधिज्ञानस्य । सेवधिः—निधि-‘निधान तु कुनामि शेवधिर्निधि’ २।१०६। इति हेम, सेवधिरित्यपि ।
क्रमेण—क्रमशः । दिशाम्—आशानाम् । “दिशस्तु ककुभ काष्ठा आशाश्च हरितश्च ता” १।३।१॥ इत्यमर
कोश । विजये—जये । चक्री—चक्र, चक्ररत्नमस्यास्तीति चक्री । महीपतिः—पृथिवीश्वर । सः—प्रसिद्ध
शान्तिनाथ । जिनः—अर्हन् । महोज्ज्वलः—महैकतमवैरुज्ज्वलः दीप्यमानः महोज्ज्वल, एतेनोत्साहयुक्तत्वं
व्यव्यते । यद्वा—महमा तेजसा प्रतापेन ज्वलतीति महोज्ज्वल । “अथोत्सवे । मह क्षणोद्वचोद्वर्पा” ६।१४३॥
इत्यभिधानचिन्तामणि । महसा—तेजसा प्रतापानामिति यावत् राशिराश्रय । यद्वा—महसा तेजसा राशि
सूर्य इव स्थितः । लोपोपमा । “महस्तूत्सव तेजसो” इत्यमर । आसीत्—अमृत ॥५॥

रसैः कथा यस्य सुधावधीरिणी, कृता सकृत् कृतन्ति दुष्कृतं नृणाम् ।
हिमाद्रिजाता लहरी नभस्वतः, क्षमातले तापमिवागता स्वतः ॥६॥

अन्वयः—यस्य, कथा, रसैः, सुधावधीरिणी, सकृत्, कृता, नृणाम्, दुष्कृतम्, कृतन्ति,
हिमाद्रिजाता, स्वतः आगता, नभस्वतः, लहरी, क्षमातले, तापम्, इव ॥६॥

वृत्तिः—अन्वयः—आन्तिगावत् । कृष्ण—अन्वयः कीदृशाया मोक्षदिपापकं चरिष्य ।

रसेः—अन्वयमितिर्बन्धो रसे । सुधाववीरिणी—वदन्त्यं सुधाया अमृतम् अमवीरवति विरक्तरोटीस्वेक-
कीका, सुधाववीरिणी 'अन्वयते' श्लोके इत्यनेन श्लोकेऽर्जे किं प्रत्यय सुधाया 'अमृतम्' अन्वयानुसन्धया
प्रत्ययम् यद्विरक्तपुष्पेण वा कस्य कया स्वादे' इत्या सुधाया अमवित् अमृतसुधामिति वाच्यं, तस्मैरवति
मिरक्तरोटीस्वेककीका । सङ्कट—पञ्चमर्यापि । कृष्ण—विहिता सुधा वर्णिता वा । मृदाम्—मनुष्यान्म । दुष्कृतम्—
पापम् । 'अन्वयते' पुनः पुनः पाप्या पापं किमिवचनमवत् । अमृतं वृत्तिरौष्ठमर्हो दुरितदुष्कृतम्
॥४॥११॥ इत्यमरकोशः । कृतम्—कृतं विनावति दुरोक्तरोटीति वाच्यं ।

हिमाद्रिस्तथा—हिमाद्रिस्तथा । स्वतः—वस्तुतैव । आयाता—समायाता । इत्यन्वयः—पञ्चमर-
यावतिरिति कथं 'नमस्तस्मैपञ्चमरयमानययकजना' ॥१॥११॥ इत्यमरकोशः । कृष्णी—पञ्चमर ।
ह्यमृतम्—मृदामृतम् । सुधाया—मृदवद्विरक्तपुष्पक्रीदिवनिवत्सुधाया । ह्य—ह्यम् । हिमाद्रिस्तथा—
मिरक्तपुष्पारसम्पुष्पवदो कया पुष्पश्लोके भीष्मादिजनितसुधापञ्चमोदमपन्नवति तथा सङ्कटपि ह्येतत्कया
अन्वयमन्वयरोपार्थित्वाधिकवाचिकमात्रसिद्धतामाविशपापकमर्थं मनुष्येभ्यो निवारयतीति भावः ।
इत्यमरकोशः ॥१॥

अमुष्य संसवनया नयाभयात् नल स भूजानिरभूद् गुण्यादमुत् ।

रयात् समुत्तीर्य दुरोदरादराद् दुरापदं चन्द्र इव ग्रहोदिताम् ॥७॥

अनया—अमुष्य, संसवनया नयाभयात्, ग्रहोदिताम्, दुरापदम् चन्द्रा, इव दुरोदरादरात्,
(दुरापदम्) रयात् समुत्तीर्य, ताः कदा गुण्यादमुत् भूजानिः, अमुत् ॥७॥

वृत्तिः—अमुष्य—अन्वयः आन्तिगावत् । संसवनया—प्रमोक्षान्नचक्षरा समीचीनप्रकारेण संसवेत्यर्थः ।
नयाभयात्—नमस्त मीतिमात्रेण आनयः अमृतमृतम् अमवित्तस्वरादया । वृद्धा—वयाजवाह, अमुष्य
संसेवनया इत्येवमन्वयः कथं । वीतिमार्गमवस्थान्य तस्य अन्वयः सुखवदेति पदत्रयमुद्दिशते ।
ग्रहोदिताम्—अन्वयमात्रम् । दुरापदम्—दुर्गुहा भाषो आनय विपत्तिर्गुणपत्त्यन्वया । चन्द्रा—चन्द्रमा ।
इव—इत्यर्थः । दुरोदरादरात्—दुरोदरे—मृते आनय—उत्तरात् दुरेति वाच्यं दुरोदरादरात्तस्मात् । अन्वयार्थो
अन्वयः दुरोदरादरात्तस्मात्तस्मात् । (दुरापदम्—विपत्तिस्तु—अवाप्तिर्नि विपत्तिम्) । रयात्—रयात्, इत्ये-
वेत्यर्थः । समुत्तीर्य—पारम्भिका । विपदर्थेयं तस्मैत्यर्थः । सङ्कट—विपत्तिः । नल—स्वामिदेवमिच्छो रूपति ।
भूजानिस्तथा—मृते सौन्दर्यविमि- लान्तिविपदाविमिनी अद्वैत आनयवयो गुण्यादमुत् । भूजानि—भू-
वृत्तिर्वा वायु आनय तस्य दुरेति 'आनया वायु' ॥१॥११॥ इति आनयवयो आनिरित्येको वृत्तिर्वा ।
अमुत्—अन्वयः । सर्वं वाच्यं गुण्यादरात् अमवतीति" अन्वयः स नल स भूजानिरभूद् तान् इत्यर्थः ॥७॥

स वर्णनीयस्तत एव लक्षणैर्विचक्षणैः संप्रति सन्निधानतः ।

सुवर्णदण्डैकसितातपत्रित - प्रभावकीर्त्योर्जनचित्तचित्रितः ॥८॥

अन्वयः—सः, ततः, एव, विचक्षणैः, लक्षणैः, सन्निधानतः, वर्णनीयः, (अथ च) सम्प्रति, सुवर्णदण्डैकसितातपत्रितप्रभावकीर्त्योः, जनचित्तचित्रितः ॥८॥

वृत्तिः—सः—प्रसिद्धो नल । ततः—भगवत् शान्तिनाथस्य चरणारविन्दसंसेवनात् नयाभयाच्च हेतो । एव—खलु । विचक्षणैः—विशेषेण गुणादिक चक्षते कथयतीति विचक्षणानि, तैस्तथा । विलक्षणैरिति पाठ साधीयान् । लक्षणैः—लक्ष्मिभि । असाधारणधर्मादिभिरिति यावत् । सन्निधानतः—सान्निध्यात् । प्रसङ्गवशादिति यावत् । वर्णनीयः—प्राशस्त्यवत्त्वेन निरूपणीय । (अथ च) सम्प्रति—अद्यापि । सुवर्णदण्डैकसितातपत्रितप्रभावकीर्त्योः—सुवर्णस्य दण्ड सुवर्णदण्ड, एकश्च तत्सितश्च तदातपत्रश्चैकसितातपत्रम्, सुवर्णदण्डश्च एकसितातपत्रश्च सुवर्णदण्डैकसितातपत्रे, सुवर्णदण्डैकसितातपत्रे कृते तद्वदाचरिते वा सुवर्णदण्डैकसितातपत्रिते, प्रभाव—प्रतापश्च कीर्तियश्चेति प्रभावकीर्ति, सुवर्णदण्डैकसितातपत्रिते चेमे प्रभावकीर्ति, सुवर्णदण्डैकसितातपत्रितप्रभावकीर्ति तयोस्तथा, सप्तमी चात्र वैषयिकी बोध्या, तथा च तादृशप्रभावकीर्तिविषये इत्यर्थः । जनचित्तचित्रितः—जनानां लोकानाम् चित्तानि जनचित्तानि तेषु चित्रितः प्रतिमायित जनचित्तचित्रित, लोके स्मरणीय इत्यर्थः । यद्वा—अत्र श्लोके विचक्षणैरिति पदं न करणवृत्तीयान्तम्, किन्तु कर्तृवृत्तीयान्तमेव तथा च स तत एव हेतो लक्षणैः करणैः सन्निधानतः, विचक्षणैः—कर्तृभि—विद्वद्भि, वर्णनीय इत्येवमन्वयोऽवसेय ॥८॥

रसाद्दशास्योऽप्यदसीयसेवनेऽवनेः प्रभुर्भास्वरकान्तिभास्करः ।

बभूव भूवल्लभदेवजित्वरज्ज्वलत्प्रतापावलिकीर्तिमण्डलः ॥९॥

अन्वयः—दशास्यः, अपि, अदसीयसेवने, रसात्, भास्वरकान्तिभास्करः, भूवल्लभदेवजित्वरज्ज्वलत्प्रतापावलिकीर्तिमण्डलः, (सन्) अवने प्रभुः, बभूव ॥९॥

वृत्तिः—दशास्यः—दश दशत्वसङ्ख्याकानि आस्यानि मुखानि यस्य स दशास्य, स्वनामप्रसिद्ध-लङ्काराजो लोकराजो रावण । अपि—खलु । अदसीयसेवने—अमुष्य भगवत् शान्तिनाथस्य इदम् अदसीयम्, तत्सम्बन्धीत्यर्थः, अदसीयश्च तत्सेवनमदसीयसेवनम्, तस्मिन् तथा । रसात्—आवेशात्, समुत्कण्ठिततया प्रवृत्तेरिति यावत् । भास्वरकान्तिभास्करः—भास्वरा देदीप्यमाना चासौ कान्ति प्रभा भास्वरकान्तिस्तथा भास्कर' सूर्य इति भास्वरकान्तिभास्कर । भूवल्लभदेवजित्वरज्ज्वलत्प्रतापावलिकीर्तिमण्डलः—भुव—पृथिव्या वल्लभ पति भूपति, “प्रेयसी दयिता कान्ता प्राणेशा वल्लभा प्रिया” ३।१७९॥ अ० चि० इत्यनन्तरम् “प्रेयस्याद्या पुंसि पत्यौ” इति दर्शनात् वल्लभशब्दस्यापि पतिवाचकत्वात्, जयति तच्छ्रीतो जित्वर “सु-

धीकृत्तुमवसरत्" ५३१००॥ इत्यनेन विवातोऽवसरत् प्रत्ययः । देवानां कित्तरो देवकित्तरः सूचकमाश्रयो
 देवकित्तरो सूचकमरेवकित्तरः कीर्तयेत्यङ्गम् कीर्तियङ्गम् अङ्गणी वाचा मतापावद्विर्भवत्तापावद्वि,
 अङ्गतापावद्वि कीर्तियङ्गं क्त स अङ्गतापावद्विकीर्तियङ्गः सूचकमरेवकित्तरासौ अङ्गतापा-
 पावद्विकीर्तियङ्गः । सूचकमरेवकित्तरावत्तापावद्विकीर्तियङ्गः (एव) अन्ते-प्रविष्ण । "मूर्ध्नि-
 प्रविषी हृषी गन्धमाताऽपञ्चाऽपनि" ४११९ इत्यादिनामिन्तामणि । प्रभुः-ईश्वर । वसू-
 वसवः ॥९॥

पवित्रमप्रातनुत जगद्युगे-ऽमिधा विधानैर्बहुधा स्मृता विभो ।

अरिष्टशान्तेर्नलिनीशपेशल-युते सतेजोऽनुमयेन सङ्गतः ॥१०॥

अन्वयः-विभोः, अमिधा, विधानैः सप्त युगे, स्मृता (स्मृती) बहुधा, क्ता, सा,
 पवित्रम् युते अरिष्टशान्तेः नलिनीशपेशल्युते, सतेजोऽनुमयेन, सङ्गते (च) ॥१०॥

श्रुतिः-विभोः-विभवेन भवतीति विभु 'विसृज्यविधाद् युजो ह' ५३१००॥ इत्यनेन
 ह प्रत्ययः, एव विभोः, भगवत् क्षान्तिवाच्यत्वेति यावत् । अमिधा-अमिधीयते अन्तेऽपरेत्यमिधा
 मयेत्यर्थः "अवाऽऽङ्गोऽमिधा । गोत्रसङ्गानामवेवाऽऽमवाऽऽङ्गऽमिधाय वाच ५ ३१००॥ इत्यमिधान-
 निन्तामणि । स्मृता-स्मरन्मन्त्रमासीत् । विन्तिताऽऽङ्गिर्विन्तिता इति यावत् । (सती) अत्र-युगे अस्मिन्
 कश्चिद्युगे । बहुधा-बहुभिः प्रकारैः । प्रभु-सुवर्णम् । आ-सामन्त्र्येन । पवित्रम्-एवम् । स्मृते-स्मरति ।
 बहुभिः प्रकारैरित्युक्तम्, एतेन मन्त्राद्यैर्बह्विधैः 'अरिष्टशान्तेरित्यादिना अरिष्टशान्तः-नास्ति रिष्टं हेम
 मयेत्यदिष्टम् अपरां अङ्गम् इति यावत् एव क्षान्तिः प्रथमम् अरिष्टशान्तितत्त्वत्वात् " अरिष्टं स्वदिष्टं
 त्वदुपसर्ग उपद्रव" ५३११॥ इत्यमिधानामिन्तामणि । नलिनीशपेशलयुते-नलिन्य कमलिन्यताचायीकः
 स्वामी सूर्यस्तद्वत् पेशला-विश्वेकवेसेन सर्वं करोतीति पेशला "सूरिकल्पि (अत्रि ४३५) इत्यनेन
 क्ता प्रत्ययः सृष्टादेत्यर्थः श्रुतिः क्षान्ति-नलिनीशपेशलयुतितत्त्वत्वात् । 'वसन्तु पेशलः । पशुन्नेत्यङ्-
 सुप्तानवधुरम् ३॥४८॥ इत्यमिधानामिन्तामणि । सतेजोऽनुमयेन-धर्मानं तेज-धर्मात् प्रगतो वा
 सतेजस्तत्त्वानुभवः सतेजोऽनुमयत्वेन तथा । सङ्गतेः-मित्रत्वात् ॥१॥

बहुभुतानां वदनादनाश्रवे, युता रसशालनयेव यत्कथा ।

ददाति सोऽन्वे भवसो नियोजना-ज्ञानेऽनिमपाद्विबुधक्रियां शुचिम् ॥११॥

अन्वयः-वदन्तः, बहुभुतानाम् वदन्तः, रसशालनया इव अनाश्रवैः, युता, सा, कथा,
 ०न्वेःभवसा नियोजना-ज्ञानेऽनिमपाद्विबुधक्रियां शुचिम् ॥११॥

वृत्तिः—यत्कथा—यस्य भगवत् शान्तिनाथस्य कथा यत्कथा, यत्सम्बन्धिनी कथेत्यर्थः । यदीय चरित्रमिति यावत् । बहुश्रुतानाम्—बहूनि श्रुतानि शास्त्राणि श्रुतज्ञानानि वा येषान्ते बहुभुतास्तेष्वन्तया गीतार्थानामिति यावत् । वदनात्—आननात् सुखादिति यावत् । रसक्षालनया—रसैः शृङ्गारादिभिः क्षालना चञ्चलीकरणम् रसक्षालना, तथा तथा । इव—तुल्यम् । अनाश्रवैः—न आप्रवस्तन्नामककर्मविशेषो येषान्तेऽनाश्रवास्तेस्तथा, आश्रवेऽलग्नमनोभिः सावधानैरिति यावत् । श्रुता—आकर्णिता, श्रावणप्रत्यक्षविषयीकृतेति यावत् । सा—यत्कथा । जने—आवकजने । उच्चैःश्रवसः—उच्चैः श्रवा—श्रावकजनपक्षे उरकर्णता, विबुध-पक्षे च समुद्रमन्यनोत्पन्नोऽयं, तस्य । नियोजनात्—विधानात् करणादिति यावत् । अनिमेषात्—निमेषो-नयननिमीलनम्, स च देवानां न भवतीति पुराणप्रसिद्धिः कविसमयश्च, तथा च द्वेपक्षे अनिमेषो निमील-नराहित्यम्, श्रावकजनपक्षे च अनिमेष-चरित्रप्रवणजनिता नन्दविशेषाग्निमीलननिरोधस्तस्मात् (च) । शुचिम्—पवित्रम् । विबुधक्रियाम्—देवचर्याम् । ददाति—वितरति ।

अथवा अनिमेषादिति पदस्य न विबुधक्रियादान्तरत्वेनोपन्यासः किन्तु तस्य न निमेषोऽक्षिनि-मीलनमपि यत्र सोऽनिमेषोऽतिशयितसूक्ष्मकालविशेष इत्यर्थस्तथा च, अनिमेषादित्यस्य पदस्य अत्यन्तसूक्ष्म-कालविशेषादेवेत्यर्थः । सर्वस्य वाक्यस्य सावधारणत्वादेवकारोऽर्थो न विरुध्यते श्लेषालङ्कृतिः ॥११॥

समाधुरीका न कटुः श्रुतावपि, निशामनाद् याऽऽन्तरकश्मलापहा ।

कथं न सा मद्विरमाविलामपि, न शोधयेन्नाथकथा यथास्थिता ? ॥१२॥

अन्वयाः—या, समाधुरीका, अपि, श्रुतौ, न, कटुः, निशामनात्, आन्तरकश्मलापहा, यथा-स्थिता, सा, नाथकथा, आविलाम्, अपि, मद्विरम्, कथम्, न, न, शोधयेत् ॥१२॥

वृत्तिः—या—भगवत् शान्तिनाथस्य कथा । समाधुरीका—माधुर्यं मधुरत्वा, माधुर्येणेति यावत् सहिता समाधुरीका ‘सहस्तेन’ ३।१।२४। इत्यनेन बहुव्रीहिसमासः । सहशब्दस्य सादृशः । अपि—खलु । श्रुतौ—प्रवणे, अवच्छिन्नत्वं सप्तम्यर्थः, श्रवणावच्छेदेनेति यावत् । न—नहि । कटुः—तीक्ष्णा, पीडाकरी इति यावत् । निशामनात् श्रवणात्, “निशमन निशामन निरीक्षणप्रवणयो” इत्यनेकार्थः । आन्तरक-श्मलापहा—अन्तः—अन्तःकरणे भवमा तरम्, तच्च तत्कश्मलम्, पापम्, मोह इति यावत्, आन्तरकश्मलम्, तदपहन्ति विनाशयतीति आन्तरकश्मलापहा “क्लेशादिभ्योऽपात्” ५।१।८१॥ इत्यनेन हन्तेर्ह प्रत्ययः । “मोहो मूर्च्छा च कश्मलम्” ३।४।६५॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः । यथास्थिता—यथायथमवस्थिता । सा—प्रसिद्धा । नाथकथा—नाथस्य स्वामिनः शान्तिनाथस्य कथा चरित्रमिति नाथकथा । आविलाम्—सदोषाम् । अपि—खलु । मद्विरम्—मम बाणीमित्यर्थः । कथम्—कन प्रकारेण । नन—नहीत्यर्थः । वीर्यायामेकस्यैव न शब्दस्य द्वित्वाद् “नन” इति रूपमवसेयम्, तथा च नद्वयस्यापि द्वेवैव विशिष्टनिषेधः पदार्थः । शोधयेत्—विशुद्ध्येत, वाण्या दोषराहित्यं कथनापादयेदपिवापादयेदेनेति ॥१२॥

गभीरनीरमत्यस्येति ज्ञानगभीरनीरवात् 'अतोऽनेकस्वरात्' ७।२।६॥ इत्यनेन मत्वर्थे षत् प्रत्ययः । प्रभुः—
प्रकर्षेण भवतीति प्रभुः परमेश्वरः षोडशस्तोत्रैर्कृत् शान्तिनाथ इति यावत् 'श-सं-स्वयं वि-प्राद् भुवो ह्र' २।२।८४॥ इत्यनेन प्रपूर्वकमूधातोर्ह्रं प्रत्ययः । चतुर्दिगन्तरे—चतस्रश्च ता दिशश्चतुर्दिशास्तासामन्तरम्—
मध्यम् चतुर्दिगन्तरम्, तस्मिन्तथा, चतुर्दिक्ष्विति यावत्, अन्तरमवकाशावधिपरिधानान्तर्धिमेदतादृश्यं ।
छिन्नास्मीषवितावहिरक्षसरमस्येऽन्तरात्मनि च । ३।३।१८॥ इत्यमरकोशः । विहारेण—उपदेशार्थं भ्रमणेन ।
विमोहपङ्कम्—वि-विशिष्टो मोहोऽज्ञानम्, विमोहः, स एव पङ्कः—पापम् विमोहपङ्कस्तन्तथा । "दुष्कृतं
दुरितं पापं अहं कश्चमघं पङ्कः" ६।१६-१७॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः ॥ दूरतः कुरुते स्म—दूरी-
कृतवानिति ॥१४॥

नयेष्वधीत्याचरणानयेन स, दशाश्चतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः ।

रसाधिकत्वाद् द्विगुणत्वमादधे, चतुर्दशैस्तत एव तत्प्रभाः ॥१५॥

अन्वयः—सः, उपाधिभिः, चतस्रः, दशाः, प्रणयन्, नयेषु, अधीत्याचरणानयेन, रसाधि-
कत्वात्, द्विगुणत्वम्, आदधे, ततः, एव, तत्प्रभाः, चतुर्दश, आसन् ॥१५॥

वृत्तिः—सः—भगवात् शान्तिनाथः । उपाधिभिः—कीमारे राज्ये चक्रिभावे तोर्धकरत्वे च प्रत्येक
पञ्चविंशतिसहस्रवर्षभोगादिप्रकारैः । "उपाधिर्धर्मचिन्तायाः कैवेऽपि विशेषणे" इति विश्वः । चतस्रः—
चतुःसंख्याकाः । दशाः—अवस्थाः । प्रणयन्—कुर्वन् । नयेषु—पसिद्धसप्तनयेषु । अधीत्याचरणानयेन—
आनयनमानय, अधीतिश्चाचरणश्चाऽधीत्याचरणे, तयोरानयः संप्रापणम् अधीत्याचरणानयस्तेन तथा । रसाधि-
कत्वाद्—रसाधिक्यात् रसविशेषात् रसवर्द्धनादिति यावत् । द्विगुणत्वम्—द्विगुणाधिकत्वम् । आदधे—
व्यदधात्, कृतवानित्यर्थः । तत एव—तस्मात् कारणादेव नयेषु द्विगुणत्वमङ्गादनादेवेति यावत् । तत्प्रभाः—
तस्य भगवतः शान्तिनाथस्य प्रभा—स्वियः, विभा या, तत्प्रभा । "स्वियं दिक्ष्व" । भाः प्रभा वसुगमरितं
भानयो भा—मयूतमहसी छविर्बिम्बा" २।१४॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः । चतुर्दश—दशाधिकाश्चत्वारस्तथा ।
आसन्—अभूवन् ॥१५॥

स नैषधीभावमुपेत्य भूभुजां, व्रजस्य रेमे हृदि तद्गुणस्पृशि ।

चतुर्दशत्वं कृतवान् कुतः स्वयं, निजात्मनोऽनन्तविवोधनेऽधिकः ॥१६॥

अन्वयः—सः, नैषधीभावम्, उपेत्य, भूभुजाम्, व्रजस्य, तद्गुणस्पृशि, हृदि, रेमे, अनन्त-
विवोधने, अधिकः, स्वयम्, निजात्मनः, चतुर्दशत्वं, कुतः, कृतवान् ? ॥१६॥

वृत्तिः—सः—भगवात्, शान्तिनाथ इत्यर्थः । नैषधीभावम्—निषधा हि अयोध्याभित्तकोशलदेशान्तर्गता

अमुष्य विद्या रसनाग्रनर्तकी, भविष्यतीत्येव विमर्शपूर्वकम् ।

विधिः पुरे तानुदपादि सज्जनान्, प्रबोधशुद्धाम्बुधिजातमज्जनान् ॥१८॥

अन्वयः—अमुष्य, एव, विद्या रसनाग्रनर्तकी, भविष्यति, इति, विमर्शपूर्वकम्, विधिः, प्रबोधशुद्धाम्बुधिजातमज्जनान्, तान्, सज्जनान्, पुरे, उदपादि ॥१८॥

वृत्तिः—अमुष्य—भगवत शान्तिनाथस्य । एव—एतत् । विद्या—वेत्त्यनयेति विद्या शास्त्रादिज्ञान-मित्यर्थः । रसनाग्रनर्तकी—रसनाग्रे—जिह्वाग्रे नर्तकीव नर्तकी स्फुरद्रूपेति रसनाग्रनर्तकी । नान्यस्येत्यर्थः । भविष्यति—भविता । इति—इत्येवम् । विमर्शपूर्वकम्—विचारपुर सरम् । विधिः—प्रदा विधातेत्यर्थः । “घाता विधाता विधिधेधसौ ध्रुव पुराणगोहसगविश्वरेतसौ । प्रजापतिर्ध्रुवचतुर्मुखः ” । २।१२६॥ इत्य-मिधानाच्च ताम्रणि । प्रबोधशुद्धाम्बुधिजातमज्जनान्—प्रकृष्टो घोषो ज्ञानम् प्रबोधः, सम्यक्त्वज्ञानादि, शुद्धो विशुद्धश्चासावम्बुधि ममुद्र शुद्धाम्बुधि, प्रबोध एव शुद्धाम्बुधिः प्रबोधशुद्धाम्बुधि, तत्र जात वृत्तमज्जन-मवगाहन सम्यगालोढनमिति यावत् येषाम्ते प्रबोधशुद्धाम्बुधिजातमज्जनास्तौस्तथा । तान्—प्रसिद्धान् । सज्जनान्—सन्त साधवश्च ते जना मनुष्या सज्जनान्तौस्तथा । पुरे—भगवत शान्तिनाथस्य नगरे । उदपादि—उदपादयामास, ससर्जति यावत् । अथवा अमुष्य एव विद्या (तेषाम्) रसनाग्रनर्तकी भविष्यति इति विमर्शपूर्वकम् । पुरे प्रबोधशुद्धाम्बुधिजानमज्जनान् तान् सज्जनान् उदपादीत्येवमन्वयः करणीयः, तेषामिति पदस्य प्रबोधशुद्धाम्बुधिजातमज्जनानां सज्जनानामित्यर्थः, उक्त ॥१८॥

पुरन्दरस्यापि पुरापुरासखी, त्रयीव नीताऽङ्गगुणेन विस्तरम् ।

ससंहिताऽप्याह्निकवृत्तिसोदया, पुरी स्वशाखावहुलद्विताश्रया ॥१९॥

चतुर्दशत्वं दधती शुभाश्रमै-स्तथैव वर्णैः ककुभो जनागमैः ।

अगाहताष्टादशतामपीप्सया, पृथग्दशाशाजनरङ्गसङ्गमैः ॥२०॥ (शुग्मम्)

अन्वयः—पुरन्दरस्य, अपि, पुरापुरासखी, त्रयी, इव, अङ्गगुणेन, विस्तरम्, नीता, ससंहिता, अपि, आह्निकवृत्तिसोदया, स्वशाखावहुलद्विताश्रया, पुरी, शुभाश्रमै, वर्णैः, तथैव ककुभः जनागमैः; चतुर्दशत्वम्, दधती, अपि, ईप्सया, पृथग्दशाशाजनरङ्गसङ्गमैः, अष्टादशताम्, अगाहता ॥१९—२०॥

वृत्तिः—पुरन्दरस्य—पुराणि अरीणां धारयति, त्रिपुर वेति पुरन्दर इन्द्रः “पुरन्दरभगन्दरौ” ५।१।११४॥ इत्यनेन खान्तो निपात्यते । तस्य तथा, इन्द्रस्येत्यर्थः । “इन्द्रो हरिर्दुश्शयवनोऽच्युताग्रजो वज्रो विहीना मधवात् पुरन्दरः” २.८५॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । अपि—समुच्चये । “गर्हासमुच्चयप्रशङ्कासम्भावनास्त्वपि” ३।३।२४७॥ इत्यमरकोशः ॥ पुरापुरासखी—अत्यन्तप्राचीनसहचरी । त्रयी—श्रुति, वेद इत्यर्थः ।

इह-गुणम् । 'शरी पुनः । शब्दबुभानवेवा' खु" २।१६३। इत्यमिवावपिद्यावपि ब्रह्मगुणेन-
गुणेन गुण आहृतिरित्यर्थः ब्रह्मबानववचनम् गुणोऽगुणस्तेन तथा । विस्तारम् विस्तारम् विस्तारम्
तामिति यावत् । प्रीति सम्प्रदा । प्रवीचते च ब्रह्मन्तं विद्याविषयसकलमाकाशम् गुण आहृतिरह-
गुणमन तथा । अन्वयोमप्य समासम् । "विद्या वरुणा व्याकरणं ज्ञानोन्वातिर्मित्तव्यम् । पञ्चज्ञानि
। १६४। इत्यमिवावपिद्यावपि । "विद्यन्ते वरुणविद्यन्तेऽनेनेति विद्या ब्रह्मावस्थितिः विद्या वर्ण-
विद्येविद्यम्" कर्मणं विद्युक्त्यः प्रयोगः कल्पनेऽवगम्यनेऽनेनेति कल्पन् वत् वाच्यरतिः "मिहकल्प प्रयोगो
येः कर्मण्यवगम्यने । ते कल्पना कल्पगार्हवि मुह्यन्तीति प्रचक्षते । व्याक्रियतेऽवगम्यारवतो ज्ञप्ता अनेनेति
व्याकरन्तम् वरुण- "वद्विद्वन्वयेपाविमिशयविधिमामकः । पदमवगम्यारवत् वरुण व्याकरणं विदुः ।"
कल्पनेऽनेने ज्ञप्ताम् सूर्यित्तव्यम् । व्योमिषं महात्वं गतिज्ञानवेदुःम्यो ज्ञानेति व्योमिषम् वरुणमादि-
मिर्मिर्बचनं मिद्विद्वन्वयेपाविमिशयविधिमामकः । अकल्पने ज्ञानेऽमीमि लक्ष्मि वरुणमादि ।

महर्षिः—संहिता शोकानां परस्पर सौमनस्यं तथा भविष्या वसंदिता इती पठे च भवत्यर्थात्
 व्यावर्तनत्वा वैश्वस्य संहिता तथा संहिता तथा । अग्नि-समुत्पत्तेऽप्यम्बु । आद्विष्मत्सि मोक्षया-पदेन
 बल-ब्रह्मसत्ताभ्यामुन्नाहंभुक्त्वा संहिता सोपवा आद्विष्मत्सि कारितोऽपि इति-मनिदिनमात्राविक ।
 आद्विष्मत्सि इतिष्मत्सि इतिष्मत्सि इतिष्मत्सि इतिष्मत्सि इतिष्मत्सि इतिष्मत्सि इतिष्मत्सि इतिष्मत्सि
 इत्येव वस्तु पूर्वमिवाते मन्त्रोपिषी आद्विष्मत्सि मोक्षया आद्विष्मत्सि मोक्षया । त्रयीपठे च अद्वि निवे
 मवाऽद्विष्मत्सि वा त्रयी इतिर्वैरन्तम् आद्विष्मत्सिः सन्नाहंभुक्त्वा इतिष्मत्सि इतिष्मत्सि इतिष्मत्सि
 सन्नाहंभुक्त्वा आद्विष्मत्सि मोक्षया । सन्नाहंभुक्त्वा इतिष्मत्सि मोक्षया-पठेन-मद्विष्मत्सि ते हिता पठिषी
 ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या
 व्याख्या-व्याख्या ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या
 व्याख्या-व्याख्या ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या
 व्याख्या-व्याख्या ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या ब्रह्महितामन्त्रां व्याख्या-व्याख्या

धुमावधौः—धुमाः कमीर्वागधय त आधमाः आधवप्योश्चधवपारः धुमावधमात्सेतवा । तथा धामि-
 वाधविन्धामाधि आधवप्यो गृही वाधपत्तवा मिधुमिति कमात् । अथवा धामया इति १३४ २॥
 धौः—अधवधिविधवधौधधुमिः । तदौध—नेव धकारेणैव । ककुपः—विधः सधमत् । धनामौः—आगम्य-
 नानि आगमाः कमात्वा लोकाभ्यामागमा अवागमात्सेतवा बहुविधैर्वागमैरित्यर्थः, विधायकत्वस्य कमा-
 म्येधधि उपपाठः सधमत् । अतुर्हृष्टावम्—अन्ताभेदजिहा एव अतुर्हृष्टं तौ माधव्यतुर्हृष्टवम्, अतुर्हृ-
 तस्यध्वान्तस्यमित्यर्थः । इहती—वधिल्ली । अति—अधमावधामाधमम् । गार्हास्तुवधनककुपराधवा-
 त्वरीत्सरकोहमाधार्थः । ईधया—आयुः सध्याधुमिच्छा—ईध्या तथा तथा अतुर्हृष्टत्वेति धेव ।
 एधयद्राधाधवाधुतधुमैः—एतौ अतोऽप्येति एध्—अधमिन् (अन्वि १२) इति एध् प्रत्ययः एधममिन्
 वन इति वा एते धध्याः अन्त्येकानि एध्प्रत्यया इवन्-अध्वा इवगन्त्वन्ता ता एधकाः—एध रिक्तः

पृथग्दशांशः, तासान्ताभ्यः आगता वा जनाः पृथग्दशांशजनास्तेषां रङ्गसङ्गमाः पृथग्दशांशजनरङ्गसङ्ग-
मास्तैस्तथा । पटस्थाने दशदिशा गणनात् चतुर्णामाश्रमाणां चतुर्णां वर्णानां गणनाच्च । अष्टादशताम्—अष्टाधिका
दश अष्टादश तेषां भावोऽष्टादशता तान्तया, अष्टाधिकदशत्वसङ्ख्याकत्वमित्यर्थः । अगादत—प्राप, सम्प्राप्त-
वतीत्यर्थः ॥१९-२०॥

अनेकवस्तुप्रचयैर्नृपस्तुतैः, स्ववास्तवैः प्राज्ञजनस्य संस्तवैः ।

पुरी सुरीणां रमणीयतां ययौ, नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम् ॥२१॥

अन्वयः—अनेकवस्तुप्रचयैः, नृपस्तुतैः, प्राज्ञजनस्य, स्ववास्तवैः, संस्तवैः, पुरी, नवद्वयद्वीप-
पृथग्जयश्रियाम्, सुरीणाम्, रमणीयताम्, ययौ ॥२१॥

वृत्तिः—अनेकवस्तुप्रचयैः—अनेकानि बहूनि च तानि वस्तूनि पदार्थाः, अनेकवस्तूनि तेषां प्रचया
उपचया वृद्धय इति यावत् अनेकवस्तुप्रचयास्तैस्तथा । नृपस्तुतैः—नृपैः राजभिः स्तुता नृपस्तुतास्तैस्तथा ।
प्राज्ञजनस्य—प्राज्ञ एव प्राज्ञ, प्रज्ञाद्वित्वाद्गण्यः प्रत्ययः, प्राज्ञश्चासौ जनः प्राज्ञजनस्तस्य तथा, विदुषो लोकस्येत्यर्थः ।
स्ववास्तवैः—पराप्रयुज्यमानैरेव यथायै । संस्तवैः—स्तोत्रैः । पुरी—भगवत् शान्तिनाथस्य नगरी । नवद्वय-
द्वीपपृथग्जयश्रियाम्—नवानां द्वयमष्टादश नवद्वयश्च ते द्वीपाश्च नवद्वयद्वीपास्तेषां पृथक् भिन्ना या जयश्रियः
विजयसूचिका श्रियस्तासाम्, यद्वा जयन्तीति जया सर्वोत्कर्षेण वर्त्तमाना या भियस्ता जयश्रियस्तासान्ता ।
सुरीणाम्—देवाङ्गनानाम् । (च) रमणीयताम्—रामणीयकम्, कमनीयतामिति यावत् । ययौ—जगाम,
सम्प्राप्तवतीत्यर्थः । यद्वा—सुरीणामित्येतत्पदम् रमणीयतामिति पदस्य समानाधिकरणतया द्वितीयान्तम् तथा
च सु—सम्यक्-सुरीणां-सुवन्ती सुरीणा तान्तया । निर्गमयतीत्यर्थः । एवञ्च सुरसा रमणीयतामधिगतवतीति
भावः ॥२१॥

दिगीशवृन्दांशविभूतिरीशिता, जनस्य सर्वस्य सुशिक्षया पिता ।

पितामहस्तच्चतुराननश्रिया, प्रशास्ति यां शान्तिविभोः पिता पुरीम् ॥२२॥

अन्वयः—दिगीशवृन्दांशविभूतिः, ईशिता, सुशिक्षया, सर्वस्य, जनस्य, पिता, तच्चतुरानन-
श्रिया, पितामहः, शान्तिविभोः, पिता, याम्, पुरीम्, प्रशास्ति ॥२२॥

वृत्तिः—दिगीशवृन्दांशविभूतिः—दिशामाशानामीशा दिगीशा इन्द्रादयोऽष्टौ लोकपालास्तेषां वृन्दानि
कदम्बकानि, दिगीशवृन्दानि, तेषु अंशेन लेशेन विभूतिरैश्वर्यं यस्य स दिगीशवृन्दांशविभूतिः । (यत्)
ईशिता—सुवनस्य दिशा वा शासिता । एतेन सुवने दिक्षु च तदीयमाधिपत्यं द्योतितम् । सुशिक्षया—
सु-सुष्ठु शोभना चासौ शिक्षा उपदेशः सुशिक्षा तथा तथा, भवसागरपारकरसमीचीनोपदेशेनेति भावः ।

सर्वस्य—निश्चितस्य । कर्मस्य—चोक्तस्य । लोकसमुपकल्पेति वाच्यम् । पितृ—जनकः । कति रक्षतीति श्रुत्वा
 निरुद्धमन्त्रस्य रक्षकत्वकल्पनात् । उपरोक्तादिना रक्षकत्वस्य परिमर्शः । सत्त्वात् जननमुपपत्तिरुत्पत्त्यस्य तत्राश्रयत्वात् ।
 तत्त्वतुलाननप्रिया—उत्तमं क्रियाफलं चतुरं निपुणं यन्मनसं वदन् मुच्यमिति वाच्यम् । तत्त्वतुलाननस्य भाः क्षमा
 उवा । स्तिमामह—पितृपिता । ब्रह्म—परमेश्वर आत्ममानि यस्य न चतुरजनना प्रज्ञा तस्य भी—वैश्यागच्छक—
 स्वादिता क्षोभाकम्पतिप्रिया वा । पितृमह इति शेषः । क्षान्तिविद्याः—शान्तिनामप्रयोगः । पितृ—भीषिकसेन—
 मामा मूढकः । यादू—कर्मण्योय । पुरोदू—मन्त्रीम् । वृद्धास्ति—अनुशासयति । अविच्छेदीति वाच्यम् । ॥१५॥

विवेचने वा ध्वनेऽब्धने वा, दिशां स कामप्रसरावरोधिनीम् ।

प्रवृत्तिमाधाय धिया नयाध्यायां, स्वबोधिशोधिममुतां दधेऽधिप ॥२३॥

अन्वयः—नाः अविद्या, विवेचने, वा, कर्म वा दिशाम्, ध्वने अथवा प्रसरावरोधिनीम्
 कामप्रसरात्, महत्त्वम्, आधाय, स्वबोधिशोधिममुताम् ध्वने ॥२३॥

वृत्तिः—सा—मूर्च्छितः । अविद्या—अवि अविद्यं वाति रक्षतीति अधिप—भूपाकः । भीषिकसेन
 इत्यर्थः । विवेचने—उत्पत्त्याऽनन्तविचारणे । वा—अथवा । ध्वने—निगद्यने । वा—अथवा । रिक्तम्—त्राकल्पम्,
 विद्यमानमिति वाच्यम् । वृद्धये—गमने । अविच्छेदस्य हेतुत्वविषयत्वात् । यतो विगर्भितकर्मकामयन इत्यर्थः ।
 कामप्रसरावरोधिनीम्—अन्तर-स्वेच्छाकारस्य प्रसरः प्राक्तनम् । कामप्रसरस्तदवरोधयति निवारयति दूरी-
 करोतीति कामप्रसरवरोधिनी “अवातेः श्लोके” ५१११ ॥ इत्यनेन निरुक्तत्वं दान्यथा । अवाधयाम्—
 नरो नीतिः । कर्म वा आत्मन आत्मनो मुक्तं वा कत्वा सा नयाध्याया दान्यथा । अविद्याम्—अन्तरात्मा ।
 अध्यायम्—विचार्य समानित्वेति वाच्यम् । स्वबोधिशोधिविद्यया—स्वस्य मिथस्य ज्ञानमनो वा बोधिः अन्तर-
 त्वम्, सम्मानमिति वाच्यम् । दधेऽधिपति सम्प्राप्तेति सर्वकरीति वाच्यम् । स्वबोधिविद्यया—सा वासो मनुज
 विद्यया सम्पन्नीमिति वाच्यम् । स्वबोधिविद्ययाविद्यया दान्यथा । ध्वने—वृत्तयाम् । अथवेति वाच्यम् । ॥२३॥

प्रतिप्रभाताभ्ययनेनैव स्तवैर्जिनेन्द्रपूजाजनने महात्सवे ।

बभार शास्त्राणि दृष्ट्वा ध्यायिका—मत्तुत्यकुल्याचरणैः पुरीजन ॥२४॥

अन्वयः—पुरीजः प्रतिप्रभाताभ्ययनैः, नरैः, स्तवैः, जिनेन्द्रपूजाजनने महात्सवैः (च)
 मत्तुत्यकुल्याचरणैः ध्यायिका (क) इवाधिकां, वृद्धम् नमार ॥२४॥

वृत्तिः—प्रतिप्रभाताभ्ययनैः—नमस्तं प्रभातं वति प्रतिप्रभातम् । श्रीपादाम्भ्ययनम् । प्रतिप्रभाते
 अन्तरात्मा विप्रप्रभाताभ्ययनानि वैश्या । ज्ञैः—पूजयैः, अपूर्वैरित्यर्थः । स्तवैः—श्लोकैः । जिनेन्द्रपूजाजनने—

जिनानामर्हता जिनेष्वर्हत्सु वा इन्द्रो जिनेन्द्र, जिनेश्वर इत्यर्थ, तस्य पूजा अष्टप्रकाराऽष्टोत्तरशतप्रकारा वाऽर्चा जिनेन्द्रपूजा, तस्या जनन सम्पादन जिनेन्द्रपूजाजनन तस्मिन्तथा । महोत्सवैः—महान्तश्च ते उत्सवा चद्धवा महोत्सवास्तैस्तथा । (च—पुन) अतुल्यकुल्याचरणैः—कुले वशे भवानि कुल्यानि तानि च आचरणानि कुल्याचरणानि, अतुल्यानि अनुपमानि च तानि कुल्याचरणानि अतुल्यकुल्याचरणानि तैस्तथा । अथवा कुल्या नदी, तस्या आचरणानि कुल्याचरणानि, अतुल्यानि च तानि कुल्याचरणानि अतुल्यकुल्याचरणानि तैः शास्त्राणां पावित्र्य सरसत्वञ्च नद्याचरणकथनात् । शास्त्राणि—चतुर्दशाष्टादश वा विद्या । (एव) द्वयाधिकाम्—द्वावयवावत्येति द्वयम्, तेन अधिका अतिरिक्ता द्वयाधिका तान्तथा । शास्त्रलक्षणा द्वयाधिका चक्षुरविषयमृतस्याप्यर्थस्य प्रज्ञादप्यत्राप्यवहितत्वात्तृतीयामित्यर्थ । दृशम्—दृश्यतेऽनेनेति दृक् तान्तथा, नेत्रमित्यर्थ । वमार—धृतवान् धारयामासेति यावत् ॥२४॥

त्रिधा प्रभासगतमस्ति हस्तिना—पुरं पुरन्ध्रीजनविश्वरञ्जनम् ।

दृश दधे गोधिकृतामिहावसन्, निजत्रिनेत्रावतरत्वबोधिकाम् ॥२५॥

अन्वयः—त्रिधा, प्रभासं गतम्, पुरन्ध्रीजनविश्वरञ्जनम्, हस्तिनापुरम्, अस्ति, इह, आवसन्, निजत्रिनेत्रावतरत्वबोधिकाम्, गोधिकृताम्, दृशम्, दधे ॥२५॥

बुद्धिः—त्रिधा—त्रिभिः, प्रकारैरिति त्रिधा । प्रभासङ्गतम्—प्रभासम् तन्नामकतीर्थं गतं प्राप्तम् । प्रभा—अलकया कुबेरनगर्या संगत मेत्री यस्य तत्, यद्वा—प्रभा—तेजो धृतिर्वा तथा सङ्गतं सहितम् । पुरन्ध्रीजनविश्वरञ्जनम्—पुरन्ध्र्य सुचरित्रा एव जना पुरन्ध्रीजना, त्रिष्वे जगति रञ्जनमापोददम् विश्व-रञ्जनम्, तेषां (पुरन्ध्रीजनानाम्) विश्वरञ्जनम्, पुरन्ध्रीजनविश्वरञ्जनम् । हस्तिनापुरम्—तदाख्यनगरम् । अस्ति—वर्तते । इह—अत्र । अस्मिन् हस्तिनापुरे इति यावत् । आवसन्—निवसन्—कृताऽऽवासस्थान इति यावत् । निजत्रिनेत्रावतरत्वबोधिकाम्—निजस्य—आत्मन त्रिनेत्रावतरत्वस्य—त्रिनेत्रस्य शङ्करस्यैवावतार उक्त-त्तिरित्यर्थस्य बोधिका ह्यापिकाम् । गोधिकृताम्—गवि-स्वर्गे अधिकृता—प्रशंसिता परीक्षिता वा गोधिकृता तान्तथा, द्वैरेरिति शेष, यद्वा गोधौ—भाले कृता गोधिकृता तान्तथा । “स्वर्गेण पशुभागवच्चरिष्वेववृगि-मृतले” इत्यमरनानार्थ । “भाले गोष्यलिकालीकललाटानि” ३।२३७। इत्यभिधानचिन्तामणि । दृशम्—पश्यति दृश्यतेऽनया वा दृक् तान्तथा लोचनम् । दधे—दधार, धृतवानिति यावत् ॥२५॥

पदैश्चतुर्भिः सुकृते स्थिरीकृते, पुरे विशङ्कोऽपि न कोऽपि तामयेत् ।

सविद्रुमाभे भवने वनेऽपि वा, दिवानिश देवनतः सभावनः ॥२६॥

अन्वयः—चतुर्भिः, पदैः, सुकृते, स्थिरीकृते, (सति) पुरे, सविद्रुमाभे, भवने, वा, वनेऽपि दिवानिशम्, देवनतः, सभावनः, विशङ्क, अपि, कोऽपि, कश्चिदपि, न, तामयेत् ॥२६॥

पिनाकिवन्नाकिविनायकार्चितस्तपोवने तप्यति योगिनां गणः ।

भुव यदेकाहिकनिष्ठया स्पृशन्नुपादिशन् ऊर्ध्वदिशः प्रवेशनम् ॥२८॥

अन्वयः—योगिनाम्, गणः, यत्, एकाहिकनिष्ठया, भुवम्, स्पृशन्, ऊर्ध्वदिशः, प्रवेशनम्, उपादिशन् (अतः) पिनाकिवत् नाकिविनायकार्चितः, (सन्) तपोवने, तप्यति ॥२८॥

वृत्तिः—योगिनाम्—योग सयमादिसमन्वितश्चित्तवृत्तिनिरोधोऽस्त्येषामिति योगिनस्तेषान्तथा । यतीनामित्यर्थः । गणः—समूहः । यत्—यस्माद्धेतोः । “हेतौ यत्तद्यतस्ततः” ६।१७३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । एकाहिकनिष्ठया—एकोऽह्निश्चरणे यस्या सा एकाहिका, सा चासौ निष्ठा स्थितिः, एकाहिकनिष्ठा, तथा तथा एकचरणकनिष्ठिकेत्येत्यर्थः । भुवम्—पृथिवीम् । स्पृशन्—अवलम्बमानः । ऊर्ध्वदिशः—मुक्तिमार्गस्य । प्रवेशनम्—सम्प्राप्तिलक्षणप्रवेगम् । उपादिशन्—उपदिदेशः, उपदिष्टवानित्यर्थः लोकेभ्य इति शेषः । (अतः—अस्मात् कारणात्) पिनाकिवत्—पिनाष्टि शत्रुव इति पिनाकम्—आजगवम्, तदस्त्यस्येति पिनाकी शङ्करस्तेन तुल्यः पिनाकिवत् । “पिनाकः स्यादाजगवमजकाव च तद्धनुः” २।११५॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । नाकिविनायकार्चितः—नाकः स्वर्गोऽस्ति निवासस्थानत्वेनैषामिति नाकिनो देवा, वि-विशिष्टो नायको नेताऽप्रणो-रिति यावत् विनायकः, नाकिना विनायको नाकिविनायक इन्द्रस्तेन अर्चितः पूजितः, नाकिविनायकार्चित इन्द्रसपूजितः सन्निति यावत् । तपोवने—तपःप्रधानं वनं कान्तनम् तपोवनम् तस्मिन्तपोवने । तप्यति—तपश्चर्यामादधाति, यद्वा पिनाकिवत्, नाकिविनायकार्चितः, योगिना गणः, यत्, एकाहिकनिष्ठया, भुवम्, स्पृशन्, तपोवने, तप्यति (अतः) (लोकेभ्यः) । ऊर्ध्वदिशः—प्रवेशनम्, उपादिशदित्येवमन्वयः करणीयः । शब्दार्थस्तु पूर्वपदेवेति पुनर्नोक्तः ॥२८॥

तदीर्घ्येवोदयमत्र धार्मिक, विमृश्य मन्ये बहुमन्युना ज्वलन् ।

फलेन हीनां स्वत एव पितृमया, दधावधर्मोऽपि कृशस्तपस्विताम् ॥२९॥

अन्वयः—अत्र, धार्मिकम्, उदयम्, विमृश्य, तदीर्घ्या, इव, बहुमन्युना, ज्वलन्, कृशः, अधर्मः, अपि, पितृमया, स्वत एव, फलेन हीनाम्, तपस्विताम्, दधौ (इति) मन्ये ॥२९॥

वृत्तिः—अत्र—श्रीविश्वसेनस्य नगरे, ‘हस्तिनापुरे’ योगिजनाधिष्ठिततपोवने वा । धार्मिकम्—धर्मस्य सुकृतस्य अर्थं धार्मिकस्तन्तथा । धर्मसम्बन्धितमित्यर्थः । उदयम्—अभ्युदयम्, समुन्नतिमिति यावत् । विमृश्य—विचार्य । तदीर्घ्या इव—तद्वद्भ्रान्त्या इव । “अक्षान्तिरीर्घ्या” ३।५५॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । बहुमन्युना—बहुरधिकश्चासौ मन्युः क्रोधः शोको वा बहुमन्युस्तेन, अतिशयक्रोधेन, अतिशयशोकेन वा “मन्युः पुमान् क्रुधि । दैन्ये शोके च यद्धे च” इति मेदिनी । ज्वलन्—सन्तप्यन्, सन्तापमापद्यमानः

इति वाच्य । (अत एव) कृत्वा-इदमिति शेषेति कृत्वा तुल्य इत्यर्थः । अतुपसर्गा-क्षीब" ॥१८८॥
इत्यनेन कते निपन्नस्ये । अक्षर्यैः-अक्षर्यैः । अक्षि-समुच्चयेऽप्यस्य । विस्मया-पुनः संशयमिच्छा
पित्तं तथा तथा । अक्षर्यैः शेषः । एवम् एव-अतमैव । पुनरेव-अतमैव । अतमैव वा । इति-
रहितम् । निपन्नमिति वाच्य । उपस्थिताम्-उपस्थिताम् उपस्थिताम् उपस्थिताम् उपस्थिताम् उपस्थिताम्
कृत्वा उपस्थिताम् उपस्थिताम् उपस्थिताम् उपस्थिताम् उपस्थिताम् उपस्थिताम् उपस्थिताम् उपस्थिताम् उपस्थिताम्
(इति) मन्त्रे-अक्षर्यैः अक्षर्यैः अक्षर्यैः अक्षर्यैः अक्षर्यैः अक्षर्यैः अक्षर्यैः अक्षर्यैः अक्षर्यैः अक्षर्यैः
॥१९॥

यदस्य यात्रासु बलोद्धतं रजः प्रजाव्रजे प्यान्तमिये भविष्यति ।

इतीव वेधा विदधे मणीमया-व्यज्जनालयास्तत्र नृपस्य पश्यत ॥३०॥

मन्त्र-यम् अतः यात्रासु, बलोद्धतम् रजः, प्रजाव्रजे, प्यान्तमिये भविष्यति, इतीव
वेधा, विदधे, मणीमया, व्यज्जनालया, पश्यत ॥३०॥

इति-यम्-यम् । अतः-यम् । अतः-यम् । अतः-यम् । अतः-यम् । अतः-यम् । अतः-यम् । अतः-यम् । अतः-यम् । अतः-यम् । अतः-यम् ।
मणि-यम् । मणि-यम् । मणि-यम् । मणि-यम् । मणि-यम् । मणि-यम् । मणि-यम् । मणि-यम् । मणि-यम् । मणि-यम् ।
प्रजाव्रजे-यम् । प्रजाव्रजे-यम् । प्रजाव्रजे-यम् । प्रजाव्रजे-यम् । प्रजाव्रजे-यम् । प्रजाव्रजे-यम् । प्रजाव्रजे-यम् । प्रजाव्रजे-यम् । प्रजाव्रजे-यम् । प्रजाव्रजे-यम् ।
"मणीमया" । मणीमया-यम् । मणीमया-यम् । मणीमया-यम् । मणीमया-यम् । मणीमया-यम् । मणीमया-यम् । मणीमया-यम् । मणीमया-यम् । मणीमया-यम् । मणीमया-यम् ।
व्यज्जनालया-यम् । व्यज्जनालया-यम् । व्यज्जनालया-यम् । व्यज्जनालया-यम् । व्यज्जनालया-यम् । व्यज्जनालया-यम् । व्यज्जनालया-यम् । व्यज्जनालया-यम् । व्यज्जनालया-यम् । व्यज्जनालया-यम् ।
पश्यत-यम् । पश्यत-यम् । पश्यत-यम् । पश्यत-यम् । पश्यत-यम् । पश्यत-यम् । पश्यत-यम् । पश्यत-यम् । पश्यत-यम् । पश्यत-यम् ।
मन्त्र-यम् । मन्त्र-यम् । मन्त्र-यम् । मन्त्र-यम् । मन्त्र-यम् । मन्त्र-यम् । मन्त्र-यम् । मन्त्र-यम् । मन्त्र-यम् । मन्त्र-यम् ।
॥३०॥

पुराऽप्यमुष्या नृपतं प्रयाणजं स्फुरत्पतापानलघूममञ्जिम ।

रजभलदवाजिसुराहतं द्विषां पुरस्तदाख्यातमिव स्थितं मुख ॥३१॥

मन्त्र-यम् । पुरा, नृपतः अपि, प्रयाणजम्, स्फुरत्पतापानलघूममञ्जिम, रजभलदवाजिसुराहतम्, द्विषां, पुरस्तदाख्यातमिव स्थितं मुख ॥३१॥

वृत्तिः—अमुष्याः—अस्या । पुरः—नगरस्य । नृपतेः—नृणा पतिर्नृपतिस्तस्य तथा राज्ञ श्रीविश्व-
सेनस्येत्यर्थ । अपि—सम्भावनायामव्ययम् । “गर्हासमुच्चयप्रदश्चक्रासम्भावनाश्वपी”त्यमर । प्रयाणजम्—
प्रयाण दिग्विचलयादिष्वमेण प्रथानम् तरमाज्जात प्रयाणजम् प्रयाणजन्यमिति यावत् । स्फुरत्प्रतापानलधूम-
मस्त्रिम—स्फुरत्—पकाशमानश्यासौ प्रताप प्रभावस्तेज इति यावत् स्फुरत्प्रताप, स एवासह्यत्वादनलोऽग्नि
स्फुरत्प्रतापानल, तस्य धूमो वायुवाह स्फुरत्प्रतापानलधूमस्तस्य मस्त्रिमेव सौन्दर्यमिव मस्त्रिमा यस्य तत्
स्फुरत्प्रतापानलधूममस्त्रिम । “दूम रयादुवायुवाहोऽग्निवाहो दहनवेत्तनम् । अम्म सू वरमात्तश्चतरीर्जिमूत-
वाहपि ४।१६९॥” इत्यभिधानचिन्तामणि । चल्दवाजिखुराहतम्—चलन्तो घावन्तश्च ते चर्चनोऽश्वा
चल्दवाजिनस्तेषां खुरा शफाश्चल्दवाजिखुरा, तैर्हतम् अभिहतम् ताडितमिति यावत्तथा । रजः—धूलि ।
द्विषाम्—शत्रूणा । पुरः—अग्रे । “पुर पुरस्तात् पुरतोऽपत ६।१६०॥” इत्यभिधानचिन्तामणि । तदा-
ख्यातुम्—श्रीविश्वसेनप्रयाणवृत्तान्त कथयितुमिष । मूखे—आनने । स्थितम्—अतिष्ठत् । यद्वा—तादृशं रज ।
तत्—प्रयाणवृत्तान्तम् । आख्यातुमिव—कथयितुमिष । द्विषाम्—शत्रूणां । पुरः—नगरस्य । मूखे—अग्रभागे ।
स्थितम्—अतिष्ठत्, इत्येवमन्वयो विधातव्यः ॥३१॥

पुरेऽर्थिभिश्चार्थिजनाय दित्सुभिरदापि नीरं क्रमवृद्धवीचिभिः ।

तदेव गत्वा पतितं सुधाम्बुधौ, विधोर्ग्रहानन्तरशौचकर्मणे ॥३२॥

अन्वयः—पुरे, क्रमवृद्धवीचिभिः, दित्सुभिः, अर्थिभि च, अर्थिजनाय, नीरम्, अदापि,
तदेव, गत्वा, सुधाम्बुधौ, पतितम्, विधोः, ग्रहानन्तरशौचकर्मणे (उपयुज्यते)

वृत्तिः—पुरे—इतिनापुरनामके नगरे । क्रमवृद्धवीचिभिः—क्रमेण दानोत्तरोत्तरक्रमेण वृद्धा उप-
चयमापन्ना बीचिष्ठसर्गजलतरङ्गो येषान्ते क्रमवृद्धवीचयस्तेस्तथा । “तरङ्गे भङ्गवीच्यूर्ध्वत्कलिका ४।१३१॥”
इत्यभिधानचिन्तामणि । दित्सुभिः—दित्सन्ति दातुमिच्छन्ति तच्छ्रीला दित्सव “सन्-भिष्ठाऽऽशसेठ
५।२।३३॥” इति सूत्रेण च प्रत्यय, तैस्तथा, दातुमिमैरिति यावत् । अर्थिभिः—अर्थो धनमस्त्येषामित्य-
र्थिनस्तैस्तथा “अर्थो विपयार्थनयोर्धनकारणवस्तुषु । अभिधेये च शब्दानां निवृत्तौ च प्रयोजने” इति मेदिनी ।
च—पादपूरणे । अर्थिजनाय—अर्थयति याचते तच्छ्रीलमस्त्यस्येति अर्थो याचक, स चासौ जनो ङोकोऽर्थि-
जनस्तस्मै तथा । नीरम्—जलम् । अदापि—दाप्यते स्म । राज्ञा—विश्वसेनेनेति शेष । तदेव—उत्सर्गार्थ-
दीयमानं जलमेव । गत्वा—पगत्य । सुधाम्बुधौ—अमृतसिन्धौ । पतितम्—पतनक्रियाभयामृतम् । विधोः—
चन्द्रस्य । ग्रहानन्तरशौचकर्मणे—शौचाय पवित्रतायै शुद्धयर्थमिति यावत् कर्म क्रिया शौचकर्म प्रहो ग्रहणम्,
राहूपराग इति यावत्, तस्य अनन्तरम् तदुत्तरकाल ग्रहानन्तरम् तस्मिन् शौचकर्म ग्रहानन्तरशौचकर्म तस्मै
तथा । उपयुज्यते—उपयुक्त भवति । केवलं—जलस्यैव शौचकर्मसम्पादनशीलत्वेन । सुधाम्बुधौ—सुधा-

अहर्निश दातुरनन्तरोदक-प्रगल्भवृष्टिप्ययितस्य मङ्गरे ।

नृणा मनस्तापविभावमोरभूत्, म धूमभूमा कृपणानने स्थिरः ॥३५॥

अन्वयः—मङ्गरे, अहर्निशम्, दातुः, अनन्तरोदकप्रगल्भवृष्टिप्ययितस्य, नृणाम्, मनस्ताप-विभावसा, म., धूमभूमा, कृपणानने, स्थिरः, अभूत् ॥३५॥

वृत्तिः—मङ्गरे—अद्भुते प्रतिभूते इति यावत् । “सङ्गतोऽङ्गीकृते युद्धे क्रियाकारे विपाप” । मङ्गर तु फले गम्या ” इत्यनेकार्थ । दातुः—प्रदातु, दानशीलस्य जनस्येति यावत् । अनन्तरोदकप्रग-ल्भवृष्टिप्ययितस्य—प्रगल्भा प्रौढाऽसद्येति वृष्टिर्षर्पण प्रगल्भवृष्टि, उदकस्य उत्सर्गजलस्य प्रगल्भवृष्टिः उदक-प्रगल्भवृष्टि, अनन्तराऽव्यवहिताऽविच्छिन्नेति यावत् चासौ उदकप्रगल्भवृष्टिरनन्तरोदकप्रगल्भवृष्टि तयो-व्ययितो निर्वापितोऽनन्तरोदकप्रगल्भवृष्टिप्ययितस्तस्य तथा । नृणाम्—दीनजनानाम् । मनस्तापविभावमोः—मनसोऽन्त करणस्य ताप आर्थिककलेशजनितसन्तापो मनस्ताप, स विभावसुरग्निरिवेति मनस्तापविभाव-मुत्तस्य तथा । सः—प्रसिद्धः । धूमभूमा—अतिशयेन बहुभूमा, बहुशब्दादिमनि प्रत्यये सति “मूर्लुक् चैवर्णस्य” ७/५११॥ इत्यनेन “बहुशब्दस्य भू” इत्यादेश, इमनइकारस्य लुक् च । भूमा—भूयात् चासौ “धूम, धूमभूमा” राजदन्तादित्वात् पूर्वनिपातार्हस्य भूमशब्दस्य परनिपात । वस्तुतस्तु “स भूमधूम कृपणानने स्थिर” इत्येव पाठ समादरणीय, राजदन्तादिगणपाठकल्पनद्वयवात् भूमा चासौ धूमो भूम-धूम इति । कृपणानने—कृपणानाम् कष्टार्थाणाम् दानशक्तिविरहितानामिति यावत्, आननम्—मुखम् कृपणा-ननम् तस्मिन्स्थित । स्थिरः—दृढमवस्थित । अभूत्—अभवत् ॥३५॥

अदःपुरः क्षमापबहुप्रतापजैर्दिवाकरः प्रादुरभूत् कराकरैः ।

निजस्य तेजः शिखिनः परःशताः परे रुचिभ्रंशमिहाभिलेभिरे ॥३६॥

अन्वयः—अदःपुर, क्षमापबहुप्रतापजैः, कराकरैः, दिवाकरः, प्रादुरभूत्, इह, परःशवा, परे, शिखिन, निजस्य, रुचिभ्रंशम्, तेज, अभिलेभिरे ॥३६॥

वृत्तिः—अदःपुरः—असौ चासौ पूर्णगरी अदःपूरस्तस्या अदःपुर । क्षमापबहुप्रतापजैः—क्षमा-पृथिवीं पाति रक्षतीति क्षमापो राजा तस्य बहुप्रताप क्षमापबहुप्रतापस्तरमाजाता क्षमापबहुप्रतापजास्तेस्तथा । कराकरैः—कराणां करणानामाकरा खनय कराकरास्तेस्तथा । दिवाकरः—सूर्य । प्रादुरभूत्—प्रादुर्भूतो जात । इह—लोकेऽस्मिन् । परःशताः—शतात्परेऽनन्ता । परे—अन्ये । शिखिनः—अग्नय । निजस्य—आत्मन । रुचिभ्रंशम्—भ्रंश्यत इति भ्रंश, रुच्या कान्त्या भ्रंशो रुचिभ्रंशस्तम् तथा । यद्वा रुचिभ्रंशो यस्य तत् तथा । तेजः—प्रतापम् । आलेभिरे—प्राप्तवन्त ॥३६॥

द्विधा क्षमापस्य चिरस्य तापतो, निजप्रतापैर्वलयं ज्वलद् भुवः ।

स्वतः परित्यज्य गताः क्वचिद् वने, वनेचराभाः क्षितिपा द्विधाऽरयः ॥ ३९ ॥

अन्वयः—निजप्रतापैः, द्विधा, चिरस्य, क्षमापस्य, तापतः, द्विधाऽरयः, वनेचराभाः क्षितिपाः, भुवः, ज्वलत्, वलयम्, स्वतः, परित्यज्य, क्वचिद् वने, गताः ॥ ३९ ॥

वृत्तिः—निजप्रतापैः—निजस्य—आत्मनः, प्रतापा प्रभावाः, तेजासीति यावत्, निजप्रतापा, तैस्तथा । द्विधा—द्वाभ्या प्रकाराभ्यामिति द्विधा, धर्मन्यायाभ्यामित्यर्थः । चिरस्य—चिरात् । क्षमापस्य—क्षमा पृथिवीं पान्ति रक्षतीति क्षमापो राजा तस्य तथा पक्षे च क्षमा तितिक्षा पातोति क्षमाप श्रीविश्वसेननृपतिस्तस्य तथा । तापतः—पराभवादिजनितसतापादित्यर्थः । द्विधा—द्वाभ्या प्रकाराभ्या द्विधा, आन्तरा प्रकटाश्च । अरयः—शत्रवः, । वनेचराभाः—घने कान्ते चरन्तीति वनेचरा किरातादिम्लेच्छजातय तेषामाभेव आभा कान्त्येवान्ते वनेचराभा । उष्ट्रमुखमित्यादित्रुष्ट्रमुखादित्यात्ममाम । क्षितिपाः—क्षिति पृथिवीं क्षयश्च पान्ति रक्षन्तीति क्षितिपा राजान । भुवः—पृथिव्या । ज्वलत्—दीप्यमानम् । वलयम्—मण्डलम् । स्वतः—स्वयमेव । परित्यज्य—सन्त्यज्य, विहायेति यावत् । क्वचिद् वने—कश्चिन्निश्चितानन । गताः—गतवन्तः ।

यद्वा, द्विधा, क्षमापस्य, चिरस्य, तापतः, द्विधा, अरयः, वनेचरा, क्षितिपा, निजप्रतापैः, ज्वलद् भुवः, वलयम् स्वतः, परित्यज्य, क्वचिद् वने गतः ॥ इत्येवमन्वयः कार्यः, शब्दार्थस्तु एव ॥ ३९ ॥

क्व विश्वसेनस्य विनश्यदापदः, पदं सुराज्यस्य सुरासुरार्चितम् ।

प्रदक्षिणीकृत्य जयाय—सृष्ट्या, यशः श्रियाऽलम्बि यतो जगत्त्रयम् ॥ ४० ॥

अन्वयः—विनश्यदापदः, सुराज्यस्य, विश्वसेनस्य, सुरासुरार्चितम्, पदम्, क्व, यतः, जयाय-सृष्ट्या, यशः श्रिया, प्रदक्षिणीकृत्य, जगत्त्रयम् अलम्बि ॥ ४० ॥

वृत्तिः—विनश्यदापदः—विनश्यन्त्य—विनाशमुपगच्छन्त्य आपदो विपत्तयो यस्य स विनश्यदापदस्तस्य तथा । सुराज्यस्य—सुष्ठु शोभन राज्य प्रजापालनादि राजकर्म यस्य स, सुराज्यस्तस्य तथा । विश्वसेनस्य—तदाक्ष्यस्य भगवच्छान्तिनाथपितृ राज्ञ । सुरासुरार्चितम्—सुरा देवाश्च असुरा दैत्याश्च सुरासुरा, तैरर्चितम्—पूजितम्, सुरासुरार्चितम् । पदम्—आस्पदम् । क्व—कुत्र अतिविलक्षण प्रतिष्ठितश्चेति भावः । यतः—यस्माद्धेतो । जयायसृष्ट्या—जयो विजयश्च आयो लाभश्च जयायी, ताभ्या सृष्ट्या रचिता सम्पादितेति यावत् जयायसृष्ट्या तथा तथा । यशःश्रिया—कीर्तिलक्ष्म्या । प्रदक्षिणीकृत्य—प्रगत दक्षिणम् प्रदक्षिणम्, अप्रदक्षिणं प्रदक्षिणं सम्पद्यमानं कृत्वा प्रदक्षिणीकृत्य । अमृततद्भावेऽर्थे च्विप्रत्ययः । च्वौ परे अकारस्य

ईश्वरारोह्य । पूर्वोक्तविद्येयं परमिति शेषः । अतएवमु-क्तोऽथवा ज्ञानेति अन्तः शब्दः अर्थः वा-
स्तवं त्रिभुवनमित्यर्थः, ब्रह्मस्मि-प्रापि ब्रह्ममिति वाच्यः ॥४०॥

स्व कौशिकस्य प्रमुताऽसुरास्त्रियाऽनिमेषभाजोऽक्षिसहस्रसङ्ग्रामे ।

अतोऽत्र राजाऽनुपमस्त्रिविष्टपे रराज नीराजनयासराजघः ॥४१॥

अन्वयः—अक्षिसहस्रसङ्ग्रामं, अनियेषभाजः, कौशिकस्य, असुरास्त्रिया प्रमुता, स्व भगः,
त्रिविष्टपे अनुपमः नीराजनयासराजघः, राजा जग रराज ॥४१॥

वृत्तिः—असुरास्त्रिया—रैत्याश्रयेन । अक्षिसहस्रसङ्ग्रामे—अर्थं वेदात्तं कश्चिन् अक्षिहरणं,
इत्य सङ्ग्रामं सङ्गः अक्षिष्वस्रसङ्ग्रामस्तस्मिन्लया । अनियेषभजः—निमेषो विनीकृत्य, न निमेषोऽनि-
मेषतः भवते अमानक्येति अनियेषमन्त्यं तस्य उक्तं । कौशिकस्य—कुशिकस्य गेहापत्यं पुत्र्यः कौशिक
इत्युत्पत्त्यं तथा । प्रमुता—सामर्थ्येत् । क्व—कुत्र । कुत्रापि गच्छीत्यर्थः । अत्र—अस्मात् कारणात् । त्रिविष्टपे—
त्यो अर्थं विष्टपाला—कोकालं सम्यहारमिविष्टपत् तस्मिन्लयेति श्रुत्वापत्त्यं त्रैलोक्ये वा । “स्वरम्यं
स्वर्गलोकप्रदिविष्टपत्तयः” । सुरलोके चोदितो द्वे स्थितं कसीये त्रिविष्टपत् इत्यमरः । स्वलोके
विष्टपं विष्टं भुवनं जगती जगत्” ६।१॥ इत्यमिवावधिन्त्यावधि ॥ अनुपमः—न वपमाद्युक्ता, सादृश्य-
मिति वाच्यत्वं चोऽनुपमः । नीराजनयासराजघः—राजानं हृत्वास्मिन् राजघः, नित्यं राजनये जगते
इति निराजम्याद्यः, स वासी राजको नीराजनयासराजघः । क्व—किन्तो राजकोऽस्मादिति नीराज-
नकृत्यत्वविष्टिपद्विष्टि नीराजनयाद्यः, स वासी राजनस्तथा । राजा—भूपतिः श्रीविष्टपेन । अत्र—अस्मिन्
मन्त्रलोके । राजा—विराजत विष्टिने हृष्टमे इति वाच्यः ॥४१॥

निवारितास्तेन महीतलेऽस्त्रिलेऽप्यनीतया नीतिकरेण मूमुजा ।

कुतो भवेत्तद्विषयेऽप्यहदृषद् भयं नु हृष्टं परिशिष्टमप्यत ॥४२॥

अन्वयः—नीतिकरेण, तेन मूमुजा अस्त्रिलेऽपि, महीतले, अनितयः निवारिताः तु, भयः,
परिशिष्टमपि, अहदृषद्, हृष्टम्, यम्, अहिये कुतः, भवेत् ॥४२॥

वृत्तिः—नीतिकरेण—अतोऽपि विष्टवासीति कटः, नीति—नीतिरूपं करो नीतिकरत्वेन तथा न्याय-
व्यवस्थितयः । तेन—पक्षिणः । मूमुजा—सुखं दृष्टिं सुखणीति मूमुजं तेन तथा राजा नीतिप्रदेतेत्यर्थः ।
अस्त्रिलेऽपि—अन्तर्लेऽपि । महीतले—मृगजले । अनितयः—अन्यथाविश्रुत्यापारकाद्यः । निवारिताः—
अपसारिताः, दूरीकृता इति वाच्यः । कु—चित् । अत्र—अस्माद्वेधो । परिशिष्टमपि—अवशिष्टं कष्टम् ।

अष्टवत्—दैवायत्तवत् वह्नितोयादिजनितम् । तुल्यमिति यावत् । दृष्टम्—स्व-परचक्रजम् । मयम्—साध्यसम् ।
 “मय भीर्भीतिरातद्ध आशङ्का साध्वस” तद्विषये-तद्विषये “नोवृज्जनपदी देशविषयो तून्वतेतम्” इत्यपर ।
 कृतः—कृमात् कारणात् । भवेत्—नायेन । अपि तु कुत्रोऽपि कारणादेरस्य नृनते राज्ये किञ्चिदपि भया-
 दिक नास्तीति भावः ॥४२॥

द्विधा क्षमायाः प्रतिपायिना जने, निरीतिभावं गमितेऽतिवृष्टयः ।

जहुर्न ताः स्विन्नवपुर्जलच्छलाद्, भयद्रुतद्विड्नुपसङ्गम श्रमात् ॥४३॥

अन्वयः—द्विधा क्षमायाः प्रतिपायिना, (तेन) जने, निरीतिमापम्, गमिते, ताः अतिवृष्टयः,
 श्रमात्, स्विन्नवपुर्जलच्छलात्, भयद्रुतद्विड्नुपसङ्गमम् न जहुः ॥४३॥

वृत्तिः—द्विधा—द्वाभ्या प्रकाराभ्यामिति द्विधा, धर्मन्यायाभ्यामित्यर्थः । क्षमायाः—पृथिव्यास्त्रिति-
 क्षाया वा । “भूर्भूमि पृथिवी पृथ्वी वसुधोर्वी वसुन्वरा । क्षिति क्षोणो क्षमाऽनन्ता” ४॥ इत्यभिधान-
 चिन्तामणि । “तितिक्षा सहन क्षमा” ३।५५॥ इति च । प्रतिपायिना—प्रतिपाति प्रतिपालयति तच्छील-
 मत्स्येत्येति प्रतिपायी “अजाते शीले” २।१।५४॥ इत्यनेन तच्छीलेऽर्थे णिच् प्रत्ययः । (तेन—प्रसिद्धेन
 राज्ञा श्रीमता बिम्बसेनेन ।) जने—लोके । निरीतिमापम्—निर्गता ईतयो यस्मात्तन्निरीति तस्य भावो निरीति-
 भावस्तन्वया । “अतिवृष्टिना वृष्टिर्मुखं शलभा शुक्रा स्ववक्रं परचक्रं पठेत् ईतय स्मृता ” ॥ गमिते—
 प्रापिते सति ताः—प्रसिद्धाः । अतिवृष्टयः—वृष्टयो वर्षणानि अत्यन्त वृष्टयोऽतिवृष्टयः प्रचुरजलवर्षणानीत्याहुः ।
 श्रमात्—भी विश्वेन पराजिततया समराङ्गं विहाय पञ्चायनादिपरिश्रमात् । स्विन्नवपुर्जलच्छलात्—स्विन्न-
 स्वेदान्निवत्तश्च वपुः शरीरम् स्विन्नवपुस्तथा जल सञ्चितम् स्विन्नवपुर्जलम् तस्य छत्तं व्याज स्विन्नवपुर्जल-
 छत्तम् तस्मात्तथा । “रुपटं केन व दम्भ कूट छगोपधिच्छत्तम् । व्यादेशो मित्र लक्ष निभ व्याज ” ३।४१॥
 इत्यभिधानचिन्तामणि । भयद्रुतद्विड्नुपसङ्गमम्—भयेन भोत्या दृष्टा पञ्चायि । भयद्रुता द्विवृत्तिद्विर
 शत्रव द्विवृत्ते ते नृपा राजानो द्विदृष्टा भयद्रुताश्च ते द्विदृष्टा भयद्रुतद्विदृष्टा, तैस्तेषां वा सङ्गम सङ्ग
 सहवास इति यावत् भयद्रुतद्विदृष्टासंगमस्त-तथा । भयविह्वलप्रतिश्रवणं राजनश्चास्मित्यर्थः । न—नहि ।
 जहु—तत्त्यजुः । त्यक्तवन्त इति यावत् ॥४३॥

विनाशनं नाशनमेव केवलं, कुशासनं वा न पुनः कुशासनम् ।

न तत्त्यजुर्न मनन्यविश्रमा, अमी श्रमास्तस्य नृपस्य विद्विषः ॥४४॥

अन्वयः—विनाशनम्, केवलम्, नाशनम्, एव, वा, पुनः, कुशासनम्, कुशासनम् न,
 तस्ये, नृपस्य, अनन्यविश्रमा, अमी, श्रमा, विद्विषः, नूनम्, न, तत्त्यजुः ॥४४॥

ईकारादेशम् । पूर्वोक्तविशेषं परमिति शेषः । इत्युक्तं यम्—अतोऽनन्तरं आत्मेति अथम् अगतां अथ अम
त्रम् शिमुवमित्रम्— इत्युक्ति—पापि इत्यमिति आथम् ॥४०॥

अथ कौशिकस्य प्रमुताऽसुराद्विषाऽनिमेषभाजोऽक्षिसहस्रसङ्ग्रामे ।

अतोऽत्र राजाऽनुपमस्त्रिविष्टपे रराज नीराजनयासराजघ ॥४१॥

अन्वयः—अक्षिसहस्रसङ्ग्रामे, अनिमेषभाजाः, कौशिकस्य, असुराद्विषा ममुता, अथ अम,
त्रिविष्टप अनुपमः नीराजनयासराजघः, राजा अथ रराज ॥४१॥

वृत्तिः—असुराद्विषा—वैशाख्येन । अक्षिसहस्रसङ्ग्रामे—अथम् मेवम् सहस्रम् अक्षिसङ्ग्रामं
तत्र सङ्ग्रामः सत्रा अक्षिसङ्ग्रामसङ्ग्रामस्तथा । अनिमेषभाजाः—निमेषो निमिषकम्, अ निमेषोऽनि-
मेषस्तं मन्त्रते समानपदीति अस्मिन्मयात् तत्र तथा । कौशिकस्य—कौशिकस्य गोत्रात्पत्वं पुमात् कौशिक
इत्युक्तं तथा । प्रमुता सामर्थ्यम् । अथ—अथ । इत्यापि न्यसीत्यर्थः । अत्रा—अस्यात् कथञ्च । त्रिविष्टपे-
रथो अथत्वं विष्टपत्वं—लोकाणां समाहारमिविष्टपत्वं तस्मिन्मयेति अमुत्पत्त्या वैद्योक्ते वा । “स्वराज्यं
स्वराजाद्विष्टपत्वंकथम् । सुरलोकां धानिषो हे स्थितं पक्षीषं त्रिविष्टपम्” इत्यमरः । स्वालोको
विष्टपं विष्टं भुवनं जगती जगत्” ६१॥ इत्यमियानविष्टपमिति ॥ अनुपमा—अ अपमापुञ्जा, सादृश्य-
मिति अथयत्वं कोऽनुपमः । नीराजनयामराजघा—एवम् इत्यथामिति राजघः, अत्रां राजघे आत्मे
इति निराजनघास एवानी राजघो नीराजनघासराजघः । अत्रा—अत्रातो राजघोऽस्मादिति नीराज
मन्त्रमन्त्रविष्टपत्वंति श्रीराजनाथः, एवानी राजघासा । राजा—पुरातिः श्रीविष्टपदेः । अत्र—अत्रिभ
मन्त्रोक्ते । राजा—विराज विष्टपे अत्रमे इति आथम् ॥४१॥

निवारितास्तेन महीतलेऽस्त्रिलेऽप्यनीतयो नीतिकरेण मृमुजा ।

कुतो भवेत्तद्विषयेऽप्यदृष्टवद् भयं नु दृष्टं परिशिष्टमप्यत ॥४२॥

अन्वयः—नीतिकरेण तेन, मृमुजा, अस्त्रिलेऽपि, यद्दृष्टं अनीतयोः निवारिताः तु, अतः,
परिशिष्टमपि, अदृष्टवद्, दृष्टम्, मयम्, अत्रिभमे कुतो, यत्ने ॥४२॥

वृत्तिः—नीतिकरेण—अतोऽपि विष्टपत्वीति करः, नीते—नीत्यर्थे अतो नीतिकरस्तेन तथा न्याय-
अस्त्रिलेऽपि । तेन—अस्त्रिले । मृमुजा—मृज इतिवी ह्यन्यतीति मृज्ज तेन तथा राजा श्रीविष्टपदेत्यप्ये ।
अस्त्रिलेऽपि—अस्त्रिलेऽपि । महीतले—मृज्जत्वे । अनीतयोः—न्यायपरिमृतापापपरत्वरयः । निवारिता-
अपधारिताः, दूरीकृता इति आथम् । नु—चित्ते । अत्रा—अत्रायेवो । अस्त्रिलेऽपि—अत्रिभमे अत्र ।

मृगीदृशाम्—मृगीणा हरिणोना दृशौ नयने मृगीदृशौ ते इव दृशौ नयने यासान्ता मृगीदृश, मृगनयना रमण्य, प्रतीपा प्रतिकूला इतियावत् विरुद्धा ते भूपाला प्रतीपभूपालास्तेषा मृगीदृश प्रतीपभूपालमृगी-दृशस्तासान्तथा । 'प्रतिकूल तु विलोममपमव्यमपण्डुरम् । वाम प्रसक्त्यं प्रतीप प्रतिलोममपण्डु च" ६।१०१॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । दृशः—नेत्राणि । "चक्षुरक्षोक्षण नेत्र नयन दृष्टिरम्बकम् । लोचन दर्शन दृक् च" ३।२३९॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । साञ्जनाः—अञ्जनेन कञ्जलेन मङ्गिता साञ्जना । "अञ्जन कञ्जले चात्की सौवीरे च रसाञ्जने" इति मेदिनी । बभ्रुवुः—अभ्रवत् सञ्जाता इति यावत् ॥४५॥

सिताशुवर्णैर्वयति स्म तद्गुणैः—यशोऽम्बर त्वम्बरभागवाससे ।

तदीयजाड्यक्षतये महीशितुः, प्रतापवह्नि विधिना विधिव्यघात् ॥४६॥

अन्वयः—तु, अम्बरभाक्, अवाससे, सिताशुवर्णैः, तद्गुणैः, यशोऽम्बरम्, वयति स्म, तदीय जाड्यक्षतये, विधिः, विधिना, महीशितुः प्रतापवह्निम् व्यघात् ॥४६॥

वृत्तिः—तु—पादपूरणे, प्रशंसायां वा । "तु पादपूरणे भेदे समुच्चयेऽवधारणे" इति मेदिनी । अम्बरभाक्—अम्बरमाकाशं भजते सेवते आश्रयतीति यावद् अम्बरभाक् देवः, अम्बरं वस्त्रं भजते इत्य-म्बरभाक् सवस्त्रो जन । 'अम्बरं न द्वयोर्व्योम्नि सुगन्ध्यन्तरवस्त्रयो" इति मेदिनी । अवाससे—न वासो वस्त्रं यस्य सोऽवासास्तस्मै तथा । "अशुकं वस्त्रमवरम् । सिचयो वसनं चीराऽऽच्छादौ सिक्चेतवाससी" ३।३३०॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । सिताशुवर्णैः—सित शुक्लोऽशु किरणो यस्य स शिताशुश्चन्द्र, तद्वद्व-वर्णं सारूप्यं येषां ते सिताशुवर्णस्तैस्तथा, चन्द्रवद्वलैरित्यर्थः । तद्गुणैः—तस्य महीपते श्रीविश्वसेनस्य गुणा शौर्यवीर्यौदार्यगाम्भीर्यादयस्तद्गुणास्तैस्तथा । यशोऽम्बरम्—यश श्लोक कीर्तिरिति यावत् एव अम्बर वस्त्रं यशोऽम्बरम् तथा । वयति स्म—वषाय निरमासीदिति यावत् । तदीयजाड्यक्षतये—तस्य अवासस इव तदीय तच्च तज्जाड्य शैत्य तदीयजाड्यम् तस्य क्षतिर्विनाशस्तदीयजाड्यक्षतिस्तस्यै तथा वस्त्राभाषवतो जनस्य शैत्यापनोद्गमार्थमिति यावत् । विधिः—विधाता, व्रक्षेति यावत् । विधिना—विधिपूर्व-कम् । महीशितुः—महीं पृथिवीमोशिता आसिता महीशिता महीक्षित, तस्य महीशितु । प्रतापवह्निम्—प्रताप—प्रभावस्तेज इति यावत् एव वह्निरग्निं प्रतापवह्निस्तन्तथा । 'यत्कोश-दण्डज तेज स प्रभाव प्रतापवत्" ३।४०४॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । व्यघात्—अकार्षात् ॥४६॥

नृपेण देशे धृतसूत्रसञ्चयै—महासिवेग्नः सह कृत्वरी बहुम् ।

स्वदोस्तुरीय चपला शितांशुक—प्रभाविशष जनया बभ्रुव तम् ॥४७॥

अन्वयः—देशे, नृपेण, धृतसूत्रसञ्चयैः, महासिवेग्नः, सहकृत्वरी, चपला, इयम्, स्वदोस्तुरी, बहुम्, तम्, शितांशुकप्रभाविशेषम्, जनयाबभ्रुव ॥४७॥

अन्वयः—तद्भटचातुरी, तुरी, रणान्तरात्, इतस्ततः, चरणात्, नृपकेतुवायुभिः, एव, श्रुटङ्गिः, आहितसूत्रजालकैः, यशःपटम्, कर्तुम्, नो, शशाक, ॥४९॥

वृत्तिः—तद्भटचातुरी—तस्य विपक्षपक्षस्य भटा योधा वीरा इति यावत्, तद्भटास्तेषां चातुरी चातुर्यम् तद्भटचातुरी 'भट' स्यात्पुंसि वीरे च विशेषे पामरस्य च "इति मेदिनी । तुरी—निष्पन्नवस्त्रवेष्टनदण्ड, तद्भटचातुरी तुरीत्यर्थः । रणान्तरात्—अन्यो रणो युद्धम् रणान्तरन्तस्मात्तथा "मयूरव्यसकेत्यादयः" ३।१।१६॥ इत्यनेन समासः । इतस्ततः—यत्र तत्र, अस्मात्स्थानात्तत्र तस्माच्च स्थानादत्रेत्येव रीत्येति भावः । चरणात्—चलनात् गमनादिति यावत् । नृपकेतुवायुभिः—नृपस्य श्रीविश्वसेनस्य केतवः पताका नृपकेतवस्तेषां वायव्य समीरणा नृपकेतुवायवस्तैस्तथा । "केतुर्ना रूक्पताकाविग्रहोत्पातेषु लक्ष्मणि" इति मेदिनी । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । श्रुटङ्गिः—खण्डितैः, भङ्गमाप्नुवद्भिरिति यावत् । आहितसूत्रजालकैः—सूत्राणां तन्तूनां जालकानि समुद्यन्तः सूत्रजालकानि आहितानि स्थापितानि च तानि सूत्रजालकानि आहितसूत्रजालकानि पक्षे प्रतिपक्षाणामायोजितयुद्धार्थोपायषडम्बकानीति यावत् तैस्तथा । यशःपटम्—यशो विजयाऽऽव्ययीकृतिरेव पटो वस्त्रम् यशः पटस्तन्तथा । कर्तुम्—विधातुम् विजयलक्ष्मीमासादितुमिति यावत् । नो—नहि । शशाक—अशकत्, शकोऽभूदिति यावत् । "अशुक वस्त्रमन्वरम् । पटः प्रीतः" ३।३३१॥ "अमावे त्वन्नो नहि", ६।१७५॥ ॥४९॥

प्रतीपभूपैरिव किं ततो भिया, विरुद्धताऽन्येर्विषयैर्न्यपेक्ष्यत ।

तदर्थवोऽन्योन्यगुणानुगुण्यतः, सुखाय भूभृद्विषये वभूविर ॥५०॥

अन्वयः—प्रतीपभूपैः, इव, अन्यैः, विषयैः, ततः, भिया, विरुद्धता, न्यपेक्ष्यत, किम् ? तदा, ऋतवः, अन्योन्यगुणानुगुण्यतः, सुखाय, वभूविर, ॥५०॥

वृत्तिः—प्रतीपभूपैः—प्रतीपा प्रतिकूलाश्च ते भूपा मेदिनीपतयः प्रतीपभूपास्तैस्तथा । इव—तुल्यैः । अन्यैः—अपरैः । विषयैः—विमिन्वन्ति वध्नन्ति विषया स्पर्शद्वय इन्द्रियार्था इति यावत् तैस्तथा । "स्पर्शोदयस्त्विन्द्रियार्था विषया गोचरा अपि" ६।२०॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । अपीतिशेषः । विरुद्धता—विरुद्धस्य विपरीतस्य भावो विरुद्धता, विरुद्धधर्मत्वमिति यावत् । न्यपेक्ष्यत—न्यवार्थतः, निवारिता इति यावत् । तदा—श्रीविश्वसेनस्य राज्यकाले, प्रजा शासति विश्वमेने इति वा । ऋतवः—वसन्तप्रसूत्या पङ्कतव । "द्वौ द्वौ मार्गादिकावृतु" २।६९॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । अन्योन्यगुणानुगुण्यतः—अन्योन्यस्य परस्परस्य गुणा धर्मा पुष्पविकासकामोदीपकत्वादयोऽन्योन्यगुणास्तेषामानुगुण्यमानुकूल्यम् अन्योन्यगुणानुगुण्यम् तस्मात्तथा । सुखाय—शर्मणे, सौख्यायेति यावत् । "अथो शर्म निवृत्तिः । सात सौख्यं सुखम्" ६।६॥

अन्वयः—तद्भटचातुरी, तुरी, रणान्तरात्, इतस्ततः, चरणात्, नृपकेतुवायुभिः, एव, शुटङ्गिः, आहितसूत्रजालकैः, यशःपटम्, कर्तुम्, नो, शशाक, ॥४९॥

वृत्तिः—तद्भटचातुरी—तस्य विपक्षपक्षस्य भटा योधा वीरा इति यावत्, तद्भटास्तेषां चातुरी चातुर्यम् तद्भटचातुरी 'भट' स्यात्पुंसि वीरे च विशेषेण पामरस्य च" इति मेदिनी । तुरी—निष्पन्नवस्त्रवेष्टनदण्ड, तद्भटचातुरी तुरीत्यर्थः । रणान्तरात्—अन्यो रणो युद्धम् रणान्तरन्तस्मात्तथा "भयूरव्यसकेत्यादयः" ३।१।११६॥ इत्यनेन समासः । इतस्ततः—यत्र तत्र, अस्मात्स्थानात्तत्र तस्माच्च स्थानादत्रेत्येव रीत्येति भावः । चरणात्—चलनात् गमनादिति यावत् । नृपकेतुवायुभिः—नृपस्य श्रीचिस्वसेनस्य केतवः पताका नृपकेतवस्तेषां वायव्य समीरणा नृपकेतुवायवस्तेस्तथा । "केतुर्नारूपपताकाविप्रहोत्पातेषु लक्ष्मणि" इति मेदिनी । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । शुटङ्गिः—खण्डितै, भङ्गमानुवद्भिरिति यावत् । आहितसूत्रजालकैः—सूत्राणां तन्तूनां जालकानि समुदयां सूत्रजालकानि आहितानि स्थापितानि च तानि सूत्रजालकानि आहितसूत्रजालकानि पक्षे प्रतिपक्षानामाद्योजितयुद्धार्थोपायध्वजानि इति यावत् तैस्तथा । यशःपटम्—यशो विजयाऽख्यकीर्तिरेव पटो वस्त्रम् यशः पटस्तन्तथा । कर्तुम्—विधातुम् विजयलक्ष्मीमासादितुमिति यावत् । नो—नहि । शशाक—अशकत्, शक्नोऽमृद्विति यावत् । "अशुक वस्त्रमश्वरम् । पटः शीतः" ३।३३१॥ "अमावे त्वन्नो नहि", ६।१७५॥ ॥४९॥

प्रतीपभूपैरिव किं ततो भिया, विरुद्धताऽन्यैर्विपयैर्न्यपेक्ष्यत ।

तदर्तवोऽन्योन्यगुणानुगुण्यतः, सुखाय भूभृद्विषये वभूविरै ॥५०॥

अन्वयः—प्रतीपभूपैः, इव, अन्यैः, विषयैः, ततः, भिया, विरुद्धता, न्यपेक्ष्यत, किम् ? तदा, ऋतवः, अन्योन्यगुणानुगुण्यतः, सुखाय, वभूविरै, ॥५०॥

वृत्तिः—प्रतीपभूपैः—प्रतीपा प्रतिक्लाश्च ते भूपा मेदिनीपतयः प्रतीपभूपास्तैस्तथा । इव—तुल्ये । अन्यैः—अपरै । विषयैः—विमिन्वन्ति घञन्ति विषया स्पर्शोदय इन्द्रियार्था इति यावत् तैस्तथा । "स्पर्शोदयस्त्विन्द्रियार्था विषया गोचरा अपि" ६।२०॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । अपीतिशेष । विरुद्धता—विरुद्धस्य विपरीतस्य भावो विरुद्धता, विरुद्धधर्मत्वमिति यावत् । न्यपेक्ष्यत—न्यवार्यत, निवारिता इति यावत् । तदा—श्रीविश्वसेनस्य राज्यकाले, प्रजा शासति विश्वसेने इति वा । ऋतवः—वसन्तप्रसूया पङ्कतवः । "द्वौ द्वौ मार्गदिकारुतः" २।६९॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । अन्योन्यगुणानुगुण्यतः—अन्योन्यस्य परस्परस्य गुणा धर्मा पुष्पविकासकामोदीपकत्वादयोऽन्योन्यगुणास्तेषामानुगुण्यमानुकूल्यम् अन्योन्यगुणानुगुण्यम् तस्मात्तथा । सुखाय—शर्मणे, सौख्यायेति यावत् । 'अथो शर्म निवृत्तिः । सात सौख्यं सुखम्' ६।६॥

अबलानुरागवान्—न बलं येपान्ते अबला दुर्बलास्तेषामनुराग स्नेहः । प्रेमेति यावत् अबलानुराग , सोऽत्य-
स्येति अबलानुरागवान् “अतोऽनेकस्वरात्” ७।२।६॥ इत्यनेन मत्वर्थे मनुप्रत्ययः । आर्तभयोपशान्तये बल-
वानित्यर्थः , अबलाया रमण्याम् वनितायामिति यावत् अनुरागोऽबलानुरागस्तद्वान् वा तथा “स्त्री नारी
वनिता वधू । वशा सीमन्तिनी वामा वणिनी महिलाऽबला । ३।१६८॥ इत्यभिधानचिन्तामणि” । कृता-
नुकम्पः—कृता विहिता अनुकम्पा दया येन स कृतानुकम्प—“अथ दया शूक” कारुण्य कृणा घृणा ।
कृपाऽनुकम्पानुक्रोश” ३।३३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । अपि—खलु । अननुकम्पशासनः—अनु पश्चात्
कम्पते इत्यनुकम्पम् अस्थिरमित्यर्थः । न अनुकम्पमननुकम्पम् अननुकम्पम् शासनम् अनुशासनम् साम्राज्य-
मिति यावत् यस्य सोऽननुकम्पशासन । समयोचितदानशीलतया पादुगुण्यप्रयोगेण शासनस्य व्यवस्थिततया
सुस्थिरसाम्राज्यशालीतयावत् । लम्प्रभावः—लम्बं विलसन् शोभमान इति यावत् प्रभावस्तेजः प्रतापो वा
अस्य स लसत्प्रभाव ‘यस्कोशदण्डा तेजः स प्रभासः प्रतापवत्” ३।४८॥ इत्यभिधानचिन्तामणि ।
अपि—खलु । अनलम्प्रभाववान्—अनलमन् आलस्यमप्राप्तुवन् स्फूर्तिमानिति यावत् प्रभावो यस्य सोऽन-
लसत्प्रभाववान्, अनलोऽग्निरिव सन् समीचीन प्रभावस्तेजो यस्य सोऽनलसत्प्रभाववानिति वा । (अतः)
अमित्रजित्—अमित्रान् प्रतिपक्षान् जयतीति अमित्रजित्—तादृश (अपि) । ओजसा—बलेन तेजसा सामर्थ्य-
नेति यावत् । मित्रजित्—मित्रं सूर्यं जयतीति मित्रजित्, विरोधाभावाल्लङ्कारः , विरुद्धमिव भासेत विरोधो-
ऽसौ’ इति साहित्यदर्पणः । आपाततो विरुद्धार्थवभासनम् ‘विरोधाभासः” इत्यर्थः । यः अमित्रजित् स मित्र-
जित्, कथम् असुहृद् यो जयति स सूर्यं कथं जयतीति विरोधः , परिहारस्तु पूर्वव्याख्यानादवसेयः ॥५२॥

क्षितीश्वरोऽप्यक्षितिभृद्धने जने-ऽञ्जनेन मुक्तोऽपि जनेन सहितः ।

अमुक्तशूरोऽपि स मुक्तधीरधो—विचारहृक् चारहृगप्यवर्तत ॥५३॥

अन्वयः—सः, क्षितीश्वरः, अपि, धने, जने, अक्षितिभृद्, अञ्जनेन, मुक्तः, अपि, जनेन,
सहितः, अमुक्तशूरः, अपि, मुक्तधीरधोः, चारहृक् अपि, विचारहृक्, अवर्तत ॥५३॥

पृतिः—सः—शान्तिनायपिता, श्रीविश्वसेन । क्षितीश्वरः—क्षिते पृथिव्या ईश्वर प्रभु क्षितीश्वर ,
“मूर्धूमि. पृथिवी पृथ्वी . क्षिति क्षोणी क्षमाऽनन्ता” ४।३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । अपि—खलु । धने-
अर्थे, वित्ते इति यावत् “धनं तु गोघने वित्ते” “अर्थो विषयार्थनयोर्धनं कारणवस्तु” इत्युभयत्र मेदिनी ।
जने—लोके “प्रजाया वा लोको जनः प्रजा” ३।१६॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । धने जने इत्युभयत्र सप्त-
म्यर्थो विषयत्वम् अयं भावः—सप्तमी त्रिविधा नैमित्तिकी वैषयिका अभिव्यापिका च, तास्वत्र वैषयिका
बोध्या, धनविषये जनविषये चेत्यर्थः । अक्षितिभृत्—क्षिति क्षयोऽपचय इति यावत् “क्षितिर्निवासे मेदिन्या
कालमेवे क्षये स्त्रियाम्” इति मेदिनी । न क्षितिरक्षितिः, ता विभर्ति धारयतीति अक्षितिभृत्, धनजनविषये
परिपूर्ण इति भावः । अञ्जनेन—कञ्जलेन । “अञ्जनं कञ्जले चाकौ सौवीरे च रसाञ्जने” इति मेदिनी ।
मुक्तः—रहितः । अपि—खलु । जनेन—लोकेन प्रजाया वा । सहितः—सहितः । अमुक्तशूरः—न मुक्तास्त्यक्ता

इत्यभिधानिचिन्तामयि । इष्टिरे-जाता । कृतव' वरपरगुणानुगुणेन वृष्टिं श्रीविभसेकमान्वादिहर्षं
मान्वासासुरिचि भाष' ॥५॥

मिथ सुरेरप्यसुरैर्मयातुरे-विरुधधर्मेरपि मेतृतोज्जिता ।

मणीगणञ्छायमिहातपेऽप्यदो विरोचते वैक्वपदे दिवि द्युते ॥५१॥

अन्वयः—अथातः, ततः अतः, अपि, विच्छिन्नैः, अपि विद्, येनानां उच्छिन्ना य, इह, आतरे अपि अह मन्वीयवत्प्रभम् अतः एवमपि, विधि विरोधते ३५१३

इति:—यथातुरैः—यथेव यस्या आतुरा विह्वला कलत्र इति वाच्यं यथातुरतेतया । 'यथं भीर्मानिरास्तु बाष्पकं सामर्थ्यं वर' १। १५। सुतेः—रेवे । अतुरैः—सुरविच्छेदैर्व्यसने । अवि-
समुत्पद्ये । अवि सम्भावनायमानः अतुरासमुत्पद्ये" इति मैत्रिणी । विह्वलमैः—विह्वलं प्रविह्वलं यथा
स्वभावः इत्यमिति वाच्यं वेदान्ते विह्वलमस्तेत्यथा । निष्कः—परस्परम् । मेतुतः—अत्रापकटितम् येष
इति वाच्यम् । दृष्टिज्ञातः—स्वप्नः । स्वभाविकं चैर्यपि विमुच्य समानभावमात्रात् अन्तादा इति भावः ।
य-पुनः । इह—युपत्य राजधानीभूते इतिन्यपुरे । आतुरैः—विषादरक्तोद्योते । "यच्छकतेन ज्योते जातोद्यो
वर्षं आतप १।१५। इत्यमिवावशिष्टायमिति । अवि-सम्भावनायमा । अतुरैः—विह्वलमैः इत्यममम् ।
"अवसस्तु विपद्यते इत्यमियुद्योते । मन्वीगन्धर्वमयम्—मन्वीरा रत्नायां मन्धः समूहो मन्वीगन्धर्वस्य कस्य
कान्तिः मन्वीगन्धर्वस्यम् । "रत्न स्वजातिनेष्टैरपि मन्धवपि मयुवकम्" इति मैत्रिणी । सुतेः—विभाव
कनैरिति वाच्यम् । 'यत्तुरैर्विह्वलरक्तविह्वलो अविरोधविह्वलविह्वल' । याःप्रमाणसुगायतिमान्यो
मा मन्वीगन्धर्वो अविर्विभा" १।१५। इत्यमिवावशिष्टायमिति । एकवदे—एकः अन्त्य इति वाच्यम् । द्वि-
जाकरो । 'विह्वल आतुराकमन्वीगन्धर्व' । लं शो रिपो विष्णुरपि विह्वल १।१५। इत्यमिवाव-
शिष्टायमिति । विरोधते—अपि १।१५।

बलानुपक्ताऽन्यबलानुरागवान् कृतानुकम्पाऽननुकम्पशासन' ।

अमित्रजिन्मित्रजिदाजसा स य-सुसत्यभावोऽनलसत्यभाववान् ॥५२॥

अन्वयः—ता, वाक् सम्प्रवृत्ता अपि अत्रापुराणपाद्, कृतापुराण्यः, अपि अन्वयस्य सातनः,
तन्वयमात्रः अपि, अत्रापुराण्यपाद् (अत्र) अमिसन्तु, (अपि) नोबन्ता मिषन्तु ॥५३॥

वृत्तिः—सु-मन्त्रिन् श्रीविश्वसेन इत्यत्र । यत्-यस्मात्तेन । यस्मात्तु यत्-यत्नेन सारेण
 कृतयेत्यर्थः सायम्पदविशेषेति यावत् अनुययत्, सम्पन्न समन्वित इति यावत् यत्तुययत् । सप्तो वत्ते
 स्मिन्पदे च मन्त्रिन् वृत्ति कृते कृते । न्यायेति शीर्षं त्रिषु वत्ते इति मेविति । अति-यस्मात्तुययत् ।

अबलानुरागवान्—न बले येषान्ते अवला दुर्बलास्तेषामनुराग स्नेहः प्रेमेति यावत् अवलानुराग , सोऽस्त्य-
स्येति अबलानुरागवान् “अतोऽनेकस्वरात्” ७।२।६॥ इत्यनेन मत्वर्थे मनुप्रत्यय । आर्तभयोपशान्तये बल-
वानित्यर्थः , अवलाया रमण्याम् वनितायामिति यावत् अनुरागोऽबलानुरागस्तद्वान् वा तथा “स्त्री नारी
वनिता वधू । वशा सोमन्तिनी वामा वणिनी महिलाऽबला । ३।१६८॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः । कृता-
नुकम्पः—कृता विहिता अनुकम्पा दया येन स कृतानुकम्प—“अथ दया शूक काठण्य करुणा घृणा ।
कृपाऽनुकम्पानुकोश ” ३।३३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । अपि—खलु । अननुकम्पशासनः—अनु पश्चात्
कम्पते इत्यनुकम्पम् अस्थिरमित्यर्थः । न अनुकम्पमननुकम्पम्, अननुकम्पम् शासनम् अनुशासनम् साम्राज्य-
मिति यावत् यद्य् मोऽननुकम्पशासन । समयोचितदानशीलतया पाटुगुण्यप्रयोगेण शासनस्य व्यवस्थिततया
सुस्थिरसाम्राज्यशालीतियावत् । लमत्प्रभावः—लमत् विलमत् शोभमान इति यावत् प्रभावस्तेज प्रतापो वा
अस्य स लमत्प्रभाव “यत्कोशदण्डवा तेज स प्रभाय प्रतापवत्” ३।२०॥ इत्यभिधानचिन्तामणि ।
अपि—खलु । अनलमत्प्रभाववान्—अनलमत् आलस्यमप्राप्तुवन् स्फूर्तिमानिति यावत् प्रभायो यस्य सोऽन-
लमत्प्रभाववान्, अनतोऽग्निरिव सन् समीचीन प्रभावस्तेजो यस्य सोऽनलमत्प्रभाववानिति वा । (अतः)
अमित्रजित्—अमित्रान् प्रतिपक्षान् जयतीति अमित्रजित्—तादृश (अपि) । ओजसा—बलेन तेजसा सामर्थ्ये-
नेति यावत् । मित्रजित्—मित्रं सूर्यं जयतीति मित्रजित्, विरोधामासालङ्कार , विरुद्धमिव भासेत विरोधो-
ऽसौ” इति साहित्यदर्पण । आपाततो विरुद्धार्थवामासनम् ‘विरोधाभास ” इत्यर्थः । य अमित्रजित् स मित्र-
जित्, कथम् असुहृद् यो जयति स सूर्यं कथं जयतीति विरोध , परिहारस्तु पूर्वव्याख्यानादवसेय ॥५२॥

क्षितीश्वरोऽप्यक्षितिभृदने जने-ऽञ्जनेन मुक्तोऽपि जनेन सहितः ।

अमुक्तशूरोऽपि स मुक्तधीरधी—विचारदृक् चारदृगप्यवर्तत ॥५३॥

अन्वयः—सः, क्षितीश्वरः, अपि, धने, जने, अक्षितिभृत्, अञ्जनेन, मुक्तः, अपि, जनेन,
सहितः, अमुक्तशूरः, अपि, मुक्तधीरधीः, चारदृक् अपि, विचारदृक्, अवर्तत ॥५३॥

वृत्तिः—सः—शान्तिनाथपिता, श्रीविश्वमेन । क्षितीश्वरः—क्षिते पृथिव्या ईश्वर प्रभु. क्षितीश्वर ,
“मूर्धूमि पृथिवी पृथ्वी . क्षिति क्षोणो क्षमाऽनन्ता” ४।३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । अपि—खलु । धने-
अर्थे, वित्ते इति यावत् “धनं तु गोघने वित्ते” “अर्थो विपयार्थनयोर्धनं कारणवस्तु” इत्युभयत्र मेदिनी ।
जने—लोके “प्रजाया वा लोको जन प्रजा” ३।१६॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । धने जने इत्युभयत्र सप्त-
म्यर्थो विपयत्वम् अथ भाव —सप्तमी त्रिविधा नैमित्तिकी वैपयिका अभिव्यापिका च, तत्त्वत्र वैपयिका
गोप्या, धनविषये जनविषये चेत्यर्थः । अक्षितिभृत्—क्षिति क्षयोऽपचय इति यावत् “क्षितिर्निवासे मेदिन्या
कालमेदे क्षये चित्रायाम्” इति मेदिनी । न क्षितिरक्षितिः, ता विभर्ति धारयतीति अक्षितिभृत्, धनजनविषये
परिपूर्ण इति भावः । अञ्जनेन—कञ्जलेन । “अञ्जनं कञ्जले चाक्षौ सौवीरे च रसाञ्जने” इति मेदिनी ।
मुक्तः—रहित । अपि—खलु । जनेन—लोकेन प्रजाया वा । सहितः—सहितः । अमुक्तशूरः—न मुक्तास्त्यका

नुन्नो । वायुः समीरसमीरौ पवनाशुणौ नभश्चासौ नभस्पदऽनिलश्चसना समीरण ॥ ४।१७०॥ इत्यभिधान-
चिन्तामणि । (मन्तौ) दिवि—आकाशे । वा—अथवा । भुवि—पृथिव्याम् । गती—गतवन्तौ । गत्यर्थत्वाद्
कर्तरि क प्रत्यय ॥५४॥

विधिः परे भूमिभृतः कृता मया, वृथेति चित्ते कुरुते यदा तदा ।

तदीयमाराश्रितविश्वसेनया, नयेन नित्यं त्रियते स भूपतिः ॥५५॥

अन्वयः—विधिः, “मया, परे, भूमिभृतः, पृथा, कृताः” इति, यदा, चित्ते, कुरुते, तदा, सः,
भूपतिः, नयेन, तदीयमाराश्रितविश्वसेनया, नित्यम्, त्रियते ॥५५॥

वृत्तिः—विधिः—विधाता, मध्येत्यर्थः । मया—मह्यमणेन, जगत्कर्त्रेत्यर्थः । परे—अन्ये ‘पर श्रेष्ठा-
रिदूरान्योत्तरे ऋषिषु केबले’ इति मेदिनी । भूमिभृतः—भूमिं पृथिवीं विभृति धारयन्तीति भूमिभृतो
राजान । वृथा—मुधा, निष्फलमित्यर्थः । “निष्फले तु वृथा मुधा” ६।१७०॥ इत्यभिधानचिन्तामणि ।
कृताः—विहिता । इति—इत्येवप्रकारेण । यदा—यस्मिन् काले । चित्ते—हृदये, अन्तःकरणे इति यावत् ।
“अन्तःकरणं मानसं मनः । हृत्चेतो हृदयं चित्तं स्वान्तं गूढपयोच्चले” ६।५॥ इत्यभिधानचिन्तामणि ।
कुरुते—करोति । तदा—तस्मिन् समये । मः—प्रसिद्धः । भूपतिः—राजा विश्वसेन । नयेन—नीत्या ।
‘अथ नयो । नीतिद्युतविशेषयो’ इति मेदिनी । तदीयमाराश्रितविश्वसेनया—विश्वसर्वा च सेना कटकम्
विश्वसेना, विश्वस्य जगतः सेना वा विश्वसेना । विश्वशब्दस्य सर्वजगदुभयार्थत्वाद् तथा चाभिधानचिन्ता-
मणि—“सर्वं समस्तमन्यूनं समग्रं सकलं समम् । विश्वशो गच्छ” ६।६०॥ इत्याह को विष्टर विश्वं मुञ्चत
जगदी जगद् ६।१॥ आश्रिता चासौ विश्वसेना आश्रितविश्वसेना, तेषां राज्ञामयम् तदीयं स चासौ सारो
षणम् तदीयसारः, तेन आश्रितविश्वसेना तदीयमाराश्रितविश्वसेना तथा । नित्यम्—ध्रुवम् । त्रियते—स्वामित्वेन
स्वीक्रियते ॥५५॥

यदारुणस्तापयतेऽतिदारुण-स्तलं भुवस्तत्र विधिः स्मृतावधिः ।

तनोति भानोः परिवेषकैतवाद् निबन्धनम् तन्महमांशहसाऽवशी ॥५६॥

अन्वयः—यदा, अरुणः, अतिदारुणः (सन्) भुवः, तलम्, तापयते, (तदा) अवशी, स्मृतावधिः,
विधिः, भानोः, अहसा, परिवेषकैतवाद् तन्महसा, निबन्धनम्, तनोति ॥५६॥

वृत्तिः—यदा—यस्मिन् समये । अरुणः—आदित्यः, सूर्य इति यावत् “आदित्यः सवितार्यमा-
अरसहस्रोष्णाशुरशूरविर्मर्तण्डस्तराणिर्मस्तिररुणो भानुर्नभोऽहर्मणि” २।९॥ इत्यभिधानचिन्तामणि ।
अतिदारुणः—अतिशयऋः । (सन्) भुवः—पृथिव्या । तलम्—अनूर्ध्वभागम् । “तलं स्वरूपेऽनूर्ध्वेऽस्त्री”

अयं दरिद्रो भवितेति वैधसी, क्रियां परामृश्य विशिष्य जापतः ।

विधेः प्रसत्या स्ववदान्यताकृते, नृपः सदार्थी भवितेत्यलीलिखत् ॥५८॥

अन्वयः—“अयम्, दरिद्रः, भविता”, इति, वैधसीम्, क्रियाम्, विशिष्य, जापतः, परामृश्य, विधेः, प्रसत्या, स्ववदान्यताकृते, नृपः, “सदा, अर्थो, भविता”, इति, अलीलिखत् ॥५८॥

वृत्तिः—अयम्—सन्निवृष्टतया दृश्यमानो जनः । “इदमस्तु सन्निकृष्टे समीपतरवर्ति चैतदो रूपम्” इत्याद्यभियुक्तोक्ते । दरिद्रः—दरिद्राति दुर्गतिमधिगच्छतीति दरिद्रः, दुर्विधः, अकिञ्चन इति यावत् । दरिद्रो दुर्विधो दुःस्थो दुर्गतो निःस्वकीकर्तुः । अकिञ्चनः” ३।२२॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । भविता—भविष्यति । इति—इत्येवप्रकारेण । वैधसीम्—वेधसो वक्ष्ये इयं वेधसी तान्तथा । विधिसम्बन्धिनीमित्यर्थः । क्रियाम्—भाग्यरेखासूचनव्यापारम् । विशिष्य—विशेषतः । जापतः—इष्टमन्त्राद्विजपक्रियातः । परामृश्य—सम्यगा-लोच्य । विधेः—वक्ष्ये । प्रसत्या—प्रसादेन, प्रसन्नयेति यावत् । स्ववदान्यताकृते—स्वस्य आत्मनो वदान्यता दानशीलता स्ववदान्यता, तस्या कृते स्ववदान्यताकृते । “दानशीलः स वदान्यो वदन्त्योऽपि” ३।१५॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । नृपः—नृजनात् पाति रक्षतीति नृपो राजा, श्रीविश्वसेन इति यावत् । सदा—सर्वदा । अर्थी—अर्थी धनमस्त्येत्येत्थर्था धनवात् । भविता—भविष्यति, “अर्थी विषयार्थनयोर्धनकारणवस्तुषु । अभिधेये च शब्दाना निवृत्तौ च प्रयोजने” इति मेदिनी । इति—इत्येवप्रकारेण । अलीलिखत्—विलिखितवाच ॥५८॥

करात् करेऽर्थं निदधन् नृपोऽर्थिता-लिपि ललाटेऽर्थिजनस्य जाग्रतीम् ।

वदेत् सुधीर्योऽप्यवधीर्यं तन्मति, दृढीचकार स्वमतं स्वतन्त्रधीः ॥५९॥

अन्वयः—अर्थिजनस्य, ललाटे, जाग्रतीम्, अर्थितालिपिम्, यः, सुधीः, वदेत्, करात्, करे, अर्थम्, निदधत्, स्वतन्त्रधी, नृपः, तन्मतिम्, अपि, अवधीर्यं, स्वमतम्, दृढीचकार ॥५९॥

वृत्तिः—अर्थिजनस्य—अर्थोऽर्थनम् याचनमिति यावदस्त्येत्येत्थर्था याचकः, स चासौ जनो लोको-ऽर्थिजन तस्य तथा । “अर्थी पुमात् याचके स्यात् सेषके च विष्वादिनि” ‘अर्थी विषयार्थनयो’, इत्युभयत्र मेदिनी । “लोको जन प्रजा” ३।१६५॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । ललाटे—भाले, भालस्थले इति यावत् “भाले गोप्यलिकाढो कललाटानि” ३।२३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । जाग्रतीम्—विलसन्तीम् अवस्थिता-मिति यावत् । अर्थितालिपिम्—अर्थिताया याचनस्य बोधिकाऽर्थिताबोधिका सा चासौ लिपिरर्थितालिपि-स्तान्तथा । अर्थिताबोधकवर्णविन्यासमिति यावत् । यः—य कश्चिद् । सुधीः—सु-शोभना धीर्बुद्धिर्यस्य स तथा । वदेत्—कथयेत् । ललाटे दृश्यमानेय रेखा न किन्तु जाग्रती अर्थितालिपिरियमित्येव य पण्डितो

अन्वयः—मम, आश्रये, कदापि, विदूरतः (अपि) ससारवताम्, ससारपदम्, न, भवेत्, क्षितीशेन, दारिद्र्यदरिद्रताम्, प्रणीय, वनीपकः, नरः, धनी, कृतः ॥६१॥

वृत्तिः—मम—राज्ञो विश्वसेनस्य । आश्रये—आश्रयणम् आश्रयः, सश्रयणम् सेवनमिति यावत् तस्मिंस्तथा । कदापि—कस्मिंश्चित्समयेऽपि । विदूरतः—विशेषण दूर विदूरन्तस्मात्तथा । (अपि) संसार-वताम्—संसरण ससार सोऽत्येषामिति ससारवन्तस्तेषान्तथा । संसारपदम्—ससार एव पदम् आस्पदम् स्थानमिति यावत् ससारपदम् ‘ स्थानन्तु पदमास्पदम् ’ ४।१४॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । न—नहि भवेत्—स्यात् । क्षितीशेन—क्षिते पृथिव्या ईश क्षितीशस्तेन तथा, राज्ञा श्रीविश्वसेनेनेति यावत् । दारिद्र्यदरि-द्रताम्—दरिद्रस्य भावो दारिद्र्यन्तस्यैव दरिद्रताऽक्षिन्नत्वमिति दारिद्र्यदरिद्रता तान्तथा । प्रणीय—सम्पाद्य । वनीपकः—वनुते याचते इति वनीपकः “फीचकपेचक” (णादि ३३) इत्यादिशब्दादकान्तो निपात्यते याचक इत्यर्थः । ‘ याचकस्तु वनीपकः ’ ३।५११॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । नरः—मानवः । धनी—धन-वित्तमस्त्यस्येति धनी “अतोऽनेकस्वरात्” ७।२।६॥ इत्यनेन मत्वर्थे इवप्रत्ययः । कृतः—विहित । दान-प्राप्त्यर्थेण दारिद्र्यस्यैव दरिद्रतामभावरूपतां विधाय याचकचरोऽपि जनस्तेन धनधान्यसम्पत्समन्वितः कृत एवञ्च सुखीभूत स निराबाध धर्म विधाय निर्वृतो भवेद्य चायौर्था गृहाद् गृहमपि संसरणं न कुर्यादिति भावः ॥ ६१ ॥

विभज्य मेरुर्न यदर्थिसात्कृतो, मया रयाद् दिग्विजयान्तरायकृत् ।

इतीव विज्ञप्य विधौ महोदधौ, निमज्जयामास गिरिर्गिरिं दिवः ॥६२॥

अन्वयः—यत्, मया, रयात्, दिग्विजयान्तरायकृत्, मेरुः, विभज्य, अर्थिसात्, न कृतः, इतीव, विधौ, विज्ञप्य, गिरिः, दिवः, गिरिम्, महोदधौ, निमज्जयामास ॥६३॥

वृत्तिः—यत्—यस्मात्कारणात् । ‘ हेतौ यत्तद्वयतस्तत् ’ ६।१७३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । मया—मच्छब्देनापि वदान्येन । रयात्—वेगात् । “रहस्तरसी तु रय स्यद् ” इत्यमरकोशः । दिग्विजयान्तरायकृत्—दिक्षु दिशासु विजयो दिग्विजयस्तत्र अन्तरायो विज्जो दिग्विजयान्तरायस्त करोतीति दिग्विजयान्तरायकृत् । मेरुः—सुमेरुपर्वत । विमज्ज्य—खण्डशो विधाय । अर्थिसात्—याचकयत्, अर्थ्यघोत्रो देवो वा । न—नहि । कृतः—विहित । इतीव—इत्येव खलु । विधौ—ब्रह्मणि विधातरीति यावत् । “विधिर्ना नियतौ काले विधाने परमेष्ठिनि” इति मेदिनी । विज्ञप्य—विनिवेद्य । गिरिः—पूज्य, श्रीविश्वसेन इति यावत्, “गिरि पूज्ये—ऽक्षिरुजि कन्दुके शैले गैरेयके गोर्णवपि” इत्यनेकार्थः । दिवः—स्वर्गस्य । “स्वर्गस्त्रिविष्टप षोडशौ” २।१॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । गिरिम्—पर्वतम् । स्वर्गसम्बन्धिपर्वतम् ररन्सानुमिति यावत् । महोदधौ—महा-आसावुदधिः समुद्रो महोदधितस्मिंस्तथा । निमज्जयामास—न्यमज्जयत् ॥६२॥

वशो मन्बन्तराणि च । वशानुवशचरित पुराण पञ्चलक्षणम्” ॥२१६६॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । तदेव-
वृत्तिर्निबन्ध पुराणवृत्तितस्यान्तथा “निबन्धवृत्ती अन्वर्थे २१६१॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । दरिद्रमुद्रणा-
भावप्रधानत्वात् दारिद्र्यमुद्रा । न-नहि । अपहृतेतिशेष । तेन-राज्ञा । श्रीविश्वसेनेनेत्यर्थ । तत्-
चोर्यचर्यापहरणदरिद्रमुद्रणाभावैतद्वयम् । भुञ्जोः-नेत्रोपरिस्थितयो रोमपद्धत्यो । द्वयस्य-द्वयवयावयेति
द्वयम् द्वितयमित्यर्थ तस्य तथा । व्यपदेशश्लेशतः-व्यपदिश्यते इति व्यपदेशोऽतद्रूपस्य ताद्रूप्यम् छलमित्यर्थ
तस्य लेख कणो व्यपदेशश्लेशस्तस्मात्तथा । “कपट कैतव दम्भ कूटं छद्मोपविच्छलम् । व्यपदेशो मिपं
लक्षं निम्न व्याज ” ३४२॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । निजायशोयुगम्-निजस्य स्वस्य अयशोऽकीर्तिर्निजा-
यशस्तस्य युगम्-द्वयम् निजायशोयुगन्तत्तथा । ‘निज पुन । आत्मीय स्व स्वकीयश्च” ३१२०६॥ इत्य-
भिधानचिन्तामणि । अमानि-मेने । स्वीकृतमिति यावत् ॥६४॥

यशःप्रतापानुगपुष्पदन्तयोर्मयो-जितेनापहृतं न दुस्तमः ।

तदेव मेने नृपतिः स्वदुर्यशो, द्विफालवद्धाश्चिकुराः शिरस्थितम् ॥६५॥

अन्वयः—ऊर्जितेन, मया, यशःप्रतापानुगपुष्पदन्तयो, दुस्तमः, न, अपहृतम्, नृपतिः, तत्,
द्विफालवद्धाः, चिकुराः, एव, शिर स्थितम्, स्वदुर्यश, मेने, ॥६५॥

वृत्तिः—ऊर्जितेन—ऊर्जं बल मञ्जातमस्येत्यूर्जित “तदस्य सञ्जात तारकादिभ्य इत् ” ७।१।३८॥
“इत्यनेन इत् प्रत्यय, तेन तथा सर्वविधसामर्थ्यशालित्वर्थ । मया—मच्छरणेन जनेन । यशःप्रतापानुग-
पुष्पदन्तयोः—पुष्पे इव पुष्पे दन्ताविव दन्ती, पुष्पे च ते द उी च पुष्पदन्ती, शशिमास्करो, सूर्याव-
मसाविति यावत् “पुष्पदन्तौ पुष्पदन्तावेकोऽस्या शशिमास्करो” २।३८॥ इत्यभिधानचिन्तामणि, यद्विध
दत्त “रविशशिनी पुष्पदन्ताख्याविति” इति तच्छ्रुताद्योयामिमानविज्ञानमिशाका । यथा कार्ष्णिष प्रता
प्रभावश्च यश प्रतापो तावन्गुणच्छतोऽनुमरत इति यथा तत्पानुतो तो च तो पुष्पदन्तो यश प्रतापानुगपुष्प-
दन्तौ तयोस्तथा मदीययश प्रतापानुगामिनो सूर्याव-द्रमसोरित्यर्थे । दुष्टम, “स्वर्माणुस्तु विद्युन्मुद ।
तमो राहू सैहिकेयो भरणीभू” २।३५॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । न-नहि । अपहृतम्—दूरीकृतमित्यर्थ ।
दुष्टप्रहाद्राहो सकाशात्तौ नाभिरक्षितावितिभाव । तत्—तस्मात् कारणात् यश प्रतापानुगद्वेन स्वाप्रितयोरपि
शशिमास्करो राहोरभिरक्षणाभावादिति यावत् । नृपतिः—नृणा नराणाम् मनुष्याणामिति यावत् पति
स्वामी नृपति, नरेन्द्र इत्यर्थ । “अधिवत्सीशो नेता परिवृढोऽधिम् । पतोन्द्रस्वामिनाथाय्या” ३।२२॥
इत्यभिधानचिन्तामणि । द्विफालवद्धाः—द्विभ्या फालाभ्याम् भागाभ्याम् बद्धा सयमिता द्विफालवद्धा ।
चिकुराः—केशा । “तज्जा केशास्तीर्थषाकाश्चिकुरा कुन्तला कषा” ३।२३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि ।
एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । शिरस्थितम्—शिरसि सीमन्तस्थोभयभागे स्थितमवस्थितम् विराजितमिति
यावत् । स्वदुर्यशः—दुष्ट यशो दुर्यश, अकीर्तिरित्यर्थ, स्वस्य आत्मनो दुर्यश स्वदुर्यशस्तत्तथा । “स्वो

अथावास्मिन् एवं विष्णुस्त्रीये स्वोऽस्तिवत् बने" इत्यमरभाष्यः । येने-मान्यते स्व । सीमन्तोपबन्धनौ स्मिता वेदा न भवन्ति किमस्तीतिरेवेतिभावः ॥६५॥

अजस्रमभ्यासमुपेयुषा समं कलप्ररत्नेन मुदाऽचिराद्भवया ।

ययेच्छयाऽसौ विषयोपभोगत-भिराय राज्यं विदधे मुजौजसा ॥६६॥

अभ्यासः—असौ अजस्रम् अभ्यासम्, उपेयुषा, अचिराद्भवया, कलप्ररत्नेन, मुदा, ययेच्छया विषयोपभोगतः सुखोक्तता विराज, राज्यम्, विदधे ॥६६॥

वृत्ति — असौ—असौ अजस्रम् अभ्यासम् विद्या राजाचिरात् श्रीमान् विदधेन इत्यर्थः । अजस्रम्—अ अस्मदीत्येव शब्दोऽयम् इत्यमरः ५।३।७९॥ इत्यादिवा ए प्रत्ययः । अतस्तमित्यर्थः । "अजस्रतं त्वचिरतं संसृष्टं सततमिच्छे । विदधतस्तदाकलासकलाभ्यानि" ३।१०७॥ इत्यभिधान्वित्यामयि । अभ्यासम्—अभ्यासः अभ्यासः अभ्यासः अभ्यासः । उपेयुषा—अभ्यासः अभ्यासः अभ्यासः । अचिराद्भवया—अचिराद्भवया—अचिराद्भवया—अचिराद्भवया । कलप्ररत्नेन—कलप्ररत्नेन—कलप्ररत्नेन—कलप्ररत्नेन । मुदा—मुदा—मुदा—मुदा । ययेच्छया—ययेच्छया—ययेच्छया—ययेच्छया । विषयोपभोगतः—विषयोपभोगतः—विषयोपभोगतः—विषयोपभोगतः । सुखोक्तता—सुखोक्तता—सुखोक्तता—सुखोक्तता । विराज—विराज—विराज—विराज । राज्यम्—राज्यम्—राज्यम्—राज्यम् । विदधे—विदधे—विदधे—विदधे ।

नियोगिनीं न्यस्य धुरं मुव प्रमु-मुदेव देवः कविना मुधेन च ।

ययागमं भावनया नयानयं, पुपोप सर्वत्र पवित्रचेतसा ॥६७॥

अभ्यासः—अमु, देवः, कविना च मुधेन (सह) मुदा एव मुवः विद्योपिषीष्ट, प्राम्, न्यस्य, (स्मिता) अयम्, अचिराद्भवया, भावनया, ययागम्, सर्वत्र, पवित्रचेतसा, पुपोप, ॥६७॥

वृत्तिः—प्रभुः—प्रभवति सर्वोत्कृष्टतया भवतीति प्रभु स्वामी जगत इति शेष । “शसस्वयविप्राद् मुषो दु” ५।२।८४॥ इत्यनेन दु प्रत्यय । “पतोन्द्रस्वामिनाथार्या प्रभुर्भर्तेश्वर विमु” ३।२३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । देवः—राजा श्रीविश्वसेन इत्यर्थ । कविना—कौति कुशतीति वा कवि । काव्यकर्ता विचक्षण इति यावत् तेन तथा । “विद्वान् सुधो कविविचक्षणलब्धवर्णो” ३।१॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । च—पुन । “चान्वाचयसमाहारेऽप्यन्योन्यार्थे समुच्चये” इति मेदिनी । बुधेन—बुध्यते शब्दार्थवत्त्वमिति बुधो वेयाकरण पण्डित इत्यर्थस्तेन तथा । (सह) तै सहवासादिजनितयेत्यर्थ । मुदा—भीत्या । आतन्द्रेनेत्यर्थ । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । भुवः—पृथिव्या । नियोगिनीम्—नियन्त्रिणीम् मञ्जालिका-मिति यावत् । घुरम्—भारम् । न्यस्य—सस्थाप्य । (स्थित) अयम्—एष, श्रीमान् विश्वसेन इत्यर्थ । पवित्रचेतसा—पवित्र विमुद्घ चेतोऽन्त करण यस्या सा पवित्रचेतास्तया तथा “अन्त करण मानस मन । हृच्चेतो हृदय चित्तं स्वान्त गूढपथोच्चले” ६।५॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । भावनया—अन्त करणवृत्ति-नस्कारविशेषेण वृत्तित्वञ्च सामानाधिकरण्यमस्मन्वेनावगन्तव्यम् । यद्वा—भावना परमेश्वरविषयक ध्यानम् मुक्तिमार्गपर्यालोचन वा तथा तथा । “भावना तु नवा ध्याने पर्यालोचेऽधिवामने” इति मेदिनी । नयान्—नीती । न्यायानिति यावत् । “अथ नया नीतिद्युतविशेषयो” इति मेदिनी । सवेत्र—स्वस्मिन् स्थाने विषये वा । ययागमम्—आगम शास्त्रमनतिक्रम्य ययागमम् ‘योग्यतावीप्साऽर्थानतिवृत्तिसादृश्ये” ३।१।४०॥ इत्यनेन अव्ययीभावसमासः । “आगम शास्त्र आगतौ” इति मेदिनी । पुषोप—अपुषत् पोषितवानिति-यावत् । कविवुधौ शुक्रशिक्षिजौ प्रहावपि राव्यरक्षकावत्रेति व्यज्यते ॥६७॥

निरन्तरं स्निग्धतरान्तरात्मना, तया रमण्याऽनुभवन् सुखं रतेः ।

दधौ पटीयान् समयं नयन्नयं, रसेन केलिं कलहसवद् मधौ ॥६८॥

अन्वयः—स्निग्धतरान्तरात्मना, तया, रमण्या, निरन्तरम्, रते, सुखम्, अनुभवन्, रसेन, समयम्, नयन्, पटीयान्, अयम्, मधौ, कलहसवत्, केलिम्, दधौ ॥०॥

वृत्तिः—स्निग्धतरान्तरात्मना—अतिशयेन स्निग्धो वत्सल, स्नेहान्वितो वा स्निग्धतर, अन्तर्भव आन्तर, स्निग्धतर आन्तर आत्मा स्वभावो यस्या सा स्निग्धतरान्तरात्मा तथा तथा । “स्निग्धस्तु वत्सल” ३।१४२॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । “आत्मा पुंसि स्वभावेऽपि प्रयत्नमनसोरपि” तया—प्रसिद्धया अचिराख्यया । रमण्या—कान्तया नितम्बिन्या वा । “विशेषास्तु कांता भीरुर्नितम्बिनी । प्रमदा सुन्दरी रामा रमणी ललनाङ्गना” ३।१६६॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । निरन्तरम्—अनवरतम्, सततमिति यावत् । रतेः—अनुरागस्य सुरतस्य वा । “रति स्त्री स्मरदारेषु रागे सुरतगुह्ययो” इति मेदिनी । सुखम्—सौख्यम् । अनुभवन्—सम्प्राप्तुवन् । रसेन—अनुरागेण । “रसो गन्धरसे जले । शृङ्गारादौ बिषे वीर्ये तिकादौ द्रव-

प्रस्तावनामदि एवं त्रिपञ्चम्ये त्वोऽस्तित्रयं वने" इत्यमरानार्थः । मेदे-मन्वते स्म । सीमन्त्वोवकमानो
विद्यता दद्या न यद्वति किञ्चकीतिरेवेतिमात्र ॥६५॥

अजस्रमप्यासमुपेयुषा समं कलत्ररत्नेन मुदाऽभिराद्भवया ।

यथेच्छयाऽसौ विषयोपभोगत-भिराय राज्यं विदधे मुजौजसा ॥६६॥

अन्वय — अया अजस्रम् अप्यासम् उपेयुषा, अभिराद्भवा कलत्ररत्नेन, मुदा, यथेच्छया
विषयापभोगत मुजौजसा विराय, राज्यम्, विदधे ॥६६॥

वृत्ति — अयौ-अयम् अजस्रम् अप्यासम् उपेयुषा, अभिराद्भवा कलत्ररत्नेन इत्यर्थः ।
अजस्रम्-न अस्वतीत्येवंशीकृतमजस्रम् अजस्रम् ॥५१॥५५॥ इत्यादिना ८ मस्यत् । अतस्तमित्यर्थः ।
“अवारं त्वविरतं संसृतं सप्तमिसे । निरुत्तरतावसासप्राप्त्यादि” ॥१९॥ इत्यभिधानिन्ता-
मिति । अस्यामसु-कामकलत्ररत्नमजस्रमसुम् । उपेयुषा-समाविगतवत् प्रसवतेतिचापद् “अम्यम्”
इति पाठे श्रीमिसेनसाक्षिभ्यमित्यर्थः । पार्थ सपीपं सविर् सखीमाप्यथं सवेद्यमित्यसिचर्तः ।
सन्निवृत्तसमर्प्याराम्यन्त्यासप्तसन्निवी ॥ ६॥ ८६ ॥ इत्यभिधानिन्तामिति । “सन्निविदेव साक्षिभ्यम्”
त्वार्यम् मस्य इति बोध्यम् । अभिराद्भवा-“अविरा” इत्याद्या अभिराद्भवा कलत्र रत्नं सा अभिराद्भवा कलत्र
रत्ना । “अस्यामेव अभिराद्भवा कलत्ररत्नं नाम च इत्यमरकोशः । कलत्ररत्नेन-कलत्रे प्राप्तिरिति कलत्र
रत्ने कलत्रम् पत्नीत्यर्थः कलत्रं राजनिवेदि कलत्ररत्नम् “उपमेव व्याख्येयै साम्बाजुष्यै” ॥११॥ ५॥
इत्यनेन समाप्त तेन कलत्रा । पत्नीमेष्टेति वाच्यम् । “इत्तं त्वमादिमेष्टेऽपि मन्त्ररपि ननुमस्य इति
मेदिनी, “पत्नी सहचरी पाणिनीती शुद्धिनी मुरा हितबोधा कलत्रं च” ॥१९॥५॥ इत्यभिधानिन्तामिति ।
मुदा-इत्येव । संमरतेतिवाच्यम् “मुदीति” अमरो इव पञ्चोक्तमस्यमस्यत्” इत्यमरकोशः । यथेच्छया-
यथाकामम् । विषयोपभोगत-विषयत्वं साक्ष्यत्वं वन्तिप्राप्तौ साधुपयोगेविषयोपभोगतस्मात्त्वा । मुजौ-
जसा-मुजवोर्द्वौरोमो कलत्र मुजौजस्तेन कलत्रा । “जौजसरीत्याप्यवस्ये प्रकलत्रकयोरपि” इति मेदिनी ।
विराय-रीवेकम् वाच्यम् । “विराय विरराय विरेय च विरपिचिरम् । विरेय रीवेकादेर्जे”
॥१६॥८॥ इत्यभिधानिन्तामिति । राज्यम्-राज्यं कर्म राज्यम् सीराज्यमिति वाच्यम् । विदधे-वारताम्य
अभिराद्भवा कर्म विराय कर्म साधुपयोग इति विरोधं पठितारत्न स्पष्ट एव ॥६६॥

नियोगिनीं न्यस्य धुरं भुव प्रमु-सुदेव देवः कविना बुधेन च ।

यथागमं भावनया नयानयं, पुषोप सर्वत्र पवित्रचेतसा ॥६७॥

अन्वयः—ययुः, देवाः, कविना च बुधेन (वह) मुदा एव भुवः, नियोगिनीम्, धुरम्, भव्य,
(स्त्रियः) भव्य, पवित्रचेतसा, यथागमं, यथाय, सर्वत्र, यथागमम्, पुषोप, ॥६७॥

वृत्तिः—प्रभुः—प्रभवति सर्वोत्कृष्टतया भवतीति प्रभु स्वामी जगत इति शेष । “शंसंस्वयविप्राद् सुखो ह” ॥५॥८॥ इत्यनेन तु प्रत्यय । “पतोन्द्रस्वामिनाधार्या प्रभुर्भर्तेश्वर विभु” ॥३॥२॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । **देवः**—राजा श्रीविश्वसेन इत्यर्थ । **कविना**—कौति कुर्वतीति वा कवि । काव्यकर्ता विचक्षण इति यावत् तेन तथा ‘विद्वान् सुखो कविविविचक्षणसंघर्षा’ ॥३॥१॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । **च—पुन** । “चान्वाचयसमाहारेऽप्यन्योन्यार्थं समुच्चये” इति मेदिनी । **बुधेन**—बुध्यते शब्दार्थतत्त्वमिति बुधो वेयाकरण पण्डित इत्यर्थस्तेन तथा । (सह) ते सहवासादिजनितयेत्यर्थ । **मृदा**—भ्रीत्या । आनन्देनेत्यर्थ । **एव**—अवधारणार्थकमव्ययम् । **भुवः**—पृथिव्या । **नियोगिनीम्**—नियन्त्रिणीम् मञ्जालिका-मिति यावत् । **धुरम्**—भागम् । **न्यस्य**—सत्याप्य । (स्थित) **अयम्**—एव, श्रीमान् विश्वमेन इत्यर्थ । **पवित्रचेतसा**—पवित्र विशुद्ध चेतोऽन्तःकरण यस्या सा पवित्रचेतास्तथा तथा “अन्तःकरण मानस मन । हन्तेतो हृदय चित्तं स्वान्त गूढपथोचले” ॥६॥१॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । **भावतया**—अन्तःकरणवृत्ति-संस्कारविशेषेण वृत्तित्वञ्च सामानाधिकरण्यात्सम्भवेनावगन्तव्यम् । **गद्गा**—भायना परमेश्वरविषयकं ध्यानम् मुक्तिमार्गपथालोचनं वा तथा तथा । “भायना तु नवा ध्याने पर्यालोचेऽधिवायने” इति मेदिनी । **नयान्**—नीनी । न्यायानिति यावत् । “अथ नयो नीतिघूर्तजशेषयो” इति मेदिनी । **मधेव्र**—स्वस्मिन् स्थाने विषये वा । **ययागमम्**—आगम शास्त्रमनतिक्रम्य ययागमम् ‘योग्यताचीप्साऽर्थानतिवृत्तिमादृश्ये’ ॥१॥१॥॥ इत्यनेन अव्ययीभावसमाप्तः । “आगम शास्त्र आगर्ता” इति मेदिनी । **पुपोप**—अपुपव पाशितवानिति यावत् । **कविवुधौ** शुकशशिजौ प्रहावपि राज्यरक्षकावत्रेति व्यज्यते ॥६॥॥

निरन्तरं स्निग्धतरान्तरात्मना, तया रमण्याऽनुभवन् सुख रतेः ।

दधौ पटीयान् समयं नयन्नयं, रसेन केलि कलहंसवद् मधौ ॥६८॥

अन्वयः—स्निग्धतरान्तरात्मना, तया, रमण्या, निरन्तरम्, रते, सुखम्, अनुभवन्, रसेन, समयम्, नयन्, पटीयान्, अयम्, मधौ, कलहंसवत्, केलिम्, दधौ ॥०॥

वृत्तिः—स्निग्धतरान्तरात्मना—अतिशयेन स्निग्धो वत्सल, स्नेहान्वितो वा स्निग्धतर, अन्तर्भव आन्तर, स्निग्धतर आन्तर आत्मा स्वभावो यस्या सा स्निग्धतरान्तरात्मा तथा तथा । “स्निग्धस्तु वत्सल” ॥३॥१॥॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । “आत्मा पुंसि स्वभावेऽपि प्रयत्नमनमोरपि” तया—प्रसिद्धया अचिराल्पया । **रमण्या**—का-तया नितम्बिन्या वा । “विशेषास्तु का-ता भीर्घर्नितम्बिनो । प्रमदा सुन्दरी रामा रमणी ललताङ्गना” ॥३॥१॥॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । **निरन्तरम्**—अनवरतम्, सततमिति यावत् । **रतेः**—अनुरागस्य सुरतस्य वा । “रति स्त्री स्मरदारेषु रागे सुरतगुह्ययो” इति मेदिनी । **सुखम्**—मौल्यम् । **अनुभवन्**—सम्प्राप्नुवद् । **रसेन**—अनुरागेण । “रसो गन्धरसे जले । शृङ्गारादौ बिषे नीचैर्बलित्कादौ द्रव-

रागयो इति मेदिनी । ममयस्—कर्मय । अमया—अमया—आरकासिद्धावतविद्—इत्यमरकोटः ।
मपन्—अतिप्रसन्न । वृष्टिपान्—अतिरुचयेन कवित्वाप्यासदाय इत्यर्थः । पदुमपुत्रं पटीकात् । अयस्—
अयो । श्रीविद्यसेनमुपदि । ययौ—वसन्ते । “ययु पुष्परते धोते मये मा तु मपुत्रे । वसन्तरेत्य-
न्तिवैज्ञे” इति मेदिनी । कलहंमवत्—कलहमवतो हंसा कलहंमाः काव्यास्तेषु कव्यं कलहंमवत् । “अर-
न्तम् कलहंसाः पक्षेः भुवत्किञ्चरे” ४३९॥ इत्यभिधानिष्ठासामि । कृत्स्नम्—कीदृशम् । ‘केतिर्देव-
पटीका’ श्रीडा कीडा च ममे च” ३।२१६॥ इत्यभिधानिष्ठासामि । इयौ—अरवमास ॥१८॥

ददद् धनं स्वेष्टमयं महाशय, स्वयं कलाकेलिरसालपीमवन् ।

स्त्रिया चकारापरपद्याया समं, दिनेश्वरश्रीरुदयं दिन दिने ॥६९॥

अन्वयः—स्वेष्टम्, धनम्, ददत्, स्वयम्, कलाकेलिरसालपीमवत्, महाशयः, अयम् दिने-
श्वरश्रीः (तत्) अरवमासा, स्त्रिया, समम्, दिने दिने, अरवम्, चकार ॥ ६९ ॥

वृत्तिः—स्वेष्टम्—स्वस्य आत्मन इष्टमयिमत् रक्षेत्तथा । धनम्—विषयम् । ददत्—अपनेभ्यो
विभक्तम् । स्वयम्—आत्मना । कलाकेलिरसालपीमवन्—कला विज्ञानञ्च कविर्वाक्च कलाकेली तयो रयो-
ऽनुपमः कलाकेलिरसः आलीकतेऽनेति आह्वयः न आत्मन—अवाक्यः आत्मनश्च आह्वयः सम्यग्मात्र-
आत्मपीमवत् कलाकेलिरसस्य आह्वयीमवत् कलाकेलिरसालपीमवत् । महाशयः—महात् विज्ञान आत्मनो-
ऽभिमतयो यस्य स महाशयः । ‘आत्मनः स्वयमिदमेव पतसाधारणोरपि’ इति मेदिनी । अयम्—एव ।
दिनेश्वरश्रीः—विश्वस्य विश्वस्य ईश्वरः समुर्विश्वेश्वरः सृष्ट्यै तद्वत् श्रीः कोना यस्य स दिनेश्वरश्रीः सृष्ट्यै
समानकामिष्ठातिस्वर्गः । अरवमासा—अपरा द्वितीया पक्षा कर्कशीः अपरपद्या तया तथा । अन्वये
कदा रमा च मा ता वा श्री कम्मोन्दिरा” २।१४ ॥ इत्यभिधानिष्ठासामि । स्त्रिया—महामयिष्ठा अपि
एकवच साध्वैवा । समम्—एव । दिनेदिने—अतिविन्म् । कोप्यान्तं द्वितीयं । तद्वत्—अभ्युदयम् उच्च
कठिमिति धनम् ‘अयम् पुमाश्च पुष्यवर्ते च समुज्ज्वलौ’ इति मेदिनी । चकार—उपधात् विधाविति
वाच्यम् ॥६९॥

अधोविधानात् कमलप्रवालयो, फणागणे स्वैर्मुदुलेर्मुव वदन् ।

अहस्पतेलापतिना सुभोगिना—मशेषशेषः सल्ल सैष शेषराट् ॥७०॥

अन्वयः—कमलप्रवालयोः अधोविधानात् स्त्र्यैः सुभोगैः, फणागणैः, मुवम् वदन्, सुभोगिनाम्,
अहस्पतेना, सः, एव । शेषराट्, सल्ल, अहस्पतिना, अहस्पत ॥

वृत्तिः—कमलप्रवालयोः—कमल पद्मम् प्रवालो नवपल्लवो विद्रुमो वा कमलश्च प्रवालश्च कमल प्रवालो तयोस्तथा । अधोविधानात्—अरुणत्वनिगधत्वमृदुत्वैरधःकरणत् तिरस्करणात् जयादिति यावत् “प्रवालोऽस्त्री किसलये वीणादण्डे च विद्रुमे” इति मेदिनी । **स्वैः—**निजै स्वकीयैरितियावत् । “निज पुन । आत्मीय स्व स्वकीयश्च” ३।२।२।६॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । **मृदुलैः—**कोमलै । **फणागणैः—**फणाता सटाना गणा समूहा फणागणास्तैस्तथा । **भुवम्—**पृथिवीम् । **वहन्—**धारयन् । **सुभोगिनाम्—**सु छतिशयाश्च ते भोगिन पन्नगा सुभोगिनस्तेपान्तथा सकलभोगिनामितियावत् “सु पूजाया भृपार्थानुमति-कृच्छ्रसमृद्धिपु” इति मेदिनी । “स्वत्यतीव च निर्भरे” इत्यमरकोशश्च । **अशेषशेषः—**अशेषस्य समप्रत्य निखिलयेति यावत् शेषोऽनुचर अशेषशेष । **सः—**प्रसिद्ध । **एषः—**अयम् । **शेषराट्—**शेषोऽनन्त एव राट् राजा शेषराट् । (इति) **इलापतिना—**इलाया पृथिव्या पति स्वामी इलापतिर्धरणीपाल श्रीशान्ति-नाथपिता श्रीविश्वसेन तेन तथा । “भूर्भूमि. पृथिवी पृथ्वी काश्यपी पर्वताधारा स्थिरेला रत्नबीजसू” ४।३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । **अहस्यत—**विहस्यते स्म ॥७०॥

प्रसादमापाद्य सुवर्णवाससां, शिरःसु दानादखिलक्षमाभुजाम् ।

नतैः पुनस्तैर्वसुधां प्रसाधयन्, स्वयं स रेमे विषयेषु तन्मयः ॥७१॥

अन्वयः—दानात्, सुवर्णवाससाम्, अखिलक्षमाभुजाम्, प्रसादम्, आपाद्य, शिरःसु नतैः पुनः, तैः, वसुधाम्, प्रसाधयन्, सः, स्वयम्, तन्मयः, विषयेषु, रेमे ॥७१॥

वृत्तिः—सुवर्णवाससाम्—सुवर्णानि काञ्चनानि च वासामि वस्त्राणि च सुवर्णवाससि तेपान्तथा अभ्यर्हितत्वात् सुवर्णपदस्य पूर्वनिपात । “अशुक वस्त्रमम्बरम् । सिचयो वसन चीराऽऽच्छादौ सिक् चेल-वाससी” ३।३३०॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । **दानात्—**वितरणात् । **अखिलक्षमाभुजाम्—**क्षमा पृथिवीं भुङ्गन्ति पालयन्तीति क्षमाभुजो राजान, अखिलाश्च ते क्षमाभुज, अखिलक्षमाभुजस्तेपान्तथा । **प्रसादम्—**प्रसन्नताम् । “प्रसादस्तु प्रसन्नता” इत्यमर । **आपाद्य—**सम्पाद्य विधायेति यावत् । **शिरःसु—**मौलिषु । **अवच्छिन्नत्वं सप्रत्यर्थं, शिरोऽवच्छेदेनेत्यर्थं । नतैः—**नम्रै । **तैः—**नृपतिभि । **पुनः वसुधाम्—**पृथिवीम् । **प्रसाधयन्—**मभूषयन् नियोजयन्निति वा । **सः—**प्रसिद्ध नृपतिर्विश्वसेन इत्यर्थ । **स्वयम्—**आत्मना । **तन्मयः—**तल्लीन, विषयवासनारक्त इत्यर्थ । **विषयेषु—**स्ररुचन्दनवनितादिवड्मनोनयनादिनिखिलेन्द्रियार्थेषु **रेमे—**अरमत् रत इति यावत् ॥७१॥

सतीषु सत्यार्थयशस्वती स्वतः, शचीव रूपादचिरा गुणाङ्गणम् ।

पुरेदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा, कलत्ररत्न विदधेऽस्य तुष्टये ॥७२॥

जगज्जयन्तेन च कोशमक्षयं, समं दधानेन विडौजसा समा ।

अलम्भि शोभा भुवि भूमजा सुते—ऽसितेऽवतीर्णेऽश्वदिने नमस्यजे ॥७४॥

अन्वयः—भूमजा, नमस्यजे, असिते, अश्वदिने, सुते, अवतीर्णे, (सति) भुवि, जयन्तेन, समम्, जगत्, च अक्षयम्, कोशम्, दधानेन, विडौजसा, समा, शोभा, अलम्भि ॥७४॥

वृत्तिः—भूमजा—भुव पृथिवीं मुनक्तोतिभूमिं तेन तथा पृथ्वीपादकेन श्रीविश्वसेनेनेत्यर्थः । नमस्यजे—नभस्ये भाद्रपदे जात नमस्यजम् नभस्यपूर्वाज्जघातो “सप्तम्या” ५।१।१६९॥ इत्यनेन द्रष्टव्यम् । तस्मिन्स्थया । असिते—कृष्णपक्षे । अश्वदिने—सप्तम्या तिथौ । सुते—पुत्रे भगवच्छ्रीमच्छान्तिनाथात्मके तनूजे इत्यर्थः । अवतीर्णे—समुत्पन्ने । (सति) भुवि—पृथिव्याम् । जयन्तेन—तदाख्यपुत्रेण । समम्—सह । जगत्—भुवनम् । च—पुन । अक्षयम्—न क्षयोऽपचय रिकतेति यावत्तस्य सोऽक्षयस्तन्तथा । कोशम्—भाण्डागारम् निधिमितियावत् । दधानेन—धारयता । विडौजसा—वेवेष्ट व्याप्नोति सर्वमिति विट्, विट् व्यापक-मोजो बल यस्य स विडौजा इन्द्रस्तेन तथा । “इन्द्रो हरिर्दुश्चयवनेऽच्युताप्रजो वज्रो विडौजा मघवाक् पुरन्दर” २।८५॥ इत्यभिवानचिन्तामणि । समा—तुल्या । शोभा—कान्तिः । “शोभा कान्तीच्छयोर्मता” इति मेदिनी । अलम्भि—प्रापि । समधिगतेतियावत् ॥७४॥

जगज्जयं तेन च कोशमक्षयं, प्रणेप्यता स्वप्नगसिन्धुरादिना ।

मणीगणान्तेन सुरोऽत्र सूचितो—ऽचिराचिराकुक्षिमपि प्रपन्नवान् ॥७५॥

अन्वयः—जगज्जयम्, (प्रणेप्यता) च, तेन, अक्षयम्, कोशम्, प्रणेप्यता, मणीगणान्तेन, स्वप्न-गसिन्धुरादिना, सूचित, सुरः, अत्र, अचिराचिराकुक्षिम्, अपि, प्रपन्नवान् ॥७५॥

वृत्तिः—जगज्जयम्—जगत् समप्रभुवनस्य जयो विजय जगज्जयस्तन्तथा (प्रणेप्यतेत्यनेनान्वितम्) च—पुन । तेन—जगज्जयेन । अक्षयम्—अनपचयम् परिपूर्णमित्यर्थः । कोशम्—भाण्डारगृहम् । प्रणेप्यता—विधारयता । मणीगणान्तेन—मणीना रत्नानां गणो मणीगणः रत्नराशिः, सोऽन्तो यस्य स मणीगणान्तेन तथा । स्वप्नगसिन्धुरादिना—स्वप्नग—स्वप्नावस्थायामागत चासौ सिन्धुरो हस्ती स्वप्नगसिन्धुरः, स आदिवैश्य तेन तथा । “हस्ती मङ्गजगद्विपकर्यनेकपा मातङ्गवारणमहासृगसामयोनय । स्वप्नैरमद्विरद—सिन्धुरनाग-वन्तिन” ४।२८३। इत्यभिवानचिन्तामणि । गत्रवृषभादिचतुर्दशस्वप्नैरितियावत् । सूचितः—विज्ञापितः । सुरः—देव । अत्र—अस्मिंल्लोके । अचिराचिराकुक्षिम्—अचिराया तद्दशरज्यश्रीविश्वसेनभार्याया कुक्षिर्गर्भः । अचिराकुक्षि अचिर यथास्मात्तथा अचिराकुक्षिरचिराचिराकुक्षिस्तन्तथा । पाठोऽयं समासश्चापि कथञ्चि—

भारस्य सहो भारसहस्तस्य प्रथिव्या भारं वोढुं समर्थस्येत्यर्थः । भूभुजः—राजः श्री विश्वसेनस्येत्यर्थः । भुजे—नाभौ । गतश्रमः—गतो नष्टः श्रम आयासो यस्य स गतश्रमः । क्रमेण—क्रमशः । विश्राममुखे—विश्राम आरामश्च सुख सौम्यञ्च विश्राममुखे । विश्रामस्य मुख्यजनकृतयोपजीन्यत्वादभ्यर्हितत्वाद्देतोः अल्पम्बरत्वेऽपि सुपद्मशब्दस्य तस्मै न पूर्वनिपातः । प्रणीतवान्—आमादित्तवानित्यर्थः, धातूनामुपसर्गमहि-
नाऽन्यथाप्यनेकार्थत्वान् ॥७३॥

प्रपद्य विद्या अनधीतवानपि, दधत् कुलीनाः सकलाः कलाः प्रभुः ।

सखा रतीशस्य ऋतुयथा वनं, विवेश पित्रो हृदयाञ्जमात्मजः ॥७८॥

अन्वयः—अनधीतवान्, अपि, विद्याः, प्रपद्य, सकला, कुलीनाः, कला, दधत्, आत्मजः, प्रभुः, रतीशस्य सखा, ऋतु, वनम्, यथा, पित्रोः, हृदयाञ्जम् विशेषः ॥७८॥

वृत्तिः—अनधीतवान्—अपठितवान् । अपि—एतत् । विद्या—वेत्ति जानात्याभिरिति विद्या-
ज्ञानानि शास्त्रज्ञानानि च यावत् । प्रपद्य—सम्प्राप्य । सकला—अग्निराः समन्ता इत्यर्थः । कुलीनाः—
कुलाय वंशाय हिताः कुलीनाः तस्मै हिते ७१।७५॥ इत्यनेन ईदृशप्रत्ययः । कृता—विज्ञानानि ।
दधत्—धारयन् । आत्मजः—तनयः, श्रीविश्वसेनस्येत्यर्थः । प्रभुः—विशुः, भगवान् शान्तिनाथः । रती-
शस्य—रत्या—कामदेवपत्न्या ईशः प्रभू रतीशः कामदेवः, तस्य तथा । सखा—मित्रम् । ऋतु—
वसन्ताख्यऋतु । वनम्—काननम् । यथा—इव । “यथा तुल्यार्थमानयो” इति मेदिनी । पित्रोः—
जननीजनकयो अचिराविश्वसेनयोः इत्यर्थः । हृदयाञ्जम्—हृदयमन्त करणम् अञ्ज कमलमिवेति हृदया-
ञ्जम् “उपमेय व्याघ्राद्यै साम्यानुक्तौ” ३।१।१०२॥ इत्यनेनोपमितसमासः । विवेश—प्रविष्टवान् ॥७८॥

विभोः स्वभावेन विभाविभावसौ, प्रसृत्तरे दुस्तमसो विजित्वरे ।

विपक्षपक्षस्त्वरया ययो वन, वपुस्तथाऽऽलिङ्गदध्यास्य यौवनम् ॥७९॥

अन्वयः—अथ, अस्य, वपुः, तथा यौवनम्, आलिङ्गत् (यथा) विभोः, दुस्तमसः विजित्वरे,
स्वभावेन च, विभाविभावसौ, प्रसृत्तरे (तति) विपक्षपक्षः, त्वरया, वनम्, ययो ॥७९॥

वृत्तिः—अथ—अनन्तरम् । शैशवोत्तरकाले इति यावत् । अस्य—भगवत् श्रीमत् शान्ति-
नाथस्य । वपुः—शरीरम् । कर्तुं, तथा—तेन प्रकारेण । यौवनम्—यूना भावो यौवनम् तारुण्यमित्यर्थः ।
आलिङ्गत्—प्रापत्, प्राप्रवानितियावत् । (यथा—येन प्रकारेण ।) विभोः—प्रभो । शान्तिनाथस्येत्यर्थः ।
दुस्तमसः—दुष्ट तमो दुस्तमो राहुस्तस्य तथा । विजित्वरे—विजेतरि । स्वभावेन—प्रकृत्या । विभावि-

माहमौ-विभा प्रथेय विभायसु सूच्य विभाविभायसुतमिगतवा । प्रसुत्वर-प्रगावर्जसम् । (मति)
विदस्यपदा-विपन्नता विराधिना वक्ष महायो वरं वा विपन्नपदा । "पशो ममाम्ने पश्विन्मय
साध्विरोधयोः । वेशावेः वशो वृषे वस मगिसदायवत्" इति मेदिनी । स्वर्गा-वैरज, दीपव-
त्त्वत् । वनम्-कान्तम् । यया-गतवान् । प्राप्नुवाये भगवति स्मिन्नाये तर्पितवत् सोऽुभयानु-
वगतः स्रजपरीषा स्वस्वराग्नं परिस्वस्य कान्तमाग्निना इति भाषा ॥७॥

अधारि पद्मेपु तदहिणा घृणा तत थिया स्यानपरिधमाभ्यत ।

स्वयं तदीयभियमव विप्रता न्यवारि वारिस्थिति-जाड्यमप्यद ॥८॥

अन्वयः-तदहिणा पद्मेपु घृणा अधारि तत विप्रता, स्वावर्जिभया, अपि स्ववारि, वर
स्वयम् तदीयभियम् विप्रता, एव, अदः वारिस्थितिप्राप्त्यम् अपि, (स्ववारि) ॥८॥

वृत्तिः-तदहिणा-तस्य भगवत् स्मिन्नायस्य अहिप्रवत्सर्वहितेन वत्ता । "वरत्तः कान्तः
वा परोऽहिमयः कम् ३१८ ॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः । पद्मेपु-कमलेषु । घृणा-कुण्ठ्या
अनादर इति वाच्यम् । अधारि-विहिता । "घृणा कुण्ठ्या-कृपयोः" इति मेदिनी । तत-तस्याग्नेये ।
थिया-कस्त्याः सोमाया वा । "सोमामप्यतिपद्याम् कस्त्या बीक्षि कप्यते" इति पारश्व । स्यान्
परिधम-त्वानेन वत् तत्र कम्बल अन्यरात्रादी वा अवस्थानेन वा परिस्वस्य महावासाः स्वस्वगि
कम् । अपि ममवाचनामम्बवत् । न्यवारि-स्वयेपि दूरीहन इति पाठम् । अतः-अस्वान् ।
स्वयम्-स्वस्मिन् । तदीयभियम् तदीयशोभाम् । विप्रता-पारयता । इव-तसु । अवधारणावैक-
मम्बवत् । अदः-पशुः । वारिस्थितिप्राप्त्यम्-वारिणि अडे स्थितिरवस्थानं वारिस्थितिस्तदा जाड्यं
शैत्यम् अडतेति वाच्यम् । अपि-तसु (स्ववारि-दूरीकरणे) भगवत् की स्मिन्नायस्य वरत्त वारि
स्थितिकाण्यं नामूदिति भाषा ॥८॥

धिया करमाहविधेरिवाभयेत क तच्छयच्छायन्वोऽपि पल्लवे । ।

वनचरे राजवधूजनो यता, हृषसूर्यदर्शी न पदं परं भजेत् ॥८१॥

अन्वयः-धिया करमाहविधेः इति तच्छयच्छायवत्, अपि पल्लवे, क, नावयेत् वर,
अनुर्यदर्शी राजवधूजनः, वनचरे वयम्, पदम् न, भजेत् ॥८१॥

वृत्तिः-धिया-कस्त्या सोमातिशयप्राप्तिना कमलेषुति वाच्यम् । "कस्त्याः पद्या रसा वा
या सा वा बीः कमलेष्विषा" ३१७० ॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः । करमाहविधेः-मयं माह करस्य पत्न्ये

प्राहं करप्राह स एव विधिः करप्राहविधिस्तस्मात्तथा । पाणिगृहीतश्रियो लोकस्य शोभासम्पत्तिभरता युक्तेव । इव—यथा । तच्छयच्छायलयः—तस्य भगवतः शान्तिनाथस्य शयौ हस्तौ तच्छयौ तयोऽच्छाया कान्तय' सच्छोभा इति यावत् तच्छयच्छायम्—छाया बाहुल्ये इति स्तौत्रत्वमेकवचनञ्च तस्य लवो लेश' कणिकेति यावत् तच्छयच्छायलव । "पञ्चशाय शय शम । हस्त पाणि' कर" ३।२५५। इत्यभिधान-चिन्तामणि' । "छाया स्यादातपाभावे प्रतिविम्बार्कयोपितो' । पालनोत्कोचयोर्दीप्तिप्रसञ्चोभापङ्क्तिपु स्त्रियाम्' । इति मेदिनी । अपि—सम्भावनायाम् । पल्लवे—नवकिसलयार्दौ । कृ-कृत्र । वस्तुतस्तु सार्व-विभक्तिकेन तसाऽब्रह्मव्यम् तथा च पल्लवे कुत । आश्रयेत्—सश्रयेत् । तदीयकरकमलशोभाकणिकापि नवकिसलयार्दौ कुत' सम्भावनीयाऽपीत्यर्थः । यत्तः—यस्मात् कारणात् । असूर्यदर्शी—सूर्यस्याप्यनव-लोकक' । राजवधूजनः—राज्ञो वधू राजवधू स एव जनो लोको राजवधूजन' । वनेचरे—वनेषु काननेषु चरतीति वनेचरः पल्लवन्तस्मिँस्तथा । परम्—केवलम् । "पर श्रेष्ठारिदूरान्योत्तरे स्तौवन्तु केवले' इति मेदिनी । पदम्—चरणम् । (अपि) न—नहि । मजेत्—आश्रयेत् पल्लवादेर्वनेचरत्वात् राजवधूस्थानापन्न-श्रिय मसर्गस्य बाधितत्वात् राजवधूनामसूर्यपश्यत्वात् श्रीसर्गाभावेन पल्लवे श्रीमन्मद्भगवच्छान्ति-नाथशयच्छायलवोऽप्यमम्भावनीय एवेति भावः ॥८१॥

करेऽनुरागादिव नेतुरेतु किं, जडेऽस्थिरा श्रीः खलु पद्मसङ्गमम् ।

तदास्यदास्येऽपि गतोऽधिकारितां, न तज्जनालीकभृदञ्ज एव सः ॥८२॥

अन्वयः—नेतु', करे, अनुरागात्, इव, जडे, अस्थिरा, श्रीः, खलु, पद्मसङ्गमम्, किम्, एतु । (यतः) तज्जनालीकभृत्, एव, सः, अञ्जः, तदास्यदास्येऽपि, अधिकारिताम्, न, गत ॥८२॥

वृत्तिः—नेतुः—नायकस्य, त्रिभुवनशासकस्य भगवतः श्रीशान्तिनाथस्य । करे—पाणौ । अनु-रागात्—स्नेहात् प्रेमवशत इति यावत् । इव—यथा । जडे—जाड्यविशिष्टे । अस्थिरा—चञ्चला । श्रीः—लक्ष्मी' । खलु—निश्चयेन । पद्मसङ्गमम्—पद्मै' कमलै' सङ्गमः ससर्ग' सहवास इति यावत् पद्मसङ्गम-स्तन्तथा । किम्—कथम् । किमिति प्रभार्थकमन्वयम् । "किं कुत्सायां वितर्के च नियेषप्रश्नयोरपि" इति मेदिनी । एतु—गच्छतु, प्राप्नोत्विति यावत् । (यतः) तज्जनालीकभृत्—तत्रैव पङ्के जात तज्जम् तत्पूर्वका-ञ्जन्धातोर्दः प्रत्यय', तदेव नालीक विसप्रसूतम् तज्जनालीकम् तद् विभर्ति धारयति पोषयति वेति तज्ज-नालीकभृत् । एव—अवधारणार्थकमन्वयम् । मः—प्रसिद्ध' । अञ्जः—अप्सु जलेषु जातोऽञ्जः कमलम् । तज्जनालीकभृत्—पञ्चम्यर्थे प्रथमा ते च ते जनास्तज्जनास्तेषु अलीकमसत्य विभर्ति पोषयतीति अलीकभृत्, भावप्रधानत्वात् तज्जनालीकभृत्त्वादित्यर्थः । तदास्यदास्येऽपि—तस्य भगवतः शान्तिनाथस्य आस्य मुखम् तदास्यम् तस्य दास्य किङ्करत्वम् तदास्यदास्यन्तस्मिन् तदास्यदास्ये । अपि—खलु । अधिकारिताम्—योग्यताम् । न—नहि । गतः—प्राप्तः ॥८२॥

महीयमाऽमौ विधिनाऽऽधिनाकृत् प्रमोमुस्वाम्भोरुदसाम्यधित्तया ।

अरत्प्रयत्नेऽपि तदाकृतौ प्रमु-न आरत् पार्वणशर्वरीश्वर ॥८३॥

अन्वयः—विधिना प्रमोः मुत्ताम्भोरुदसाम्यधित्तया महीयता आधिना कृतः, अतो
अरत्ः पार्वणशर्वरीश्वरः अरत्प्रयत्नेऽपि, तदाकृतौ न प्रमु ॥८३॥

वृत्तिः—विधिना—अगत्कृत्वा प्रणयेत्यर्थः । प्रमो—प्रकर्षेण भवतीति प्रमु—विमु, भगवान्
ज्ञानिदवान् इत्यर्थस्तस्य तथा । “अ-सं-स्वयं-विमान् मुषो ह्य” इत्यनेन ह्य-सत्यतः । “पतीन्स्वामि-
नात्वाध्याः प्रमुर्मर्तेधरा प्रमु” ११२३॥ इत्यभिधानिष्यत्वात् । मुत्ताम्भोरुदसाम्यधित्तया—मु-
मान्तम् अन्मोरुहं कमलमिवेति “रूपमेवं व्याप्रायो साम्बानुत्थै” ११११ २॥ इत्यनेनेवमिवसमासे
मुत्ताम्भोरुहम् तेन साम्बम् छाद्यन्म ह्यनेनेति वाच्यं मुत्ताम्भोरुदसाम्यम् तस्य धित्ता—वात्सुमिच्छा
धित्ता धारणेच्छा मुत्ताम्भोरुदसाम्यधित्ता तथा तथा । महीयता—अविश्रयेन महात् महीयन् तेन
तथा । आधिना—प्रत्याप्तया । “आधि पुमान् विद्यपीडाप्रत्याप्तान्मयेषु च” इति मेदिनी । कृता-
रथिता । अनौ—अवम् । अरत्—अरति तदात्पद्यतौ तथा शरत्तः । पार्वणशर्वरीश्वरः—युवाति
वेद्य इति शर्वरी मिता तस्या ईश्वर प्रमुः शर्वरीश्वरधन्वा, शर्वरि पूर्णिमायां तथा शर्वरा स वास्तौ
शर्वरीश्वर पार्वणशर्वरीश्वर । “मिता मित्रीविनी राशि शर्वरी अथवा क्षया” २५५॥ “पञ्चशर्वा
यज्ञकाशौ पशान्तौ पर्वणी अपि” २५२५ इत्युपव्याभिधानिष्यत्वात् । अरत्प्रयत्नेऽपि—अरत्प्रयत्नेः
प्रयत्नः अरत्ः प्रयत्नो वा अरत्प्रयत्नः, अत्यन्तसंयोगे द्वितीया तस्मिन् अरत्प्रयत्ने, अपि—अमु । तदाकृतौ—
तस्य प्रमोः श्रीशान्तिनामस्य आकृष्टिराकारः स्वकर्ममिति यावत् तदाकृतित्वात्तथा । न—नैव ।
सर्वं वाच्यं साधनात्वं भवतीतिमित्यमात् । प्रमु—समर्पः । अत्र सत्कार्येववदित्वादिना प्रमुपरस्य
सत्कार्यत्वाद्युत्पत्त्या आद्यवकथने सप्तमी धित्ता । शान्तिनाममुत्ताम्भोरुदसाम्यधित्तायां महीयता प्रक-
मापि (कर्मणेन) विधिना (कर्मा) विनिर्मितवन्मो शर्वाणि वाच्यं ह्यवप्रवाद्येऽपि प्रमुमुत्ताम्भोरु-
दसाम्यधित्तायां पदेति भावः ॥८३॥

किमस्य लोम्नां कपटेन कोटिभि—द्विधापि गौणे गणनां व्यधाव विधि ।

परे त्वसद्भूत्येयदशैव तज्जिने, भवदसंख्येयदशा स्वभावत ॥८४॥

अन्वयः—विधिः सांख्यम्, कपटेन अस्व द्विधा अपि, गौणे, कोटिभिः, भवनाम्
भवत् किम् तु, परे अद्यकथ्येयदशा, एव तज्जिने स्वभावतः अतद्वकथ्येयदशा, नये ॥८४॥

वृत्तिः—विधिः—मद्या । लोम्नाम्—रोम्नाम् । कपटेन—अपरेतेन व्याजनेत्यर्थः । अस्व-
भवता शान्तिनामस्य । द्विधापि—द्व्यात्मस्य प्रकृताभ्याम्, अपि । गौणे—गुणमरे अथवा सामान्ये

बहिष्ठे इति यावत् । क्रोटिभिः-अपरिमितैर्गित्यर्थः । क्रोटिसङ्ख्यकरोमभिरिति यावत् । गणनाम्-
एको द्वौ त्रय इत्येवरीत्या गणनक्रियाम् । व्यधात्-अकरोत् । किम्-वितर्कंऽन्यथम् “किं कृत्वायां वितर्कं
च निषेधप्रश्नयोरपि “इति मेदिनी” । अनेन सर्वगुणवत्त्वन्तस्य गीतितम् बहिष्ठं रोमभिर्बहिष्ठानां
गुणानां गणनामभवेऽपि । तु-किन्तु । परे-मुख्ये श्रेष्ठे गुणभरे । “परः श्रेष्ठारिदूरान्योत्तरे क्लीवन्तु
केवले” इति मेदिनी । अमहङ्ग्येयदशा-मङ्गल्यात् गणयितु योग्या सङ्ख्येया, न सङ्ख्येया अस-
ङ्ख्येया असङ्ख्येया चामां दशा अवस्था असङ्ख्येयदशा । सङ्ख्याभाव इति यावत् । एव-अव-
धारणार्थकमव्ययम् । तत्-तस्मात् । जिने-अर्हति परमेष्ठिनि । स्वभावतः-निमग्नतः । असङ्ख्ये-
दशा सचक्षतेऽत्रेति सङ्ख्य युद्धम् “चक्षो वाचि” १।४।४। इति व्यादेशः, तदयोग्या सङ्ख्येया न
सङ्ख्येया असङ्ख्येया सा चा सौ दशा अवस्था तथा । “युद्ध तु सङ्ख्य कलि” ३।४६०। इत्य-
भिधानचिन्तामणिः । “दशाऽवस्थादीपवत्सर्वस्मान्ते भूम्नि योषिति” इति मेदिनी । भवेत्-स्यात् ।
द्विधाऽपीत्यस्य असङ्ख्येयदशा इत्यत्र वाऽन्वयः करणीयः । द्वाभ्यामपि प्रकाराभ्याम् जिनेऽसङ्ख्येय-
दशा निर्वाधेति भावः ॥८४॥

नभस्तले किं फलके खगार्चिषां, विधिर्न लेखाभिरजीगणद् गुणान् ।

गुणेतराभावपरा विरेजिरे, ग्रहच्छलाद् विन्दव एव केवलम् ॥८५॥

अन्वयः-विधिः, नभस्तले, फलके, खगार्चिषाम्, लेखाभिः, (अत्य) गुणान्, न, अजीगणत्,
किम्, ग्रहच्छलात्, गुणेतराभावपराः, विन्दव, एव, केवलम्, विरेजिरे ॥८५॥

वृत्तिः-विधिः-विधाता, जगत्प्रतिष्ठेति यावत् । नभस्तले-नभस्वरूपे, आकाशात्मके इति
यावत् । “तल स्वरूपेऽनूर्ध्वेऽस्त्री क्लीव ज्याघातवारणे” इति मेदिनी । फलके-पीठिकायाम् पीठे वा ।
खगार्चिषाम्-खे आकाशे गच्छन्तीति खगा ग्रहनक्षत्राद्यस्तोषामर्चोपि प्रभा ज्वाला इति यावत् खगा-
र्चोपि तेषान्तथा । लेखाभिः-रलयो साम्यात् रेखाभिः, लिपिभिः, राजिकाभिरिति यावत् “लेखा
लिपिराजिकयोर्मता” इति मेदिनी । (अस्य भगवतः शान्तिनाथस्य) गुणान्-शौर्य-वीर्य्यौघार्य्या-
दीन् । न-न हि । अजीगणत्-संख्यातवान् । किम्-अपि तु मर्यातावानेवेति । ग्रहच्छलात्-
ग्रहपद तारादीनामप्युपलक्षणम्, अजहत्स्वार्थलक्षणया ग्रहनक्षत्रोभयबोधपरमिति यावत् । एवञ्च ग्रहाणां
चन्द्रसूर्य्य-भङ्गलादीनां नक्षत्राणाञ्च छल व्याजो ग्रहच्छलान्तस्मात्तथा । गुणेतराभावपराः-गुणान्
शौर्य्यवीर्य्यौघार्य्यदिग्गिरे भिन्ना गुणेतरे दोषा इत्यर्थं तेषामभावो राहित्यम् शून्यतेति यावत् गुणेतरा-
भावस्तत्परान्तथा दोषाभावबोधका इत्यर्थः । विन्दवः-वर्तुलाकाररेखाविशेषा । एव-अवधारणार्थ-
कमव्ययम् । केवलम्-परम् । “परः श्रेष्ठारिदूरान्योत्तरे क्लीवन्तु केवले” इति मेदिनी । विरेजिरे-
दिदीपिरे, सशोभिता इत्यर्थः ॥८५॥

जिनस्य न स्विन्नवपुर्न स्थिजता, परेष्विति प्रत्ययनाय निर्मला ।
न रोमकूपोद्यमिषाज्जगत्कृता जलार्द्रितास्तेष्वयवा कृतास्ततः ॥८६॥

अन्वयः—ततः, जिनस्य स्विन्नवपुः न स्थिजता, न, इति परेषु मत्स्यवनाय विर्यका ये,
अवयवाः रोमकूपोद्यमिषाद्, जलार्द्रिताः, न, कृताः, ॥८६॥

वृत्तिः—ततः—प्राप्तमृग्यविशिक्षितत्वाद्भेदोत्तरवन्तर वा । जिनस्य—जयितुः, तीर्णकरत्वेति
वाच्यम् । स्विन्नवपुः—स्विच्छते स्वेति स्विन्नम् स्वेच्छुक्तम् यर्पाङ्गमिति वाच्यम् स्विन्नं च वक्ष्यन् सतीत्य-
स्विन्नवपुः । न—नहि । स्थिजता—स्थिजस्य यावा स्थिजता केव इत्यर्थः । न—नहि । इति—इत्येवं
कल्पजहस्य प्रमाजहस्येति वाच्यम् । परेषु—अन्वयेषु सर्वसाधारणमित्यर्थः । प्रत्ययनाय—नोद्यमान-
निमित्तम् । नकात्—माक्षिण्यानिर्गता विर्यका मकरद्विधा इत्यर्थः । मास्यवपरिविटादन” १।१७७।
इत्यनेन समाप्तः । हे—अपूर्वसौम्यव्यवस्थेन प्रसिद्धा इत्यर्थः । अवयवाः—अङ्गानि । रोमकूपोद्यमिषाद्-
रुन्माम्—रुन्माम् कृपा वतुकाकारिकादि रोमकृपास्तेषां विषं व्याजो रोमकूपोद्यमिषादित्याद्य-
“कण्टं केतवं दन्तं कूटं कपोलविरक्तम् । अवयवो विषं कूटं विषं व्याजम्” १।१७८। इत्यभिधान-
मित्यादि । जलार्द्रिताः—यक्षिकक्रिडा । न—नहि । कृताः—विहितः ॥८६॥

मुखेऽस्य नालीकविमा प्रतिष्ठिता णयद्वये वा चरणद्वयेऽपि च ।
ध्रुवेण लोम्नामिव मूलकैतवाद्, कृताम् किं दण्डशून्यमिन्दव” ॥८७॥

अन्वयः—नाय, मुखे वा सप्तद्वये, वा चरणद्वये, अपि नालीकविमा प्रतिष्ठिता, किञ्च ध्रुवेण,
लोम्नाय, मूलकैतवाद् इव दण्डशून्यमिन्दवः कृताः ॥८७॥

वृत्तिः—अस्य—अगवता साप्तिवाच्यम् । ध्रुवे—वहने । वा सप्तद्वये । “वा स्वाक्षिकान्तेत्य-
वार्थित्वं पादपूर्वे । सप्तद्वये च विशङ्गमे गन्धार्वातीतयोरपि” इति मेदिनी । दण्डद्वये—दण्डवद्वयत्वेति
इत्थम् सप्तद्वैतबोधयम् सप्तद्वयम् यस्मिंस्त्वया । “पञ्चशतम् इव शतम् । इत्यपि कटः” १।१७९।
इत्यभिधानमित्यादि । च—युक्तः । चरणद्वये—पादद्वये । अयि—सम्भावनायाम् । नालीकविमा-
नालीकं निसप्तद्वयम् तस्य विमा प्रया नालीकविमा । प्रतिष्ठिता—संस्थिता । विराजितेति वाच्यम् ।
अत्र—मुखे बाष्पाभन्तरिकाऽऽस्यद्वये ऐङ्गीकिकपारमेष्ठिकाऽऽचरणद्वये च नालीकस्य अस्तस्य विमा
प्रया नालीकविमा मेत्यपि वक्ष्यम् । किञ्च—अपि च । ध्रुवेण—त्यैर्ध्वया अगमकर्म प्रत्ययेत्यर्थः ।
लोम्नाय—रुन्माम् । मूलकैतवाद्—मूलस्य आवागत्यास्तस्य कैतवम् मूलकैतवस्यस्याद्य-
इव—यथा । दण्डशून्यमिन्दवः—दण्डैर्ध्वये पादेषां शून्या विरहिता दण्डशून्यास्ते च ते किञ्चो दण्डशून्यमिन्दवः,

यद्वा-दूषणानां शून्यान्यभावा दूषणशून्यानि तेषां मापका दूषणशून्यज्ञापका ते च ते विन्दवो दूषण-
शून्यविन्दवः, “मयूरव्यसकेत्यादयः” ३।१।११६॥ इत्यनेन समास, शाकपार्थिवादेराकृतिगणत्वात्
मापकपदस्य लोपश्च । “दोष म्याद् दूषणे पापे” इति मेदिनी । कृताः—विहिता । यत्र किमपि न
तत्र ज्योतिर्विद्धि शून्यसूचको विन्दु क्रियते तथा रोमकृपा अपि घर्तुला विन्दुत्वेनोत्प्रेक्ष्यन्ते । अयं
रोमकृपो न, किन्तु दोषराहित्यसूचका विन्दव एव लिखिता । “तिस्र कोट्योऽर्धकोटी च यानि
रोमाणि मानुषे” इति तावन्त कृप इति रोमैकैक कृपके पार्थिवानाम्” इति सामुद्रिकलक्षण सूच्यते॥८७॥

अमुष्य दोभ्यामरिदुर्गलुण्टने, चमूचरेनोपशमाः समाश्रिताः ।

प्रभावभारग्रहणे यशोग्रहे, सुवर्णचन्द्रद्युतिभासुरे पुरे ॥८८॥

अन्वयः—चमूचरैः, अरिदुर्गलुण्टने, अमुष्य, दोभ्याम् सुवर्णचन्द्रद्युतिभासुरे, पुरे, प्रभावभारग्रहणे,
यशोग्रहे, उपशमाः, न समाश्रिताः ॥८८॥

वृत्ति—चमूचरैः—चमूपु सेनासु चरन्ति विचरन्तीति चमूचरास्तैस्तथा । सैनिकैरित्यर्थः ।
अरिदुर्गलुण्टने—अरीणां शत्रुणाम् (दु खेन गम्यन्ते इति) दुर्गाणि कोहानि अरिदुर्गाणि तेषां लुण्टन
लुण्टनमरिदुर्गलुण्टनम् तस्मिँस्तथा । अमुष्य—भगवत् श्रीशान्तिनाथस्य । दोभ्याम्—बाहुभ्याम् ।
सुवर्णचन्द्रद्युतिभासुरे—सुवर्ण काञ्चनञ्च चन्द्रश्चन्द्रमा सुवर्णचन्द्रौ तयोद्युतिश्छविः कान्तिरिति यावत्,
सुवर्णचन्द्रद्युतिस्तथा भासते द्योतते तच्छील सुवर्णचन्द्रद्युतिभासुरम् तस्मिँस्तथा । यद्वा—सुण्डु
शोभनं वर्णं रूप यस्य स सुवर्णं, सुवर्णश्चासौ चन्द्रः सुवर्णचन्द्रस्तस्य द्युतिश्छविः सुवर्णचन्द्र-
द्युतिस्तथा भासते तच्छीलमिति पूर्ववत् सुवर्णचन्द्रद्युतिभासुरन्तस्मिँस्तथा । पुरे—नगरे । प्रभावभार-
ग्रहणे—प्रभावस्य प्रतापस्य तेजस इति यावत् भार—आधिक्यमतिशयो वा प्रभावभारस्तस्य ग्रहणमप-
हरणम् आत्मसात्करणमिति यावत् प्रभावभारग्रहणम् तस्मिँस्तथा । अथवा प्रभावभारग्रहणे—इत्यत्र प्रभौ
रिपौ अभिमदीप्ति यत् आरम्—अरिसमूहः अभारम् तस्य ग्रहणमभारग्रहणन्तस्मिँस्तथा । यशोग्रहे—
ग्रहणं ग्रह, यशस कीर्तोग्रहो यशोग्रहस्तस्मिँस्तथा । उपशमाः—प्रशमा शान्तय इत्यर्थः । न—नहि ।
समाश्रिताः—अवलम्बिता सेविता इति यावत् ॥८८॥

भुजद्वयी भागवती वभौ यया, भ्रुवं गृहीतार्गलदीर्घपीनता ।

न्यपेधि तस्मिन् विषये भयागमः, प्रजासु दुर्नीतिगृहे समागमः ॥८९॥

अन्वयः—गृहीतार्गलदीर्घपीनता, भागवती, भुजद्वयी, वभौ, यया, दुर्नीतिगृहे, तस्मिन्, विषये,
प्रजासु, समागमः, भयागमः, भ्रुवम्, न्यपेधि ॥८९॥

वृत्तिः—पृथिवीतर्गमदीर्घपीनता—वीर्यं अन्तःकामात्मिकं वीर्यं स्वच्छं वीर्यपीने तयोर्भावो वीर्यपीनता “इन्द्राण्ये भूभारं पथं प्रत्येकमभिसम्पद्यते” इति निबन्धात् तद्वत्प्रत्येकमभिसम्पद्यताम् वीर्यता पीनता चेति तदर्थं, पृथिवी वृत्ता वर्गकमेव वीर्यपीनता यथा सा पृथिवीतर्गमदीर्घपीनता । मायवती—भगवत् सर्गसामर्थ्यसाक्षिणः श्रीमत् सात्त्विकात्मक इयम् मायवती, तस्मैवमित्यपि शिवा इति तथा भगवच्छास्त्रिणादसम्बन्धिनीत्यर्थः । युद्धद्वयो—यावत्तवौ स्ताऽप्या इति द्वयौ युद्धयोर्द्वौ । वयो—युयुत्सु । यथा—पूर्वोक्तविशेषणवा युद्धद्वयोः । दुर्नीतिरुद्धे—युद्धा बाधौ नीतिभ्रंशो दुर्नीतिस्तथा पृथमाकरो दुर्नीतिरुद्धम् तस्मिंस्तथा । तस्मिन्—भगवच्छास्त्रिणादसम्बन्धिने । विपये—वैश्वे । विपयस्तूप-वर्गस्य । वैश्वो जनपदो वीर्यं राण्डं मिश्रं मण्डलम् ४१३॥ इत्यभिधानिष्ठात्मनि । प्रजासु—साक्षेय अन्तःकामित्विच्छात् “छेत्रो जगत् प्रजा” ३१३॥ इत्यभिधानिष्ठात्मनि । समागमा—समागच्छतीति समागमः “अथ ५१४॥ इत्यनेन कर्तारि अथ प्रत्येक” सम्मात्रा समापवितो वा । समागमः—साम्यसमाप्तिः । मयमीर्षातिराट् बाधद्वयोः सात्वतं वर ३११॥ इत्यभिधानिष्ठात्मनि । युद्धम्—विश्वेन स्वपथि—स्वकारि इरीद्वय इति पाठः ॥८॥

पुरं रिपूणाञ्च कुरङ्गसङ्गतं कृतं भटेर्भागवतैस्त्रयज्जनम् ।

उर श्रिया तत्र च गोपुरस्फुरत्कपास्ताथापि विभोरसङ्गतम् ॥९॥

अन्वयः—य, भागवतं, भटेः, यज्जनम्, रिपूणां पुरम्, कुरङ्गसङ्गतम्, कृतम्, य, तत्र विभोः, उर श्रिया अतस्तत्र, गोपुरस्फुरत्कपास्तत्वात् अथापि ॥९॥

वृत्तिः—य—युक्ता । भागवतौ—भगवता सात्त्विकात्मक इवे भागवतसंस्तवता, भगवच्छास्त्रि-
णादसम्बन्धिभिरित्यर्थः । भटेः—वीरे गोपृथुमित्यर्थः । यज्जनम्—सत्तम्यं यद्विज्जन्तं ज्ञेयमापन्ना
इत्यथा अना ताका वसिष्ठस्तु अतज्जनम् । रिपूणां—सङ्घातम् । पुरम्—नगरम् । कुरङ्गसङ्गतम्—कुर-
ङ्गाणाम् धृगणाम् सङ्घर्षं मित्रं कुरङ्गसङ्गतम् कुरङ्गाः सङ्घता यत्र तादृशं वा । कुनय—विहितम् ।
य—युक्तः । तत्र—रिपुनगरे । विभोः—प्रभाः, सात्त्विकात्मकेति पाठः । उर श्रिया—यद्यप्यवस्थानता ।
अमङ्गतम्—रिपुर्षं यथास्तथा । गोपुरस्फुरत्कपास्ता—स्फुरतीत्यममङ्गतत्वात् तत्कपास्तम् अरर स्फुरत्कपास्तम्
गापुरं पुरद्वारं स्फुरत्कपाटं गोपुरस्फुरत्कपाटम् तस्य भावस्तथा । “अरर युक्तः कृपास्ताप्रति कृपाट”
३१३॥ इत्यभिधानिष्ठात्मनि । पुरद्वारं तु गोपुरम् इत्यमरकोशः । अथापि—इति ॥९॥

प्रजासु धातमत्यधरऽपि शत्यवद् द्विषां मपत्राकृतिकारक जिने ।

प्रतापवह्निस्तदुर स्थितोद्भूतः, कपाटदुर्धर्पतिरभसारिता ॥१०॥

अन्वयः—प्रजासु, वात्सल्यधरे, अपि, द्विषाम्, शल्यवत्, सपत्राकृतिकारके, जिने, कपाट-
दुर्धर्षतिरःप्रसारिता(°), तदुरःस्थितः, प्रतापवह्निः, अदहत् ॥९१॥

वृत्तिः—प्रजासु—प्रकर्षेण जायन्ते इति प्रजाः, जनास्तासु तथा, प्रजाविषय इति यावत्,
“लोको जन प्रजा” ३।१५४॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः । वात्सल्यधरे—धरतीति धर, वात्सल्यस्य वत्सल-
भावस्य स्नेहविशेषस्येति यावत् धरो वात्सल्यधरस्तस्मिन्स्थितः । अपि—सभावनायाम् । द्विषाम्—द्विष-
न्त्यात्मानमिति द्विष आन्तरशत्रवः कामादयस्तेष्वपान्तथा । शल्यवत्—वाणाप्रवत् । सपत्राकृतिकारके—
सह पत्रैर्वर्तते इति सपत्रो वाणस्तस्याऽऽकृतिगणकारस्तस्य कारकः कर्ता सपत्राकृतिकारकस्तस्मिन्स्थितः ।
जिने—शान्तिनाथे । यद्वा—चाशब्द पादपूरणार्थक स्वीकृत्य—प्रजासु, आत्—सल्यधरे—अशल्यधरेऽपीत्येवं
“वात्सल्यधरेऽपीति पद व्याख्येयम् शकारसकारयोरैक्यस्य कचित्स्वीकृतत्वात् तथा च अशल्यधरेऽपि
शल्यवत्” इत्यादिना विरोधाभासात् अङ्कारमल्लुकिमादाधाति । सतीति शेषः । कपाटदुर्धर्षतिरः-
प्रसारिता—तिरःप्रसार मन्व्यमलोकन्यापन करोतीति तिरःप्रसारति, तिरःप्रसारतीति तिरःप्रसारिता,
कपाटवद्दधप कपाटदुर्धर्ष सचासौ तिरःप्रसारिता चेति तथा । तदुरःस्थितः—तदीयवक्षस्थलविहिता-
वास । प्रतापवह्निः—प्रभावानलः । “स प्रतापः प्रभावश्च यत्तेजः कोशदण्डजम्” इति कोश ।
अदहत्—भस्मीचकार । द्विष इति शेषः । यद्वा—“सविसर्गाविसर्गयोः” इत्युक्त्या प्रसारिता इत्यत्र सवि-
सर्गान्त पाठ प्रकल्प्य (द्विषाम्) तिरस्तिर्यग्लोक प्रकर्षेण स्यति तनूकरोतीति तिरःप्रसा, कपाट-
दुर्धर्षा चासौ तिरःप्रसा कपाटदुर्धर्षतिरःप्रसा, सैवारिता शत्रुताः कपाटदुर्धर्षतिरःप्रसारितास्तास्तथा ।
अदहत्—भस्मीचकारेति वा व्याख्येयम् ॥९१॥

स्वकेलिलेशस्मितनिन्दितेन्दुनः, पुनर्नु चन्द्रेण मुखस्य सौहृदम् ।

समिद्धतारारुचिहेतुनाऽर्हत-स्ततः स भालेऽर्धवपुः शशी स्थितः ॥९२॥

अन्वयः—स्वकेलिलेशस्मितनिन्दितेन्दुनः, अर्हतः, मुखस्य, समिद्धतारारुचिहेतुना, चन्द्रेण, पुनः,
सौहृदम्, तु, ततः, अर्धवपुः, सः, शशी, भाले, स्थितः ॥९२॥

वृत्तिः—स्वकेलिलेशस्मितनिन्दितेन्दुनः—स्वा स्वकीया चासौ केलिः क्रीडा स्वकेलिस्तस्या
लेश कणः स्वकेलिलेशः सचासौ स्मितमोपद्वास स्वकेलिलेशस्मितम् तेन निन्दितो निर्जित इन्द्रो
येन तत् स्वकेलिलेशस्मितनिन्दितेन्दु तस्य तथा । “निज पुन । आत्मीयः स्वः स्वकीयश्च” ३।२२६॥
इत्यभिधानचिन्तामणिः । अर्हतः—पारगतस्य जिनेश्वरस्य भगवतः श्रीमच्छान्तिनाथस्य । मुखस्य—
वदनस्य । समिद्धतारारुचिहेतुना—ताराणां तारकाणां कनोन्निकानाञ्च रुचिः स्पृहा तारारुचि,
समिद्धा—प्रकाशमाना जाज्वल्यमानेति यावत् सा चासौ तारारुचिः समिद्धतारारुचिः सैव

हेतुः समिद्धवापराधिहेतुस्तेषां तथा । चन्नेज-चन्नेमसा । पुन-चिन्तु । साहृदम्-मिश्रता
 सौहार्दमितिवाच्यम् । “सक्यं तु सौहृदम् । सौहार्दसाम्यपरीक्षामेवञ्चयामि सङ्गतम्” ३।३९५। इत्यभि-
 चान्तिविन्तामिति । नु-विचित्रेऽप्यवम् । तत्तु -तस्याहेतोः “हेतोः कृतघतत्वात्” ३।१०३॥ इत्यभिधान-
 विन्तामिति । अर्धवृत्त-अथ समार्द्धमागामित्वं वपुः सरीरं वक्ष्ये सोऽप्यवपुः । स-प्रसिद्धः, इति
 नावमुल्लेखस्मिन्निति । दृष्टी-स्मः कञ्जकृतवाऽस्तव्येति इती चम् । “अतोऽनेकस्वरत्वं”
 अ३६। इत्यनेन मत्वर्थे इत् मत्वत् । भास्ते-अभास्ते । “भास्ते गोष्पठिकाधीकञ्जकृतानि” ३।१३७॥
 इत्यभिधानविन्तामिति । शिखः-स्वित्तवान् । वराजितवन्त्रोऽप्यवपुः सन् माद्व्येन परिगतः समुपान्ते
 बीजान्तिवाच्यम् । ‘कृत् स्वभावेन समोर्ध्वत्वं’ इती इति पाठे तु स्पष्ट एवोच्छेदार्थः ॥२३॥

विधौ श्रियार्हद्वदनस्य मित्रतां, निजाशद्वक्तृजितपद्मसंपद ।

विचार्य तद्योगवलात्कुशेशयं तदालिमालाजगिष्ठं वने स्थितम् ॥१३॥

अन्वय — श्रिया निजाशद्वक्तृजितपद्मसंपदः, श्रियार्हद्वदनस्य, विधौ, तद्योगवलात् विचार्य,
 विचार्य, (स्थितम्) कुशेशयम् अलिमालाजगिष्ठम् (तत्) तदा, वने स्थितम् ॥१३॥

इति — श्रिया-सोयवा । “शोभासम्पत्तिपद्मानु कस्यैः नीरिष कप्यते” इति वाच्यः । कप्ये
 दृष्टीवा । निजाशद्वक्तृजितपद्मसंपदः-मित्र स्वकीयोऽसौ मागो निजासः, निजासो एव दृष्टो कप्ये
 मित्रादृष्टो वाग्यो वक्तिता निर्मलितता अवाह्येतिवाच्यम् पद्मानां कमलानां सम्पत् समूहा सौभाग्यं
 वा वेन अमित्राजितवक्तृजितपद्मसंपत् वक्ष्ये तथा । “निजा पुनः । आत्मीया एव स्वकीयम्” ३।१९५।
 “वपुःसरीरं नेत्रं नयनं दक्षिणवक्त्रम् । ओचनं वृत्तं दक्ष-व” ३।१३५। इत्युपपत्तिविधानविन्ता-
 मिति । अहद्वदनस्य-पुनरुक्तिरसममित्रतायां भूरेन्द्रादिकृतां पूजां वार्जयति अहं “मुग्धविचारो वक्ति-
 मनुजुत्वे” ५।१२५। इत्यनुपपत्त्यर्थः अलिमाला एवमेवमालायां एवमेवमालायां एवमेवमालायां
 वक्ष्ये वक्ष्यमानान् मुखमितिवाच्यम् अहद्वदनम् वक्ष्ये तथा । विधी-चन्ने । तद्योगवलात्-तद्योग्यं
 वलात् । वागवलात् । मित्रतां विचार्य तत् कुशेशयमित्यम्बरो वा विवेका । मित्रताम्-मित्राव
 भूदसौ मागो मित्रता, वाग्यवा । विचार्य-समाह्वयः । (स्थितम्) कुशेशयम्-इत्ये वने सेते कुशे-
 सवम्-कम्बम् “सववामिवासेष्वहाहा” ३।१२५। इत्यनेन सत्यवत्तुः । “कम्बं वक्तिनं पद्मपरिणं
 कुशेसवम्” ५।१२५। “नीरं वारि जलं दक्षं कपुःसरीरं वानीयमम्ब” कुशम् ५।१३५। इत्यभिधानविन्तामिति ।
 अत्रिय तावति दक्ष-वनेनां अत्रियतां यात्रा वक्ष्येऽत्रियतां वक्ष्ये अत्रियं स्वानममित्रतामात्रादिवत् ।
 (तत्) तदा-माद्व्येन वक्ष्ये चरकादे । वने-वने । शिवम्-अलिमाला ॥१३॥

निशीन्दुरहर्द्धदनेऽस्ति सौहृद-स्तथा दिवाब्जं न सदा ससङ्गतम् ।
अतद्वयीजित्वरसुन्दरान्तरे, न साम्यधीः क्वापि सतां ततः परे ॥९४॥

अन्वयः—इन्दुः, निशि, अर्हद्धदने, अस्ति सौहृदः (अस्ति) अब्जम्, दिवा, तथा, सदा, ससङ्गतम्, न, ततः, अतद्वयीजित्वरसुन्दरान्तरे, परे, सताम्, क्वापि, साम्यधीः, न ॥९४॥

वृत्तिः—इन्दुः—चन्द्रः । निशि—रात्रौ । अर्हद्धदने—अर्हतो जितेश्वरस्य वज्रमाननम् अर्हद्ध-
दनम् तस्मिँतथा । अस्ति सौहृदः—अस्तीति विद्यमानार्थकमप्ययम् एवञ्च अस्ति—विद्यमान सौहृद मैत्री
यस्य स तथा । रात्रिकालिकेन चन्द्रमसाऽर्हद्धदनस्य कथञ्चि सौहृदमस्तीति भावः । अब्जम्—कमलम् ।
दिवा—दिवसे । तथा—विद्यमानाऽ (अस्त्य) हृददनसौहृदम् । यद्वा—तथा अब्जम् दिवा अस्ति सौहृ-
दमिति शेषः । सदा—सर्वदा । समङ्गतम्—सङ्गत मित्रता तेन सहित समङ्गतम्—मित्रतावत् । न—
नहि । दिवसकालिककमलस्य कथञ्चिः हर्हद्धदनमान्यसद्भावेऽपि सार्वकालिकेन कमलेनापि नेत्यर्थः, अर्ह-
द्धदनस्य विकासित्वान्निशया चन्द्रस्य दिवा कमलस्य च विकासित्वात्तत्कालावच्छेदेन तदुभयेनापि
साम्यमौपाधिकमन्याप्यवृत्ति वा जिनाननस्येति भावः । ततः—तस्माद्धेतोः । अतद्वयीजित्वरसुन्दरा-
न्तरे—द्वौ अवयवौ अस्या इति द्वयो तथोच्चन्द्रमशोर्द्वौ तद्वयो तस्या जित्वर जयनशोलन् तद्वयो-
जित्वरम् न विद्यते तद्वयोजित्वरम् सुन्दरान्तरमन्यत् सुन्दरान्तर वस्तु यस्मिन् तन्—अतद्वयीजित्वर-
सुन्दरान्तरम् तस्मिँतथा । परे—अन्यस्मिन् । “परं श्रेष्ठारिद्रूपान्योत्तरे क्लृप्तं तु केवले” इति मेदिनी ।
सताम्—कोविदानाम विदुषामिति यावत् । “विद्वान् सुग्री कवित्रिचक्षलगन्धर्वग्री मेधाविकोविदविशा-
रदसूरिदोषज्ञाः न्यक्तो विरश्चिर् सङ्ख्यावान् सन्” ३।६। इत्यभिमानचिन्तामणि । क्वापि—कस्मि-
न्नपि वस्तुनि । साम्यधीः—सादृश्यबुद्धिः । न—नहि । जगति मुख्योपमान द्वयम् चन्द्रः पदं च तद-
स्तिरिक्त वस्त्वन्तर नास्ति तदुपमानमिति भावः ॥९४॥

न चार्हतोऽनुत्तरवासिनः सुरा, विधातुमङ्गुष्ठमपि क्षमाः क्रमात् ।
असंशयस्तेन मनःशयोऽस्ति मे, न तन्मुखस्य प्रतिमा चराचरे ॥९५॥

अन्वयः—क्रमात्, अनुत्तरवासिनः, सुरा, अर्हतः, अङ्गुष्ठम्, अपि, विधातुम्, नच, क्षमा,
तेन, मे, मनःशयः, असंशयः, (अतः) चराचरे, तन्मुखस्य, प्रतिमा, न, अस्ति, ॥९५॥

वृत्तिः—क्रमात्—क्रमशः । अनुत्तरवासिनः—अनुत्तरे तन्नामविश्रुतामरविमाने वसन्ति तच्छ्री-
हास्तथा । “अजातेः शीले” ५।१।१५४। इत्यनेन णिन् प्रत्ययः । सुराः—देवा । अर्हतः—चतुर्विंश-
। इति शययुक्तस्य पूज्यस्य परमेश्वरिनः । अनुत्तम्—करचरणान्यतरप्रथमाकुलि विशेषम् । अपि—सम्भाव-

नाभाम् । विधातुम्-मिमांसुम् । नच-नैव । सुमाः-समाः, प्रमत्तनीति वाच्य । तेन-हेतुना ।
 मे-मम । मेते इति सेव । मन-मनः-मनः । “मनो जराभीष्ट विपमापुषो मकरकेतमदृष्टवी”
 २।११॥ इत्यमित्राक्षरिणांमणि । अमृतसुयाः-नास्ति संशयः तद्वदुत्तमिमांसविपत्तौ बन्धिनः स
 दया । (अव) बराचरे-स्वाध्यायजगत्मात्मके जगति । तन्मुद्रास्य-श्रीमद्वैदिकन्या । प्रतिमा-वप-
 मानम् । नास्ति-न संभवतीति वाच्य । अत्र चतुर्विधावधारणां प्रति पादप्रधारणं हेतुतयाप्रति-
 बलत्वात् कान्तिकिञ्चनकहाट ॥९५॥

सरोरुहं तस्य दृशेव तर्जितं, जलं न्यमज्जद् घटुलञ्जया जवात् ।

तत स्फुरत्पद्मपदं तदक्षितं, घृतं न जेनाननसंभयधिया ॥९६॥

अन्वयः—तस्य इत्य एव, तर्जितम्, सरोरुहम्, घटुलञ्जया, जवात् अङ्गे न्यमज्जद्,
 तत, स्फुरत्पद्मम्, अक्षितम्, घृतं, जवात्पदंभयधिया, न इत्य ॥९६॥

वृत्तिः—तस्य-भगवता श्रीमच्छान्तिवाच्यम् । इत्या-मन्त्रेन । एव-अवधारणार्थकमन्त्रम् ।
 तर्जितम्-मन्त्रितम् निश्चितमितिवाच्यम् । सरोरुहम्-सरसि रोहस्तुल्यपदे इति सरोरुहम् कर्मम् ।
 घटुलञ्जया-घटुलासौ छत्रा त्रया घटुलञ्जया दया दया । जवात्-वेगेन । घटुलञ्जया वाच्य । अङ्गे-
 मन्त्रिते । न्यमज्जद्-न्यमज्जम् । ततः-तस्मात् अक्षितमन्त्रनादौरेण । अक्षितम्-मन्त्रितम् । स्फुरत्पद्म
 पदम्-स्फुरत्-त्रिभुक्तम् पद्मति पद्मम् आत्सवम् अक्षितेतिवाच्यस्य वचनम् । तत-कर्मम् । जेनाननसं-
 भयधिया-जितस्व वीर्यवृत्तौ भगवता शान्तिवाच्यस्य इत्यम् वैषम्यं जेनाननसंभयधिया जेनाननसं-
 भयधिया दया । “ज्ञाना सम्पत्तिपद्मास्तु लक्ष्मीः कीरिष्यन्त्यते” इति वाच्यम् । न-अक्षि । घृतम्-
 अक्षितम् ॥ ९६

जडस्वरूपा जडजातजन्मना जिता स्मितनेष विधोरपि धियः ।

जिनाननेन श्रुतिशालिनाम्मुना मनाम् न साम्यं द्विजराजि राजत ॥९७॥

अन्वयः—विधाः अवि जडस्वरूपाः, जिता जडजातजन्मना स्मितने, एव जिता, मुनि
 श्रुतिना, अनुना, श्रुतिना, द्विजराजि मनाम्, साम्यम्, न, राजते ॥९७॥

वृत्तिः—विधा-चन्द्रम् । अवि-साम्यावनावाच्यम् । “अवि साम्यावनावाच्यम् अवि-
 चन्द्रम् इति मेरिनी । जडस्वरूपाः-जडरूपाः । धियः-अक्षयः शान्ति वा । जडजातजन्मना-

जडादचेतनात् मुखाज्जातम् जडजातम् जडजात जन्मोत्पत्तिर्यस्य तत् जडजातजन्म तेन तथा । स्मितेन-ईषद्भासेन । एव-अवधारणार्थकमव्ययम् । जिताः-विजिता पराजिता इति यावत् । श्रुतिशालिना-श्रुत्या आम्नायेन आगमेनेति यावत्, शालते शोभते तच्छीलमस्यस्य इति श्रुतिशालि "अजाते ग्रीले" ५।१।१५४॥ इत्यनेन तान्छील्ये णिन् प्रत्यय । 'श्रुति श्रोत्रे च तत्कर्मण्यागनायवार्तयो स्त्रियाम्' इति मेदिनी । अमुना-अनेन । जिनाननेन-भगवत्तीर्थकुच्छान्तिनाथवदनेन । द्विजराजि-द्विजानाम-ब्राह्मणानां क्षत्रियाणाम् विशाश्च राट् राजा द्विजराट् तस्मिँस्तथा । मनाक्-ईषत् किञ्चिदिति यावत् "अल्पे किञ्चिन्मनागीपश्च किञ्चन" ६।१७॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । माम्यम्-समस्य तुल्यस्य भाव समता तुल्यतेति यावत् सादृश्यमिति परमार्थः । न-नहि । राजते-विराजते । चन्द्रे जिनाननसादृश्यलेशोऽपि नास्तीति भाव ॥९७॥

मुखे सुधांशौ च, वरे सरोरुहे, कलातुला स्याद्विजराजयोगतः ।

अतः परं भव्यमहो महीयसी, सुवृत्तबोधोदयपल्लवप्रभा ॥९८॥

अन्वयः-मुखे, सुधांशौ, च, वरे, सरोरुहे, द्विजराजयोगतः, सुवृत्तबोधोदयपल्लवप्रभा महीयसी, कलातुला, स्यात्, अहो अतः, परम्, भव्यम्, (कुतः) ॥९८॥

वृत्तिः-मुखे-भगवच्छान्तिनाथवदने । सुधांशौ-सुधयाऽमृतेन सवलितोऽंशु किरणो यस्य स सुधांशुश्चन्द्रस्तस्मिँस्तथा । च-पुन । वरे-श्रेष्ठे । "वरो जामातरि धृतौ देवतादेरभीप्सिते । पिङ्गे पुंसि त्रिषु श्रेष्ठे कुङ्कुमे तु नपुसकम्" । सरोरुहे-सरसि कासारे रोहति समुत्पद्यते इति सरोरुहम् तस्मिँस्तथा, कमले इत्यर्थः । द्विजराजयोगतः-मुखपक्षे द्विजा दन्ता राजान इव द्विजराजा, चन्द्रपक्षे च द्विजानां राजा द्विजराजश्चन्द्र स्वयमेव, तृतीय-(सरोरुह)-पक्षे च द्विजराज कलहस, तैस्तेन वा यागो सम्वन्धो द्विजराजयोगस्तस्मात्तथा "दन्तविप्राण्डजा द्विजा" इत्यमरनानार्थः । सुवृत्तगो-धोदयपल्लवप्रभा-मुखपक्षे सुष्ठु वृत्तबोधानां चरणज्ञानानामुदयो येभ्यस्ते सुवृत्तबोधोदयास्ते च ते पल्लवा पदलेशा सुवृत्तबोधोदयपल्लवास्तेषां प्रभा बुद्धिः सुवृत्तबोधोदयपल्लवप्रभा, "चरित्र चरिताचारौ चारित्रचरणे अपि । वृत्तां शीलञ्च" ३।५०७॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः । चन्द्रपक्षे-सुष्ठु वृत्तः वर्तुलः सुवृत्तः स चासी बोधः प्रकाशः सुवृत्तबोधस्तेन उदये पल्लववत् प्रभा सुवृत्तबोधोदयपल्लवप्रभा, सरोरुह-पक्षेऽपि सुष्ठु वृत्तः वर्तुलः सुवृत्तः सचासी बोधः प्रकाशः सुवृत्तबोधस्तेन उदये पल्लवानां प्रभा तथेति विज्ञेयम् । महीयसी-अतिशयेन महती महीयसी "गुणाङ्गाद्रेषेयसू" ७।३९॥ इत्यनेन ईयसुः प्रत्ययः । कलातुला-कलायास्तुला तुलना कलातुला । स्यात्-भवेत् । अहो-आश्चर्य्येऽन्यम् । "अहहेत्यद्भुते खेदे परिक्लेशप्रकम्पयोः" इति मेदिनी । अतः-एतस्मात् प्रदर्शितत्रयात् । परम्-अन्यत् । "परः श्रेष्ठारि-

दूराभ्योचरे क्लीबम् केचछे? इति मेदिनी । मध्यम्-मचलीति मध्यम्-भाषुक्म् “मध्यमेदञ्चरम्” ५११७। इत्यनेन कर्तरि वा प्रत्यया । “भाषुक् मविर्त्रं मध्यम्” इत्यभरकोशः । कुतः-कस्मात् कुत्र वा ज्ञेयम् । कुतोऽपि कुत्रापि वा मचलीति भावः ॥९८॥

दिवा विधोधात्, यदि वाग्निशादयात्, त्रयेऽप्ययं स्याद् व्यतिरेकताधय ।
नतोऽन्वयाद्वा व्यतिरेकत स्वत-स्तदाननस्योपमितौ दरिद्रता ॥९९॥

अन्वयः—दिवा विधोधात् यदि वा अविशदयात् अवयम्, त्वे अपि व्यतिरेकताधय, त्वात् तदा, अन्वयात् वा व्यतिरेकतः स्वतः तदावयव उपमिता दरिद्रता ॥९९॥

वृत्तिः—दिवा-विधत्ते । विधोधात्-वि-विशिष्टो धोधा प्रकाशः विधोपस्तस्मात्तथा । यदि वा-अवयवा । अविशोदयात्-नास्ति निशाऽन्वयत्वमिदं सन्वयत् अविशुद्ध्योऽमिश्रोदयस्तस्मात्तथा “अवयवत्वविरलं संसर्गं सप्तवन्निधे । निशाऽन्वयताञ्जसासत्त्वानानि सन्वयम्” ३११७३। इत्यमिरान्विधो-मणि । अवयु-दिवा विधोधा- अमिश्रोदयत् । त्रये-मुत्पन्नसरोद्धेतिसन्वये । व्यतिरेकताधया-व्यतिरेकस्व मेरुस्व आशयः करकम् व्यतिरेकताधय । स्यात्-मयत् । कस्यत्वं दिवाविधोधाऽपि रात्रौ तदभावात्, चन्द्रस्व रात्रौ विधोधाऽपि विधा कृत्यपक्षे मुक्तपक्षे चापि रात्रौ अपि सर्वदा प्रकाशमायैव च कस्यपक्षेद्यवा चन्द्रमैद्यवा चापि प्रपञ्चतः सान्नितावयव वर्तने व्यतिरेकोऽवस्यैव वर्तते एवेतिमात्रम् । तदा-वत्प्राप्तेषु । अन्वयात्-वत्त्वत्वे वत्त्वत्वमित्यन्वयात् । वा-अवयवा । व्यतिरेकता-वराभावे तदभावा इति व्यतिरेकत् । एवता-स्वकमेव सुखं अवास्तावता । तदाननस्य-वत्स भगवत् सान्नि-तावत्वं आत्मन् वदन् वदन् वदन् वदन् वदन् । उपमितौ-सादृश्ये । दरिद्रता-दरिद्रियम् । अस्ती-तिष्ठेत् । तद्वन्ने भगवद्व्यपेक्षमानतामनुभवितुमर्हं भवत इति भावः ॥९९॥

अयुक्तमुक्तं यदि वा तृगुत्तरा-शयाऽऽशया पूर्वत्रिपञ्चितामत् ।

समुत्तरसारस्य धियाऽत्र येन सा तदाननस्योपमितौ दरिद्रता ॥१००॥

अन्वयः—यदि वा येन पूर्वत्रिपञ्चिता तृगुत्तराशयाऽऽशया, विधा अव, समुत्तरारत्वं तदाव-यव, उपमितौ सा दरिद्रता, (अस्तीति) आशया, कस्य (कः), अयुक्तम् ॥१००॥

वृत्तिः—यदि वा-पञ्चान्तरे । येन-मुक्तिविषयीभूतेन । पूर्वत्रिपञ्चिता-प्राचीनमनीषिणा । तृगुत्तराशयाऽऽशया-द्वयेन संक्रमेण वेगेनेति भावत् आशुतो ज्येष्ठतृगुत्तरं च चास्तावत्ततः अवि-यावत्तत्वं आशया अमिकावत्तत्वा तदा । धिया-पुष्टया । अत्र-कोणेऽस्मिन् । समुत्तरसारस्य-द्वये-वर्तत्वं रस आस्वाद्यो हृदयस्तत्वं आशु त्रासियुत्तरारत्वेन सद्य वर्तते इति समुत्तरसारं तत्वं तदा, अत्र

मुद्रायां सङ्कोचस्य सारो गमन मुद्रासारस्तेन सह वर्तते तस्य तथा, यद्वा समुद्रस्य रत्नाकरस्य सारो धन तस्य तद्रूपस्येति तदर्थः । तदाननस्य—तस्य श्रीशान्तिनाथस्य आनन वदन तदानन तस्य तथा । उपमितौ—सादृश्ये, उपमाने वा । मा—पूर्वकथिता, प्रसिद्धा । दरिद्रता—दारिद्र्यम्, अस्तीतिशेषः । आमतः—दोषतः, (यत्) उक्तम्—कथितम् । (तत्) अयुक्तम्—अनुचितम्, वक्ष्यमाणप्रकारेण तत्-साधनादिति भावः । “पूर्वविपश्चितामता” इति यथामुद्रितपाठे तु ‘यदि वा येन पूर्वविपश्चिता तुरा-तुराशयाऽऽशयाधिया अत्र समुद्रसारस्य तदाननस्य उपमितौ सा दरिद्रता मता (इति) अयुक्तम् उक्तम्’ इत्येवमन्वेयम्, पूर्वोदीरितप्रकारेण व्याख्येयश्च ॥१००॥

दृशः प्रकाशात् सरसस्वभावतः, प्रपन्नसत्सौरभतस्त्रयी सदृक् ।

ततो न काचिद्विदुषां प्रमाजुषा, तदाननस्योपमितौ दरिद्रता ॥१०१॥

अन्वयः—दृशः, प्रकाशात्, सरसस्वभावतः, (च) प्रपन्नसत्सौरभतः, त्रयी, सदृक्, ततः, प्रमाजुषाम्, विदुषाम्, तदाननस्य, उपमितौ, काचित्, दरिद्रता, न, ॥१०१॥

वृत्तिः—मुखचन्द्रपद्मानां पारस्परिक सादृश्यमेव न तु नतु वैसदृश्यमिति बोधयितुमाह दृश इति । दृशः—मुखे दृष्टे सम्यक्त्वस्य, चन्द्रे दृष्टे नेत्रस्य । प्रकाशात्—विकासात् । (कमले दृष्टे च) दृशः नेत्रस्य, प्रकाशात् स्वरूपप्रकटनात्, दृक्प्रकाशस्य त्रितयेऽपि सत्त्वात् । सरसस्वभावतः—रसो मृङ्गारादिभिर्निर्वभिः सहितः सरसः स चासौ स्वभावः शील सरसस्वभावस्तस्मात् तथा चन्द्रपक्षे च रसेन जलेन सहितः सरसः सचासौ स्वभावः प्रकृति सरसस्वभावस्तस्मात्तथा । “रसो गन्धरसे जले । मृङ्गारादौ विषे वीर्ये तिकादौ द्रवरागयोः” इति मेदिनी । कमलपक्षे च सरसस्वभावतः सरसस्तडा-गस्य इतिच्छेदः, स्वभावात्—स्व आत्मीयश्चासौ भावः स्वभावस्तस्मात्तथा, “निजः पुनः । आत्मीय स्वः स्वभावश्च” ३।२२६॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः कमलपक्षे सरस इति पदस्य सविसर्गत्वेऽपि “सविसर्गाविसर्गयो” इत्यभियुक्तोक्त्या क्षतिकरत्वाभावः, एवञ्च मुखचन्द्रकमलेषु त्रिष्वपि सरसस्वभावस्य धर्मस्य सादृश्यजनकस्य सत्त्वात् । (च—पुनः) प्रपन्नसत्सौरभतः—कमलमुखपक्षे प्रपन्न समधिगत सत् समीचीन सौरभ सौगन्ध्य येन तत् प्रपन्नसत्सौरभम् तस्मात्तथा, चन्द्रपक्षे च अमावास्याया सूर्यस्य कान्तिश्चन्द्रेण प्रपन्ना इति सूरस्य इय सौरी सौरी चासौ मा प्रभा सौरभा कर्मधारयसमासोत्तर “पुंवत्कर्मधारये” ३।२।५७॥ इत्यनेन पुंवद्भावः प्रपन्ना सती सौरभा येन स प्रपन्नसत्सौरभस्तस्मात्तथा भावप्रधानोऽयं निर्देशः । त्रयी मुखचन्द्रकमलैतत्त्रयी । सदृक्—समाना दृश्यते इति सदृक् । ततः—तस्मा-द्धेतो । प्रमाजुषाम्—प्रभां प्रतिभां जुपन्ते सेवन्त इति प्रमाजुपस्तेपान्तथा । विदुषाम्—मेधाविनाम् । तदाननस्य—तस्य भगवतः शान्तिनाथस्य आननं वदनन्तदाननम् तस्य तथा । उपमितौ—सादृश्ये । काचित्—कापि । दरिद्रता—दारिद्र्यम् । न—नहि । वर्तते इतिशेषः ॥१०१॥

पक्षीभूय । “न्याश्रये तसु” (७२।८।९) इति सूत्रेण ‘देवा अर्जुनतोऽभवन्’ इतिवत् तसुप्रत्ययः । स्थित इति शेषः । प्रशान्तिकृत्—प्रशान्तिं करोतीति प्रशान्तिकृत् । सः—भगवान् शान्तिनाथः । नयैः—नीतिभिः, न्यायपुरस्सरमिति यावत् । चिरम्—दीर्घकालं यावत् । “चिराय चिररात्राय चिरस्य च चिराचिरम् । चिरेण दीर्घकालेऽर्थे” ६।१६८ । इत्यभिधानचिन्तामणि । रुचिरम्—सुन्दरम् । रमणीयमिति यावत् । “चारुहारि रुचिर मनोहर साधुरम्यमनोहानि पेशल हृद्यसुन्दरे ।” ६।८०॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । राज्यम्—कर्मराज्यम् सौगव्यमिति यावत् । दधौ—अधात् ॥१०३॥

उपादिशन्नीतिभर स्फुट भटैः, सम चमर्थ्येव तुलाभिलाषिणः ।

नृपे प्रशान्ते पितरि स्वयं जिन-श्रकार राज्यं कतिचित् समाः क्रमात् ॥१०४॥

अन्वयः—भटैः, समम्, तुलाभिलाषिणः, स्फुटम्, नीतिभरम्, उपादिशन्, एव, नृपे, पितरि, प्रशान्ते, चमरी, जिनः, स्वयम्, क्रमात्, कतिचित्, समाः, राज्यम्, चकार ॥१०४॥

वृत्तिः—भटैः—वीरैः । “भट स्यात्पुंसि वीरे च विशेषे पामरस्य च” इति मेदिनी । समम्—साकम् । “साकं सत्रा समं सार्द्धमसमा सह” ६।१६३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । तुलाभिलाषिणः—तुलाम्—सादृश्यमभिलषितं तच्छीलमस्त्यस्येति तुलाभिलाषी तस्य तथा । “अजाते शीले” ५।१।१५४॥ इत्यनेन ताच्छील्ये णिन् प्रत्ययः । स्फुटम्—व्यक्तं यथास्यात्तथा । नीतिभरम्—नयसमुदयम् । न्यायातिशयमिति यावत् । उपादिशन्—उपआहृपूर्वकादिशब्दातो शतृप्रत्यये साधु, प्रतिपादयन् । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । नृपे—राजनि । पितरि—जनके श्रीविश्वसेने । प्रशान्ते—प्रकर्षेण शान्तिमापन्ने । चमरी—चमरा सन्त्यस्येति चमरी, नृप इति यावत् । जिनः—जयति रागद्वेषमोहानिति जिनोऽर्हन् भगवान् श्रीमान् शान्तिनाथः । स्वयम्—आत्मना । “स्वयमात्मना” इत्यमरः । क्रमात्—क्रमशः । कतिचित्—कियन्ती । समाः—शरदः, वर्षाणीति यावत् । “स सपर्यन्तद्वयो वर्षं हायनोऽब्दः समा शरत्” २।७३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । राज्यम्—राजकर्म । चकार—कृतवान् ॥१०४॥

अथाप्रयत्नोदितचक्ररत्नभृन्नृपाधिरोहेऽत्र हयश्चलन्निति ।

अनागसे शंसति बालचापलं, परं पराकृत्य दिशां जयी भव ॥१०५॥

अन्वयः—अथ, अप्रयत्नोदितचक्ररत्नभृन्नृपाधिरोहः, हयः, चलन्, परम्, बालचापलम्, पराकृत्य, अत्र दिशाम्, जयी, भव, इति, अनागसे, शंसति ॥१०५॥

वृत्तिः—अथ—राज्यप्राप्तिसमनन्तरम् । अप्रयत्नोदितचक्ररत्नभृन्नृपाधिरोहः—अधिरुहते, आरुहते इत्यधिरोहः, अप्रयत्नेन प्रयासामावेन उदितम् सम्प्राप्तम् अप्रयत्नोदितम् तच्च तच्चक्ररत्न चक्र-

रूपं रत्नम् अत्रबलोदितचक्ररत्नम् तत् विमर्शि धारवतीति अत्रबलोदितचक्ररत्नम् स चासौ मृगो राजा
जमबलोदितचक्ररत्नम् नृपत्यस्य अयिरोदितसिंहासना, सतीतिज्ञेय । इयः—अयः । धस्तन्—गच्छन् ।
परम्—केचम् । परं जेष्ठारिवृत्तम्भोत्तरे ऋषिन्मु केचके इति मेदिनी । वासुचापसम्—वासुच्य कुमारस्य
सहजम् तस्य तस्यचर्यं वासुच्यं वासुचापस्यम् “मवूर्य्यसकस्यायवा ३११११६॥ इत्यनेन समासा
साक्यार्चिवादेराकृतिगत्यात् पूर्वसमासीयोत्तरपक्षेपक्ष । पराकृत्य—दूरीकृत्य । अत्र—अस्मिन्नेके ।
दिशाम्—आशानाम् । जयी—विजयी । मृदु—आचर्य । इति—इत्येवमकारेण । अनाम्यसे—अपरा-
धमावाच । नीतिप्रवर्तनावेति वाच्य । छंसति—कल्पति ॥१०५॥

धयोऽचला नाम चलाचला इमा, अमान्न ता स्थेय्यमृत कधिन्मता ।

इतीव चाह किमिवाह मूमते, पुन पुन पुच्छविलासनच्छलत् ॥१०६॥

अन्वयाः—आय, इमा, निवा अकला, चलाचला, ताः अमृत, (अपि) कधिन्, स्थेय्यमृत,
य, मया, इतीव, अहः, पुनः पुनः, पुच्छविलोतनच्छलत्, इव मूमते, अहः, किम्, ॥१०६॥

वृत्तिः—नाम—अमेकान्त्रणे । इमाः—अस्वर्गं दृष्टवान्वा इव । सतिहृदयवा दृष्टवान्वा वा ।
“इरमस्तु सतिहृद्रे समीपतरवति चेतरो इत्यम्” इत्यादिमिषुष्येत्वा इरम्—अस्वर्गं सतिहृद्वर्गक्याह ।
त्रियः—अस्वर्गः सम्यचो वा । “होमासम्यगपिपद्यासु छवीट श्रीरिच कप्यते” इति वाच्य ।
अवसाः—नास्ति वक्ष्यतामिति अवकाशं वाच्यं । अत एवेति शेषः । चलाचला—चला, चला
इति वाच्य । “अनी बाटी वलिता वयु” वला सन्निविती वामा वलिनी मन्त्रिकाऽवका” ३११६॥
इत्यभिवाच्यन्त्यामि । ताः—त्रियः । अमान्—अमृतम् । अमृतिवसावतीति मता । कधिन्—कृत्राणि ।
कस्मिंश्चित् स्थेय्यमिति वाच्य । स्थेय्यमृतः—स्थेय्यं स्थिरतां विधत्ति धारयन्तीति स्थेय्यमृत । स्थिर
मवाऽवस्थान्तीति वाच्य इति वाच्य । न—नहि । मता—अतिपादिता । विद्वद्भिरिति शेषः । इतीव—इत्येव
प्रकारेणैव । अहः—अहः । “येरकमुरागतास्तेलुच्छोऽकमुच्छया । गन्धर्वोऽवा सतिवीनी वज्रो
वाजी इवो इति” ३११७॥ इत्यभिवाच्यन्त्यामि । पुनःपुनः—पुनर्पुनः, बारबारम्, अनेकवृत्तिवाच्य ।
पुच्छविलासनच्छलत्—पक्षे वंसादीलुत्सारवतीति पुच्छम् वासुचि, काङ्कमितिवाच्य तस्य विना-
मन्त्रं विनामेव सद्राकम् पुच्छविषोडम् तस्य तस्य वा कथम् व्याजः, व्यपदेश इति वाच्य पुच्छ-
विषोड्यन्त्यम् तामासवा ‘कपठं वैन’ इत्यम् कूटं कपठपिपठकम् । व्यपदेशा मिषं कपठं मिषं
व्याज” ३११८॥ इत्यभिवाच्यन्त्यामि । इव—एवम् । मूमते—मूर्ध् इति विमर्शि धारवति वाच्य-
नीति वा मूमत् राजा तस्यै तथा । राजचक्रवर्तिने भगवते नीमच्छान्तिवाचायेति वाच्य । अह-
—अचरन्ति, प्रवीणीति यावत् । किम्—विनर्तेऽवयम् । ‘किं पुन्यावा विनर्ते च त्रिनेत्रमवोर्पाति
मेदिनी ॥११॥

महीभृतस्तस्य च मन्मथश्रिया, विभूषितस्य स्वपुराद् विनिर्गमे ।

मृगेक्षणानां स्वगवाक्षपक्षतः, कटाक्षलक्षाः प्रकटीवभूविरे ॥१०७॥

अन्वयः—च, मन्मथश्रिया, विभूषितस्य, तस्य, महीभृतः, स्वपुरात्, विनिर्गमे, मृगेक्षणानाम्, स्वगवाक्षपक्षतः, कटाक्षलक्षाः, प्रकटीवभूविरे ॥१०७॥

वृत्तिः—च—पादपूरणे । अवधारणार्थकत्वस्वीकारे च प्रकटीवभूविरे इत्यस्याग्रे च इत्यन्वेयम् । “चान्वाचये समाहारेऽप्यन्योन्यार्थे समुच्चये । पक्षान्तरे तथा पादपूरणेऽप्यवधारणे” इति मेदिनी । मन्मथश्रिया—मननं मत् शस्त्राद्यभ्यासजन्यं ज्ञानम् तत् मध्नाति विलोडयति विनाशयतीति यावत् मन्मथो मदनः, काम इतियावत्, तस्य श्रीःशोभा मन्मथश्रीस्तया तथा । “मदनो जरामीहरनममन्मथौ, कमन कलाकेलिरनन्यजोऽङ्गज । मधुदीपमारोमधुसारथि स्मरो, विपमायुधो दर्पककामहन्ठया” २।१४१॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । विभूषितस्य—समलङ्कृतस्य, शुशोभितस्येति यावत् । तस्य—प्रस्तु-
तस्य महामहिमशालिनो भगवत । महीभृतः—महीं पृथिवीं विभर्ति धारयतीति महीभृत् तस्य तथा, राज्ञ श्रीमत शान्तिनाथस्येति यावत् । स्वपुरात्—स्वस्य आत्मन पुरश्च-नगरम् राजधानी हस्तिना-
पुरमितियावत् स्वपुरम् तस्मात्तथा । विनिर्गमे—विनिर्गमनं वह्निं सरणमिति विनिर्गमस्तस्मिन्स्तथा
मृगेक्षणानाम्—मृगस्य हरिणस्य ईक्षणे नयने मृगेक्षणे, मृगेक्षणे इव ईक्षणे यासान्ता मृगेक्षणास्ता-
सान्तथा । “उच्छ्रमुखाद्य” ३।१२३॥ इत्यनेन समास, एकस्य ईक्षणपदस्य लोपश्च । स्वगवाक्ष-
पक्षतः—गवां किरणानामक्षीव गवाक्ष “अग्नोऽप्राण्यङ्गे” ७।३।८५॥ इत्यदसमासान्त “गोर्नाम्यवोऽक्षे”
१।२।२८॥ इत्यनेन अवादेशः, स्वस्य—आत्मन स्व—स्वीयो वा गवाक्षः स्वगवाक्षः, तस्य पक्षः पार्श्वं
स्वगवाक्षपक्षस्तस्मात्तथा । “स्वो ज्ञातावात्मनि स्व त्रिण्वात्मीये स्वोऽस्त्रियां धने” इत्यमरनानार्थः ।
“पक्षो मासार्द्धके पार्णिप्रदे साध्यविरोधयो । केशादे परतो वृन्दे, वले सखिसहाययो चुञ्जीरन्ध्रे
पतत्रेच, वाजे कुन्जरपार्श्वयो” इति मेदिनी । “वातायनो गवाक्षश्च जालके” ४।७।८॥ इत्यभिधान-
चिन्तामणि । कटाक्षलक्षाः—कटस्य कपोलस्याऽक्षि कटाक्षः “सकटाभ्याम्” ७।३।८६॥ इत्यदसमासान्त
तस्य लक्षा—लक्षसख्या कटाक्षलक्षाः । “अथार्धवीक्षणम् । अपाङ्गदर्शनम् काक्ष कटाक्षोऽक्षिविकृणि-
तम्” ३।२४२॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । प्रकटीवभूविरे—प्रकाशीभूता ॥१०७॥

दृशाऽनिमेषेण पदास्पृशा पदा, निजस्य चित्तस्य च तं प्रतीच्छया ।

विलासिनीनां हृदये रतिः स्वतः, स्फुटावभूवाद्भुतरूपसम्पदा ॥१०८॥

अन्वयः—अनिमेषेण, दृशा, पदास्पृशा, पदा, च निजस्य, चित्तस्य; तम्, प्रति; इच्छया,
विलासिनीनाम्, हृदये, अद्भुतरूपसम्पदा, स्वतः रतिः, स्फुटीवभूत् ॥१०८॥

इति:—अग्निमेवम्—निमेषो निमीकम् न निमेषोऽग्निमेव, निमेषामात्र इत्यर्थेनेन तथा ।
 “निमेषस्तु निमीकम्” ३।४७। इत्यभिधानचिन्तामणि । इष्टा—पश्यति दृष्टव्ये वाऽप्येति दृष्ट-
 कोचनं कथमिति वाच्यं तथा तथा । “अष्टुरसीधर्मं नेत्रं कर्तुं दृष्टिरन्यकम् । तद्वर्णं दर्शनं दृष्ट-
 व” ३।२ ३७। इत्यभिधानचिन्तामणि । पदास्पृष्टा—पदं स्वानं न स्पृशतीति पदास्पृष्टं तेन तथा ।
 यद्वा—चरजेन । ‘स्वानं तु पदमास्पृष्टम्’ ४।५५। इत्यभिधानचिन्तामणि । “पदविग्रहणोऽप्यप्याम्”
 इत्यमरकोशः । च—पुनः । निवृत्त्य—आत्मीयस्य “मित्रं पुनः आत्मीयं स्व स्वकीयम्” ३।२२।
 इत्यभिधानचिन्तामणि । विश्वस्य—वेदस्य, इदमस्य अन्तःकरणस्येति वाच्यं । “अन्तःकरणं धाम्नां
 मनः । इत्येतेषां इदं चित्तं स्वात्मं गृह्यधोऽप्यहम्” ६।५। इत्यभिधानचिन्तामणि । तस्य—प्रसिद्धं
 मयावन्तं श्रीमच्छान्तिनाम् । प्रति—अस्मीकस्य । इष्टक्या—धर्मिकायेन । विद्यासुखिनाम्—विद्यतो
 विभक्तोऽप्रवासासामिति विद्यासिन्धुस्तत्ताम्बवा “अतोऽप्येकमेवम्” ७.१६। इत्यनेन मत्सर्वे इदमस्यः
 यद्वा विद्यसिद्धि विच्छिन्ना सोमन्ते शब्दीकमासामिति विद्यासिन्धुस्तत्ताम्बवा “अन्तरे हीने”
 ५।१।१५। इत्यनेन ताच्छीले निगमस्य । विद्यासचरीनां रमणीयामिति वाच्यं । इदमे—मत्सर्वे
 वेदसीति वाच्यं । अनुत्तमसम्पदा—अनुत्तमार्थवत्त्वम् तद्वत् सौन्दर्यमनुत्तमस्य तदेव सर्वं
 सर्वसिद्धसम्पदसम्पत् तथा तथा । चरजेन । स्वतः—स्वकोशेन अनेरित्येति वाच्यं । रक्षि—पुनः अनुत्तम
 इति वाच्यं । “रक्षि कीं सरदारैरु राने सुखगुह्ये” इति येतिनी । सुखीवत्त्व—अनुत्तमं सुखं
 वत्त्व सम्पत्ता सुखीवत्त्वम् । अनुत्तमज्ञानेन विद्यमानम् ॥१०८॥

पुरस्तरागा इव तत्पुरस्तरा रमा समा दिग्बल्यात् समागमत् ।

द्विधा नृपे तत्र जगत्त्रयामुवा मनोरमाङ्गे विपमायुधाश्रये ॥१०९॥

अन्वया—अमलपीयूषाम् रमाः इव तत्रागा समाः तत्पुरस्तराः दिग्बल्यात्, पुरा,
 समागमत् विपमायुधाम्बे अशोरमात्रं तत्र, नृपे, द्विधा, (असां रतिः सुखीवत्त्वेति पूर्वज्ञानेन
 सम्यक्) ॥ १०९ ॥

इति:—अमलपीयूषाम्—अमोऽप्रमत्ता अमला इति जनी जगतां मुच्यमानं जनी जगत्त्रयी,
 यस्या अमलसुखमन्ते इति जगत्त्रयीमुच्यतेत्यतश्चां शुचवत्त्वमन्तवत्त्वमित्यर्थः । “अमलोऽप्रमत्तं विद्वत् विदं
 मुच्यते जगती जगत्” ६।१। इत्यभिधानचिन्तामणि । रमाः—विद्या । “अमलीः पद्या रमा वा या सा
 वा नीः अमलेन्द्रिया” २।१४। इत्यभिधानचिन्तामणि । इव—तथा । सरागाः—रानेन अनुत्तमेन
 सखिवाः सरागाः । “रानोऽनुत्तमो ज्ञेयानो यस्तत्त्वेन कोविताविपु” इति शायन । समाः—सम्यक्,

समस्ता इति यावत् । तत्पुरस्सराः-पुरोऽग्रे सरन्तीति पुरस्सरा, अग्रगामिनी, सा (ता) पुरस्सरा यासान्तान्तपुरस्सरा । भुवनत्रयजातवस्तुलक्ष्मीप्रमुखा इति यावत् । पुरः-अग्रे पुरत इति यावत् "पुर पुरस्तात् पुरतोऽग्रत" ६।१६८॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । राक्ष इति शेषः । समागमन्-समागच्छन्, समागता इतियावत् । विषमायुधाश्रये-विषम पञ्चात्मकमायुधमस्त्रविशेषो यस्य स विषमायुधः कामः तस्य आश्रयः ललनाचित्ते तदुत्पादकतया जनकः विषमायुधाश्रयस्तस्मिँस्तथा । मनोरमाङ्गे-मनोरम मनोहर रमणीयमितियावत् अङ्ग शरीरान्तदवयवविशेषो वा यस्य स मनोरमाङ्गस्तस्मिँस्तथा । अङ्ग गात्र प्रतीकोपाययोः पुनभूम्नि नीवृत्ति" इति मेदिनी । तत्र-तस्मिन् प्रसिद्धे भगवति शान्तिनाथ इतियावत् । नृपे-राजनि । द्विधा-द्वाभ्यां प्रकाराभ्याम् । तासां विलासिनीनां रति-अनुगमः प्रकटी बभूवेतिपूर्वश्लोकात् सम्बन्धः ॥१०९॥

अनङ्गभावादनिमेषदर्शना-दयं कलाकेलिमयाशयं भजन् ।
द्विधाऽप्यतस्तत्समये रसाश्रये, नतभ्रुवां मन्मथविभ्रमोऽभवत् ॥११०॥

अन्वयः-कलाकेलिमयाशयम्, भजन्, अयम्, रसाश्रये, तत्समये, अनङ्गभावात्, अनिमेषदर्शनात्, द्विधा, अपि, नतभ्रुवाम्, मन्मथविभ्रमः, अभवत् ॥११०॥

वृत्तिः-कलाकेलिमयाशयम्-कलानां चतुषष्टिकलानां केलिः कलाकेलि सा प्रचुराऽस्मिन्निति कलाकेलिमय प्राचुर्यार्थां मयट् "अन्नमयो यज्ञः" इत्यादिवत्, कलाकेलिमयश्चासावागशयोऽभिप्रायः कलाकेलिमयाशयस्तन्तथा । "आशयः स्यादभिप्राये पनसाधारयोरपि" इति मेदिनी । भजन्-सेवमान । आशयन्नितियावत् । अयम्-राजचक्रचक्रवर्ती वैश्वसेनिर्भगवान् शान्तिनाथः । रसाश्रये-रसस्यानुरागस्य समुदीपकतया आश्रय आधारो रसाश्रयस्तस्मिँस्तथा । तत्समये-स प्रसिद्धश्चासौ समय कालो वसन्ताद्विस्तत्समयस्तस्मिँस्तथा । रतिसमुत्पादकवसन्तादिकाले इत्यर्थः । अनङ्गभावात्-न अङ्ग शरीर (शिवेन भस्मीकृतत्वात्) यस्य सोऽनङ्ग कामस्तस्य भावो भावना अनङ्गभावस्तस्मात्तथा कामदेवसम-शोभाकत्वेन हेतुना कामभावनात् इत्यर्थः । अनिमेषदर्शनात्-न निमेषो निमीलन यस्मिन् कर्मणि तदनिमेषम् अनिमेषश्च तद्दर्शनमनिमेषदर्शनन्तस्मात्तथा । द्विधा-द्विप्रकारः । अपि-एषु । नतभ्रुवाम्-नते नम्रे भ्रुवौ नेत्रोपरिविराजमानरोमपद्धती यासान्ता नतभ्रुवस्तासान्तथा, विलासिनीनां रमणीनामिति यावत् । "भ्रूूर्ध्वे रोमपद्धति" ३।२४३॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । मन्मथविभ्रमः-मन्मथस्य मदनस्य विभ्रम-विशिष्टो भ्रमः, विलासश्च यस्मात् यस्मिन् वा स मन्मथविभ्रमः । अभूत्-अभवत् । अयं जिनो विलासिनीनां मन्मथभ्रमजनकस्तत्सम्बन्धिहावभावादिनानाविधविलासजनकश्चाभूदिति भावः ॥११०॥

निमालनग्रंशजुषा हृशा मृश, सुरीगणे पश्यति सङ्गताङ्गना ।

पृथक् समालक्ष्यत तत्क्षणे चले कटाक्षमोक्षैरतिगोणिताबले ॥१११॥

अन्वयः—सुरीगणे, निमालनग्रंशजुषा, हृश, मृशम्, (उप,) पश्यति, सङ्गता, अङ्गना
तत्क्षणे, अतिगोणिताबले, चले, कटाक्षमोक्षैः पृथक् समालक्ष्यत ॥१११॥

वृत्ति—सुरीगणे—सुरीणां वेधरयणीनां गणा सङ्गता सुरीगणस्तस्मिंतथा । ‘हृ’ यण्डक-
पञ्चवाक्यतकालोत्पन्ना गणा पेटकं ‘हृ’ यण्डकपञ्चवाक्ये सङ्गता पुञ्जोत्पत्तौ संज्ञितम् । ११५५। इति
(अमि पि) । निमालनग्रंशजुषा—निमालनग्रंशे निमेषक ग्रंथो ज्योतिषो निमालनग्रंशस्तं कुर्वति
सेवते इति निमालनग्रंशस्तं तदा तथा, निमालनग्रंशे निमेषकपञ्चवाक्ये निमेषक । “निमेषस्तु निमालनग्रंशः”
११५५। इत्यभिधानिध्यात्मनि । हृश—पश्यति इत्यर्थे वाऽप्येति हृक् इतिर्वचनमितिवाच्यं तथा
तथा । “चङ्गुरादीन्नेत्रे नमनं दृष्टिर्भवति । कोचनं हर्षं हृक् च” ११५५। इत्यभिधानिध्या-
त्मनि भूषणम्—अतिशयं यथाभावात् । मृश—मालिनीयान्तमालनसङ्गताङ्गना किं भगवन्तं श्रीमन्तं ज्ञानि-
तामम् । पश्यति—साधरयणकोचवति । सङ्गताङ्गना—सङ्गिताङ्गना एकाग्रमूर्तेतिवाच्यम् । अङ्गना-
यस्यसङ्गताङ्गना सङ्गताङ्गना निमेषकपञ्चवाक्ये निमेषकपञ्चवाक्ये “नोऽप्येतैः” अथ१५५। इत्यनेन मन्त्रार्थो
न प्रत्यक्षः । “विशेषस्तु कालो मीकमितिध्याती । समया सुन्दरी राधा रमणी कलाङ्गना” ११५५।
इत्यभिधानिध्यात्मनि । तत्क्षणे—स चाद्यौ ज्ञेयः सूक्ष्मकाविलेखे वक्ष्यतस्मिंतथा । अतिगोणि-
ताबले—ज्ञेयस्य रक्तमिच्छास्योऽतिगोणिता “ग्राम्यपदमिच्छा” ११५५। इत्यनेन समस्त, अति
ज्ञेयस्य अङ्गना ग्राम्यपदो वेधमन्त्रोऽतिगोणिताङ्गनास्येतथा । चले—चलते । “अथ यण्डकम् ।
यण्डकं यण्डं कोचं यणं पारिजातविलेखे” ११५५। इत्यभिधानिध्यात्मनि । कटाक्षमोक्षैः—कटाक्ष कपो-
त्वाऽपि कटाक्ष “सङ्कटाङ्गना” अथ१५५। इत्यनेन अङ्गना समस्तमाला वक्ष्यते वक्ष्यते वक्ष्यते
मोक्षमालेकथा । पृथक्—मिच्छा । समालक्ष्यत—सङ्कटाङ्गना वक्ष्यते वक्ष्यते वक्ष्यते वक्ष्यते ॥१११॥

अनन्यसाधारणरूपसम्पदं, निणीय तं यस्त्रिदशीभिरर्जित ।

मनोभुराग स फलेग्रहीभवन् मुनि स्थितिं चातुरधुर्यदीधरत् ॥११२॥

अन्वयः—निणीयं, अनन्यसाधारणरूपसम्पदम्, यम् निणीयं वा, अर्जितं, वा,
मनोभुराग, फलेग्रहीभवत्, मुनि चातुरधुर्यदीधरत् ॥११२॥

वृत्ति—त्रिदशीभिः—विश्वो वक्ष्यते मनोभुराग वेधमन्त्रे त्रिदशीः वेधः । त्रिदशी मनुष्य-
पुत्राणां त्रिदशी इव त्रिदशी इति वा वेधं त्रिदशीवेधो वेधमालाभिलाषेति । ‘वेध’ सुपर्वसु-

निर्जरदेवतर्भुवर्हिर्मुखानिमिपदैवतनाकिलेरा' । घृन्दारकाः सुमनसस्त्रिदशा अमर्त्य' ॥ २१॥ इत्यभिधान-
चिन्तामणि । अनन्यसाधारणरूपसम्पदम्-अन्यस्य परस्य द्वितीयस्येति यावत् साधारण समानमन्य-
साधारणम् तन्न भवतीत्यनन्यसाधारणम् तच्च तद्रूप सौन्दर्यमनन्यसाधारणरूपम् तत् सम्पत् सम्पत्ति-
र्यस्य सोऽनन्यसाधारणरूपसम्पत् तन्तथा । "रूप स्वभावे सौन्दर्यं नामगे पशुशब्दयोः । ग्रन्थावृत्तौ
नाटकादावाकारश्लोकयोरपि" इति मेदिनी । तम्-प्रसिद्ध भगवन्त शान्तिनाथमित्यर्थ । निपीय-
सादरमवलोक्य । यः-यान्श' मनोऽनुराग' । अर्जितः-उपाजित, समधिगत इतियावत् । सः-
अनन्यसाधारणरूपसम्पद शान्तिनाथ सादरमवलोक्य त्रिदशीभिः समुपाजित' । मनोऽनुरागः-
मनसश्चित्तस्य अनुरागः स्नेहः सात्त्विकभाव इति यावत् मनोऽनुरागः । फलेग्रहीभवन्-फलानि प्रयोज-
नानि गृह्णातीति फलेग्रहि "रज फलेमलाद् ग्रह" ॥ ५१॥५८॥ इत्यनेन इ' प्रत्ययः, फलेग्रहिः भवन्
सम्पद्यमान फलेग्रहीभवन् । अभूततद्भावेऽर्थे च्विप्रत्ययः च्विप्रत्यये परे पूर्वस्वरस्य दीर्घता च ।
भ्रुवि-प्रथिव्याम् मर्त्यलोकेस्वर्गादिस्थानमात्रे वा । "भू-स्थानमात्रे कथिता धरण्यामपि योपिति" इति
मेदिनी । चातुरधुरि-चतुरस्य दक्षिणस्य निपुणस्येति यावत् भावश्चातुरम् चातुर्यमित्यर्थस्तस्य धूश्चा-
तुरधूस्तस्मिँस्तथा । समासान्तविधेरनित्यत्वात्समासान्तस्य अत्रत्यययस्याभावः । स्थितिम्-अवस्था-
न्म् । अदीधरत्-धारयामास ॥११२॥

पुरावतारादिदिने सुराङ्गना, वतेरुर्हत्परमोत्सवे नवे ।

अमूस्तदभ्यासभरं विवृण्वते-ऽनिमेषभावेऽपि न ताः श्रम गताः ॥११३॥

अन्वयः-पुरा, अवतारादिदिने, नवे, अर्हत्परमोत्सवे, सुराङ्गना, वतेरुः, तत्, अनिमेषभावे,
अपि, श्रमम्, न, गताः, ताः, अमू, अभ्यासभरम्, विवृण्वते ॥११३॥

वृत्तिः-पुरा-प्राचीनकाले पूर्वस्मिन् समये इतियावत् । अवतारादिदिने-अवतार-धर्म-
सस्थापनाद्यर्थमवतरणम् भूलोके जन्मग्रहणमिति यावत् आदिर्मुख्यो यस्मिँस्तदवतारादि तच्च तद्दिन
दिवसोऽवतारादिदिनन्तस्मिँस्तथा । नवे-नूतने, अभिनवे इतियावत् । अर्हत्परमोत्सवे-परम उत्कृष्ट-
आसावुत्सव उद्धवः परमोत्सव "सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्ट पूजायाम्" ३१॥१०॥ इत्यनेन समासः, अर्हतो
जिनेश्वरस्य परमोत्सवोऽर्हत्परमोत्सवस्तस्मिँस्तथेति । सुराङ्गनाः-प्रशस्तान्यङ्गानि गात्राणि सन्त्यासा-
मित्यङ्गना, सुराणां देवानामङ्गना प्रमदाः सुराङ्गना । वतेरुः-अवतेरुः, अवतर्णो इति यावत् ।
"वटि भागुरिरङ्गोपमवाप्योरुपसर्गयो" इति भागुरिमते अवोपसर्गाद्यावयवीभूतस्याऽकारस्य लोपः ।
तत्-तस्माद्धेतो । अनिमेषभावे-न निमेषो निमीलन यासान्ता अनिमेषास्तासां भावोऽनिमेषभाव-
स्तस्मिँस्तथा । "निमेषस्तु निमीलनम्" ३१२४२॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः । अपि-सम्भावनायामन्ययम् ।

अमसु-परिग्रहस्य आवासमितिवाच्य । न-नहि । गृहा-ग्रामाः । ता-प्रसिद्धा । अमू-विमल-
तया छन्दमाणा देवाङ्गनाः । अस्यासुमरसु-अस्यासत्प यरोऽतिस्रोऽप्यासमरस्तन्तवा । विबुधते-
मच्छत्यन्ति ॥११३॥

वशी जिनाऽपि स्ववशीमवेदयं चलेक्षणत्वादितिधीरिवार्वशी ।
निनिन्द चित्ते स्वसुरावतारतां निमेषनि स्वैरघुनाऽपि लेचनै ॥११४॥

अन्वयः-वशी, अपि अयम् द्विवः चलेक्षणत्वात् स्ववशीमवेत् इतिर्वा, इव, सर्वज्ञ,
निमेषनिर्लेः आचरन्ः अघुना, अपि, चित्ते स्वसुरावतारताम् विनिन्द ॥११४॥

वृत्तिः-वशी-स्वाधीना, कितेन्द्रियचय इतिवाच्य । अपि-सम्प्राप्ततापामम्यम् । “अपि
सम्प्राप्ततापमन्त्राद्वाप्तव्यं” इति मेरिनी । अयम्-सतिष्ठत्वाद्ययमानः । “इवमन्तु सतिष्ठे
ममीप्सरवर्ति चैतरो रूपम्” इत्याद्यमित्युच्यते । जिनः-अवति रागद्वेषमोक्षान्तिं जिनाऽहं भगवा
स्तन्तिनाय इत्यर्थः । चलेक्षणत्वात्-चले चञ्चले ईश्वरे मन्त्रे वस्वाः सा चञ्चलता तन्वा भावमवे-
जत् तस्मात्तथा । ‘त्व-दे शुणः । ३।२।५३। इत्यनेन पुंश्रुत्वात् । स्ववशीमवेत्-निवाधीनीमवेद ।
इतिर्वा-इति इत्यर्थप्रकाशं यीर्षुक्षिपेत्वा सा इतिर्वा । इव-वधा । सर्वज्ञो-वराक्याप्तयेतिश्रुत्वा ।
निमेषनिर्लेः-मिमीक्षन्वर्तिः । आचरन्-मन्त्रे । अघुना-साध्यतः । अपि-अघु । चित्ते-इव ।
स्वसुरावतारताम्-स्वस्य आत्मना सुरावतारं सुरस्य स्वसुरावतारत्वात् भावः स्वसुरावतारतां वस्तुत्वात् ।
निनिन्द-विद्येयं किञ्चिन्माद्येति वाच्य ॥११४॥

अदस्तदाकर्णि फलाभ्यजीवितं द्वयं ध्रुतं साम्प्रतमीक्षितैर्दृशो ।
विशुक्तिस्तप्यति तत्त्वगिन्द्रियं, निनिन्दुरेवं भुजगाङ्गना निजम् ॥११५॥

अन्वयः-अदः (वा) तदाकर्णि भुजो इवम् (व) साम्प्रतम् ईक्षितैः, दृशोः (इवम्)
फलाभ्यजीवितम्, तप्यतिन्द्रियम् विशुक्तिः । तप्यति एवम् भुजगाङ्गना, निजम्, एव विविमुक्त ॥११५॥

वृत्तिः-अदः-प्राक्, किञ्चिद्विग्रहत्वात् व्यपमानम् । न-अस्माकम् । तदाकर्णि-तं यग-
वर्णं श्रीमन्तं द्वाप्तिनामयाकर्णवति शृण्वतीत्यर्थोऽङ्गनाया “अत्राते” इति ५।१।१५। इत्यनेन ताङ्गी-
र्य निग्रहत्वात् । अतिश्रुत्वा । भुजो-धृक्ते आकर्णवतेऽप्येतिभुतिः अचलम् कर्णं इति वाच्यं तन्वा-
त्तथा । इयम् आचरन्वधाव्येति इवम् कितम् भुजकमिति वाच्यम् । “भुजो अच” । “कर्णं आत्
अचरञ्च” ३।२।५। इत्यभिधानविन्यासनि । (व-पुनः) साम्प्रतम्-अधुना । “पुरस्तरणा इव

तत्पुरस्तरा रमा समा दिग्वलयात् समागमन्" इत्येव पूर्वोक्तश्लोकबोधितद्विफुमारीणां मर्त्यलोके समागमनकाले इति यावत् । ईक्षितैः—अवलोकनैः, भगवतः श्रीमच्छान्तिनाथस्येति शेषः । दृशोः—पश्यति दृश्यते वाऽनयेति दृक्-दृष्टिर्नयनमिति यावत् तयोस्तथा । “चक्षुरक्षीर्ण नेत्र नयन दृष्टिरम्बकम् । लोचन दर्शन दृक् च” ३१३९॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । (द्वयम्—युगलम्) फलाढ्यजीवितम्—फलेन—श्रवणावलोकनात्मकेन आढ्य भाग्यवत्त्वाद्यन्वित जीवित जीवन यस्य तत्तथा सफलजीवितमित्यर्थः । (परन्तु—सतोरपि श्रवणावलोकनयोः) न्वगिन्द्रियम्—स्पर्शनेन्द्रियम् । त्रियुक्तितः—सम्भोगा-श्रमावजनितवियोगात् । तद्वृत्तिः—सन्तापमनुभवति । एवम्—अनेन प्रकारेण । भुजगाङ्गनाः—प्रशस्तान्यद्भानि सन्त्यासामित्यङ्गना भुजगानां नागानामङ्गना भुजगाङ्गनाः । निजम्—आत्मीयम् । तत्—वियोगात् सन्तप्यमान त्वगिन्द्रियम् । निनिन्दुः—निन्दयामासतु, निर्भत्सयाश्चक्रुरिति यावत् ॥११५॥

पुरान्तरस्यायिमृगेक्षणास्तदा, दृशोर्द्वयं नस्तदवीक्षित्रापलम् ।

श्रुतिप्रशंसां नु शशंसुराशयात्, शयालुभावेऽपि हितालिशालिनि ॥११६॥

अन्वयः—तदा, पुरान्तरस्यायिमृगेक्षणाः, हितालिशालिनि, नः, तदवीक्षि, दृशोः, द्वयम्, अफलम्, च (इति) आशयात्, हितालिशालिनि, शयालुभावे, अपि श्रुतिप्रशंसां, शशंसु, नु ॥११६॥

वृत्तिः—तदा—तस्मिन् समये । पुरान्तरस्यायिमृगेक्षणाः—मृगस्य हरिणस्य ईक्षणे नयने मृगेक्षणे, मृगेक्षणे इव ईक्षणे नयने यासान्ता मृगेक्षणा । “उष्ट्रमुतादयः” इत्यनेन बहुव्रीहिसमासः, एकस्येक्षणपदस्य लोपश्च । अन्यत् अपरम् पुरम्—नगरम् पुरान्तरम् पुरान्तरे तिष्ठन्ति तच्छीलमस्त्या-सामिति पुरान्तरस्थायिन्य ताश्च ता मृगेक्षणाः पुरान्तरस्यायिमृगेक्षणा । पुरान्तरमित्यत्र मयूर-व्यसकादित्वात् समासोऽवसेयः । नः—अस्माकम् । तदवीक्षि—न तम्—श्रीमन्त शान्तिनाथ वीक्षितु शील-मस्येति तदवीक्षि “अजाते शीले” ५।१।१५४॥ इत्यनेन तच्छील्ये णिन् प्रत्ययः, अश्राद्धभोजीत्यादिवत् प्रक्रियाऽवसेया । श्रीमच्छान्तिनाथानवलोकनशीलमिति यावत् । दृशोः—पश्यति दृश्यते वाऽऽभ्यामिति दृशी नयने तयोस्तथा । “चक्षुरक्षीर्ण नेत्र नयन दृष्टिरम्बकम् । लोचन दर्शन दृक् च” ३१३९॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । द्वयम्—द्वयवयवावस्येति द्वयम्—द्वितयम् । अफलम्—न फल लाभः प्रयोजन वा यतस्तदफलम् “फल जातिफले शस्ये हेतूच्ये व्युष्टिलाभयो” इति मेदिनी । च—पादपूरणे । “चान्वा-चये समाहारेऽप्यन्योन्यार्थं समुच्चये । पक्षान्तरे तथा पादपूरणेऽप्यवधारणे” इति मेदिनी । (इति) आशयात्—अभिप्रायात् । “आशय स्यादभिप्राये पनसाधारयोरपि” इति मेदिनी । हितालिशालिनि—हिता हितकारिकाश्च ता आलयः सख्यो हितालयस्तेन शालते शोभते तच्छीलो हितालिशाली तस्मिन्-स्तथा । शयालुभावे—शयालोर्निद्रालोर्भावश्चेष्टा शयालुभावस्तस्मिन्स्तथा । “भाव सत्तास्वभावाभिप्राय-

‘वेदात्मबन्धसु’ इति मेविति । अवि-सम्प्राप्तनायाम् । अतिप्रसङ्गमाय-भूयते आम्नामिति मुनी कर्णो
तयोः प्रसङ्गा अतिप्रसङ्गा ताम्बवा । सुखसुः-अवशामसु । नु-वितर्के ॥११६॥

निशम्य देवं वनपावनोद्यतं प्रमोदते द्वैधफलस्पृशा दृशा ।
इति स्म चक्षु ध्रुवसां प्रियाऽनले, स्मरस्वरूपे हृदयेऽधिदीपिते ॥११७॥

अन्वयः—इदमे त्वरत्वरूपे अयमे, अविहीप्ति (सति) वलुभवसाय, प्रिया इयम्,
वनपावनोद्यतम्, निशम्य, द्वैधफलस्पृश, दृश्या, प्रमोदते स्म इति ॥११७॥

वृत्तिः—हृदये-अन्तःकरणे स्थिते इति यावत् । “अन्तःकरणं यान्तं मत्तः । हृदयेषु हृदयं
चित्तं स्वान्तं गृह्यचोक्त्ये” ३१॥ इत्यभिधानमिदमिति । इत्येवमन्तेदेनेत्यर्थः सप्तम्या अवधि-
मन्तार्थत्वात् । स्मरस्वरूपे-स्मरः कामा स्वरूपमाकारो यज्य स स्मरस्वरूपस्तस्मिंस्तथा । कामात्मक
इति यावत् । अनले-अग्नौ । अविहीप्ति-समुप्यवस्थिते । (सति) बाधुभ्रवसाय-तानात्म्य ।
ध्रुवसांमिति यावत् । “ध्रुवैः पृथक्पृथक्गो मुञ्चन्तेऽभिर्मुञ्चन्तः । कुम्भकी गृहपावमुत्पन्नः कालेष्ट
कमी । इत्यमरकोशः । प्रिया-मेकसी, रमणीयिवाचत् । देवसु-दैवाधिदैवं भगवन्तं शान्तिनाभम् ।
वनपावनोद्यतम्-वनपावपाव कान्तनृत्यै वसतः प्रवसत्यत्र इति यावत् वनपावनोद्यतस्तथा ।
निशम्य-आत्मन्ये मुत्सेति यावत् । द्वैधफलस्पृशा-अवयवार्थमात्मकद्विधियद्याभवत्वा । दृश्या-अपेक्षेन ।
आत्मैक्यवचनमुपसन्नेवम् । प्रमोदते स्म-इत्यपि स्म । प्रमोदतेति यावत् । इति-अवधारणेऽन्व-
यम् ॥११६॥

१ [निरीक्ष्य रूपं परमं परात्मन-स्त्वदात्ममार्गं विविधा यदाऽबदन् ।

मुनी पुनाना नयमे न च स्म हि स्तुचन्ति निम्नन्ति इदा त्वात्मना ॥१॥]

अन्वयः—परात्मना, वरयम् रूपम् निरीक्ष्य, विविधा, यदा, यदात्मनायम्, अवदन् यदा
(यदायाः) मुनी, पुनाना, न नयमे न (पुनाना) हि, इदा, आत्मनाः स्तुचन्ति, त्व
निम्नन्ति, त्वम् ॥

वृत्तिः—परात्मना-नर अष्टहत्यासावात्मा परात्मा, जीशान्तिनाचस्तथा । ‘अयमहत्पर
मोत्तमोत्तमं पूजाया’ ॥१११॥ इत्यनेन समाप्तः । परमसु-नरा मा अस्मीर्भस्मिंस्तथा । रूपम्-
स्वरूपम् शौण्डर्भमिति यावत् । निरीक्ष्य-अवयवमेव । विविधा-विभि स्वर्गे जाता विविधा
‘सात्मना’ ५१॥११॥ इत्यनेन अवधारणेऽन्वयः ‘पुनानावर्षाऽस्तवकावत्’ ३१॥१॥ इत्यनेन सप्तम्या

१ स्तुचन्तीत्यादिपुनरास्तु वृत्तिर्न कृतं वीचकम् तथा च तत्पुनरापि निरीक्षितं

अलुक् । यदा—यस्मिन् काले । मर्त्यलोकात् प्रतिनिवृत्त्य तत्रत्यान्यै सह वार्तालापकाले इति यावत् । तदात्मभावम्—तस्य परमात्मन आत्मभावः स्वरूप तदात्मभावस्तन्तथा । अवदन्—अब्रुवन् । तदा—तस्मिन्काले । (तत्रत्या अकृतप्रमुदशना दिविजा) श्रुती—श्रवणे । पुनानाः—पवित्रयन्त । च—पुनः । नयने—नेत्रे । न—नहि । पुनाना इति शेषः । हि—निश्चयेन । हृदा—हृदयेन येन । आत्मनः—स्वान् । स्तुवन्ति स्म—प्रशसयामासु । प्रमुचरित्रश्रवणपवित्रीकृतश्रवणत्वादितिभावः । निन्दति स्म—अनिन्दितु । प्रभोरदर्शनादितिभावः । अत्र तेषामात्मप्रशसने श्रवणपवित्रीकरणस्य, आत्मनिन्दने च नयनापवित्रीकरणस्य च हेतुतयाऽभिधानात् काव्यलिङ्गमलङ्कार इति ॥

विलोकयन्तीभिरजस्रभावना—पुरस्सरं सर्वपदे स्मरोपमम् ।

न विस्मरत्वं समनीयत क्वचिद्, मनस्विनीभिर्दृढरागिचेतसा ॥११८॥

अन्वयः—अजस्रभावनापुरस्सरम्, सर्वपदे, स्मरोपमम्, विलोकयन्तीभिः, मनस्विनीभिः, दृढरागिचेतसा, क्वचित्, विस्मरत्वं, न, समनीयत ॥११८॥

वृत्तिः—अजस्रभावनापुरस्सरम्—अजस्र सतत भावना तद्विषयकचिन्तनम् अजस्रभावना, तेन पुरस्सरम् सहितम् अजस्रभावनापुरस्सरं यथा स्यात्तथा । सर्वपदे—सर्वं निखिल तत्पद स्थानम् सर्वपदं तस्मिँस्तथा । “स्थानं तु पदमास्पदम्” ४।५।४॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । स्मरोपमम्—स्मर कन्दर्प उपमा उपमान यस्य स स्मरोपमस्तन्तथा । (तम्—श्रीमन्त भगवन्त शान्तिनाथमिति शेषः) विलोकयन्तीभिः—सादरमालोकयन्तीभिः, पश्यन्तीभिरित्यर्थः । मनस्विनीभिः—प्रशस्त मनोऽन्तःकरण-मासांमिति मनस्विन्यस्ताभिस्तथा । दृढरागिचेतसा—रागोऽनुरागोऽस्त्यस्येति रागि “अतोऽनेकस्वरात्” ७।१।६॥ इत्यनेन मत्वर्थे इन् प्रत्यय, दृढ बहुलञ्च तद्वागि दृढरागि दृढरागि, च तच्चेतोऽन्तःकरणं दृढरागिचेतस्तेन तथा । क्वचित्—कुत्रापि । विस्मरत्वं—विगत स्मर कामो यतस्ता विस्मरास्तामां भावो विस्मरत्वं “त्वत्ते गुणः” ३।१।५९॥ इत्यनेन पुचद्वाव, कामाभाव इति यावत् । न—नहि । समनीयत—समानात् ॥११८॥

प्रसृत्वरे रेणुभरे वधूगणो, बलादमुं नेत्रनिमीलनेष्वपि ।

न्यवेश यच्चेतसि मा स्पृशन् रजो—ऽङ्गजोऽयमेनन्निधिवत् प्रियाशयात् ॥११९॥

अन्वयः—रेणुभरे, प्रसृत्वरे, नेत्रनिमीलनेषु अपि वधूगणः, अमुम्, बलात्, चेतसि, न्यवेश-यत्, अयम्, अङ्गजः, निधिवत्, प्रियाशयात्; एनत्, रजः, मा, स्पृशन् ॥११९॥

इति—रेणुमरे—रेणूनां बूध्नीनां मरोऽसिक्तयो रेणुमरत्तास्मिंस्तथा । प्रसृत्तरे—प्रसरण्यतीते ।
 घटीसिद्धे । मेत्रनिमीलनेषु—नेत्रयोर्लेशयोर्मिथीकनानि निमेषा मेत्रविमीकनानि तेषु तथा । “निमेषस्तु
 किमीकम्” १/२/३७ । इत्यभिधानिन्तास्मिति । अवि—सम्भावनायात् । बभूवुः—बभूवौ क्षीमन्तिनीमं
 गणं कथन्वन्म बभूवुः । ववितासमुप इति पाठः । असुम्—इमम् श्रीमन्तं सान्तिबाधमगम्यम् ।
 वमात्—इत्थत् वधमाधायेति बाधत् । वेतसि—कथन्वन्मरे । न्यवेक्ष्यत्—अभिनेक्षितवती । समत्वात्
 पवित्रि बाधत् । अयम्—यय । अङ्गुष्ठा—अङ्गारेहस्तालोऽङ्गुष्ठा कामा । निधिवत्—विभिन्न विज्ञान-
 मर्हतीति निधिवत् । प्रियाद्यात्—इहामिमाणात् । “आश्रया स्वाधिमिधत्ते पन्थावारधोरनि” इति
 मेदिनी । एतद्—एतत् । इत्थ—पशुवत् । मा स्मृधन्—नहि स्मृधन् निन्तावां इत्था “तौ वास्त्वन्मरेषु”
 ५/२/२१॥ इत्यनेन ॥ ११९॥

लभेत चेत् किञ्च वैक्रियक्रियां प्रियां वरं स्यात् समयेऽप्यमाशयः ।
 अलम्भि मर्त्याभिरमुष्य दर्शने पुन पुनः सङ्क्रमनेऽप्यसंशयः ॥१२०॥

अन्वयः—चेत्, प्रियात्, वैक्रियक्रियात् इत्येत किञ्च तयवे, कथम्, बाधत्, कथं
 त्वात्, मर्त्याभिः, अमुष्य, दर्शने, पुनः, पुनः, सङ्क्रमने, अपि, असंशयः अलम्भि ॥१२०॥

इति—चेत्—इत्ययम् अन्वयःकथमिति पाठः । प्रियात्—मनोरथम् । वैक्रियक्रियात्—
 विक्रियाया विकारत्वेन वैक्रिया सा वासी क्रिया वैक्रियक्रिया वास्तथा । समेत—प्रामुखात् । किञ्च—
 सम्भावनायात् । “वार्तासम्भाव्यो किञ्च” इत्यपरकथेः । समये—काले, सत्त्ववसरे इति बाधत् ।
 अयम्—यय । आश्रयः—अभिप्रायः । वरम्—मन्त्रादिव । “विद्यां वृत्ते वरं वेष्टे त्रिषु क्रीडं मन्त्रास्त्रिषु”
 इत्यमरकथे । मर्त्याभिः—मानवीभिः । अमुष्य—ययकथयत् सान्तिबाधम् । इहानि—सम्भाव्यकारे ।
 पुनः पुनः—मृशोमृषः । सङ्क्रमने—अभिनेक्षणे । अवि—सम्भावनावाधम् । असंशयः—संशयाभावात्
 सन्नेहरादित्यमिति बाधत् । अलम्भि—सम्भाषि समविगत इति पाठः ॥१२०॥

भवेद्भवस्यानुभव सुरात्मक—स्तदा वरं तत्तुपवन्न मानुषम् ।
 यता महीशस्य यशस्यदर्शने, न विघ्नलेशोऽपि निमेषनिर्मितः ॥१२१॥

अन्वयः—(अवि) सुरात्मका भवत्वा अनुभवा ययेत् तदा, तत्, वरम्, तत्तुप-
 वानुपम्, न, यता, महीशस्य, यशस्यदर्शने निमेषनिर्मितः, विघ्नलेशः अवि न ॥१२१॥

वृत्तिः—(यदि—चेत् ।) सुरात्मकः—सुरो देवश्चासौ आत्मा सुरात्मा स एव सुरात्मकः स्वायं कः प्रत्ययः यद्वा अनुकम्प्य सुरात्मा सुरात्मकः, अनुकम्पायां कः प्रत्ययः । भवस्य—मसारस्य । भव क्षेमेशससारे सत्तायां प्राप्तियन्मनो” इति मेदिनी । अनुभवः—अनुभवतीत्यनुभवः, अनुभवी अनुभवकर्तेति यावत् । भवेत्—स्यात् । तदा—तर्हि । तत्—सुरजन्म सुरात्मकत्वमिति यावत् । वरम्—मनाक्प्रियम् । “देवाद् धृते वर श्रेष्ठे त्रिषु क्लीव मनाक्प्रिये” । इत्यमरकोश । तुपवत्—धान्यत्वग्वत् अतितुच्छमितिभावः । मानुषम्—मनुष्यस्य मानवस्येव मानुषम् मनुष्यजन्मेत्यर्थः । न—नहि । (वरम्—मनाक्प्रियम्) यतः—यस्माद्धेतो यस्मिन् सुरजन्मनि वा तत्प्रत्ययस्य सार्वविभक्तिकत्वस्वीकारात् । महीशस्य—मण्ड्या पृथिव्या ईशो महीशः भगवान् शान्तिनाथः तस्य तथा । यशस्यदर्शने—यशसि कीर्ति माधु यशस्यम् शरीरमित्यर्थः तस्य दर्शनम्—अवलोकनम् साक्षात्कार इतियावत् यशस्यदर्शनम् तस्मिंस्तथा । निमेषनिर्मितः—निमेषैर्नेत्रनिमीलनैर्निर्मितो निमेषनिर्मितः निमेषप्रयोज्य इत्यर्थः । विघ्नलेशः—विघ्नस्य दर्शनप्रतिबन्धकीभूतान्तरायस्य लेशः कणः विघ्नलेशः । अपि—सम्भावनायाम् । “अपि सम्भावनाप्रश्नशङ्कागर्हासमुच्चये” इति मेदिनी । न—नहि । सुरजन्मनि निमेषाभावस्य प्रसिद्धत्वादितिभावः ॥१२१॥

न का निशि स्वप्नगतं ददर्श तं, वशा रसात् तद्भुवभावनावशात् ।

न का पुनः सङ्गमनोन्मनस्तया, प्रपञ्चसञ्चारिकया सखीकृता ॥१२२॥

अन्वयः—रसात्, तद्भुवभावनावशात्, का, वशा, निशि, तम्, स्वप्नगतम्, न, ददर्श, प्रपञ्चसञ्चारिकया, सङ्गमनोन्मनस्तया, पुनः का, न, सखीकृता ॥१२२॥

वृत्तिः—रसात्—रागात् । अनुरागादितियावत् । “रसो गन्धरसे जले । शृङ्गारादौ विषे वीर्ये तिक्तादौ द्रवरारायो” इति मेदिनी । तद्भुवभावनावशात्—ध्रुवम्—निश्चिता चासौ भावना कामाद्युद्बोधितसंस्कार ध्रुवभावना तस्मिन् श्रीमति शान्तिनाथे ध्रुवभावना तद्भुवभावना विषयत्व सप्तम्यर्थः, तद्विषयकध्रुवभावनेत्यर्थः, तस्या वशम् आयत्तत्वम् अधीनतेतियावत् तद्भुवभावनावशम् आयत्तत्वम् अधीनतेति यावत् तद्भुवभावनावशम् तस्मात्तथा । “ध्रुवः शङ्खौ हरे विष्णौ वटे चोत्तानपादजे । वसुयोगभिदोः पुंसि क्लीव निश्चिततर्कयो” “वशा वन्ध्यासुतायोपाक्षीगवीकरिणीषु च । त्रिष्वायत्ते क्लीवमायत्तत्वे चेच्छाप्रमुखयो” इत्युभयत्रापि मेदिनी । का—किमात्मिका । वशा—वन्तिता । निशि—रात्रौ । तम्—भगवन्तं श्रीशान्तिनाथम् । स्वप्नगतम्—स्वप्नप्राप्तम् । न—नहि । ददर्श—अदर्शत् । प्रपञ्चसञ्चारिकया—प्रपञ्चस्य सुखप्रपञ्चस्य—सुखसञ्चयस्य सुखविस्तारस्य वा सञ्चारिका दूतीव प्रपञ्चसञ्चारिका तथा तथा ‘प्रपञ्च सञ्चयेऽपि स्याद्विस्तारे च प्रतारणे’ इति मेदिनी । सङ्गमनोन्म-

वृत्तिः—रेणुमरे—रेणुना वृत्तीनां मरेऽतिशयो रेणुमरस्तास्मिन्लब्धा । प्रसूतरे—प्रसरवशीले ।
 सतीविशेषः । नेत्रनिमीलनेषु—नेत्रबोर्जवोर्किमीलनानि निमेवा नेत्रनिमीलनानि तेषु तथा । “निमेप्लु
 निमीलम्” ३१५५॥ इत्यमिमानिगन्तामपि । अपि—सम्भावनावाप । वृत्तान्—वृत्तानां सीमन्तिवर्त्म
 गतः कर्मव्यक्तम् वृत्तगता । वनितासमुद्यत इति पाठः । अक्षुम्—क्षम् श्रीमन्तं स्तान्तिनाभमगन्तम् ।
 बलाद्—इठाव वक्ष्यावायेति वाच्य । वेतसि—अन्तःकरणं । न्यवेद्यत्—सन्निवेशितवती । समत्वात्
 वरिति वाच्य । अयम्—यम् । अङ्गनाः—अङ्गारेहाभ्यामोङ्गना कम्पा । निषिद्धत्—निषिद्ध निषज-
 महेतीति निषिद्ध । प्रियाद्ययात्—इयामिमावात् । “आश्रया स्वात्मिप्राप्ते पन्तावारोपेति” इति
 वेतिती । दन्त—दन्त । रत्ना—पद्मम् । मा स्पृक्षन्—नहि दृक्षतु किन्वातां स्या “तौ मास्त्रास्त्रेणु”
 ५३११॥ इत्यनेन ॥ ११९ ॥

लभेत चेत् किल वैक्रियक्रियां प्रियां वरं स्यात् ममयेभ्यमाशयः ।
 अलम्भि मर्त्याभिरमुष्य दर्शने, पुन पुनः सङ्गमनेऽप्यसंशयः ॥१२०॥

अन्वयः—चेत्, प्रियाम्, वैक्रियक्रियाम्, लभेत किल तयये, अयम्, आश्रया, मर्
 स्यात्, मर्त्याभिः, अमुष्य, दर्शने, पुनः, पुनः, सङ्गमने, अपि, असंशयः अलम्भि ॥१२०॥

वृत्तिः—वेत्त—इवम् अन्तःकरणमिति वाच्य । प्रियाम्—मन्त्रेयम् । वैक्रियक्रिया—
 विक्रियत्वा विकारत्वेन वैक्रिया सा वासी क्रिया वैक्रियक्रिया वाच्यता । लभेत—प्राप्नुवात् । किल—
 सम्भावनावाप । “वार्तासम्प्राप्तयोः किल” इत्यमरकोशः । समये—काले, सत्यवसरे इति वाच्य ।
 अयम्—यम् । आश्रया—अभिप्रायः । वरम्—यन्तत्पुत्रम् । “वेत्त इते वरः वेष्टे त्रिषु जीवन् ममाभिप्राये”
 इत्यमरकोशः । मर्त्याभिः—मानवीभिः । अमुष्य—यस्यमगन्तव्यं सावित्रावचनम् । दर्शने—दर्शनाकारे ।
 पुनः पुनः—मूबोमूषा । सङ्गमने—सन्निधौ । अपि—सम्भावनावापमव्यक्तम् । असंशयः—संशयानां
 सम्भेदादित्यमिति वाच्य । अलम्भि—सम्प्रापि समधिगत इति वाच्य ॥१२०॥

भवेद्भवस्यानुभव सुरात्मकस्तदा वरं तत्पुत्रम् मानुषम् ।
 यतो महीशस्य यशस्यदर्शने, न विघ्नलोशोऽपि निमेषनिर्मितः ॥१२१॥

अन्वयः—(यदि) सुरात्मका भवस्य अनुभवः भवेद् तदा, यत्, वरम्, पुत्रम्,
 मानुषम्, य, यतो, महीशस्य, यशस्यदर्शने निमेषनिर्मितः, विघ्नलोशः, अपि न ॥१२१॥

वृत्तिः—(यदि—चेत ।) सुगत्मकः—सुरो देवश्चासौ आत्मा सुरात्मा स एव सुरात्मकः स्वायं क' प्रत्यय' यद्वा अनुकम्प्य सुरात्मा सुरात्मक, अनुकम्पायां क' प्रत्ययः । भवस्य—मसारस्य । 'भव क्षेमेशससारे सत्तायां प्राप्तजन्मनो' इति मेदिनी । अनुभवः—अनुभवतीत्यनुभवः, अनुभवी अनुभवकर्तेति यावत् । भवेत्—स्यात् । तदा—तर्हि । तत्—सुरजन्म सुरात्मकत्वमिति यावत् । वरम्—मनाक्प्रियम् । "देवाद् वृते वर श्रेष्ठे त्रिषु क्लीय मनाक्प्रिये" । इत्यमरकोशः । तुषवत्—धान्यत्वग्वत् अतितुच्छमितिभावः । मानुषम्—मनुष्यस्य मानवस्येद मानुषम् मनुष्यजन्मेत्यर्थः । न—नहि । (चरम्—मनाक्प्रियम्) यतः—यस्माद्धेतो यस्मिन् सुरजन्मनि वा तत्प्रत्ययस्य सार्वविभक्तिकत्वस्वीकारात् । महीशस्य—महा पृथिव्या ईशो महीश' भगवान् शान्तिनाथ' तस्य तथा । यशस्यदर्शने—यशसि कीर्तिं साधु यशस्यम् शरीरमित्यर्थः तस्य दर्शनम्—अवलोकनम् साम्नात्कार इतियावत् यशस्यदर्शनम् तस्मिंस्तथा । निमेषनिर्मितः—निमेषैर्नेत्रनिमीलनैर्निर्मितो निमेषनिमितः निमेषप्रयोज्य इत्यर्थः । विघ्नलेशः—विघ्नस्य दर्शनप्रतिबन्धकीभूतान्तरायस्य लेशः फणः विघ्नलेश । अपि—सम्भावनायाम् । "अपि सम्भावनाप्रश्नशङ्कागर्हासमुच्चये" इति मेदिनी । न—नहि । सुरजन्मनि निमेषाभावस्य प्रसिद्धत्वादितिभावः ॥१२१॥

न का निशि स्वप्नगतं ददर्श तं, वशा रसात् तद्भुवभावनावशात् ।

न का पुनः सङ्गमनोन्मनस्तया प्रपञ्चसञ्चारिकया सखीकृता ॥१२२॥

अन्वयः—रसात्, तद्भुवभावनावशात्, का, वशा, निशि, तम्, स्वप्नगतम्, न, ददर्श, प्रपञ्चसञ्चारिकया, सङ्गमनोन्मनस्तया, पुनः का, न, सखीकृता ॥१२२॥

वृत्तिः—रसात्—रागात् । अनुरागादितियावत् । "रसो गन्धरसे जले । शृङ्गारादौ विये वीर्ये तिक्तादौ द्रवरागयो" इति मेदिनी । तद्भुवभावनावशात्—ध्रुवम्—निश्चिता चासौ भावना कामाद्युद्बोधितसत्कार ध्रुवभावना तस्मिन् श्रीमति शान्तिनाथे ध्रुवभावना तद्भुवभावना विषयत्व सप्तम्यर्थः, तद्विषयकध्रुवभावेत्यर्थः, तस्या वशम् आयत्तत्वम् अधीनतेतियावत् तद्भुवभावनावशम् आयत्तत्वम् अधीनतेति यावत् तद्भुवभावनावशम् तस्मात्तथा । "ध्रुव शङ्कौ हरे विष्णौ चटे चोत्तानपादजे । वसुयोगभिदोः पुंसि क्लीव निश्चिततर्कयोः" "वशा वन्ध्यासुतायोपाक्षीगवीकरिणीषु च । त्रिष्वायत्ते क्लीवमायत्तत्वे चेच्छाप्रमुत्त्वयो" इत्युभयत्रापि मेदिनी । का—किमात्मिका । वशा—वन्तिता । निशि—रात्रौ । तम्—भगवन्त श्रीशान्तिनाथम् । स्वप्नगतम्—स्वप्नप्राप्तम् । न—नहि । ददर्श—अदर्शत् । प्रपञ्चसञ्चारिकया—प्रपञ्चस्य सुखप्रपञ्चस्य—सुखसञ्चयस्य सुखविस्तारस्य वा सञ्चारिका दूतीव प्रपञ्चसञ्चारिका तथा तथा 'प्रपञ्च सञ्चयेऽपि स्याद्विस्तारे च प्रतारणे' इति मेदिनी । सङ्गमनोन्म-

नम्रया-सङ्गमनाय सम्यक्कनाय कम्पना कल्पा सङ्गमनोऽप्यनास्तत्वा भावाः सङ्गमनोऽप्यमत्ता तथा तथा । पुनः-अपि । क्वा-किमात्मिका । न-अदि । मलीकृता-असखी अवयवा । सखीरूपा सखीकृता अपि तु सर्वा एव सखीकृत्येति भावाः ॥१२१॥

शिरा धुनाना मधुनोऽधुनाऽधुना-ज्जगाद गोत्रस्त्वलितं च का न तम् ।
उपायनं का न चकार कार्य्यभी-रधीरतामूष पुर सुरप्रभो ॥१२३॥

अन्वयः—मधुना असखा शिरः धुनाना अधुना का तम् गोत्रस्त्वलिते च जगत्
न कार्य्यवीः न, अधीरतामूष का, सुरप्रभो पुरः, उपायनम् न चकार ॥१२३॥

वृत्तिः—मधुना-मधस्व । “मधु पुष्परसे क्षौद्रे मधे” इति मेदिनी । अधुनात्-अन्मकर
पात् । शिर-मस्तकम् । धुनाना-वेपकणां, कम्पकम्पीति वाचत् । अधुना-साम्प्रतम्, भगवत् श्री-
स्मृतिवाचस्य वनविहारोप प्रस्वाकसमये इति वाचत् । क्वा-कीदृशी, वैष्ण्व्याम्बिनीति वाचत् । तस्-
मगवत् श्रीमन्त स्मृतिवाचम् । गोत्रस्त्वलिते-गोत्रस्य नाम्नः स्वस्मिन् स्मृत्यासा गोत्रस्त्वस्मिन्
तस्मिन्तथा । “नाम गोत्रं कुलं गोत्रं गोत्रानु वरणीयम्” । इति स्मृतम् । न-नदि । जगाद-
जगत् । अपि तु सर्वैष पतिश्रुताव्यतिरिक्तेति भावाः । न-पारंपर्ये । कार्य्यवीः-कार्य्ये कार्य्यसाधने
वीथुर्दिवत्वाः सा कार्य्यवीः । न-पुनः । अधीरतामूष-वीरस्य वैष्णोम्बिवत्स भावा वीरता न
वीरताऽपीरता वा विमर्शि वारणशीति अधीरतामूष । “वीरो वैष्णोम्बिवत्” इति मेदिनी । क्वा-कीदृशी ।
सुरप्रभो-सुरे ईष एव प्रमुखा सुरप्रमुत्तस्य तथा । पुर-पुरतः, जगत् इति वाचत् । उपायनम्-
कष्टहरम् । न-अदि । चकार-अकरोत् । सर्वाऽपि क्लिप्तिकी वरमैतत्सर्वैकसङ्गमनायककार्य्येति
उपार्थमुपेक्षैवमुपायनं रक्षितवतीति वाचत् ॥१२३॥

मनोबलात् काऽप्यबलापि नामिलद् रङ्गः स्थिताऽहर्निशतद्वशं वदा ।
तदात्मताप्यासधवा रसे च का, प्रियाऽभवद् नासनकर्मणा प्रिये ॥१२४॥

अन्वयः—अपि अवयव अपि का रङ्गस्थिता अहर्निशतद्वशं वदा (धवी) यथोक्तम्,
न अमिलद् न तदात्मताप्यासधवा का रसे प्रिये नासनकर्मणा प्रिया न अवयवम् ॥१२४॥

वृत्तिः—अपि-पुनः । अवला-आसित बलमत्वा इत्यवला-वीथिमिती । अपि-सम्भावना-
वात् । क्वा-किमात्मिका । रङ्गस्थिता-रङ्गस्थि-वक्रान्ते विक्रान्ते इत्यर्थः । स्थिता-अवस्थिता रङ्गस्थिता ।
अहर्निशतद्वशं वदा-वर्गं वरणीति कर्मवदा तस्य भगवता स्मृतिवाचस्य वरणीयता तद्वशं वदा अहर्निशं

रात्रिन्दिवम् तद्वशवदा अहर्निशतद्वशवदा । सतीति शेषः । मनोबलात्—मनसोऽन्तःकरणस्य बलं सामर्थ्यविशेषः । मनोबलम् तस्मात्तथा । न—नहि । अमिलत्—समगच्छत सङ्गतेति यावत् । अपि तु निरि-
लैव अवला तथासती मनोबलमासादयामास । च—पादपूरणे । “चान्वाचये समाहारेऽप्यन्योन्यार्थे समुच्चये । पश्चान्तरे तथा पादपूरणेऽप्यवधारणे” इति मेदिनी । तदात्मताध्यातधवा—तस्य शान्ति-
नाथस्य आत्मा स्वरूप यस्य स तदात्मा तस्य भावस्तदात्मता शान्तिनाथस्वरूपवत्त्वम् तथा शान्ति-
नाथस्वरूपेण ध्यातो धवः प्रियो यया सा तदात्मताध्यातधवा एवम्भूता सती । का—किमात्मिका स्त्री ।
रते—सम्भोगे प्रियविशेषणत्वे वा अनुरक्ते । प्रिये—दयिते वल्लभे इति यावत् । आसनकर्मणा—आस-
नानां वन्धानां कर्म क्रिया आसनकर्म तेन तथा । प्रिया—वल्लभा । न—नहि । अभवत्—अजायत
सवृत्तेति यावत् । अपि तु सर्वेष्वभभवदितिभाव ॥१२४॥

श्रुतेऽथ दृष्टेऽपि पुरोऽङ्गनां यदा, स्मरस्ततापातिशयेन निष्कृपः ।

तदा तदासक्तधिया च का ह्यध-श्रकार वा न स्वमनोभवोद्भवम् ॥१२५॥

अन्वयः—अथ, यदा, श्रुते, दृष्टे, अपि, पुरः, अङ्गनाम्, स्मरः, निष्कृपः, (सन्) अतिशयेन,
तताप, तदा, च, तदासक्तधिया, स्वमनोभवोद्भवम्, नहि, अधश्चकार ॥१२५॥

वृत्तिः—अथ—अनन्तरम् । यदा—यस्मिन् समये । श्रुते—आकर्णिते । दृष्टे—चाक्षुषप्रत्यक्ष-
विषयीकृते, अवलोकिते इति यावत् । तस्मिन्—श्रीशान्तिनाथे इति शेषः । अपि—सम्भावनायाम् ।
पुरः—नगरस्य । अङ्गनाम्—प्रशस्तान्यङ्गानि अवयवसंस्थानविशेषाः सन्त्यस्या इति अङ्गना प्रमदा
तान्तथा । “प्रमदा सुन्दरी रामा रमणी ललनाङ्गना” ३।१६९॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । स्मरः—
कन्दर्प । निष्कृपः—निर्गता कृपा वया कारुण्यमिति यावद्यस्माद् सः निष्कृपः कृपाशून्यः “अथ वया
शूकं कारुण्यं करुणा घृणा । कृपाऽनुकम्पानुक्रोशः” ३।३३॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः । (सन्) ।
अतिशयेन—नितान्तं यथा स्यात्तथा । तताप—अन्तर्भावितगणितार्थत्वात् सन्तापयामास । तदा—तस्मिन्
समये । च—पुनः । तदासक्तधिया—तस्मिन् भगवति शान्तिनाथे आसक्ता आसक्तिमापन्ना तदासक्ता
सा चासौ धीस्तदासक्तधीस्तया तथा । स्वमनोभवोद्भवम्—मनसश्चित्ताद् भवतीति मनोभवः कामः
स्वः स्वीयो मनोभवः स्वमनोभवस्तस्य उद्भव उत्पत्तिः स्वमनोभवोद्भवस्तन्तथा । नहि—न । अधश्चकार—
तिरश्चकार धिक्चकारेति यावत् । वा—पादपूरणे । अपि तु सर्वापि स्वमनोभवोद्भवमधश्चकारेवेत्यर्थः ।
“वा स्याद्विकल्पोपमयोर्वितर्के पादपूरणे” इति मेदिनी ॥१२५॥

श्रियाऽस्य योग्याऽहमिति स्वमीक्षितु, मदारपणात् दर्पणधारिणी करे ।

अतादृशाङ्गासिदृशा कृशाशया, शयालुतायामपि निद्रया जहे ॥१२६॥

अन्वयः—अहम्, भिया, अस्य, योग्या, इति महार्पणम् स्वम्, ईदितुम् करे दर्पवधारिणी,
(कश्चित्) अथादस्तादृशवद्व्यं कृपासत्ता, अथास्तुतायाम्, अपि मित्रता अहे ॥२६॥

वृत्तिः—अहम्—महद्व्यं यत् । भिया—शोभना । अस्य—बुद्धिविषयीभूतस्य श्रीमत् सात्त्विक-
भावस्य । योग्या—सौम्यवर्णविश्रमोत्पन्नादृशवत्तादुपबुद्ध्या । अस्मीति शेषः । इति—हेतोः । महार्पणम्—
महद्व्यं सौम्यवर्णविश्रमवर्णस्य अर्पणमवस्थापनं महार्पणं तस्मात् तथा । 'यस्यो रेतसि कस्तूर्य, इत्थं गर्भे
महान्नो' इति मेरिनी । स्वम्—आत्मन् । ईदितुम्—अवलोकयितुम् । करे—हस्ते । 'वसिष्ठस्तोत्रा-
करः' इत्यमरमात्मनः । दर्पवधारिणी—दर्पणं मुञ्चन् वसिष्ठ आरपयति वा उपकीकृता तथा 'अवाते
हीले' ५११५५ इत्यनेन उपकीकृते निगम्यते । कश्चित्पुणर्विधेति शेषः । अथादस्तादृशवद्व्यं-
वादस्तस्मात्पुण्यवत्तमात्मनोर्वर्णं विद्वेत् । कृपाश्रया—इतो दुर्बल आत्मेर्दोर्मिमात्र, अमिकाव इति
भावश्च वक्ष्यते सा तथा । यद्वा, कृपा वास्तो आत्मा अमिकाया कृपाया तथा तथेति । अथास्तुतायाम्—
निश्रुतायाम् स्वप्नवत्तावत्प्रतीति भावश्च । निश्रया—स्थापन । अहे—तत्पक्षे । अन्वयमपि क्षान्तिं प्राप्ते-
रिति ॥२६॥

स्वयं विलेपाय च यश्चकर्म, करे तमालोक्य मुरूपया घृत ।

स दुर्दमानन्यजदाहसाहसा—बुवाह दुःखादिव हन्यवाहताम् ॥२७॥

अन्वयः—च, कृत्स्नता तम् आलोच्य, त्वयम्, विलेपाय, यश्चकर्म, करे घृता तम्
दुर्दमानवदाहसाहसात् बुवाह इव हन्यवाहताम् तथाह ॥२७॥

वृत्तिः—च—उक्तम् । मुरूपया—मुष्टु शोभनं त्वं सौम्यं यत् सा मुरूपा तथा तथा,
अदिसप्तसौम्यवर्णस्यैवा कवाचित् प्रभावयेति शेषः । त्वम्—मगन्तव्यं सात्त्विकभावमित्यर्थः । आलोच्य—
वीक्ष्य दृष्टयेति भावश्च । स्वयम्—आत्मना । विलेपाय—विलेपनाय । यश्चकर्म—यश्चकर्म-
कर्तृगुणवत्त्वोक्तस्तूरीयवत्तमव्यभिच इति भावश्च । "कर्तृगुणवत्त्वोक्तस्तूरीयवत्तमव्यभिच-
स्यात् यश्चकर्मो मीमे" ३१३ ३॥ इत्यपिप्राप्तविन्तामिति । यन्वत्परितु—"कृपयागुणवत्त्वोक्तस्तूरी-
कर्तृ-
वत्तमं तथा । महामुगन्तव्यमित्युक्तं भागवतो यश्चकर्म" इत्याह यश्च महामुगन्तव्य इत्यर्थः । करे—हस्ते ।
घृता—स्थापित । सा—इत्यर्थास्थापितयश्चकर्म । दुर्दमानन्यजदाहसाहसात्—दुर्जनैव वसिष्ठया-
मितुं वाग्यो दुर्दमा च ममोदोऽन्यस्याज्जायते इत्यन्यत्रो यश्च, दुर्दमयातावत्त्वोक्तो दुर्दमानन्यजः
तन्व दाहो व्याधा तस्याहा दाहो दुर्दमानन्यजदाहः, तदाहा तदाह वतीति इति सप्तसम् दुर्दमानन्यजदा-
हस्य सप्तसम् दुर्दमानन्यजदाहसाहसात् तस्यात्तथा । "यश्चो वराजीकरणमन्यत्रो यश्चः कर्तव्येति-

रत्नन्यजोऽङ्गजः” २॥१४॥ इत्यभिधानचिन्तामणिः । दुःखात्—प्रतिकूलवेत्तनीयादात्मनो गुणविशेषात् ।
इव—यथा । हव्यवाहताम्—हव्यं वहतीति हव्यवाहोऽग्निस्तस्य भावो हव्यवाहता तान्तथा । उवाह—
प्राप, धारयामासेति यावत् ॥१२७॥

मनोभवन्मानवशेन मानवी,—नवीभवन्त्याऽप्यतदहर्हताधिया ।
विहाय भैमीमपदर्पया कया, हताशयाऽवाङ्मुखताऽभ्यनायि नो ॥१२८॥

अन्वयः—मनोभवन्मानवशेन, मानवीनवीभवन्त्या, अपि, अतदहर्हताधिया, भैमीम्, विहाय,
अपदर्पया, कया, अवाङ्मुखता, नो, अभ्यनायि ॥१२८॥

वृत्तिः—मनोभवन्मानवशेन—मनसि हृदये भवन् उत्पद्यमानो मनोभवन् स चासौ मानः
प्रियापराधसूचकचेष्टाविशेषः मनोभवन्मानः तस्य वशम् आयत्तत्वं मनोभवन्मानवशम् तेन तथा । ‘वशा
वन्ध्यासुतायोपा—स्त्रीगवीकरिणीषु च । त्रिष्वप्यन्ते कीवमाय—तत्त्वे चेन्ठाप्रभुत्वयो’ इति मेदिनी ।
मानवीनवीभवन्त्या—मानवीषु नवीभवन्ती नूतनतामापाद्यमाना मानवीनवीभवन्ती तथा तथा ।
अपि—सम्भावनायाम् । अतदहर्हताधिया—तस्य भगवत् श्रीशान्तिनाथस्य अर्हा योग्या तदहर्हं न तदहर्हं
अतदहर्हं तस्या भावोऽतदहर्हता, तस्या धीर्बुद्धिरतदहर्हताधीस्तथा तथा । ‘त्वते गुण’ ३।२।५९ इत्यनेन
पुनर्द्वावः । भैमीम्—भीमाव भयानकात् आगता भैमी भीतिस्तां तथा । वस्तुतस्तु ‘परिणायितश्चानेका’,
सुरूपा कुलवालिका । सकलान्तपुरीसारा, जज्ञे तस्य यशोमती’ ७८ । इति श्रीमदाचार्यजितप्रभ-
सूरिसन्दर्भे श्रीशान्तिनाथचरिते षष्ठप्रस्तावेऽष्टसप्ततितमे श्लोके सश्लोकिता भैमीव भैमी यशोमती तां
तथा । ‘काकतालीयावयः’ ७।१।१७ इति सूत्रे तुल्यार्थविषयकाकतालादिसमासपदत ईयप्रत्ययविधान-
सामर्थ्यात् प्रकृते भैमीव भैमीति समासपञ्चमनवधमवसेयम् । विहाय—परित्यज्य । निर्मय यथास्या-
त्तथेति प्रथमपक्षेऽर्थोऽवसेयः । द्वितीयपक्षे तु स्पष्ट एवेति । अपदर्पया—अपगतो दर्पोऽङ्कारो यस्या
माऽपदर्पा तथा तथा । हताशया—हता भग्ना आशा मनोऽलापो यस्या सा हताशा तथा तथा ।
कया—किमात्मिकया, प्रमदयेत्यर्थः । अवाङ्मुखता—श्लोकेन लज्जया वाऽधः नीचैरितियावद् मुखं वदन्
यस्या साऽवाङ्मुखा तस्या भावोऽवाङ्मुखता मुखावनतिरितियावनं वाग्विमुक्तवदन्त्वं वा । नो—नहि ।
‘अभावे त्वन्नो नहि’ ६।१६५ (इति अ० चि०) । अभ्यनायि—अभिनयमानीता । भैमी विहाय
सर्वापि सुन्दर्यो हताशाधोमुखी सज्जातेति भावः ॥ १२८ ॥

कृतेऽप्युपाये शतशोऽपशोकया, यदा बभूवे न कदाचिदेकया ।
तदा गृहीतव्यतिरेकशङ्कया, न दर्पणः श्वासमलीमसः कृतः ॥१२९॥

अन्वयः—यथा, कृत्या कृपाये कृते, अपि, एकदा, (अपि) कदाचित्, अथकोकदा च, नभूय तदा, गृहीतव्यतिरेकशङ्कया, दर्पणा, आसमक्षीयता च कृताः ॥२९॥

इति—यथा—यस्मिन् समये । कृत्या—कृतसम्बन्धेऽपरत्वात्, अथकोकदा, नभूय इतिवाच्यम् ।
उपाय—कामान्वयान्तरात्परीकारे । कृते—विहिते । अपि—सम्भावनावात् । एकदा—एकस्मिन्काले-
चित्किञ्चा । (अपि—सम्भावनावात् ।) कदाचित्—वाच्यम् । अपद्योक्त्या—अपगतं ज्ञानं केन केन
इतिवाच्यत्वात् साऽप्योक्ता तथा तथा सोऽयमेवेत्यर्थः । न—नहि । नभूये—सम्प्राप्तिः । कदा—यस्मिन्
काले । गृहीतव्यतिरेकशङ्कया—गृहीतमिति भावे च, एवञ्च गृहीतव्यमवश्यं व्यतिरेकोऽप्यर्थो गृहीत-
व्यतिरेकं महामात्रस्वरूपं तस्मात् कदा वाच्यं, कालश्च इतिवाच्यं गृहीतव्यतिरेकशङ्का तथा तथा
इदृशम् । यथा गृहीतव्यतिरेकस्य महामात्रस्य कदा वाच्यं कदा वाच्यं सा गृहीतव्यतिरेकशङ्का तथा
तथा । 'मयं भीमीतिराष्ट्रं वाच्यं साध्यं च' ५२१५ (इत्यभि० चिन्ता) । कवेतिज्ञः ।
दर्पणा—आदर्शः । 'दर्पणे मुद्रारक्षो' इत्यमरः । आसमक्षीयता—मयो भास्विन्यमस्तवस्तेति महीमक्षः
'महावीरसम' अ५१४ इत्यनेन मत्वेनैवमस्य प्रत्ययः आद्येन निश्चायवाच्यता महीमक्ष आसमक्षीयता ।
न कृता—नहि विहितः । यथा कार्त्तवर्षकत्वात् अपि न कृतं यदेत्यर्थः ॥ २९८ ॥

गच्छाभीश्वरहीरहीरविजया—भ्नाये निकाय धियां,
मृत्य श्रीविजयप्रभास्यमुगुरो, श्रीमत्तपास्ये गणे ।
शिष्य प्राज्ञमणे कृपादिविजयस्याशास्पमानाग्रणी—
अथे वाचकनाममेधविजय, शस्यां समस्यामिमाम् ॥१३०॥

अन्वयः—श्रीमत्तपास्ये, गणे धियाम्, निकाये, गच्छाभीश्वरहीरहीरविजयान्तरात् अतिप्रस-
न्नमास्यमुगुरोः, भूयः, प्राज्ञमणेः कृपादिविजयस्य आशास्पमानाग्रणीः शिष्यः, वाचकनाममेधविजयः,
शस्याम् इत्याम् समस्याम् अथे ॥१३०॥

इति—श्रीमत्तपास्य—श्रीमत्तपास्यसमन्विते तपासिभावे । गणे—गण्डे । धियाम्—मर्त्यजातम् ।
निकाय—समूहः, इतिनिष्ठाविशिष्टावत् । निकाये इतिपाठप्रकरणं विरचितं सद्यस्तथावाति तदर्थं न
निश्चितत्वात् नभूते, 'वाच्यवाच्यतावाच्यनिकायवाच्यत्वात्' ५११५ इतिहेमसूत्रेन निकाय-
संप्रत्यय निश्चयार्थं निश्चितत्वात् । गच्छाभीश्वरहीरहीरविजयाभ्नाये—गच्छापिनिहीरक्रीमहीरवि-
जयसूरीश्वरसम्प्राये । श्रीविजयप्रभास्यमुगुरो—श्रीविजयप्रभास्यमुगुरोऽप्येत्यमरस्य । मृत्य—निवृत्तः ।

एतेन समस्याकर्तुर्वाचकवरस्य तत्र निरतिशया भक्तिर्यज्यते । प्राज्ञमणेः—पण्डितशिरोमणेः । कृपादि-
विजयस्य—कृपेत्यादिर्यस्य स कृपादि, विजयो यस्य नामनि तस्य तथा, कृपाविजयस्येत्यर्थ । आशास्य-
मानाप्रणीः—आशास्यमानानाम् आशासाविषयाणामप्रणी प्रथमस्तथा । शिष्यः—विनेय । वाचकनाम-
मेघविजयः—महामहोपाध्यायश्रीमेघविजयगणीश्वरामिधान । शस्याम्—प्रशसनीयाम् । इमाम्—पुरतः
प्रत्यक्षतो दृश्यमानाम् । समस्याम्—समासार्थाम् 'समस्या तु समासार्था' इत्यमरः । पादपतिरूपसम-
स्यामितियावत् । चक्रे—विदधे । कृतवानितियावत् ॥ १३० ॥

इति—वाचकप्रवरश्रीमेघविजयजिदुगणीश्वरविरचिते श्रीनैपघोयमहाकान्यप्रथमसर्गपादपूर्तिस्वरूपे
श्रीशान्तिनाथचरित्रे शासनसम्राट्सूरिचक्रचक्रवर्तितपागच्छाधिपतिभट्टारकाचार्यमहाराजा-
धिराजश्रीविजयनेमिसूरीश्वरमहाराजपट्टालद्वारशास्त्रविशारदकविरत्न—पीयूषपाणिपूज्य-
पादाचार्यमहाराजश्रीविजयामृतसूरीश्वरविरचित 'विद्वद्धिनोदिनी' नामवृत्तित्रिभूषिते

प्रथमः सर्गः समाप्तः ।

अथ द्वितीय सर्ग

यथोद्यमान स्वलु भोगभोजिना रथेन विष्णु प्रमविष्णुतजसा ।
तथाधिराज म रराज राजभि सम व्रजन् राजपथे यथेच्छया ॥१॥

अन्वयः—यथा भोगभोजिना, प्रमविष्णुतजसा रथेन, उद्यमानः, विष्णुः, राजः, तथा,
 (प्रमविष्णुतजसा, रथेन, उद्यमानः) सा, अधिराजः, राजभिः, समम्, यथेच्छया, राजपथे,
 व्रजन्, (राजः) ॥ १ ॥

वृत्तिः—यथा—येन प्रकारेण । भोगभोजिना—भोगं सर्वसुखं मुच्यते तच्छब्दे भोगभोजी
 'अवर्तेः शब्दे' ५१।१५५ इत्यनेन ताच्छब्दे विवक्षितः तेन राजा, राजात्मकेत्यर्थः । 'अथै' शब्दे
 भोग स्वार्थे इत्यमरकोशः । प्रमविष्णुतजसा—प्रमवति प्रकर्षेण वरते तच्छब्दे प्रमविष्णुः, तादृशं
 तेजः प्रमात्रं प्रदातो वा यस्य स प्रमविष्णुतजसतेन तथा । रथेन—स्वयमेन । पुद्गलं चक्रवर्तिनः,
 स्वतन्त्रं स्वयमेव राजा ॥ १५१५५ (इत्यनेन वि) उद्यमानः—प्राप्त्यमात्रः । विष्णुः—वेदेति व्याप्ति
 जगदिषि विष्णुः, नारायणः । विष्णुर्नारायणः इत्यमरः । रराज—विधीये मुमुष इति वाच्यः । तथा—
 तेन प्रकारेण । प्रमविष्णुतजसा (पूर्वोक्तप्रमं) रथेन चक्रवर्तिनः । यः—प्रसिद्धः । अधिराजः—अभि
 अधिपः विभिन्न इति वाच्यः, राजाप्रकृतिरज्ज्वलीकोऽधिराजः अथवा अस्मान् राजाधिराजः सन्तिवाच
 इत्यर्थः । राजभिः—भद्रुषाभिरपतिभिः । समम्—सह । यथेच्छया—यथेष्टितम् । राजपथः—राज्ञां
 दृष्टान्तं पन्था मार्गा राजपथस्तस्मिन्तथा राजमार्गः इत्यर्थः । 'अथै' यथेच्छया ५१।१५१ इत्यनेन
 अद्वयवाच्यः । व्रजन्—गच्छन् । (राजः—मुमुषे इति) ॥१॥

दिशाऽपि सूर्यष्वनिनाऽभिगर्जयन् प्रसह्य वैरोचनिजस्य पतनम् ।
यियासुरप्रेमरवाजिराजिभि - र्जगाम शम्भानुगमाध्वनाऽधिप ॥२॥

अन्वयः—सूर्यः पश्चिम दिशा अपि अभिगर्जयन् वैरोचनिजस्य पतनम्, प्रसह्य,
 शम्भानुगमाध्वनाऽधिपः, यियासुरः, अजिपा, चक्रवर्तिनः, ययाय ॥ २ ॥

वृत्तिः—सूर्यः पश्चिम—सूर्यस्य वायव्येयस्य पश्चिमः अष्टविंशतेन तथा । दिशा—पश्चिमः,

आशा इत्यर्थः । दिगन्तरालमितियावत् । अभिगर्जयन्-सर्वतोभावेन सशब्दयन्, समुद्धोषयन्निति यावत् । वैरोचनिजस्य-विशेषेण रोचते द्योतते विरोचः “अच्” ५।१।४९ इत्यनेन अच् प्रत्ययः, विरोच एव वैरोच’ स्वार्थिकोऽण्, सचासौ निज’ स्वीय आत्मीय इति यावत्तस्य तथा, भीमस्य नृपते-रिति यावत् । यद्वा ‘प्रसह्य वैरोचनिजस्य’ इत्येकं पठ द्रष्टव्यम् । ततश्च-प्रमह्य महनयोग्यमल्पीय इति यावत् वैर यस्य सचासाबुन्चनिज’ श्रेष्ठात्मीयस्तस्य तथा । राज्ञां स्वाभाविक परस्पर यादृशेन वैरेण भाव्यमेव तावदेव वैरमानीज तावता श्रेष्ठत्वे आत्मीयत्वे च कापि क्षतिः । चकारैकाधिक्यस्य समस्या-पूर्त्तां क्षत्यनापायकत्वमवसेयम् । पत्तनम् नगरम् । कुण्डिनपुरमितियावत् । प्रमह्य-आप्रहेण । अग्रेगर-वाजिराजिभिः-अग्रे-अग्रत सरन्ति गच्छन्तीत्यग्रेसरास्ते च ते वाजिनोऽश्वा अग्रेसरवाजिनस्तेषां राज्य श्रेण्यस्ताभिस्तथा । यियासुः-जिगमिषुः । अधिपः-भूपति, श्रीशान्तिनाथ इति यावत् । चक्रानुगमा-ध्वना-चक्रेण चक्ररत्नेन अनुगम्यतेऽनुस्मियते इति चक्रानुगम सचासावध्वा मार्गश्चक्रानुगमाध्वा तेन तथा । जगाम-वव्राज ॥ २।२ ॥

**अथाजगामाभिमुखं स्वसीमनि, नृपोऽपि भीमः किल कुण्डिनेशिता ।
विदर्भजाया मदनस्तथा मनो-रथं प्रजायाः सह राजभिर्विदन् ॥३॥**

अन्वयः-अथ, कुण्डिनेशिता, भीमः, अपि, नृप’, विदर्भजायाः, प्रजायाः, मदनः (सन्)
तथा, मनोरथम्, विदन्, राजभिः, सह, अभिमुखं, स्वसीमनि, आजगाम ॥ ३ ॥

वृत्तिः-अथ-अनन्तरम् । कुण्डिनेशिता-कुण्डिननगरप्रभु । भीमः-तदाख्यः, भयानक इति-व्यज्यते । अपि-सम्भावनायाम् । नृपः-राजा । विदर्भजायाः-विदर्भे-तदाख्यदेशे जाता विदर्भजा, तस्यास्तथा । प्रजायाः-जनस्य । “लोको जन’ प्रजा” ३।१५।४१ इत्यभि० । मदनः-मदयति-तदभि-लपितवस्तुप्रदानेन हर्षयतीति ‘मदन’, हर्षोत्पादक इत्यर्थः । तथा-तेन प्रकारेण । मनोरथम्-मनस-चित्तस्य रथ स्यन्दनमिव मनोरथोऽभिलापस्तन्तथा । प्रजाया इति शेषः । विदन्-जानन् । राजभिः-सामन्तनरपतिभिः । सह-समम् । अभिमुखः-अभि-अभिगतं मुखं वदन् यस्य स तथा । स्वसीमनि-स्वा स्वीया चासौ सीमा प्रान्तभूमि’ स्वमीमा तस्यान्तथा । आजगाम-आगच्छत् ॥ ३ ॥

**गजाश्वशृङ्गारणया सतोरणं, पुर समन्तादसमं विभूषणैः ।
असौ ससौख्य लघुना महीभृता, नलावरुद्धं वयसैव वेशितः ॥४॥**

अन्वयः-असौ, गजाश्वशृङ्गारणया, सतोरणम्, समन्तात्, विभूषणैः, अतमम्, नलावरुद्धम्,
ससौख्यम्, पुरम्, लघुना, महीभृता, वयसा, एव, वेशितः ॥ ४ ॥

वयसा-यौवनेन । “वय” पक्षिणि बाल्यादौ यौवने च नपुसकम्” इति मेदिनी । एव-अवधार-
णार्थकमव्ययम् । वेशितः-प्रवेशितः । विभक्त्यन्तत्वपक्षे स्वसीपल्लघुना स्वम्प्रभृतीपदल्पेन प्रत्ययेण,
वयसा युवापत्यप्रत्ययेन चेति द्रष्टव्यम् । इति ॥ ४ ॥

नृपेऽनुरूपे निजरूपसम्पदां, जिने प्रयाणाभिमुखे दिशां जये ।

पुरस्सरीभूय पुरन्दरः स्वयं, जयं चकाराम्य परे पराजयम् ॥५॥

अन्वयः—निजरूपसम्पदाम्, अनुरूपे, नृपे, जिने, दिशाम्, जये, प्रयाणाभिमुखे, (सति)
पुरन्दरः, स्वयम्, पुरस्सरीभूय, अस्म्य, जयम्, परे, पराजयम्, चकार ॥ ५ ॥

वृत्तिः—निजरूपसम्पदाम्—रूप सौन्दर्यश्च सम्पद सम्पत्तयश्च रूपसम्पद निजस्य आत्मनो
रूपसम्पदो निजरूपसम्पदस्त्वासान्तथा । अनुरूपे—योग्ये । नृपे—राजनि । जिने—अर्हति, भगवति
शान्तिनाथे इति यावत् । दिशाम्—आशानाम् दिशानामिति यावत् । जये—विजये । दिग्विजयनि-
मित्तमित्यर्थः । प्रयाणाभिमुखे—प्रयाणाय प्रस्थानाय अभिमुखः सम्मुखः प्रयाणाभिमुखस्तस्मिंस्तथा ।
प्रस्थानतत्परे इति यावत् । (सति) पुरन्दरः—पुराणि शत्रूणां दारयति पुरन्दर इन्द्रः । स्वयम्—
आत्मनैव । ‘सर्वं वाक्यं सावधारणं भवती’तिनियमात् । “स्वयमात्मना” इत्यमरः । पुरस्सरीभूय—
अप्रेसरीभूय । अस्य—भगवतो राजाधिराजस्य शान्तिनाथस्य । जयम्—विजयम् । (च-पुन) परे—
शत्रौ । पराजयम्—भङ्गम् । पराभवमिति यावत् । “भङ्गो जयविपर्यये” इति मेदिनी । चकार—
विधे । कृतवानिति यावत् ॥ ५ ॥

नरेशवर्गः स्वयमेव ढौकनं, दिदेश तस्मिन् बहुशः श्रुतिंगते ।

स्वविक्रमादद्भुतचक्रचङ्क्रमात्, पुरः पुरोऽभ्येयुषि तत् पदे पदे ॥६॥

अन्वयः—तत्, पुरः पुरः, पदे, पदे, स्वविक्रमात्, अद्भुतचक्रचङ्क्रमात्, अभ्येयुषि, तस्मिन्,
बहुशः, श्रुतिम्, गते, (सति) नरेशवर्गः, स्वयम्, एव, ढौकनम्, दिदेश ॥ ६ ॥

वृत्तिः—तत्—तस्माद्धेतोः । पुरःपुरः—अग्रतोऽग्रतः । पदे पदे—वीप्सायां द्विर्भावः, प्रतिपदम्,
प्रतिस्थानमिति यावत् । स्वविक्रमात्—स्वस्य आत्मनो विक्रमः पराक्रमः स्वविक्रमस्तस्मात्तथा ।
अद्भुतचक्रचङ्क्रमात्—अद्भुतमाश्चर्य्यजनकश्च तच्चक्रम् चक्ररत्नम् अद्भुतचक्रम् तस्य चङ्क्रमः पुन
पुनर्भ्रमणम्, अतिशयभ्रमणं वा अद्भुतचक्रचङ्क्रमस्तस्मात्तथा । अभ्येयुषि—समायाते, प्राप्ते
इति यावत् । तस्मिन्—भगवति शान्तिनाथे । बहुशः—अनेकशः । श्रुतिम्—श्रवणविषयताम् । गते—

पात । (सति) नरेन्द्रवर्मा-नराणां मनुष्याणामभिधायकः 'प्रभुरितिवाचत्' । नरेन्द्रमेवार्थं वार्त्तं
ममूह इति नरेन्द्रवर्माः । स्वयम्-आत्मना । एव-कसु । व्यवहारणार्थकमभ्ययम् । हाकनम्-प्रीति-
पुरस्सरमुपायम् । सन्मुखानमनम् वा । दिदृक्षु-कृतवान् ॥ ६ ॥

अनकश क्षमापकनीरनीकिनी-पति परप्रीतिमतीरुद्वान् ।
विशिष्य सा भीमनरेन्द्रनन्दिनी, प्रियाभ्य जज्ञे रतिवद् मनोमुव ॥७॥

अन्वयः—अनीकिनीपतिः, परप्रीतिमती, अनकशः क्षमापकनी उद्ववान् विशिष्य सा,
भीमनरेन्द्रनन्दिनी, मनोमुवः रतिवद् जज्ञे प्रिया जज्ञे ॥ ७ ॥

वृत्तिः—अनीकिनीपतिः—अनीकिन्याः सेनापतिः पतिः अनीकिनीपतिः, सेनामायक इत्यर्थः ।
परप्रीतिमती—परा भेदा अहमेति वाचत् । प्रीति—स्नेहः प्रेमेतिवाचत् परप्रीतिः, कामभारकसमाप्त
पुनरुभावश्च । परप्रीतिरस्तप्यामिति परप्रीतिमत्वा तात्पर्या । विरतिरनस्नेहस्यक्रिरीत्यर्थः ।
अनकश—वदुःखः । क्षमापकनीः—कनमिदं वीज्यमे इति कम्—“अव्” ५१।१५। इत्यव् प्रत्यये “ववल्-
नन्त्य २५।१॥ इति ङीः । क्षमा—वृत्तिर्यो पतिरुद्ववतीति क्षमायाः “आतो डोऽङ्गावामा” ५१।१५॥
इत्यनेन क प्रत्ययः । क्षमायां कम्बः कुमाप्ये क्षमापकम्यस्तात्तवा “कम्ब कनी कुमारी च” १।१५॥
इत्यमि चि । उद्ववान्—परिणीतवान् । विशिष्य—वैकल्यवनामित्य अन्यकोम्य सङ्गान्तरित्वैव
अन्यदुपेक्ष्यो मम आह्वय वेति वाचत् । सा—प्रसिद्धा । भीमनरेन्द्रनन्दिनी—भीमराजवचना कपो-
मवीतिवाचत् । कपपतिस्तु अवमसर्गे विहाय मैत्रीमित्रादिष्वात्म्यावसरे वद्वित्वा विज्ञाप्रसेवा ।
मन्वपतीति मन्दिनी कम्ब मित्-ङीः । मनोमुवः—मनसो मन्वत्युत्पद्ये इति मनोमू कामस्तस्य ववा ।
मरनमेवार्थः । रतिवद्—स्मरवारेव । “रति-खी स्मरवारेषु रागे सुखगुणयो” इति मेरिनी । प्रत्य-
सेनामायकम् । प्रिया—मनाङ्गा, वज्रमेतिवाचत् । जज्ञे—जज्ञा । अवमवदिति वाचत् ॥ ७ ॥

सहस्रनेत्रस्य शचीव सोमन-स्तनी हिमांशोरिव राहिणी प्रिया ।
तथा दधे पञ्चमषकिणोर्ध्वतो मनोभवाक्षेपवर्णवर्ध मन ॥८॥

अन्वयः—सहस्रनेत्रस्य शचीव सोमन-स्तनी हिमांशो प्रिया राहिणी इव ता
पञ्चमषकिणः अर्धत मनामवाक्षेपवर्णवर्ध मनः, दधे ॥ ८ ॥

वृत्तिः—सहस्रनेत्रस्य—सहस्रं वस्त्राणां निमेषाणि अवनामि अन्य म सहस्रनेत्रमात्रं तथा ।
नरेन्द्रमेवार्थः । उक्तमस्तनी—उक्तो तुहो ललो कुपो वस्त्रा मा तथा । पञ्चमषकुम्भवर्णवर्धः ।

शची-इन्द्राणी । “पुलोमजा शचीन्द्राणी” इत्यमरः । इव-यथा । तथा-किञ्च । हिमांशोः-हिम शीतलोऽशुः किरणो यस्य स हिमांशुश्चन्द्रमास्तस्य तथा । “हिमांशुश्चन्द्रमाश्चन्द्रः” इत्यमरः । प्रिया-मनोहा, मनोहारणीतयावत् । रोहिणी-स्वनामप्रसिद्धवनिता । इव-यथा । मा-यशोमती । पञ्चम-चक्रिणः-चक्रमस्त्यस्येति चक्री । “अतोऽनेकस्वरात् ।” ७।२।६॥ इत्यनेन मत्वर्थे डन प्रत्ययः । पञ्चानां पूरणं पञ्चमः । सचासौ चक्री पञ्चम चक्री तस्य तथा । अर्हतः-चतुर्विंशतमतिशयान् सुरेन्द्रादिकृतां पूजां वाऽर्हतीति अर्हन् जिनस्तस्य तथा । भगवत् शान्तिनाथस्त्यर्थः । मनोभवाजैः वशवदम्-वशमायत्तत्वमधीनत्वमिति यावत्, वशवदम् एव मुख्य वशवदम् एकवशवदम् । मनोभवम्य-कामस्य आज्ञा आदेशो मनोभवाज्ञा तस्या एकवशवदम् मनोभवाज्ञकवशवदम्, कामाज्ञाकारकमिति यावत् । मनः-अन्तःकरणम् ‘चित्तमितियावत्’ । दृष्टे-पुणोप । धारयति स्म वा । वा धातोर्धारणपोषणार्थत्वात् । पञ्चमचक्रिणोऽर्हतोऽमनोभवाज्ञकवशवदमित्येवमकारण्येदो वा कार्य्यं, एतच्च-अमनोभवम् अकामम्, अकपायमिति यावत् आज्ञाज्ञानम् अमनोभवाज्ञा तस्या एकमद्वितीयम् वशवदम्-स्थिरम् इति, अमनोभवाज्ञकवशवदम्, अन्यत्सर्वं समानमिति ज्ञेयम् ॥ ८ ॥

उपासनामेत्य पितुः स्म रज्यते, क्रमागतामष्टमकृत् परेशितुः ।

स मागध देवमनुस्मरन् वशी, वशीचकाराखिलपूर्वमण्डलम् ॥९॥

अन्वयः—अष्टमकृत्, परेशितुः, पितुः, क्रमागतम्, उपायनाम्, एत्य, रज्यते स्म, वशी, सः, मागधम्, देवम्, अनुस्मरन्, अखिलपूर्वमण्डलम्, वशी चकार ॥ ९ ॥

वृत्तिः—अष्टमकृत्-दिनत्रयव्याप्योपवासात्मकव्रतविशेषोऽष्टमः त कृतवानिति अष्टमकृत् । परेशितुः-पर श्रेष्ठश्चासावीक्षिता नायकः प्रमुरिति यावत्, तस्य परेशितुः । पितुः-जनकस्य । श्रीमतो विद्वसेनस्य नृपतेरिति यावत् । क्रमागतम्-क्रमात्-आचारपरम्पराया आगता प्राप्ता क्रमागता तान्तथा । उपायनाम्-समारोधानाम् । एत्य-प्राप्य । रज्यते स्म-अरज्यत । वशी-स्वाधीनः । जितेन्द्रिय इत्यर्थः । स-प्रसिद्धः भगवान् शान्तिनाथ इत्यर्थः । मागधम्-तदभिधानम् । पूर्वसमुद्रगततीर्थपतिम् । देवम्-अमरम् । अनुस्मरन्-सस्मरन् । स्मरणपथमानयन्निति यावत् । अखिल-पूर्वमण्डलम्-पूर्वं पूर्वसागरसम्बन्धि तन्मण्डलम् जनपदः पूर्वमण्डलम् । अखिल-समस्तश्च तत्पूर्वमण्डलम् अखिलपूर्वमण्डलम् । वशीचकार-स्वाधीनीकृतवान् । चक्रवर्ती हि पूर्व पूर्वपयोनिधितटमागत्य तत्राष्टम विधाय मागधदेव स्ववशीकरोतीतिकल्पः ॥ ९ ॥

प्रभासमेत्याप्यमुना व्यधीयत, दिने दिने साऽवसरेषु वन्दिनाम् ।

मुखान्निशान्ते वरदामधाम्नि-द्विशोरवश्यं खलु वश्यकर्मणे ॥१०॥

अन्वया—दिने दिने, अवसरेषु कश्चिदाम्, सुताम्, विद्याम्, (सति) वरदामवाप्ति, वरि,
ममात्मन् एव, तद्विद्यो, अवश्यम्, वरवर्कमे, वसुधा कतु, ता, व्यधीयत ॥ १ ॥

वृत्ति—दिने दिने—प्रतिदिनम्, वीप्सायां विर्भाषा । अवसरेषु—समयेषु । इन्दिनाम्—
बन्धनप्रतिबन्धनाम् स्तुतिपाठकानामित्येवावत् । वृत्तात्—वदन्तः । निदान्ते—निद्रायां रात्रेरन्तेऽवसरे
वतो वनेषु वा निद्राशयम्—ममात्मन् तस्मिँस्तथा, कश्चिन्वा वामुवाचिति, तत्तदवसरेषु वरवर्कमे इति
मात्रा । सतीति शेषः । वरदामवाप्ति—वरविभालविभुतदक्षिणोदक्षिमम्बवर्तिमि तीर्थे । अदि—पुनः ।
प्रमामसु—प्रमामभवत्प्रमामपारावारवर्ति तीर्थम् । मसु—समागतम् । तद्विद्यो—वरदामप्रमासरेषु
विहितवद्विजयप्रमिरसयोः । अवश्यम्—मुषम् । वरवर्कमे—वरीकरकफलाव । वृत्तानां—विप्रकृ-
तया दृश्यमानेन पञ्चमकम्बिवा मगधवा श्रीमता स्मृतिवाचने । वृत्तु—वृत्तम् । मा—माचारपरम्पर-
ममा वपासना । अवधारिविचिचर्का । व्यधीयत—व्यकारि । मागवदेवमावसीकृत राजपत्रैर्यो
वरदामप्रमासमुपै वरीकरोतीतिमात्रा ॥ १ ॥

तटं दधानो निकटं स सैन्धवं, धव क्षिते साधनया धनार्जन ।

पठत्सु तेषु प्रतिभूपतीनलं, जिगाय देशेषु पुरस्तरेष्वत ॥११॥

अन्वया—तट, निकटम् सैन्धवम्, तटम्, वधावा, सावधा, वधार्जवा, क्षिते, वरा
सः तसु पठत्सु, पुरस्तरेषु वेषेषु, प्रतिभूपतीन्, अलम्, जिगाय ॥ ११ ॥

वृत्ति—तट—वरदाम—ममासतीर्थोदपुपाशनासम्पारावैव । विद्वन्—समीक्षकम् ।
मन्त्रवृत्तु—सिन्धवे सरितोऽयं सैन्धवस्तन्वा । तटम्—तीरम् । वधान्—वदन्तम् समागतप्रति-
पातम् । साधनया—साधनमकमेनेन । वनार्जनः—वर्ग वित्तमर्जयसुपार्जनपति इति वनार्जनः ।
क्षितः—प्रक्षिप्तः । वधा—पतिः, स्वासीति वाचम् । सुः—प्रसिद्धः, राजाविराजो मगधाच्छास्त्रिवाच
इति वाचम् । तेषु—पूर्वोक्तेषु कश्चिषु । पठत्सु—स्तुतिपाठप्रचारयम् । पुरस्तरेषु—अग्रेतेषु । वृत्तेषु—
मन्त्रवृत्तु । “वैसो वधवो मीहृद् राष्ट्रं लिख्य मन्त्रवृत्तु” ॥ ११ ॥ इत्यमि वि । प्रतिभूपतीन्—प्रतिभू-
तान्भूता भूपतयो राजाना प्रतिभूपतवत्तास्तथा । अलम्—वर्षातं वरा स्मृतया । जिगाय—वित्तवा-
वरीवकारेति वाचम् । मागवादितीर्थेभ्यं विजित्य सिन्धुवरीकृतवर्तिमिहोऽवधदितिमात्रा ॥ ११ ॥

उपत्यकास्पायिन्नुपास्त्रिकृता कृताभिसेनानिरणा प्रणाशमाक् ।

वने गतापीश हयागर्भ भयाद्, विनिहरोमाऽजनि मृष्वती नलम् ॥१२॥

अन्वयः—उद्धता, कृताधिसेनानिरणा, प्रणाशभाक्, उपत्यकास्थायिनृपालिः, वने, नलम्, गता, अपि, ईशहयागमम्, श्रण्वती, भयात्, विनिद्रोमा, अजनि ॥ १२ ॥

वृत्तिः—उद्धता—मसुच्छृङ्खला, मानगर्वितेतियावत् । कृताधिसेनानिरणा—सेनानयतीति सेना-नी' तस्मिन् इति, अधिसेनानि कृतेऽधिसेनानिरणो युद्ध यथा मा तथा । प्रणाशभाक्—प्रणाशम आमूलचूलमुन्मूलन भजते सेवते इति प्रणाशभाक् । उपत्यकास्थायिनृपालिः—उपत्यकायां पर्वतीया-ऽऽमन्नभूमौ तिष्ठन्ति तच्छृङ्खला उपत्यकास्थायिनः । “उपत्यकादेरासन्ना भूमिस्त्वंमधित्यका” इत्यमरः उपत्यकास्थायिनश्च ते नृपाः उपत्यकास्थायिनृपाः तेषामालिः शृणो पङ्क्तिर्वा उपत्यकास्थायिनृपालिः । वने—कानने । नलम्—वृणविशेषम् । गता—आधिता । अपि—सम्भावनायाम् । ईशहयागमम्—ईशस्य प्रभोः श्रीशान्तिनाथस्य हयोऽश्वः ईशहयः, तस्य आगमम्—आगमनम् ईशहयागमस्तन्तथा । शृण्वती—आकर्णयन्ती, श्रावणप्रत्यक्षचिपयतामादधतीति यावत् । भयात्—साध्वन्मात् । विनिद्रोमा—विनि-द्राणि व्यपगतनिद्राणि रोमाणि लोमानि यस्याः मा तथा । अजनि—समपन्त । जातेति यावत् । अय भावः—सिन्धुमरित्तरं जित्वाऽग्रे वेताद्वयपर्वतोपत्यकागमभूपानं जेतुं गतवन्अत्रिणो भयादेवाधनीपतयो वनं पलायिताः, अथ च नलं वृणं श्रिताः, तथापि तत्र राजराजस्याश्रयऽऽगतिमार्गं भीतितो रोमा-श्चिताः, ‘अश्वस्तृणं चरिष्यति वयं च भविष्यामोऽच्छन्ना’ इति तेषां भयकारणम् इति ॥ १२ ॥

कथाप्रमङ्गेषु मिथः सखीमुखा—चिकीर्षुरस्यैव पुनः प्रसन्नताम् ।

नता मतापा जनतापि नीवृता—मुपायनस्थापनया स्थिता स्थले ॥ १३ ॥

अन्वयः—मिथः, कथाप्रमङ्गेषु, सखीमुखात्, अस्य, एव, प्रसन्नताम्, चिकीर्षुः, पुनः, नता, मतापा, नीवृताम्, जनता, अपि, उपायनस्थापनया, स्थले स्थिता ॥ १३ ॥

वृत्तिः—मिथः—परस्परम्, अन्योऽन्यमिति यावत् । कथाप्रमङ्गेषु—गोष्टीवन्धेषु । सखीमुखात्—मित्ररूपा जनतेव सखी तस्या मुखं वदनं सखीमुखम्, तस्मात्तथा । अस्य—भगवतः शान्तिनाथस्य । एव—अवधारणार्थकमन्वयम्, तथान्ययोगव्यवच्छेदरूपम्, तथा च भगवतः शान्तिनाथस्यैव तत्त्वन्व-स्येति भावः । प्रसन्नताम्—प्रसादम् । चिकीर्षुः—कर्तुमिच्छुः । पुनः—किन्तु । नता—विनता, नम्रीभूतेति यावत् । मतापा—तापेन सन्तापेन सैन्यकोलाहलोपद्रवादिजनितमानसिकसङ्कोभेणेति यावत् सहिता-मतापा । नीवृताम्—देशानाम् । “दिशो जनपदो नीवृद् राष्ट्रं निगेश्च मण्डलम्” ४।१३॥ इत्यमि०चि० । जनता—जनानां लोकानां समूहो जनता, लोकसमुदाय इति यावत् । अपि—सम्भावनाम् । उपाय-नस्थापनया—उपायनस्य उपहारस्य स्थापना निधानम् रक्षणमिति यावदुपायनस्थापना तथा तथा । स्थले—स्थाने शान्तिनाथाधिष्ठितभूभागे इति यावत् । स्थिता—अवस्थिता । स्वावस्थानश्चकारेति यावत् ॥ १३ ॥

धने जने वा कृतरोधने भटे—स्तुणेऽपि तन्व्या नलनामनि ध्रुते ।

धनेऽपि च स्यात्तुमधीरया रयात्, तया तदादेशदद्याऽप्यधीयत ॥१४॥

अन्वयः—भटे, कृतरोधने धने वा जने, (तस्मिन्) तन्व्या, वक्ष्यामि, ध्रुते अपि धने, जने, स्यात्तुम्, अधीरया, च तथा रयात्, तया तदादेशदद्यात्, अपि अधीयत ॥१४॥

वृत्तिः—भटे—भोक्ते, धीरैरिति यावत् । कृतरोधन—कर्म विहितं रोधनमचरोधो यत्न उच्यते कृतरोधनम् वस्तिरेत्यत्र । इत्याहारे इति यावत् । धने—विधे । वा—समुच्चये । “वा म्यादिकम्बोपने धोर्विधेर् पादपूर्वम् । समुच्चये च” इति मेदिनी । जन—भोक्ते । कोको जना मया” ३।१६५। इत्यपि च । (सति) तन्व्या—कृत्या । नलनामनि—नलात्वे । ध्रुते—सन्धे । अपि—सम्भावनायाम् । ध्रुते—आकर्मिणे । धने—साम्प्रे । धने इति शेषः । अपि—सम्भावनायाम् । स्यात्तुम्—अवस्थानुम्, निश्चितम् इति यावत् । अधीरया—वैज्यामात्रवत्या । च—समुच्चये । तया—वस्तुत्वात्वाक्तिरुपात्वा । रयात्—वैज्यात्, सत्वर इति यावत् । तदादेशदद्यात्—वक्ष्यामि यावत् । आदेशस्तदादेशस्तदा वसा—अस्या तदादेशदद्यात् । अपि—सम्भावनायाम् । अधीयत—अधारी ॥१४॥

पराक्रमाच्चकमृत परा क्रमाद्, मयलिरासन्नतरा द्विधापि या ।

दुतं विष्णुयान्यदमूयताऽनया, नगस्यया काप्युदरे दरादरे ॥१५॥

अन्वयः—चकमृतः पराक्रमात्, क्रमात्, आसन्नतरा द्विधा अपि, या, परा, मयलि, कृतवता अवका, जनेः दरात् मुतम अन्यत्, विष्णु कर्मणि उदरे, अमूयत ॥१५॥

वृत्तिः—चकमृतः—चकं चकमृतं विमर्शति वारवर्षाणि चकमृतं चकौ चकमर्शति यावत् यत्न उच्यते । पराक्रमात्—विज्यात्, सामर्थ्यादिति यावत् । क्रमात्—क्रमसः । आसन्नतरा—अविसर्गवत् आसन्ना आसन्नतरा समीपवर्तिनी वा आसन्नतरा । द्विधा—द्विभक्त्या । अपि—सम्भावनायाम् । या—वक्ष्यामि यावत् । परा—अन्या अन्यादसन्नत्वमिति यावत् । मयलिः—वीरजेनी । नगस्यया—सर्पे पर्वते दिव्यीति अगत्या उवा उवा । पर्वतस्त्विति शेषेति यावत् । अनया—परलोचनमनया । जरे—सन्धेः । दरात्—ममत् । दुतं—द्विभक्तम् । अन्यत्—अपरम् । विष्णु—परित्यक्तम् । क्वापि—कस्मिंश्चित्पि । उदरे—मध्ये । पर्वतलोचिज्जका । गिरिगह्वरे इति यावत् । अमूयत—अमूयत । आसन्नमिति यावत् ॥१५॥

महाइव न्वापि भटे कृताह्व, समापतत प्रस्यति तत्र शाश्वते ।

गिरो स्थितं सत्यजयो जयादते मुदा तदाकर्णनसकृजकर्णया ॥१६॥

अन्वयः—क्वापि, प्रत्यति, तत्र, शाश्वते, भटैः, कृताहवः, महाहवः, समापतत्, तत् जयात्, ऋते, मुदा, तदाकर्णनमज्जरण्या, प्रजया, गिरौ, स्थितम् ॥ १६ ॥

वृत्तिः—क्वापि—कुत्रचित्स्थले । प्रत्यति—समुद्भिजति, साध्वसमावधाने इति यावत् । तत्र—तस्मिन् । शाश्वते—प्रतिपक्षे, शशाविति यावत् । भटैः—योधैः । कृताहवः—कृतो विहित आहवो युद्धार्थ-माहवान् यस्मिन् स कृताहवः । महाहवः—आह्वयन्ते जना अस्मिन्नित्याहवो युद्धम्, महान् अतिशयित श्वासो आहवो महाहवः “सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्ट पूजायाम्” ३।१।१०७। इत्यनेन समासः । समापतत्—सम्प्रावर्तत, समाजयतेति यावत् । तत्—तस्माद्धेतोः । जयात्—विजयात् । ऋते—विना । “धर्जने त्वन्तरेणेतं हिरुगानां पृथग् विना” ६।१६३। इत्यभि०चि० । मुदा—हर्षेण । तदाकर्णनसज्जरण्या—तस्य जयशब्दस्य आकर्णन श्रवणं तदाकर्णनम् तस्मिन् सज्जो तत्परी कर्णौ श्रोत्रे यस्याः सा तदाकर्णन-सज्जरण्या तथा तथा । प्रजया—जनेन । गिरौ—पर्वते । स्थितम्—अवस्थितम्, न्युपितमिति यावत् ॥ १६ ॥

स्मरात्परासोरनिमेषलोचनाद्, वरं तमिस्राध्वनि लब्धवानयम् ।

शकादिकम्लेच्छजनैः कृताश्रयं, सुनिर्भयं साधयति स्म तत्रयम् ॥ १७ ॥

अन्वयः—स्मरात्, परासोः, अनिमेषलोचनात्, तमिस्राध्वनि, वरम्, लब्धवान्, अयम्, शकादिकम्लेच्छजनैः कृताश्रयम्, सुनिर्भयम्, तत्रयम्, साधयति स्म ॥ १७ ॥

वृत्तिः—स्मरात्—स्मरणाद्धेतोः, तत्सम्बन्धिनानाविध गुणगणानुध्यानादिति यावत् । परासोः—परा' श्रेष्ठा प्रकृष्टा इति यावदसवः प्राणा अर्थाद्वल यस्य स परासुः, अतिशयितानिर्वचनीयसामर्थ्य-विशेषवान् इत्यर्थः, तस्मात्तथा । अनिमेषलोचनात्—न निमेषो निमीलनं ययोस्ते, अनिमेषे लोचने नयने यस्य मोऽनिमेषलोचनस्तस्मात्तथा । तमिस्राध्वनि—तमिस्राया गुहाया अध्वा मार्गस्तमिस्राध्वा तस्मिन्-स्तथा । वरम्—अभीप्सितम् । लब्धवान्—समधिगतवान्, प्राप्तवानिति यावत् । अयम्—सेनापतिः, महामहिमशाली भगवाञ्छान्तिनाथस्य सेनानीरत्नमितियावत् । शकादिकम्लेच्छजनैः—शकादिकाः शकप्रधानाश्च ते म्लेच्छा यवनादयः शकादिकम्लेच्छजनास्तैस्तथा । कृताश्रयम्—विहितसश्रयम्, कृतावस्थानमिति यावत् । सुनिर्भयम्—सु अतिशयेन निर्गतं भयं भीर्यस्मात् तत् सुनिर्भयं सुनिर्भीकं यथास्मात्तथा । तत्रयम्—खण्डत्रयम् । साधयति स्म—प्राप्नोत्, अधिकरोति स्मेति यावत् ॥ १७ ॥

पथः तमिस्रान्तरमीयुषः पते ।, विभेमि तेदुभिन्नमुदाहरेति सा ।

वदन्त्यभीः स्त्री मणिमण्डलत्विषा—ऽयनं समुद्योत्य कृतैव चक्रिणा ॥ १८ ॥

अन्वयः—यत्ते । तमिस्रान्तरम्, ईशुपः पक्षः, विमेमि तत्, मिहम् वदाहर, इति
वदन्ती सा, श्री पथियच्छास्त्रिणा, अक्षयम् समुद्योतव चकिन्ना, अमी, कृता एव ॥१८॥

वृत्तिः—यत्ते—पाणि रक्षस्वापक्षम् इति पतिः स्वामी, नायक इति यावत् तदामन्त्रणे तथा ।
तमिस्रान्तरम् तमिस्रात्वा शुद्धत्वा जन्तरे मन्त्रम् तमिस्रान्तरम् । शुद्धान्तरमित्यर्थः । ईशुपः—प्राप्त-
वता । पक्षः—मार्गान् । विमेमि—समुद्रिजामि मीना अचामीति यावत् । तत्—तस्मात् । मिहम्—
अन्वयम् पूर्वोक्तपथिरिच्छामि यावत् । मार्गमिति शेषः । वदाहर—निर्जय । इति—एवं प्रकारेण ।
वदन्ती—निगदन्ती । या—भीतिविह्वला प्रसिद्धा । श्री—रमणी यदोमयीति यावत् । ममिमच्छास्त्रिणा-
ममिरलेन विदितानि ममिमच्छास्त्रिणा तेषां त्विदं ममा ममिमच्छास्त्रिणं तथा तथा । अयनम्—मार्गम् ।
“अयनं सरविर्गमोऽन्वा” ॥१९॥ इति अमिषान्तिनामपि । समुद्योतव—प्रकाशक । चकिन्ना—चक्र-
वर्तिनः, सार्वभौमेवेति यावत् अगवता क्षान्तिनाथेनेति शेषः । अमी—अथवा निम्नकिति यावत् ।
कृता—विहिता । एव—अवधारणार्थकमन्वयम् ॥ १८ ॥

सरिद्वये वार्धकिनाऽऽद्यपथया, बलं समुत्तारयता नृपाज्ञया ।

जनेन यूना स्तुवता तदास्पदे सुखं कृतोऽन्वा हि गतागतोद्यतान् ॥१९॥

अन्वयः—सरिद्वये, नृपाज्ञया वाचपथया बलम् समुत्तारयता, गतागतोद्यतान् यूना
स्तुवता वार्धकिना, जनेन हि, तदास्पदे सुखं, अन्वा कृता ॥१९॥

वृत्तिः—सरिद्वये—सरितोत्तरदिग्गोर्ध्वं युगलम् सरिद्वयम् तस्मिँस्तथा तमिस्राशुद्धताया-
न्मन्त्रान्तिनामिषान्तिनीमुक्त इति यावत् । नृपाज्ञया—यूपका यथा वाञ्छा निवेष्टो नृपाज्ञा तथा तथा ।
वाचपथया—वाचा प्रथमा वाचो पथा वदन्तिर्मात्र इति यावत् अन्वयपथा तथा तथा । बलम्—
शैलम् । समुत्तारयता—पारयता । गतागतोद्यतान्—गतं गमनम् अगतमप्रमनम् गतज्ञानात्तत्र
गतगते ततोद्वेगता वस्तुता गतागतोद्यतास्तर्तिता । यूना—तस्मात् । स्तुवता—प्रशंसता, वार्धकिनेति
यावत् । वार्धकिना—वार्धकिरलेन । जनेन—अनुज्जेन अनुज्जगमिनुमयता वार्धकिरलेनेति यावत् ।
हि—विषयेन । तदास्पदे—एव तदास्तत् स्वाम्य तदास्तवम् तस्मिँस्तथा । सुखं—सुखं सर्वं सौख्य-
मिति यावदस्त्वस्मिन्निति सुखं । अन्वा—मार्गः । कृता—विहिता ॥ १९ ॥

सतोऽवतीर्म्पादमुतपक्षयान्धवो विनिर्गतोऽन्वादिव चक्रवान्धव ।

स्फुरद्गुचिम्लेच्छजनप्रसाधने निदर्शनं नैपथमप्यपेययत् ॥२०॥

नलस्य पृष्टा निपधागता गुणान्, नृपेण दुर्गस्थरिपोर्विनिग्रहे ।
चरेर्निशम्यास्य परे शरण्यतां, प्रपेदिरेऽरण्यदशाविमोचनात् ॥२१॥
 (युग्मम्)

अन्वयः—अन्दात्, विनिर्गतः, चक्रवान्धवः, इव, अद्भुतचक्रवान्धवः, ततः अवतीर्य, दुर्गस्थरिपोः, विनिग्रहे, नृपेण, निपधागताः, नलस्य, गुणान्, पृष्टा, 'परे, अरण्यदशाविमोचनात्, अस्य, शरण्यताम्, प्रपेदिरे,' (इति) चरे, निशम्य, स्फुरद्गुचिम्लेच्छजनप्रसाधने [प्रशासने], निदर्शनम्, नेपथम्, अभ्यपेचयत्, ॥२०-२१॥

वृत्तिः—अन्दात्—अपो जलानि ददातीत्यन्तो मेघः, तस्मात्तथा । विनिर्गतः—निःसृतः, वहि-
 रायात इति यावत् । चक्रवान्धवः—चक्राणां चन्द्रिकाप्रियपक्षिविशेषाणां वान्धवः स्वजनः प्रिय इति
 यावत् 'चक्रवान्धव' चन्द्र । इव—यथा । अद्भुतचक्रवान्धवः—राष्ट्रस्य सेनाया वा वान्धवः स्वजनः
 चक्रवान्धवः, अद्भुत आश्चर्यजनकश्चासौ चक्रवान्धवोऽद्भुतचक्रवान्धवः, भगवाञ्छान्तिनाथश्चक्रवर्तीति-
 यावत् । ततः—सरिद्धयसनाधिततमिस्त्रागुहायाः । अवतीर्य—प्रपार्य, वहिरागत्य । दुर्गस्थरिपोः—
 दुर्गे कोट्टे तिष्ठतीति दुर्गस्थः स चासौ रिपुः शत्रुर्दुर्गस्थरिपुस्तस्य तथा, दुर्गादिविषमस्थानस्थिताराते ।
 विनिग्रहे—विशेषेण निग्रहो दण्डो विनिग्रहस्तस्मिंस्तथा, सप्तम्या निमित्तत्वार्यक्तया विनिग्रहनिमित्त-
 मित्यर्थः । नृपेण—चक्रवर्तिना । निपधागताः—निपधायास्तन्नामककोशलदेशाश्रितनगर्या आगता निप-
 धागताः, नरा इतिशेषः । नलस्य—नल इव नलस्तस्य, नलसदृशशक्तिशालिनः सेनानीविशेषस्य । गुणान्—
 समरयोग्योपायान् । पृष्टाः—पर्यनुयोगमापादिता । परे—शत्रवः । अरण्यदशाविमोचनात्—वनवास-
 स्थितिवियोजनतः । अस्य—नलस्य । शरण्यताम्—शरणम् । प्रपेदिरे—प्राप्ता । (इति—एव भूतम् ।)
 चरेः—चरन्तः । निशम्य—समाकर्ण्य । स्फुरद्गुचिम्लच्छजनप्रसाधने(प्रशासने)—विलम्बहीप्सिकानामुत्त-
 रार्धभरतक्षेत्रवर्तिनामनार्यलोकानां नियन्त्रणे । अत्र प्रसाधने इत्यत्र प्रशासने इति मुरुचिकारि ।
 निदर्शनम्—निदर्शनभूतम्, उदाहरणरूपम् । विशिष्टमितियावत् । यद्वा नितरां दर्शनं यस्य स तमिति,
 मदा चक्रिपार्थम्यमित्यर्थः । नेपथम्—निपधायाअय नेपथस्तन्तथा । पूर्वदशित नलम् । अभ्यपेचयत्—
 अभिपिक्तवान् । अयं भावः निपधागतजनमुखतो नलानुरूप नलस्य विशिष्टगुणानाकर्ण्य चक्रवर्ती भरतो-
 त्तारार्धवर्तिनो म्लेच्छमहीपतीन् जेतुं तं सेनापतिमकार्षीदिति ॥२०॥२१॥

विधाय वेपान्तरमस्य विक्रमा—न्मिपेण दूतद्विजवन्दिचारणाः ।

यशः पठन्तः परदेशमैयर्गुरुमतः सर्पगणा इवारयः ॥२२॥

अन्वयः—विक्रमात्, गुरुमतः सर्पगणाः, इव, अस्य, अरयः, वेपान्तरम्, विधाय, मिपेण,
 दूतद्विजवन्दिचारणाः, (सन्तः) यशः, पठन्तः, परदेशम्, ऐयरुः ॥२२॥

वृत्तिः—विक्रमात्—पराक्रमात्, सखिसम्पदो वा । “विक्रमात् पुनान् कान्तिमात्रे भात
सखिसम्पदि” इति मैत्रिकी । गङ्गामुता—गङ्गाः पद्माः सन्त्यस्येति गङ्गाम् गङ्गस्तस्य तथा । (अरका-
सम्पदः) सूर्यगङ्गाः—पवनान्नसमूहाः । इह—यथा । सप्तोऽक्षिः पवनान्नना ॥१११॥ इत्यमि वि ।
अस्य—रम्भः । अरयः—सन्ध्या । वेवान्तरम्—अन्यो वेधो वेवान्तरम् सत्तथा । “मयूरम्भस्येवावका”
॥१११॥ इत्यनेन समासा । विषाय—कृत्वा । मियेष—स्वामिन । दृष्टिद्वयवन्निवारणा—इति
दृष्टवन्नापादपादमात्रं द्विजा मन्त्राणां नष्टिनो नन्दनश्रीकाय चारणा भटादय दृष्टिद्वयवन्निवारणा ।
(सन्ध्या) यच्च—वर्षावाहम् समझामिति वाच्य । पठन्त्या—व्याख्यन्त्या, प्रख्यापयन्त्या इति वाच्य ।
फादेष्टुम्—वैशान्तरम् । ऐयका—गणयन्त्या ॥ ११॥

कृताजय केऽपि पराजयं ययुर्भयं प्रपद्याद्विमयुर्निरामयम् ।

निपीय तत्कीर्तिक्रयामथानया—अहर्मुहुस्ते मुमुहुर्मयादपि ॥२३॥

अन्वयः—केऽपि, कृताजयः, पराजयम् ययुः मयम् मयम्, विरामम्, अत्रिम् ययुः,
अथ तत्कीर्तिक्रयम् निपीय, अथवा, अहः ते यथा, अथ मुहुः, मुमुहुः ॥२३॥

वृत्तिः—केऽपि—किमन्योऽप्राप्तनामवेवा । कृताजयः—अजन्त्यपि क्षिपन्त्यस्यामित्वाविर्बुद्धम् ।
कृता—विजिता आविर्बुद्धं वेत्ते कृताजयः, कृतयुद्धा इत्यर्थः । पराजयम्—भङ्गम् पराजयमिति वाच्यम् ।
ययुः—मामयन्त्या । भयम्—परीत्यविक्रमाविवर्जितसन्नासम् । प्रपद्य—सम्प्राप्य । निरामयम्—निर्जितं
आमय यथायां यस्माच्च विरामम् यथा जातया । “आम आमय आत्मन्त्युपपातो गरा सभा”
॥१२॥ इत्यमिवावधिनामणि । अत्रिम्—पर्वतम् । अयुः—मातृवत् । अह—अन्तरम् । तत्कीर्ति-
क्रयाम्—कीर्तनां यत्नसा कथा चर्चा कथनमिति वाच्य, कीर्तिक्रयत्वक मगधता प्राप्तिमात्रक कीर्ति-
क्रया तत्कीर्तिक्रया सन्तथा । निपीय—साधरमात्मनः । अनयान्—अनीदी, अन्वात्तामिति वाच्य ।
अहः—यत्तदा त्यक्तवन्त इति वाच्य । त—कृताजयः पराजिताः सन्त्यो गिरि—नन्दनश्रीकाय जयम् ।
मयात्—साधरमात् । अयि—अवधारणावर्धकम् । मयावैवेत्यर्थः । मुहुः—पुनः पुनः । “मूवाऽमीत्यर्थं
पुनः पुनः । असङ्गमुता” ॥११॥ इत्यमि वि० । मुमुहुः—अमुष्णं माह्वयापत्ता इति वाच्य ॥११॥

भयेन भग्नेऽपि हये रथे पथे स्थिते विषकेऽवनिपे निपातित ।

रसन सेनापतिनाऽरिसेनया विराय तस्ये विमनायमानया ॥२४॥

अन्वयः—अथेव, हये, रथे अथ भयं पथे विषके स्थिते अथविन सेनापतिना, रसेव,
विमनिने, (तति) अरिसेनक, विराय विमनायमानया अथ ॥२४॥

वृत्तिः—भयेन—भीत्या, चक्रवर्तिसेनापतिग्रीष्मवीर्याश्वलोचनजनितस्वाभाविकसाध्व-
सेनेति यावत् । हये—अश्वे । रथे—स्यन्दने । अपि—सम्भावनायाम् । भग्ने—आमर्दिते, सञ्चूर्णिते
इति यावत् । पथे—मार्गे । “चाटं पथश्च मार्गश्च” इति त्रिकाण्डशेषः । विचक्रे—विनष्टं चक्रं रथाद्ग-
यस्य स विचक्रस्तस्मिंस्तथा । स्थिते—अवस्थिते । अचनिपे—अचनिं पृथिवीं पाति रक्षतीत्यचनिपस्त-
स्मिंस्तथा, प्रतिपक्षमहीपताविति यावत् । सेनापतिना—सेनाया अनीकिन्या पतिः स्वामी, नायक इति
यावत्, सेनापतिस्तेन तथा । भयेन—वीर्येण । “रमो गन्धर्गसे जले । शृङ्गारादौ विपे वीर्ये” इति
मेदिनी । निपातिते—विनाशिते, समुन्मूलिते इति यावत् । (सति) अग्निसेनया—प्रतिपक्षपक्षीयसैन्ये-
नेत्यर्थः । चिराय—दीर्घकाले यावत् । “चिराय चिरात्राय चिरस्य च चिराधिगम् । चिरेण दीर्घ-
कालेऽर्थे” ६।१६।८॥ इत्यभि० चि० । विमनायमानया—विमना दुर्मना इवाचरतीति विमनायमाना दुर्म-
नायमाना, अदृष्टचित्तेति यावत्, तथा तथा । तस्थे—अवतस्थे स्थितमिति यावत् ॥ २४ ॥

(पाठान्तरम्)

चमूपतिर्भूपतिराजसन्निधेः, प्रसाधयन् म्लेच्छपुराणि तद्वनैः ।

धनं ललौ, तत्प्रजयाऽपमानया, चिराय तस्थे विमनायमानया ॥२४॥

अन्वयः—चमूपतिः, भूपतिराजसन्निधेः, म्लेच्छपुराणि, तद्वनैः, प्रसाधयन्, धनम्, ललौ, तत्,
अपमानया, प्रजया, चिराय, विमनायमानया, तस्थे ॥२४॥

वृत्तिः—चमूपतिः—सेनानायकः । भूपतिराजसन्निधेः—भूपतीनां महोक्षितां राजा प्रभुः, भूपति-
राजस्तस्य सन्निधिः सान्निध्यम्, सामीप्यमिति यावत् भूपतिराजसन्निधस्तस्य तथा । म्लेच्छपुराणि—
म्लेच्छानां यवनादिप्रभृतिपामराणाम् पुराणि नगराणि म्लेच्छपुराणि तानि तथा । म्लेच्छं पामर-
भेदे च पापरक्तेऽपभाषणे” इति मेदिनी । तद्वनैः—तेषां म्लेच्छानां धनानि वित्तानि तद्वनानि तैस्तथा ।
प्रसाधयन्—मण्डयन्, समलङ्कुर्वन्निति यावत् । धनम्—वित्तम्, तदीयमिति—शेषः । ललौ—गृहीत-
वान् । तत्—तस्माद्धेतोः । अपमानया—अपगतो विनष्टो मानश्चित्तोन्नतिर्यस्याः साऽपमाना, तथा
तथा । प्रजया—जनतया, लोकेनेति यावत् । चिराय—दीर्घकालमिति यावत् । विमनायमानया—
दुर्मनायमानया अदृष्टचित्तयेति यावत् । तस्थे—अवतस्थे । अवस्थितमिति यावत् ॥ २४ ॥

प्रियं प्रियां च त्रिजगज्जयिश्चिद्यौ, नरौ स्वरूपेण शचीपुरन्दरौ ।

ददर्श चक्री नमसोऽवतीर्थं तौ, कृताञ्जली भूमिभुजं प्रणमतुः ॥२५॥

स विश्वसेनात्मजशान्तिचक्रभृत्, समाजगामात्र जयेन भारते ।
इति स्म सा कारुवरेण लेखितं, जिनेशनामाभिननाम देवता ॥२७॥

अन्वयः—सः, विश्वसेनात्मजशान्तिचक्रभृत्, जयेन, अत्र, भारते, समाजगाम, इति, कारुवरेण, लेखितम्, जिनेशनाम, सा, देवता, अभिननाम, स्म ॥२७॥

वृत्तिः—सः—प्रसिद्धः । विश्वसेनात्मजशान्तिचक्रभृत्—शान्तिः शान्तिनाथः, शान्तिश्चासौ चक्रभृत् शान्तिचक्रभृत्, विश्वसेनस्य तदाख्यहस्तिनापुरराजस्य आत्मजस्तनयो विश्वसेनात्मजः स चासौ शान्तिचक्रभृत् विश्वसेनात्मजशान्तिचक्रभृत् । जयेन—विजयेन उपलक्षित इति शेषः । अत्र—अस्मिन् । भारते—भारतवर्षाख्यदेशे । समाजगाम—समागतः । इति—इत्येवप्रकारेण । कारुवरेण—कारुपु शिल्पिपु वरः श्रेष्ठः कारुवरस्तेन तथा । “कारुस्तु कारी प्रकृतिः शिल्पी” ३।५६३॥ इत्यभि०चि० । लेखितम्—अक्षरात्मतया विन्यासितम् । जिनेशनाम—जिनेषु सर्वज्ञेषु ईशः प्रमुर्जिनेशो जिनवरस्तस्य नामभिधानं जिनेशनाम । “आख्याहे अभिधानं च नामवेयश्च नाम च” इत्यमरः । सा—प्रसिद्धा । देवता—दैवतम् । अभिननाम स्म—पूर्वं सर्वतोभावेन प्रणनाम । ‘स्मातीते’ इत्यमरः । अत्र स्मेत्यस्य नहि धातुना योग इति ‘स्मे च वर्तमाना’ १।५।२।१६। इत्यस्य नावकाशः ॥ २७ ॥

कृताहर्दर्चाविधिनाऽधिनायकः, स्थितोऽष्टमे स्पष्टतयाऽष्टमङ्गलः ।
हरेः स्म तत्राभ्युदयन्महो महा-ऽनलस्य च स्वस्य च सख्यमीक्षते ॥२८॥

अन्वयः—अष्टमङ्गलः, अधिनायकः, कृताहर्दर्चाविधिना, स्पष्टतया, अष्टमे स्थितः, (सन्) तत्र, हरेः, च, अभ्युदयन्महोमहानलस्य, च, स्वस्य, सख्यम्, ईक्षते स्म, ॥२८॥

वृत्तिः—अष्टमङ्गलः—अष्टौ, अष्टवसख्याकानि मङ्गलानि स्वस्तिकादीनि यस्य सोऽष्टमङ्गलः । अधिनायकः—अधि-ईश्वरश्चासौ नायकः सेनानेता अधिनायकः । कृताहर्दर्चाविधिना—अर्हतो जिनेश्वरस्य अर्चा पूजा अर्हदर्चा तस्या विधिर्विधानम् अर्हदर्चाविधिः, कृतो विहितोऽर्हदर्चाविधिः कृताहर्दर्चाविधिस्तेन तथा । अत्र “कृताहर्दर्चो विधिनाऽधिनायकः” इत्येव पाठः साधीयान् प्रतिभाति, कृता विहिता अर्हदर्चा जिनेश्वरपूजा येन स कृताहर्दर्चाः” इति प्रथमान्त पदमधिनायकविशेषणतया समुपस्थापनीयम् । विधिना इति च पृथक् पदमनुसन्धेयम् । स्पष्टतया—व्यक्तरूपेण । अष्टमे—दिनत्रयव्यापकोपवासात्मकप्रतविशेषे । स्थितः—अवस्थितः । (सन्) तत्र—तस्मिन् स्थले, तस्मिन् काले वा । हरेः—इन्द्रस्य । “हरिश्चन्द्रार्कवाताश्वशुकभेकयमाविषु । कपौ सिंहे हरेऽजेऽशौ शक्रे लोकान्तरे पुमान्” इति मेदिनी । च—पुनः । अभ्युदयन्महोमहानलस्य—अभ्युदयत्—समुन्नयत् मह-

स्तेषो बन्ध सोऽप्युदबन्धमाहा, स चासौ महाभ्यामाचनको महाभक्तोऽप्युदबन्धमहोमहाभक्तस्तत्र तथा ।
 प-पुनः । स्वस्य-आत्मना । मरुपम्-रूपसाम्यम् मित्रतां च । ईक्षते स्म-येष्वपि, समचकोच
 इति यावत् ॥ २८ ॥ ।

मनोरथेन स्वपतीकृतं नलं, वनाद्रिदुर्गस्थितमारुह्यसुक - ।

समुत्सुकं पद्मचक्रभृत् पुन, स्वगायलेऽभ्यागमनेच्छयाऽचलत् ॥ २९ ॥

अन्वयः—मनोरथेन वनाद्रिदुर्गस्थितम्, स्वपतीकृतम्, सुकम्, आदरमुक्तः, पुनः, समुत्सुके
 अन्त्यागमनेच्छया, समुत्सुकः, पद्मचक्रभृत्, अचलत् ॥ २९ ॥

वृत्तिः—मनोरथेन-मनसमिच्छया तथा सम्बन्धमिदं मनोरथोऽभिप्रायस्तेन तथा । वनाद्रिदुर्ग-
 स्थितम्-वने काम्ने अद्रिः पर्वतो वनाद्रित्वात् दुर्गं कोटं वनाद्रिदुर्गम् तत्र स्थितो अवस्थितो वना-
 द्रिदुर्गस्थितस्तम्बश्च । स्वपतीकृतम्-न विधत्ते स्व आत्मा पतिः स्वामी यस्य सोऽप्यपतिः, अत्यपतिः
 स्वपतिः इति स्वपतीकृतस्तम्बा । नलम्-स्वामिनिक्षेपम् मङ्गलस्वरूपद्वयमिति यावत् । आदरमुक्तः-
 आदरमुक्तिस्त्वादिभ्यश्चि आदरस्तत्परीतिपादकम्, “सर्वं मित्राऽऽसोका” ५/१/३॥ इत्यनेन
 प्रत्ययः । आदरस्तुदेव आदरस्तुक्तः स्वार्थे कप्रत्ययः । पुनः-किञ्च । स्वगायले-सै गायने गच्छन्तीति
 यगा विद्यापरात्स्वामिचक्रः पर्वतः स्वगायको वैद्यस्तत्र तथा । अभ्यागमनेच्छया-आश्रितमिच्छया ।
 समुत्सुकः-इष्टार्थोपेक्षः । “इष्टार्थोपेक्षस्तुक्तः” इत्यमरः । पद्मचक्रभृत्-पद्मचक्रधर्त । मङ्गलान्ता-
 मित्याव इति शेषः । अचलत्-आविष्ट ॥ २९ ॥

पुरलब्धधारुचमूपतभ्रम्-निशि च सा न स्वपती स्म पश्यति ।

नलस्यतारिप्रतिरोधनाद् वन-ग्रहेऽवरोधप्रतिषेधनक्रियाम् ॥ ३० ॥

अन्वयः—पुरलब्धधारुचमूपतः, सा चम्, निशि स्वप्नां वनगृहे अग्नि, अग्निप्रतिरोधनि
 रोधनाद्, अवरोधप्रतिरोधनक्रियाम् च न पश्यति स्म ॥ ३० ॥

वृत्तिः—पुरलब्धधारुचमूपतः-प्राग्न शान्तमन्त्रासौ चम्पति लेभामावका चारुचमूपतिः,
 पुराऽवतमकञ्च गच्छन् पुरावतञ्च पुरावतञ्च चामा चारुचमूपतिः पुरावतधारुचमूपतिस्तम्ब तथा ।
 सा-अग्निः । चम्-तथा । “चाहिनीं वृत्तां सगं वनं सैवमग्नीहिनी । अग्निनीं चम्पयन् स्वप्ना
 प्राग्नः ३/१/१ ॥ इत्यत्र चि । निशि-रात्रौ । अवरोध-अवरोधप्रतिरोधनि ।
 अग्निप्रतिरोधनिप्रतिरोधनाद्-अग्निं पश्यतिविषयत्वात् मित्रा अवस्थिता अग्निप्रतिरोधनात् च ते अग्निः

शत्रवो नलस्थितारयस्तेषां प्रतिरोधनम् प्रतिरोधो नलस्थितारिप्रतिरोधनम् तस्मात्तथा । अवरोधप्रति-
बन्धनक्रियाम्—अवरोधस्य सरोधस्य प्रतिबन्धनम् प्रतिबन्धो यत्र सा चासौ क्रिया व्यापारोऽवरोध-
प्रतिबन्धनक्रिया तान्तथा । क्व—कुत्र । न—नहि । पश्यति स्म—अपश्यत्, अपि सर्वत्रैवापश्यदिति
भावः ॥ ३० ॥

परैः कृता या नलदुर्गताकृतिर्धनैर्जनैः सैव च दुर्गताकृतिः ।

अदृष्टमप्यर्थमदृष्टवैभवा-दवाप्य सेनापतिना व्यधीयत ॥३१॥

अन्वयः—या, परैः, नलदुर्गताकृतिः, कृता, अदृष्टवैभवात्, अदृष्टम्, अपि, अर्थम्,
अवाप्य, सेनापतिना, सा, एष, धनैः, च, जनैः, दुर्गताकृतिः, व्यधीयत ॥३१॥

वृत्तिः—या—सर्वं वाक्य सावधारण भवतीति—नियमात् यैव चमूरित्यर्थः । परैः—अन्यैः,
शत्रुभिरिति यावत् । नलदुर्गताकृतिः—नलेनः पर्वतादिस्थविषमस्थानादिना दुर्गता दुःस्था आकृतिः
स्वरूप यस्याः सा तथा । कृता—विहिता । अदृष्टवैभवात्—धर्माधर्मसामर्थ्यात् । अदृष्टम्—अनवलोकितम्,
अनुभूतचरमिति यावत् । अपि—सम्भावनायमन्वयम् । “अपि सम्भावनाप्रश्नशङ्कागर्हा-
समुच्चये” इति मेदिनी । अर्थम्—वस्तु । अवाप्य—सम्प्राप्य, समधिगम्येति यावत् । सेनापतिना—
सेनानायकेन । स्थितेनेति पूर्वशेषः । सा—पूर्वप्रदर्शिता चम् । एव—खलु । धनैः—वित्तैः । च—पुनः ।
जनैः—लोकैः । दुर्गताकृतिः—दुर्गता दुरवगता कृतिः यस्याः सा तथा । व्यधीयत—समपाद्यत, अक्रि-
यतेति यावत् ॥ ३१ ॥

नलोदयस्याप्यनलोदयादभू-दभूतपूर्वा स्थितिराप्ततेजसा ।

भवेदवस्थेयमहो । क्षितौ न यां, करोति सुप्तिर्जनदर्शनातिथिम् ॥३२॥

अन्वयः—नलोदयस्य, अपि, आप्ततेजसा, अनलोदयात्, अभूतपूर्वा, स्थिति, अभूत्, अहो !,
क्षितौ, इयम्, आस्था, भवेत्?, सुप्ति, याम्, जनदर्शनातिथिम्, न, करोति ॥३२॥

वृत्तिः—नलोदयस्य—नलस्य नडाख्यतृणविशेषस्य सदयोऽभ्युदयो नलोदयस्तस्य तथा । अपि—
सम्भावनायाम् । आप्ततेजसा—आप्तस्य अनुभवेन वस्तुतत्त्वस्य कात्स्न्येन निश्चयवतो नान्यथा वादिन-
स्तेजः प्रतापः प्रभावो वा आप्ततेजः, तेन तथा । अनलोदयात्—अनलस्य चक्षुरदय उत्पत्तिरनलोदय-
स्तस्मात्तथा । अभूतपूर्वा—असंज्ञातपूर्वा । स्थितिः—अवस्था । अभूत्—अभवत् । अहो—प्रश्ने, वितर्क-
घाऽन्वयम् । “अहो प्रश्ने वितर्के च” इति मेदिनी । क्षितौ—पृथिव्याम् । इयम्—एतादृशी । अवस्था—

स्थितिः । मन्त्रे-आवेष्ट । मुक्तिः-स्वाप् । याम्-जगत्त्वाम् । जनदुर्धनानिधिम-अस्य लोकस्य
दुर्मन्त्रम् इतिर्जगदुर्मन्त्रम् तस्य अतिविर्गोचरो जनदुर्धनानिधिमन्तव्यता । न-नहि । करोति-सम्पा
दयति ॥ ३९ ॥

निमीलितादक्षियुगाद्य निद्रया, नलात्प्रणष्टारिवधूजनेन स ।

अवीक्षिताऽपि क्षितिशायिनेक्षितः स्मरादिवोन्वे करवालवालक ॥ ३३ ॥

अन्वयः-विद्रवा, विमीलिताम्, अक्षियुगाम्, च, यत्नम्, क्षितिशायिना, प्रवह्यारिवधूजनेन
अवीक्षिता, अपि उन्वे, स्मरात् इव करवालवालक, सः ईक्षितः ॥ ३३ ॥

वृत्तिः-विद्रवा-प्रमील्यता, ध्विसेनेति वाच्यम् । विमीलितात्-संमुखितात् । अक्षियुगात्-
नेत्रद्वयात् । च-युक्तम् । मन्त्रात्-पर्वणादिना विष्णुस्वाभावात् । क्षितिशायिना-भूतलवस्पर्शकारिणा ।
प्रवह्यारिवधूजनेन-प्रवह्य प्रकर्षेण जलमासादिवद्यस्य हे करवो रिपवो प्रवह्यारयस्तेषां वधूजक
रयनीयार्गो प्रवह्यारिवधूजकस्तेन तथा । अवीक्षितः-जनदुर्धनोक्तिः । अपि-सम्पादयताम् । उन्वे-
अविस्मयेन । स्मरात्-स्वाभावात् कम्पनीयम् । इव-यथा । करवालवालक-करवालक कश्चन वालक
संवाचकः, वालकं केना वधयोरभेदात् तेषां वालको वालवालकः, करेण हस्तेन वालवालकः कर
वालवालकः, कम्पनीयं कथमवृत्त्यर्थ इति परस्परवचनसुर्वाद्यस्युचितोऽर्थः । सः-सेतमानकः ।
ईक्षितः-अवलोकिता ॥ ३३ ॥

परासुतासावपि नायकेऽभवद् ब्रह्मोऽपि बाह्येन्द्रियमौन्मुद्रितात् ।

सविभ्रमा अकिंपि वैरिणो वधूः स्मरेप्रतिविस्मरेदशाप्यथादुमुता ॥ ३४ ॥

अन्वयः-अथ परासुतासावपि वैरिणा वधूः, स्मरे अतिविस्मरेदश्वं वाद्यं त्रिव
यौन्मुद्रितात्, अपि ब्रह्मः नायकं अकिंपि नहन्तुः, सविभ्रमा नमस् ॥ ३४ ॥

वृत्तिः-अथ-अवगच्छतम् । परासुतासावपि-वरा गता असत्ता माया अन्वेति परासुता प्रवह्यस्तु
स्वस्य माया परासुता तथा आसिन् प्राप्ति परासुतासिद्धतां तथा । सुसुप्तमाप्तावित्तर्कः । अपि-
सम्पादयताम् । स्वपठेरिति शेषः । वैरिणः-अतिपथ्यस्य शूलो । वधूः-सीयन्तिषी रयनीति पावत् ।
स्मर-मदने । अतिविः मेरदद्या-अतिविस्मरेता मपुञ्जा अत्यसीति वाच्यम् दशाऽन्यत्वा वक्ष्यते सा तथा ।
आमरकेति वाच्यम् । बाह्येन्द्रियमौन्मुद्रितात्-वाच्यानि च तन्मीन्द्रियाणि करणानि बाह्येन्द्रियाणि तेषां
मौन्मु-स्वविषयमप्यप्यमात्रो बाह्येन्द्रियमौन्मु तेन मुद्रिताम्-कथानिश्चयः स्वविषयमप्यप्यमात्रस्य
बाह्येन्द्रियमौन्मुद्रिताम्-तस्मात्तथा । अपि-सम्पादयताम् । ब्रह्म-यत्नता । नायके-जयो, स्वाभि-

नीति यावत् । चक्रिणि—चक्र राष्ट्र सैन्य वा, तन्त्रत्वादुभय वाऽस्त्यस्येति चक्री, चक्रवर्तीत्यर्थः, सार्वभौम इति यावत् । “चक्रः कोके पुमान् क्लीवं व्रजे सैन्यरथाङ्गयोः राष्ट्रे—” इति मेदिनी । अद्भुता—आश्चर्यकारिणी, अद्भुतमाश्चर्यमस्ति कार्य्यत्वेन यस्याः सा तथा “अभ्रादिभ्यः” ७।२।४६। इति मत्वर्थे अः प्रत्ययः । सविभ्रमा—विभ्रमेण विलासेन हाषभावादिना सहिता सविभ्रमा, बहुव्रीहि-समासः, सह शब्दस्य सादेशश्च । पतिविनाशेऽपि जाग्रत्स्मरदशा विभ्रमायाकलनादाश्चर्य्यकारित्व-मिति भावः । अभवत्—सवृता, समजायतेति यावत् ॥ ३४ ॥

छलत्स्वलत्पाद-पयोगतो वने, नलादपि प्राप्तभयो भयोज्झितः ।

अदर्शि संगोप्य कदाप्यवीक्षितः, प्रमीलया बाधनलीलया निजः ॥३५॥

अन्वयः—छलत्स्वलत्पादपयोगतः, वने, नलात्, अपि, प्राप्तभयः, भया, उज्झितः, अवीक्षितः, प्रमीलया, बाधनलीलया, निजः, सङ्गोप्य, कदापि, अदर्शि ॥ ३५ ॥

वृत्तिः—छलत्स्वलत्पादपयोगतः—पयसे जलाय गतः पयोगतः, पादेषु प्रत्यन्तपर्वतेषु गतः पादपयोगतः छलन्-ज्यपदिशन् चासौ स्खलन् स्खलनामादधत् छलत्स्वलन् स चासौ पादपयोगतः छलत्स्वलत्पादपयोगतः, छलेन ज्याजेन स्खलत्पाद यथास्यात्तथा पयसे जलाय पयसि जले वा गतस्त्वथा । निजजनस्य विशेषणम् । वने—कानने । नलात्—स्वस्थानात्, अनलात् इतिच्छेदो वा बह्वेतिर्यथः । अपि—खलु । प्राप्तभयः—प्राप्तमासादित भय मोतियेन स तथा । भया—दीप्या । उज्झितः—त्यक्तः । अवीक्षितः—अविमृष्टः । प्रमीलया—निद्रया । बाधनलीलया—दुःखलीलया । निजः—आत्मीयः । जनः इति शेषः । निजैरिति च शेषः । सङ्गोप्य—संयम्य, गोपयित्वेति यावत् । कदापि—कस्मिंश्चित्समये । अदर्शि—दृष्टः ॥ ३५ ॥

अभूत् सुरङ्गेक्षणता रिपुस्त्रियो, द्विषश्च सिंहासनभूः क्षमाभूतः ।

समीहिता-यैव भुवश्चिरोदयी, रहस्यमस्याः स महन्महीपतिः ॥३६॥

अन्वयः—रिपुस्त्रियः, सुरङ्गेक्षणता, च, द्विषः, क्षमाभूतः, सिंहासनभूः, समी, हिताय, एव, अभूत्, अस्या, सुः, चिरोदयी, सः, महीपतिः, महत्, रहस्यम्, (अभूत्,) ॥ ३६ ॥

वृत्तिः—रिपुस्त्रियः—शत्रुरमण्या । सुरङ्गेक्षणता—सरत्यनया सुरङ्गा गूढमार्गो भूमिमध्यवर्ती सते सुर्च (३० १०८) इत्युङ्ग, सुरङ्गा सुरङ्गा चैकार्थौ शब्दस्तोममहानिधिवचनात् । ‘सुरङ्गा तु सन्धिवा स्याद्, गूढमार्गो भुवोऽन्तरे’ ४।५।१ इत्यभि० चि० । सुरङ्गाया ईक्षणमवलोकन सुरङ्गेक्षण तस्य भावः सुरङ्गेक्षणता । प्रागपि रिपुराजरमण्याः शोभननृत्यभूमिदर्शनतात्मिका सुरङ्गेक्षणताऽऽसीद

साम्प्रतमपि साऽभूदिति चिह्नम् । 'एषा ज्ञानमूलकुमुदोदितलोकार्थः । च-पुनः । द्विपः-सत्रो ।
 क्षमाभूता-क्षमां क्षितिं क्षाम्तिं च विमर्शति क्षमाभूतपुस्तकं पराक्षितज्ञानं क्षमाभारकृत्वारिति ।
 सिंहासनम्-सिंहसाम्राज्यं यत्र तत् सिंहासनं शुद्धा वरीविवाद्य तत्र भू सिंहासनम्, गिरिपृष्ठ
 स्थानमितिवाचत्, 'भूय भूमिरिव क्षितौ, स्थाने च स्थानेकार्थः । पूर्वं तु प्रतिपक्षिणो मूयक राजसि-
 ङ्गामनायत्वात्मभूयभूयात्वात्परोक्षं वदति । मयीक्षिताय एव-यमयमपि यमयो समीचीनस्थितौ
 लघु समयवत् । यद्वा समी सहाबोरेण्यात् समी क्षिणीतुल्यः (क्षिणीक्षितापोनाम्) 'समी इममे
 वस्तुत्वा क्षिन्वो' मित्येवैकार्थः, क्षिपाय-अपेक्षे । भाग्यान्वयिषी क्षमी इमवान् क्षितावासीवस्तुना पुन
 क्षमीपारय इति । अमृत-समयवत् । अस्या-पुरोचरित्याः । भूय-इतिव्याम्, अकण्डपदकण्डनरत
 भूमेरितिवाचत् । चिरोदयी-चिरञ्जयतिव्याम् । मा-प्रसिद्धा । महीपति-यक्षवर्धनी जीसाम्निवासा
 मगवान् । मङ्ग-विपुलम् चरितं वाचत् । रहस्यम्-गोप्यम् । अकण्डोवर्मितिवाचत् । अमृतिक-
 प्राप्यन्वयेमिति ॥ ३६ ॥

अहो ! अहोभिर्महिमाहिमागमे प्रपद्यते यातिभिरन्वहं यथा ।

तथा महोभिर्गिरिमारिमारणाद्, रणादवाप्यस्य समं स्वसेनया ॥३७॥

अन्वयः-अहिवापने, अन्वहम् यातिभिः, अहोभिः, यथा महिमा, प्रपद्यते, तथा, अहो
 अरिमारणाद्, रणेनवा समम्, अन्व, महोभिः, गिरिमा, अवापि, अहो ॥ ३७ ॥

पृथिवी-अहिमाममे-क्षिपय जेत्यस्य अङ्गम् आगमनं सम्प्राप्तिरिति वाच्यव्रज्जती क्षिमाया
 इमन्ता, अविद्यमानो क्षिमागमो हेमन्ताऽत्रैवहिमागमा । वस्तुवर्धनिति । अन्वहम्-प्रतिविम्बम् ।
 योतिभिः-याया प्रकाशोऽस्त्येवामिति योतीनि "अयोऽनेकस्वरान्" अथवा इत्यनेन मत्तर्क इव प्रत्ययः ।
 अहोभिः-विषयो । "यत्नो विनश्यती वा तु कदाचि विर्यसवापरा" इत्यमरः । यथा-देन प्रकारेण ।
 महिमा-महत्त्वम् शीर्षवेतिवाचत् । प्रपद्यते-समवाप्यते । तथा-देन प्रकारेण । रणम्-पुद्गल
 पुद्गलोरित्यर्थः । अरिमारणात्-सन्धुचिमागमात् । स्वसेनया-स्वस्य आत्मना सना कण्ड स्वसेना
 निजकटकमित्यर्थः तथा तथा । ममम्-सह । अन्व-सेनागावकम् मगवता जीसाम्निवाच्यम् ।
 महोभिः-तेजोभिः । "महत्त्ववा तेजसो" इति मैत्रिणी । गिरिमा-गौरवम् गुण्येति वाचत् । अवापि-
 मग्नापि । समभिगत इति वाचत् । अहो-आश्चर्यं चित्तं वाऽप्यवयवम् ॥ ३७ ॥

गृहो मुक्ती मुरिदिनेर्जिपासती-मभिप्रपेद प्रति तां स्मरार्दिताम् ।

नृपोऽनुकम्पां चलनऽतिगौरवात् ततो गिरं प्रापदुपत्यर्क्षं त्यकाम् ॥३८॥

अन्वयः—भूरिदिनैः, स्मरार्दिताम्, गृहोन्मुखीम्, यियासतीम्, ताम्, प्रति, अनुकम्पाम्, अभिप्रपेदे, ततः, नृपः, चलने, अतिगौरवात्, गिरेः, त्यकाम्, उपत्यकाम्, प्रापत् ॥३८॥

वृत्तिः—भूरिदिनैः—भूरीणि प्रभुतानि च तानि दिनानि भूरिदिनानि तैस्तथा । बहुदिवसै-
रिति यावत् । स्मरार्दिताम्—स्मरेण स्मरणेन गृहस्मरेणेति यावत् । आर्दिता क्लेदिता स्मरार्दिता
तान्तथा । गृहस्मरणव्याकुलान्तःकरणामित्यर्थः । (अत एव) गृहोन्मुखीम्—गृहाय गृहं गन्तुं उन्मुखीम्
समुत्सुका गृहोन्मुखी तान्तथा । (अत एव) यियासतीम्—जिगमिपतीम् । ताम्—प्रसिद्धाम् सेनाम् ।
प्रति—लक्ष्यकृत्य, उद्दिश्येति यावत् । अनुकम्पाम्—कारुण्यम् । अभिप्रपेदे—समधिजगाम । ततः—
तदनन्तरम् । नृपः—राजा । अतिगौरवात्—गौरवस्यात्ययोऽतिगौरव तस्मात्तथा, शीघ्रमितियावत् ।
चलने—गमने सतीतिशेषः । गिरेः—पर्वतस्य । त्यकाम्—त्यामेव तां विश्रुतामितियावत् । उपत्यकाम्—
आसन्नभूमिम् अधोभूमिमिति यावत् । “दन्तकास्तु बहिस्तिर्य्यक् प्रदेशा निर्गता गिरेः । अधित्यको-
र्ध्वभूमिः स्यादधोभूमिरुपत्यका” ४।१०१॥ इत्यभि० चि० । प्रापत्—अध्यगच्छत् ॥ ३८ ॥

खगाचलेऽप्याविरभूच्चलाचला, प्रजा प्रजारक्षणवार्तयाऽर्तिभृत् ।

तपर्तुपूर्तावपि मेदसां भराद्, न लेभिरे स्थूलनरा हि के व्यथाम् ॥३९॥

अन्वयः—खगाचले, अपि, चलाचला, प्रजा, प्रजारक्षणवार्तया, अर्तिभृत्, आविरभूत्, हि
तपर्तुपूर्तौ, अपि, मेदसाम्, भरात्, के, स्थूलनराः, व्यथाम्, न, लेभिरे ॥३९॥

वृत्तिः—खगाचले—खे नभसि गच्छन्तीति खगा खेचरा विद्याधरा इति यावत्तेषाम् अचल-
पर्वत खगाचलो वैताड्यस्तस्मिंस्तथा । अपि—सम्भावनायाम् । चलाचला—अत्यधिकचलनक्रियावती ।
प्रजा—जनता । प्रजारक्षणवार्तया—प्रजारक्षणस्य सन्तानपालनस्य वार्ता वृत्तान्त उदन्त इतियावत्,
प्रजारक्षणवार्ता तथा तथा । ‘वार्ता वार्ताक्युदन्तयो’ रित्यनेकार्थः । अर्तिभृत्—अर्तिं पीडां विभर्ति
धारयतीत्यर्तिभृत् । आविरभूत्—प्रादुरभूत्, प्रकटीवभूवेति यावत् । हि—यतः । तपर्तुपूर्तौ—तपर्तौनि-
दाघस्य पूर्तिः पूरण समाप्तिरितियावत्, तपर्तुपूर्तिस्तस्यां तथा । अपि—पुनः । मेदसाम्—मज्जानाम् ।
भरात्—बाहुल्यात् । लक्षणया स्थूलत्वमुपगमनाद्धेतोरिति यावत् । के—किमात्मका । स्थूलनराः—
स्थूलाश्च ते नरा मानवा स्थूलनरा, स्थूल्यगुणयुक्तशरीरधारिण इति यावत् । व्यथाम्—पीडाम् ।
न—नेहि । लेभिरे—प्रायुः । समधिगता इति यावत् । चक्रिसेना यदा वैताड्ये समागता तदा तत्रत्या
प्रजा चलाचलाऽभवत्कष्टश्चापेति भावः ॥ ३९ ॥

दरादरादाऽऽश्रितकन्दरान्तरा, निरन्तरायस्मितया तथा नगे ।
दिनानि हीनानि समान्यऽमान्यमा-विमाधरीभिर्भिभ्रांघमूषिरे ॥४०॥

अन्वयः—दरादरात् आश्रितकन्दरान्तरा विरमरायस्मितया तथा नगे, अमान्यमा-विमाध-
रीभिः समानि हीनानि विमाध विमारांघमूषिरे ॥४०॥

वृत्तिः—दरादरात्—नगे मयञ्ज अदरोऽभवञ्ज दरादरस्तस्यात्तथा । “अर्धं श्रीमद्विराट्
काश्रद्धा साप्पसं ४०” १२९१५। इत्यभि । अथवा दरात्—अरत् इतिच्छेदः दरात् महादेवे, अरत्—
हीमात् । “अर्धं श्रीमं त्वरितं समुक्षिप्रमरं वृषम्” इत्यमरः । आश्रितकन्दरान्तरा—कन्दराया इष्यौ
अन्तर्मन्त्रम् कन्दरान्तरा, आश्रितमयिहितं कन्दरान्तर्वेषा तथा तथा । “दरी त्वात् कन्दर” १२९५
इत्यभि वि । निरन्तरायस्मितया—मिर्गोऽवरायो विष्णो कस्मात्तनिरन्तरायं वया सात्तथा स्मिताऽन्-
स्मिता निरन्तरायस्मिता तथा तथा “मोर्गोमारादृक्छगमना स्तोत्रकञ्जास्तमाभ्याम्” इत्यत्र स्तोत्रं तथा
स्तोत्रकञ्जेति क्रियाविशेषणवाचकपदौन स्यात्तदर्थमाह । तथा—अथवा । नगे—पर्वते । अमान्यमावि-
माधरीभिः—अमाया अमात्यजाया विमात्यर्ष्यौ रात्रया अमाविमात्यर्ष्यौ, अमान्तिवो मन्त्रविद्वत्
या अमाविमात्यर्ष्यौऽमान्यमाविमात्यर्ष्यस्तामित्तथा । समानि—दुष्वासि । हीनानि—लिप्थमानि ।
दिनानि—विषयाः । विमारांघमूषिरि—दधिरे । वृत्तानीति वाच्य ॥ ४० ॥

स्वकान्तिकीर्तिव्रजमौक्तिकरुज स्वता गुण याजयताऽऽशुगानुगम् ।

जिनेन को-दण्डकरण सानुगं, रुप समुक्षिप्य गुणो न योजित ॥४१॥

अन्वयः—स्वकान्तिकीर्तिव्रजमौक्तिकरुज, गुणम्, स्वता कोदण्ड, दण्डकरेण, जिनेन,
आशुगानुगम् सानुगम्, वृषम्, समुक्षिप्य, कः गुणः न योजितः ॥४१॥

वृत्तिः—स्वकान्तिकीर्तिव्रजमौक्तिकरुजः—स्वस्य अत्यन्ता कामिताः सौम्यर्ष्यम्, स्वकान्तिः,
वस्त्रा कीर्तिर्वेसा स्वकान्तिकीर्तिः, वस्त्रा व्रजः, समुद्रः स्वकान्तिकीर्तिव्रजः, स्वसौम्यर्ष्यविपक्षकीर्ति-
समूह इत्यर्थः । स एव मुद्रवाग्योक्तिद्वयम् मौक्तिकमात्रा स्वकान्तिकीर्तिव्रजमौक्तिकरुज तथा
तथा । गुणम्—पौरुषम् । स्वता—स्वमेव । योजयता—सम्भवयता । दण्डकरेण—दण्डा करे वज्र
स दण्डकरेण तथा । पानी राज्यदण्डं वाच्यतेत्यर्थः । जिनेन—अर्थात् भगवता साधितवायेत्यर्थः ।
आशुगानुगम्—अशु सौम्य गच्छन्तीत्याशुगा बाला, ये अशुगा अशुगमयसीका वज्र स आशुगानुगस्तथा ।
“आशुगो मादरे बाले” इति मेरिनी । सानुगम्—साधु पर्वतवृक्षयतुगच्छतीति साशुगस्तथा ।
पर्वतवृक्षस्तमित्यर्थः । वज्रः अशुगच्छन्तीत्याशुगा अशुगता, सेवका इति वाच्यः कः सक्षिप्यः साशु-
गस्तथा । अथवा जिनेनकरेणगुणकर्मकोदण्डमौक्तिकविशेषणवाचकतथा वरमिदमुपलब्धम् ।

समुद्दिश्य—लक्ष्योक्त्य । कः—किमात्मकः । गुणः—सन्धिविप्रहादिः । न—नहि । योजितः—प्रयोजितः ।
आयोजित इत्यर्थः । अनुसंहित इति यावत् । अपि तु सर्वोऽपि प्रयोजित इति भावः । अत्र कोदण्ड-
करेण धनुष्पाणिना जिनेन सानुगं नृपं समुद्दिश्य गुणो ज्या न योजित इत्यप्यन्वयो विधेय इति ॥ ४१ ॥

खगाद्रिराजं समरेष्वतन्द्रितं, श्रयन्तमन्तर्घटनागुणश्रियम् ।

पराक्रमः पञ्चमचक्रिणः क्रमा-निवार्य चक्रे क्रमसेवनोन्मुखम् ॥४२॥

अन्वयः—पञ्चमचक्रिणः, पराक्रमः, समरेषु, अन्तर्घटनागुणश्रियम्, श्रयन्तम्, अतन्द्रितम्,
खगाद्रिराजम्, क्रमात्, निवार्य, क्रमसेवनोन्मुखम्, चक्रे ॥४२॥

वृत्तिः—पञ्चमचक्रिणः—पञ्चमश्चामौ चक्री पञ्चमचक्री तस्य तथा । पञ्चमचक्रवर्तिनो भग-
वतः शान्तिनाथस्येति यावत् । पराक्रमः—चिक्रमः, उद्योगः सामर्थ्यमिति यावत् । समरेषु—युद्धेषु ।
अन्तर्घटनागुणश्रियम्—अन्तः मध्ये घटनागुणः, तस्य श्रीः जोभा, स एव श्रीः सम्पत् वा अन्तर्घ-
टनागुणश्रीस्तान्तथा । श्रयन्तम्—कुर्वन्तम् । अतन्द्रितम्—तन्द्रा आलस्य निद्रा वा सज्जाताऽस्येति
तन्द्रितं, न तन्द्रितोऽतन्द्रितं, अनलस इत्यर्थः, तन्तथा । खगाद्रिराजम्—खगाद्रेः वैताव्यस्य राजा
प्रभुः खगाद्रिराजस्तन्तथा विद्याधरेश्वरमितियावत् । “राजन् सखेः” ७।३।१०६॥ इत्यनेन अट् प्रत्ययः
समासान्तः । क्रमात्—क्रमशः । निवार्य—निरुध्य । क्रमसेवनोन्मुखम्—क्रमयोश्चरणयोः सेवन सेवा
क्रमसेवनम् तस्मिन् उन्मुख उत्सुकः क्रमसेवनोन्मुखस्तन्तथा । “चरणः क्रमणः पादः पदोऽद्विश्चलनः
क्रमः” २।२८०॥ इत्यभि०चि० । चक्रे—कृतवान् इति ॥ ४२ ॥

विराजिराजन्यजनस्य धोरणे-रणे-रणे दारुणरूपसम्पदः ।

कदाचिदस्या युवधैर्यलोपिनं, जयं निशम्याजनि राजनिग्रहः ॥४३॥

अन्वयः—रणेरणे, विराजिराजन्यजनस्य, धोरणे, दारुणरूपसम्पदः, अस्याः, कदाचित्,
युवधैर्यलोपिनम्, जयम्, निशम्य, राजनिग्रहः, अजनि ॥४३॥

वृत्तिः—रणे-रणे—धीप्सायां द्विर्भावाव्यतियुद्धमित्यर्थः । विराजिराजन्यजनस्य—विरुद्धो
राजते शोभते तच्छीले विराजी, “अजातेः शीले” ५।१।१५४॥ इत्यनेन तच्छीले णिन् प्रत्ययः, स चासौ
राजन्यजनः क्षत्रियलोकः विराजिराजन्यजनस्तस्य तथा । “क्षत्र तु क्षत्रियो राजा राजन्यो बाहु-
सम्भवः” ३।५२७॥ इत्यभि०चि० । धोरणे—नियमे । दारुणरूपसम्पदः—रूप स्वरूपञ्च सम्पत् सम्पत्तिश्च
रूपसम्पदौ, दारुणे रूपसम्पदौ यस्याः सा दारुणरूपत् तस्यास्तथा । अस्याः—भगवच्छान्तिनाथसम्ब-
न्धिन्याः प्रजाया इति शेषः । कदाचित्—जातु । कस्मिंश्चित्समये इति यावत् । युवधैर्यलोपिनं—

नृनां तस्मिन्मना वैर्यं वीरता धुवधैर्यम् तज्जोषयति ह्रीकरोति तच्छ्रीको धुवधैर्यकोटी तन्महा ।
अयम्—अयस्यम् । निष्ठम्—आकर्ण्यं जुलेभि वाचन । रात्रनिष्ठः—रात्रः स्वगात्रिरात्रस्य निष्ठो
रष्टः परात्रप इति वाच्यः । अत्रनि—वाचः । इति कोटिरवगतमित्येतेषां ॥ ४३ ॥

नृपः प्रसन्नो हि धनाय साधने—स्तदन्यथाऽयं निधनाय साधने ।

स्वगात्रिराजोऽस्य निदेशदेशने, नलोपिलोकादभृणोद्गुणोत्तरम् ॥ ४४ ॥

अन्वयः—हि नृपः, साधने, धनाय, प्रसन्नः, तदन्यथा, अयम्, साधने, निधनाय,
स्वगात्रिराजः निदेशदेशने नलोपिलोकात्, अस्य, गुणोत्तरम् अभृणोद् ॥ ४४ ॥

वृत्तिः—हि—निश्चयेन । नृपः—नराधिपः । प्रसन्नः—सीता । साधनैः—साधने निष्ठाया
प्रतिरिति साधनाभि, वनादिप्रसन्नोपकरणानि, वैस्तथा । धनाय—विधाया धनवीर्येण । तदन्यथा—
तद्विपर्ययः । अयम्—अयः, धुवधैर्यविवाच्य । साधनैः—साधनैरुपायैः । निधनाय—प्रसाद । य
वीर्येण । स्वगात्रिराजः—वैराज्यविधिवाच्यः । निदेशदेशने—निदेश आद्या विरहोऽस्तिविति
निदेशदेशनम् तस्मिन्मना । नलोपिलोकात्—न कोपयति निदेशं तच्छ्रीको नलोपी वैर्यकोटीविधिनिवे
र्णकस्य तस्मिन्मना विधायोपायमात्रं नलोपी प्रत्ययिष्य आद्य इति वाच्य वासी कोको वनो नलो
पिलोकात्तस्मात्तथा । अस्य—पञ्चमशक्तिः भगवता ज्ञानिनायकः । गुणोत्तरम्—गुणानां त्यागोत्तरं
वैर्योपायिनायकः समूहो गुणोत्तरस्तन्महा । अयुवोद्—अयुवीत धुवधैर्यमिति वाचन ॥ ४४ ॥

तमेव लब्ध्वावसरं तत स्मर-स्वरूपमूपाय स्वगात्रेश्वरः ।

निजाङ्गनापूर्वमपूषवस्तुमि कृताधिकोपाय-नमन्मुदेभवत् ॥ ४५ ॥

अन्वयः—ततः स्वगात्रेश्वरः तमे अवसरम्, एव लब्ध्वा कृताधिकोपाय, स्मरस्वरूपमूपाय
अपूर्ववस्तुमि, निजाङ्गनापूर्वम् वस्तुम्, मुदे अवत् ॥ ४५ ॥

वृत्तिः—ततः—अवसरम् । स्वगात्रेश्वरः—वैराज्यवतराजः, स्वगात्रेश्वर इति वाच्य ।
तमे—तस्मात्कामात्प्राप्तम् । अवसरम्—योग्यकामम् । एव—अवसरान्वयमवसरम् । लब्ध्वा—सम्प्राप्य ।
कृताधिकोपाय—इति अन्तर्भावितविशेषत्वात्कारित इत्यर्थः । अयि—अयिष्य कोपा कोपो र्धं स कृता-
धिकोपस्त्वै तया । स्मरस्वरूपमूपाय—स्मरस्वरूपस्य कर्णगुणव्याप्तौ मूपाय दृष्टीयात्काम स्मरस्व-
रूपमूपाय भगवात् ज्ञानिनायक इत्यर्थः, तस्मै तया । अपूर्ववस्तुमि—अपूर्वमि अमृतपूर्वमि अत्यन्त
अमृतवतीति वाच्य तामि वस्तुमि वैस्तथा । निजाङ्गनापूर्वम्—स्त्रीवरमयोपार्थं वचात्प्राप्तम् ।

नमन्-प्रणमन् । मुदे-हृषीय । अभवत्-समजायत । अत्र “कृताधिकोपायनमन्” इति श्लिष्टम् ।
तेन पक्षे-अधिकं पर्याप्तञ्च तदुपायनमुपहारः अधिकोपायनम् कृतं विहितं च तदधिकोपायनम्
कृताधिकोपायनम्, तेन मदयति हृष्यतीति कृताधिकोपायनमन् किपि रूपम्, खगाद्विराज विशेषण-
तयाऽवसेयमिति ॥ ४५ ॥

वरैरमुष्याभरणैर्मणीमयैः, शरीरशोभाजयजातमत्सरः ।

तदा परः कोऽपि युयुत्सयाऽपतद्, बलस्य नाशाय ससौप्तिकाशया ॥४६॥

अन्वयः—तदा, वरैः, मणीमयैः, अमुष्याभरणैः, शरीरशोभाजयजातमत्सरः, कोऽपि, परः,
युयुत्सवा, ससौप्तिकाशया, बलस्य, नाशाय, अपतत् ॥४६॥

वृत्तिः—तदा—तस्मिन्समये । वरैः—सुन्दरैः । श्रेष्ठैरिति यावत् । मणीमयैः—मण्यो मणयः
रत्नानीति यावत् प्रचुराणि सन्त्येष्विति मणीमयानि तैस्तथा । अत्र मणीशब्दः स्त्रीलिङ्गो ज्यन्तोऽव-
सेयः, यद् ‘गुरुगममणीसङ्कुल’ मिति संसारदावास्तुतौ, नैपथीयेऽपि ‘नृपनीलमणीगृहृत्विषा २।७५। इति ।
‘इतोऽक्त्यर्थाव’ २।४।३२। इतिङीः । अमुष्य—अस्य, भगवतः शान्तिनाथस्येति यावत् । आमरणैः—
आभ्रियते शरीरमेभिरित्याभरणानि तैस्तथा, अलङ्करणैरित्यर्थः । शरीरशोभाजयजातमत्सरः—शरीरस्य
स्वदेहस्य शोभा सौन्दर्यम् कान्तिश्छविरिति यावच्छरीरशोभा नस्या जयः शरीरशोभाजयस्तेन जात
उत्पन्नो मत्सरः क्रोधो यस्य स तथा । कोऽपि—काश्चिदनिर्वचनीयः । परः—शत्रुः । युयुत्सया—
योद्धुमिच्छया । समौप्तिकाशया—निशि सुषुप्तेषु भावः सौप्तिकम्, अभ्यासदनम्—छलादाक्रमणमिति
यावत् । अध्यात्मादित्वादिकण् तेन सहिता ससौप्तिका, सा चासावाशा मनोरथः ससौप्तिकाशा
तथा तथा । “प्रपातस्त्वभ्यवस्कन्दो धात्र्यभ्यासादनं च सः । तद्वात्रौ सौप्तिकम्” ३।४६५॥ इत्यभि०
चि० । बलस्य—सैन्यस्य । नाशाय—विनाशाय । विध्वसायेति यावत् । अपतत्—पतितः इति ॥४६॥

शराशरि व्यक्तगदागदि क्रुधाऽऽयुधाऽनुधावद्भटकोटिदारुणः ।

अमोघशक्त्या निजयेव मूर्तया, रणोऽभवद् भूरिभयाय भूसुजाम् ॥४७॥

अन्वयः—भूसुजाम्, भूरिभयाय, मूर्तया, निजया, अमोघशक्त्या, इव, शराशरि, व्यक्तगदागदि,
क्रुधाऽऽयुधाऽनुधावद्भटकोटिदारुणः, रणः अभवत् ॥४७॥

वृत्तिः—भूसुजाम्—सुब पृथिवीं मुञ्चन्ति पालयन्तीति भूसुजो राजानस्तेषान्तथा । भूरिभयाय—
भूरि अतिशयितञ्च तद् भयं भीतिर्भूरिभयम् तस्मै तथा । राजगणात्यन्तभीतिजननायेत्यर्थः । यद्वा
भूसुजाम् रणं भूरिभयाय लोकानामिति शेषः । मूर्तया—शरीरधारिण्या । निजया—स्वकीयया ।

अतिशयितसूक्ष्मकालविशेषेणैव । परिक्षिप्तसहस्रमार्गणः—परिक्षिप्ताः शत्रुसैन्योपरि पातिताः दूरी-
कृताश्च सहस्र सहस्रसहस्रव्याका मार्गणा वाणा याचकाश्च येन स तथा 'मार्गणस्तु शरेऽर्थिनि' इत्यनेकार्थः ।
सः—पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टतया प्रसिद्धः कश्चन वीरशिरोमणिः । पुरःप्रदोपे—अग्रिमक्षणे, अग्रिमसमये
वा । “प्रदोपः समये दोपे” इति मेदिनी । सेनापतिना—अनीकिनीनायकेन । शरैः—घाणैः । उरः—
वक्षः । विभिन्न—विशेषेण भित्त्वा, विद्वार्येति यावत् । यमातिथीकृतः—यमस्य कृतान्तस्य यमराजस्येति
यावत् । अतिथिः प्रार्थुणिको यमातिथिः, अयमातिथिर्यमातिथिः कृतः सम्पादितो यमातिथीकृतः ॥४९॥

मनः प्रसत्या विजयः श्रुतौ धृतः, क्षमाभुजा भीमनृपात्मजालयः ।

प्रदाय तस्मै गजवाजिराजितां, यथेच्छया देशभुवं पराजिताम् ॥५०॥

अन्वयः—क्षमाभुजा, भीमनृपात्मजालयः, विजयः, मनः, प्रसत्या, यथेच्छया, गजवाजिरा-
जिताम्, देशभुवम्, तस्मै, प्रदाय, श्रुतौ, धृतः ॥५०॥

वृत्तिः—क्षमाभुजा—क्षमां पृथिवीं भुनक्ति पालयति इति क्षमाभुक् तेन तथा । पृथिवीपाल-
केन भगवता शान्तिनाथेन । भीमनृपात्मजालयः—नृपस्य राज्ञ आत्मजः पुत्रो नृपात्मजः, भीम—
भीमनामा चासौ नृपात्मजः भीमनृपात्मजः स आलयो निवासस्थान यस्य स तथा । विजयः—जयः ।
मनःप्रसत्या—चित्तप्रसन्नतया । यथेच्छया—इच्छालुसारम् यथेप्सितमिति यावत् । गजवाजिराजिताम्—
गजा हस्तिनश्च वाजिनोऽश्वाश्च गजवाजिनः ते राजिता शोभिता गजवाजिराजिता तान्तथा । पराजि-
ताम्—रिपुपराजय विधायाधिगताम् परैः शत्रुभिरजिता पराजिता तान्तथा । देशभुवम्—देशस्य मण्ड-
लस्य भूमूमिः, देश एव वा भूदेशभूस्तान्तथा । तस्मै—भीमनृपात्मजाय । प्रदाय—वितीर्य्य दत्त्वेति
यावत् । श्रुतौ—श्रवणे कर्णे इति यावत् । धृतः—अधारि ॥ तदीयविजयश्रवणसमनन्तरमेव तादृश
विशेषणविशिष्टां देशात्मकभूमिं प्रादात्तस्मै भगवानिति भावः ॥ ५० ॥

ततः प्रयाणादवतीर्णकन्दरा-प्रपातदेशस्य नृपस्य तत्परम् ।

तदुच्चैर्य्यव्ययसंहितेषुणा-ऽरिणा रणोऽभूदरिणाऽसृजाऽरुणः ॥५१॥

अन्वयः—ततः, प्रयाणात्, अवतीर्णकन्दराप्रपातदेशस्य, नृपस्य, तत्परम्, तदुच्चैर्य्यव्ययसंहिते
षुणा, अरिणा, (सह) अरिणा, असृजा, अरुणः, रणः, अभूत् ॥५१॥

वृत्तिः—ततः—तदनन्तरम् । प्रयाणात्—प्रस्थानात् । अवतीर्णकन्दराप्रपातदेशस्य—कन्दरा
वैताल्यनगस्था खण्डप्रपाताभिधा दूरी तस्या प्रपातोऽतद्वत् कन्दरोप्रपातः तस्य देशः प्रदेशः स्थान-
मिति यावत्, कन्दराप्रपातदेशः, अवतीर्णः पूर्वदर्शितरीत्या प्रकाशपथादिक्रमेण पारितः कन्दरा-

प्रपातदेशो येन सोऽप्यतीर्णकम्पराप्रपातवैरासत्यं तथा । “प्रपातस्त्यततो धृगु” इत्यमरः । सुप्रस-
राद्वा श्रीमता इतिवाक्यम् । तन्परम्-तवन्परम् । तदुक्तधैर्यव्ययसंहितेयुजा-तस्य गगनता इति
नामस्य तवधैर्यमसिद्धयितधीरता तदुक्तधैर्यम् तस्य स्वभावाय विमलताय संक्षिप्ता सम्मानमासीत्
इत्यसौ वात्सा येन स तदुक्तधैर्यव्ययसंहितेयुक्तेन तथा । श्रिणा-सजुणा । (सह) श्रिणा-पक्षेण ।
'रथा' रथपाशोऽरि चक्रम् ॥१४१॥ इत्यभिधि । असृज्वा-वपिरेव रत्नेनसि नावत् । अलम्-
रत्नम् । रत्नमयो रत्नवर्णो वैति नावत् । रत्ना-मुद्रम् । असृज्वा-वपिरेव ॥५१॥

क्रमेण सेनापतिनाऽर्हदाज्ञया, धलन जिग्ये सुरसिधुनिष्कृतम् ।

वशीकृतस्तत्र वसञ्जनाऽङ्किना, स्मरेण च स्वात्मशरासनाधय ॥५२॥

अन्वयः—संवापतिना, अर्हदाज्ञया क्रमेण वलेव, सुरसिधुनिष्कृतम् विना च अङ्किना,
स्मरेण तत्र वल्गु स्वात्मशरासनाधया, अथा वशीकृतः ॥५२॥

श्रुतिः—सेनापतिना-कटकनामकेन । अर्हदाज्ञया-त्रिनेपरचक्रिणीशान्तिबाधलुप्तसकैव ।
क्रमेण-क्रमसः । वलेन-सैन्येन, सामर्थ्येन वा कन्वत्तत्वीकारादुभयेन वा । सुरसिधुनिष्कृतम्-
सुउज्ज्वलं वैभवं सिन्धुर्नदी सुरसिन्धुस्तत्र निष्कृतम्-गुहायाम् सुरसिधुनिष्कृतम् गङ्गावदवति
गुहायाम् इति नावत् । “निष्कृतस्तु गुहायाम्” ॥१०८॥ इत्यभिधि निष्कृतसम्बन्ध “अर्धवर्षा-
त्पारेहो वैहम् शरीरम् शरीरम् इत्यादिबुद्धिश्चिह्ना त्वीकृतत्वेना वशीकृतकोशालुसारात्कम् पुञ्जि
तथा कर्मवाच्यलुकारेण प्रथमैकमचमि “सुरसिधुनिष्कृतम् इति प्रयोगोऽनुपपन्नः नात् । विभ्ये-
विभम् । च-पुनः । अङ्किना-मूर्धिसूता, शरीरवारिनेति नावत् । स्मरेण-कल्पयेन । कल्पयेदुक्त
सौन्दर्यशक्तिना सेवापतिना केनेति नावत् । तत्र-वरेते । वसन्-निवसत् । स्वात्मशरासनाधय-
स्वात्मा निबन्धः शरासत्यं वशीकृतम् वाक्य आचारो यत्न स तथा पक्षे वशीकृतं शराणां
वशनाम् वाक्यवाचि शरासनाभि तत्रायाजना शरासनाधया र्वं वमन् वात्सा वैहम् स्वात्मनां वात्सा
शरासनाधयत्तथा । ‘स्वा कम्प पुंस्वात्मनि कृतो, जिह्वात्वीये वनेऽजिह्वाम्’ वात्सा पुंस्वि स्वात्मावेऽपि
प्रथममन्तोरपि । वृत्तावपि मन्वीषाणां, शरीरमन्तोरपि इत्युपपन्न मेदिनी । ‘सरं वले, सरा पुनर्
विशारे, कम्पतेऽमन्तोरपि’ इत्यनेकार्वा । वल्गु-कोक । वशीकृतः-वशीकृतो विविधा ॥५२॥

अमुष्य धीरस्य जयाय साहसी वशीकृतमममुषा स चक्रिणा ।

तत प्रयाप्ते गजवाजिराजिभिः समं समादाय समा विमृत्तिका ॥५३॥

मलाध्वनि द्वेपिषलं दधद् ध्वनिं सदा खलु न्यां विशिखैःसनामयन् ।

पुरस्सरीमय चमूयति स्वयं, श्रोत्रं तत्प्राणद्वेषसहये ॥५४॥

अन्वयः—धीरस्य, अमुष्य, जयाय, साहसी, सः, चक्रमुचा, चक्रिणा, वशीकृतः, गजवा-
जिराजिभिः, समम्, समाः, विभूतिकाः, समादाय, ततः, प्रयाणे, बलाध्वनि, ध्वनिम्, दधत्,
द्वेपिवलम्, तदा, खलु, विशिखैः, ज्याम्, सनाथयन्, चमूपतिः, पुरस्सरीभूय, तत्प्राणदवाणसञ्चयैः,
स्वय, रुरोध, ॥५३-५४॥

वृत्तिः—धीरस्य—धैर्यान्वितस्य, स्वतन्त्रस्य वा 'धीरो धैर्यान्विते स्वरे' इति मेदिनी । अस्य—
सेनापतेः । जयाय—विजयाय । साहसी—साहसं हृष्टः अविमृश्य कार्यकारित्वं हिताहितानपेक्षं कर्म
वेति यावत्, अस्थेति साहसी । सः—प्रसिद्धः आक्रान्ता कश्चिद्वीर इति यावत् । चक्रमुचा—चक्रम्
अस्त्रविशेषं मुञ्चतीति चक्रमुक् चक्रमक्षिप्ता, तेन तथा । चक्रिणा—चक्रमवर्तिना, सार्वभौमेनेति यावद्-
भगवता शान्तिनायेन । वशीकृतः—अधीनोक्तः, स्वायत्तीकृत इत्यर्थः, जित इति यावत् । गजवाजि-
राजिभिः—गजा हस्तिनश्च वाजिनोऽश्वाश्च गजवाजिनस्तेषां राजयः श्रेणयः समूहा इति यावद् गज-
वाजिराजयः ताभिस्तथा । समम्—सह । समाः—सकलाः । “समग्र सकल समम्” ६।६९॥ इत्यभि०
चि० । विभूतिकाः—विभूतयः सम्यक्तयः एव विभूतिकास्तास्तथा, स्वार्थे कः प्रत्ययः । समादाय—
सम्यग् गृहीत्वा । ततः—तस्मात् स्थानात् । प्रयाणे—प्रस्थाने । बलाध्वनि—बलानां सैन्यानामध्वा
मार्गो बलाध्वा तस्मिंस्तथा । ध्वनिम्—अव्यक्तशब्दम् । दधत्—धारयत् । द्वेपिवलम्—शत्रुवर्गम् ।
तदा—तस्मिन् समय एव, सर्वं वाक्यं सावधारणं भवतीति नियमात् । खलु—निश्चयेन । विशिखैः—
वाणैः । ज्याम्—सौर्वीम् । सनाथयन्—सयोजयन् । चमूपतिः—सेनानायकः । पुरस्सरीभूय—अपुर-
स्सरः पुरस्सरो भूत्वा पुरस्सरीभूय, अप्रेसरीभूयेति यावत् । तत्प्राणदवाणसञ्चयैः—तेषां बलानां
प्राणः असवः तत्प्राणास्तान् ध्वन्ति—अवखण्डयन्ति समूलमुन्मूलयन्तीति तत्प्राणदास्ते च ते वाणास्तत्प्रा-
णदवाणास्तेषां सञ्चयास्तत्प्राणदवाणसञ्चयास्तैस्तथा । स्वयम्—आत्मना । रुरोध—अवरुरोध, निवारया
मासेति यावत् । अत्र—चतुर्थपादस्यानापन्नः—“कृपाणपाणिं सह सेनयाऽरुधत्” । इत्यपि पाठो दृश्यते
कृपाणं खङ्गं पाणौ हस्ते यस्य स कृपाणपाणिश्चमूपतिः सेनया—कटकेन सह समम् अरुधत्—न्यवारयत्”
इति तदर्थः परन्वेतत् पाठापेक्षया प्रथमः पाठः साधीयान् अन्यथा तस्य द्वेपिवलं सेनया सह अरुधत्”
इत्येव पौनरुक्त्यप्रसङ्गात् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

पुरः स्फुरन् कोऽपि सुरश्चमू सृजन्, भयातुरां भैरवफेरवारवैः ।

निमज्जयामास यशांसि सशये, युयुत्सुरस्या विविधायुधैः क्रुधा ॥५५॥

अन्वयः—भैरवफेरवारवैः, भयातुराम्, चमूम्, सृजन्, क्रुधा, विविधायुधैः, युयुत्सुः, पुरः,
विलसन्, कोऽपि, सुरः, अस्याः, यशांसि, सशये, निमज्जयामास ॥५५॥

वृत्तिः—मैरवकेरवारवाः—केरवाणां शिवाणां शृगावीमामिति वाच्यं, आरवाणं आरावाः स्या
इति वाच्यं केरवारवाः, मैरवा मयानकाश्च ते केरवारवा मैरवकेरवारवास्यैस्तथा । “शृगावो
अन्तुः केरु केरुवाः केरवाः शिवाः” १।१५५। इत्यमि वि । “सन्धे निनाममिर” —आरवारवा
मरावदिरावा” इत्यमरः । मयातुराम्—साध्वसजनिताम् । “मयं श्रीमद्विराट् वासवा वासव
वत्” १।२१५ इत्यमि वि । यमूस्—सेनाम् । सुवन—कल्याणम् । कृषा—कोषेन । विविबायुषैः—
विविधानि बहुप्रकारानि च वायुनायुषानि इत्यादि विविधानुषानि तैस्तथा कर्मैः पुनरुक्तः—पुनरुक्त-
यत्केवावाच । (अवयव) पुरः—अग्रतः । “पुरं पुरस्तात् पुरतोऽग्रतः” १।१५५ ॥ इत्यमि वि ।
विष्मन्—विष्मन्मातः सन्निष्ठमानो वा । कोऽपि—कश्चिदनिर्दिष्टमाया । सुरा—दैवा । अस्याः—स्वते
वाया । मैन्वा वा । यमू—कीर्तिम् । सुंघये—घनैरे, विरुद्धकोटिशिवात्मगदितान् संतवा विरु-
प्रयोधं बलम् इमां सेवासम्यरीयसेनां मैमीयन्मां वा प्राप्नुवाविति सन्धे इति वाच्यं । निमज्जयामास-
न्ममयवत् । यसः सन्धेइहोक्तमविदेहवायासेति भावा ॥ ५५ ॥

तदा तदावेशविनाशनाशया पुरन्दर सुन्दरभीरुदायुष ।

यशांसि तेनेऽस्य जयोदयादनु-स्मरंस्त्रिलोकीविजयार्जितान्यपि ॥५६॥

अवयवः—तदा तदायुषः सुन्दरभीः पुरन्दरः, अत्यन्तं अनुस्मरः, तदावेशविनाशनाशना-
शयादनात् त्रिलोकीविजयार्जितानि अपि यशांसि, तेने ॥५६॥

वृत्तिः—तदा—तस्मिन् काले । तदायुषः—एव कल्पमायुषमर्थं यस्य स तदा । सुन्दरभी-
शोमन्तुष्टिनामी । पुरन्दरः—इन्द्रः । अस्य—सेनापतेः क्षान्तिविर्न वा । अनुस्मरम्—स्मरणप्रमाणम् ।
“स्वत्वर्चदधरा” १।२११। इत्यनेन वैकल्पिकमन्त्रम् । तदावेशविनाशनाशया—अस्य पूर्वोक्त-
विशेषपथिशिष्टमूर्तिर्मात्रम् । सुरस्य आदेशा संरम्भा तदावेशः, तस्य विनाशार्थं शिबंस्मन् तदा-
वेशविनाशनाम् तस्य आशा अभिधाया तदावेशविनाशनाशा तदा तदा । “आवेशारोपी संरम्भे”
१।१५५। इत्यमि वि । कषादयात्—विजयोत्पत्तेः । अत्येति शेषः । त्रिलोकीविजयार्जितानि-
त्रिकोत्पत्तीलोककर्म-उविजयत्रिलोकीविजयत्वेन अर्जितानि समुपाजितानि धम्मानि विवाच्यं । त्रिलोकी-
विजयार्जितानि । अपि—सम्भावनायाम् । यशांसि—कीर्तिः । तेने—विस्तारवाचा ॥ ५६ ॥

अनन मैमी घटयिष्यतस्तथा—ऽम्यमित्र(त्र्य)भावादनुगां बलस्य च ।

अभूद् विलम्ब सुरसि घुसैकते, कृताष्टमस्यापि जिनस्य चक्रिप्रः ॥५७॥

अवयवः—तदा अम्यमित्र(त्र्य)भावाद् च बलस्य अनुगम् यदीयं, अनेन, चक्रिप्रः,
कृताष्टमस्यापि जिनस्य घुसैकते, कृताष्टमस्यापि, अभूद्, ॥ ५७ ॥

वृत्तिः—तथा—तेन प्रकारेण । अम्यमित्र(ज्य)भावात्—आभिमुख्येनऽमित्रमलङ्गामी अभ्य-
मित्र्यस्तस्य भावोऽभ्यमित्र्यभावस्तस्मात्तथा । “अभ्यमित्रमीयञ्च” ७।१।१०४। इत्यनेन यः प्रत्ययः ।
च-पुनः । त्रलस्य—सैन्यस्य । अनुगाम्—अनु पश्चाद् गच्छतीत्यनुगा तान्त्वथा । भूमीम्—भीमदुहितरम् ।
अनेन—सेनापतिनामुना । घटयिष्यतः—सङ्गमयिष्यतः । कृताष्टमस्य—दिनत्रयन्यापकोपवासात्मक
प्रवचिशेषोऽष्टमः, (भाषायामष्टमशब्दतया प्रमिद्धः) कृतो विहितोऽष्टमो येन स कृताष्टमस्तस्य तथा ।
अपि—सम्भावनायाम् । जिनस्य—अर्हतः । चक्रिणः—चक्रवर्तिणः, भगवतः शान्तिनायक्येति यावत् ।
सुरमिन्धुर्मन्त्रे—सुराणां देवानाम् सिन्धुर्नदी सुरमिन्धुर्मन्त्राफिनी, गङ्गेति यावत्, तस्याः सैकतम्
सिकता बालुकाः सन्त्यस्मिन्निति सैकत पुलिनम् सुरसिन्धुसैकतम् तस्मिन्स्थथा । पुलिनं तज्जलोच्चित्रम्
सैकतञ्च” ४।१४४। इत्यभि०चि० । विलम्बः—कालाधिक्यापनम् । अभूत्—अभवत् ॥५७॥

प्रसन्नया स्वःसरिता तनुभृता, विधेरवन्ध्येच्छतया व्यलासि तत् ।

विमुद्रपद्माननया सविभ्रम-प्रकाशवद्दर्शनयाऽप्ययौदु नृपः ॥५८॥

अन्वयः—विधेः, अवन्ध्येच्छतया, प्रसन्नया, तनुभृता, स्वःसरिता, व्यलासि, तत्, अपि,
विमुद्रपद्माननया, सविभ्रम-प्रकाशवद्दर्शनया, नृपः, अयौत् ॥५८॥

वृत्तिः—विधेः—वैषम्य । अवन्ध्येच्छतया—अवध्या निष्फलत्वाभाववती सफलेति यावत् ।
इच्छा अभिलाषो यस्य सोऽवन्ध्येच्छस्तस्य भावोऽवन्ध्येच्छता तथा तथा, सम्भावितस्यासम्भावितस्य
चापि कर्तुं शक्यतयेति यावत् । प्रसन्नया—प्रसादगुणवत्या, स्वच्छया, हृद्ययेति यावत् । तनुभृता—
तनू शरीर विभक्तिं धारयतीति तनुभृत् तथा तथा, मूर्तिमत्येति यावत् । स्वःसरिता—स्वर्गवर्षाधिक्या,
गङ्गयेतियावत् । व्यलासि—विलासितम् । तत्—तथा । अपि—सम्भावनायाम् । विमुद्रपद्माननया—
विमुद्र विरहितमुद्र पद्मम् कमलमेव आनन वदन मुद्रमिति यावद्यस्याः सा विमुद्रपद्मानना तथा
तथा । सविभ्रमप्रकाशवद्दर्शनया—विभ्रमेण विलासेन सहितः सविभ्रमः स चासीत् प्रकाश आलोकः
सविभ्रमप्रकाशः तद्दृष्टेर्ने नयने यस्याः सा सविभ्रमप्रकाशवद्दर्शना तथा तथा । “चक्षुरक्षीक्षण
नेत्र नयन दृष्टिरम्बकम् । लोचन दर्शन दृक् च” ३।२३९। इत्यभि०चि० । तयेति शेषः । नृपः—राजा ।
अयौत्—अमिलत् ॥५८॥

मरालगत्या विलसत्तरङ्गया, न गङ्गया निर्मितचक्रसङ्गया ।

अभेदि तत्तादृगनङ्गमार्गणैः—मनोऽस्य नारीवपुषाऽपि च प्रभोः ॥५९॥

अन्वयः—मरालगत्या, विलसत्तरङ्गया, निर्मितचक्रसङ्गया, च, नारीवपुषा, अपि गङ्गया,
तादृगनङ्गमार्गणैः, अस्य प्रभोः, तत्, मनः, न, अभेदि ॥५९॥

वृषिः—मराकशस्या—मराकश इक्ष्म गतिरिव गतिर्षस्याः सा मराकशस्तित्वा तथा । इक्ष्म-
गतेरिव वाचत् । “वृष्यमुखावच” ३।१।३३। इत्यनेन वृष्योद्विष्यमासा, पूर्वसमासोत्तरपरीमृगति-
सम्पन्न कोष्य मराकशा गतिर्षस्याः सा तथा ववेति वा । विहसत्तरङ्ग्या—विहसत्-क्षोभाभास्त-
रङ्गो मङ्गो वस्याः सा विहसत्तरङ्गा तथा तथा । आविष्-सत्तरङ्ग्येतिष्येत्तरङ्गा व-आविष्ठा रगोव
कमुवा यथा सद्भाषो वक्ष्य स आविष्कसत्, ईदृशो रङ्गविषयामिष्यो वक्ष्य साऽऽविष्कसत्तरङ्गा
तथा तथा, पक्षे-विमिः पक्षिमिर्हसन्वा क्षोभाभावात्तरङ्गा मङ्गा वक्ष्य सा विहसत्तरङ्गा तथा तथा ।
निर्मितचक्रसङ्ग्या—निर्मितो विरचितप्रकोपेन वकाचर्तेन कोपेन सङ्ग वक्ष्यो वक्ष्य सा निर्मितचक्रसङ्गा
तथा तथा । पक्षे चक्रं छेत्तं राट् वक्ष्यत्वयेति चक्रम्, “वक्ष्याविष्या” ७।१।३३। इत्यनेन वक्ष्ये “व-
प्रत्यया, तथा व निर्मितप्रकोपेन चक्रिणा सङ्गा छान्तिष्य वक्ष्य सा निर्मितचक्रसङ्गा तथा तथा ।
“वक्ष्य कोपे पुन्यम् कवीर्षं व्रजे छेत्तवत्तयोः । राट् वक्ष्यत्तरे कुम्भकारोपकरवाच्योः । वकाचर्ते”
इति-मेतिषी । व-पुन्य । नारीवपुषा—वीक्ष्यमाविष्या । अवि-सम्भावनायाम् । सङ्ग्या—सम्भावना ।
टाटमनङ्गमार्गजैः—अव्यक्त कर्षणं मार्गजा भावा अव्यक्तमार्गजा टाटमनङ्गिवाच्य ये अव्यक्तमार्गजा
स्वाटमनङ्गमार्गजास्तैस्तथा । अस्य-पञ्च । प्रमो-विमो, मगवता स्तुतिनाम्येति वाचत् ।
तद्-विमोक्तवा प्रसिद्धमित्यर्थः । मना-अन्तर्करणम् । न-वदि । अयेदि-मिहम्-विकारमार्गज-
मिति वाचत् । ॥५॥

हृत् मनोमूवशवर्ति कान्तया सरोजकोशस्तनहंसकस्पृशा ।

बलं तथा तत् सममेदि मार्गजै-र्यदस्य पौष्पेरपि धैर्यकञ्चुकम् ॥६॥

अन्वयाः—सरोजकोशस्तनहंसकस्पृशा, कान्तया, तथा वत्, रौन्ः, अवि मार्गजै, वत्,
धैर्यकञ्चुकम् तयमेदि तत्, वक्ष्य, मनोमूवशवर्ति, कृतम् ॥६॥

वृषिः—सरोजकोशस्तनहंसकस्पृशा—सरसि कात्तारे कार्य सरोजम् कम्बम् तत्र कोशो
कम्बको सरोजकोशौ वाचिव स्तनौ कुशौ सरोजकोशस्तनौ तौ हंसौ रावहंसाविवेति सरोजकोश-
स्तनहंसौ तौ स्पृशतीति सरोजकोशस्तनहंसकस्पृश् तथा तथा । कान्तया—मनोजारिण्या । तथा—
वीक्ष्यमाविष्या गङ्गा । यद्-वक्ष्याद्येतो । “वत्तयतस्तो द्वेत्” इत्यमरकोशः । रौन्ः—पुष्पाणां
कुमुदामासिमां गौष्वा, पुष्पसम्पत्तिगा, तैस्तथा । अवि-सम्भावनायाम् । मार्गजैः—वर्णैः । कर्ष-
येति शेषः । अस्य-वक्ष्य । धैर्यकञ्चुकम्—धैर्यं वीर्या कञ्चुकं वारणाय इवेति धैर्यकञ्चुकम् ।
“विषोक्त्य जात कृपांशो वारणाय कञ्चुकम्” ३।३।३३। इत्यभि०पि । सममेदि—साधितं तथा
कात्तया मिहमित्यर्थः । तद्-वक्ष्याद्येतो । वक्ष्य—तैवम् । अव्यक्तमित्येति । मनोमूवशवर्ति-

मनोभूवः कामस्य वश आयत्तत्वं मनोभूवशस्तत्र वर्तते तच्छील मनोभूवशवर्ति, कामाधीनमित्यर्थः ।
कृतम्—विहितम् ॥६०॥

किमन्यदद्यापि यदस्त्रतापितः, शिवो वशीन्द्रः शिवया वशीकृतः ।

स्मरेण लक्षीकरणेऽपि लक्षशो—ऽप्यलक्षधीर्नाप्यत लक्ष्यतां प्रभुः ॥६१॥

अन्वयः—अन्यत्, किम्, अद्यापि, यदस्त्रतापितः, वशीन्द्रः, शिवः शिवया, वशीकृतः, स्मरेण,
लक्षशः, लक्षीकरणे, अपि, अलक्षधीः, प्रभुः, लक्ष्यताम्, न, आप्यत ॥६१॥

वृत्तिः—अन्यत्—अपरम् । किम्—किमात्मकम्, वस्तु कथनीयमिति शेषः । अद्यापि—अधु-
नापि । यदस्त्रतापितः—यस्य कामदेवस्य अस्त्रम् आयुषम् यदस्त्रम् सम्मोहनादिबाणपञ्चकम् तेन तापितः
सन्तापितः व्याकुलीकृत इति यावत् तथा यदुक्तम् ‘सम्मोहोन्मादनौ च शोषणस्तापनस्तथा । तत्स्मभनश्चे-
तिकामस्य, शराः पञ्च प्रकीर्तिताः’ इति । वशीन्द्रः—वशीषु जितेन्द्रियेषु इन्द्रः श्रेष्ठो वशीन्द्रः । शिवः—
शम्भुः । महेश्वर इति यावत् । शिवया—भवान्या सर्वमङ्गलयेति यावत् । “शिवा भवानी रुद्राणी
शर्वाणी सर्वमङ्गला” इत्यमरः । वशीकृतः—स्वाधीनीकृतः । स्मरेण—कन्दर्पेण । लक्षशः—लक्षपदस्य
बहुत्वोपलक्षकतया अनेकश इत्यर्थः । लक्ष्यीकरणे—शरव्यीकरणे । लक्ष्यपथानयने इति यावत् । अपि—
सम्भावनायाम् । अलक्षधीः—न लक्ष कपट यत्र सा अलक्षा, तादृशी धीर्बुद्धीर्यस्य स तथा । “कपट
कैतव दम्भः कूट छद्मोपधिश्छलम् । व्यपदेशो मिष लक्ष निभ न्याजः” ३।४२॥ इत्यभि०चि० ।
निष्कपटबुद्धिरित्यर्थः । प्रभुः—विभुः, भगवान् शान्तिनाथ इत्यर्थः । लक्ष्यताम्—शरव्यताम्, लक्ष्यविषय-
तामिति यावत् । न—नहि । आप्यत—प्राप्यत ॥६१॥

हरिर्यदासीजलधीहिताश्रयः, पितामहो वारिजमाश्रयत्यहो ।

अनङ्गजं तापमुपेत्य सोऽप्यभू—जिनेश्वरेऽनङ्गज एव साङ्गजे ॥६२॥

अन्वयः—अहो !, यत्, अनङ्गजम्, तापम्, उपेत्य, हरिः, जलधीहिताश्रयः, आसीत्, पितामहः,
वारिजम्, आश्रयति, सः, अपि, साङ्गजे, जिनेश्वरे, अनङ्गजः, एव, अभूत् ॥६२॥

वृत्तिः—अहो—आश्चर्य्यं । यत्—यस्मात् । अनङ्गजम्—कामजन्यम् तत्प्रयोज्य वा । तापम्—
सन्तापकम्, कामपीडामिति यावत् । उपेत्य—प्राप्य । हरिः—भगवान् विष्णुः । जलधीहिताश्रयः—
जलधौ सागरे ईहितो वाञ्छित आश्रय आधारो येन स तथा । आमीत्—अभवत् । पितामहः—
प्रदा, धाता, विधातेति यावत् । ‘(यः स्वपितामहमपि नितान्तवृद्धमतिपूज्य शब्दैः पोदयतीति

सोऽयं पीडयतीति किं बाष्पम् । त्वसिद्धं कमलासक्तं कामसम्पत्तौ नोऽप्येवमितम् । प्रवीणमानोऽपि
 मातङ्गाय, सम्पाद्यन्मनोऽप्येवमप्युक्तं परेण यत् इति कामसम्पत्तौ मातङ्गाय । बारीकम्-
 कमलम् । आश्रयति-अवच्छिन्ने । सा-साक्षात् कामः । अपि-सम्पाद्यमानम् । साङ्ग-साङ्ग-
 अङ्गः पुत्रस्तेन सङ्गितः साङ्ग-अस्तमित्यथा । विनेस्वरे-वैवाधिवेदे-भगवति स्नात्विताये इति बाष्पम् ।
 अनङ्ग-न अङ्ग-पुत्रो यत्नः साङ्ग-अङ्ग, 'बन्धा, निर्णय इति बाष्पम् । एव-अवधारणावस्थ-
 यम् । अयम्-अवधत् ॥६१॥

सदङ्गसङ्गं कुलशैश्यालिनीं सितानिजाङ्गां दधत् स्वरूपतः ।

स्मरं तनुच्छायतया तमात्मनः परं प्रभुं नाकमिदं मनोभव ॥६२॥

अन्वयः—मनोभवा, काम्या, तनुच्छायतया कुलशैश्यालिनीम्, सितानिजाङ्गां विवाहम्,
 दधत् सङ्गसङ्गम् स्वरूपतः स्मरम् परम् तम् नाकमिदम् प्रभुम्, न ॥६२॥

वृत्तिः—मनोभवा-काम्या । आत्मना-स्वयम् । तनुच्छायतया-तन्वी स्वस्या छाया होमा
 यम् स तनुच्छायतया मातङ्गसङ्ग-तया-तया तथा, स्नात्वितायाप्येवमप्युक्तं परेण यत् इति कामसम्पत्तौ नोऽप्येवमितम् ।
 कुलशैश्यालिनीम्-कुलशैश्यालिनी, बन्ध इति बाष्पम्, देवः परंता इति कुलशैश्यालिनी-“वपनेन व्याज्यते
 सान्नायुष्ये” १.१.११ । इत्यनेनोपमितसमासा । तेन शब्दे होमते तच्छीला कुलशैश्यालिनी,
 “व्याज्यते शीले” १.१.११ । इत्यनेन तच्छीले ‘मिन्’ प्रत्यया वाच्यता । सितानिजाङ्गां विवाहम्
 मिदं पाठः । निजाङ्गां-स्वीकृत्यमात्मनम् । दधत्-वारधनम् । सदङ्गसङ्गम्-सन्निवृत्तौ नानाविधानि
 च तान्नाङ्गसङ्गपदाः सङ्गानि कैस्तेषां वा सङ्ग आसङ्गो यत्नः स सङ्गसङ्गसङ्गता । स्वरूपतः-
 स्वस्य आत्मनो रूपं होमार्थं स्वरूपम् वदन्तया आकाशविशो वा । परम्-मेवम् । स्मरम्-अनुरक्तम् ।
 तम्-प्रसिद्धम् । भगवन्तम्-स्नात्वितायामिति पाठः । नाकमिदम्-परमविदम् । प्रभुः-समर्थः ।
 न-नहि । अवधति होमा ॥ ६२ ॥

प्रसाधितेऽस्मिन् भरते महीमुजा जनोऽपि नानाविधयान् प्रपन्नवान् ।

सदारतासक्तश्च सरित्तटं शशाक शङ्के न स लङ्घितुं नरः ॥६३॥

अन्वयः—महीमुजा अस्मिन् भरते प्रसाधिते, नरः, अपि नानाविधयान् प्रपन्नवान्,
 सदारतासक्तश्चः सः, नरः सरित्तटम्, लङ्घितुम्, न लङ्घय (शक्ति) ननु ॥६३॥

वृत्तिः—महीमुजा-मही इति मही मुक्तिः पाठ्यतीति महीमुज् देवः तथा, राज्ञा भगवता
 स्नात्वितायेनेति बाष्पम् । अस्मिन्-प्रसिद्धम् । भरते-भरतदेशे । प्रसाधिते-प्रसाधिते संस्कारिते वा ।

जनः—‘लोक’ । अपि—सम्भावनायाम् । नानाविषयान्—विविधदेशान् ? प्रपन्नान्—समधिगतवान् ।
 मदारतामक्तरुचिः—दारयन्ति दीर्यन्ते एभिरिति वा दाराः, पुँल्लिङ्गो बहुवचनान्तश्च, एकवचनान्तोऽपि
 दृश्यते’ यल्लक्ष्यम्—धर्मप्रजासम्पन्ने दारे नान्य कुर्वीत” इति “न्यायावाया” ५।३।१३४॥ इति घञि
 साधु’ तथा च दारैः—पत्न्या दारेण पत्न्या वा संहितः सदारस्तस्य भावः सदारता दारा इत्यर्थः,
 प्रकृतिजन्यबोधे प्रकारीभूतो भावः” इति सिद्धान्तात् ‘तल’ प्रत्ययप्रकृति—सदारग्रन्थजन्ये दाम्प्रका-
 रकाश्रयविशेषकबोधे दाराणां प्रकारीभूतत्वात् सदारतायां सक्ता आसक्ता वा रुचिरमिलापो यस्य
 स सदारतामक्तरुचिः, “पत्नी महचरी पाणिगृहीती गृहिणी गृहा । दारा क्षेत्रम्” ३।१०६॥ इत्यभि०
 चि० । यद्वा सदेति पृथक् रतासक्तरुचिरिति च पृथगवसेयमर्थस्तु न्यक्त एव । सः—प्रसिद्धः । नरः—
 मानव । मरित्तटम्—सरितो नगा’ तटस्तीरम् सरित्तटन्तन्तथा । लङ्घितुम्—उल्लङ्घयितुम् पारयितुमिति
 यावत् । न—नहि । शशाक—अशकोत् । ममर्थोऽभूदिति यावत् । (इति) शङ्ख—वितर्कयामि ॥६४॥

उरोभुवा कुम्भयुगेन जृम्भितं, मनोभुवो दुर्गधिया जिघृक्षतः ।

चमूपतेः सा रमतोद्भवे निशो—ऽप्यतीरभावेन मतिः सतीरते ॥६५॥

अन्वयः—मनोभुवः, दुर्गधिया, उरोभुवा, कुम्भयुगेन, जृम्भितम्, जिघृक्षत चमूपतेः, सा,
 मतिः, अपि, निशः, उद्भवे अतीरभावेन सतीरते, अरमत् ॥६५॥

वृत्तिः—मनोभुव—कामस्य । दुर्गधिया—कोट्युद्वया । उरोभुवा—उरसो यश्चमो भवतीति
 उरोभूस्तेन तथा । कुम्भयुगेन—कलशायितस्तनद्वयेन । जृम्भितम्—विलसितम् । जिघृक्षतः—प्रहीतु-
 मिच्छतः । चमूपतेः—सेनानायकस्य । नैपधस्येति यावत् । मा—विलक्षणत्वेन प्रसिद्धा । मतिः—बुद्धिः ।
 निशः—निशाया’ । रात्रेरिति यावत् । उद्भवे—उद्गमे । अपि—सम्भावनायाम् । अतीरभावेन—
 अपारतया । सतीरते—सत्या समीचीनया पतिव्रतयेति यावत् रत सम्भोग’ सतीरतम् तस्मिँस्तथा ।
 “रत सुरतगुह्ययो” इति मेदिनी । सम्भोगसुरतशब्दौ च पर्यायतयाऽतिप्रसिद्धौ । अरमत्—
 अक्रीडत् ॥६५॥

क्रमात् प्रयाणेऽस्य पुरस्तराः पुरां, नवोपहारेण वयस्कृतेन किम् ।

अधीश्वराः स्वानुगता गताः स्वयं, प्रसाद्य भेजुः सकलास्तमुद्बलम् ॥६६॥

अन्वयः—क्रमात्, प्रयाणे, अस्य, पुराम्, पुरस्तराः, स्वानुगतम्, गता सकलाः, अधी-
 श्वराः, वयस्कृतेन, नवोपहारेण, तम्, प्रसाद्य, स्वयम्, उद्बलम्, भेजुः, किम्, ॥६६॥

हृदिः—कमात्—कमला । अस्य—अगस्त्यः शान्तिनामस्य । प्रयागे—प्रयाने । पुरा—अपरा-
जम् । “यूः कौ पुरी, नगर्णो वा” इत्यमरः । पुरम्परा—पुरोऽपरा सरसि यच्छन्तीति पुरस्सरा,
अप्रगामिना, अप्रगण्डा इति यावत् । स्वानुगताम्—स्वस्य आत्मनोऽनुगा बहुवचनं स्वानुगतामेतां
यावः स्वानुगता वास्तवा । वृत्ताः—प्राप्ताः । सङ्गताः—समस्तान् मित्रिणा इति यावत् । अर्धमिरा—
रात्रात् । वयस्कृतेन—वयसा वासुधेन कृतो विद्वितो वयस्कृत्यस्तेन, वयसे—वाङ्मनस्य कृतो—विद्वितो
वयस्कृत्य तेन तथा वा । नवोपहारेण—नवो नूतनप्रासादुपहारो न्यायम् नवोपहारस्तेन तथा ।
तस्—वयस्कृतित्वा प्रसिद्धम् अगस्त्यं शान्तिनामसि यावत् । प्रयाग—सम्प्रत्यक्ष । स्वयम्—आत्मना ।
उत्सवम्—अन्तःकृतं वस्त्रम्—सामर्थ्यमुत्सवम् उत्तमा । मेतुः—सिधेचिरे, प्राप्तवन्त इति यावत् ।
किम्—कथंहायाम् ॥११॥

जयादहं पूर्विकया स्ववाहिनी, समाहसात्साहृतयाऽवगाहिनी ।

अथा सरिदुर्गमपि प्रतीर्य सा, स्वतः परावृत्य ददौ स्वदौर्जने ॥६७॥

अन्वयः—जयात् अहंपूर्विका ससाहसोत्साहवता अवगाहिनी सा स्ववाहिनी, सरिदुर्गम्,
अपि, प्रतीर्य जगत् स्वतः, परावृत्य, स्वदौर्जने ददा ॥६७॥

हृदिः—जयात्—विजयाद्देशोऽपि । अहंपूर्विका—अहं पूर्वयहं पूर्वमिति सम्भावना, अहंपूर्विका
तथा तथा । “अहंपूर्विका पुनः ।” “अहंपूर्वं यहं पूर्वमिति” ॥३३॥ इत्यपि चि । ससाहसोत्साहवता—
अविद्वत्पक्षार्थकारित्वम्, द्विवादित्वानेपथं कर्म वा साहसस्य सहायः ससाहसः, ससाहसः असाहसः
परपरजम्बावादिभ्यश्चिज्जम्बा औज्ज्वलाद्विचित्रातिविज्ञो यस्य स ससाहसोत्साहवत्तया वा
ससाहसोत्साहता तथा तथा । अवगाहिनी—अवगाह्यन्तीति विद्वितेति यावत् । सा—प्रसिद्धा ।
स्ववाहिनी—विजानीकिनी, स्वसैन्यमित्यर्थः । सरिदुर्गम् सरित्तटे तुर्गं प्राकारं सरिदुर्गमवत्तया ।
अपि—सम्भारनायाम् । प्रतीर्य—तीर्य । जया—जया । स्वतः—आत्मना सङ्गमनाम् । परावृत्य—
अन्तर्भावित्वावर्त्तयत्वात्परार्थेत्यर्थः । स्वदौर्जने—दुर्जनाणां दुष्टानां सङ्ख्यामिति यावत् समूहः,
दौर्जनेम् स्वस्य आत्मना दौर्जने स्वदौर्जनेम् वसित्तया । ददौ—दत्तवान् । विद्वितवतीति यावत् ।
वाङ्मनसि—अर्थात्—“वा” वातोऽन्तर्भावित्वं कथञ्चित् परमो सङ्गधीवा, वस्तुस्तु “वा”
बहुवचनं बहुवर्थात् वस्तुतया, “अग्निहोत्राणां मित्राणां अपेक्षां ददातीति पातङ्गमहायागप्रयोग-
वर्गनारायणायपि बहुवर्थादनेन वाचापि बहुवर्त्येन मणित्वमिति सुधीर्मित्रियावतीत्यम् ॥६७॥

स्वदुर्गमङ्गे मवनेऽवनेर्जने यने विलम्बे जडता हस्तत्रया ।

मयाद् रिपूणां नृपते स्फुरन्महो—ऽनलस्य तन्वी इदं विवेक यत् ॥६८॥

अन्वयः—यत्, स्वदुर्गभङ्गे, अवने, जने, वने, भवने, विलम्बे, भयात्, हसत्प्रपा, रिपूनाम्, तन्वी, जडता, स्फुरन्महोऽनलस्य, नृपतेः, हृदयम्, विवेश ॥६८॥

वृत्तिः—यत्—यस्माद्धेतोः यत्र वा । स्वदुर्गभङ्गे—स्वदुर्गस्य निजप्राकारस्य भङ्गो विध्वंसः स्वदुर्गभङ्गस्तस्मिन्स्थितः । अवने—मत्स्या निमित्तत्वार्यकतया रक्षणनिमित्तमित्यर्थः । “भवनेऽवनेर्जने” इति पाठे तु पञ्चम्याः प्रयोज्यत्वार्यकतया स्वदुर्गभङ्गे हेतुत्वमनुसन्वेयम् । जने—लोके । वने—कानने । भवने—गृहे । काननात्मरुगृहे इति काननस्य गृहत्वेन रूपणाद्रूपकालङ्कारः । विलम्बे—सम्बद्धे । सती-तिशेपः । भयात्—साध्वसात् । ह्यमत्रपा—ह्यमन्ती हासमापन्ना त्रपा लजा यस्याः सा तथा । रिपूनाम्—शत्रूनाम् । तन्वी—तन्वीव तन्वी कृशा । जडता—जाड्यम्, विरहव्यथाविष्कारमात्रमेव जीवनावस्थानमिति यावत् । स्फुरन्महोऽनलस्य—स्फुरत् विलसत् महस्तेजो यस्य स स्फुरन्महाः, स चामावनलोऽग्निः स्फुरन्महोऽनलः तस्य तथा, देदीप्यमानत्वविशिष्टतेजस्त्ववद्वहिरूपस्येत्यर्थः । नृपतेः—राज्ञः श्रीमतः शान्तिनाथस्येति यावत् । हृदयम्—अन्तःकरणम् । विवेश—प्रविष्टा ॥ ६८ ॥

अपह्वानस्य जनाय यन्निजाः, प्रजाः कचिच्छैलवनादिषु द्विपः ।

मृगेक्षणानामभवच्छला दशा, मृगेक्षणानामिव भूमिभृद्भयात् ॥६९॥

अन्वयः—यत्, कचित्, शैलवनादिषु, निजाः, प्रजाः, जनाय, अपह्वानस्य, द्विपः, मृगेक्षणानाम्, भूमिभृद्भयात्, मृगेक्षणानाम्, इव, दशा, चला, अभवत् ॥६९॥

वृत्तिः—यत्—यस्मात्कारणात् । कचित्—कुत्रापि । शैलवनादिषु—शलाः पर्वताश्च वनानि काननानि च शैलवनानि, तान्यादिः प्रधानं येषु स्थानेषु तानि शैलवनादीनि तेषु तथा । निजाः—स्वीया, आत्मीया इति यावत् । प्रजाः—लोकान्, स्वाश्रितजनानिति यावत् । “लोको जनः प्रजा” ३।१६५। इत्यमि० चि० । जनाय—प्रतिपक्षलोकाय । अपह्वानस्य—गोपायतः । द्विपः—शत्रोः । मृगेक्षणानाम्—हरिणलोचनानाम्, रमणीनामिति यावत् । भूमिभृद्भयात्—भूमिभृत् । पृथिवीपालकात् भय भीः भूमिभृद्भयम् तस्मात्तथा । मृगेक्षणानाम्—हरिणजनयनानाम् । इव—यथा । दशा—अवस्था । “दशावस्थादीपवर्त्त्योः” इति मेदिनी । चला—चञ्चला । अभवत्—अभूत् ॥६९॥

अजन्यतश्चञ्चलया दधद् रिपो-रधीरतामस्य कृतं मनोभुवा ।

अनाधिपत्यं दिशतीममुं स्वतः, स्वतः स तत्याज सराज राजताम् ॥७०॥

रथाङ्गपक्षिणी—तडागस्य कासारस्य भाग एकदेशस्तडागभागस्तत्र तिष्ठतीति तडागभागस्था सा चामौ रथाङ्गपक्षिणी चक्रवाकी तडागभागस्थरथाङ्गपक्षिणी एवेतिशेषः । सर्वं वाक्य सावधारण भव-
तीति नियमाद्वा तडागभागस्थरथाङ्गपक्षिण्येवेत्यर्थः । अवोधि—अजानात्, अवागच्छदितिशेषः ॥७१॥

समुच्छलद्वाजिरजोभिरञ्जसा, नभस्तले सतमसाकुलेऽरिपोः ।

पुरश्चलच्चक्ररुचा सुहृत्कृता, निशा च शय्या च शशाङ्गकोमला ॥७२॥

अन्वयः—समुच्छलद्वाजिरजांभिः, अञ्जसा, सतमसाकुले, नभस्तले, अरिपोः, निशा, पुरश्चल-
च्चक्ररुचा, सुहृत्-कृता, रिपोः, पुरः, चक्ररुचा, असुहृत्, निशा, कृता, च, शय्या, शशाङ्गकोमला, च ॥७२॥

वृत्तिः—समुच्छलद्वाजिरजोभिः—समुच्छलन्ति सम्यगूर्ध्वं गच्छन्ति च तानि वाजिरजांसि
अश्वसुरोत्थापितधूलयं समुच्छलद्वाजिरजांसि तैस्तथा । अञ्जसा—तूर्णम्, सत्वरमिति यावत् । मन्त-
मसाकुले—सतत तमोऽन्यकारम्, सन्तमसम्, “समवान्धातु तमसः” ॥३१८०॥ इत्यनेन ‘अव’ प्रत्ययः
समासान्तः । सन्तमसेन आकुल व्याप्त सन्तमसाकुलम् तस्मिँस्तथा । नभस्तले—आकाशमण्डले ।
अरिपोः—मित्रस्य । कृते इति शेषः । निशा—रात्रिः । पुरश्चलच्चक्ररुचा—पुरोऽप्रतश्चलद्विलसद्यधक्रमस्त्र-
विशेषः पुरश्चलच्चक्रमं तस्य रुक् कान्तिः पुरश्चलच्चक्ररुक् तथा तथा । पुर इति पृथक् पदं वा । “रुक्
खी शोभाद्युतीच्छासु” इति मेदिनी । सुहृत्—प्रिया । कृता—विहिता । रिपोः—शत्रोः । पुरः—अप्रतः ।
चक्ररुचा—अश्वविशेषद्युत्या । असुहृत्—प्राणहरी । निशा—रात्रिः । कृता—विहिता, इतिच्छेदाच्छे-
दाभ्यां द्विविधोऽर्थोऽनुसन्धेयः । च—पुनः । शय्या—आस्तरणम् । शशाङ्गकोमला—शशानां हरिणा-
नाम् अङ्गस्त्रिह यस्यां सा शशाङ्गा सा चासौ कोमला मृदुला शशाङ्गकोमला । अभवदितिशेषः । च-
पाठपूर्णे ॥ ७२ ॥

(पाठान्तरम्)

नृपप्रतापाम्बुजवान्धवोदये, सुहृद्वधूनामिव वर्द्धने श्रियाः ।

प्रियाऽभवत्सा-न-सुहृन्मृगीदृशां, निशा च शय्या च शशाङ्गकोमला ॥७३॥

अन्वयः—नृपप्रतापाम्बुजवान्धवोदये, श्रियाः, वर्द्धने, इव, सुहृद्वधूनाम्, सा, निशा, प्रिया,
अभवत्, सुहृन्मृगीदृशाम्, निशा, च, शशाङ्गकोमला, शय्या, च, प्रिया, न, अभवत् ॥७३॥

वृत्तिः—नृपप्रतापाम्बुजवान्धवोदये—अम्बुनि जले जातान्यम्बुजानि कमलानि, तेषां बान्धव-
प्रकाशकत्वाद्बन्धुः, प्रिय इति यावत् अम्बुजवान्धवः, प्रतापः प्रभावस्तेज इति यावत् एव अम्बुज-
वान्धवः सूर्यः प्रतापाम्बुजवान्धवः, नृपस्य चक्रवर्तिनः शान्तिनाथस्य प्रतापाम्बुजवान्धवः नृपप्रतापा-

सुखवाचकः तस्य वक्ष्यः प्रकटयति सुप्रतापान्मुञ्चन्त्यर्थवत्तस्मिंस्तथा । श्रिया-अन्वया, सम्पत्ते, सोमायाः वा । वर्धने-वृद्धौ । इव-वधा । सुहृद्वृत्ताम्-मित्रकाम्याम् । सा-समुत्साहकरत्वेन प्रसिद्धाऽपि । निष्ठा-राशिः । श्रिया-इषा । योगाग्निनेति शेषः । अमवत्-अमृतं सम्पन्नेति यावत् । यद्वा-असुहृद्वृत्तामित्येव त्वत्वात् तत्त्वे सति असुहृद्वृत्ताम्- शिपवकामिनीनाम् । श्रिया-अन्वया । वर्धने-वृद्धौ । इव-वधा । सा-प्रसिद्धा । निष्ठा-राशिः । श्रिया-इषा । अमवत्-रात्रेर्मास्मानवसरत्वात् । यद्वा सुहृद्वृत्ताम्-सुष्ठु इत्यन्तीति सुहृद्वृत्तौ, तेषां वन्वा कमिन्वा सुहृद्वृत्तास्तस्मात्तथा । चौरक्षीवामित्यथा अवधा अन्तःसुहृद्वृत्तीत्याम् असुमित्रार्थादिहृद्वृत्तपरिवाचीनाम् । सा श्रिया न अमवदिति । यथापसुर्व्वस्य मित्रत्वात्, रात्रौ चौर्य्याविकारात् चौर्य्यप्रहरेणमात्रम् । सुहृन्मृगीदृश्याम्-मित्रसम्बन्धिपरिजडोचनत्वात् । निष्ठा-राशिः । अ-पुनः । दृष्टादृष्टोमहा-स्मरणा श्रीवन्तामहः चिह्नं स्मरादृष्टेन कोमला इषा स्मरादृष्टोमला । दृष्ट्या-आस्तरणम् । अ-पादपुरणे । श्रिया-रक्षिता । न-नहि । अमवत्-सम्पत्ता । यथापसुर्व्वसास्तत्रास्त्वद्वाच्ये । विरोधामात्रा-लंकारः ॥३॥

स्मरोपतप्तोऽपि मृशं न स प्रभुः, प्रभोर्निदेशेन विना कदाचन ।

अमूपतिर्भीममुवा कनिष्ठया, वशीकृतस्तां परिणेतुमुद्यधी ॥३॥

अन्वयः-स, मृशम्, स्मरोपतप्तः, अपि, प्रभोः, निदेशेन विना, ताम्, परिणेतुम् । प्रभुः, कदाचन, कनिष्ठया गीयमुवा, वक्ष्यतीः । अमूपतिः वशीकृतः ॥३॥

वृत्तिः-सः-अमूपतित्वेन प्रसिद्धो नैवता । मृशम्-अल्पतमम् स्मरोपतप्तः-स्वरेण मरनेन उपतप्तः सन्दृष्टा स्मरोपतप्ता कामवीक्षित इति यावत् । अपि-सम्भावनायासम्भवम् । प्रभोः-ईश्वरत्वविमर्शं स्मृतिनात्मकम् । निदेशेन-आदेशेन । आशयेति यावत् । विना-अन्वयेन । ताम्-भीममुदि वरम् । परिणेतुम्-चक्रेहुम् । न-नहि । प्रभुः-समर्था । अमवदिति शेषः । कदाचन-अनुचितम् । कनिष्ठया-वशिष्ठया । श्रीवद्वधा-गीमाद् मवतीति भीमम् । गीयकम्वा तथा तथा । वक्ष्यतीः-विक्षयमुक्तिः । अमूपतिः-सोमानायकः । नैवता इति यावत् । वशीकृतः-स्नेहरत्ना स्वान्वीकृतः, ॥३॥

रूपस्य तद्भावविदा निदेशतो, विदर्भराजं सनयामयावत ।

रसेन सेनापतिरप्युद्धवान् निगूढभावामपि तां तदन्तरे ॥३॥

अन्वयः-(तः) तद्भावविदा रूपस्य निदेशतो विदर्भराजम् वक्ष्याम्, अपावत तेषामपि, अपि तदन्तरे, निगूढभावाम् अपि ताम् रसेन उद्धवान् ॥३॥

वृत्तिः—तद्भावविदः—तस्य नैपथस्य भावोऽभिप्रायस्तद्भावस्तं वेत्ति जानाति इति तद्भाव-
वित्, तदभिप्रायविज्ञातेत्यर्थः, तस्य तथा । नृपस्य—राज्ञः, श्रीमतः शान्तिनाथस्य । निदेशतः—
आदेशात् । विदर्भराजम्—विदर्भस्य तदाख्यजनपदस्य राजा राट्, पार्थिव इति यावत् । विदर्भराज-
स्तन्तथा । पृथीतत्पुरुषसमासः, 'अट्' प्रत्ययश्च समासान्तोऽवगन्तव्यः । तनयाम्—दुहितरम्, पुत्री-
मिति यावत् । अयाचत—प्रार्थयत् । याचेर्धातोर्द्विकर्मकत्वाद्धेतोर्विदर्भराजशब्दादपि द्वितीयाविभक्तिः
सङ्ख्यातेति बोध्यम् । सेनापतिः—अनीकिनीनायकः, नैपथ इति यावत् । अपि—सम्भावनायाम् ।
तदन्तरे—तयोः कन्यकयोरन्तरम्—मध्यम् तदन्तरम् तस्मिंस्तथा । निगूढभावाम्—निगूढोऽनभिव्यक्तो
भावोऽभिप्रायः क्रिया, लीला वा यस्याः सा निगूढभावा तान्तथा । अपि—सम्भावनायाम् । ताम्—
कनिष्ठिकाम्, भीमदुहितरमितियावत् । रसेन—अनुरागेण । उदूढवान्—परिणीतवान्, उपायस्तेति
यावत् ॥ ७४ ॥

कृपाणतः केचन केऽपि चक्रतः, परेऽपि तन्मार्गणवेधमार्गतः ।

त्यजन्त्यसूनु शर्म च मानिनो वरं, भुवि स्म सैन्येऽस्य समीपमागते ॥ ७५ ॥

अन्वयः—अस्य, सैन्ये, समीपम्, आगते, (सति) भुवि, केचन, मानिनः, कृपाणतः, केऽपि,
चक्रतः, अपि, परे, तन्मार्गणवेधमार्गतः, असूनु, वरम्, शर्म, च, त्यजन्ति ॥ ७५ ॥

वृत्तिः—अस्य—सेनापतेः, नैपथस्येति यावत् । सैन्ये—कटकं सेनायामिति यावत् । समीपम्—
निकटम् । आगते—आयाते (सति) । भुवि—पृथिव्याम् । केचन—केचित् । मानिनः—मानवन्तो,
मनस्विन इत्यर्थः । कृपाणतः—खड्गात् । केऽपि—केचन, मानिनो जना इत्यर्थः । चक्रतः—तदाख्याख-
विशेषात् । अपि—पुनः । परे—अन्ये मानिन इति शेषः । तन्मार्गणवेधमार्गतः—तस्य सेनापतेः मार्गणा-
घाणास्तैर्यो वेधो वेधन तस्य मार्गतोऽन्वेपणतः, सेनानीक्षिप्रशरवेधवर्त्तत इति यावत् । 'मार्गणस्तु
शरेऽर्थिति' इति 'मार्गो मृगमदे मासे, सौम्यश्रेऽन्वेपणे पथी'ति चानेकार्थः । असूनु—प्राणान् । च—
पुनः । वरम्—श्रेष्ठम् । शर्म—सौख्यम्, निर्द्वैतिमिति यावत् । त्यजन्ति—विजहति, अन्तर्भावितणिग-
र्थत्वात्त्याजयन्तीति वाऽनुसन्धेयम् ॥ ७५ ॥

अयाचितैरेव

नयाञ्चितैर्जया—दुपायनैरागमनादुपायनम् ।

कृतः प्रसन्नः स यतो महाशया—स्त्यजन्ति न त्वेकमयाचितव्रतम् ॥ ७६ ॥

अन्वयः—जयात्, अयाचितै, एव, नयाञ्चितैः, उपायनैः, उपायनम्, आगमनात्, सः,
प्रसन्नः, कृतः, यतः, महाशया, तु, एकम्, अयाचितव्रतम्, न, त्यजन्ति ॥ ७६ ॥

वृत्तिः—अथाह—विजयात् । पञ्चम्याहेत्यर्थत्वविषयज्ञात् विजयाहोरीत्यर्थः । अथाविधैः—
अप्रामिती । एह—विशेषणसङ्गतत्वात्सम्बन्धेनसम्बन्धेदात्मकमवधारणमेवकारार्थः, यथा 'राम एवा-
यम्' इत्यत्र विशेषणसङ्गतत्वादेवकारः इदमन्वावच्छिन्ने विशेष्ये रामत्वात्सम्बन्धं शब्दच्छिन्ने
रामत्वं बोधयति प्रकृतेऽपि तथैवकारः क्वात्तन्त्रत्वावच्छिन्ने विशेष्ये अथावितत्वस्यपावितत्वसम्बन्धं
शब्दच्छिन्ने वाचित्वसम्बन्धं बोधयतिव्याप्त्यर्थम् । नयावित्तः—नीतिमवच्छिन्ने । उपायन—
उपहारः । उपायनम्—अथनक्त मार्गस्य समीपमुपायनम् साधीनार्थं क्वात्तन्त्रत्वात्तन्त्रीमात्रा समाप्ता ।
आगमनाह—आगमनं स्वीकृत्य । "तन्त्रकथा कथाऽऽपारे" राजश्री । इत्यनेन 'पञ्चमी । तः—सेनापति
त्वेन प्रसिद्धो नैवकः । इत्युक्तः—इह, समुद्र इति यावत् । कुतः—विहिता । यतः—कस्मात् । महा
ह्वयाः—महान् विशाल जालघोऽभिमात्रा वेधान्ते महाम्भवाः । तु—किन्तु । एकम्—केवलम् । अथापि
अनम्—अवाचनविवरणम् । न—नहि । त्यजन्ति—विजहन्ति ॥ ७६ ॥

मृषा विपादाभिनयादयं क्वचिद् नृपाय नून नमत स्वतेजसा ।

तदीयदुर्नीतिनिवारणेच्छया रणेच्छया स्वकुक्षमप्युपादिशत् ॥७७॥

अन्वयः—अयम् क्वचित्, मृषा विपादाभिनयात् स्वतेजसा, यत्ने, नृपाय, तदीयदुर्नीतिनि-
वारणेच्छया, रणेच्छया, नूनम्, स्वकुक्षमम्, अपि उपादिशत् ॥ ७७ ॥

वृत्तिः—अयम्—असौ सेनापतिः । क्वचित्—क्वचित् । मृषा—मिथ्या । विपादाभिनयात्—
प्रशस्तिद्विराश्रयात्तत्परावादिशब्दाऽनुतापो विपादस्तत्र अभिषेका पराजयतापम् विपादाभिनयस्त-
स्यात् तथा । मृषाविपादाभिनयावित्येवं वा पदं समस्तमनुसन्धेयम् । स्वतेजसा—निजमतायेन ।
नमते—प्रहीनयते । नृपाय—राष्ट्रे । तदीयदुर्नीतिनिवारणेच्छया—दुष्टा नीतिर्मतो दुर्नीतिः तत्र नृपत्वेन
तदीया सा ज्ञातो दुर्नीतितदीयदुर्नीतितत्त्वा निवारणं व्रीह्ययम् तदीयदुर्नीतिनिवारणमेच्छा
तदीयदुर्नीतिनिवारणेच्छा तथा तथा । रणेच्छया—युद्धाभिलाषेन । नूनम्—तिथयेन । स्वकुक्षमम्—
निजकोपम् । अदि—सम्भावनायाम् अवयवम् । उपादिशत्—वात्तन्त्रमात्रेकार्थत्वात्तदर्थम् ॥ ७७ ॥

यदा प्रयाणान्तरितापि भीमजा जुगाप नि श्वासतर्ति वियागजाम् ।

मिपेण केनाऽप्ययमगम्य तज्जनाद् निनाय तां काप्यवलम्ब्य सन्निभिम् ॥७८॥

अन्वयः—यदा, भीमजा, यदाशान्तरिता अपि केनापि मिपेण विपादजाम्, विःपातवर्ति,
तृणैः, यवत्, अन्वयस्य क्वचि तद्विधिम्, अवयवम्, ताद्, विपाद ॥ ७८ ॥

वृत्तिः—यदा-यस्मिन् समये । भीमजा-भीमनरेन्द्रनन्दिनी । प्रयाणान्तरिता-प्रयाणे प्रस्थाने, अन्तरिता व्यवहृता प्रयाणान्तरिता । अपि-सम्भावनायाम् । त्रेनापि-केनचिदनिर्वचनीयेन । मिषेण-व्याजेन । वियोगज्ञाम्-विप्रलम्भजनिताम् । निःश्वासततिम्-निश्वासितविस्तारम् । जगोप-गोपयाश्चकार । जनात्-लोकात् । अवगम्य-विज्ञाय । क्वापि-कुत्रचिव । सन्निधिम्-सन्निधानम्, सान्निध्यम्, सामीप्यमिति यावत् । अवलम्ब्य-समवस्थाप्य । ताम्-भीमजाम् । निनाय-प्रापयामास ॥ ७८ ॥

नवाप्यथासन् निधयः स्त्रियोऽनुगा, भुवा निगूढा अपि साधनात् प्रभोः ।
विलेपनस्याधिकचन्द्रभागता-र्पणात्सितास्या इव मुद्रयान्तिके ॥ ७९ ॥

अन्वयः—अथ, भुवा, निगूढाः, अपि, अधिकचन्द्रभागतार्पणात्, साधनात्, विलेपनस्य, मुद्रया, सितास्याः, अनुगाः, स्त्रियः, इव, नवापि, निधयः, प्रभोः, अन्तिके, आसन्, ॥ ७९ ॥

वृत्तिः—अथ-वैताल्यनगदक्षिणभागगमनानन्तरम् । भुवा-भूतलेन । निगूढाः-सगुप्ताः, महीमध्यमध्यासिताः इति यावत् । अपि-तथापि । अधिकचन्द्रभागतार्पणात्-चन्द्रस्य कर्पूरस्य भागोऽ'शश्चन्द्रभाग', अधिकचन्द्रभागः अधिकचन्द्रभागः, तस्य भावोऽधिकचन्द्रभागता तस्या अर्पणात् । 'चन्द्रोऽम्बुकाम्ययो', स्वर्णे सुधांशौ कर्पूरे, काम्पिल्ये मेचकेऽपि चेत्यनेकार्थः । साधनात्-क्रियासाधकप्रयोगतः । विलेपनस्य-अनुलेपनद्रव्यस्य । मुद्रया-अकुल्यादिसन्निवेशविशेषेण । सितास्याः-उज्ज्वलाननाः, चद्रमुखा वा । अनुगाः-अनुसरणशीलाः । स्त्रियः-नार्यः । इव-यथा । नवापि-नवसङ्ख्याका अपि । निधयः-निधानानि । प्रभोः-चक्रिणः श्रीशान्तिनाथस्वामिनः । अन्तिके-निकटे । आसन्-अभूवन् । अयं भावः-चक्रवर्ती यदा विजित्य वैताल्योत्तरस्थानं स्लेच्छानं समागच्छति दक्षिणदेशं तदा तत्र गङ्गां साधयति, वशयति च नवापि निधीनः, 'नैसर्प' पाण्डुकश्चाथ, पिङ्गलः सर्वरत्नकः । महापद्मः कालमहाकालौ माणवशङ्कौ ॥१॥ तेषामेवाभिधानैस्तु, तदधिष्ठायकाः सुराः । पत्न्योपमायुपो नागकुमारास्तन्निवासिनः ॥ २ ॥ द्वादशयोजनायामा नवयोजनविस्तृताः । मञ्जूषाकृतयः प्रादुर्बभूवुर्निधयो नव ॥ ३ ॥ इत्युक्तस्वरूपा नवनिधयो गङ्गातटे भुवोऽन्तरे सन्ति, प्रत्येकमस्य सहस्रं सुरा अधिष्ठायकाः, एते चानुगच्छन्ति चक्रिणमिति ॥ ७९ ॥

कचिच्च दानावसरे विमुद्रणाद्, बिभेद शङ्खस्य निधेः स धैर्य्यकम् ।

मुखे तथा भीमभुवोऽधिकचन्द्रता-विभावनाच्चापललापपाण्डुताम् ॥ ८० ॥

अन्वयः—च, सः, कचित्, दानावसरे, विमुद्रणात्, शङ्खस्य, निधेः, धैर्य्यकम्, बिभेद, तथा, अधिकचन्द्रताविभावनात् भीमभुवः, मुखे, पाण्डुताम्, अपललाप, च ॥ ८० ॥

वृत्तिः—च—पुनः । सा—सेनापतित्वेन प्रसिद्धो नैववा । क्वचित्—क्वचापि । दानावसरे—
 रीतिबनोरेऽयमकपनरानोपितकाके । विमुक्तवात्—विगतं मुक्त्यं विमुक्त्यम् तस्मात्तथा मुक्तत्वाग्राप्ति-
 वावत्, मुक्त्यावकत्वाविति इत्यम् । द्वाङ्मुख्य—तदाक्यम् । निधेः—निधानस्य । वैर्ष्यकम्—वृत्तिम् वीर-
 तामिति यावत् । वैर्ष्यकमित्यत्र वीरतावाचकवैर्ष्यसंघातः स्वार्थे 'क' इत्यप्यो बोध्यः । विमे-
 अभिमन्, विहारयामास्तेत्यर्था, वृत्तिचकारेति तु यावा । तथा—किञ्च । मीममुहः—मीमन्निश्चयः ।
 मुखे—आन्ते । अविचित्रताविभावनात्—अपि अविचित्रता स्वार्थम् अविचित्रतास्तस्य भावोऽविचित्रता
 तस्या विभावनाम्—महाप्रभम् अविचित्रताविभावनाम् तस्यात्तथा । अविचित्रत्वमूपजादिप्रकृत्यावित्त्वार्थं
 स्वार्थं तपनीयचामीकरचन्द्रमये— ४-११ इत्यमि पि० । पाण्डुताम्—पाण्डुबाधकनिर्वाणम् ।
 अपतताप—अपतन्यम् । निधेपेति यावत् ॥ ८ ॥

शशाक निह्नुनात्तुमये न तत्प्रिया प्रियाशयं साम यदा स चाश्रयत् ।

तदीयक्रोपस्य जिह्दीर्घवेतसा तदा चकारानुनयं नयं विदत् ॥८१॥

अन्वयः—अने, वदा, तत्प्रिया, प्रियाशयम् विहङ्गोत्तम्, च, अश्रय, तदा, ताय, आश्रयत्,
 च नयम्, विदत् स, तदीयक्रोपस्य, जिह्दीर्घवेतसा, अनुनयम्, चकार ॥ ८१ ॥

वृत्तिः—अयं—अयम् । “अने कोने विपारे च” इति विद्या । वदा—वदित्वा समये ।
 तत्प्रिया—नैवचमेयसी । प्रियाद्ययम्—प्रियो इत्या अमीश्व इति वाचराज्ञयोऽभिप्रायः प्रियाप्रत्ययत्वा,
 प्रियम् चक्राम्य अज्ञयो वा प्रियाप्रत्ययत्वा । निह्नुनात्तुम्—अपकृष्टितुम् । न—नहि । द्रष्टाक-
 क्तकृद् समर्था माभूदिति यावत् । तदा—तस्मिन् समये । साम—सामाक्यमुपावदित्वम् । “साम क्यो-
 वमुपायस्य मेरे वैराग्येऽपि च” इति मेदिनी । आश्रयन्—समवकल्पयताम् । च—पुनः । नयम्—
 नीतिम् । विदन्—ज्ञानम् अवगच्छामिति यावत् । सा—सेनालावकत्वेन प्रसिद्धो नैववा । तदीय-
 क्रोपस्य—तस्या अयम् तदीया स चासौ क्रोपः क्रोपस्तदीयक्रोपस्तस्य तथा । सर्ववाक्यो वृत्तिवाच्ये
 पुनरुपावदित्वमात् । जिह्दीर्घवेतसा—जिह्दीर्घ इत्येषाम् चाप्योतेऽप्यतत्करणम् यव इति वाच्यं
 जिह्दीर्घवेतसेन तथा । अनुनयम्—अनुनयमनुनयस्तत्तथा । प्रविपतमित्यर्था । “अवति प्रविपातो-
 न्नये” १।११५ इत्यमि पि । चकार—उपवाच ॥ ८१ ॥

पुरस्यितां सामनुनीय साशय—मयं समापे यदर्लीकवीक्षिताम् ।

सितीश्वर किं क्षितिमीक्षसेऽधुना मयि प्रिय विप्रियमादभासि किम् ॥८२॥

अन्वयः—अलीकवीक्षिताम्, पुरस्थिताम्, ताम्, अनुनीय, अयम्, क्षितीश्वर, साशयम्, वभापे, यत्, अधुना, क्षितिम्, किम्, ईक्षसे, मयि, प्रिये, विप्रियम्, किम्, आदधासि ?, ॥ ८२ ॥

वृत्तिः—अलीकवीक्षिताम्—अलीक मृषा वीक्षित वीक्षणमवलोकनमस्याः सा तां तथा, पदार्थान्तरदर्शनव्याजेन प्रियाननदर्शनकर्त्रीमिति भावः । पुरस्थिताम्—समीपवर्तिनीम् । ताम्—भीमदुहितरम् । अनुनीय—स्वानुकूलं विधाय, प्रणिपाताशुपायेन मानमुत्तां कृत्वेतियावत् । अयम्—असौ । क्षितीश्वरः—राजा । साशयम्—साभिप्रायम् । वभापे—ऊचे । यत्—यतः । अधुना—साम्प्रतमपि, मयाऽनुनय विहितेऽपीतियावत् । क्षितिम्—पृथ्वीम्, अधोमुखमिति भावः । क्षय क्षतिं वा । किम्—कथम् । ईक्षसे—विलोकसे । मयि—मल्लक्षणे । प्रिये—भर्तरि । विप्रियम्—अपराधम्, 'कृतवानसि विप्रिय न मे' इति कुमारः । किम्—किमर्थम् । आदधासि—आरोपयसि ॥ ८२ ॥

ततः प्रियामित्यनुनीय सत्त्वतः, समाधिमाधाय निजात्मनात्मनि ।

समाज एवालपितासु वैणिकैः, प्रणीतवीणासु रराज राजभिः ॥८३॥

अन्वयः—ततः, इति, सत्त्वतः, प्रियाम्, अनुनीय, निजात्मना, आत्मनि, समाधिम्, आधाय, वैणिकैः, प्रणीतवीणासु, आलपितासु, समाजे, एव, राजभिः, रराज ॥ ८३ ॥

वृत्तिः—ततः—तदनन्तरम् । इति—एव प्रकारेण । सत्त्वतः—सात्त्विकगुणयोगादित्यर्थः, सात्त्विक-भावेनेतियावत् । प्रियाम्—वक्ष्यमाम् । अनुनीय—मधुरवचनादिभिः प्रणिपातादिभिर्वा सान्त्वयित्वा । निजात्मना—स्वप्रयत्नेन । “आत्मा पुंसि स्वभावेऽपि प्रयत्नमनसोरपि” इति मेदिनी । समाधिम्—सम्यगाधीयते समाधिः, समाधानमितियावत् । आधाय—संस्थाप्य । धारयित्वेति यावत् । वैणिकैः—वीणावादनकुशलैः । प्रणीतवीणासु—प्रणीताश्च ता वीणाः प्रणीतवीणास्तासु तथा । आलपितासु—पुन पुनर्गीतासु । सतीप्सविति शेषः । समाजे—सभायाम् । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । राजभिः—नृपतिभिः । सहेति शेषः । रराज—दिदीपे, शुशुभे इति यावत् ॥ ८३ ॥

सधर्मधीः कर्म सशर्मनर्मणे, प्रवर्तयन् सद्व्यवहारधारणः ।

न वीतरागः स विनिश्चयात्पुन—मुमुच्छं यत्पञ्चममुच्छं नास्वपि ॥८४॥

अन्वयः—सधर्मनर्मणे, कर्म, प्रवर्तयन्, सधर्मधीः, सद्व्यवहारधारणः, स, विनिश्चयात्, वीतराग, यत्, पञ्चममुच्छं नासु अपि, पुनः, न, मुमुच्छं ॥ ८४ ॥

वृत्तिः—सुखमर्नमर्मे—सगता सौख्येन सखितम् सुखमं तच्च तज्जर्म ङीडा च सुखमर्नमं तस्मै
 तथा । “कश्चिर्वा परीहासा ङीडा ङीडम् च मर्मं च” ३।११७ इत्यमि नि । कर्म—क्रियात् । आचार
 मिति वाच्यत् । प्रवर्तयन्—सम्भोषणम् । सुखमर्मी—वर्मण पुण्येन सुखयेनेति वाच्यत् । सखिता—सखर्मा,
 सा बीजुर्द्विष्य स तथा । सङ्ख्यबह्वारधारणः—सन् समीचीनो म्यबह्वार आचारो सङ्ख्यबह्वारस्तस्य
 बह्वारो वर्ता सङ्ख्यबह्वारधारणः, सवाचारानुष्ठानेति वाच्यत् । सुः—प्रसिद्धो भगवान् स्नातिपात्वा ।
 विनिधयात्—वि-विनिधोऽष्टौकिकमत्कारणशी निधयो निधयनवा, विनिधयन्तस्मात्तथा । बीतराग-
 बीतो विद्वेषेन हतो गतो रागा, अशुरागो मासुर्ध्वं पस्मात् स बीतरागः । पतु—वस्माद्धेतो ।
 पञ्चमसूच्यनारु—पञ्चमस्य पञ्चमरागस्य सूच्यता मिवादिशस्तस्वरसन्ध्यारोहोपरोहोऽस्मात्
 पञ्चमसूच्यनारुत्वात् तथा । अदि—सम्भावनायाम् । पुनः—निधयेन । अम्यपानामनेकार्थत्वात् । न-
 नदि । सुसूच्यं—अशुचत् ॥ ८४ ॥

अवाप सापत्रपतां ॥ भूपति-गुरुत्वमन्यत्र नयाय शिष्यत् ।

प्रशस्यमुद्दिश्य दयादमकम् पुरं पुरमात्मविबोधनक्षमम् ॥ ८५ ॥

अन्वयः—सा भूपति, अन्यत्र, दयाव, पुरा, पुर आत्मविबोधनक्षमम्, प्रशस्यम् दयाव
 कम् अदिद्व सापत्रपताम् उद्दिश्य गुरुत्वम्, अवाप ॥ ८५ ॥

वृत्तिः—सा—प्रसिद्धा । भूपतिः—इविधीतावका । भगवाण्स्नातिपात्वा इति वाच्यत् । अन्यत्र-
 कोणे । दयाव—मीत्वे । पुरापुरः—अमलोऽमला । “पुरा पुरस्तत् पुरतोऽमला” ३।११७ इत्यमि नि ।
 आत्मविबोधनक्षमम्—परमात्मवत्त्वावबोधनक्षमम् । प्रशस्यम्—प्रशंसनीयम् । दयादमकम्—
 निष्पापिपरदुःखाफहरणेष्वा दया दम्य दवावयो अम्यर्हितत्वाद्वास्तत्पक्ष्य पूर्वसिपात्वा, तयोऽम्य
 परिपाटी दयावदमकस्तत्तथा । उद्दिश्य—अन्वयीकृत्य । सापत्रपताम्—अन्यतो कञ्चापत्रपात्वा तथा सद्
 वर्तमाना सापत्रपस्तस्य भावा सापत्रपता सन्तथा । ‘कञ्चा सापत्रपाऽम्बवत्’ इत्यमरः । शिष्यवत्-
 बोधणम् । गुरुत्वम्—गौरवम् । अवाप—प्राप्तवान् समविजगामेति वाच्यत् ॥ ८५ ॥

दधार यो वा चरणेऽतिकौशलं, जितेन्द्रियाणां धुरि कीर्तितस्थिति ।

दधारयोवा चरणेऽतिकौशलं स मार्गणीये विषयं श्रयन् स्वयम् ॥ ८६ ॥

अन्वयः—यः कः, जितेन्द्रियाणाम् धुरि कीर्तितस्थितिः, चरणे, अतिकौशलम्, दधार, यः,
 स्वयम् अतिकौशलम्, विषयम्, अवाप, मार्गणीये, रणे, दधारवा, अवाप ॥ ८६ ॥

वृत्तिः—यः—यादृशो भगवान् शान्तिनाथः । वा—वितर्के पादपूरणे वा । “वा स्याद् विकल्पो पमयोर्वितर्के पादपूरणे” इति मेदिनी । जितेन्द्रियाणाम्—जितानि वशीकृतानीन्द्रियाणि हृषीकाणि यैस्ते जितेन्द्रियास्तेष्वन्तथा । वशिनामित्यर्थः । धुरि—अग्रे । कीर्तितस्थितिः—कीर्तिता स्तुता स्थितिर्मर्यादा यस्य तथा । “स्थितिं स्त्रियामवस्थाने मर्यादायाश्च सीमनि” इति मेदिनी । चरणे—चारित्रे, “चरित्रं चरिताचारौ चारित्रचरणे अपि” ३।५०७। इत्यभि० चि० । अतिकौशलम्—कुशलस्य निपुणस्य भावः कौशलम् । अति—अत्यन्तम् च तत् कौशलम् अतिकौशलम् विलक्षणप्रावीण्यमिति यावत् । दधार—धारयामास । सः—प्रसिद्धः, भगवाञ्छान्तिनाथः । स्वयम्—आत्मना “स्वयमात्मना” इत्यमरः । अतिकौशलम्—कौशलमयोध्यामतिक्रान्तोऽतिकौशलस्तन्तथा । विषयम्—देशम् । श्रयन्—भजन् । आश्रयन्निति यावत् । मार्गणीये—याचकसम्बन्धिनि । रणे—शब्दे । श्रुते—इतिशेषः । दधारया—द दानम् । तस्य धारा निरवच्छिन्नप्रणाली दधारा तथा तथा यस्य दानार्थकता ‘ददद’ इत्यादिवेदवचनतो व्यक्तैव उवाच—उक्तवान् । यमकालकारः ॥ ८६ ॥

पुरः प्रयाणे न्यरुधद् न कोऽप्यमु, यियासुमग्रे खलु हस्तिनापुरम् ।

असवरेऽसवरवैरिविक्रमे, विना श्रमं भङ्गमुपेयुषि क्रमात् ॥८७॥

अन्वयः—श्रमम्, विना, क्रमात्, असवरवैरिविक्रमे, भङ्गम्, उपेयुषि, (सति) पुरः असवरे, प्रयाणे, हस्तिनापुरम्, (प्रति) खलु, अग्रे, यियासुम्, अमुम्, कोऽपि, न, न्यरुधत् ॥ ८७ ॥

वृत्तिः—श्रमम्—प्रयासम् । विना—अन्तरेण । क्रमात्—क्रमशः । असंवरवैरिविक्रमे—वैरिणां शत्रूणाम् विक्रमः पराक्रमः वैरिविक्रमः असवरोऽप्रतिहतः प्रबल इति यावच्चासौ वैरिविक्रमः असवरवैरिविक्रमस्तस्मिन्स्तथा । भङ्गम्—विनाशम् । उपेयुषि—प्राप्तवति । सतीतिशेषः । पुरः—नगरात् । “पुं स्त्री पुरीनगर्ह्यौ वा” इत्यमरः । असवरे—अप्रतिहते सुनिश्चिते इति यावत् । प्रयाणे—प्रस्थाने हस्तिनापुरम्—भारतराजधानीत्वेन स्वनामप्रसिद्धनगरम् । (प्रतिलक्ष्यी कृत्य) । खलु—निश्चयेन अग्रे—पुरतः । यियासुम्—यातुकामम् । अमुम्—भगवन्तम्, शान्तिनाथमिति यावत् । कोऽपि—कश्चिदपि शत्रुमित्रोदासीन इति यावत् । न—नहि । न्यरुधत्—न्यवारयत् । ‘विना श्रमं नयति तस्य तेजसे तिपाठोऽपि तुर्यपादस्थाने दृश्यते प्रतिविशेषे सोऽपि स्पष्ट एव ॥ ८७ ॥

असाधयत् साधनमप्यबाधया, स भारत प्राप्य जयादनारतम् ।

प्रतापभानाबुदयाद्रिसानुनि, क्रमेण तत्र स्फुटतामुपेयुषि ॥८८॥

अन्वयः—अकारतम्, अकार् तत्र तद्व्याहिसानुनि प्रताप्यावो ज्ञेयेन स्फुटताम्, अनेपु
ति, तः आरतम् प्राप्, अकार्या भावम् अपि, अतावत् ॥ ८८ ॥

वृत्तिः—अनारतम्—नित्यम् सन्ततमिति भावः । अयात्—विजयात् । तत्र—तस्मिन् ।
उदयादिसानुनि—अमुकधातुप्रत्यये । “सानुरकी बने ग्रन्थे” इति मेदिनी । प्रतापमानौ—प्रताप
प्रभावलेख इति पादेष्व मानुः सूक्तं, प्रतापो आनुरिबेति वा प्रतापमानुस्तस्मिंस्तथा । आये मन्त्र-
ज्योतिषादिसात् द्वितीये च “अपमेवं व्याप्राप्यो साम्यानुज्यै” ३।१।१ २। इत्यनेन समाप्ता, ह्यप्येवमवो
संख्येति “सेवा संख्येतिरेवो मेवेन बहिः स्थितिः” इति काम्यप्रकाशकारो मन्मटा । अयेव—अस्य
स्फुटताम्—अभिप्रेतव्याम् । अनेपुति—प्रत्ययति । अतीति द्वेयः । सु—विनेषु पञ्चमचक्रवर्तिनः प्रसिद्धो
मगवान् क्षान्तिनाथः । आरतम्—आरतम् वेत्तम् । प्राप्य—समधिगत्वा । अकार्या—वाचा प्रत्यय-
पीडा वा, न वाचाऽवाचा वाचामावस्तथा तथा । साधनम्—सैन्यम् गवर्षं वा । अपि—अपु । अयाव-
त्—निष्पन्नवाचकार । “साधनं सूतसंस्कारे सैन्ये सिद्धौपवी गवौ” इति मेदिनी ॥ ८८ ॥

अलं नलं रोद्धुमिहामवधमी भ्रमीर्मजन्तो रिपवोऽस्य कानने ।

कचिद् विमृष्टं विषमस्यलेष्मले जलेऽतिदुर्गे स्वत एव दुर्गता ॥ ८९ ॥

अन्वयः—अस्य, स्वतः दुर्गताः, रिपवः इह कावरे एव, कचिद् विषमस्यले, कचिद्,
अतिदुर्गे कचे, जनीः मजन्ताः, रोद्धुम् बद्धुम् रोद्धुम् बन्धुम् अवधम् ॥ ८९ ॥

वृत्तिः—अस्य—मगवता क्षान्तिनाथस्य । स्वतः—अपार् । दुर्गताः—परिद्विष्टा । अयद्वत्कच
सन्तोऽपि कचिता इति भावः । रिपवः—शत्रवः । इह—अस्मिन् । कानने—जने । एव—अवधारणार्थ-
कमन्त्रम् । कचिद् कचिन् । विषमस्यले—विषमसुखावयवम् नैकप्रकारमिति भावः तद्वत्त्वं त्वत्त्वं
विषमस्यलेषु वसिंस्तथा । अचले—पर्वते । अतिदुर्गे—दुर्गेण गन्तुं योग्यं दुर्गम् अपि अत्यन्तं दुर्गं
अतिदुर्गम् वसिंस्तथा । अतिदुर्गेणमेव इति भावः । अले—सन्निधौ । भ्रमी—भ्रमणम् । मजन्ता-
मजन्ताः । विमृष्टम्—सैन्यावधारितम् । नसम्—पर्वतीयत्वान्नविशेषम् । रोद्धुम्—अवरोद्धुम् । अस्य-
पञ्चांगम्, समर्था इति भावः । अमजन्—समपद्यन्त ॥ ८९ ॥

नयं विनिन्युः प्रचलन्मृणां वलं, गुणा विवेकप्रमुखा न चापलम् ।

ततः सुखायाजनि तन्निवेशनं स्वसीमिन् देशेऽपि च सत्प्रवेशिनम् ॥ ९० ॥

अन्वयः—प्रचलन्मृणां, विवेकप्रमुखा, गुणाः, कच्युः, वनम् विनिन्युः चापलम्, न, तत्
प्रवेशिनम् च देशे, अपि, स्वसीमिन्, तत्प्रवेशनम् तत्ताव, अवधि ॥ ९० ॥

वृत्तिः—प्रचलन्मणाम्—प्रचलन्तः प्रकर्षेण गच्छन्तश्च ते नरो नरा मनुष्या इति यावत्, प्रचलन्नरस्तेषान्तथा । विवेकप्रमुखाः—विवेकः सदसत्तत्त्वविचारः प्रमुखो मुख्यः प्रधानमिति यावद्येषु ते विवेकप्रमुखाः । गुणाः—त्यागशौर्यादिसत्त्वाद्याः । बलम्—शक्तिम् सैन्यं वा । नयम्—नीतिम् । विनियुः—प्रापयामासुः । चापलम्—चपलत्वम् । न—नैव पुनः, निन्युरितिशेषः । ततः—तस्मात् । तन्निवेशनम्—तस्य नयस्य निवेशनं चेतसि स्थापनम् तथा । च—पुनः । द्वेष्टे—जनपदे । अपि—खलु । स्वसीमिन्—स्वस्य स्वीयस्य नगरस्येत्यर्थः, सीमा मर्यादा स्वसीमा तस्यान्तथा । स्वनगरप्रान्त इति यावत् । तत्प्रवेशनम्—तस्य भगवतः शान्तिनाथस्य प्रवेशनम् प्रवेशः तत्प्रवेशनम् । सुखाय—साताय, सौख्यायेति यावत् । अजनि—समपादि, जातमिति यावत् ॥ ९० ॥

नयप्रवादी प्रतियानमानदन्, पटुः पदव्यां पटहस्तथार्हतः ।

स्मरः सरन्त्यामनिरुद्धमेव यद्, विरुद्धतां वारयति स्म सङ्गतौ ॥ ९१ ॥

अन्वयः—अर्हतः, प्रतियानम्, आनदन्, नयप्रवादी, तथा, स्मरः, पटहः, सङ्गतौ, पटुः, यद्, सरन्त्याम्, पदव्याम्, अनिरुद्धम्, वारयति स्म, एव ॥ ९१ ॥

वृत्तिः—अर्हतः—जिनेश्वरस्य, भगवतः शान्तिनाथस्येति यावत् । प्रतियानम्—यान यान वाहनं वाहनं प्रतियानम् । आनदन्—सशब्दयन् । नयप्रवादी—नय नीतिं प्रवदतीव तच्छीलमस्त्यस्येति नयप्रवादी, अथवा नय प्रवदत्येवेत्यावश्यके णिनि प्रत्ययोऽनुसन्धेयः । तथा—पुनः । किञ्चेति यावत् । स्मरः—स्मर्यते इति स्मर लोके स्मरणयोग्यः । पटहः—आढम्बरः । सङ्गतौ—ज्ञानजनने, धातूनामनेकार्थत्वात् । पटुः—समर्थः । यद्—यस्मात् । सरन्त्याम्—चलन्त्याम् । पदव्याम्—पद्धतौ । अनिरुद्धम्—चपलम्, अविमृश्यकार्यकारिणम् । वारयति स्म—न्यवारयत् । “स्मातीते” इत्यस्मरः, ‘स्मे च वर्तमाना’ ५।२।१६। इति वर्तमाना । एव—नूनम् ॥ ९१ ॥

नृपे प्रजायां सकृपे नयाव्यया—दनीतिकृद् भीतिमुपैति दुर्जनः ।

रविच्छविर्नो किमुल्लूकमूकतां, सृजत्यय सर्गानिसर्ग ईदृशः ॥ ९२ ॥

अन्वयः—नयाव्ययात्, प्रजायाम्, सकृपे, नृपे, अनीतिकृत्, दुर्जनः, भीतिम्, उपैति, अयम्, ईदृशः, सर्गानिसर्गः, (हि) रविच्छविः, उल्लूकमूकताम्, किम्, नो, सृजति ? ॥ ९२ ॥

वृत्तिः—नयाव्ययात्—नयस्य नीतेरव्ययः सरक्षणम् नयाव्ययः नयेन अव्ययः, सरक्षणं वा नयाव्ययस्तस्मात्तथा । प्रजायाम्—जने लोके इति यावत् । सकृपे—कृपया, निरुपधिदुःखापहर-

मेच्छन्वा सखिताः सङ्गपस्वसिर्मेखवा । भूये-राजयि, भगवति शान्तिनाथ इति यावत् । अनीतिङ्ग-
 धमीतिम् अन्वाद्यं करोतीत्यनीतिङ्गत् । धर्मविच्छापरमदीक इत्यर्थः । दुर्जनो-दुष्टो जनो ज्योषो
 दुर्जनः, दुरात्मा मनोवाक्कायैर्मित्रमित्रकाम्यां चरन्पर इति यावत् । मीतिम्-जातइम् । उरैति-
 प्राप्नोति । अयम्-एव । ईदृशा-एवविधा । सर्गनिर्गः-सर्गस्य सृष्टो निर्गः स्वभावाः सर्ग-
 निर्गः । हि-यथा । इतिच्छतिः-सर्व्वमकामः । उलूकमूकताम्-उलूकस्य मूकता-मौल्य-
 जनयमोक्तम् इति यावत् उलूकमूकता वाग्वत् । किम्-प्रस्तावकमप्ययम् । ना-नहि । सुखसि-
 मम्पाठवति अपि तु सम्पादकव्येति भावः ॥ ९९ ॥

अनङ्गविह स विना शशाक नो प्रवक्तुमन्यत् तदनन्यमानम् ।

यथा भवे भावि तथैव भावना, पुर स्फुरेद् धातुरिहातुरे इति ॥ १०॥

अन्वयः-तद्वचन्यमानम् । ता, अवगच्छिहम् विहा, अन्वत् प्रवक्तुम्, यो, शशाक, एव,
 यथा यथा भावि तथैव, बाहुः आतुरे इति भावना पुरा, स्फुरेद् ॥ १० ॥

वृत्तिः-तदनन्यमानम्-वस्मात् ज्ञानम् । न-नहि । अन्यत्र भावसमन्वाकरम् कम्
 स तथेति स्वविदम्भवद्विहीतिः । सु-प्रसिद्धः भगवान्शान्तिनाथ इति यावत् । अनङ्गविहम्-
 न अङ्गं सतेरमानम्भतिरिच्छन्वा वेवान्तेऽनङ्गाः सिद्धास्तेषां विहम् ज्ञानम् अनङ्गविहम् तथवा ।
 विना-अन्तरेण । अन्यत्-अपरम् । प्रवक्तुम्-प्रकर्षेण वक्तुम् । नो-नहि । सुशक्त-अजोऽप्यु-
 त्तमर्थां भव्येति यावत् । इह-अस्मिन् । मये-संसारे । यथा-येन प्रकारेण । वस्तीतिशेषः । भावि-
 मविष्मत्सवाकम् । तथैव-येन प्रकारेण अत्र । बाहुः-परलेच्छिम्, विहातुरिति यावत् । आतुरे-
 म्प्य । इति-अन्वयकरणे चित इति यावत् । भावना-विचारणा । पुरा-पुराणम् प्रवक्तुमिति यावत् ।
 स्फुरत्-विस्मेय ॥ इति ॥ १० ॥

अलं विरक्तोऽपि न रान्यधूर्मरा-द्यदासितुं संसदि यत्नवानपि ।

नियागिनोऽप्यास्य स यागिनोऽङ्गिनो विनादष्टेतूच विदधे सद मद ॥ ११॥

अन्वयः-राज्यधूर्मरात् विरक्तः अपि यत्नवात् अपि, यथा, सतवि आसितुम् न अङ्गम्
 (यथा) सः, विरोगिणः, अयास्य, अङ्गिणः, विरोगिणः यागिणः तदा तदा विदधे ॥ ११ ॥

वृत्तिः-राज्यधूर्मरात्-राज्यस्य राज्यधूर्मरा, साधाम्भवा वा धूर्मरा राज्यधूर्, राज्ञा पर-
 भाविचरम् राज्यधूर्मेत्तस्यायथा समाधाम्भविभैरमित्यन्वात् समाधाम्भवा अत्यन्तव्यसाम्भवाऽप्यु-

सधेयः । विरक्तः—अननुरक्तः । अपि—नूतनम् । यत्नवान्—प्रयत्नशीलः । अपि—खलु । यदा—यस्मिन्स-
मये । ससदि—सभायाम् । आसितुम्—समवस्थातुम् । न—नहि । अलम्—समर्थं शक्त इति यावत् ।
अभूदिति शेषः । (तदा) । सः—चक्री । नियोगिनः—अधिकारिवर्गान् । अपास्य—त्यक्त्वा ।
अङ्गिनः—प्राणिन, जीवात्मन इति यावत् । विनोदहेतून्—आनन्दकारणानि । योगिनः—ज्ञानदर्शनचा-
रित्रासेवनात्मको योगोऽस्त्येषां ते योगिनस्तस्मात्तथा । मदःमदः—सदसि सभायां सीदन्तीति सद-
सदस्तास्तथा सभासदः, पार्षद्यानिति यावत् । विदधे—चकार । कृतवानितियावत् ॥ ९४ ॥

ततः समुत्थाय वने तपस्विना, यशस्विनाऽनेन समं समासितुम् ।

क्षणं तदारामविहारकैतवा-दभाजि राजापि तदीयमण्डलम् ॥ ९५ ॥

अन्वयः—ततः, समुत्थाय, राजा, अपि, यशस्विना, तपस्विना, अनेन, समम्, वने, समासि-
तुम्, क्षणम्, तदारामविहारकैतवात्, तदीयमण्डलम्, अभाजि ॥ ९५ ॥

वृत्तिः—ततः—तदनन्तरम् । समुत्थाय—सुसज्जीभूय । राजा—राजते दीप्यते प्रकृतिरञ्जनात्
इति राट् पार्थिवः भूपतिरिति यावत् तेन तथा । “राजा राट् पार्थिवः क्षमाश्रुत्” इत्यमरः । अपि—
सम्भावनायाम् । यशस्विना—यशःकीर्तिरस्त्यस्येति यशस्वी तेन तथा, कीर्त्तिशालिनेत्यर्थः । तपस्विना—
तपःकैवल्यादिप्रयोजको व्रतविशेषोऽस्त्यस्येति तपस्वी तेन तथा । अनेन—एतेन । ममम्—सह । वने—कानने ।
ममासितुम्—स्थातुम्, निवसितुमिति यावत् । क्षणम्—क्षणं यथा स्यात्तथा सोत्सवमित्यर्थः । तदा-
रामविहारकैतवात्—तस्य नैपथ्यस्य आराम उपवनम् तदारामस्तत्र विहारो भ्रमणम् तदारामविहारस्तस्य
कैतव व्याजस्तदारामविहारकैतवम् तस्मात्तथा । तदीयमण्डलम्—तस्य योगिनो मण्डलं कटम्बकम्,
तदीयमण्डलम्, योगिवृन्दमित्यर्थः । अभाजि—असेवि । समाश्रितमिति यावत् ॥ ९५ ॥

तदन्तरे दन्तुरिते नभोऽन्तरे, शरैश्चलद्भिः करवालचालनैः ।

निदेशलाभाय नरेशपेशल, निपेवितु देशमियेष नैषधः ॥ ९६ ॥

अन्वयः—तदन्तरे, चलद्भिः, शरैः, करवालचालनैः, नभोऽन्तरे दन्तुरिते (सति) नैषधः,
निदेशलाभाय, नरेशपेशलम्, देशम्, निपेवितुम्, इयेष ॥ ९६ ॥

वृत्तिः—तदन्तरे—तन्मध्ये । चलद्भिः—गच्छद्भिः । शरैः—बाणैः । करवालचालनैः—करवा-
लाणां खड्गानां चालनानि प्रक्षेपणानि करवालचालनानि तैस्तथा । नभोऽन्तरे—आकाशमध्यभागे ।
दन्तुरिते—उष्णवचेनैकभेदे इति यावत् । सतीति शेषः । नैषधः—पूर्वप्रसिद्धसेनापति । निदेशलाभाय—

निर्देशस्य आह्वाया अनुमतेरिति बाधत कामं नापि निर्देशकामस्तस्यै तथा । नरोक्षपेक्षस्य—अस्या
मनुष्मात्मासीतो नरोक्षः स्नापित्वावस्तेन पेक्षकं क्रमेण, मनोहर इति बाधत नरोक्षपेक्षस्तस्या ।
नितरां पक्षेण सरोजमाहाय यथास्थानि विचारपेक्षामिहति पण्डितराजमगात्वा । 'यदा' मरोक्षे
क्याचमप्रदानार्थमागतौ । अस्यागतेर्वा राक्षसि' पेक्षको मरोक्षपेक्षकस्यान्वया । वेष्टुह—अथपक्ष ।
निपेक्षितुम्—संसेवयार्थे । इत्येक—अगम ॥ ९६ ॥

अथ श्रिया भर्त्सितमत्स्यलाञ्छनं कश्चित्परोपद्रुतमण्डलभ्रुते ।

स यानहेतुं पटहं स्फुटं दृशा—प्यवीवदद् योषविषोषनोन्मना ॥९७॥

अन्वयः—अथ श्रिया भर्त्सितमत्स्यलाञ्छनं कश्चित् परोपद्रुतमण्डलभ्रुते योषविषोषनो-
न्मना, ता इमं अपि स्फुटम्, यावदेतद् अवीवदद् ॥ ९७ ॥

वृत्तिः—अथ—अन्वयरम् । श्रिया—सोमया कृत्वा सम्पत्तया वा । भर्त्सितमत्स्यलाञ्छनं—
मत्स्यो मीनो लाञ्छनं विहनं यत्न स भर्त्स्यलाञ्छना कामं भर्त्सितमत्स्यवित्तिरत्नयो वा मत्स्यला-
ञ्छनो वेत स तथा । कश्चित्—कश्चापि । परोपद्रुतमण्डलभ्रुतेः—परो स्फुटि कश्चुतम् अपरमराता-
वितं विद्रुतं वा परोपद्रुतम् तत्र कम्पण्डकम् हेतुः परोपद्रुतमण्डकम् तत्र वृत्तिः अथनम् परोपद्रुत
मण्डकमुत्तिष्ठन्तस्तथा । योषविषोषनोन्मनाः—योषाया यदानं विषोषणम् वैशिक्षेन कालम्
योषविषोषणम् तद्वर्द्धमाना कालम् योषविषोषणोन्मना । सुः—प्रसिद्ध, येनापत्ति । दृष्टा—नेत्रेण ।
तद्विहितैस्त्वर्थैः । अपि—कषु । स्फुटम्—स्फुटं बवाकातया । यानहेतुम्—यानत्रय दुष्टार्थं द्रव्यमत्र
हेतुं कारणम् यानहेतुस्तथा । पटहम्—आवन्तरम् । यावदित्येवम् । अवीवदद्—यावदित्यन्तरम् ॥९७॥

स्वतत्रमामन्त्रण्याऽप्यमीमिलत्, समं वयस्ये स्वरहस्यवेदिभिः ।

चलाचलं भूपचलं क्रुधा ज्वलत्, महोन्ज्वलं स्वामिविधेर्विधित्तया ॥९८॥

अन्वयः—स्वरहस्यवेदिभिः, वयस्यैः, समम् स्वामिविधेः विधित्तया, महोन्ज्वलम्, चला-
चलम् क्रुधा ज्वलत्, स्वतन्त्रम् भूपचलम्, अपि आमन्त्रयता अमीमिलत् ॥ ९८ ॥

वृत्तिः—स्वरहस्यवेदिभिः—स्वयम् आत्मनो राक्षसामि यमांनि स्वरहस्यामि तांनि विदन्ति
आमन्ति तच्छ्रीत्या स्वरहस्यवेदिभिः । वयस्यैः—सल्लिभिः, विभेरिति बाधत । समम्—सह । स्वामि
विधेः—स्वामिना यमोर्विधिः कार्यम् स्वामिविधिः तत्र तथा । विधित्तया—विधीर्नवा । महोन्ज्वलम्—
अग्निस्वरहस्यम् । असावचलम्—चलतीति चलाचलम् “असावचलाचल” भा१।१३॥ इति अपि

द्वित्वमात्वञ्च, चञ्चलमित्यर्थः । “अथ चञ्चलम् । तरल कम्पन कम्पं परिप्लवचलाचले” । ६।९। इत्यभि० चि० । क्रुधा—क्रोधेन । ज्वलत्—सन्दीप्यत् प्रज्ज्वलनमादधदिति यावत् । स्वतन्त्रम्—अपर-
तन्त्रम्, अन्यानधीनत्वान्निरकुशमित्यर्थः । भूपालम्—राजसैन्यम् । अपि—सम्भावनायामव्ययम् ।
आमन्त्रणया—कामचारानुज्ञया । अमीमिलत्—समगमयत्, सम्मेलितवानितियावत् ॥ ९८ ॥

क्षितीशिता सैन्यपतेर्गिरा गुरुः, स्वतेजसे वाऽगरुवद् रिपून् दहन् ।

पुरोपकण्ठ स वन किलेक्षिता, न्यवेशयद्वस्त्रकुटीः पटीयसीः ॥९९॥

अन्वयः—गिरा, सैन्यपतेः, गुरुः, वा, अगरुवत्, स्वतेजसे, रिपून्, दहन्, क्षितीशिता,
किल, पुरोपकण्ठम्, वनम्, ईक्षिता, स, पटीयसी, वस्त्रकुटी, न्यवेशयत् ॥९९॥

वृत्तिः—गिरा—वाण्या, युद्धसमुचितोपदेशात्मकवचनेनेति यावत् । सैन्यपतेः—सैन्याना-
मनीकिनीनां पतिर्नायकः सैन्यपतिस्तस्य तथा । गुरुः—मद्धर्मनीतिमार्गाद्युपदेशकः । वा—अथवा ।
अगरुवत्—अगत्यनेनेत्यगरुः, अग रोग रुणद्धि इति वाऽगरुस्तस्यैवेत्यगरुवत् इवार्थे ‘वत्’ प्रत्ययः,
राजार्हवत्, गन्धदारुवदिति यावत् । स्वतेजसे—स्वस्य आत्मनः स्वमात्मीय वा तेजः प्रतापः प्रभाव
इति यावत् । स्वतेजस्तस्मै तथा । “यत्कोशदण्डजं तेजः स प्रभावः प्रतापवत्” ३।४०४॥ इत्यभि०
चि० । रिपून्—शत्रून् । दहन्—ज्वालयन् । सद्ग्वयन्निति यावत् । क्षितीशिता—क्षितेः पृथिव्या ईक्षिता
नायकः क्षितीशिता पृथ्वीपालक इत्यर्थः । किल—सम्भावनायाम् अव्ययम् निश्चयेनेत्यर्थः । पुरोपकण्ठम्—
नगरसमीपवर्ति । वनम्—काननम् । ईक्षिता—समवलोकिता, द्रष्टेत्यर्थः । मः—भगवान् शान्तिनाथः ।
पटीयसीः—अतिशयितशोभनाः । वस्त्रकुटीः—वसनगृहान् । न्यवेशयत्—व्यरचयत्, व्यरीरचत् वा ॥९९॥

स्वयं समारोढुमना निगूढधी—स्तुरङ्गम निस्सममष्टमङ्गलम् ।

रयादुपानेतुमहेतुयोगतो, दिदेश यानाय निदेशकारिणः ॥१००॥

अन्वयः—निगूढधी, समारोढुमनाः, स्वयम्, अष्टमङ्गलम्, निस्समम्, तुरङ्गम्, अहेतु-
योगतः, यानाय, उपानेतुम्, रयात्, निदेशकारिण, दिदेश ॥१००॥

वृत्तिः—निगूढधीः—निगूढा परैरत्यन्तमलक्षिता धी—वृद्धिर्द्वयस्य स निगूढधीः । समारोढु-
मनाः—समारोढुम् समधिरोढु मनश्चित्त यस्य स तथा ‘तुमश्च मनःकामे’ ३।२।१४०। इति । “लुम्पेद-
वश्यम् कृत्ये, तुकाममनसोरपि” इत्यभियुक्तोक्तेश्च तुमो मकारस्य लोप इति विशेष्यम् । स्वयम्—
आत्मना । अष्टमङ्गलम्—अष्टौ-अष्टवसङ्ख्याकानि मङ्गलानि—कल्याणानि यस्य सोऽष्टमङ्गलस्तन्तथा ।

विशिष्टमप्यवसितमितियावत् । 'पुष्कोरुत्तरवेलाक्ये, सितौ आद्यमप्यवसित' इति १ । इत्यपि ० वि० ।
 निस्समम्—समवारितम् अनुकम्पीयमिति यावत् । तुरङ्गमम्—अवयवम् । अहेतुयोगतः—हेतोः कार-
 यण्येवोप सन्त्यन्तो हेतुयोगः न हेतुयोगोऽहेतुयोगस्तस्मात्तथा । कारणसम्बन्धं विनैस्त्वर्त्तः । यानाप-
 युदावैप्रस्ताप्य । उपानेतुम्—सामीप्यं प्रापयितुम् । रयात्—वैगात् । निदृष्टकारिणः—निदृष्टकारिण-
 मनुसासममिति यावत् कुचमित तच्छीका निदेशकारिणस्तावत् । दिदृष्ट—आदिष्टम् । आदिष्टव-
 त्त्वर्त्तः ॥ १०० ॥

अमी ततस्तस्य विभूषितं सितं यशोभिरीशस्य दिशाऽमितं स्थिते ।

अतुच्छपुच्छे तदुरसुरे पुनः, सुपर्णकीर्त्येव च मूर्तया ध्रितम् ॥१०१॥

अन्वयः—तथा अमी, विभूषितम् पुनः तस्य ईदृश्य दिशाः अमितः, स्थितः, यशोभिः

अतुच्छपुच्छे तदुरसुरे तितम्, च मूर्तया सुपर्णकीर्त्या ध्रितम् इति ११ १॥

वृत्तिः—ततः—तदन्तरम् । अमी—इमे विभूषिततया वर्तमाना निदेशकारिणः । विभूषितम्—
 समकक्षत्वं । पुनः—किञ्च । तस्य—प्रसिद्धम् । ईदृश्य—प्रभेदे साम्येयत्वं । दिशाः—आत्म्यं दिशा
 इति वा । अमितः—सर्वतः, चतुर्विधित्वर्त्तः । स्थितः—अवस्थितः । विभाज्यमानैरित्यर्त्तः । यशोभि-
 कीर्तिभिः । अतुच्छपुच्छे—विज्ञातकाङ्क्षे । तदुरसुरे—अन्वीयवक्षस्वकक्षमप्यवसित्वे । प्रत्यङ्गत्वा-
 वैक्यत्वा । सितम्—सुच्छवर्णम् । च—पुनः । मूर्तया—सतीरवारिण्या । सुपर्णकीर्त्या—सुपर्णक वन्या-
 लनस्य गङ्गत्वेति यावत् । कीर्तिर्धनः सुपर्णकीर्तित्वा तथा । ध्रितम्—धेवितम् आश्रितम् अवस्था-
 न्तवद्विषयवत्त्वाविति । इति—तथा ॥ ११ ॥

उपाददुस्तस्य तुरङ्गपुङ्गवं, जवऽपि मानऽपि च पौरुषाधिकम् ।

धरां समुत्सृज्य नभां यियासया निजक्रमैराक्रममाणमुच्चके ॥१०२॥
 (पुष्पम्)

अन्वयः—जवेऽपि पौरुषाधिकम् च मानऽपि (पौरुषाधिकम्) धरां समुत्सृज्य
 नभां यियासया निजक्रमैः, अचक्रैः आक्रममाणम् तस्य तुरङ्गपुङ्गवम् अपावहः ॥ १२ ॥

वृत्तिः—जवेऽपि—वेगे क्तु । पौरुषाधिकम्—पौरुषेयं यत्ने अधिकं चतुष्टयं, पौरुषाधिकत्वं
 न्यायः । च—पुनः । मानेऽपि—परियाणेऽपि । (पौरुषाधिकम्—पौरुषम् पुङ्गवमयम् तस्मादधिकं
 पौरुषाधिकत्वात्) “ऊर्ध्वविलग्नपापावितुमाने पौरुषं त्रिषु” इत्यमरः । धरा—इषिणीम् ।

समुत्सृज्य-परित्यज्य । नभः—आकाशम् । यियासया—जिगमिषया । गन्तुमिच्छयेत्यर्थः । निलक्रमैः—
स्वचरणैः । उच्चकैः—अतिशयेन । आक्रममाणम्—आक्रमणशीलम् । तस्य—भगवतः शान्तिनाथस्य ।
तुरङ्गपुङ्गवम्—अश्वश्रेष्ठम् । “स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुङ्गवर्षभकुञ्जरा” । प्रशस्त्यार्थप्रकाशकाः” ६।७६ इत्यभि०
चि० । उपाददुः—उपाहरन् आनीतवन्त इति यावत् ॥ १०२ ॥

हयं सपक्षैरुभयांशसङ्गतैर्नरेशवस्त्राञ्चलरूपशालिभिः ।

द्विधा विपक्षं किल जेतुमुद्यतं, परेऽपि मत्वावसरं परं पुरः ॥१०३॥

अन्वयः—उभयांशसङ्गतैः, नरेशवस्त्राञ्चलरूपशालिभिः, सपक्षैः, किल, द्विधा, विपक्षम्,
जेतुम्, उद्यतम्, हयम्, परम्, अवसरम्, मत्वा, पुरं, अपि परे ॥१०३॥

वृत्तिः—उभयांशसङ्गतैः—उभयांशेन सङ्गता मिलिता उभयांशसङ्गतास्तैस्तथा । नरेशवस्त्राञ्च-
लरूपशालिभिः—नरेशा राजानश्च वस्त्राञ्चलानि वसनप्रान्ताश्च नरेशवस्त्राञ्चलानि तेषां रूप सौन्दर्यम्
नरेशवस्त्राञ्चलरूपम् तेन शालन्ते शोभन्ते तच्छीला नरेशवस्त्राञ्चलरूपशालिनस्तैस्तथा । सपक्षैः—
सहायकवर्गैः । उपलक्षितमितिशेषः । किल—निश्चयेन । द्विधा—द्विप्रकारेण । विपक्षम्—वीनां पक्षिणाम्
पक्षः पत्रम् विपक्षस्तन्तथा । गमनस्पर्धया वैरिण वा, यद्वा—तनुकान्त्या गरुडम् । जेतुम्—पराभवितुम् ।
उद्यतम्—प्रस्तुतम् । हयम्—अश्वम् । परम्—उत्कृष्टम् । अवसरम्—योग्यकालम् । मत्वा—विज्ञाय ।
पुरः—अग्रे । अपि—खलु । परे—श्रेष्ठे ॥ १०३ ॥

उदीतपक्षैरिव सादिनि स्थिते, तदंशुकस्योभयपार्श्वतोऽञ्चलैः ।

उपाहरन्नश्वमजस्रचञ्चलैरमी विहङ्गैः सह यातुमुत्सुकम् ॥१०४॥

(युग्मम्)

अन्वयः—सादिनि, स्थिते, (सति) उभयपार्श्वतः, तदंशुकस्य, अञ्चलैः, इव, उदीतपक्षैः,
अजस्रचञ्चलैः, विहङ्गैः, सह, यातुम्, उत्सुकम्, अश्वम्, अमी, उपाहरन् ॥१०४॥

वृत्तिः—सादिनि—अश्वारोहिणि । स्थिते—अवस्थिते । सतीति शेषः । उभयपार्श्वतः—पार्श्व-
द्वयतः । तदंशुकस्य—तस्य सादिनोऽंशुकम् वस्त्रम् तदंशुकम् तस्य तथा । अञ्चलैः—प्रान्तैः । इव—
यथा । उदीतपक्षैः—प्रकाशितपतत्रैः । अजस्रचञ्चलैः—सततचलाचलैः । विहङ्गैः—पक्षिभिः । सह—
समम् । यातुम्—गन्तुम् । उत्सुकम्—इष्टार्थोद्युक्तम् । “इष्टार्थोद्युक्त उत्सुकः” इत्यमरः । अश्वम्—
वुरङ्गम् । अमी—विप्रकृष्टाः सेवकाः । उपाहरन्—उपानयन् आनीतवन्त इति यावत् ॥ १०४ ॥

दिशां जयायोद्धरसाधने मयि, नव धनं साधु न वन्धनं पुन ।

इतीष रोपादतिशायिणोरुपात्, खुराणले क्षोभितमन्दुरोदरम् ॥१०५॥

अन्वयः—इदं नाम् अवाप कसुरतापने यदि वदस् वनम् तावु पुनः, वन्वन् व इति
अतिस्त्रयिषोक्तम्, शेषात् इव, कुरावन्तैः स्त्रोमिषयन्तुरावन्तम् ॥ ५ ॥

इतिः—विद्या—अध्यात्मम् विद्वानामिति वाचत् । अथाय—विजयाय । उद्वुरमाधन—
अगता वृत्तेत्युद्वुरम् अयम् अन्तर्मित्त्वर्थः, साध्यते विद्यापद्येतेनेति साधनम् उद्वुरम् तत्साधनमुद्वुर-
साधनम् तस्मिन्निहा । अयि—अज्ञस्ये तुल्यमे इति दैवः । नवम्—नूतनम् अमितमिति वाचत् ।
वनम्—चित्तम् देवर्ष्यमिति वाचत् । साधु—उत्तमीचीनम् । शुना—किमु । बन्धनम्—बद्धत्वं । न-
नहि । (साधु—उत्तमीचीनमिति शेषः) । इति—एवं विद्यात् । इत्थं मकारादिति वाचत् । अतिशयि-
पौष्ट्यात्—अतिशयेऽतिशयमत्यन्तच्छब्दोऽयमिति शेषः । अतिशयि पौरुषं पुदबान् पस्मिन् सोऽतिशयि-
पौष्ट्यस्तस्माच्च । शयात्—शोभात् । अत्र शुभे शुभजन्मकारु इति निश्चयत् रोपे पौष्ट्यत्ववत्त्वात्
प्रभावमिति चेन्न रोषपौष्ट्यवोरत्यन्तवर्तत्वा अमानाधिकरणसम्बन्धेन तयोः परस्परमावृत्तौ-
भावे वाचकमात्रात् । इव—यथा । गुरा—गुरोः । सन्ध्यायैः । सोमिहमनुरोदरम्—सन्ध्याया वाकि-
शब्दात्वा वरु मध्यमागो मन्त्रुरोदर शोमिहो आहुतिहो मन्त्रुरोदरो वेत्त स शोमिहमन्त्रुरो-
दरवत्त्वा । “वाविज्ञाता तु मन्त्रुरा” भाष्ये इत्यमि च । इवमुपलक्ष्यति पूर्वेषु सम्बन्धा ॥ १ ॥

अयान्तरेणाऽवदगामिनाऽध्वना-ऽऽशयन हेपारवमाप्नुमुद्यतम् ।

अहंकृति शुद्धमतेर्न सम्मता, हिताय लोकैरिति मोनमागतम् ॥१०६॥

अन्वयः—अथ मन्त्रागमिना आतरेण अथवा हेतारम् आपुम्, वसवम् एतन्मते,
आहवन्मते, हिवाय, लोको, न समस्त, इति आसत्वेन मौषम् आपतम् ॥ ६॥

इतिः—अब—अधोपपन्नत्वान्तरम् । अबदुगामिना—अबद्धं पादां रुकादिकामिति वाच्यं
गच्छति तच्छीकोऽबदुगामी तेन तथा । “अबदुर्गता रुकादिका” इत्यमरः । आम्त्रेण—अम्त्रमन्त्र-
वर्तिना । मृच्छना—मार्गेण । इषारबन्धु—महाकव्यसम्पत्तिषेवम् । आप्तुम्—प्राप्तुम् । उद्यतम्—प्रयत्नम् ।
हृदमतेः—विह्वलमहृदोः । इते इति सौम । अहङ्कृतिः—अहङ्कारः, गर्व इति वाच्यम् । स च स्वपन्नमि-
पादिप्रपञ्चमालम्ब्यज्ञानाधीनवराहोदयमिति जगन्नाथपञ्चिह्वनरेन्द्रः । विताय—अपत्यानाय । हाके-
काल्यते सात्वतस्वमेमिरिति काकास्वैत्यवा विह्वमिर्बैरिति वाच्यम् । न—पदि । मम्मता—अम्मुपाता
स्वीटतेति वाच्यम् संगतेत्यपि वाक्यम् । इति—एवं प्रकारेण । आधयेन—अभिप्रायेण । मौनम्—अमावस्य

हेपणाभावमिति यावत् । “अभाषण पुनर्मौनम्” १।७७। इत्यभि० चि० । आगतम्—सम्प्राप्तम् ।
“तमारुरोह क्षितिपाकशासनः” इति दूरचर्तिनाऽन्वितम् ॥ १०६ ॥

यथा मुखे पृष्ठपदे तथा स्थिति—निशीथिनीनाथमहःमहोदरैः ।

करैरितीवाश्रितमुज्ज्वलैरलं, निगालभागेऽप्युरसा समैः समैः ॥ १०७ ॥

अन्वयः—यथा, मुखे, स्थितिः, तथा, पृष्ठपदे, (अपि) निगालभागे, अपि, उरसा, समैः, समैः, निशीथिनीनाथमहःमहोदरैः, उज्ज्वलैः, करैः, अलम्, आश्रितम्, इव ॥ १०७ ॥

वृत्तिः—यथा—येन प्रकारेण । मुखे—आनने । स्थितिः—अवस्थितिः । तथा—तेन प्रकारेण ।
पृष्ठपदे—पृष्ठञ्च पदानि चरणाश्च पृष्ठपदम्, ‘प्राण्यद्गत्वादेकवद्भावः’ तस्मिंस्तथा । (अपि—सम्भावनायाम् ।)
निगालभागे—गलप्रदेशे । अपि—सम्भावनायाम् । उरसा—वक्षसा । समैः समैः—तुल्यैस्तुल्यैः । निशी-
थिनीनाथमहःमहोदरैः—निशीथिनी गत्रिस्तस्या नाथः स्वामी, वल्लभ इति यावत् । निशीथिनीनाथ-
स्तस्य महोदरैः तेजांसि किरणा इति यावत् निशीथिनीनाथमहोदरैः तेषां महोदराः सदृशा निशीथिनी-
नाथमहःसहोदरास्तैस्तथा । प्रायेण सहोदराः सरूपा भवन्तीति सारूप्यं लक्ष्यते । उज्ज्वलैः—विशदैः
शुक्लैरिति यावत् । करैः—किरणैः । अलम्—पर्याप्तम् । आश्रितम्—सेवितम्, युक्तमिति यावत् ।
इव—यथा मुखपृष्ठपदगलवक्षःप्रदेशेष्वुज्ज्वलमिति भावः ॥ १०७ ॥

महोदय स्वामिनि कामितं जया—दुपादिशद्भिः परितस्तथोर्ध्वगैः ।

निगालगाद्देवमणेरिवोत्थितैः, खगैर्मयूखैरिव सेवितं पुनः ॥ १०८ ॥

अन्वयः—महोदयम्, जयात्, स्वामिनि, कामितम्, उपादिशद्भिः, तथा, परित, ऊर्ध्वगैः,
निगालगात्, देवमणैः, उत्थितैः, इव, खगैः, मयूखैः, पुनः, सेवितम् ॥ १०८ ॥

वृत्तिः—महोदयम्—महान् अतिशयित उदयोऽभ्युदयोयस्माद्यस्य वा स महोदयस्तन्तथा ।
जयात्—विजयात् । स्वामिनि—प्रभौ । कामितम्—अभिलषितम्, मनोवाञ्छितमिति यावत् । उपा-
दिशद्भिः—प्रतिपाद्यद्भिः । तथा—पुनः । परितः—सर्वतः । ऊर्ध्वगैः—उपरिगमनशीलैः । निगालगात्—
गलप्रदेशस्थितात् । देवमणैः—दक्षिणावर्तात् । देवमणिः शिवेऽश्वस्य, कण्ठावर्ते च कौस्तुभे इति विश्वः ।
उत्थितैः—समुत्पन्नैः । इव—यथा । खगैः—आकाशगमनशीलैः । मयूखैः—प्रभाभिः । पुनः—अतिशयेन ।
सेवितम्—समाश्रितम् ॥ १०८ ॥

प्रभावभारैर्भविता स भूमिभुक्, समारुहन् मासविता सहस्ररुक् ।

सदावदातैरिति मञ्जुराजिभिर्विराजतं केशरकेशरश्मिभिः ॥ १०९ ॥

अन्वयः—सः भूमिमुक् प्रभावयारोः, समाकृष्ट् मासविता, सहस्रम् मयि इति, तदावधारोः मञ्जुरादिभिः, केसरकेसरविभिः, विराजितम् ॥ १४ ॥

वृत्तिः—सः—प्रथिः । भूमिमुक्—भूमिं वृषिषीम् मुनक्ति पाठयति इति भूमिमुक् वृष्णी-
पाठक इत्यर्थः । प्रभावयारोः—मरोऽप्यित्यय एव मारो प्रभावक प्रतापक मारो अतिशया प्रभाव-
मारोऽस्त्वया । समाकृष्टम्—समाकामम् । मामविता—माया कम्प्या सविता समुत्पादको मासविता ।
'कर्मणि पद्या रमा वा मा वा सा नी कर्मकेन्द्रित' २१४ । इत्यमि चि । सहस्रम्—सहस्रं इवा-
कम्प्यवो वस्य स सहस्रम् सूर्यः । समाकृष्टम्पिष्यवा मासमुत्पादकत्ववेदिप्यप्रतिपादकत्ववैज-
मलोऽवतिरेकोऽत्राकृष्टात् । मविता—मविष्यति । इति—इत्येवमकारविशेषकसूचकैः । सदावधारोः—
सर्वदा मुक्तैः । मञ्जुरादिभिः—मञ्जवो मनेहरा राजका मेजवो वेपथ्वे मञ्जुटावकस्त्वया ।
केसरकेसरविभिः—रज्ज्वे प्रकटा ये केसरकेसाः किञ्चकचर्पककाः वेपथ्व् त एव (तच्छब्दा व)
वा रज्जवा किरणानि केसरकेसररज्ज्वस्त्वया । अत्र यद्यपि केसररज्ज्वेऽप्यस्त्वयप्रकटकेसरो रज-
स्त्वयापि केसररज्ज्वसाभिभवात्काम्यप्रकटप्रकटमात्रत्वंभवसेवमिति । प्रकृते "केसर-केसर" इति समकम्
"अर्थे सत्यर्थं प्राप्तां वयामां सा पुनः भुवि । वयम्" इति काव्यप्रकाशे मन्मदाः । विराजितम्—
शोभितम् । यद्वा वीणां पक्षिणां राजा विराजो गङ्गास्तद्वाचरितो विराजितस्तत्त्वा ॥ १०० ॥

अजस्रभूमीतटकुट्टनोद्गते, रजोव्रजेर्दूरत एव गत्वरे ।

विरोधभावाद् मलिनैस्तनुत्विषा विपादयोगादिव नाश्रितं कवित् ॥ ११० ॥

अन्वयः—अजस्रभूमीतटकुट्टनादुत्थो, दूरतः एव गत्वरेः विरोधभावात्, तनुत्विषा मलिनैः
रजोव्रजैः विपादयोगात् एव कवित् न नाश्रितम् ॥ १११ ॥

वृत्तिः—अजस्रभूमीतटकुट्टनोद्गतेः—भूमीतटक वृष्णीतटक कुट्टनम् वृजम् भूमीतटकुट्टनम्
अजस्रं सततं यथा स्वात्तया भूमीतटकुट्टनम् अजस्रभूमितटकुट्टनम् तस्मादुत्थयामि समुत्थितानि अजस्र
भूमितटकुट्टनोद्गतानि वैस्तथा । अत्र किञ्चादिरीपजवाचकपदैव समासो बोधक्यते "लोके पादम्"
इत्यसमसमयोगम्यैव वज्रादिभिः केन सत्यम् । "तर्था इत्याद्या फिलरिद्वयता चक्षुषिन्वाचरोऽपि, मन्वे व्यामा
चक्षुषिर्गिरिप्रकटा जिम्मनाभिः । बोधीमारतद्वस्तगम्या लोकेन्द्रया लताध्या । वा तत्र म्याचुषति
विषवे सुष्ठिरायेव पादाः । इति महाकविशक्तिव्यासीयोत्तरमेवतत्त्वपद्ये "लोकेन्द्रया इति प्रयोग-
वर्जनात् । दूरतः—विपक्षेण । दू—अवधारणेऽप्ययम् । गत्वरेः—गमनशीलैः । विरोधभावाद्—
विरोधात् । तनुत्विषा—सरीरकल्पा । मलिनैः—मलीमयी । रजोव्रजैः—रजसां वृक्षानां व्रजानि समूहा
रजोव्रजानि वैस्तथा । विपादयोगात्—विपादकामुतापन्न योगः सम्बन्धो विपादयोगस्तस्माच्च । तथा

च जगन्नाथः ' इष्टासिद्धिराजगुर्वाद्यपराधजन्योऽनुतापो विपादः' इति । इव-यथा । क्वचित्-कुत्रापि । न-नहि । आश्रितम्-समाश्रितम् ॥ ११० ॥

भुवः स्वमातुर्विरहासहैः पुनरुपास्यमानं चरणेषु रेणुभिः ।

पतद्भिरेतत्सहनं चिकीर्षुभिः, पदप्रणामे हि सतां प्रसन्नता ॥ १११ ॥

अन्वयः—पुनः, स्वमातुः, भुवः, विरहासहैः, एतत्सहनम्, चिकीर्षुभिः, (अत एव) पतद्भिरः, रेणुभिः चरणेषु, उपास्यमानम्, हि, पदप्रणामे, मताम्, प्रसन्नता ॥ १११ ॥

वृत्तिः—पुनः-तथा । स्वमातुः-निजजनन्या । भुव-पृथिव्या । विरहासहैः-सहन्ते मर्षन्ति इति महा, न महा असहा, विरहस्य वियोगस्य अमहा विरहासहास्तैस्तथा । एतत्सहनम्-एतस्य विरहस्य तत्प्रयुक्तदुःखस्येत्यर्थः । सहनम्-मर्षणम् एतत्सहनम् । अयात्र सर्वनाम्नां प्रधानपरामर्षित्वनियमात् विरहस्य असहा विरहासहाः" इति पठ्यतित्युरूपसमासे उत्तरपदार्थस्यैव प्रधानत्वेन (शाब्दबोधोपयुक्त्यविशेष्यताश्रयत्वेन) विरहस्याप्रधानत्वादेतत्पदेन तस्य परामर्शोऽसम्भावितः शास्त्रनियमविरुद्धश्चापीति चेत् सत्यम्—"दर्शते राजमातङ्गास्तस्यैवामो तुरङ्गमा " "दुःखत्रयाभिधानाज्जिज्ञासा तदपवातके हेतौ" इत्यादौ सर्वनाम्नोऽप्रधानपरामर्शित्वस्यापि दर्शनात् । चिकीर्षुभिः-करणेच्छावद्भिः । (अत एव) पतद्भिरः-अधोदेशसयोगवद्भिः । रेणुभिः-धूलिभिः । चरणेषु-पादेषु । उपास्यमानम्-सेव्यमानम् । हि-यतः । पदप्रणामे-चरणप्रणिपाते । मताम्-मज्जनानाम् । प्रसन्नता-चित्तप्रसादः, अन्तःकरणाद्वाद इति यावत् । भवतीतिशेषः । अर्थान्तरन्यासोऽलङ्कार— "ज्ञेयं सोऽर्थान्तरन्यासो वस्तु प्रस्तुत्य किञ्चन । तत्साधनसमर्थस्य न्यासो योऽन्यस्य वस्तुन " इति कविर्वण्डी "सामान्यं वा विशेषो वा तदन्येन समर्थ्यते । यत्तु सोऽर्थान्तरन्यासो साधर्म्येणेतरेण वा" इति काव्यप्रकाशकारो मम्मटः ॥ १११ ॥

सुवर्णपर्याणमणोमयाण्डजैर्विचित्ररूपैः परितोऽनुवेष्टितम् ।

रयप्रकर्षाध्ययनार्थमागतैस्तदीयताक्ष्याभिधयाऽधिभूधिया ॥ ११२ ॥

अन्वयः—तदीयताक्ष्याभिधया, अधिभूधिया, रयप्रकर्षाध्ययनार्थम्, आगतैः, विचित्ररूपैः, सुवर्णपर्याणमणिमयाण्डजैः, परितः, अनुवेष्टितम् ॥ ११२ ॥

वृत्तिः—तदीयताक्ष्याभिधया-अभिधीयतेऽनयेत्यभिधाऽभिधानम्, नामेति यावत् । ताक्ष्येत्यभिधा ताक्ष्याभिधा तस्य अश्वस्य इयम् तदीया सा चासौ ताक्ष्याभिधा तदीयताक्ष्याभिधा, तथा तथा हेत्वर्थे वृतीया । ताक्ष्यशब्दोऽश्ववाचकोऽपि, यदनेकार्थः 'ताक्ष्यस्तु स्यन्दने बाहे, गरुडे गरुडाग्रे ।

वृत्तिः—चतुष्पदेभ्यः—चत्वारि पदानि चरणा येषां ते चतुष्पदाः पशुत्वजातिविशिष्टाः पशव इत्यर्थः, तेभ्यस्तथा, पशुभ्यः सकाशादिति यावत् । सुगन्धिवोधने—सुष्ठु शोभनो गन्धो घ्राणेन्द्रिजन्य-प्रत्यक्षविषयतामापन्नो गन्धाख्यो गुणविशेषो यस्य स सुगन्धिः, “वहुव्रीहिसमासः ।” “सुपूत्युव सुरभे-र्गन्धादिद् गुणे” ७३।१४४॥ इत्यनेन इवममासान्तं, शोभनगन्धवद्द्रव्यमित्यर्थः । तस्य बोधनं बोधो ज्ञानम् सुगन्धिवोधनम् तस्मिँस्तथा । च—पुनः । प्रणये स्नेहे । अधिकम्—अतिरिक्तम्, विलक्षणमिति यावत् । च—पुनः । अश्ववर्गे—अश्वस्य तुरङ्गमस्य वर्गः समूहोऽश्ववर्गस्तस्मिँस्तथा । अश्वानां मध्ये इति यावत् । पुरुषे—लोके जने इति यावत् । सुखावहम्—सुखं लोकोत्तरमानन्दमावहति करोतीति सुखावहस्तन्तथा । सौख्यजनकमिति यावत् । स्वम्—आत्मानम् । चलाचलप्रोथतया—चलाचलोऽति-चञ्चलं प्रोथ ओष्ठाग्रम् नासापुटं यस्य स चलाचलप्रोथस्तस्य भावः चलाचलप्रोथता तया तथा । ‘प्रोथमश्वस्य नासिका’ ४।३०९। इत्यभि० चि० । महीभुजे—महीं पृथ्वीं मुनक्ति पालयतीति महीभुक् तस्मै तथा । निबोधयन्तम्—ज्ञापयन्तम् ॥ ११४ ॥

रवेरवेक्ष्याश्वगणे गतेर्भिदः, स्ववेगदर्पानिव वक्तुमुद्यतम् ।

तदीयशिक्षाविधये वियत्कृत-क्रमं सिसृक्षुं त्वदसीयमान्द्यतः ॥ ११५ ॥

अन्वयः—रवेः, अश्वगणे, गतेः, भिदः, अवेक्ष्य, स्ववेगदर्पानि, वक्तुम्, उद्यतम्, इव, तु, अदसीयमान्द्यतः तदीयशिक्षाविधये, वियत्कृतक्रमम्, सिसृक्षुम् ॥ ११५ ॥

वृत्तिः—रवेः—सूर्यस्य । अश्वगणे—तुरङ्गमत्रजे । गतेः—गमनस्य । भिदः—भेदान् । प्रत्यहं भिन्नभिन्नगतिभेदानित्यर्थः । अवेक्ष्य—समालोक्य, विचार्य वा । स्ववेगदर्पान्—स्वस्य आत्मनो वेगो रयः स्ववेगस्तत्प्रयुक्ता दर्पा अहङ्काराः स्ववेगदर्पास्तान् तथा । वक्तुम्—कथितुम् । प्रतिपादयितुमिति यावत् । उद्यतम्—प्रस्तुतम् । इव—यथा । तु—पुनः । अदसीयमान्द्यतः—अमीपामश्वानामिदम् अदसी-यम् तच्च तन्मान्द्यम् जडता गतिमन्दता इति यावत् अदसीयमान्द्यम् तस्मात्तथा । तदीयशिक्षाविधये—तेषामश्वानामियं तदीया, सा चासी शिक्षाऽभ्यासस्तदीयशिक्षा तस्या विधिविधानम्, तदीयशिक्षा-विधिस्तस्मै तथा । वियत्कृतक्रमम्—वियति आकाशे कृता क्रमाश्रयणा येन स वियत्कृतक्रमस्तन्तथा । आकाशोत्पतनयोग्यता शालिचरणवन्तम् । आत्मानमिति शेषः । सिसृक्षुम्—चरिष्यादयिषुम् । इवेति शेषः ॥ ११५ ॥

क सूत्रसूतानुजधीः क्र मे प्रभा, द्युनाथजस्येत्यभिधातुमुत्सुकम् ।

अल गिरा वेद किलाज्यमाशयं, महाशयश्चेति विमृश्य मौनिनम् ॥ ११६ ॥

अन्वयः—यथायथस्य मे, सुरसूतायुवकीः क प्रमा क इति, अमिधातुम् उत्सुकम्, व-
गिरा, वात्स्यम्, महाबाहा, अयम् कित्वा बाह्वयम् वेद इति, विमुक्तम्, मौनितम् ॥११३॥

वृत्तिः—युनायप्रस्य—विष आकाशस्य बाबा स्वामी युनायस्वस्माज्जालो युनायस्वस्वस्व तवा,
सूर्योत्पन्नस्वेत्यर्थः । मे—मम महाबाह्वयस्य साप्तिमासीवतुरज्जमयेति वाच्य । सुरसूतायुवकीः—सुर
सूतस्य कल्पक अनुबोऽनुपपन्नाज्जाता सुरसूतायुव गरुडस्वका भीषु दि' सुरसूतायुवकी, गम्बुपुत्रि
रित्यर्थः । क—कृत । प्रमा—कामिता । गरुडस्वेत्यर्थः । क—कृत । इति—कवितम् प्रकारकम् ।
अमिधातुम्—वक्तुम् । उत्सुकम्—कम्पनस्कम् । व—पुन । गिरा—वात्स्या । अस्म—किमपि प्रबोद्धम्
मास्तीत्यर्थः । महाबाह्वयः—महाय विद्राक्ष आत्मनोऽमिधातो वक्तु न महाबाह्व । अयम्—पुरोवर्ती मग
बाह्व साप्तिमास इत्यर्थः । कित्वा—निश्चयन । बाह्वयम्—अमिधातुम् । मरीचमिति क्षेपा । वेद—वात्स्या ।
इति—इत्यम् । विमुक्तम्—विचारार्थम् । मौनितम्—मौनम् अमापयम् अक्षेपमिति वाच्यस्वेति मौनी
'अतोऽनेकस्वरारे' ७२५॥ इत्यनेन मत्वर्थे 'इत्' प्रत्यया, वन्तवा ॥ ११३॥

विजेतुमुच्चैः श्रवसं हयं हरे-र्भयादिवोच्चैर्ध्रुवमुल्लसत्पदम् ।
न वैमनस्यं घटते सगोत्रिणं स्वयं हयस्येति च मौनमास्थितम् ॥११३॥

अन्वयः—हरेः उच्चैःश्रवसम् हयम् विजेतुम्, उल्लसत्पदम् च, सगोत्रिणम्, हयस्य,
स्वयम्, वैमनस्यम् च घटते इति महात् इव प्रथम् उच्चैः श्रवसम् आस्थितम् ॥११३॥

वृत्तिः—हरे—इन्द्रक । उच्चैःश्रवसम्—उच्चैः श्रवसं । अयं उच्चैःश्रवसस्तथा इन्द्रकाप्य-
मित्यर्थः । उच्चैःश्रवस इव १२ । इत्यमि चि । हयम्—अयम् । विजेतुम्—अमिधिविजुम् । उल्ल-
सत्पदम्—अयं उच्चैःश्रवसो विजितान्तो शोभमानो पद्मो वरजो वक्तु स अस्वस्वरस्वस्वत्वा । व—पुन ।
सगोत्रिणः—समानं गोत्रम् नम सगोत्रम् उदत्तस्वस्वेति सगोत्री तस्य तवा । 'अथाहोऽमिधा' ।
गोत्रसंज्ञात्ममेयाऽऽश्वाऽऽश्वाऽमिधकाव नाम च ३१९०॥ इत्यमि चि । हरिरिति समान्युपमोक्तिः ।
स्वाश्रयं च मामेति साधुत्वं सगोत्रिणं इति । हयस्य—अयस्य । उच्चैःश्रवस्येति क्षेपः । स्वयम्—
आत्मना । सगोत्रेणेत्यर्थः । हरेति क्षेपः । वैमनस्यम्—विकृतं प्रतिभूतं मनोऽप्यकरणमस्वेति विमन-
स्तस्य भावा वैमनस्यम् । विद्रोह इति वाच्य । न—महि । घटते—कल्पते पुञ्यते इति वाच्य । इति—
अस्मात्प्रयोगः । मयाह—भीतो, स्वभावात्वापमान्युपमोक्तिपराक्रमवादिति वाच्य । इव—तथा । प्रथम्—
निश्चयेन । मौनितम्—अमापयम् । अक्षेपमिति वाच्यम् । आस्थितम्—अवधमिधत् । समास्थितमिति
वाच्य ॥ ११३॥

महार्थस्याध्वनि चक्रवर्तिनः, परः प्रयाणश्रवणाददुद्रुवत् ।

अमस्त तत्राशरणः शरण्यता-मरण्ययोगस्य निशां विशां दिशा ॥११८॥

अन्वयः—महार्थस्य, चक्रवर्तिनः, प्रयाणश्रवणात्, अध्वनि, परः अदुद्रुवत्, तत्र, विशाम्, दिशा, अशरणः, अरण्ययोगस्य, (च) निशाम्, शरण्यताम्, अमस्त ॥११८॥

वृत्तिः—महार्थस्य—महान् विशालो रथः स्यन्दन यस्य सः महार्थः, आत्मानं सारथिमश्वान् रक्षन् योद्धा, तस्य तथा । चक्रवर्तिनः—चक्रं राष्ट्रं वर्तयति स्वातन्त्र्येण प्रवर्तयतीति चक्रवर्ती सार्व-भौमस्तस्य तथा । भगवतः शान्तिनाथस्येति शेषः । प्रयाणश्रवणात्—प्रयाणस्य प्रस्थानस्य श्रवणमा-कर्णनम् प्रयाणश्रवणम् तस्मात्तथा । अध्वनि—मार्गे, मार्ग एवेत्यर्थः । सर्वं वाक्यं सावधारणं भवतीति नियमात् । परः—शत्रुः । अदुद्रुवत्—प्रपलायिष्ट । तत्र—मार्गे । विशाम्—मनुष्याणाम् । दिशा—विशया, मार्गणेति लक्ष्योऽर्थः । अशरणः—नास्ति शरणं रक्षणं यस्य सोऽशरणः । अरण्ययोगस्य—अरण्ये कान्तेने योगः सम्बन्धोऽरण्ययोगस्तस्य तथा, वनवासस्येत्यर्थः । च—पुनः । निशाम्—रात्रीणाम् । शरण्यताम्—रक्षणयोग्यताम् । अमस्त—अवावुध्यत, ज्ञातवानिति यावत् ॥ ११८ ॥

हयं तमारुह्य जयं पुरस्थितं, परानपेक्षोद्धहनाद् यशःसितं ।

समन्यमानः प्लवमानमानसः, प्रमोदकामोदधियाऽविशद् वनम् ॥११९॥

अन्वयः—प्लवमानमानसः, सः, परानपेक्षोद्धहनात्, यशःसितम्, तम्, हयम्, आरुह्य, जयम्, पुरस्थितम्, मन्यमानः, प्रमोदकामोदधिया, वनम्, अविशत् ॥११९॥

वृत्तिः—प्लवमानमानसः—प्लवमानम् विस्तीर्यमाणं मानसमन्तःकरणं यस्य स प्लवमानमानसः । मः—प्रसिद्धो भगवान्छान्तिनाथः । परानपेक्षोद्धहनात्—अपेक्षणम्—अपेक्षा, आवश्यकतेत्यर्थः । न अपेक्षाऽनपेक्षा परेषाम्, अन्येषाम् । परस्यान्यस्य वा अपेक्षा परानपेक्षा, तथा उद्धहनधारणम् परानपेक्षोद्धहनम् तस्मात्तथा । यशःसितम्—यशसा कीर्त्या सितो धवलो यशःसितस्तन्तथा । 'मालिन्यं व्योम्नि पापे यशसि धवलता वर्णयते हासकीर्त्योः' (सा द. ७) इति विश्वनाथः । तम्—प्रसिद्धम्, तत्तद्गुणतयेति शेषः । हयम्—अश्वम् । आरुह्य—अधिरुह्य । जयम्—विजयम् । पुरस्थितम्—अग्रे वर्तमानम् । मन्यमानः—अवबुध्यमानः । प्रमोदकामोदधिया—प्रमोदयतीति प्रमोदकस्य चासावामोदो हर्षः परिमलो वा प्रमोदकामोदस्तस्य धीर्बुद्धिः, प्रमोदकामोदधीः तथा तथा । वनम्—कान्तम् । अविशत्—प्रविष्टः ॥११९॥

चमूचराणामतिचारुखेलने

परस्परप्रेरणवादिसादिनाम् ।

रदावदातांशुमिषादनीदृशां

बभौ विमुस्तत्त्वपिबतां यशोऽन्तर ॥१२०॥

अन्वयः—रदावदातांशुमिषात् अनीदृशाम् तत् यशः पिबताम्, प्रतिचारुखेलने, चमूच-
राणाम् परस्परप्रेरणवादिसादिनाम् अन्तरे विमु बभौ ॥१२०॥

वृत्तिः—रदावदातांशुमिषान्—अवदाताः शुभकाश्च ते अदृशः किरणा अवदातांशुषः, रदाणां
वन्तानाम् अवदातांशुषो रदावदातांशुषस्तेषां मिषम्—स्वाकां रदावदातांशुमिषम् वस्वात्त्वा ।
अनीदृशाम्—इमे स्वपक्षपातित इव दृश्यन्ते इतीदृशो न ईदृशोऽनीदृशस्तेषामनीदृशम् लक्ष्णम् । दृ-
यद्वा—कीर्षिष । पिबताम्—आवधानानाम् गृह्यतामिति यावत् । प्रतिचारुखेलनेः—अतिचारुनि
अत्यन्तमनोहराणि च तानि खेलनानि कीडनानि अतिचारुखेलनानि कृतवा । चमूचराणाम्—चमू
सेनान्तराणि विचरन्तीति चमूचराणाम्पातवा । परस्परप्रेरणवादिसादिनाम्—परस्परप्रेरणेन अन्यो-
न्यप्रेरणया वदन्ति निगदन्ति तच्छ्रीकाः परस्परप्रेरणवादिवस्ते च ते धारिणोऽप्यपानोक्षिणः परस्पर-
प्रेरणवादिसादिनस्तेषाम्पातवा । अन्तरे—मध्ये । विमुः—प्रमुः, यगाच्चाञ्छामितनामः । बभौ—कृतमे ॥१२०॥

ददर्श तं सादिगण ममीरणे-द्विधाकृतस्पर्धनवर्धनं प्रमुं ।

प्रसुत्तरेवाजिषलेष्व सत्तरे - ईसन्तमन्तबलमर्धता रवं ॥१२१॥

अन्वयः—प्रमुः तमीरणैः द्विधाकृतस्पर्धनवर्धनम् सत्तरे च प्रसुत्तरे, वाजिषले, रवं
वर्धताम् वक्तुम् अन्ता, इत्यन्ताम् तम् सादिगणम् इवर्ष ॥१२१॥

वृत्तिः—प्रमुः—स्वामी विमुषा मगवात् क्षामिताश्च इति बावत् । ममीरब्धैः—पवने ।
द्विधाकृतस्पर्धनवर्धनम्—स्पर्धनम् त्वर्षा च वर्धनम्—खेयमञ्च स्पर्धनवर्धने द्विधाकृते द्विधकारिविधे
स्पर्धनवर्धने अस्मिन् च द्विधाकृतस्पर्धनवर्धनमास्तवा । सत्तरे—स्तरया अनेन मद्रिवाणि सत्तराणि
कृतवा । च—उत्त । प्रसुत्तरेः—प्रसरणशीलैः । वाजिषले—वाजिनामपाताम् पक्षानि सामर्थ्यानि
वाजिषकानि कृतवा । रवं—सूर्यस्य । वर्धताम्—अवधानाम् 'चोदयन्तुरगन्तावन्तुरावोऽप्यनुगन्ता ।
गन्तव्योऽर्षासमिषीति बद्धा वाञ्छी ह्यो इति' ॥१२१॥ इत्यमि चि । वसम्—तन्त्रम् । अन्तः—
अन्तर्धनसि अन्तःकरणवच्छब्देनि यावत् । इत्यन्ताम्—विद्वन्ताम् । तम्—नीरवकृता प्रसिद्धम् ।
सादिगणम्—अधारीणाविकृष्टवक्त्रम् । इदञ्च—इदवान् ॥ १२१ ॥

मितत्विषमबलतामुपेयुष - स्तुरङ्गरुक्निवहस्य चास्यत ।

धमात्पतत्केनमिषादरेष्यशा-निपातनं मर्दनहन्तु साऽस्मरत् ॥१२२॥

अन्वयः—मः, मितत्विपः, च, चञ्चलताम्, उपेयुष, तुरङ्गरङ्गनिवहस्य, आस्यतः, श्रमात्, पतत्केनमिपात्, अरेः, मर्दनहेतु यशानिपातनम्, अस्मरत् ॥१२२॥

वृत्ति —मः—प्रसिद्धो भगवान् शान्तिनाथः । मितत्विपः—सिता शुभला त्विट् कान्तिग्रन्थ स सितत्विट् तस्य तथा । च—पुन' । चञ्चलताम्—चलाचलताम्, चापल्यमिति यावत् । उपेयुषः—प्राप्त-वत् । तुरङ्गरङ्गनिवहस्य—रङ्गान् विलम्बं चामौ निवह' समूह' रङ्गनिवह, तुरङ्गस्य अश्वस्य रङ्गनि-वहस्तुरङ्गरङ्गनिवहस्तस्य तथा । आस्यतः—गुप्तान् वदन्त इति यावत् । श्रमात्—परिश्रमात् । खेद-विशेषादिति यावत् । बहुतरशरीरन्यापारजन्मा निःश्वासाद्गमस्मर्दनिद्रादिकारणीभूतं खेदविशेषः श्रम' इति जगन्नाथ' । पतत्केनमिपात्—पतन्तोऽधोदेशमयोगमाश्रयन्तश्च ते केना डिण्हीरा' पतत्केनास्तेषां मिप व्याज पतत्केनमिपन्तस्मात्तथा डिण्हीरोऽन्धिफफ' पेन' १।१५३। इत्यभि० चि० । अरेः—शत्रो' । मर्दनहेतु—मर्दनं पीडनम् पराजय इति यावत् । हेतु' कारणं यस्य तत्तथा । यशानिपातनम्—यशस' कीर्त्तननिपातनम् विनाश' यशानिपातनम् । अस्मरत्—स्मृतिविषयतामानयत्, अचिन्तयदिति यावत् ॥१२२॥

विधूनतो वैरियशोऽधुनाऽधुनाद्, मिपेण पुच्छस्य च केसरस्य च ।

तदा तदाश्वस्य पदात् पदान्तर-स्पृशः समाश्वास्य जनानयं श्रमात् ॥१२३॥

अन्वयः—अयम्, तदा, तदा, श्रमात्, पदात्, पदान्तरस्पृश, जनान्, समाश्वास्य, विधू-नतः, आश्वस्य, पुच्छस्य, च, केसरस्य, च, मिपेण, अधुना, वैरियश, अधुनात् ॥१२३॥

वृत्तिः—अयम्—असौ, भगवान् शान्तिनाथ' । तदा तदा—तस्मिन् तस्मिन् समये । श्रमात्—शरीरन्यापारजन्यखेदात् । पदात्—स्थानात् । 'स्थानं तु पदमास्पदम्' १।४।५४। इत्यभि० चि० । पदान्तरस्पृशः—अन्यत् अपर पदम् स्थानम् पदान्तरम् 'मयूरव्यसकादित्वात् समास' पदान्तर स्पृशन्ति भजन्ते इति पदान्तरस्पृशः, स्थानान्तरस्थानिति यावत् । जनान्—लोकान् । समाश्वास्य—सम्भाव्य । विधूनतः—कम्पमानस्य । आश्वस्य—अश्वस्य तुरङ्गमस्य अयम् आश्वस्तस्य तथा, अश्वसम्बन्धिनः । पुच्छस्य—लाङ्गूलस्य । च—पुन' । केसरस्य—वालस्य । च—पादपूरणे । मिपेण—व्याजेन । अधुना—सम्प्रति । वैरियशः—शत्रुकीर्त्तिम् । अधुनात्—अकम्पयत् ॥१२३॥

प्रभोर्यशोऽपि प्रससार सर्वतः, क्षमातल वाऽऽप्य नभस्तल पुनः ।

स्फुटं चलच्चामरयुग्मचिह्नैर्बभूव रूपं तदखण्डपिण्डितम् ॥१२४॥

अन्वयः—यस्यो यथा अपि तर्कतः, क्षमातन्त्रम्, यस्तत्तार पुनः, वसन्तम् वा वाप्य
पठनपरमुष्मपिच्छैः तद्वत्पिच्छितम्, रूपम्, स्फुटम् वसुध ॥ १४४ ॥

वृत्तिः—प्रयोगः—विशेषः श्रीमत् क्षान्तिनामस्तोत्रम् । यथा—कीर्तिः । अपि—सम्माननायम्
अन्वयम् । सर्वतः—परितः । क्षमातन्त्रम्—भूमण्डलम् । “सर्वोन्मादमिपरिवा वसा” ५३१५। इत्येव
वसन्तसर्वसम्पद्येनो द्वितीयाविमक्तिः । प्रससार—स्वाय स्वाप्ताव मकासितमिति बावत् । पुनः—
किञ्च । नमस्तुतम्—गमनमण्डलम् । वा—वितर्कः पापपूरणे वाऽप्यवयवम् । आप्य—मात्रम् । वस्तुस्तु
“वा आप्य” इत्येतत्पदद्वयत्वात् “स्वाप्य” इत्येव पाठः साधीवात् प्रतिभाति । क्षमातन्त्रमुष्मपिच्छन
क्षमातन्त्रं वाऽन्वयजनम् वसुध—वसुधम् क्षमातन्त्रमुष्मम् वसुध—वसुधम् विच्छिन्नमिति वावक्षामरमुष्मम्
वसुधामरमुष्मम् तस्य विच्छिन्नानि वसुधानि वसुधामरमुष्मपिच्छनानि । वसुधा । तद्वत्पिच्छितम्—
वसुधम् सम्पूर्णं वसुधमिति वावक्ष वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम्
वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम्
रूपम्—स्वरूपम् । स्फुटम्—व्यक्तम् । वसुध—वसुधम् ॥ १४४ ॥

विनादमिच्छे म नुनाद सोदरं गरुमतं स्वं पुरतोऽश्वमाशुगम् ।
सितातपत्रोद्भवदंशुमण्डले रनिहनुवान निजवाजिराजताम् ॥ १२५ ॥

अन्वयः—सः, विनोदसिद्धौ सितातपत्रोद्भवदंशुमण्डलैः विजवाजिराजताम्, अपिहनुवा
नम् आशुगम् गरुमतम्, सोदरम्, स्वम् अश्वम्, पुरतः, पुनोद ॥ १२५ ॥

वृत्तिः—सः—प्रसिद्धः, अश्वान् क्षान्तिनाम इत्यर्थः । विनोदसिद्धौ—विनोदस्य आशुगत्वं
विशिष्टमिति विनोदसिद्धौ इत्येतत् । वसुधामरमुष्मपिच्छनानि । वसुधा । तद्वत्पिच्छितम्—
वसुधम् सम्पूर्णं वसुधमिति वावक्ष वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम्
वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम् वसुधम्
रूपम्—स्वरूपम् । स्फुटम्—व्यक्तम् । वसुध—वसुधम् ॥ १४४ ॥

अपि द्विजिह्वाभ्यवहारपौरुषे, रुपव धिकारकरं गरुमति ।
इयेऽधिरुप वसुधराभव, पराजयायेव स—दानवद्विप ॥ १२६ ॥

—अन्वयः—द्विजिह्वाभ्यवहारपौरुषे, अपि, गरुत्मति, रुपा, इव, धिक्कारकरे, हये, अधिरूढः
सः, वसुन्धराधवः, दानवद्विपः, पराजयाय, एव ॥१२६॥

वृत्तिः—द्विजिह्वाभ्यवहारपौरुषे—द्वे द्विसङ्ख्यके जिह्वे रसने येपान्ते द्विजिह्वाः सर्पोस्तेपा-
मभ्यवहारो भक्षणम् द्विजिह्वाभ्यवहारः स एव तस्माद्वा पौरुषम् पुन्यार्थो यस्य स द्विजिह्वाभ्यवहार-
पौरुषस्तस्मिँस्तथा । अपि—सम्भावनायाम् । गरुत्मति—गरुडे विष्णुवाहने इति यावत् । रुपा—
क्रोधेन । इव—यथा । धिक्कारकरे—करोतीति करः धिक्कारस्य तिरस्कारस्य करो धिक्कारकरस्तस्मिँस्तथा ।
हये—अश्वे । अधिरूढः—समारूढः । सः—प्रसिद्धः । वसुन्धराधवः—वसुन्धराया पृथिव्याधवः पति स्वामी
वसुन्धराधवः पृथ्वीपरिपालक इति यावत् । भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । [स] दानवद्विपः—द्वेष्ट-
प्रीतयतीति द्विद्, दानवानां द्वैत्यानाम् द्विट् दानवद्विट् कृष्णस्तस्य तथा, यद्वा सदा—सर्वदा, नवद्विपः
अनूवद्विपो वेति पदच्छेदः कार्यः । पराजयाय—पराभवाय । एव—अवधारणार्थकमन्ययम् । अमवदिति-
शेषः ॥ १२६ ॥

—स्फुटीकृता श्रीरमुनेन्द्रधन्वनो, मुखानुपक्तायतवल्गुवल्गया ।

हयेन तत् किं न स चक्रभृजिनः, सहस्रनेत्राकृतिमान् भवेदहो ॥१२७॥

—अन्वयः—अमुना, हयेन, मुखानुपक्तायतवल्गुवल्गया, इन्द्रधन्वनः, श्रीः, स्फुटीकृता, तत्,
चक्रभृत् सः, जिनः, सहस्रनेत्राकृतिमान्, किम्, न, भवेत्, अहो, १-॥१२७॥

वृत्तिः—अमुना—विप्रकृतया दृश्यमानेन । हयेन—अश्वेन । मुखानुपक्तायतवल्गुवल्गया—
आयत्ता दीर्घा चासौ वल्गुः सुन्दरी आयतवल्गुः, 'शीतोष्ण जलम्' इत्यादाविव विशेषणयोरपि कथ-
ञ्चिद् परस्पर गुणप्रधानभावमनुसन्धाय विशेषणसमासः । मुखे—वदने अनुपक्ता लज्जा मुखानुपक्ता
सा चासावायतवल्गुर्मुखानुपक्तायतवल्गुः । अत्रापि पूर्वोदीरितदिशा समासोऽनुसन्धेयः, मुखानु-
पक्तायतवल्गुश्चासौ वल्गा प्रग्रहः रश्मिरिति यावत् । मुखानुपक्तायतवल्गुवल्गा तथा तथा कृत्वेति-
शेषः । 'वल्गुः स्याच्छगले पुंसि, सुन्दरे चाभिषेयवत्' इति मेदिनी । रश्मौ वल्गाऽवक्षेपणी कुशा'
१३१८ इत्यभि० चि० । इन्द्रधन्वनः—इन्द्रस्य शकस्य धन्व धनुरिन्द्रधन्वस्तस्य तथा । धन्वा तु
मरुदेशे नास्तीव चापे स्थलेऽपि च' इति मेदिनी । श्रीः—शोभा । स्फुटीकृता—अस्फुटाऽन्यक्ता स्फुटा
न्यक्ता कृतेति स्फुटीकृता, 'प्रागतत्तत्वे चि' प्रत्ययः, प्रकटीकृतेति यावत् । भगवतोऽथ पुरन्दरधनु-
शोभामादवादिता भावः । तत्—तस्माद्वेतो । चक्रभृत्—चक्र विभर्ति इति चक्रभृत् । सः—प्रसिद्धः ।
जिनः—तीर्थकृत भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । सहस्रनेत्राकृतिमान्—सहस्र सहस्रसङ्ख्यकानि

मैत्राणि वचनानि यथा स सहस्रानेका इत्युक्तं, तदा जाकृतिराकारः सहस्रमैत्राकृतिः साऽस्त्यन्वेति उक्तं
मैत्राकृतिमात्रं । किम्-कथम् । न-महि । अवेत्-ध्यात् । अहो-आद्यर्थे वितर्के वा ॥ १२३ ॥

जिना मनामूविषयं स्वरूपतो यमश्चमारुह्य जिगाय विस्मयात् ।
उपेयिवांसं प्रतिमल्लतां रय-स्मये जयात् मनस स्मरेन्न कः ॥ १२८ ॥

अन्वयः—जिना यम्, अस्मिन् आरुह्य स्वरूपतो यमोयूविषयम् जिगाय मवत्
जयात् रयस्मये प्रतिमल्लताम् उपेयिवांसम् तम् किमपि कः न, स्मरेत् ॥ १२८ ॥

वृत्तिः—जिना-जयति रागद्वेषभेदादिभिः जिनाऽर्हन् मगवाचः स्मृतिनाच इति वाच्यः ।
यद्-वर्णितप्रकारम् । बाटलमित्यर्थः । अहम्-तुल्यम् । जाकृत्-जयितुम् समस्त्यन्वेति वाच्यः ।
स्वरूपतः-तस्य जायमानो कर्तृर्लौकिकैर् स्वरूपम् तस्मात्तथा । मनामूविषयम्-मनसि मवतीति कर्मणः
काम्या ईदृशो विषयो गात्रो मनामूविषयस्तन्तथा । जिगाय-जयैषीत् वितर्कात् इति वाच्यः ।
मनस-चित्तम् अन्तःकरणमेति यावत् । जयात्-जयिष्यात्, मनश्चर्मकविजयत् इति वाच्यः ।
रयस्मय-रयस्य वेगका स्वको गर्वा रयस्यवा तस्मिंस्तथा । “स्मयनविषयादिभिरुक्त्यप्येकैर्ब्रह्मा-
नीतत्वात्तद्वैक्यं गौः इति जगताम् । प्रतिमल्लताम्-प्रतिमत्वत् । उपेयिवांसम्-प्रसवत्यम् ।
तम्-प्रसिद्धम् अश्वमित्यर्थः । विस्मयात्-आश्चर्यात् । कः-कोनाय वनः । न-महि । स्मरेत्-स्मरि-
ष्यमानत्वेत् अपि तु सर्वं एवेति यावत् ॥ १२८ ॥

विमुर्दधौ काञ्चन काञ्चनत्वयं स्वकीयतन्वाऽदुमुततेजसा पुनः ।
तदा प्रमां वाहनमस्य तां रय-स्मये जितस्य प्रसमं गच्छत ॥ १२९ ॥

अन्वयः—वितुः काञ्चन, काञ्चनत्वयि इवो पुनः कस्य, वाहनम् अदुमुततेजसा
त्वकीयतया तदा रयस्मये प्रसमम् जितस्य गच्छतः तम् प्रमां वचो ॥ १२९ ॥

वृत्तिः—वितुः-विजयेन मवतीति विमुर्दधौ, प्रयुरिति वाच्यः । कञ्चन-काञ्चनत्वयि-
वनीयमित्यर्थः । काञ्चनत्वयि-काञ्चनस्य सुवर्णस्य त्विद् काञ्चनत्वयि इति वाच्यः काञ्चनत्वयि
तन्तथा । इत्या-वारवासात् वृत्तवानिति वाच्यः । पुनः-किञ्च । अस्म-मगवाचः स्मृतिनाच ।
वाहनम्-इत्येतेनैति वाहनम् ‘वाहनाद्वाहनम्’ २।३.०५। इति सूत्रे निपातवाच्यमिति वीथीवर्षी
मेव वा वाहनम् प्रकाशित्वात् स्वार्थेऽयं नत्वत् । अयम् इति वाच्यः । अदुमुततेजसा-अदुमुत-
त्वयि त्वयि तेजसा वृत्तयो वचो साऽदुमुततेजसा तथा । स्वकीयतन्वा-स्वकीया त्वीया वातो

तनु' वपु' स्वकीयतनुस्तथा । तदा—तस्मिन् समये । रयस्मये—वेगगर्वे । प्रसभम्—हठात् । जितस्य—पराजितस्य । गरुत्मतः—गरुडस्य । ताम्—अनिर्वचनीयाम्, प्रसिद्धां वा । प्रभाम्—कान्तिम् । दधौ—दधार ॥ १२९ ॥

गच्छाधीश्वरहीरहीरविजयाम्नाये निकाये धियां,
भृत्यः श्रीविजयप्रभाख्यसुगुरोः श्रीमत्तपाख्ये गणे ।
शिष्यः प्राज्ञमणेः कृपादिविजयस्याशास्यमानाग्रणी—
श्रक्ने वाचकनाममेघविजयः शस्यां समस्यामिमाम् ॥ १३० ॥

(पूर्ववद्व्याख्येयोऽयं श्लोकः)

इति—वाचकप्रवरश्रीमेघविजयजिद्वगणीश्वरविरचिते श्रीनैपथीयमहाकाव्यप्रथमसर्गपादपूर्तिस्वरूपे श्रीशान्तिनाथचरित्रे शासनसम्राट्सूरिचक्रचक्रवर्तितपागच्छाधिपतिभट्टारकाचार्यमहाराजाधिराज—श्रीविजयनेमिसूरीश्वरमहाराजपट्टालङ्कारशास्त्रविशारदकविरत्नपीयूषपाणिपूज्यपादाचार्यमहाराज—श्रीविजयामृतसूरीश्वरविरचित'विद्वद्विनोदिनी'नामवृत्तिविभूषिते—

॥ द्वितीयः सर्गः समाप्तः ॥

॥

॥ अथ तृतीयः सर्गः ॥

स सिन्धुजं शीतमहःसहोदरं, जयन् यशोभिर्विजयौजसां भरैः ।

पुरः प्रयाण प्रति हस्तिनापुरं, चकार कारुण्यधियाऽरुणीभवन् ॥ १ ॥

अन्वयः—स', विजयौजसाम्, भरैः, यशोभिः, सिन्धुजम्, शीतमहःसहोदरम्, जयन्, कारुण्यधिया, अरुणीभवन्, हस्तिनापुरम्, प्रति, पुर प्रयाणम्, चकार ॥ १ ॥

वृत्तिः—सः—प्रसिद्धो भगवान् शान्तिनाथ' । विजयौजसाम्—विजयो जयश्च ओजांसि, तेषां तथा । भरैः—अतिशयै' । तैरुपलक्षितैरित्यर्थ' । यशोभिः—कीर्तिभिः । सिन्धुजम्—सिन्धोः समुद्राज्जात उत्पन्न' सिन्धुजस्तन्तथा । शीतमहःसहोदरम्—शीत शैत्य गुणसमाकलितम् महः—किरण यस्य स शीतमहश्चन्द्रस्तस्य सहोदर' सोदरभ्राता शीतमह'सहोदर' ऐरावण', समुद्रोत्पन्नत्वात्, तन्तथा । जयन्—आक्रमन्, अधिक्षिपन्निति यावत् । यद्वा "जयन् यशोभिर्विजयौजसा भरैः"इति पाठ कुत्रत्य-

शिवसम्पाय-विजयीकसा विजयतेजसा भरी जसिहवै, पयोमिष गहमसोदरम्-सूर्यम् मिम्बु-
जम्-पेरापण्ड जयम् इत्येवमन्यैवम् । अत्र पक्षे क्षीयम् इति कान्ततया क्षीः क्षनैस्त्वयैव पुरम्पण-
विशेषणतयाऽसम्भवेयम् । काकम्पयिया-काकम्पम् यथा सा च परबुक्तापहरणेष्ठा तद्विप्रा
वीर्येक्षि काकम्पयिताया तथा । अक्षयीमधु-अनरण्योऽप्येऽप्यो मयम् सम्पन्नान्तेऽप्यी मयम्
प्रगततत्त्वैः धिया प्रवृत्ता । इस्तिनापुरम्-गङ्गाधराजमालीक्या नगरीम् प्रति-वदितम् । पुरम्पणम्-
प्रवयप्रम्पणम् । चकार-विश्वी कृतवानिति यावत् ॥ १ ॥

नृपाधिरोहे परितो मनोहरं हरन्तमुच्चैःश्रवम् भियं हयम् ।

सकष्टकैस्ते सुमते स्फुटीमवद्-धनाधनच्छायमस्त इस्तिनम् ॥२॥

अन्वयः—नृपाधिरोहे परितः पयोहरम्, उच्चैःश्रवता, भियम् हरन्तम्, हयम् सकष्ट-
कैः ते, सुमते स्फुटीमवद्-धनाधनच्छायम् इस्तिनम्, अस्तम् ॥ २ ॥

वृत्तिः—नृपाधिरोहे-अधिरोहणमारोहणम् । अधिरोह, नृपस्य-राजोऽधिरोहो नृपाधिरोहः
कर्त्तरि पठौ, नृपकर्षकारोहणमित्यर्थः, तस्मिंस्तथा । लघीक्षिपः । परितः-सबत् । मनोहरम्-
रमणीयम् । उच्चैःश्रवतः-उच्चैः श्रवसी कर्त्ते जम्बु स उच्चैःश्रवता । इन्द्राभस्तम् तथा । 'उच्चैःश्रवा इव
इत्यमि वि । भियम्-शोभाम् । हरन्तम्-अपममन्तम् हरीश्वरैर्ममिति यावत् । हयम् जम्बुम् ।
सकष्टकैः-कष्टकाः कुट्टसज्जवन्तौ सज्जिताः सकष्टकस्तैस्तथा । तेः-प्रसिद्धैः । सुमते-सु-सम्पन्ना
ते महा वीराः बोधा इति यावत् । सुमदारैस्तथा । कृतैःक्षिपः । स्फुटीमवद्-धनाधनच्छायम्-
स्फुटीमवन्निव अक्षयीमवन्निव धनाधनो मेघा स्फुटीमवद्-धनाधनच्छायच्छाया कान्तिः क्षीतिर्वा वज्रतौ
स्फुटीमवद्-धनाधनच्छायस्तम्पथा । इस्तिनम्-मयज्जम् । अस्तम्-जम्बुजम् । ॥२॥

(पाठान्तरम्)

रिपूरगाणां विषये विपच्छिन्दे, हरन्तमुच्चैः भवस भियं हयम् ।

सवे-न्तेऽयं तनुमन्तमन्तरा नृपे प्रसादात् प्रतिपादयन् ययौ ॥२॥

अन्वयः—तः रिपूरगाणाम्, विपच्छिन्दे, विषये उच्चैःश्रवता विजम्, हरन्तम्, भवद्
वनुमन्तम् जम्बुता, हयम् ते नृपे नृपे प्रसादात्, प्रतिपादयन्, ययौ स २ ॥

वृत्तिः—सु-प्रसिद्धः, जम्बी, साम्प्रिनाथ इति यावत् । रिपूरगाणाम्-रिपवा सज्ज इत्यादि
सर्पा इव रिपव यव वा वरगा, रिपूरगाणेत्यादि । "जम्बुतः जम्बुतायोः साम्प्रानुजो" ३।१।१०५
इत्यनेनोपनिषत्प्रसङ्गः । जम्बुते च "जम्बुजम्बुतेत्यादि" ३।१।११५। इत्यनेन कृपकसमम् । कृपके-

पमयो' समृष्टिश्चालङ्कार' । "मियोऽनपेक्षया तेषां स्थितिः समृष्टिरुच्यते" इति विश्वनाथ । विपच्छिदे-
 नेदं छिदा, विपस्य गरलस्य 'अहकारस्येति यावत् । छिदा यत्र स विपच्छिदस्तस्मिंस्तथा । विपये-
 देशे । उर्ध्वं श्रवणः—इन्द्राश्वस्य । प्रियम्—शोभाम् । ह्रन्तम्—अपनयन्तम् । दूरीकुर्वन्तमिति यावत् ।
 अयम्—अय' शुभावहभाग्यमस्त्यस्येत्यय । "अध्रादिभ्यः" ७।१।४६॥ इत्यनेन मत्वर्थ 'अ' प्रत्यय' ।
 'अय' शुभावहो विधि रित्यमर' । तनुमन्तम्—मूर्तिमन्तम् । (तम्—प्रसिद्ध निजवाहनतयाऽश्वम्)
 अन्तरा—विना । तमञ्च परित्यजेत्यर्थ । हयम्—अश्वम् । वै—निश्चयेन । नते—नम्रीभूते, अधिकृते इति
 यावत् । नृपे—राज्ञि, राजगणे वा जात्यैकत्वविषयकया । प्रमादात्—प्रमत्ततात् । प्रसाद प्रपन्न वा
 "गम्ययप" २।१।७१॥ इति पञ्चमी । प्रतिपादयन्—दृष्ट्वा । ययौ—जगाम ॥ २ ॥

जयेन दीप्तः स निजाङ्गजन्मना, पुनर्जयन्त्या सुरसेनयान्वितः ।

जिताखिलक्ष्माभृदनल्पलोचन—श्रिया तदैन्द्रया रुरुचे विरोचनः ॥ ३ ॥

अन्वयः—निजाङ्गजन्मना, जयेन, दीप्तः, पुनः, जयन्त्या, सुरसेनया, अन्वितः, जिताखि-
 लक्ष्माभृत्, सः, तदा, ऐन्द्रया, अनल्पलोचनश्रिया, विरोचनः, रुरुचे ॥ ३ ॥

वृत्तिः—निजाङ्गजन्मना—निजमात्मीयश्च तदङ्गम् शरीरावयव' बाहुरित्यर्थ' । निजाङ्गम्, तस्मा-
 जन्मोत्पत्तिर्यस्य स निजाङ्गजन्मा, तेन तथा । निजाहोप्रतापार्जितेनेति यावत् । जयेन—विजयेन ।
 दीप्तः—दीप्तिमात् । देदीप्यमान इति यावत् । पुनः—किञ्च । जयन्त्या—विजयशालिन्या । सुरसेनया—
 देववाहिन्या । अन्वितः—विशिष्टः । जिताखिलक्ष्माभृत्—जिताः पराजिताः, अखिलक्ष्माभृतः समस्त-
 नृपतयो येन स जिताखिलक्ष्माभृत् । सः—प्रसिद्ध', भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । तदा—तस्मिन्
 समये । ऐन्द्रया—इन्द्रस्येयम् ऐन्द्री तथा तथा । अनल्पलोचनश्रिया—न अल्पानि स्तोकानि अनल्पानि
 तानि लोचनानि नयनानि यस्य सोऽनल्पलोचनस्तस्य श्री' शोभा अनल्पलोचनश्रीस्तथा तथा । विरोचनः—
 विरोचन' सूर्य इव विरोचन । लुप्तोपमा । रुरुचे—शुशुभे ॥ ३ ॥

सहस्रदेवैः कृतसेवयेव योऽश्वरत्नमासीद् बहुरत्नभूषणैः ।

पट्टकृतारात्रिकमुच्चशासन—स्तमारुरोह क्षितिपाकशासनः ॥ ४ ॥

अन्वयः—य, सहस्रदेवैः, कृतसेवया, इव, बहुरत्नभूषणैः, अश्वरत्नम्, आसीत्, उच्चशासनः,
 क्षितिपाकशासनः, पट्टकृतारात्रिकम्, तम्, आरुरोह ॥ ४ ॥

वृत्तिः—यः—वर्णितप्रकारोऽश्व । सहस्रदेवैः—सहस्र सहस्रसङ्ख्याका, देवा सुराः सहस्र-
 देवास्तैस्तथा । चक्रिणो रत्नस्य यक्षसहस्राधिष्ठितत्वात् । कृतसेवया—कृत्वा विहिता सेवा शुश्रूषा

कृत्यसेवा तथा तथा । इव-वथा । बहुरत्नभूषणैः-रत्नाणां मणीनां भूषणान्यङ्गद्वाराणि रत्नभूषणानि,
 बहुनि च तानि रत्नभूषणानि बहुरत्नभूषणानि तैस्तथा । अथरत्नसू-पुराजममेष्ट । आसीत्-अभवत् ।
 तत्तत्साधनः-तत्तत्साधनम् साधनमनुसाधनम् साधनमिति वाच्यत्वं स तत्तत्साधनः । क्षितिपाद-
 साधनः-पादम् तन्नामकमसुरं सासीति पादसाधनः इन्द्रः क्षितेः पृथिव्याः पादसाधनः क्षितिपाद-
 साधनः, मगधान् क्षान्तिमावा । पट्टकनाराजिकम्-पट्टकनं पैठ्याय सन्पादितराजिकम् गौराग्र-
 यत्न स पट्टकनाराजिकस्तत्तथा । तस्य-प्रसिद्धम् अथमिति वाच्यत् । आहोरे-अधिररे,
 आस्त्यवानिति वाच्य ॥ ४ ॥

निजा मयूखा इव तोक्ष्णदीधितिः, सरित्प्रवाहा इव पायसां निधिम् ।

विरेजिरे राजसमाजराजयो, जयोर्जितात् तं सूतसङ्गता गता ॥५॥

अन्वयः-वीरकवीधितिः, निजाः, मयूखाः, इव पायसां निधिः सरित्प्रवाहा, इव
 जयोर्जितात्, सूतसङ्गता, तं गता, राजसमाजराजयोः, विरेजिरे ॥ ५ ॥

वृत्तिः-वीरकवीधितम्-वीर्या वीर्या वीर्येति गमन्ति किरणमिति वाच्यत्वं स वीर्य-
 वीर्येति सूर्यस्तत्तथा । निजाः-स्वीया । मयूखः-किरणानि । इव-वथा । पायसां-जलान् ।
 निधिम्-आकरम् । सङ्गतामिति वाच्यत् । सरित्प्रवाहा-नदीधाराः, तदीयवेगा वा । इव-वथा ।
 तवेति शेषः । जयोर्जितात्-जयितव्यत्वात् गत्यप्रयत्नत्वात् जयेन विजयेन ऊर्जितं यज्जयति
 जयोर्जितम् जयोर्जितत्वमित्यर्थस्तस्मात्तथा । विजयेन यज्जयति जयेति वाच्यत् । सूतसङ्गता-
 सङ्गसुतसङ्गता, निजा सङ्गविद्या इति वाच्यत् । राजसमाजराजयोः-राज्ञां भूपतीनां समाजा निजा
 राजसमाजास्तेषां राज्ञः जेजयो राजसमाजराजयोः । तस्य-प्रसिद्धम्, मगधम् क्षान्तिमावमिति वाच्यत् ।
 गताः-गत्या । सङ्ग इति शेषः । विरेजिरे-ज्जयिरे ॥ ५ ॥

निरीक्ष्य केषिघ्नतुरा पुराभिपा स्फुटारविन्दाहितपाणिपङ्कजम् ।

स्वताञ्जपि विश्वम्भरमेव मानसे स्मृतं दधानाञ्चरणौ प्रपेदिरे ॥६॥

अन्वयः-चतुराः केषिघ्न, पुराभिपा, स्फुटारविन्दाहितपाणिपङ्कजम्, (तस्य) निरीक्ष्य,
 स्वता, मानसे, अपि स्मृतम्, विश्वम्भरम्, एव दधानाः चरणौ, प्रपेदिरे ॥ ६ ॥

वृत्तिः-चतुराः-चतुष्टयः । केषिघ्न-जनिर्विघ्नमामात्रं केषन । पुराभिपा-पुराण कारक
 अभिपा अन्वयस्तथा । स्फुटारविन्दाहितपाणिपङ्कजम्-स्फुटं विकसितञ्च तद्वर्धमानं कमलम् स्फुटं

रविन्दम् तेन अङ्कित पाणिपङ्कजम् करकमलम् यस्य स स्फुटारविन्दाङ्कितपाणिपङ्कजस्तन्तथा । तम्—प्रसिद्ध भगवन्तं शान्तिनाथम् । निरीक्ष्य—समवलोक्य । स्वतः—अनायासेन । मानसे—अन्त-करणे । अपि—सम्भावनायाम् । एकसम्बन्धिज्ञानाधीनतया । स्मृतम्—स्मृतिपथमानीतम् । विश्वम्भरम्—विश्वं भुवनं विभर्ति इति विश्वम्भरस्तन्तथा । एव—इव । दधानाः—धारयन्तः । चरणौ—पादौ । प्रपेदिरे—प्रापु, समाशिश्रियुरिति यावत् ॥ ६ ॥

पथे चलन्त यदि वा स्थितं रथे, तथेति तस्यैव मनोरथेरिताः ।

तमश्चवारा जवनाश्वयायिनं, वने जने वा प्रधने निषेविरे ॥७॥

अन्वयः—इति, तस्य, एव, मनोरथेरिताः, अश्चवाराः, पथे, चलन्तम्, यदि वा, रथे, तथा, वने, जने, वा, प्रधने, स्थितम्, जवनाश्वयायिनम्, तम्, निषेविरे ॥ ७ ॥

वृत्तिः—इति—एव प्रकारेण । तस्य—भगवतः शान्तिनाथस्य । एव—अवधारणार्थकमन्वयम् । मनोरथेरिताः—मनोरथैरभिलाषैरीरिता प्रेरिता मनोरथेरिताः । अश्चवाराः—अश्वं वृण्वन्ति वारयन्तीति वा अश्चवारा अश्चारोहाः । पथे—मार्गे । चलन्तम्—विचरन्तम् । यदि वा—अन्वयसमुच्चयोऽयमथ-वेत्यर्थः । जने—लोकसमुदये । वा—अथवा । प्रधने—युद्धे । स्थितम्—अवस्थितम् । जवनाश्वयायिनम्—जवनो वेगावश्वासावश्वस्तुरङ्गमो जवनाश्वस्तेन याति गच्छति तच्छीलो जवनाश्वयायी तन्तथा । “अजाते” शीले” ५।१।१५४। इत्यनेन तच्छीलेऽर्थे “णिन्” प्रत्ययः । तम्—प्रसिद्ध भगवन्तमिति यावत् । निषेविरे—समाशिश्रियिरे, समाश्रितवन्त इत्यर्थः ॥ ७ ॥

स्थिते प्रभौ स्थैर्यधियश्चलाशये, नृपेऽचलायाः प्रभवश्चलाचलाः ।

परं शयानेऽप्यशयालवोऽद्भुतात्, प्रकाशरूपा मनुजेशमन्वयुः ॥८॥

अन्वय—नृपे, प्रभौ, स्थिते, (सति) स्थैर्यधियः, चलाशये, अचलायाः, प्रभवः, चलाचलाः, परम्, शयाने, अपि, अशयालवः, (अत एव) अद्भुतात्, प्रकाशरूपाः, (सन्त) मनुजेशम्, अन्वयुः ॥ ८ ॥

वृत्तिः—नृपे—राज्ञि । प्रभौ—स्वामिनि, नायके इति यावत् । स्थिते—स्थितिमासादिते, गति-विरहङ्गत इति यावत् । स्थैर्यधियः—स्थिरतामतयः, स्थिरतां विदधत इति यावत् । चलाशये—चले चलने गमन इति यावत् । आशयोऽभिप्रायो यस्य स चलाशयस्तस्मिँस्तथा । चलित इति यावत् । (सति) अचलायाः—स्थिरायाः, पृथिव्या इति यावत् । प्रभवः—स्वामिन राजान इति यावत् । चलाचलाः—अतिशयेन चलनक्रियावन्तः । परम्—अत्यन्तम् । शयाने—निद्रामापन्ने । अपि—सम्भावनायाम् ।

अद्ययान्तः—अनिश्रित्य, निश्रामकममाला इति वाच्यः । (अतएव) अङ्गुतात्—अङ्गुताः । प्रकाशकृपा—
प्रकाशकृपायाः । बाह्यधीपयकास्तो विष्णुपञ्चमर्मुच्छ्वादेतेऽङ्गुतप्रकाशकृपा इति । (सन्ध्या) राजन्
इति सौम्यः । मनुजेषु—मनुजम् जीशाम्तिमावम् । मनुजः—अन्धगच्छन् वचा रघुपते कविः काश्चित्
‘सिन्धुः सिन्धुमुच्यते’ प्रयाता, निपेदुपीमासलनन्धरीः । अस्मासिन्धुः अस्मादस्मात् कावेः वा
मूपतिरन्धराच्छन् इति विष्णुपनरोक्षरविदितनन्धरीसमनुगमनमवर्जयत्तर्वापि परं विष्णुमेति
विद्वेष्टः । अत्र विद्वेष्टासामान्यनिर्दिष्टावत्वात् वाच्यम् ॥ ८ ॥

चलन्तलकृत्य महारयं ह्यं स शकवच्चक्रधरो धराधरात् ।
प्रकम्पयश्शेषविशेषमीतये, तयेह जज्ञे गजवाजिसेनया ॥९॥

अन्वयः—महारयम् हवम् अङ्गुतात् वाच्यं, अङ्गुतात् धराधरात् प्रकम्पयन् वक्ष्यते,
तः इह तदा गजवाजिसेनया शेषविशेषमीतये जज्ञे ॥ ९ ॥

वृत्तिः—महारयम्—महान् अविशिष्टो रघो वैजो वस्तिनः स महारवस्तन्त्राः । हवम्—
अङ्गुतात् । अङ्गुतात्—अङ्गुतात् सङ्गुतात् । अङ्गुतात्—विचरन् । अङ्गुतात्—इह इव । धराधरात्—
धराधरात् धरा, धरात्वाः धराधराः धराः पञ्चलान्तराः । प्रकम्पयन्—प्रकम्पयन् । चक्रधरा—चक्रः ।
सः—प्रतिष्ठा, भगवान् सान्तिनाथ इति वाच्यः । इह—वस्तिनः भूमिच्छे इति वाच्यः । तदा—प्रतिष्ठा,
स्वीत्येति शेषः । गजवाजिसेनया—गजा इतिवच्च वाच्यम् गजवाजिसेनया इति शेषः । सेना वाच्यम्
गजवाजिसेना तदा तदा । शेषविशेषमीतये—शेषः शेषवाच्यः अन्धगच्छन्निहितसङ्गुतात् भूमिच्छे
अङ्गुतात् इति वाच्यः । विशेषमीतिरन्धराच्छन् इति वाच्यः तदा । अङ्गुतात्—इति ॥ ९ ॥

करेण रेणा स्वशिरस्यहो भृतात्, स्ववाहवाहाधितवेशपेशल ।

जगाद सादी गजपालशालकं करोत्ययं तत्समलं परालकम् ॥१०॥

अन्वयः—स्ववाहवाहाधितवेशपेशलः सादी गजपालशालकम् जगाद अयम् करेण स्वशि
रसि भृतात्, रेणोः शालकम् तवाम् कराति तम्, अहो ॥ १० ॥

वृत्तिः—स्ववाहवाहाधितवेशपेशलः—स्वम् आत्मनो वाहोऽयम् स्ववाहः स एव वाहः
वहम् स्ववाहवाहान्धम् अधितः कपयुक्तः स्ववाहवाहाधितः स वाही वैजोऽङ्गुतात् । स्ववाह
वाहाधितवेशपेशलः वैजो रमणीयत्वात् । वाहः—वाहान् अङ्गुतात् वाहानि शेरपतीति वाहवाहोऽयम्
वाहः स्वम् वाहवाहः स्ववाहवाहान्धत्वाधितः वो वैजो रमणीयत्वात् । अन्धवा—स्वम् वाहोऽयम्
स्ववाहान्धम् वाहः शालकम् स्ववाहवाहान्धम् अधितो वो वैजो वैजयम् तेव वैजयत्वात् वैजयम्

वेशशब्दोऽपि, 'विंशति चेतः' इत्यन्ये तालव्यशमाहुरित्यभि० चि० टीकावचनात् ३।२९९। सादी-
अश्ववार । गजपालपालकम्-गजान् हस्तिन पालयति रक्षयतीति गजपालस्तस्य वालको गजपाल-
वालकस्तन्तथा । जगाद-उक्तवान् । किमुक्तवानित्याह । अयम्-प्रत्यक्षविषयो गजः । करेण-
शुण्डादण्डात्मना हस्तेन । म्रशिरमि-निजमस्तके । धृतात्-अवस्थापितात् । रेणोः-धूले । परालकम्-
परस्यान्यस्य अलक-चूर्णकुन्तल वेणी वा परालकस्तन्तथा । समलम्-मलेन मालिन्येन सहितः समलो
मलीनस इत्यर्थस्तन्तथा । करोति-विदधाति सम्पादयति । तत्-शुण्डादण्डकरणकस्वमस्तकावस्था-
पितरेणुजनितान्यदीयचूर्णकुन्तलमालिन्यसम्पादनमित्यर्थ । अहो-आश्चर्यजनकम् ॥ १० ॥

(पाठान्तरम्)

कदाप्ययं पट्टगजे रजन् क्वचित्, स्ववाहवाहोचितवेशपेशलः ।

सुखासने वा नरवाहने स्थितो, द्रुतं ययौ चित्तनिलीनकौशलः ॥१०॥

अन्वयः-अयम् कदापि, पट्टगजे, रजन्, क्वचित्, स्ववाहवाहोचितवेशपेशलः, वा, सुखासने,
नरवाहने, स्थितः, चित्तनिलीनकौशलः, (सन्) द्रुतम्, ययौ ॥१०॥

वृत्तिः-अयम्-सर्वसामर्थ्यसमर्थो भगवान् शान्तिनाथ इत्यर्थः । कदापि-कस्मिंश्चित् समये
पट्टगजे-प्रधानमतङ्गजे । रजन्-अनुरागमादधत् । क्वचित्-कुत्रापि । स्ववाहवाहोचितवेशपेशलः-
वाहनीभूतनिजतुरङ्गमोचितालङ्कारमनोहरः । पदच्छेदः समासादिर्वा पूर्वश्लोके द्रष्टव्यः । वा-अथवा ।
सुखासने-सुखेनानन्देन आस्यत उपविश्यतेऽत्रेति सुखासनम्, तस्मिंस्तथा । नरवाहने-नरैर्मानवैः
कल्पितम् नरकल्पितम्, तच्च तद्वाहनम् नरवाहनम्, तस्मिंस्तथा । स्थितः-अवस्थितः । चित्तनिलीन-
कौशलः-चित्ते मानसेऽन्तःकरण इति यावत् । निलीना अन्तर्हिता कौशला अयोध्या यस्य स तथा
अयोध्यां गन्तुमुत्सुक इति यावत् । 'माकेत कोसलाऽयोध्या' ४।४९॥ इति अ० चि० । (सन्) द्रुतम्-
शीघ्रम् । ययौ-जगाम ॥ १० ॥

मृगाक्षिलक्षैः समवेक्ष्य च लन्, बलादतुच्छोच्छलदध्वरेणुभिः ।

प्रमोदनिष्पन्दतराक्षिपक्षमभि-निरुद्धमानेक्षणमप्यतिक्षणात् ॥११॥

अन्वयः-चलन्, अयम्, मृगाक्षिलक्षैः, बलात्, अतुच्छोच्छलदध्वरेणुभिः, प्रमोदनिष्पन्दतराक्षि-
पक्षमभि, निरुद्धमानेक्षणम्, अपि, अतिक्षणात्, समवेक्षि ॥११॥

वृत्तिः-चलन्-मध्ये मार्गं गच्छन् । अयम्-भगवाञ्छान्तिनाथः । मृगाक्षिलक्षैः-मृगाक्षीणां

अन्वयः—अथ, क्षणात्, क्षणदापतिप्रभः, स्वमण्डलैः, प्रभानुसन्धानकरः, अनीत्यधर्मादिषु, हानिकृत्, एषः, सकिन्नरैः, नरैः परम्, गीतयशा, (सन्) ययौ ॥ १४ ॥

वृत्तिः—अथ—अनन्तरम् । क्षणात्—उत्सवाद्धेतो । क्षणदापतिप्रभः—क्षणमुत्सव ददातीति क्षणदा रात्रिस्तस्या पतिर्वल्लभ प्रिय इति यावत् । क्षणदापतिश्चन्द्रस्तस्य प्रभा कान्तिरिव प्रभा कान्तिर्यस्य च क्षणदापतिप्रभः “उष्ट्रमुखादयः” ३।१।२३ इत्यनेन उपमानसरूपपदलोपविशिष्टबहुव्रीहिसमासो निपात्यते । स्वमण्डलैः—स्वस्य आत्मनो मण्डलानि समूहा स्वमण्डलानि तैस्तथा । प्रभानुसन्धानकरः—प्रभया कान्त्या अनुसन्धानमनुभवो यस्य स प्रभानुसन्धानः, तादृशः करो हस्तो वलिर्वा यस्य स तथा । अनीत्यधर्मादिषु—अनीतिरन्यायोऽत्याचार इति यावत्, अनीतिश्चाधर्मं पुण्याभाव पापमिति यावत् च अनीत्यधर्मौ तावादिः प्रधान येषु ते अनीत्यधर्मादयः । पापानुबन्धिनो विषयास्तेषु तथा । हानिकृत्—हानिं न्यूनतां करोतीति हानिकृत् । अनीत्यधर्मादिष्वित्यत्र पष्ठवर्थे सप्तमीं प्रकल्प्य तेषां हानिकृत् निवारक इत्यर्थोऽनुसन्धेय । एषः—अयम्, भगवान्शान्तिनाथ इति यावत् । सकिन्नरैः—किन्नरा देवयोनिविशेषास्तै सहिताः सकिन्नरास्तैस्तथा । नरैः—मानवैः । परम्—अतिशयेन । गीतयशाः—गीत गानक्रिया विषयीकृत यश कीर्तिर्यस्य स तथा । (सन्) ययौ—जगाम ॥ १३ ॥

इतस्ततो द्विङ्गनगरप्रभञ्जनात्, प्रभञ्जनाध्येयजवेन वाजिना ।

जनान् विमुच्यैव गतं कचिन्निशि, द्विषा विषादेन विषाऽदनेच्छया ॥१४॥

अन्वयः—प्रभञ्जनाध्येयजनेन, वाजिना, इतस्ततः, द्विङ्गनगरप्रभञ्जनात्, द्विषा, विषादेन, विषादनेच्छया, जनान्, विमुच्य, निशि, कचित्, गतम्, ॥ १४ ॥

वृत्तिः—प्रभञ्जनाध्येयजवेन—प्रभञ्जनेन वायुना अध्येयोऽध्यसनीयो जवो वेगो यस्मात् स प्रभञ्जनाध्येयजवस्तेन तथा । वाजिना—अश्वेन । इतस्ततः—यत्र तत्र । द्विङ्गनगरप्रभञ्जनात्—द्विपन्त्य-प्रीत्यन्तीति द्विषः शत्रवस्तेषां नगराणि पुराणि द्विङ्गनगराणि, तेषां प्रभञ्जनम् विध्वसनम्, द्विङ्गनगर-प्रभञ्जनम् तस्मात्तथा । हेत्वर्थं पञ्चमी तत्प्रभञ्जनाद्धेतोरिति यावत् । द्विषा—शत्रुणा । विषादेन—अनुपातेन । “इष्टासिद्धिराजगुर्धाधपराधादिजनितोऽनुतापो विषादः” इति रसगगाधरे जगन्नाथः । विषादनेच्छया—गरलभक्षणकामनया । जनान्—पुत्रमित्रकलत्रादिपरिजनलोकात् । विमुच्य—परित्यज्य । निशि—रात्रौ । कचित्—कुत्रापि । गतम्—यातम्, पलायितमितियावत् ॥१४॥

महीभृताऽऽतिथ्यकृता प्रवेशिताः, कृतार्थतामात्मनि जानता कचित् ।

सहैव ताभिर्जनहृष्टिवृष्टिभिः, पुरं पुनाति स्म स चक्रभृजिनः ॥१५॥

अन्वयः—ततः, प्रतीच्छ-प्रहर, -इति, भाषिणी, पुरस्तरा, चमूः, द्विधा, विभक्ता, इव, (वभूव) जगज्जिघृक्षोः, इव, तस्य, नृपस्य, उभयपक्षविस्तृता, दोर्द्वयी, वभौ ॥ १७ ॥

वृत्तिः—ततः—तदनन्तरम् । प्रतीच्छप्रहरेतिभाषिणी—प्रतीच्छमदीय शस्त्र निजाङ्गे गृहाण, प्रहर—मयि प्रहार कुरु, इति—एवप्रकारेण भापते वदति तच्छीला तथा “अजाते शीले” ५।१।१५४॥ इत्यनेन तच्छीलेऽर्थे ‘णिन्’ प्रत्ययः । पुरस्तरा—अग्रगामिनी । चमूः—अनीकिनी सेनेति यावत् । द्विधा—द्विप्रकारेण । विभक्ता—विभाग नीता । इव—यथा । (वभूव) जगज्जिघृक्षोः—ग्रहीतुमिच्छति जिघृक्षति जिघृक्षतीति जिघृक्षुः “सन् भिक्षाऽऽसेरु” ५।१।३३॥ इत्यनेन ‘उ’ प्रत्यय जगताम् सुवनानाम् जिघृक्षुर्जगज्जिघृक्षुस्तस्य तथा । समस्तससारकर्मकाऽऽगनेच्छावत् इति यावत् । इव—यथा । तस्य—प्रसिद्धस्य । नृपस्य—राज्ञः भगवतः शान्तिनाथस्येति यावत् । उभयपक्षविस्तृता—उभयपक्षे विभक्ततेनाद्वयमध्ये विस्तृता विस्तीर्णा सेनाद्वयप्रान्तव्यापिनीति यावत् । दोर्द्वयी—द्वावय-वावस्या इति द्वयी, दोष्णोर्मुजयोर्द्वयी दोर्द्वयी, बाहुयुगलीत्यर्थः । वभौ—शुशुभे, विदीपे इति यावत् ॥१७॥

वले नृपस्यानुगताग्रगामुके, परस्परोल्लासितशल्यपल्लवे ।

पयोधिवेले इव दुर्धरे नद-त्रिरेखचक्राश्वगजे विरेजतुः ॥१८॥

अन्वयः—अनुगताग्रगामुके, परस्परोल्लासितशल्यपल्लवे, पयोधिवेले, इव, दुर्धरे, नदत्रि-रेखचक्राश्वगजे, नृपस्य, वले, विरेजतुः ॥ १८ ॥

वृत्तिः—अनुगताग्रगामुके—अग्रगामुकमग्रगामिनम् सेनापतिमिति यावत्, अनुगते अनुसृत्य अनुगताग्रगामुके अनुसृतसेनापतिनिर्देशे इति यावत् । परस्परोल्लासितशल्यपल्लवे—परस्परस्य अन्यो-न्यस्य (उपरि) उल्लासिता उद्गूर्णा युयुत्साया मृपात्वेन न तु क्षिप्ता, शल्यानां शस्त्रविशपाणाम् तोमराणामिति यावत् । पल्लवाः प्रान्ता याभ्यान्ते तथा । पयोधिवेले—पयोधे ससुद्रस्य वेले मर्यादे अम्भोवृद्धी इति यावत्, पयोधिवेले । इव—यथा । दुर्धरे—दूराकान्ते । नदत्रिरेखचक्राश्वगजे—तिस्रो रेखा अयेति त्रिरेखः शङ्खः, चक्रमस्त्रविशेष, त्रिरेखाश्च चक्राणि च अश्वास्तुरङ्गाश्च गजा हस्तिनश्च त्रिरेखचक्राश्वगजम्, सेनाङ्गत्वादेकवद्भावः, नदत् गर्जत् त्रिरेखचक्राश्वगज ययोस्ते तथा । नृपस्य—राज्ञः श्रीमतः शान्तिनाथस्येति यावत् । वले—पूर्वोक्तप्रकारेण विभक्ते इव दृश्यमाने सैन्यद्वये । विरेजतुः—शुशुभाते, विदीपाते इति यावत् ॥१८॥

प्रभोरलं दर्शयितुं निजं वलं, वलोत्कटास्तत्र भटा नटा इव ।

मृषा मृधं सादिवले कुतूहलाद्, निबध्य वध्यस्य रिपोर्भियेऽभवत् ॥१९॥

अन्वयः—कृषिर् आतिथ्यकृता आत्मनि कृतार्थताम्, जायता, महीभृता दधति, ता, वनभृत् त्रिषा, तामि, अनट्टिष्टुष्टिभिः, सहैव, पुरम् पुनाति, स्य, ॥ ५ ॥

वृषिः—कृषिन्—कृत्रापि । आतिथ्यकृता—अतिथये प्राप्नुयात् अभ्यागतवेति वाच्य इवमातिथ्यम् तत्परोक्षेतिथ्यातिथ्यकृत्य तेन तथा । (अत एव) आरमन्ति—स्वस्मिन् । कृतार्थताम्—इष्ट-कृत्यताम् । ज्ञानता—अवगच्छता । महीभृता—महीं वृषिषी विभर्ति पावयति इति महीभृत् तत्र दत्ता । प्रवेष्टित—प्रवेष्टं कारिता । यः—प्रसिद्धः । शङ्खभृत्—वक्त्री । क्षिना—तीर्थहृत् भगवाम्प्रान्तिभाव इति वाच्य । तामि—प्रसिद्धाणि । अनट्टिष्टुष्टिभिः—अपानां (सहागत) सनातनप्रेतमात्मनाम् इत्या इर्नानि अनट्टया ता एव वृद्धो वर्षेवासि अनट्टिष्टुष्टयस्तामिस्तयेति । सहैव—सममेव । पुरम्—नगरम् । पुनाति स्म—अपुनात् पवित्रीचकारेति वाच्य ॥१५॥

स तत्र चित्रेण दिनानि कानिचिद् व्यतीत्य नीत्यानुदिनं नवोत्सवै ।
स पौरलाजोपरिवर्षद्विषित वहि पुरोऽमृत पुरुषूतपोर्य ॥१६॥

अन्वयः—पुरोऽमृतपूर्य, ता, नीत्या, अनुदिनम् नवोत्सवै, चित्रेण कानिचिद् दिनानि व्यतीत्य सपौरलाजोपरिवर्षद्विषितम् पुरः वहि अमृत ॥ १६ ॥

वृषि —पुरुषूतपोर्य—पुरुषमृतं इत् व्योम्नाह्वानमलेति पुरुषूत इत्यन्तस्य पौर्यं पुं-पार्यं, सामर्थ्यमिति पौर्यं सामर्थ्यं यच्च स तथा, “वपुमुखावया” ३।१।२३॥ इत्यनेन वपुर्बहिस्तस्य ज्वमलवाचकपूर्वपदकाण्ड । सः—प्रसिद्धः भगवाम्प्रान्तिभाव इति वाच्य । नीत्या—नयेत् । न्यायेनेति वाच्य । अनुदिनम्—विनाशुविनाश उत्तरोत्तरमिति वाच्य । नवोत्सवै—नवा मृतवाज्य ते अस्तवा च्छवा च्छर्पा इति वाच्य नवोत्सवान्तेत्या । चित्रेण—वाज्यध्वजे । तत्र—वस्तिभारे । कानिचिद्—किञ्चिन्निमित्तम् । दिनानि—दिनसम् । व्यतीत्य—अतिथ्यात्, गमयित्वेति वाच्य । सपौरलाजोपरिवर्षद्विषितम्—(वीराणां नागरिकाणां बाह्यक्षिप्प्यवदरायम् आजे राजोपरि वर्षे वपनम् पौरलाजोपरिवर्ष, तेन) पुरे नगरे नवाः पौरा नागरिकास्तैः सञ्चिताः सपौरा, अपरि ट्टया मस्तकाधूर्णावर्षैषु वर्षे वर्षेभ्य उपरि वर्षेभ्य काजानां तण्डुलाद्यभानामुपरिवर्षे काजोपरिवर्षा सपौराणां काजोपरिवर्षा सपौरलाजोपरिवर्षस्तेन इत्ययम् इवै व्यासोव इति वाच्यस्मिन् कर्मणि तत्र सपौरलाजोपरिवर्षद्विषितम् तथवा व्याचष्टा । पुरः—नगरम् । बहिरभूत्—निरगच्छत् ॥१६॥

तत्त प्रतीच्छ—प्रहरेतिभाषिणी, द्विधा विभक्तेव पुरस्तरा यम् ।
नृपस्य तस्योभयपक्षविस्तृता, जगज्जिष्णोरिव दोर्दयी यमो ॥१७॥

कियत्पदम्—भवेव अपितु द्वित्राण्येव पदानि भविष्यन्तीति भावः । इति—अस्माद्धेतोः । मृगाङ्क-
तारागणतारकैतवात्—मृगो हरिणोऽङ्के क्रोडे यस्य स मृगाङ्कश्चन्द्रमाः, मृगाङ्कश्चन्द्रश्च तारागण-
स्तारकासमूहश्च तार' शुद्धमौक्तिकश्चेत्येवामितरेत्तरयोगद्वन्द्वसमासः, मृगाङ्कतारागणतारास्तेषां
कैतव व्याजः, मृगाङ्कतारागणतारकैतवम् तस्मात्तथा । नभसि—आकाशे । असंख्येयम्—संख्यातु
गणयितुम् इयत्ततया परिच्छेदुम् इति यावत् । अयोग्यम् अगण्यमित्यर्थः । अपि—सम्भावनायाम् ।
इह—अस्मिँल्लोके । सख्यजम्—सचक्षतेऽत्रेति सख्यम् युद्धम्, “चक्षो वाचि” ४।४।४। इत्यनेन 'ख्या'
देश' तस्माज्जात सख्यजम्, युद्धप्रयोज्यमिति यावत् । अस्य—भगवत्, शान्तिनाथस्य । यशः—कीर्तिः ।
पिण्डितम्—पिण्ड शरीर सञ्जातमस्येति पिण्डितम्, “तदस्य सञ्जात तारकादिभ्य इत्” ७।१। १३८॥
इत्यनेन 'इतः' प्रत्यय', मूर्तिमदिति यावत् । जातमिति शेष ॥२१॥

पवित्रता श्वेतपयोजमूर्तिभिर्धरा तदम्भोधिरेपि स्थलायताम् ।

अखण्डहिण्डीरभरच्छलाद् यशः, समूढमित्यूढधियेव भूभुजः ॥२२॥

अन्वयः—श्वेतपयोजमूर्तिभिः, धरा, पवित्रता, तत्, अम्भोधिः, अपि, स्थलायताम्,
इत्यूढधिया, इव, भूभुजः, यशः, अखण्डहिण्डीरभरच्छलात्, समूढम् ॥ २२ ॥

वृत्तिः—श्वेतपयोजमूर्तिभिः—पयसि जले जातान्युत्पन्नानि पयोजानि कमलानि श्वेतानि शुक्ल-
वर्णानि च तानि पयोजानि श्वेतपयोजानि तेषां मूर्तिः शरीरमिव मूर्तिर्येषामिति श्वेतपयोजमूर्तिनि
तैस्तथा । यशोभिरिति शेषः । धरा—पृथिवी । पवित्रता—विशुद्धीकृता । तत्—तस्माद्धेतोः । अम्भोधिः—
अम्भांसि जलानि धीयन्तेऽस्मिन्निति अम्भोधिः समुद्रः । अपि—सम्भावनायाम् । स्थलायताम्—स्थलं
भूमिरिवाचरतु । इत्यूढधिया—इत्येव समुत्पन्नबुद्ध्या । इव—यथा । भूभुजः—भुव पृथिवीं मुनक्ति
पालयतीति भूभुक् पृथ्वीपालकस्तस्य तथा । भगवत् शान्तिनाथस्येति यावत् । यशः—कीर्ति ।
अखण्डहिण्डीरभरच्छलात्—अखण्डोऽविच्छिन्नश्चासौ हिण्डीर फेनोऽखण्डहिण्डीरस्तस्य भरः
समूहोऽतिशयो वाऽखण्डहिण्डीरभरस्तस्य छल व्याजोऽखण्डहिण्डीरभरच्छलन्तस्मात्तथा । समूढम्—
समूहभावेन स्थितम् ॥२२॥

किमर्कजायाः समलं जल भवेद्, हिमाद्रिरूपेऽस्य यशोभरे स्थिरे ।

इतीव वाहैर्निजवेगदर्पितैस्तदङ्गजैर्गाङ्गपदात् तदाश्रितम् ॥२३॥

अन्वयः—अस्य, हिमाद्रिरूपे, यशोभरे, स्थिरे, (सति) अर्कजायाः, जलम्, किम्, समलम्,
भवेत्, इतीव, वाहै, निजवेगदर्पितैः, तदङ्गजैः, गाङ्गपदात्, तत्, आश्रितम् ॥ २३ ॥

अक्रामि—आक्रान्तम् । (च) त्रिभिः—त्रित्वसत्त्वाविशिष्टैश्चरणैरित्यर्थः । धरा—पृथिवी । (अक्रामि—आक्रान्ता) इतीय—इत्यमिव चतुष्पदीफलम्—चतुर्णां पदानां चरणानां समाहारश्चतुष्पदी । तस्याः फलम् प्रयोजनम् चतुष्पदीफलम् । अभूव—जातम् । हरीणाम्—अश्वानाम्, अस्माकमिति यावत् । चतुष्पदैः—चत्वारि च तानि पदानि चरणानि चतुष्पदानि तैस्तथा । करणं । ततः—चरणद्वयभाजो विष्णोः सकाशात् । अधिका—अतिरिक्ता, बलश्रण्यविशिष्टा यावत् । गतिः—गतिक्रिया । उचिता—युक्ता ॥२५॥

(पाठान्तरम्)

हरेर्यदक्रामि पदेककेन स्व, त्रिभिर्धरेत्येवमभूत् त्रिविक्रमः ।

ततो हरीणामपि रोदसीक्रमा—चतुष्क्रमत्वं चतुरब्धिलङ्घनात् ॥२५॥

अन्वयः—यत्, हरे, एककेन, पदा, स्वम्, अक्रामि, त्रिभिः, धरा, इत्येवम्, (स) त्रिविक्रमः, अभूत्, ततः, हरीणाम्, अपि, रोदसीक्रमात्, चतुरब्धिलङ्घनात्, चतुष्क्रमत्वम् । (उचितम्) ॥ २५ ॥

वृत्तिः—यत्—यस्मात् । हरेः—विष्णोर्वात्मनावतारमापन्नस्य । एककेन—एकाकिना, एकेन वा । पदा—चरणेन । स्वम्—आकाशम् । अक्रामि—आक्रान्तम् । त्रिभिः—त्रित्वसत्त्वाविशिष्टैश्चरणैरिति यावत् । धरा—पृथिवी । (अक्रामि—आक्रान्ता) इत्येवम्—एवविधकारणात् । सः—हरिविष्णु । त्रिविक्रमः—त्रयः विक्रमाः स्वर्गमर्त्यपातालालोकत्रिभुवनन्यापनरूप पराक्रमा यस्य स तथा । अभूत्—अभवत्, समजायतेति यावत् । ततः—तस्माद्धेतोः । नामसाम्यादितियावत् । हरीणाम्—अश्वानाम्—स्माकम् । अपि—सम्भावनायाम् । रोदसीक्रमात्—रोदस्योर्गावापृथिव्योः क्रमः क्रमणमतिक्रमणमिति यावत् रोदसीक्रमस्तस्मात्तथा । (च—पुनः) चतुरब्धिलङ्घनात्—आपो जलानि धीयन्त एष्वित्यवश्यं समुद्राः । चत्वारश्च तेऽब्धयः चतुरब्धयस्तेषां लक्षणम् अतिक्रमणम् चतुरब्धिलङ्घनात् नश्यन् ॥ । अथवा रोदसीक्रमणा व्यवहितोत्तरकालावच्छेदेन चतुःसमुद्रोलङ्घनादिति यावत् । चतुष्क्रमत्वम्—चत्वारः क्रमाश्चरणा यस्य स चतुष्क्रमस्तस्य भावश्चतुष्क्रमत्वम्, चरणचतुष्टयवत्वमिति यावत् । उचितम्—युक्तम् सफलमिति यावत् ॥२५॥

दिशां न सोऽशोऽस्तु न यत्र सङ्गतिः, पदैश्चतुर्भिः क्रमणेऽपि तस्य नः ।

पराङ्मुखीभूय दिशोऽपरां दिश—मिति व्रजन्तोऽभिसमञ्जिरे हयाः ॥२६॥

अन्वयः—चतुर्भिः, न, पदैः, तस्य, क्रमणे, दिशाम्, सः, अशः, अपि, न, अस्तु, यत्र, (नः), सङ्गतिः, न, इति, दिशः, पराङ्मुखीभूय, अपराम्, दिशम्, व्रजन्तः, हयाः, अभिसमञ्जिरे, ॥२६॥

वृत्तिः—अस्य-भगवत् सान्तिनामधारे । हिमाद्रिरूपे-द्विपार्थिहिमाचले रूपं स्वरूपं यत् स हिमाद्रिरूपस्तस्मिंस्तथा । पशुभरे-यस्मात् कौर्विष्यं भरोऽतिशयो पशुभरस्तस्मिंस्तथा । स्त्रिरे-दृष्टे । सतीतिदेशः । अर्द्धसाया-बभ्रुवाभा । अस्य-सखिभ्यम् । किम्-कथम् । समतम्-मास्त्रि-विशिष्टम् मन्त्रीमसमिति यावत् । भवेत् स्यात् । इतीह-इत्यभिध । निम्नैर्गदपितै-निम्न जातो यन्मासो वेगो रवो निम्नवेगान्तेन वर्णितः कश्चिन्मा निम्नवेगवर्णितवास्तैस्तथा । तद्ब्रह्मैः-हिमाद्रिरूपे समुत्पन्नेः । वा-प्रचरैः । गान्धर्वदाह-गान्धर्वा मन्त्रादिभ्यः इवम् गान्धर्वम् गान्धर्वमिति तत्पदस्य वदन्मिषम् गान्धर्वम् वस्मात्तथा । यद्वा गान्धर्वमित्याकारकं पश्य स्वात्मस्य गान्धर्वम् वस्मान्नाम । तद्-बभ्रुनामधम् । आभितस्य-पूरितम् ॥२१॥

यशस्वरूपैस्तुरगैर्दिशां गणे, प्रसृत्वरै स्वेतगरै पुर स्रुरै ।
स्वगातुर्मस्यानधिया सुदुर्धरै, पयोधिरोधक्षममुद्धतं रज्ज् ॥२४॥

अन्वयः—यशस्वरूपैः तुरगैः विहृतम् गणं प्रसृत्वरैः, स्वेतगरैः पुरस्रुरैः । स्वागातुर्मस्यानधिया, पयोधिरोधक्षमम् रज्ज्ः मुद्धतम् ॥ २४ ॥

वृत्तिः—यशस्वरूपै-विष्णुतन्त्र्यापितया कौर्विस्तुरैः । तुरगै-गरवैः । दिशाम्-जना-नाम् । पूर्वैर्भूमिपद्मिनादिहरितामिति यावत् । गणे-समूहः । सर्वास्तु विस्त्रिति माया । प्रसृत्वरै-प्रसरन्मसीकैः । स्वेततरै-अतिपरांशुभ्यः । सुदुर्धरै-अत्यन्तदुरगजान्तैः । अन्मिममन्त्रीमसमिति यावत् । पुरः स्रुरैः-अमलकैः । स्वगातुर्मस्यानधिया-गावन्तीति गान्धर्वा, स्वका स्वकीयस्य यस्त इति यावद् गान्धर्व स्वगातागस्तेषां संस्थानम् निवासः स्वगातुर्मस्यानम् तद्भवत्वित्वाकारिका बौद्धिः स्वगातुर्मस्यानवीत्यथा तथा । पयोधिरोधक्षमम्-पयोधि बलानि योक्तेऽस्मिन्निति पयोधिः पशु-स्तस्य रोधोऽधरोधा पयोधिरावन्मन्त्र क्षमं समर्थम् पयोधिरावन्मन्त्रम् । रज्ज्-पूम्नि । मुद्धतम्-अव्यापितम् ॥२५॥

हरेर्यदकामि पदैककेन त्वं त्रिभिर्धरेत्येव चतुष्पदीफलम् ।
षमूव पूर्वं द्विपदस्ततोऽधिका गतिर्द्विरीणामुचिता चतुष्पदे ॥२५॥

अन्वयः—अत् पूर्वम् द्विपदः हरेः एककेन यदा त्वम्, त्रिभिः यदा अकामि; इतीह चतुष्पदीकम् षमूव इतीकम्, चतुष्पदः ततो, अधिका गतिः, वर्णितः ॥ २५ ॥

वृत्तिः—यत्-अस्यालोपो । पूर्वम्-प्राचीनकाळे, अस्मिन्पदार्थं यायमावतार काले इति यावत् । द्विपदः-अरण्यवचिसिद्धम् । हरेः-विष्णोः । एककेन-एकाकिमा । यदा-परस्मै । त्वम्-आत्मन्

इति:—चतुर्भिः—चतुर्भिरुपायैः । नः—अस्माकम् । एवैः—एवैः । तस्य—विष्णवे ।
 क्रमये—अतिक्रमये । दिष्ट्याम्—अज्ञानाम् । विज्ञानमिति वाच्यम् । सः—अस्ति इत्येवम् । अज्ञः—
 एवमेवम् । अपि—सम्माननायाम् । न—नहि । अस्तु—अथवा । यत्र—अस्मिन्नेव । अस्मिन्नेव वा ।
 सङ्गति—सङ्गतिः, प्राप्तिरिति वाच्यम् । अस्माकमिति शेषः । न—नहि । अथेति शेषः । इति—इतिमपि
 विज्ञातम् । दिष्ट्याम्—अतिक्रमनाया विज्ञाता सक्रमाव । पराक्रुष्टाभूय—विष्णुकीभूय, पराक्रुष्टेति वाच्यम् ।
 अपराधम्—अतिक्रमविगृह्णितम् । अस्माकमिति वाच्यम् । अज्ञतः—अज्ञतः । ह्येव—अस्मिन्नेव ।
 अमिसमक्षिरे—अमिसमक्षिरे ॥१९॥

दिवाकरास्वीयजिगीषयोदगते-इयैश्चतुर्दिग्विजयेर्नृपाधये ।
त्रया इरीणामिति नम्रितानने प्रपद्यते वारुणदिग्वेदेह्ये ॥२०॥

अन्वयः—दिवाकरास्वीयजिगीषया, उदगतेः चतुर्दिग्विजयैः, इयैः (इयैः)
 इरीणाम्, त्रया इति, नम्रितानने, इयैः, इयैः वाक्यविक्रमः, प्रपद्यते ॥ २० ॥

इति:—दिवाकरास्वीयजिगीषया—दिवा विनं करोतीति दिवाकरा प्रमादः सूर्य इति
 वाच्यम् । उदग अस्तास्तुच्छमा दिवाकरास्त्यालेभामियम् दिवाकराधीना सा वासो जिगीषा केतुमिच्छा-
 दिवाकरास्वीयजिगीषा तथा तथा सूर्यसम्बन्धिनोऽस्मान् केतुमिच्छतेति वाच्यम् । उदगः—उदगं
 गत्या प्राप्ता अस्तास्तैस्तथा । अस्त्यस्त्येति शेषः । चतुर्दिग्विजयैः—चतुर्दिग्विजयैः विष्णु
 विजयो अथो वेत्ते चतुर्दिग्विजयस्तैस्तथा । नृपाधयैः—नृप आत्मा पति राजसीति धृपो राजा,
 मगात् क्षान्तिनाथ इति वाच्यम् । स आत्मा सरयं वेत्तते नृपाधयस्तैस्तथा । इयैः—अथ ।
 इयैः—अथ । इरीणाम्—अज्ञानाम्, सूर्यसम्बन्धिनामित्यर्थः । त्रया—अथ । समन्वयित्वेन । इति-
 अस्माकमेवम् । नम्रितानने—नम्रितम-आनन्दोदयम् आनन्दं शुभम् वेत्ते नम्रिताननेस्तथा । आ-
 नन्दोदयवदनेति वाच्यम् । इयैः—सूर्येण । इयैः—अथ । वाक्यविक्रमः—वाक्यविक्रमः वाक्यविक्रमः प्रपद्यते
 इति वाच्यम् । इयैः—अथ । इयैः—अथ । वाक्यविक्रमः—वाक्यविक्रमः वाक्यविक्रमः प्रपद्यते । इति ।

गतं त्रयापात्रतया दिगन्तरे महोदय न समवेक्ष्य पाक्षिके ।
दिनेश्वराश्वेरिति चक्षुःसिद्धिर्न्यवर्ति तेरर्धनमकृतक्रमे ॥२१॥

अन्वयः—पाक्षिके, दिनेश्वराश्वे, वा महोदयम् । समवेक्ष्य त्रयापात्रतया दिगन्तरे,
 नम्रय इति, न्यवर्त्यपात्रक्रमेः तैः चक्षुःसिद्धिः, न्यवर्ति ॥ २१ ॥

वृत्तिः—पाक्षिकैः—पक्षे उदयास्तद्विहयमात्रैकपक्षे चरन्तीति पाक्षिकास्तस्तथा ।
 दिनेश्वराश्चैः—दिनस्य दिवसस्य ईड्यर. स्वामी दिनेश्वरस्तस्य अश्वाम्बुरङ्गमा दिनेश्वरगणवाम्बस्तथा ।
 नः—अस्माकं शान्तिनाथाश्रितानामश्वानामिति यावत् । महोदयम्—महान अतिशयितश्चामी उदयो-
 ऽभ्युदयः, समुन्नतिरिति यावत् महोदयस्तन्तथा । ममवेक्ष्य—समवलोक्य । त्रपापात्रतया—त्रपाया
 लज्जायां पात्रम् भाजनम् आधार इति यावत्, त्रपापात्रम् तस्य भायस्त्रपापात्रता तथा तथा ।
 दिगन्तरे—दिशा दिशानामन्तरं रहिर्दिगन्तरम् तस्मिन्तथा । रातम्—यातम् । इति—अस्माद्धेतोः ।
 अर्धनभःकृतकर्मः—अर्धन पूर्वार्धन नभसि आकाशे कृतो विहितः कर्म पात्रविशेषो येस्तेऽर्धनभ-
 कृतकमास्तेस्तथा । तः—प्रसिद्धे । चक्रिमप्तिभिः—चविणश्चक्रवर्तिनः शान्तिनाथस्य सप्तयोऽध्याश्चक्रि-
 सप्तयस्तेस्तथा । न्यवति—परावति ॥ २८ ॥

चमूचरास्तस्य नृपस्य सादिनो, विनोदिनोऽप्यस्य दिनोदये जयम् ।

विधाय सर्वत्र विचित्रवादिनो, निवेदयामासुरथो रथोद्धताः ॥ २९ ॥

अन्वयः—तस्य, नृपस्य, चमूचराः, विनादिनः, अपि, सादिनः, दिनोदये, अस्य, जयम्,
 विधाय, रथोद्धताः, विचित्रवादिनः, सर्वत्र, अथो, निवेदयामासुः ॥ २९ ॥

वृत्तिः—तस्य—मकलैश्चर्यादिसम्पन्नत्वेन प्रसिद्धस्य । नृपस्य—राज्ञः शान्तिनाथस्येति यावत् ।
 चमूचराः—चमूपु सेनासु तद्विशेषेषु वा चरन्तीति चमूचराः । विनोदिनः—विनोदआमोदोऽभ्युदयो-
 मिति विनोदिनः । अपि—सम्भावनायाम् । सादिनः—हस्त्यश्ववारादयः । दिनोदये—दिनस्य दिवसस्य,
 उदय उत्पत्तिर्दिनोदयस्तस्मिन्तथा, दिनस्य आद्यक्षणवच्छेदेनैवेति यावत् । अस्य—भगवत शान्तिना-
 थस्य । जयम्—विजयम् । विधाय—सम्पाद्य । कृन्वेति यावत् । रथोद्धताः—रथे म्यन्दनं उद्धता-
 उच्छृङ्खला रथोद्धता । विचित्रवादिनः—विचित्रमाश्चर्यजनकं यथा स्यात्तथा वादयन्ति तच्छीला
 विचित्रवादिनः । “अजाते शीले” ५। १५४॥ इत्यनेन ताच्छील्ये ‘गिन’ प्रत्ययः । सन्त इतिशेषः ।
 सर्वत्र—सर्वस्मिन् स्थले । अथो—मङ्गलम् ‘अथाथोसशये स्याता—मधिकारे च मङ्गले’ इति शेषः ।
 निवेदयामासुः—बोधयामासुः, प्रख्यापयामासुर्गति यावत् ॥ २९ ॥

अलङ्कृताः केचन राजवाजिनो, जिनोक्तिषु श्राद्धतयैव सैन्धवाः ।

शनैश्चरन्तश्च-रणेऽतिकौशलाद्, धृतास्ययन्त्रा अपि निर्वृतिं दधुः ॥ ३० ॥

अन्वयः—जिनोक्तिषु, श्राद्धतया, इव, अलङ्कृताः, केचन, सैन्धवाः, राजवाजिनः, रणे,
 अतिकौशलात्, शनैः, चरन्तः, च, धृतास्ययन्त्राः, अपि, निर्वृतिम्, दधुः ॥ ३० ॥

वृत्तिः—विनोक्तिषु—विनस्त अर्हत भगवता इतिवाचस्तेतिवाचतुल्य—अपदेशादुक्तवचनानि
 विनोक्तव्यास्तु तथा । आहृतया—आतिथ्यम् शुर्बागमादिवाक्येषु विद्वांसो वा बद्धा तत्त्वबोध-
 मलति आहृतस्तथा आहृता तथा तथा । इव—यथा । अलङ्कृताः—प्रसाधिता अलङ्कारोद्दिष्टा
 इति यावत् । कथन—अनीचैषवीचाद्यमुक्तक्षणकक्षिता इत्यथा । मैत्र्याः—सिन्धुरैशोरमथा । राज-
 वाजिनः—राजं रूपोऽस्तिनाम्न वाजिनाऽप्या राजवाजिनः । रणे—युद्धे । अतिश्रैष्ठ्यात्—अत्यन्त-
 नैपुण्यात् । अने—मन्त्रं यथा व्यासवा । अरन्त—विचरन्तः, मध्येत्यर्थं गच्छन्त इति यावत् ।
 अ—पुनः । वृतास्पयन्त्राः—वृतास्पयन्त्रम् अस्त्रयन्त्रम् यैरेषां वा तथा । अदि—सम्भाषनायम् ।
 आचकपसे—अ—मैत्र्याः—सिन्धुरैशोरमथा । विनोक्तिषु—विनवचनान्युक्तेषु । आहृतया—अहृता ।
 अरदे—चरिते आचारे इति यावत् । चरितं चरितवाटै, चारित्रचरण अपि ३५०३ इत्यमि वि० ।
 अतिश्रैष्ठ्यात्—मितालनैपुण्यात् । अनेचरन्त—वीचानुपमर्हनामिश्राण्य मर्षं विचरन्त । वृतास्त्र-
 यन्त्रा—वृतास्पयन्त्रं मुद्राचक्रादि यैस्ते तथा । अदि—सम्भाषनायम् । निर्वृत्तिम्—तौल्यम् ।
 ठवु—पारवामासु ॥ ३ ॥

निर्नमुना मूमिमुजापि भक्तये पदे पदे मूयुपदाप्रदायिना ।

विहारदंशं तमवाप्य मण्डली, निवेश्य चक्री शमकार्यतानुगे ॥३१॥

अन्वयः—मक्तये पदे पदे मूर्धुपदाप्रदायिना विनमुना मूमिमुजा अपि, तद् विहा-
 रेतम् अवाप्य मण्डलीः निवेश्य अनुगोः चक्री सम् शमकार्यत ॥ ३१ ॥

वृत्तिः—मक्तये—सेवायै । पद पद—प्रतिस्वल्पम् । मूर्धुपदाप्रदायिना—मूरि सुवर्णतप्त वरा-
 वधारो मूर्धुपदा वा वरातु विचरितुं शीघ्रमस्तेति मूर्धुपदाप्रदायी वेव तथा । 'वडा' सृति बहुता
 वासादुपरोहदाय मूर्धुपदा वा वरातु शीघ्रमस्तेत्यादि पूर्ववत् । निर्नमुना—प्रविनमुना प्रत्यमुनि-
 केनेति यावत् । मूमिमुजा—मूमि वृत्तिषी मुनक्ति पाञ्चवतीति मूमिमुक् वेव तथा । अदि—सम्भाष-
 नायम् । तद्—प्रतिशब्दम् । विहारदंशम्—विहारज विचरणज कर्मण्यस्तेति वाचरेदो विरवा विहार-
 दैस्तन्तवा । पडा—विहारजविमिति विहारो विनसद्य विनयमिरमित्यर्थः । तस्य दैसो विहारदेव
 स्तन्तवा । अवाप्य—समपिण्य । मण्डलीः—मण्डलानि । चक्रीकाशमीति यावत् । वडा—मण्डली इति
 प्रथमैकवचनात्प्रमथ पथमवगम्यत्यम् यथार्थमप्येव कर्मण कथ्यन्तु द्वितीयाया अवाप्य ।
 निवेश्य—संस्थाप्य संशोध्यति यावत् । अनुगोः—अनु वधात् गच्छतीति अनुगालीनवा । अनुवापि
 मिरिति यावत् । चक्रीः—चक्रवर्ती चार्थमोय इत्यर्थः । भगवाद्युपस्थितनाथ इति यावत् । मू-
 कव्यायम् मण्डलमिति यावत् । अवाप्यत—समपाद्यत ॥ ३१ ॥

स्थितस्य तस्यां पुरतो निजाङ्गजा, मतङ्गजाश्चाकरजा महाध्वजाः ।
उपायनान्येभिरमुष्य भूमिपा, अकारयन् भूरितुरङ्गमानपि ॥३२॥

अन्वयः—भूमिपा, तस्याम्, स्थितस्य, अमुष्य, पुरतः, निजाङ्गजाः, आकरजाः, महाध्वजाः,
मतङ्गजा, एभिः, भूरितुरङ्गमान्, अपि, अमुष्य, उपायनानि, अकारयन् ॥ ३२ ॥

वृत्तिः—भूमिपा.—भूमिं पृथिवीं पान्ति रक्षन्ति इति भूमिपा राजान् । तस्याम्—मण्डल्याम् ।
स्थितस्य—अवस्थितस्य विराजमानस्येति यावत् । अमुष्य—भगवतः शान्तिनाथस्य । पुरतः—अग्रतः ।
निजाङ्गजाः—अङ्गान्छरीराजायन्त इत्यङ्गजा कन्याः, निजा स्वीयाश्च ता अङ्गजा निजाङ्गजा स्वपुत्रिका ।
आकरजाः—आकुर्वन्त्यस्मिन्निति आकरः खनिः, खानिर्गङ्गेति यावत्, तस्माज्जाता आकरजाः,
तानि रत्नादीनि । महाध्वजाः—महान्तो अनिशयिताश्च ते ध्वजा शौण्डिका क्षीवा इति यावत् ।
महाध्वजा । च—पुनः । मतङ्गजाः—करटिनः दन्तावला इति यावत् । एभिः—एतैर्वस्तुभिः । भूरितु-
रङ्गमान्—भूरयः प्रचुराः पर्याप्तश्च ते तुरङ्गमा अथा भूरितुरङ्गमास्तौस्तथा । अपि—सम्भावनायाम् ।
उपायनानि—उपहारान् उपदा इति यावत् । अकारयन्—समपाठयन् ॥ ३२ ॥

द्विषद्भिरेवास्य विलङ्घिता दिशः, पुरेषु दग्धेष्वयशोनिवेशनात् ।

प्रभञ्जनैर्देवयशो रथायितं, प्रभञ्जनैर्वैरिपुरां धुरां वलात् ॥३३॥

अन्वयः—अस्य, द्विषद्भिः, एष, पुरेषु, दग्धेषु, अयशोनिवेशनात्, दिशः, विलङ्घिताः
वैरिपुराम्, धुराम्, वलात्, प्रभञ्जनैः, प्रभञ्जनैः, देवयशः, रथायितम् ॥ ३३ ॥

वृत्तिः—अस्य—भगवतः शान्तिनाथस्य । द्विषद्भिः—द्विषन्त्यप्रीतयन्तीति द्विषन्तः शत्रवस्ते-
स्तथा । एष—अवधारणेऽन्ययम् । पुरेषु—स्वनगरेषु । दग्धेषु—प्रज्वालितेषु । भस्ममातकृतेष्विति यावत् ।
अयशोनिवेशनात्—अयशस्य पराजयादिजनितदुष्कीर्तनिवेशनम्, सस्थापनम् आरोपे इति यावत् ।
अयशोनिवेशनम् तस्मात्तथा । दिशः—आशाः, दिशा इति यावत् । विलङ्घिताः—आक्रान्ता । वैरिपुराम्—
वैरिणां शत्रूणां पुरो नगराणि वैरिपुरस्तासान्ता । धुराम्—अग्रप्रान्तानाम् । वलात्—हठात् । प्रभञ्जनैः—
विध्वंसनैः विध्वंसजनकैरिति यावत् । प्रभञ्जनैः—पवनैः । करणैरित्यर्थः । देवयशः—देवस्य राज्ञः
श्रीमतः शान्तिनाथस्य यशः कीर्तिः देवयशः । रथायितम्—स्यन्दनायितम्, स्यन्दनमिवाचरितमिति
यावत् ॥ ३३ ॥

यथेष्टदानाम्बुभिरम्बुधि सरो, यशोभिरेवान्धिरकारि गोष्पदम् ।

व्यधायि पूर्णा वसतिर्मुवस्तले, रिपुस्थले वाऽप्यमुना ह्यमातमा ॥३४॥

अन्वयः—अमुना यथेष्टदानाम्बुभिः सरोः अम्बुभिः यद्यामि एव अम्बिः, गोष्पदम्, अकारि, मुवस्तले पूर्णा वसति वा, रिपुस्थले अपातमा, व्यधायि, हि ॥ ३४ ॥

वृत्तिः—अमुना—अनेन विपकुलतया टक्कमानेनेति वाच्यम् । यथेष्टदानाम्बुभिः—अनेन निष्कामम् पद्मार्थमिति वाच्यम्—विनश्यत्स्व ईनेत्या प्रसिपात्रमिति वाच्यम्—प्रवाप्तम् तम् प्रवाज्जानि अम्बुभिः जलानि पञ्चदशानाम्बुभिः संस्तथा “मयूरसंसक्तस्यावका” ३।१।११६। इत्यनेन साक्ष्यार्थिवादे राहुदिगन्तत्वात्प्रत्ययपञ्चकोपी समाप्ताः । सरोः—कलापः । अम्बुभिः—अम्बुलि जलानि धर्मस्तेऽस्मिन्निति अम्बुभिः समुद्राः । अकारि—समपाधि । यद्योमि—कीर्तिमि । एव—अवधारणात्कर्मत्वम् । अम्बि—समुद्राः । गोष्पदम्—गोपदम्बम् गोक्षुप्रमाणोऽवावास्तेन कृष्य एवविध इति वाच्यम् । मुवस्तले—मूमन्दले । पूर्णा—पञ्चरा पद्मार्थेति वाच्यम् । वसतिः—निवासस्त्वानम् । वा—समुदरे । रिपुस्थले—रिपूनां सङ्घातं स्वकम् स्वानम् रिपुत्वम् वसिर्स्त्वान् । अमातमा—हमरात्रिः । किञ्च अरिपुस्थले इतिपक्षे विधाय । अरिपुस्थले—मित्रवत्त्वे । अमातमा—अमाताऽगमिता वाप्तौ वा कर्त्तव्यमातमा । व्यधायि—अकारि । हि—निश्चयम् ॥ ३४ ॥

सुवर्णधारामवलम्ब्य मार्गणे कृपाणधारां समर समार्गणे ।

हृत्वा धारामवभीर्य मण्डलीं कृता घनेभ्यापधरेस्तनूद्विया ॥३५॥

अन्वयः—मार्गणे सुवर्णधाराम् समार्गणे, समरे, कृपाणधाराम्, अवलम्ब्य, हृत्वा धाराम्, अवभीर्य धरेः वाच्यः तन्मूढिया मण्डलीं कृता ॥ ३५ ॥

वृत्तिः—मार्गणे—वाच्यम् । सुवर्णधाराम्—सुवर्णक काष्ठजनक वत्ता निरवच्छिन्नमवधौ सुवर्णधाराम् वाच्यम् । (व—पुत्राः ।) समार्गणं—आगर्जनेत्येति संहिता समार्गणस्तन्मिलना । समरे—पुत्रे, सम्प्रहारे इति वाच्यम् । कृपाणधाराम्—निरवच्छिन्नमण्डपातम् । अवलम्ब्य—अधीनम् । हृत्वा—अस्मादेवपरि । धाराम्—सीन्ध्यामिमलम्बम् अकारि वा । अवभीर्य—अवात्स्व स्वकदेति वाच्यम् । घने—साम्प्रे—बहुमेति वाच्यम् मेघेर्वा । वाच्यः—अस्मादि विराट्वापानां घराट्वापपरत्वैतत्वा । अनुभारिभिरिति वाच्यम् । इत्युवाचधरेर्वा मेघविशेषजमितम् । तन्मूढिया—तस्याः सरीसृप इति तद्वाच्यम् । मण्डलीं—अनुभारिणां, स्वाभिविशेषा स्वकालात् स्थिति । कृता विहिता ॥ ३५ ॥

भुजङ्गमैर्वक्रगतौ नृपाद् भिया, धृतं तलं शून्यपदं विलासिभिः ।

विहङ्गमैः सा सकला ततश्चल-क्रियाश्रियाऽमण्डि तुरङ्गमैः स्थली ॥३६॥

अन्वयः—विलासिभिः भुजङ्गमैः, वक्रगतौ, नृपात्, भिया, तलम्, धृतम्, (विलासिभिः) विहङ्गमैः, शून्यपदम्, (धृतम्) ततः, तुरङ्गमैः, चलक्रियाश्रिया, सा सकला, स्थली, अमण्डि ॥३६॥

वृत्तिः—विलासिभिः—विलेपु छिद्रेषु आसते तच्छीला विलासिनस्तेस्तथा, 'अजाते शीले' ५।१।१५४॥ इत्यनेन तच्छीले 'णिन्' प्रत्यय । भुजङ्गमैः—भुजेन कौटिल्येन गच्छन्तीति भुजङ्गमा पवनाशनं, सर्पा इति यावत्, तैस्तथा । वक्रगतौ—वक्रा कुटिला चामौ गतिर्गमनम् वक्रगतिस्तस्या तथा । कौटिल्यावलम्बने इति यावत् । नृपात्—राजः श्रीमतः शान्तिनायादिति भावः । भयात्—साध्वसात् । तलम्—अनुर्ध्वम्, पातालतलमिति यावत् । धृतम्—आश्रितम् । निजावस्थानेनालङ्कृतमिति यावत् । विलासिभिः—विषु पक्षिषु लासिनः शोभवन्तो विलासिनस्तेस्तथा । विहङ्गमैः—पक्षिभिः । शून्यपदम्—शून्यम् अभाववत् च तत्पदम् स्थानम् शून्यपदम्, आकाशमिति यावत् । धृतम्—अवलम्बितम् । ततः—तदनन्तरम् । तुरङ्गमैः—अश्वैः । चलक्रियाश्रिया—चलनम् चल एव क्रिया व्यापारश्चलक्रिया तत्र श्रीः शोभा चलक्रियाश्रीस्तथा । "क्रियाशब्दस्य नित्यस्तीत्वात्पुवत् कर्मधारयः" इत्यनेन पुष्यत्ताभाव इति द्रष्टव्यम् । सा—प्रसिद्धा । सकला—तिरिचिता । स्थली—अकृत्रिमा मूढि । अमण्डि—अलमकारि, सममूषीति यावत् ॥ ३६ ॥

अर्चाकरचारुहयेन या भ्रमीः, श्रमी मनाग् नेति चमूचरः परम् ।

न्यवेदयत् ताभिरलाभि तेऽरिणा, नरेश । देशभ्रमिरेव नाश्रयः ॥३७॥

अन्वयः—चमूचरः, मनाक्, भ्रमी, चारुहयेन, याः, भ्रमी, न, अर्चाकरत्, परम्, ताभिः, नरेश । तव, अरिणा, देशभ्रमिः, एव, अलाभि, आश्रयः, न, इति, न्यवेदयत् ॥ ३७ ॥

वृत्तिः—चमूचरः—चमूपु सेनामात्रेषु तदाख्यसेनाविशेषेषु वा चरतीति चमूचरः । मनाक्—ईषत् । भ्रमी—परिभ्रमी, बहुतरङ्गरीरन्यापारजन्मा निश्वासद्वयसम्मर्दननिद्रादिकारणीभूतः खेदविशेष इति यावत्, श्रमस्तादृशश्रमविशिष्टः । चारुहयेन—चारुर्मनोरमश्चासौ हयोऽश्वाश्चारुहयस्तेन तथा । याः—यादृशी । भ्रमीः—घूर्णनानि, घूर्णीरिति यावत् । न—नहि । अर्चाकरत्—स्वार्थिकणिजन्तकृधातोरद्य-तन्या रूपमिदम् तेन अकार्षीदित्यर्थः । "दशवर्षसहस्राणि रामो राज्यमचीकरत्" इति वाल्मीकिप्रयोगदर्शनात् । परम्—केवलम् । ताभिः—भ्रमीभिः । नरेश !—मनुजेन्द्र ! । तव—भवतः । अरिणा—शत्रुणा । देशभ्रमिः—विषयभ्रमणम् । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । अलाभि—समवापि । आश्रयः—अवलम्बः

आभीष्टतेऽप्रेति श्रुत्यत्वा स्वनिर्वाहोचितत्वात्तत्त्वार्थः । न-नहि । इति-एवमकारेण । न्यवेदयन्-
स्मरणापन्नम् ॥ ३७ ॥

अयं समारूढ इयं प्रभामयं निजातपत्रस्य तलस्यलेऽनल ।

दिदेश नीराजनकर्मणे जनान्, महोजसाऽऽविष्करणाय तेजस ॥३८॥

अन्वयः—प्रभामयम्, इयम् नवान्ध विजातपत्रस्य तलस्यले (स्थित), महोजसः,
अयम् अयम् तेजसः आविष्करणाय नीराजनकर्मणे, अथादिदेश ॥ ३८ ॥

वृत्तिः—प्रभामयम् कान्तिमयम् । इयम्—अयम् । समारूढ—सम्बन्धकारेण आरुढेत्यर्थः ।
निजातपत्रस्य—निजमात्मीयस्य तदातपत्रम्—स्वचक्षुःश्रुत् निजातपत्रम् तल तथा । तलस्वले—अवतले ।
(स्थितः—अवस्थितः) महोजसा—महत्त्वविरहितस्य तदोक्तो वक्ष्य महोजसत्वेन तथा । अनन्त-
कालस्वरूपः । अयम्—अयम् ज्ञानिनाम् । तेजसः—प्रभासः । आविष्करणाय—प्रादुर्भावेत्यर्थः ।
नीराजनकर्मणे—रक्षात्मनाम् नीराजम् तल तलम् नीराजनकर्म तस्मै तथा अथादिदेश कर्मणे ।
जनान्—मेकान् । दिदेश—अपदिदेश आविष्करोति वा ॥ ३८ ॥

प्रमो प्रमावर्द्धिविधौ समादधौ सहायता या मरुतांपतिर्मुवि ।

मरुत् किमद्यापि न ना सुशिक्षते, सनाऽप्यनालस्यभियाऽनले सुहृत् ॥३९॥

अन्वयः—मरुतांपतिः सुवि प्रमाः, प्रमावर्द्धिविधौ याः सहायता समादधौ ना,
अद्यापि मरुत्, सुहृत् (मूला) एता अपि, अनालस्यभिया वयले, न सुशिक्षते किम् ॥३९॥

वृत्तिः—मरुतांपतिः—वैशाल्यमयः पतिः स्वामी इन्द्र इति वाच्यः । सुवि—सुविष्णुः । प्रमा-
त्रिभुवनत्राहिना, भीमताः क्षान्तिनाशमेति वाच्यम् । प्रमावर्द्धिविधौ प्रमावत्त्व मतापत्त्येव इति
वाच्यम् । सुहृत्—सहृदिः सम्पत्तिरित्यर्थः, प्रमावर्द्धित्वस्या विधिर्विधायकम् सम्पत्तिरिति वाच्यम्
प्रमावर्द्धिविधिर्निमित्तकः । याः—वाहयः । सहायताः—सहाय्यः । समादधौ—अवधायम् । इव
वाग्निः वाच्यम् । ता-वाहयः, सहायता इति वाच्यम् । अद्यापि—अद्यप्येव । मरुत्—वक्त्रः । सुहृत्-
मित्रम् (मूला) मना—सर्वथा । अपि—सम्भावनायाम् । अनालस्यभिया—अक्षयस्य मन्दस्य माय
अक्षयस्य मायाम् न आक्षययताक्षयम् लुप्तमिति वाच्यम् । तद्विशिष्टा बीजुदिरात्मन्धीलता तथा ।
अनले—वती । न-नहि । सुशिक्षते—सम्भवाम्यस्य । किम्—प्रमार्थम् विवेचार्थम् वाऽऽद्यम् ।
अपि तु सम्भवाम्यस्य इति वाच्यम् । तथा च युयारम्भमहाकाले दृष्टीयस्ये मरुति-
कालिदासा “मनुष्यं ते अक्षययताक्षयम्—अनालस्यभियाऽपि सहाय एव । मरुतिरवो मोक्षिना भवेति
स्वादिशते किं दृष्टमन्य” इति ॥ ३९ ॥

प्रभूतदूतैरपि यः कृताहवोऽप्यनाश्रवोऽभूत् पुरुहूतविक्रमः ।
तदत्ययः प्रत्ययतः कृतोऽमुना, वितत्य वात्यामयचक्रचक्रमान् ॥४०॥

अन्वयः—प्रभूतदूतैः, अपि, कृताहवः, अपि, यः, पुरुहूतविक्रमः, अनाश्रवः, अभूत्, अमुना,
प्रत्ययतः, वात्यामयचक्रचक्रमान्, वितत्य, तदत्ययः, कृतः ॥ ४० ॥

वृत्तिः—प्रभूतदूतः—प्रभूता प्रचुरा चहय इति यावत् च ते दूता दूत्यव्यापारपारङ्गमाः,
किङ्करा इति यावत्, प्रभूतदूतारतस्तथा । वदुभिर्भूयैरिति यावत् । अपि—सम्भावनायाम् । कृताहवः—
कृतो विहित आहव आह्वान यस्य स तथा । अपि—सम्भावनायाम् । यः—अयुक्तानुष्ठानादनिर्दिष्ट-
नामधेय कश्चित् । पुरुहूतविक्रमः—पुरु प्रभूत हूत आह्वान यस्य स पुरुहूत इन्द्रस्तस्य विक्रम इव
विक्रम पराक्रमो यस्य स तथा । इन्द्रतुल्यपराक्रमविशिष्ट इति यावत् । अनाश्रवः—वचनस्थितः
आज्ञाकारीति यावदाश्रवः न आश्रवोऽनाश्रवः वशवतित्वाभाववान् इति यावत् । अभूत्—अभवत् ।
अमुना—प्रतिपक्षपक्षविध्वसनपटीयसा, भगवता शान्तिनाथेनेति यावत् । प्रत्ययतः—सम्मुखगमनान् ।
वात्यामयचक्रचक्रमान्—वातानां पवनानां समूहो वात्या, सा प्रचुराऽस्त्यत्रैति वात्यामयम् तच्च
तचक्रम् 'अस्त्रविशेष' वात्यामयचक्रम्, तस्य चक्रमाश्रयचक्रमणानि वात्यामयचक्रचक्रमास्तान् तथैव
वितत्य—विस्तीर्य । तदत्ययः—तस्य प्रभूतदूतद्वारेण आह्वाने कृतेऽप्यनाश्रवस्य पुरुहूतविक्रमस्य
राज्ञोऽत्ययो ध्वसः, विनाश इति यावत् तदत्ययः । कृतः—विहितः ॥ ४० ॥

विवेश गत्वा स विलासकाननं, विहारयुक्तं मुनिराजिराजितम् ।

तदन्तिके पातककर्मणोऽन्तके, न के चिदानन्दविदस्तदानके ? ॥४१॥

अन्वयः—स, मुनिराजराजितम्, विहारयुक्तम्, विलासकाननम्, गत्वा, तदन्तिके, विवेश,
पापकर्मणः, अन्तके, तदानके, के, न, चिदानन्दविदः, ॥ ४१ ॥

वृत्तिः—सः—सकलगुणगणशालितया चक्रवर्तित्वादिना वा प्रसिद्धः, भगवान् शान्तिनाथ इति
यावत् । मुनिराजिराजितम्—मुनीनां श्रमणानां राजयः श्रेणयो मुनिराजयस्तामी राजितम्—शोभितम्
मुनिराजराजितम् । विहारयुक्तम्—विहरन्त्यत्र जना इति विहारो जिनमन्दिरम् तेन युक्तम् विहारयुक्तम् ।
विलासकाननम्—विलासस्य क्रीडाया काननम्—वनम् विलासकाननम्, यद्वा—विलासस्य प्रयोजकम्—विलास
प्रयोजकम् तच्च तत्काननम् विलासकाननम् 'मयूरव्यसकेत्यादयः' ३।१।११६ इत्यनेन शाकपार्थिवादेराकृति-
गणत्वान्मध्यमपदलोपी समाम् । गत्वा—सम्प्राप्य । तदन्तिके—तेषां मुनीनामन्तिकम् समीपम् तदन्ति-
कम् तस्मिंस्तथा । सर्वान्मानां प्रधानपरामर्शित्वान् प्रकृते समासेऽप्रधानीभूतस्य मुनेः परामर्शकत्वमनु-

पपन्नमिति नो ह्यवश्यम्—“इत्येते राजसूयस्तथास्त्वैवासी सुरक्षया” “तु” अत्रापामिषायाश्चिदा
 तत्रपत्रातके हेतो” इत्यादौ प्रामाणिकानां प्रयोगेऽपि तथादर्शनात्तस्मा मुत्पत्तेः शायिकत्वात् । विरेष-
 नविनात् । पापकर्मणः—पापम्—पापविशिष्टम् तत् कर्म आचरणम् पापकर्म तस्य तथा । बह्म—पापस्य
 दुष्कृतस्य प्रयोदशकम् पापप्रयोदशकम् तच्च तत्कर्म पापकर्म तस्य तथा । अन्तर्ह—विनाशके । तदानीं—
 तेषाम् मुनीनाम् तस्य भगवता स्नातिनाशम् वा आत्मनः पटह् तद्वानकस्तस्मिंस्तथा । ह्—कीदृशत्वात्
 जना इति शेषः । न—नहि । विद्वानन् विद्वा—विद्वानन्त्यस्य चित्सवरूपमानस्यस्वरूपस्य विद्वन्ति वासन्ति
 इति विशदन्त्वविद्वा । अपि तु सर्वे एव विद्वानन्त्वविद्वा इति भावः । मधु—काकभक्ष्यत्वात्—“यन्मामि
 शौरवश्रत् समरे न ऊषाद् दुष्प्रामनस्य कबिरं न पिबाम्बुरसः । सधूर्वयामि गरया न सुवाचनोर्ध्वं
 मन्त्रिं क्वातु मधुर्वा मृपतिः पलेन ॥ इत्यादौ नमः काकैर्भक्ष्यात्—यन्माम्बेवेति बोधमात् ॥ ४१ ॥

म सात्विकस्तात्त्विकवर्गसङ्गत-स्तत क्षणात् क्षोणिपतिर्भूतीच्छया ।

चकार चर्चा भ्रमणाश्रमेऽश्रमं, स्वसम्पदा वैश्रवण स्वसम्पदाय ॥४२॥

मन्त्रयाः—सात्विकः, तात्त्विकवर्गसङ्गतः, स्वसम्पदाय, वैश्रवणः । क्षोणिपतिः सः ततः,
 क्षणात् क्षोणीच्छया भ्रमया (४२) भ्रमणाश्रमे स्वसम्पदायः चर्चाय, चकार ॥ ४२ ॥

इतिः—सात्विकः—प्रसीदति यथाऽस्मिन्निति मुत्पत्तेः सत्त्वगुणोत्कर्षात् सातुत्वात् प्रमादस्य
 वस्तु सत्त्वम् तत्र भव सात्विकः । सत्त्वगुणविशिष्ट इति भावः । तात्त्विकवर्गसङ्गता सात्विकवर्गा
 वात्पार्थिवविशिष्टानां वर्गं समूहस्तात्त्विकवर्गस्तेन सङ्गवस्तथा । स्वसम्पदाय—त्वामि पवानि च
 सम्पदाः सम्पत्तयश्च स्वसम्पत्तयस्तान्प्रदाया । इन्द्रायस्तुभक्तमास्तुभो, परबद्धित्वस्तुमास्तुमात् । वैश्रवण-
 क्रुपेर । क्षोणिपतिः—क्षोणे इतिस्थाः पतिः स्वामी, ईप्सितेति भावः, क्षोणिपतिरवल तथा । सु-
 प्रसिद्धो भगवान् स्नातिनाश इति भावः । तत—सुमिरात्रिरात्रित्वविहारकस्मिन्कालमास्ति स
 तत्तरमित्यर्थः । क्षणात्—कलत्वात् । क्षणालम्बुस्मकाकविशेषैश्च वा । क्षोणीच्छया—सोक्यवशितो
 नादिरात्रितोवच्छविवारणकारणीमूलं चित्तवृत्तिविशेषो वृत्तिस्तस्या इच्छा अधिकतो क्षोणीच्छा
 मया तथा । अश्रमः—मासि भ्रमं बहुतरङ्गागीरण्यापारजण्या निश्वासाहसम्पद्विश्रान्तिकारणीय-
 तैरविशेषा वच्च ॥ तथा । (४२) भ्रमणाश्रमे—भ्रमणानां मुनीनामाश्रमं त्वानम् भ्रमणाश्रमस्तस्मिं
 लभा । इन्द्रायः—स्वस्य आत्मनः सम्पत् सम्पत्तिर्भगवत्पादिरिति भावः, स्वसम्पत् तत्तत्पदा ।
 चर्चाय—चित्तम् आत्ममेवमात्मनमीमांशमिति भावः । चकार—कृतवान् ॥ ४२ ॥

तत समुत्पाय महाशयं शयं निवेशयन् वज्रमृदपिंते शये ।

प्रवालरागञ्चरितं सुपुप्सया, ययो वनं यौवनमूह कृतावनम् ॥४३॥

अन्वयः—महाशयः, ततः, समुत्थाय, वज्रभृदपिंते, शये, शयम्, निवेशयन्, यौवनभृत्,
(सः) सुपुप्सया, प्रवालरागच्छुरितम्, कृतावनम्, वनम्, ययौ ॥ ४३ ॥

वृत्तिः—महाशयः—महान् विशाल आशयोऽभिप्रायो यस्य स महाशय । ततः—तदनन्तरम्,
मुनिमण्डलीतो वा । समुत्थाय—समुत्थितो भूत्वा । वज्रभृदपिंते—वज्र कुलिश विभर्ति धारयतीति
वज्रभृत् इन्द्रस्तेन अपिंतो दत्त, नियोजित इति यावत् वज्रभृदपिंतस्तस्मिंस्तथा । शये—शय्यते सुप्य-
तेऽत्रेति शयं शय्या, तस्मिंस्तथा । शयम्—इस्तम् । निवेशयन्—सस्थापयन् । यौवनभृत्—यौवनम्
तारुण्यम् विभर्ति धारयति इति यौवनभृत्, युवावस्थाविशिष्ट इति यावत् । (सः—भगवान् शान्ति-
नाथः ।) सुपुप्सया—निद्रालु कामेन । प्रवालरागच्छुरितम्—प्रवालस्य विद्रुमस्य रागो लौहित्यम्
प्रवालरागस्तेनच्छुरितम् समुज्जृम्भितम्, विलासितमिति यावत् प्रवालरागच्छुरितम् । कृतावनम्—
कृतं विहितमवन रक्षण प्राणिनां यत्र तत् कृतावनम् । अथवा कृत विहितमवन शान्तिप्रदानेन स्व-
रक्षण येन तत्तथा । वनम्—काननम् । ययौ—जगाम । गतवानिति यावत् ॥ ४३ ॥

वयोनिनादैर्जयवादमादधत्, प्रवालवालविजनैः समीरयत् ।

निसर्गसम्यग् वनमेष पिप्रिये, हरिर्धनच्छायमिवार्णसां निधिम् ॥४४॥

अन्वयः—हरिः, अर्णसाम्, निधिम्, इव, एषः, वयोनिनादैः, जयवादम्, आदधत्,
प्रवालवालविजनैः, समीरयत्, निसर्गसम्यक्, धनच्छायम्, वनम्, पिप्रिये ॥ ४४ ॥

वृत्तिः—हरिः—भगवान् विष्णुः । अर्णसाम्—जलानाम् । निधिम्—निधानम् । समुद्रमित्यर्थः ।
इव—यथा । एषः—भगवान् शान्तिनाथः । वयोनिनादैः—वयसां पक्षिणां निनादाः शब्दा वयोनिनादाः
तैस्तथा । जयवादम्—जयशब्दम् । आदधत्—कुर्वन् । प्रवालवालव्यजनैः—प्रवालाः किसलया एव
वालव्यजनानि नूतनपवनोत्पादकपदार्थाः प्रवालवालव्यजनानि तैस्तथा । समीरयत्—समीर पवन
करोतीति समीरयत् । निसर्गसम्यक्—स्वभावमनोरमम् । धनच्छायम्—धना सान्द्रा छाया आतपाभावो
यत्र तत्तथा । वनम्—काननम् । पिप्रिये—समधिजगाम ॥ ४४ ॥

वनान्तपर्यन्तमुपेत्य सस्पृहं, समेत्य तच्छासनमन्यभूधनैः ।

पटालयाः शिश्रियिरे घटालयान्, पुरोदधानैर्वहुगन्धसिन्धुरान् ॥४५॥

अन्वयः—पुरः, घटालयान्, बहुगन्धसिन्धुरान्, दधानैः, अन्यभूधनैः, सस्पृहम्, वनान्त-
पर्यन्तम्, उपेत्य, तच्छासनम्, समेत्य, पटालयाः, शिश्रियिरे ॥ ४५ ॥

वृत्तिः—पुरा—अमरा । वृत्तान्तान्—वृत्ता इति वचना आत्मने वसतिर्वेद्यन्ते रतिता ।
 'हरिना यतना वृत्ता' इत्यमरः । बहुगन्धसिन्धुरान्—गन्धप्रधानाः सिन्धुरा गन्धा गन्धसिन्धुरा मन्त्र
 ते गन्धसिन्धुरा बहुगन्धसिन्धुरास्तैस्तथा । दधानैः—धारयन्ति । अन्यमूधनैः—भू इतिनेष
 रक्षणीयत्वाद्युपभोग्यत्वात्प्रतिष्ठापावकत्वाच्च धनं वित्तमैश्वर्यमिति यावद्वेद्यन्ते भूयना राज्ञा, अन्ये
 अपरे च ते भूयना अन्यभूयनास्तैस्तथा । सस्युद्भू—सहृया अमिषायेव सञ्चितं सस्यं यथा आत्मना ।
 वनान्तपर्वन्तसू—वतान्तक वनमन्त्रक पर्वन्तो मर्ध्या वा वनान्तपर्वन्तस्तन्तथा । उपेत्य—गत्वा ।
 तच्छासनसू—यस्य भगवतः क्षान्तिनायक इत्यस्य मनुजा तच्छासनम् उत्तथा । समेत्य—समविगम्य ।
 पटाक्षया—पटो वस्त्रम् तत्र आख्या गृहाः पटाक्षया वस्त्रमिति गृहा इति यावत् । विविधैरे-
 सिधैरे ॥ ४५ ॥

परेऽप्ययासन्नचराधराचरा क्रमेण तस्मिन्नवतीर्णदृक्पथे ।

विशममुस्तच्छिबिरे विलम्बिनि भरावतारारबहुद्रुमालिनि ॥ ४६ ॥

अन्वयः—अथ, तस्यिन् क्रमेण, अतीर्णदृक्पथे (तस्यि) रे, अथि, आरवतारा, यत्पण, भरावतारारबहुद्रुमालिनि विच्छिन्नि, तच्छिबिरे विलम्बुः ॥ ४६ ॥

वृत्तिः—अथ—अन्तरम् । तस्मिन्—परममहत्क्षान्तिवत्वा वसिद्धे भगवति क्षान्तिवत्वा । क्रमेण
 क्रमसः । अतीर्णदृक्पथे—दक्षान्वयान्नो यन्मा मार्गो दृक्पथः अतीर्णो दृक्पथो देन सोऽतीर्ण
 दृक्पथः तस्मिन्तथा । बहुविधवतामतिक्रान्ते इति यावत् । सतीतिशेषः । परे—अन्ये । अपि—सम्पाद
 नायाम् । आरवतारा—आत्मने समीपे चरन्ति विचरन्तीत्यासन्नचरा समीपवर्तिन इत्यर्थः । चराचरा-
 वज्रयत्नाचराः । भरावतारारबहुद्रुमालिनि—भरण मारण अथवातोऽपसरत्वायम् भरावतारं अत-
 मन्वारिवर्ति मङ्गत्रैश्वर्यात् यद्भक्तः, वस्त्रे वा मङ्गले आरवतारं यावत्प्रधानान्तरात्तदर्थं वक्रता
 वाऽस्त्येवमित्यारवतारो यः स वक्रा कष्टकाङ्क्षा, वस्त्रे वा इति यावत् आरवतारो भरावतारो
 आरवतारः भरावतारबहुद्रुमालिनि यावत् ज्ञेयी भरावतारारबहुद्रुमालिना साऽस्त्येवमिति भरावतार
 बहुद्रुमालि तस्मिन्तथा । विच्छिन्नि—विशेषेण कल्पते तच्छिन्ना विच्छिन्नि तस्मिन्तथा । अतीर्ण
 इति यावत् । तच्छिबिरे—तस्य भगवतः क्षान्तिनायक शिबिरम् सेनासमिपेऽतः तच्छिबिरम् तस्मिन्तथा ।
 विद्रुमहः—विनाशं प्राप्नु ॥ ४६ ॥

मतङ्गजं चारिनिवारणं विधा, व्रजन्तमन्तःशिबिरं दिदृक्षताम् ।

न्यवर्ति दृष्टिप्रकरे पुरोक्ता—मसान्द्रभावाध्वसुयामुपेयुयात् ॥ ४७ ॥

अन्वयः—वारिनिवारणम्, वा, अरिनिवारणम्, द्विधा, अन्तःशिविरम्, व्रजन्तम्, मतङ्गजम्, दिदृक्षताम्, असान्द्रभावाध्वजुषाम्, उपेयुषाम्, पुरौकसाम्, दृष्टिप्रकरैः, न्यवर्ति ॥ ४७ ॥

वृत्तिः—वारिनिवारणम्—वारि जल निवारयति प्रतिरुणद्धि इति वारिनिवारणः सेतुस्तन्तथा । सेतु प्रतीत्यर्थ । वृजन्तम्—गच्छन्तम् । वा—अथवेत्यर्थकम् समुच्चयार्थक वाऽव्ययम् । अरिनिवारणम्—अरीन् शत्रून् निवारयति प्रतिरुणद्धीति अरिनिवारणं शत्रुप्रतिरोधकस्तन्तथा । अन्तःशिविरम्—शिविरे सैन्यसन्निवेश इति अन्तःशिविरम् शिविरमध्य इति यावत् । व्रजन्तम्—गच्छन्तम् । द्विधा—प्रकारद्वयविशिष्टम्, प्रकारद्वयेन वा । मतङ्गजम्—वृन्तावलम्, हस्तिनमिति यावत् । दिदृक्षताम्—दर्शनेच्छावताम् । असान्द्रभावाध्वजुषाम्—सान्द्रो निविहः स्थिर इति यावत् । भाव स्वभावश्चेष्टा वा यस्या स सान्द्रभाव, न सान्द्र भावोऽसान्द्रभावस्तस्य अध्वा मार्ग, असान्द्रभावाध्वा पलायनमित्यर्थ, त जुपन्ति सेवन्त इति असान्द्रभावाध्वजुषस्तेपान्तथा । उपेयुषाम्—सामीप्यमधिगतानाम् । पुरौकसाम्—पुरम् नगरमोको निवासस्थानम् येषान्ते पुरौकसस्तेपान्तथा । नगरवासिनामिति यावत् । दृष्टिप्रकरैः—नेत्रसमूहै । न्यवर्ति—निवर्तितम् ॥ ४७ ॥

प्रविश्य तत्तन्नगरे ससाधनैर्धनैरुपादाय यथेष्टवास्तवम् ।

स्फुट दिदीपे कटकं भटैर्जनैरनुव्रजद्वन्धुसमाजवन्धुभिः ॥ ४८ ॥

अन्वयः—तत्तन्नगरे, प्रविश्य ससाधनैः, धनैः, यथेष्टवास्तवम्, उपादाय, अनुव्रजद्वन्धुसमाज-वन्धुभिः, भटैः, जनैः, कटकम्, स्फुटम्, दिदीपे ॥ ४८ ॥

वृत्तिः—तत्तन्नगरे—तस्मिँस्तस्मिन्पुरे । प्रविश्य—प्रवेशमासाद्य । ससाधनैः—साध्यत एभिरिति साधनान्युपकरणानि ते सहितानि ससाधनानि तैस्तथा । धनैः—मणिकाञ्चनप्रभृतिवित्तैरितियावत् । यथेष्टवास्तवम्—वस्त्वेव वास्तवम् यथेष्ट यथाभिलषितञ्च तद् वास्तवम् यथेष्टवास्तवम् । उपादाय—गृहीत्वा । अनुव्रजद्वन्धुसमाजवन्धुभिः—अनुव्रजन् अनुगच्छन् चासौ वन्धुसमाजो बान्धववर्गोऽनुव्रजद्वन्धुसमाजः तेन वन्धुभिः सदृशैस्तथा । भटैः—योधैः, वीरैरिति यावत् । जनैः—लोकैः । कटकम्—कट्यावृणोति पृथिवीमिति कटकम् सैन्यम्, अनीकमिति यावत् । स्फुटम्—प्रकट यथास्यात्तथा । दिदीपे—दिशुते, विराजितमिति यावत् ॥ ४८ ॥

ततः प्रसूने च फले च मञ्जुले, निवेश्य देश्ये वनपालपुङ्गवे ।

नृनाथसभ्येभ्यपटाश्रयान्तरं विनीयमानेऽत्र चरैर्मुदोऽभवन् ॥ ४९ ॥

अन्वयः—विदेशजैः, भूपैः, मनःप्रसादाय, विद्यायलिप्सया, वनपालपाणिना, सादरम्, निवेद्य-
मानम्, पुष्पफलादि, प्रपद्य, पदे पदे, मुमुदे ॥ ५१ ॥

वृत्तिः—विदेशजैः—विभिन्नाश्च ते देशा विषया विदेशास्तत्र जातानि उत्पन्नानि इति विदेशजा-
स्तैस्तथा । भूपैः—राजभिः । मनःप्रसादाय—मनसश्चित्तस्य प्रसादः प्रसन्नता मनःप्रसादस्तस्मै तथा ।
विद्यायलिप्सया—वेदनं वित् ज्ञानम् आयो लाभः विद्य आयश्चेति विद्यायां तयोर्लिप्सा प्राप्तीच्छा विद्या-
लिप्सा, तथा तथा । वनपालपाणिना—वनपालस्य उद्यानसरक्षकस्य मालाकारस्येति यावत् पाणिर्हस्तो
वनपालपाणिस्तेन तथा । सादरम्—ससत्कारम्, सश्रद्धमिति यावत् । निवेद्यमानम्—प्रतिपाद्यमानम्,
उपहारीक्रियमाणमिति यावत् । पुष्पफलादि—पुष्पाणि कुसुमानि च फलानि प्रसवाश्च पुष्पफलानि
तानि आदि प्रधान यस्य तत् पुष्पफलादि वस्त्विति शेषः । प्रपद्य—सम्प्राप्य । पदे पदे—स्थाने स्थाने
प्रतिशब्दम्, प्रतिवाक्यम्, प्रतिवस्तु वा । विप्सायां द्विर्भावः । मुमुदे—तुतोप प्रासीददिति यावत् ॥ ५१ ॥

विवेकिलोकैः कृतकेलिकर्मभिर्विलोक्य लोकमृणतागुणे स्तुते ।

महाजनश्चारुसभाजनाश्रितो, व्यलोकयत् काननकामनीयकम् ॥ ५२ ॥

अन्वयः—कृतकेलिकर्मभिः, विवेकिलोकैः, विलोक्य, लोकमृणतागुणे, स्तुते, (सति)
चारुसभाजनाश्रितः, महाजनः, काननकामनीयकम्, व्यलोकयत् ॥ ५२ ॥

वृत्तिः—कृतकेलिकर्मभिः—केलीनां नर्मणाम् क्रीडानामिति यावत्, कर्मणि क्रिया आचरणा-
नीति यावत्, केलिकर्माणि, कृतानि विहितानि केलिकर्माणि यैस्ते कृतकेलिकर्माणस्तैस्तथा । विवेकि-
लोकैः—विवेकः सदसद्वस्तुविचारोऽस्त्येयमिति विवेकिनः, “अतोऽनेकस्वरात्” ७।२।६॥ इत्यनेन
मत्वर्थे ‘इन्’ प्रत्ययः, ते च ते लोकाः जनाः विवेकिलोकास्तैस्तथा । विलोक्य—विशेषेण दृष्ट्वा, सम्य-
गालोच्येति यावत् । लोकमृणतागुणे—लोकं प्रजां पृणातीति लोकमृणो जनोपकारकस्तस्य भावो
लोकमृणता, सैव गुण उत्कर्षहेतुर्दयादाक्षिण्यत्यागशौर्यादिरिति यावत्, लोकमृणतागुणस्तस्मिन्-
स्तथा । स्तुते—प्रशंसिते । (सति) चारुसभाजनाश्रितः—चारवः शोभनाश्च ते सभाजनाः सभ्या
सदस्या इति यावत्, चारुसभाजनास्तानाश्रितोऽनुसृतश्चारुसभाजनाश्रितः । महाजनः—महान् विशाल
उदाराशय इति यावच्च जनो लोको महाजनः, काननकामनीयकम्—कमनीयस्य रमणीयस्य मनोहर-
स्येति यावद् भावः कामनीयकम्, काननस्य वनस्य कामनीयकम् काननकामनीयकम् । उद्यानसम्ब-
न्धिनी सुन्दरतामिति यावत् । व्यलोकयत्—प्रेक्षिष्ट, समदर्शदिति यावत् ॥ ५२ ॥

फलानि पुष्पाणि च पल्लवे करे, सम समादाय जने परस्परम् ।

प्रसर्पति प्रीतिमना महामना, अमन्यतास्मिन् समये स्वधन्यताम् ॥ ५३ ॥

अन्वयः—यत्तवे, करे, पुष्पाणि, च, फलानि, समम् समादाय, अने, परस्परम्, प्रसर्पति (सति) अस्मिन्, समये, प्रीतिमयाः, महामयाः, स्वकर्मणाम्, अमन्यत ॥ ५३ ॥

वृत्तिः—पद्मके-किसलयरूपे । करे-हस्ते । “सुखं चमूः” इत्यादिब्रह्मकाण्डात्, करस्य यत्र बलेन रूपान्तरादात्मन्याप्यासादिति यावत् । पुष्पाणि-कुसुमानि । च-पुनः । फलानि-मसवा । समम्-सर्वत्र एककालावच्छेदेनेति यावत् । समादाय-गृहीत्वा । अने-ओके । परस्परम्-अन्वये । प्रसर्पति-गच्छति (सति) । अस्मिन्-मुगपमिबस्तादृक्कपुष्पाऽऽदानपूर्वकमसपवावहरे इत्यर्थः । समय-काले । प्रीतिमयाः-प्रीतिर्होत्रं समकन्ताकरवावच्छेदेन बलं स तथा । अविचरन्बहुवीरि समासा । महामयाः-महत् क्वारं मनोऽन्ताकरव यत्र स तथा । स्वकर्मणाम्-स्वस्य आत्मनो कर्मणा कर्मणाम्वाहता स्वकर्मणा तावता । अमन्यत-अभुष्यत । ओका पद्मके तद्रूपे हस्ते फलानि पुष्पाणि च गृहीत्वा राजपुत्रार्थं यथा विद्यन्ति तथा वृक्षा अपि कञ्चपुष्पादिभिर्मुनिवनेषु सत्काराविज्ञानमातिष्ठन्तकापुरित्विनासाः ॥ ५३ ॥

न याऽजनिष्टाऽप्यनयाऽजनिष्टया वयोऽतिपातोद्भूतवातवेपिते ।

पुरा जने नीतिरिय पुराष्टता-वयोऽतिपातोद्भूतवातवेपित ॥५४॥

अन्वयः—अवनिष्टा या, नीतिः, अने, पुरा न अवनिष्ट, अवया, पुरा, वयोऽतिपातोद्भूतवातवेपिते, (च) वयोऽतिपातोद्भूतवातवेपिते इवम् नीतिः कृता ॥ ५४ ॥

वृत्तिः—अजनिष्टया-परमेश्वरकृतसम्पत्तेय । या-वाद्यन्तः । नीतिः-नयः । अने-ओके । पुरा-पूर्वम् । न-नहि । अजनिष्ट-समुत्पन्नत उत्पत्ते स्वेति यावत् । अनया-यवता, क्षान्तिवन्तावन्ता अपविब्रवेत्यर्थः । पुरा-अगच्छा । वयोऽतिपातोद्भूतवातवेपिते-अवयव अवन्तावा अवितयलोऽस्मिन्नो वयोऽतिपातस्तेन वृक्षार्थं समुत्पन्नं वातवेपितम्-वातरागवृक्षकर्मणं यत्र स वयोऽतिपातोद्भूतवातवेपितस्तस्मिन्तथा । वृक्षे इति यावत् । (च-पुनः ।) वयोऽतिपातोद्भूतवातवेपिते-अवयो बीबकक अवतिपातोऽस्मिन्नो वयोऽतिपातस्तेन च ऊर्ध्वं गतमुद्भूतम् विगतमिति यावत् वात वेपितं वातप्रवोसकर्मणं यत्र स वयोऽतिपातोद्भूतवातवेपितस्तस्मिन्तथा । इयम्-पूर्वोच्यविषयवा । नीतिः-न्यायः । समुचितवाचरवाक्या नय इति यावत् । कृता-अवकर्मिता ॥ ५४ ॥

नृणां क्रियास्मिन् शिबिरे पुरीमिया भयादिकाऽमृदधिकाप्यनेकशः ।

स्थिते समादाय महर्षिचार्षका-नुगेर्जनेर्बस्तु विसिष्मिये ततः ॥५५॥

अन्वयः—वृक्षाद् अस्मिन्, शिबिरे अनेकशः, अविका अपि अन्वार्धिका, क्रिया, पुरीमिया, अमृदः, स्थितेः, महर्षिचार्षकानुगेः, अर्चः, ततः, वस्तु, समादाय विसिष्मिये ॥ ५५ ॥

वृत्तिः—नृणाम्—जनानाम् । अस्मिन्—साम्प्रतिके । भगवच्छान्तिनाथाधिष्ठिते । शिविरे—
सैन्यसन्निवेशे । अनेकशः—बहुशः । अधिका—प्रचुरा । अपि—सम्भावनायामन्ययम् । क्रयादिका—
क्रयो द्रव्यविनिमय आदि प्रधान यस्यां सा तथा । क्रिया—कर्म । पुरीप्रिया—पुर्यां नगर्याः तात्स्थ-
निमित्तलक्षणया पुरीस्थलोकानाम् इति यावत् प्रिया रुचिकारी पुरीप्रिया तथा चोक्तम्—परमलघुमञ्जु-
पायां नागोजीमट्टैः—“तात्स्थ्यात्तथैवाद्भ्यात्तत्सामोप्यात्तथैव च” इति । अभूत्—समभवत् । स्थितैः—
अवस्थितैः, तन्नगराधिकरणकावस्थानवद्भिरिति यावत् । महर्षिवार्धकानुगैः—वृद्धानाम् परिणतवयसाम्,
जरठानामिति यावत् समूहो वार्धकम्, महर्षीणां महामुनीनां वार्धकम् महर्षिवार्धकम् तस्य अनुगा
अनुगामिनो महर्षिवार्धकानुगास्तैस्तथा । जनैः—लोकैः । ततः—तस्मात् स्थानात् । वस्तु—पदार्थं जातम् ।
समादाय—गृहीत्वा । विसिद्धिमे—विस्मितम् आश्चर्य्यमासावदितमिति यावत् ॥ ५५ ॥

यदत्र तन्त्रे विषयान्तरागते, स्वसज्जने तथ्यमकार्षुस्तमाः ।

फलैः प्रसूनैर्वहुमानमादराद्, वने तदातिथ्यमशिक्षि शास्त्रिभिः ॥ ५६ ॥

अन्वयः—अत्र, विषयान्तरागते, तन्त्रे, स्वसज्जने, उत्तमाः, यत्, तथ्यम्, अकार्षुः, वने,
शास्त्रिभिः, बहुमानम्, आदरात्, फलैः, प्रसूनैः, तत्, आतिथ्यम्, अशिक्षि ॥ ५६ ॥

वृत्तिः—अत्र—अस्मिन्नगरे । विषयान्तरागते—अन्यो अपरो विषयो देशो विषयान्तरम्
तस्मादागत आयातो विषयान्तरागतस्तस्मिँस्तथा । तन्त्रे—प्रधाने । स्वसज्जने—स्व आत्मीयश्चासौ सज्जनः
स्वसज्जनस्तस्मिँस्तथा । उत्तमाः—महान्तः उत्तमप्रकृतिका इति यावत् । नागरिका इति शेषः । तथ्यम्—
सत्यम् वस्तुगत्येतियावत् । यत्—यादृशम् आतिथ्यमिति यावत् । अकार्षुः—कृतवन्तः । वने—कानने ।
अपीतिशेषः । शास्त्रिभिः—शास्त्रा विटपाः सन्त्यस्येति शास्त्रिनो वृक्षास्तैस्तथा । बहुमानम्—बहुरधि-
को मानः सत्कारो यस्मिन् कर्मणि तद्बहुमानं यथास्यात्तथा । आदरात्—श्रद्धातिशयात् । फलैः—
वृक्षप्रसवैः । प्रसूनैः—पुष्पैः । तत्—तादृशम् । आतिथ्यम्—अतिथयेऽभ्यागताय द्वयमातिथ्यम् । अशिक्षि—
अभ्यस्तम् । राहः प्रति यादृशआतिथ्यात्मकन्यवहारविशेषस्तत्रत्यानामुत्तमप्रकृतिकानाम् अदर्शि
शास्त्रिभिस्तदनन्तरन्तरपि तान् प्रतिफलैः पुष्पादिभिस्तथा कर्तुमशिक्षीति ॥ ५६ ॥

विनिद्रपत्रालिगतालिकैतवाद्, ब्रजैरुतापीयत सोमज नृणाम् ।

तदप्यभूदुन्मदसम्पदेऽपदेऽप्यहो महाविभ्रमकारणं धियाम् ॥ ५७ ॥

अन्वयः—विनिद्रपत्रालिगतालिकैतवात्, नृणाम्, ब्रजैः, उत, सोमजम्, अपीयत, अहो, अपदे,
अपि, तत्, धियाम्, महाविभ्रमकारणम्, अपि, उन्मदसम्पदे, अभूत् ॥ ५७ ॥

वृषिः—विनिद्रपत्राक्षिगताक्षिचैतवात्—विगता मित्रा यन्माः सा विनिद्रा त्वत्तमित्रा, विक-
सितेति वाचत् सा चासौ पत्राक्षिचैतवेष्टी विनिद्रपत्राक्षिस्तत्र गतास्तां वा गताः प्रमा भक्तो भवत
विनिद्रपत्राक्षिगताक्ष्यस्तेषां चैतवम् व्याप्तो विनिद्रपत्राक्षिगताक्षिचैतवम् तस्याचवा । नृणां-
जनानम् । अद्वैत—समूहः । उत—अत्यर्थम् । सोमज्ञम्—दुग्धम् । अपीयत—पात्रज्यामिदृषिकर्म-
वद्विषयेत्यर्थः । अहो—आश्चर्यम् । अपदे—अस्थाने । अयि—सम्भावनाम् । तत्—वीरं सोमज
मित्यर्थः । विषास्—बुद्धीनाम् । महाविभ्रमकारणम्—महान् अतिसन्निवृत्तस्तौ विभ्रमो विद्विषो भ्रमा
महाविभ्रमस्तस्य कारणम्—मित्रान् महाविभ्रमकारणम् । अयि—सम्भावनाम् । उन्मदसम्पदे-
कुरातो विद्वो मरु गवो (कोडावाम्) यथा सा अम्भसा सा चासौ सम्पत् सम्पत्ति कम्पसम्पत्
तस्मै तथा । अपूत—अमयम् । अमय—कम्पसम्पदे अयि तत्, अपदे अपदे अयि, विषास्
महाविभ्रमकारणम्, अहो कम्पसम्पदाक्षय्येऽपि तत्पानस्य अस्थानेऽपि बुद्धीनामतिप्रवित्कुरवकारणम्
सञ्जातमित्याश्चर्यमिति सङ्क्षेपार्थः ॥ ५७ ॥

चतुर्दिगन्तेषु जयात् समाधनं मृगाङ्गुष्ठाभणिवर्जनार्जितम् ।

धनं विरेज शिविरे वयीकृतं, मुराचलस्पर्धनया नयाधितम् ॥५८॥

अन्वयः—चतुर्दिगन्तेषु, जयात् सप्तावयम्, मृगाङ्गुष्ठाभणिवर्जनार्जितम् । नयाधितम्,
मुराचलस्पर्धनया, शिविरे, वयीकृतम्, वयम् विरेजे ॥ ५८ ॥

वृषिः—चतुर्दिगन्तेषु—चतुष्टयं वा विस आशा विसा इति वाचत् । चतुर्दिगन्तेषु—
अवसानानि पञ्चैवमागा इति वाचत् चतुर्दिगन्तेषु तथा । जयात्—विजयम् । पञ्चमर्षो अन्वय-
प्रबोध्यत्वां वाऽप्यवेदम्, तथा च चतुर्दिगन्ताविकविजयकम्पम् वाऽप्यविजयप्रबोध्यं वा ।
सप्तावनम्—सप्तमैर्विजयापकरणैरकाविभिः सञ्चितं सप्तावनम् । मृगाङ्गुष्ठाभणिवर्जनार्जितम्—मृगो
हरिणोऽङ्गे कस्तङ्गे यज स मृगाङ्गु पञ्चमचक्रवर्ती मगवाभ्युत्थिताव इति वाचत् । तं मृगाङ्गु-
मिरोरले वरवतीति विधि मृगाङ्गुष्ठाभणिवर स चासौ जनो अङ्गोसेनाभ्याविः मृगाङ्गुष्ठाभणिवर्जन-
स्तेन अर्जितमुपाधितम् तथा । नयाधितम्—अनेन वीर्या आधितम् सङ्गुष्ठाभणितम् सङ्गुष्ठाभणितमिति
वाचनवाधितम् । मुराचलस्पर्धनया—मुराणां वैद्यामसचक्र पर्वतः मुराचलो मेरुलोत स्पर्धना मेरुत्व
निबन्धना स्पर्धा मुराचलस्पर्धना तथा तथा । शिविरे—सैन्यसन्निवेशे । वयीकृतम्—एकत्रीकृतम् ।
सङ्ग्रीकृतमिति पाठः । वनम्—शुद्धमभियोगिण्यापि विषम् । विरेजे—विरीये हृदये इति वाचत् ॥ ५८ ॥

प्रभोर्मयाव वैरिकदम्बकं वक्, भिया गुरुकृत्य विलक्षमानने ।

दधानमाशासु चरिष्णुदुर्यश पयोधिरोधं स्वसु संनिधौ दधौ ॥५९॥

अन्वयः—वैरिकदम्बकम्, प्रभोः, भयाद्, धिया, वकम्, गुरुकृत्य, आशासु, चरिणु, दुर्यशः, दधानम्, आनने, विलक्षम्, सनिधौ, पयोधरोधः, खलु, दधौ ॥ ५९ ॥

वृत्तिः—वैरिकदम्बकम्—शत्रुसमूहः । प्रभोः—भगवतः पञ्चमचक्रवर्तिनः । भयाद्—भीतितः । धिया—बुद्ध्या, मानसकल्पनयेतियावत् । वक्त्रम्—तन्नामविश्रुतमगुरुः पक्षिविशेषः वा । गुरुकृत्य—गुरुबुद्ध्याङ्गीकृत्य । आशासु—द्रिष्टुः । चरिणु—विहरणशीलम् । दुर्यशः—अवर्णम् । दधानम्—धारयत् । अत एव, आनने—मुखे, वदनावच्छेदेनेतियावत् । विलक्षम्—वैलक्ष्यमापन्नम् । सनिधौ—सन्निधाने, निम्न इति यावत् । पयोधरोधः—नीरनिधितीरम् । खलु—नूनम् । दधौ—अधारयत् । राजगजेश्वरसाध्वसान् कान्दिशिकोऽरिनिकरो वकवत् प्रपलाय्याम्युधितीरमाश्रित इति भावः ॥ ५९ ॥

वने चरन् सानुचरः पयोरुहां, परागभागैरिव पूजितोऽम्बरे ।

जिनेश्वरः पञ्चमचक्रिपञ्चमः, स कौतुकी तत्र ददर्श केतकम् ॥ ६० ॥

अन्वयः—सानुचरः, वने, चरन्, अम्बरे, पयोरुहाम्, परागभागैः, पूजितः, इव, पञ्चमचक्रि-पञ्चमः, कौतुकी, सः, जिनेश्वरः, तत्र, केतकम्, ददर्श ॥ ६० ॥

वृत्तिः—सानुचरः—अनु पश्चाच्चरन्ति गच्छन्तीत्यनुचरा अनुगामिनः श्रुत्या इति यावत्, तै सहितः सानुचरः । वने—कानने । चरन्—विचरन्, भ्रमन्, विहरन्निति यावत् । अम्बरे—आकाशे । पयोरुहाम्—पयसि जले रोहन्त्युत्पचन्ते इति पयोरुहः कमलानि तेषान्तथा । परागभागैः—परागाणां किञ्चलूकानां सुमनोरेणूनामिति यावद् भागा एकदेशा अवयवा इति यावत् परागभागास्तैस्तथा । पूजितः—अर्चितः । इव—यथा । वाच्योत्प्रेक्षालङ्कारः । पञ्चमचक्रिपञ्चमः—पञ्चानां पूरणः पञ्चमः चक्रिपु चक्रवर्तिपु पञ्चमः चक्रिपञ्चमः, पञ्चमो रुचिरश्चासी चक्रिपञ्चमः पञ्चमचक्रिपञ्चमः । कौतुकी—अपूर्व-पुष्पाद्विदर्शनोत्सुकः । सः—प्रसिद्धः । जिनेश्वरः—जिनाधिपतिर्भगवान्ज्ञानान्तिनाथ इति यावत् । तत्र—तस्मिन् वने । केतकम्—केतकीपुष्पम् । ददर्श—व्यलोकयत् ॥ ६० ॥

वियोगभाजां हृदि कण्ठकैः कटुः, पटुः स्मरायोधनसाधने भटः ।

त्वदीयपत्रं मदनेन दिग्जये, निधीयते तार्किकवादिनाऽऽदितः ॥ ६१ ॥

अन्वयः—वियोगभाजाम्, हृदि, कण्ठकैः, (कृत्वा) कटुः, स्मरायोधनसाधने, पटुः, भटः, त्वदीयपत्रम्, तार्किकवादिना, (इव) मदनेन, दिग्जये, आदितः, निधीयते ॥ ६१ ॥

वृत्तिः—वियोगभाजाम्—वियोग प्रियतमाविप्रयोगम् भजन्ते सेवन्ते प्राप्नुवन्तीति यावत् । वियोगभाजस्तेषान्तथा, विरहिणामित्यर्थः । हृदि—अन्तःकरणे । कण्ठकैः—अतिशयतीक्ष्णद्रुमाङ्गविशेषैः ।

(कृत्वा) कृतुः—गीता, कटुतामम्यादयः । स्मरायोधनसाधने—स्मरः कामस्तत्पुत्रमाबोधनं युद्धम् स्मरायोधनम् तस्य साधनं विष्णुदानम् स्मरायोधनसाधनम् तस्मिंस्तथा । यतुः—यतुः । अतः—गीत । त्वदीयपत्रम्—अथ मन्वत्तद्व्यपकस्वेवम् त्वदीयम् तस्य तत्पत्रम् दक्षम् त्वदीयपत्रम् । तार्किकवादिना—तर्क—भूमौ यदि बद्धिष्विचारो न स्वाधित्याकारक उच्चिद्वेगः प्रबोधनमन्वेति तर्किकः, स चासौ वासी वासी वासी, विचारवातुदीपयितु इति वाच्यं तार्किकवादी तेन तथा । (इदं—पत्रा) मदनेन—कन्वयेन । दिव्यये—विश्विद्वज्जगत्सत्ते । आदितः—प्रथमः । निधीयते—स्वाधिते ॥ ६१ ॥

अल दलं त्वं युगपज्जगज्जये, निधीयसे कर्णिशरं स्मरेण यत् ।

तत्तं कृतं तत् करपत्रदाकृणं, वियोगिनां हृदलनात् सनाऽन्वितम् ॥ ६२ ॥

अन्वयः—यत्, स्मरेण, युगपज्जगज्जये, त्वम्, कर्णिशरा, विधीयसे, ततः विधीयिताम्, तवा, हृदलनात् करपत्रदाकृणम् कृतम्, दक्षम्, अन्वितम् ॥ ६२ ॥

वृत्तिः—यत्—वत्सादेवो । स्मरेण—कन्वयेन । युगपत्—एवसा, सद्य इत्यर्थः, एककालक-
कालेनेति भावः । अनादये—अगतां मुक्तानां जायो विद्यते जगज्जयस्तस्मिंस्तथा । त्वम्—त्वत्सना ।
कर्णिशरः—कर्णं मन्वत्तद्व्यपकस्वेवम् वाऽस्त्येति कर्णं कन्वयुक्तं, स चासौ हरो वाता कर्णिशरा ।
निधीयसे मन्वत्ते निक्षिप्यस्य प्रहारविषयीकृत्ये इति वाच्यं । ततः—वत्सादेवो । वियोगिनाम्—
विद्योगा विद्यमानास्तोनामाबोधित्येयामिति वियोगिनां विरहिण्येयामस्तथा । सना—सर्पदा । हृदलनात्—
हृदो हृदयस्य हृदं संपीडनम् हृदयम् तस्मात्तथा । करपत्रदाकृणम्—करपत्रवत्करपत्राकृ-
णमस्तत्तात्कालिकम् करपत्रवाक्यम् । कृतम्—विहितम् । दक्षम्—(यत्) पत्रम् । अन्वितम्—पञ्चापत्वा ।
अन्वितम्—कन्वयेनानुपगतम् ॥ ६२ ॥

यदाहनिष्यत्यमुना स्मरभलत्, प्रपद्य वैरं किमिति स्मरन् हरः ।

सतो दुराकर्षतया तदन्ताकृदु न्यवारयत् केतक ? चेत्तसा त्वकाम् ॥ ६३ ॥

अन्वयः—केतक । यत्, यत्, स्मरः, अमुना, नाहनिष्यति इति, स्मरः, वैरम्, प्रपद्य, तदन्ताकृदु हरः ततः, (अपि) दुराकर्षतया, चेत्तसा, त्वकाम्, न्यवारयत् किम् । ॥ ६३ ॥

वृत्तिः—केतक ।—अविद्वैतकीदृशम् । यत्—वत्सादेवो । यत्—वाञ्छितवान्हरः ? ।
स्मरः—कन्वयः । अमुना—केतकीपुत्रेण । नाहनिष्यति—महनिष्यति । अत्र हृदयतोदात्तपुत्रकृत्येऽपि
स्वाहकर्मकृत्यामात्राभावेनपश्चिमिनुसंवेद्यम् । इति इत्यम् । स्मरम्—न्यवारयत् अमुनीकव्यति

यावत् । वैरम्—शत्रुताम् । प्रपद्य—प्राप्य, समधिगत्येति यावत् । लोकेऽपि ग्रहरणोद्यतं प्रति वैरस्यापन्न-
मानसो जनो दृश्यते । अत एव, तदन्तकृत्—तस्य स्मरस्य अन्तो विनाशस्तदन्तस्त करोतीति तदन्तकृत्
मदनान्ताक इत्यर्थः । हरः—शम्भुखिलोचन इति यावत् । ततः—मदनात् (अपि) दुराकर्षतया—
दुर्निवारतया, सद्योदु खदायितयेति यावत् । चेतसा—अन्तःकरणेन । त्वकाम्—त्वाम् । न्यवारयत्—
न्यपेधयत्, अवारुणदिति यावत् । क्रिम्—वितर्केऽव्ययम् । अत्र 'चेतसस्त्वकामि'ति पाठः साधीयान्
प्रतिभाति । चेतसोऽन्तःकरणान्यवारयत्, अन्तःकरणे स्थानं न दत्तमिति यावत् ॥ ६३ ॥

दधामि पत्रं करपत्रकैतवात्, समार्दवत्वेऽपि जनार्दनोचितम् ।

कृतालिपानं तत एव सेवनाद्, विगीयसे मन्मथदेहदाहिना ॥६४॥

अन्वयः—समार्दवत्वे, अपि, जनार्दनोचितम्, करपत्रकैतवात्, कृतालिपानम्, पत्रम्,
दधामि, ततः, सेवनात्, एव, मन्मथदेहदाहिना, (त्वम्) विगीयसे ॥६४॥

वृत्तिः—समार्दवत्वे—मृगोः कोमलस्य भावो मार्दवम्, मार्दवेन सहितं समार्दवम्, तस्य
भावः समार्दवत्वम्, तस्मिंस्तथा । अपि—सम्भावनायाम् । जनार्दनोचितम्—जनानां लोकानामर्दन
पीडनम् जनार्दनम् तस्य उचितम् युक्तम् जनार्दनोचितम् । करपत्रकैतवात्—करपत्रस्य क्रकचस्य कैतव
व्याजः करपत्रकैतवम् तस्मात्तथा । कृतालिपानम्—कृतं विहितमलिभिर्भ्रमरैः पानं यस्य तत्तथा ।
पत्रम्—दलम् । दधामि—धारयसि । ततः—तस्माद्धेतोः । सेवनात्—आश्रयणात् । पत्रस्येति यावत् ।
एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । मन्मथदेहदाहिना—मनश्चित्तं मथ्नातीति मन्मथः कन्दर्पः, तस्य देह
शरीरम् मन्मथदेहस्तं दहति भस्मीकरोति तच्छीलो मन्मथदेहदाही, “अजाते” शीले” ५।१।१५४॥ इत्यनेन
तच्छीले ‘गिन्’ प्रत्ययः, तेन मन्मथदेहदाहिना शङ्करेण, मदनान्तकेनेति यावत् । (त्वम्—केतकम्)
विगीयसे—निन्द्यसे ॥ ६४ ॥

त्वदग्रसूच्या सचिवेन कामिनो—मनोयुगं योजयते मनोभवः ।

भवेत्तदाश्लेषविशेषणे नयाद्, न शीतभीतिर्नववाससीव सा ॥६५॥

अन्वयः—मनोभवः, त्वदग्रसूच्या, सचिवेन, कामिनोः, मनोयुगम्, योजयते, अनया, तदा,
आश्लेषविशेषणे, नववाससि, इव, सा, शीतभीति, न, भवेत् ॥६५॥

वृत्तिः—मनोभवः—मनसोऽन्तःकरणाद् भव उत्पत्तिर्यस्य स मनोभवः कामः, कन्दर्प इतियावत् ।
यद्वा मनसि भवतीति मनोभवः । त्वदग्रसूच्या—तव भवतः केतकस्य अग्रम्—पुरोभागस्त्वदग्रम्, तदेव
सूक्ष्मत्वात्तीक्ष्णत्वाच्च सूची सूचिका, सेवनीव्रव्यमिति यावत् । त्वदग्रसूची तथा तथा, तद्रूपेणेत्यर्थः,

अपकाङ्क्षाया । सुधिदेन-सहायेन, उपकारयेति वाचत् । कामिनोः-कामा सम्भोगाद्यमिच्छाबोध्य-
मेति कामी, कामोऽस्त्यस्या इति कामिनी, कामी च कामिनी भेति कामिनी तयोः कामिनोः सत्पुत्रागम-
रन्मत्तोऽिति वाचत् । संभोगामिकापयोः बीर्वायवोरिति वाचत् । “पुत्राः क्षिया” १।१।१२६॥ इत्यनेन
पुत्राचक्ष्य कामिन्मन्त्र्य बीर्वाचक्ष्य कामिनीसचक्ष्य ङोपाः । मनोयुगम्-मनसोः बीर्वासन्तकक्ष्यबो-
धुगम्-इवम् मनोयुगम् । योद्धयत्-संबोधयति एकीकरोतीति वाचत् । तत्प्रथमकक्षिकमाऽडित्तुरमि-
तबोरीपनमावहेतुपुत्रया कामिनामुचितानुचितसन्त्यमप्यविचार्य मिथो रिपू प्रवर्तेते इति भावः ।
उत्तरार्द्धेन्य अन्कृतत्वात्कर्त्तव्यं व्याख्यातते । तद्वा-मनोयुगम्येकीकरवानन्तरम् । अनया-कामिन्वा
वाङ्मनविद्येयदे-अस्येवस्य आकिङ्कनस्य अङ्गपत्त्या इति वाचक्षितवयम् सर्विचार्य, अङ्गदेवविसेयम्
तस्मिंस्तथा । सतीतिसेया । नववामसि-मर्षं मृतनञ्ज तद्वत्तो वसनयंमुक्तमिति वाचत् । नववाम-
स्तस्मिंस्तथा । इह-यथा । सा-प्रसिद्धा । क्षीतमीति-क्षीताद् वाक्याद् सीतमिदम् क्षीतमीति । न-
गति । मवेत्-आवेत् । यथा मृतनञ्जकावत्ये क्षीतमर्षं निवर्तते तथा कामिनोः परस्परमिदमेव सत्यपि
क्षीतमीतिनिवर्तते इत्युक्तमवचेष्टमिति ॥ १५ ॥

त्वयि प्रपन्ने तरुणस्य यापितां मनामव सीग्यति दुर्यशपटो ।

प्रमह्य संकतपदोऽपि कतनं त्वमेव तत् केतकवाग्निकेतनम् ॥ १६ ॥

अन्वयः-यकोमव त्वयि प्रपन्नं तरुणस्य, योपिताद् (व) दुर्यशपटो सीग्यति,
सङ्केतपदे अपि, त्वम्, एव, प्रमह्य केतनम् तत् केतकवाग्निकेतनम् (कति) ॥ १६ ॥

इतिः-मनोयुगः-मनसोऽन्तःकरणान् मङ्गल्यस्याद्या भव अत्यतिर्वस्य स तथा । त्वयि-
त्वङ्गस्य, केतक इतिवाचत् । प्रपन्ने-प्राप्ते सुसम्भित इति वाचत्, विकसित इति तु इवचनम् । तरुणस्य-
युतः । (व-पुत्रः) । योपिताम्-सीमन्विनीनाम् । दुर्यशःपटो-दुष्प्रीतो एव पटो बन्धे दुर्यशपटो वा
तथा दुर्यशाक्षमन्मन्त्रवृत्तमिति वाचत् । सीग्यति-संबोधयति पुत्रयि बन्धेभ्यामनोऽपिदेवेहं हार
पतीतिभावा । सङ्केतपदे-रमचार्यपूषनिधोवितत्वानविज्ञाये । अवि-यसु । त्वम्-केतनम् । इव-
अवधारणे । प्रमह्य-इत्यम् । केतनम्-चित्रम् । प्रवर्तयति सेवा । अवस्था सङ्केतपदे अपि त्वं प्रमह्य
कतनमुत्पादयित्वेव एव कष्टकितव्यादितिभावा । केतनस्य-केतवत्, केतुस्तु प्रसिद्ध कृतावकस्यार्थ-
बोरिति । तत्-मनो हेतोः । (त्वमेव) केतकवाग्निकेतनम्-केतकवाग्नि केतकविज्ञापरस्य निवेदनम्
सङ्केतवाङ्मनसा । असीति सेवा ॥ १६ ॥

करजधिकुर्यात्तव पत्रमेव या धृति सपत्राकृतिसमिति तस्य यत् ।

स्फुटं च पत्रे करपत्रमूर्तिभिर्वियागियाग परमोदकृत् त्वकम् ॥ १७ ॥

अन्वयः—यत्, यः, तव, पत्रम्, एव, करे, अधिकृत्य, तस्य, धृतिः, सपत्राकृतिम्, एति, न, परपत्रमृतिभिः, पत्रैः, त्यक्तम्, त्रियोगियोने, स्फुटम्, परमोहकम् ॥६७॥

धृतिः—यत्—यस्मादगो । यः—त्रिप्रयोगमापन्नं पुष्पः स्वीजो वा कश्चित् । तव—त्वत्प्रकरणस्य फेतकस्य । पत्रम्—पत्रम् । तव—अथधारणार्थकस्ययम् । किं पुनः पुष्पादिकमपीति भावः । करे—हस्ते । अधिकृत्यात्—धानानामनेकार्थान्वात् । गृह्णीयादित्यर्थः । तस्य—वाहस्य जनस्य । धृतिः—धैर्यम् । सपत्राकृतिम्—दुःखम् । मृति—गच्छति । न—पुनः । परपत्रमृतिभिः—परपत्रमृतिभिरुत्पन्नमृतिभिरुत्पन्नमाकारविशेषो वा येनान्ते तथा । पत्रैः—पत्रैः । त्यक्तम्—त्यक्तम् । त्रियोगियोने—त्रियोगिनां विरहिणां योगोऽपूर्वार्थसम्प्रतिप्रियोगियोगस्तन्मिस्तथा । अत्र—‘त्रियोगियोने’ इति पाठः । सार्थायान् प्रतिभाति, वियोगस्य चिच्छेदस्य योगः सम्प्रत्यो त्रियोगयोगस्तन्मिस्तथा, वियोगावग्यायामिति यावत् । अस्मिन्पक्षे—वियोगिनामित्याहर्तन्यमिति विशेषः । स्फुटम्—व्यक्तं यथास्यात्तथा । परमोहकम्—परोऽतिशयितश्चासौ मोहोऽज्ञानम् परमोहस्तं परोतीति तथा ॥६७॥

फलं न सुस्वादु दलं सधूलिकं, तवास्ति वा पल्लव एव चादरः ।

विना फलं केतक । केन पर्शुवद्, वियोगिहृद्धारुणि दारुणायसे ॥६८॥

अन्वयः—तव, सुस्वादु, फलम्, न, अस्ति, वा, दलम्, सधूलिकम्, अस्ति, पल्लवे, एव, आदरः, केतक । फलम्, विना, केन, पर्शुवत् वियोगिहृद्धारुणि, दारुणायसे ॥६८॥

धृतिः—तव—भवत केतकस्य । सुस्वादु—सस्यगात्रादनयोग्यम् । फलम्—प्रसवः । न—नहि । अस्ति—वर्तते । वा—अथवा मगुगयार्थं वाऽन्ययम् । दलम्—पत्रम् । सधूलिकम्—धूल्या पांशुना रजसेति यावत् सहितम् सधूलिकम् । अस्ति—विद्यते । पल्लवे—किमल्पे । (सति) एव—अवधारणार्थसम्बन्धम् । आदरः—सत्कारः । अथवा—“आपल्लवे एव आदरः” इत्येवच्छेदः, पल्लवानभि-व्याप्यपल्लवम्, तस्मिंस्तथा । केतक !—तन्नामकपुष्पविशेषपृष्ठम् । फलम्—प्रसवम् । विना—अन्तरेण । अपीतिशेषः । केन—केन हेतुना, किंकारणेनेति यावत् । पर्शुवत्—परशुवत्, तन्नामकास्त्रविशेषवदिति यावत् । वियोगिहृद्धारुणि—वियोगिनां प्रियतमाविप्रयुक्तानां पुंसाम् प्रियतमविप्रयुक्तानामद्गनाना-मिति यावत्, हृदयम् अन्तःकरणम्, वियोगिहृत् तदेव दारु काष्ठम् वियोगिहृद्धारु तस्मिंस्तथा । दारुणायसे—दारुणं भीषणवदाचरतीति तथा भीषणायसे इति यावत् । केतकामदर्शनाद्वियोगिनोः स्त्रीपुंसयोर्धैर्यभङ्गः, पत्रदर्शनाच्च हृदयं विदीर्णं भवतीति भावः ॥६८॥

धनुर्मधुस्विन्नकरोऽपि भीमजा-प्रियं परागैरनुरागमुनयन् ।

मनो दिनस्त्येव हि नस्तिरोभवत्, मनोभव स्वाधयमित् कृशानुवत्॥६९॥

अन्वयः—धनुर्मधुस्विन्नकरोऽपि, अगोः, अनुरागम्, कृशम्, विरामवत्, महाशक्तिः
स्वाधयमिन्, कृशानुवत् भीमजाविषय, यः महा, दिवसि, एव, हि ६९९

वृत्तिः—धनुर्मधुस्विन्नकरोऽपि—धनुः कर्तुं कर्म पुष्पमेति वाच्यं यन्तु रमो धनुः तत्र निवृत्ता
विक्रमः कार्ये इति वाच्यं । करो हस्तो यस्य स धनुर्मधुस्विन्नकरो । अपि—सम्भावनावाच्यम् । परागैः—
कोटकीपुष्परज्जोमि । अनुरागम्—प्रेमाकम्बितवृत्तिविशेषम् । उभयपन्—संबन्धवत् । विरामवत्—
अन्तःकालं अकम्बितायाश्चाल इति वाच्यं । मनोभवः—कामः । स्वाधयमिन्—स्वस आत्मन आत्म
आवात् स्वाधयमन् मिमसि चिन्तित विमलपरीति वाच्यं तथा । कृशानुवत्—अतिमृदुः । भीम
जाप्रियम्—भीमजाया भीमोपजाया प्रियममीदृम् कमनीयमिति वाच्यं भीमजाप्रियम् । नः—अस्माकम् ।
मनः—चित्तम् अन्तःकरणमिति वाच्यं । दिनस्ति—पीडयति । एव हि—अवधारणार्थकमन्वयपुगळमादि॥

मुनेर्माज्जामनकामनाशन परं परागैस्तव घृत्निहस्तयन् ।

स्मर स्मरन् विश्वजयं शरैर्भ्यधादु, व्ययान्वितं धिग् मुनिघातपातकम् ॥७०॥

अन्वयः—अधमवक्ष्यमनाशने, परम्, मुनेः, महा, स्मरन्, तव परागैः वृत्तिहस्तयन्,
स्मरः, शरैः विश्वजयं व्यधात्, (अतः) व्ययान्वितम्, मुनिघातपातकम्, (त्वम्) विक ७० ॥

वृत्तिः—अधमवक्ष्यमनाशने—अधमवक्ष्य सज्जमासो कामा कम्प्यैः अधमवक्ष्यमनाशने
मात्रम् अक्षयम् अधमवक्ष्यमनाशने तस्मिन्तथा । परम्—तत्परम् पदवी इति वाच्यं । मुनेः—
अधमवक्ष्य अक्षयमेति वाच्यं । मुनेः—अन्तःकरणम् चित्तमिति वाच्यं । स्मरन्—विषयसम्बन्धेन
चित्तवत् । तव—महाशक्तिः । परागैः—कृशानुवत् । वृत्तिहस्तयन् वृत्तिपुच्छं इत्तं कुर्व
जिन्वत् । तव वृत्तिर्हि न व्याप्तवा कामा स्विन्नकरोत्वाकानुवत्तथा व्याप्तवा विरोगिणी जीवन्
सम्मान्येत तदेव तु वात्सल्योऽप्यमपराधस्तथैव । स्विन्नकरो धनुर्वरो वृत्तिपुच्छं इत्तं करोतीति वाच्यं ।
वृत्तिहस्तयमिति वृत्तिपुच्छं इत्तं करोतीति अक्षयमेति बोध्यम् । स्मरः—अक्षयः । शरैः—बाणैः ।
विश्वजयम्—विश्वजयं जगतां जयो विश्वजयस्तथा । विश्वेषां सर्वेषां विप्रीक्राविप्रलयप्रत्यार्ता
(कपि) बभौ विश्वो विश्वजयस्तथा । व्यधात्—वृत्तवात् । (अतः—अस्माकम्) व्ययान्वितम्—
अवका पीडया अन्वितम् सम्बन्धम् अवयान्वितम् पीडासम्बन्धितमित्यर्थः । कृशानुवत् इति वाच्यं ।
मुनिघातपातकम्—सर्वनामवधारात्मम् अक्षयमिति वाच्यं । अतः कामव्ययान्वितवत् बभौ

मुनिघातस्तेन पातकम्-पापम् यस्य तत् मुनिघातपातकम् । (त्वाम्-केतकम्) धिक्-तव धिष्णारो-
ऽस्त्वितिभावः । “गौणात् समयान्तिकपाहाधिगन्तराऽन्तरेणातिथेनतेनैद्वितीया” २।२।३॥ इत्यनेन
धिकशब्दयोगे द्वितीया भवतीति वेदितव्यम् ॥७॥

रतिप्रसक्त तदसक्तमाशये-ऽप्यसंशय नः सकल बल बलात् ।

प्रसूनधन्वा शरमात् करोति मा, विमुच्य रुच्योपशमस्य चेतसि ॥७१॥

अन्वयः—प्रसूनधन्वा, चेतसि, उपशमस्य, रुच्या, (हंतुना) मा, विमुच्य, आशये, तदसक्तम्,
अपि, रतिप्रसक्तम्, नः, सकलम्, बलम्, बलात्, असशयम्, शरमात्करोति ॥७१॥

वृत्तिः—प्रसूनधन्वा-प्रसूनम् पुष्पमेव धनुः कार्मुकं यस्य स प्रसूनधन्वा, कन्दर्प इति यावत् ।
चेतसि-अन्तःकरणे । उपशमस्य-प्रशमस्य, शान्तेरिति यावत् । रुच्या-तेजसा दीप्येति यावत् ।
मा-माम् । मल्लक्षण जनमिति यावत् । विमुच्य-परित्यज्य विहायेति यावत् । आशये-अभिप्राये,
मानसिकसकल्पावच्छेदेनेति यावत्, अभिप्रायेणेति यावत् । तदसक्तम्-तस्यां रती असक्तम् अना-
सक्तम् तदसक्तम् । अपि-सम्भावनायाम् । रतिप्रसक्तम्-फलतो रतिप्रसन्नमधिगतम् । नः-अस्माकम् ।
सकलम्-समस्तम् । बलम्-सैन्यम् । बलात्-हठात्, सहसेत्यर्थः । प्रमद्येति यावत् । असशयम्-
निःसन्देहम् । शरमात्करोति-वाणाधीन करोतीत्यर्थः । केवल मां विहाय सकल मत्सैन्यवर्गं कन्दर्पः
त्वदीयमुदीपकत्वमादाय निजवाणाधीन करोतीति भावः ॥७१॥

उदीर्य वीर्यादतिविप्रियं वशे, निधित्सता शान्तरसाख्यमानसम् ।

प्रपद्य वेलां समितेर्हतारते-रिति क्रुधाऽक्रुश्यत तेन केतकम् ॥७२॥

अन्वयः—इति, वीर्यात्, अतिविप्रियम्, उदीर्यं शान्तरसाख्यमानसम्, वशे, निधित्सता,
तेन, हतारते, समितेः, वेलां, प्रपद्य, क्रुधा, केतकम्, अक्रुश्यत ॥७२॥

वृत्तिः—इति-मां विहाय सकल मत्सैन्यवर्गं निजवाणाधीन करोति, यतस्त्वां निमित्तकृत्य
कन्दर्पस्तस्माद्धेतोरित्यर्थः । वीर्यात्-शौर्यात्, ओजस इति यावत् । अतिविप्रियम्-अति अत्यन्त
विप्रियम्-ज्वलीक यस्मिंस्तद्यथा स्यात्तथा । उदीर्य-उक्त्वा । शान्तरसाख्यमानसम्-शान्तरसं
निर्वेदस्थाधिकरसमाचष्ट कथयति इति शान्तरसाख्यम्, तच्च तन्मानसमन्तःकरणम् शान्तरसाख्यमान-
सम् । वस्तुतस्तु ‘शान्तरसाख्यमानसमिति पाठ’ इति साधीयान् प्रतिभाति । शान्तरसेन आख्य
परिपूर्णम् शान्तरसाख्यम् तच्च तन्मानसम् अन्तःकरणम् शान्तरसाख्यमानसम्, इति तात्पर्यमालोच-
नीयम् । वशे-आयत्तत्वे । निधित्सता-स्थापनेच्छावता । तेन-भगवता शान्तिनाथेन । हतारतेः-

इवा इरंगता आरतिपारमो यत्र सा इवारसिख्यस्तथा । इवा अपहृता आरतिः सिद्धता यथा
सा तथेति वा । समितो-मुद्रम्य, वतिपरिपदभाषित्वर्थः । अमनसमिहिरिति वाच्यम् । वेताम्-
समयम् । प्रपद्य-समधिगतम् । क्रुधा-क्रोधेन । कृतकम्-तन्नामकप्रसिद्धपुण्यवृत्तभिरूपम् । अक्रुध्यत-
अनिन्द्यत ॥७॥

विदर्भमुभूस्तनतुङ्गतासय, तपस्यताऽद्रीन् नृपतिर्व्यतिमज्जन ।

तत प्रयाणात् तदुपत्यकाभये जहार तुङ्गत्वमदं पटालये ॥७३॥

अन्वयः-विदर्भमुभूस्तनतुङ्गतासये तपस्यतः आद्रीन्, व्यतिमज्जन् नृपतिं तदा प्रयाण्य,
तदुपत्यकाभये, पटालये तुङ्गत्वमदम्, जहार ॥७३॥

वृत्तिः-विदर्भमुभूस्तनतुङ्गतासय-विदर्भाणाम् वराहवैतालाम् सुभुवाः शोभननेत्रोपरि
विद्यमानपेमविस्मिताङ्गना विदर्भसुभुवा वस्तां स्वयां विदर्भमुभूस्तनस्तेषां तुङ्गत्वोक्ता विदर्भमुभूत्य-
तुङ्गता यस्यां आसि समधिगतो विदर्भमुभूस्तनतुङ्गतासिख्ये तथा । तपस्यतः-तपस्वमात्रवता ।
अद्रीन्-गिरिन् पर्वतासिद्धिं वाच्यम् । व्यतिमज्जन्-व्यतिगच्छन् व्यतिक्रान्तिरिति वाच्यम् । नृपतिः-
राजा यस्मै भगवान्भुजान्तिष्ठान इति वाच्यम् । ततः-तस्यान्त्येष्टान् तदन्तरं वेति वाच्यम् ।
प्रयाणात्-प्रस्थानात् । तदुपत्यकाभये-तेषां पर्वतामात्रुपत्यका अन्धोमृगस्तनुपत्यकत्वात्तस्माद्व
आधारस्तदुपत्यकाभयस्तस्मिंस्तथा । स्मिरैरितिसेवा । पटालये-पटालां तन्मुसमवाविकारनकानां
मन्दुकानाम् बलावामिति वाच्यम् । अक्रुधा गृहा पटाकालैस्तथा । तुङ्गत्वमदम्-तुङ्गत्वमदं पटाला
मदो गर्भस्तुङ्गत्वमदस्तथा । जहार-इत्यत्र ॥७३॥

प्रतिस्पलं तत्र गजान् समुन्मिलद्-चटानिवापश्यदलं तपस्यतः ।

स्वकुम्भयोस्तत्कुचशोभयाऽभयं, तथैव भित्सून् शिरसा नमस्यत ॥७४॥

अन्वयः-तत्र प्रतिस्पलम्, स्वकुम्भयोः, तत्कुचशोभया अभयम् भित्सून् तथैव शिरसा
नमस्यतां, तपस्यतः समुन्मिलद्भटम् इव (चित्तात्) पञ्चान्, अपश्यत् ॥७४॥

वृत्तिः-तत्र-पूर्वोक्तपर्वतोपत्यकाणाम् तस्मिन् स्थाने वा । प्रतिस्पलम्-प्रतिस्पर्शम्,
सर्वत्रेति वाच्यम् । स्वकुम्भयोः-स्वस्य आत्मनः कुम्भो कुम्भाकृती शिरस्तन्मन्त्रिमांशविष्टो स्वकुम्भो
तथोक्तथा । तत्कुचशोभया-तासाम् विदर्भसुभुवाम् कुचशोभा लालसौन्दर्यम् तत्कुचशोभा तथा
तथा । अभयम्-भयमाभयम् अभयदानमिति वाच्यम् । भित्सून्-भारवेष्टावता । तथैव-तथैव प्रकारेण
किञ्चेत्यर्थः । शिरसा-मस्तकेन । नमस्यतः-नमस्तर्जयत् । अत एव तपस्यतः-तपस्वपर्वोपाश्रयत

ममृन्मिलद्वृष्टान्-समुज्जतान् न्यग्रोधवृक्षान् । इव-यथा । (स्थितान्) गजान्-हस्तिनः । अलम्-
अतिशयेन । अपश्यत्-अदर्शत्, नष्टवानिति यावत् ॥७४॥

विभुर्वनातिक्रमणे स चक्रभृत्, कञ्चिद् घटान् वैक्षत संतपस्यतः ।

फलानि धूमस्य ध्यानधोमुखान्, कुचोपमाप्त्यै पथि दाडिमागमे ॥७५॥

अन्वयः—वनानतिक्रमणं, कश्चिन्, पथि, सः, चक्रभृद्, विभुः, कुचोपमाप्त्यै, धोमुखान्,
धूमस्य, ध्यानं, संतपस्यतः, घटान्, व, दाडिमागमे, फलानि, ऐक्षत ॥७५॥

वृत्तिः—वनानतिक्रमणे-वनस्य गहनस्य अतिक्रमणमुल्लङ्घनम् तस्मिंस्तथा । कश्चित्-कुत्रचित् ।
पथि-मार्गे । सः-प्रसिद्धः । चक्रभृद्-चक्रवर्ती । विभुः-प्रभुः, श्रीशान्तिनाथभगवानितियावत् ।
कुचोपमाप्त्यै-स्तनमादृश्यमधिगन्तुम् । अधोमुखान्-निम्नवदनान् । धूमस्य-रुद्धिध्वजस्य । ध्यानं-
पानं विदधतः । अतएव, संतपस्यतः-तपस्यां प्रकुर्वतः । घटान्-कुम्भान् । व-इव, 'मणी वोद्भूतस्य'
इत्यादौ य शब्दमेवाव्ययनाप्रसिद्धेः । दाडिमागमे-दाडिमस्य फलानि दाडिमानि फलार्थे विहितस्य
तद्विषयप्रत्ययस्य लुक् तेषामागमः समविगमः सम्प्राप्तिरिति यावत्, अत्रेति दाडिमागमो दाडिमवृक्ष-
स्तस्मिन्तथा । फलानि-दाडिमप्रभवान् । वैक्षत-अपश्यन्, नष्टवानिति यावत् । एतानि दाडिमी-
फलानि न किन्तु घटा एते तानित्येत्युत्प्रेक्षा ॥७५॥

कपालिनः कापि कपालिपालिता-सनस्थितानैक्ष्य तदाकृतेस्तुलाम् ।

अदीधरद् वीरतया फलान्विते. स दाडिमे दोहदधूपिनि द्रुमे ॥७६॥

अन्वयः—सः, कापि, कपालिपालितासनस्थितान्, कपालिनः, ऐक्ष्य, फलान्विते, दोहदधूपिनि,
दाडिमे, द्रुमे, वीरतया, तदाकृतेः, तुलाम्, अदीधरत् ॥७६॥

वृत्तिः—स-महामहिमशालितया तीर्थकृत्यग्रमचक्रवर्तितया च प्रसिद्धो भगवान्शान्तिनाथ
इत्यर्थः । कापि-कुत्रापि, कस्मिंश्चित्प्रदेशे इति यावत् । कपालिपालितासनस्थितान्-कपालमवयव-
त्वेनास्त्यस्येति कपाली घटस्तेन पालितम् संरक्षितम्, त्रिशिष्टमित्यर्थः, कपालिपालितम् तत्र तत् आस-
नम्-आस्थितेऽप्रेत्यासनम् कपालिपालितासनम् तत्र स्थिता अवस्थिता विराजमाना इति यावत् ।
कपालिपालितासनस्थितास्तौस्तथा । कपालिनः-सन्यासिविशेषान् । ऐक्ष्य-समवलोक्य । फलान्विते-
प्रसवविशिष्टे । दोहदधूपिनि-अतिशयितफलादिसमृद्धिर्येन भवति तदोहदम् दाडिमीवृक्षस्य दोहदाय यो
धूपः, अगुर्वादिमुगन्धित्रयविशेषः दोहदधूपः सोऽस्यास्तीति दोहदधूपी तस्मिंस्तथा । दाडिमे-स्वनाम-
प्रसिद्धे । द्रुमे-वृक्षे । वीरतया-शौर्य्यंशैलितया । तदाकृतेः-सन्यासिविशेषस्वरूपस्य । तुलाम्-
सादृश्यम् । अदीधरत्-धारयामास ॥७६॥

वियागिनीमैक्षत दाडिमीमसौ, तपस्तपन्ती बहुलातपे तप ।

समुद्गिरती करुणाऽरुणासर्वं, पदे तदासविमिरीदितं रसम् ॥७७॥

अन्वयः—नवो बहुलातपे, तपे तपः, तपन्तीम्, यत्, तदासेविमि, ईदितम् नवदाऽरुणा
सर्वम्, रसम्, समुद्गिरन्तीम् विमोविनीम्, दाडिमीम्, ऐक्षत ॥७७॥

वृत्तिः—असौ—मगधाम्भुजान्तिनाथः । बहुलातपे—बहुलोऽतिशयित आतपः सूर्यप्रकाशात्पक्ष-
लोचोविद्योने वस्तिम् बहुलातपस्तस्मिंस्तथा । तपे—प्रियन्ती । तपः—तपस्याम् । तपन्तीम्—विदधतीम्
सूर्यन्तीमिति वाच्यम् । पदे—चरणे । चरणचोरिति वाच्यम् । तदासेविमि—वामासेवन्ते मुनून्ते तच्छक्ति-
स्वरूपेविमिस्तथा । ईदितम्—अभिवाङ्मिषम् अभिषिपितमिति वाच्यम् । करुणाऽरुणासर्वम्—
असुखो नेत्रजलस्यम् आसक्तः, करुणया तदासेवामनुत्तरमपरितमस्तरणसङ्घातवा इववा अरुण
करुणाऽरुणा, करुणाऽरुणयासौ आसक्तः करुणाऽरुणासक्तः तन्तथा । रसम्—रसते आत्मातपे इति
रसो रवितन्तथा । समुद्गिरन्तीम्—प्रकाशन्तीम् अस्मिन्प्रकाशनीमिति वाच्यम् । विमोविनीम्—
विमोगतः प्रियतमविमोगतस्तद्विच्छेद इति वाच्यस्तथा इति विमोविनी तन्तथा । “नवोऽनेकवराधौ”
अ३६॥ इत्यनेन मन्त्रे “इह” प्रत्ययः । दाडिमीम्—वाङ्मितामिह दाडिमीम् । ऐक्षत—सर्वजनेकम् ॥७७॥

वनचरीं कामपि तद्वमटेष्टता, प्रियस्मृते स्पष्टमुदीतकण्ठकाम् ।

असं सुगाक्षीमचिरादमोचय-स्ततामिवाय गिरिजां रजोन्विताम् ॥७८॥

अन्वयः—नवम् वट्टमटे, वृत्तम्, प्रियस्मृतेः स्वरम्, वट्टीतकण्ठकाम्, प्रियस्मृते,
रजोन्विताम्, स्तताम्, इव, तद्वमटेष्टताम्, कामपि, वनेचरीम्, गिरिजां, नमोचय ॥७८॥

वृत्तिः—अयम्—असौ मगधाम्भुजान्तिनाथ इति वाच्यम् । वट्टमटे—वट्ट मगधवा स्तान्तिनाथ
महा बोधा, नीता, इति वाच्यम् वट्टमटा वट्टा—ते विविधबोधोपनिषत्वेन प्रसिद्धाश्च ते महा बोद्धव्य-
मतास्तथा । वृत्तम्—वृत्तीणम् । प्रियस्मृतेः—प्रियतमस्मरणम् । स्पष्टम्—स्पष्टं तथा स्पष्टता ।
वट्टीतकण्ठकाम्—वट्टीता कण्ठं प्रकाशयितुं वाच्यताम् कण्ठका रोमाञ्चः, गले—गुमाञ्चः, सात्विक-
मात्रविशेष इति वाच्यताम् सोवट्टीतकण्ठका तन्तथा । “स्तन्या स्वेरोऽय रोमाञ्चः, स्वरमेरोऽय वैपद्यः ।
वैपद्यमङ्गुलम्, इत्यत्रो सात्विका रसाः ।” इति साहित्यदर्पणे विवचनात् । गिरिजा—गिरौ पर्वते
वातोत्पन्ना गिरिजा वाच्यता । रजोन्विताम्—रजस्वलाम् यत् रजोमि वृद्धिमिरन्विता सम्पन्ना
रजोन्विता वृद्धिपूरितामिति वाच्यम् । स्तताम्—वट्टीम् । इव—तथा । असंमुगाक्षीम्—असन्तो मय-
विद्वद्वाय ते भूया इतिवास्तत्पूजास्तोत्रमभिधी नवने इव अक्षिणी नवने वज्रम् वा असंमुगाक्षी

तान्तथा । “उष्ट्रमुखादयः” ३।१।२३॥ इत्यनेन बहुव्रीहिसमासः, पूर्वपदस्योपमानसरूपस्य लोपश्च निपात्यते । कामपि-अनिर्वचनीयसौन्दर्यशालिनीम् । वनेचरीम्-वने कानने चरति विचरतीति वनेचरी तान्तथा । मिल्नीमिति यावत् । अचिरात्-क्षण्टिति, शीघ्रमेवेत्यर्थः । अमोचयत्-पर्यत्याजयत् ॥७८॥

शिशूनपि स्वान् सममोचयद् नृपं, कृपाप्रपारूपमुपेत्य सत्यगीः ।

फलस्तनस्थानविदीर्णरागिहृ-न्निदर्शनात् सा सृजती तदाशिषम् ॥७९॥

अन्वयः—तदा, आशिषम्, सृजती, सत्यगीः, सा, उपेत्य, फलस्तनस्थानविदीर्णरागिहृन्निदर्शनात्, कृपाप्रपारूपम्, नृपम्, स्वान्, शिशून्, अपि, सममोचयत् ॥७९॥

वृत्तिः—तदा-तस्मिन् समये । आशिषम्-आशीर्वादम्, शुभाशसनमिति यावत् । सृजती-कुर्वन्ती । शुभाशिषा सयोजयन्तीति यावत् । सत्यगीः-सत्या तथ्या समीचीनेति यावत्, गीर्वाणी यस्या सा सत्यगी । मा-पूर्ववर्णितप्रकारा वनेचरीति यावत् । कृपाप्रपारूपम्-कृपा दयैव प्रपा पानीयशाला कृपाप्रपा तस्या इव रूपम् लोकोपकारकत्वस्वभावो यस्य स कृपाप्रपारूपस्तन्तथा । नृपम्-राजानम् भगवन्त शान्तिनाथमिति यावत् । उपेत्य-समधिगत्य । फलस्तनस्थानविदीर्ण-रागिहृन्निदर्शनात्-फलवत् प्रसवतुल्यौ स्तनौ कुचौ फलस्तनौ, तयोः स्थानम् अवकाशः फलस्तन-स्थानम्, तत्र विदीर्णम् विरहासहत्वाद्द्विधाभूतम् । अथ च रागि अनुरागविशिष्टम् यद् हृत् हृदयम् अन्तःकरणम् इति यावत् । फलस्तनस्थानविदीर्णरागिहृत् तस्य निदर्शनम् प्रकाशनम् फलस्तनस्थानविदीर्ण-रागिहृन्निदर्शनम्, तस्मात्तथा । स्वान्-निजान्, आत्मीयानिति यावत् । शिशून्-बालकान् । अपि-समुष्ये । सममोचयत्-पर्यत्याजयत् ॥७९॥

अभिक्रमे भीमसुतां वियोजितां, श्रियाज्य सस्मार सुराङ्गनाजिताम् ।

नृपश्चलन् वीक्ष्य लतां फलान्तराद्, विशञ्छुकास्यस्मरकिंशुकाशुगाम् ॥८०॥

अन्वयः—अथ, अभिक्रमे, चलन् नृपः, फलान्तराद्, विशञ्छुकास्यस्मरकिंशुकाशुगाम्, लताम्, वीक्ष्य, श्रिया, सुराङ्गनाजिताम्, वियोजिताम्, भीमसुताम्, सस्मार ॥८०॥

वृत्तिः—अथ-अनन्तरम् । अभिक्रमे-निर्भीकतया शत्रून् प्रति युद्धार्थगमने उद्देश्यत्वं सप्तम्यर्थः, तादृशगमनोद्देशेनेत्यर्थः । चलन्-प्रतिष्ठमाणः, प्रस्थानमादधदिति यावत् । नृपः-प्रभुः, भगवाच् शान्ति-नाथ इति यावत् । फलान्तरात्-फलानां प्रसवानाम् अन्तरम् मध्यभागं फलान्तरम्, तस्मात्तथा । विशञ्छुकास्यस्मरकिंशुकाशुगाम्-विशन्ति प्रविशन्ति यानि शुकास्थानि शुकमुखानि तान्येव स्मरस्य किंशुकानि पलाशपुष्पाण्येव आशुगा वाणा यस्याम्, सा विशञ्छुकास्यस्मरकिंशुकाशुगा, तान्तथा ।

सुताम्-बहीम् । बीस्य-अवकोचम् । भिषा-शोभया । सुराङ्गनाभिताम्-अस्सत्ताम्भान्यस्य सन्तीति
ब्रह्मताम्, सुराङ्गा ईशत्तामङ्गमा सुराङ्गनास्ता भिता भिषसोभ्यर्थेन पराभिता बवा सा सुराङ्गनाभिता,
गन्तवा । वियोजिताम्-विच्छेदिताम् विषयव्योजितामिति बावत् । भीममुताम्-भीमदुष्टितम् ।
भीमपुत्रीमिति बावत् । सस्मार-बभौ स्मृतिपञ्चमानवदिति बावत् ॥८०॥

स्मरार्धचन्द्रेषुनिमे कशीयसां समापतत्पान्थनृणां कदम्बके ।

प्रमु पलाशे तुलनामदीदृशद्, गलज्जरद्वस्त्रितपत्रसङ्करे ॥८१॥

अन्वयः—प्रमुः कशीयसाम् समापतत्पान्थनृणाम् कदम्बके, स्मरार्धचन्द्रेषुनिमे,
पलज्जरद्वस्त्रितपत्रसङ्करे, पलाशे, तुलनाम्, अदीदृशत् ॥८१॥

वृत्तिः—प्रमुः-प्रकर्षेण महत्पुण्यसाधितवा भवतीति प्रमुर्मगबाव् शान्तिमान् इति बावत् ।
कशीयसाम्-अदित्येन कृताः कशीवासंस्तेषामन्तवा, कलतराभ्यामिति बावत् । समापतत्पान्थनृणाम्-
पन्थानं निर्वहं गच्छन्तीति पान्था पन्थिका प्रथामिन इति बावत् ते च ते सरो भान्थन पन्थनरा
समापतन्ता सन्धक्पुतनदीकाश्च ते पन्थनरा समापतत्पान्थनरस्तेषामन्तवा । कदम्बके-विष्णुने समूहे
इति बावत् । स्मरार्धचन्द्रेषुनिमे अर्धचन्द्रश्च चन्द्रावस्य आकारोऽर्धचन्द्राकारः, च वासाविषुर्वाजो-
ऽर्धचन्द्रेण, 'मयूरमण्डपेत्यादयः' ॥१॥११॥ इत्यनेन द्वावर्षाधिवाहैराकृतिगणत्वाद्व्यापरावन् क्षेत्र
स्वरूप कामल अर्धचन्द्रेण स्मरार्धचन्द्रेषुनिमेमस्तत्सदृश स्मरार्धचन्द्रेषुनिमेमस्तत्सिंस्तवा । मलज्जरद्
वस्त्रितपत्रसङ्करे-गलज्जिगलश्च ज्जरस्त्रीर्षठामादवद् गलज्जरात्, 'श्रीलोचन' मित्वाविषयवाक्यवक्ति
शुक्लप्रधानमावसावत् समस्त, गलज्जरात् वलज्जम् वलज्जम् गलज्जरद्वस्त्रितम् वल्लवाचरितम् पलज्जरद्वस्त्रितम्
वालज्जम् पत्रम् वलज्जम् वल्लवमिति बावत् गलज्जरद्वस्त्रितपत्रम् तेन सङ्कीर्षेण व्याप्यते इति मलज्जर
द्वस्त्रितपत्रसङ्करस्तस्मिंस्तवा । अथवा वल्लमिवाचरितम् वल्लितम् वल्लितञ्च वल्लितम् वल्लितपत्रम्
गलज्जरत् वल्लितपत्रम् गलज्जरद्वस्त्रितपत्रम् तेन सङ्करः सङ्कीर्षः, व्याप्त इति बावत्, गलज्जरद्वस्त्रित-
पत्रसङ्करस्तस्मिंस्तवा इति श्रुत्यन्तरिशुसरबीया । पलाशे-एक मांसयन्त्राणि मल्लवतीति पल्लश्च पल्ल
इव पल्लश्च तस्मिंस्तवा । तुलनाम्-सादृश्यम् । अदीदृशत्-अदृश्यम् ॥८१॥

वियुक्तापत्रधनेर्विनाशने, स्फुटं पलाशेऽप्यञ्जुषां पलाशनात् ।

मुखेऽपि मालिन्यदशा ह्यमन्यता-ऽमुनाविता पातकचिन्तयाऽप्यनि ॥८२॥

अन्वयः—वियुक्तापत्रधनेः विना अने (तत्पि) पलाशनात्, स्फुटं पलाशे,
अप्यञ्जुषाम् मुखे अपि, अप्यपि पातकचिन्तया, अविता, पालिन्यदशा अनेन, दि,
अमन्यत ॥८२॥

वृत्तिः—वियुक्ततापत्रधनैः—विपूर्वकाद्युज्धातोर्भावे क्तः प्रत्ययः वियुक्तम् विरह, वियोग इति यावत्, तस्य तापो सन्तापो वियुक्तापः, वियुक्ताद्वा तापो वियुक्तापस्तस्मात् प्रायन्ते रक्षन्तीति वियुक्तापत्राणि तानि च तानि धनानि तैस्तथा । यद्वा—वियुक्तस्य विरहिणो भावो वियुक्ता सा चासौ सैव वा आपत् विपत् विपत्तिरिति यावत् वियुक्तापत् तस्यास्त्रायन्ते इति वियुक्तापत्राणि तानि च तानि नान्येव वा धनानि वियुक्तापत्रधनानि तैस्तथा । विना—अन्तरेण । अग्ने—भोजने । (सत्यपि) पलाशनात् मांसभक्षणात् । विरहिजनानामिति शेषः । स्फुटम्—प्रकट यथा स्यात्तथा । पलाशे—पल मांसमश्नातीति मांसभक्षणादनर्थसङ्गते, पलाशवृक्षे । अध्वजुषाम्—अध्वान मार्गं जुषन्ते सेवन्ते इति अध्वजुपस्तेपान्तथा । मूखे—वदने । अपि—सम्भावनायाम् । अध्वनि—मार्गे । पातकचिन्तया—पापानुध्यानेन । उचिता—युक्ता । मालिन्यदशा—मलिनत्वावस्था । अनेन—चक्रवर्तिना भगवता शान्तिनाथेनेत्यर्थः । हि—निश्चयेन । अमन्यत—अवाबुध्यत ॥८२॥

स किशुकः किं शुकवक्त्रतुल्यतां, धरे(द्)विपत्रीभवनादिति स्मरन् ।

स वृन्तमालोकत खण्डमन्वितं, विशङ्कमुद्यत्सुमनः सुवर्णरुक् ॥८३॥

अन्वयः—सः, किशुकः, (द्वि)विपत्रीभवनात्, किम्, शुकवक्त्रतुल्यताम्, धरेत्, इति, स्मरन्, सः, विशङ्कम्, उद्यत्सुमनः, सुवर्णरुक्, अन्वितम्, खण्डम्, वृन्तम्, आलोकत ॥८३॥

वृत्तिः—सः—प्रसिद्धः । किशुकः—पलाशः । विपत्रीभवनात्—विगतश्च तत्पत्रम् विपत्रम् अविपत्रम् अविपत्रस्य विपत्रस्य भवनम् सम्पत्तिर्विपत्रीभवनम् तस्मात्तथा । (द्विपत्रीभवनात् द्वे च ते पत्रे दले द्विपत्रे, तयोर्द्विपत्रयो, अद्विपत्रयोर्द्विपत्रयोर्भावः सम्पत्तिर्द्विपत्रीभवनम्, तस्मात्तथा ।) अभूततद्भावार्थं 'चि' प्रत्ययः । किम्—वितर्केऽप्ययम् । शुकवक्त्रतुल्यताम्—शुकस्य कीरस्य, रक्त-तुण्डस्य प्रसिद्धस्य पक्षिण इति यावत् वक्त्रम् सुखम् शुकवक्त्रम् तस्य तुल्यता शादृश्यम् शुकवक्त्रतुल्यता तान्तथा । धरेत्—आश्रयेत्, गृह्णीयादिति यावत् । इति—एवप्रकारेण । स्मरन्—चिन्तयन् सः—प्रसिद्धः, भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । विशङ्कम्—विगता शङ्का, किमनिष्टं मे भविष्यतीत्यकार-श्चित्तवृत्तिविशेष, यस्मिन् कर्मणि तद्विशङ्कम् यथास्यात्तथा, निःशङ्कमिति यावत् । उद्यत्सुमनः—उद्यन्त्यो विकसन्त्यो सुमनस सुष्ठु मन्यते पूज्यते आभिरिति सुमनसः, स्त्रीलिङ्गे वा बहुवचनान्तश्च "विहायस्सु-मनस्" (जणा ९७६) इत्यसि निपात्यते, इति सुमनसः कृमुमानि यस्मिस्तत्तथा । सुवर्णरुक्—सुवर्णस्य काञ्चनस्य रुक् कान्तिरिव रुक् कान्तिर्यस्य तत्तथा । अन्वितम्—सम्बद्धम् । खण्डम्—खण्डमिव खण्डम् अशम् । वृन्तम्—वृणोतीति वृन्तम् प्रसववन्धनम् । यत् कात्य—“वन्धन पुष्पफलाद्यवृन्तमाहुः” आलोकत—समेक्षित ॥८३॥

कचित् पुन शाल्मलिशाल्मलिनि शिलोच्चये राजपथावरोधिनि ।
ददर्श यूप सुमनो निवन्धनं, वियोगिद्वत्सण्डिनि कालस्वण्डजम् ॥८४॥

अन्वयः—युवा, शाल्मलिशाल्मलिनि, राजपथावरोधिनि, वियोगिद्वत्सण्डिनि, कचित्, शिलोच्चये, यथा सुमनो निवन्धनम्, कालस्वण्डजम् ददर्श ॥८४॥

वृत्तिः—पुनः—पुनः । शाल्मलिशाल्मलिनि—शाल्मलिशाल्मलिनि वराहवृक्षस्य मत्स्या वृक्षिणा
श्रेणीति वाचत् । शाल्मलिशाल्मलिना वाऽस्त्यावीति शाल्मलिशाल्मलिनी वर्त्मस्तथा । राजपथावरोधिनि—
राष्ट्रो नरपतेः पन्था भग्नो राजपथस्य सचक्रमद्भि तच्छीको राजपथावरोधी वर्त्मस्तथेति । वियोगि—
द्वत्सण्डिनि—वियोगिनाम् विप्रबुद्ध्यां द्वन्वयप्रत्ययस्य वियोगिद्वत्सण्डिनि तत् कण्डवति मिवति
कालम्बाकापन्धसं करोतीति वाचत् वियोगिद्वत्सण्डिनी वर्त्मस्तथा । क्वचित्—कुत्रचित् । शिलोच्चये—
सिंहानां वाचाजालमुच्चयेऽग्रेति शिलोच्चये वर्षकस्तस्यस्तथा । युवा—युवः वृत्तिर्वा पति पक्षीति यूयो
राजा, भगवान्भ्रातृमात्र इति वाचत् । कालस्वण्डजम्—वशिष्ठावर्षस्य कर्णं मार्तं कालस्वण्डम्
वस्मात्कालमुत्पन्नम् कालस्वण्डजम् । सुमनो निवन्धनम्—सुमनसाम् पुत्राणाम् निवन्धनम्—निन्दनेन
कण्ठमग्रेति सुमनो निवन्धनम् वृत्तिमिति वाचत् । इदं—अथकोवितायाम् अपत्यविरिति वाचत् ॥८४॥

नबालतागन्धवहेन शुम्भिता जिनशपादा युवराजतामृता ।

समीयुषा स्वाङ्गमुषा प्रणेमुषा गजाश्ववृन्देन समं समङ्गजम् ॥८५॥

अन्वयः—नबालतागन्धवहेन, समीयुषा, समङ्गजम्, गजाश्ववृन्देन, समं समङ्गजम्, प्रणेमुषा,
युवराजतामृता स्वाङ्गमुषा, जिनशपादा शुम्भिता ॥८५॥

वृत्तिः—नबालतागन्धवहेन—नया इतिशब्दो नया गुरुत्वस्य गजत्वस्य मत्स्यवृक्षान्तेकवृक्षमात्र
तस्य इत्यस्य कर्णस्य समूह इति वाचत् गजत्वस्य इत्यस्य तेन तथा । समीयुषा—सह । समङ्गजम्—मङ्गलेन
कण्ठात्मेन सर्वाङ्गस्येन वा समितं समङ्गजम् वचाभ्यामथवा । नबालतागन्धवहेन—नबालता
वाक्या, कौमार्यम् कैशोर्यं वा तथा गन्धो केसो वाक्यागन्धः, वहति वाक्पतीति वहः “अच्
५१॥४८॥ इत्यनेन अचमत्वया, वाक्यागन्धस्य बहो वाक्यागन्धवहः न वाक्यागन्धवहो वचाभ्या-
गन्धवहः कैशोर्यादिवत्समाप्तो विवेकाक्षेपेन मङ्गलेन तेन तथा, यूकेत्यर्थः । समीयुषा—सामीय-
मविगतवधा । प्रणेमुषा—अविगतमपामभावेन मणवधवैतिवाचत् । युवराजतामृता—युवा तस्मै राजा
युवतिर्युवराजः तस्य मातो युवराजता तां विमर्षि वाक्पतीति युवराजवृत्तः तेन तथा । स्वाङ्गमुषा—
स्वस्य आत्मनोऽङ्गम् शरीरम् स्वाङ्गम् वस्माद् भवत्युत्पत्तौ इति स्वाङ्गमृतेन तथा प्रणेति वाचत् ।

जिनेशपादाः—जिनेशस्य अर्हच्छ्रेष्ठस्य भगवतः शान्तिनाथस्येति यावत् पादाश्रयणा जिनेशपादा, वस्तु-
तस्तु “पादा भट्टारको देव प्रयोज्यः पूज्यनामतः” । २।२५०॥ इत्यभिधानचिन्तामण्युक्तप्रकारेण जिनपादा
इत्यस्य जिनश्रेष्ठा इत्यर्थः, अर्हद्भट्टारका इति यावत् । चुम्बिताः—चुम्बते चक्त्रसयोगानुकूलन्यापा-
रार्थकत्वेऽपि आलिङ्गनार्थं लक्षणया आलिङ्गिता इत्यर्थः ॥८५॥

प्रिया तदीया जननी नृपेण मा, करम्बिताङ्गी मकरन्दसीकरैः ।

ममालिलिङ्गे शुचिवासरे रस, प्रकाशयन्ती गिरिजेव तापमुक् ॥८६॥

अन्वयः—रसम्, प्रकाशयन्ती, तापमुक्, गिरिजा, इव, मकरन्दसीकरैः, करम्बिताङ्गी,
सा, तदीया, प्रिया, जननी, शुचिवासरे, ममालिलिङ्गे ॥८६॥

वृत्तिः—रसम्—अनुरागम् । प्रकाशयन्ती—प्रकटयन्ती, अभिव्यञ्जयन्तीति यावत् । तापमुक्—
ताप सन्ताप मुञ्चति अन्तर्भावितणिगर्थत्वान्मोचयतीति तापमुक्, सन्तापहारिणीत्यर्थः । गिरिजा—
गिरेः पर्ववाज्जाता गिरिजा पार्वती अन्या वा काचन महादेवी । इव—यथा । मकरन्दसीकरैः—
पुष्परसकणैः । करम्बिताङ्गी—करम्बित व्याप्तमद्गं शरीरम् यस्या सा तथा । सा—प्रसिद्धा । तदीया—
तस्य भगवतः शान्तिनाथस्य इयं तदीया । प्रिया—मनोक्षा समधिकस्नेहशालिनीति यावत् । जननी—
प्रसूः, अचिरा मातेति यावत् । शुचिवासरे—शुचिः शुद्धश्चासौ वासरो दिवसः, दिनमिति यावत् ।
शुचिवासरस्तस्मिस्तथा । ममालिलिङ्गे—समाश्लिष्टा सम्यगालिङ्गितेति यावत् ॥८६॥

लतेव तन्वी विभुविप्रयोगतः, प्रतापमेवादिशती नवोदयम् ।

हृशा नृपेण स्मितशोभिकुङ्मला, भृशाऽकृशारूढरतिर्न्यपीयत ॥८७॥

अन्वयः—विभुविप्रयोगतः, लता, इव, तन्वी, नवोदयम्, प्रतापम्, एव, आदिशती,
स्मितशोभिकुङ्मला, भृशाऽकृशारूढरतिः, नृपेण, हृशा, अपीयत ॥८७॥

वृत्तिः—विभुविप्रयोगतः—विभोस्त्रिभुवननायकस्य तेन वा विभुविप्रयोगो विभोगः, विच्छेद
इति यावत् विभुविप्रयोगस्तस्मात्तथा । लता—वल्ली । इव—यथा । तन्वी—कृशा, कृशाङ्गीति यावत् ।
नवोदयम्—नवो नवीन उदयोऽभ्युदयः प्रकाशो वा यस्य स नवोदयस्तन्तथा । प्रतापम्—प्रभावम्,
तेज इति यावत् । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । आदिशती—प्रतिपादयन्ती, अभिव्यञ्जयन्तीति यावत् ।
स्मितशोभिकुङ्मला—स्मितेन ईषद्भासेन शोभते तच्छीलः स्मितशोभी, तादृशः कुङ्मलो मुकुलो यस्याः सा
स्मितशोभिकुङ्मला । भृशाऽकृशारूढरतिः—भृशमतिशयेन अकृश यथास्यात्तथा आरूढा सम्प्राप्ता रति-

दीपिकाः—प्रदीपान् । स्वालयसम्मुखोत्सुकप्रयाणयोगात्—स्वस्य आत्मनः आलयो गृहम्, स्वालयः तत्र सम्मुखोऽभिमुखः स्वालयसम्मुखस्तत्रोत्सुकः उत्सुकः, स्वालयसम्मुखोत्सुकः, अत एव प्रयाणम् प्रस्थानम् स्वालयसम्मुखोत्सुकप्रयाणम् तेन योगः सम्बन्धः स्वालयसम्मुखोत्सुकप्रयाणयोगस्तस्मात्तथा । व्यधुः—अकार्पुः, कृतवन्त इति यावत् ॥८९॥

घटा गजानां मदसंकटैः कटैः—रपुण्यकर्माण्यलिकजलच्छलात् ।

निदर्शयन्ती बहुधागमोदित—प्रभञ्जनोन्मग्नवपुः सरस्यभूत् ॥९०॥

अन्वयः—गजानाम्, घटा, मदसंकटैः, अलिकजलच्छलात्, अपुण्यकर्माणि, निदर्शयन्ती, बहुधागमोदितप्रभञ्जनोन्मग्नवपुः, सरसी, अभूत् ॥९०॥

वृत्तिः—गजानाम्—इस्तिनाम् । घटा—घटना । मदमङ्कटैः—मदो दानजलम् तेन सङ्कटाः सम्बाधाः व्याप्ता इति यावत्, मदसङ्कटास्तैस्तथा । कटैः—कपोलैः । उपलक्षितेत्यर्थः । अलिकजलच्छलात्—अलयो भ्रमरा एव कजलमञ्जनम् अलिकजलम् तस्य छलम् व्याजोऽलिकजलच्छलम् तस्मात्तथा । अपुण्यकर्माणि—अपुण्यानि अपवित्राणि च तानि कर्माण्याचरणानि, अपुण्यकर्माणि तानि तथा । निदर्शयन्ती—अभिव्यज्यन्ती । बहुधागमोदितप्रभञ्जनोन्मग्नवपुः—बहुधाऽनेकवारमागम आगमनम् बहुधागमस्तेन उद्विता उदयमधिगता बहुधागमोदितास्ते च ते प्रभञ्जना पवमाना पवना इत्यर्थः, बहुधागमोदितप्रभञ्जनास्तत्र उन्मग्न वपुः शरीरम् यस्या सा तथा । सरसी—कासार । अभूत्—अभवत् ॥९०॥

सहेत न कापि स हेमपुष्पकः, कलङ्कपङ्कं मधुपोज्झितस्ततः ।

व्यलोक्यचम्पककोरकावली—नृपः पथि कापि सुवर्णभास्वराः ॥९१॥

अन्वयः—सः, हेमपुष्पकः, मधुपोज्झितः, (सन्) कापि, कलङ्कपङ्कम्, न, सहेत, ततः, नृपः पथि, क्वापि, सुवर्णभास्वराः, चम्पककोरकावलीः, व्यलोक्यत् ॥९१॥

वृत्तिः—सः—प्रसिद्ध । हेमपुष्पकः—चम्पकपुष्पवृक्षः । मधुपोज्झितः—मधु पुष्परसं पिबन्तीति मधुपा भ्रमरास्तैरुज्झितस्त्यक्तो मधुपोज्झितः । (सन्) कापि—कुत्रापि । कलङ्कपङ्कम्—कलङ्कोऽपवादः पङ्कः कर्दम इवेति कलङ्कपङ्कस्तन्तथा । “उपमेय व्याघ्राद्यैः साम्यानुक्तौ” ३।१।१०२॥ इत्यनेन उपमित-समासः । न—नहि । सहेत—मर्षेत् । ततः—तस्माद्धेतो । नृपः—नृन्-नरान् जनानिति यावत् पाति रक्षतीति नृपो राजा भगवान्शातिनाथ इति यावत् । पथि—मार्गे । कापि—कुत्रापि । कस्मिंश्चित् स्थले इति यावत् । सुवर्णभास्वराः—सुवर्ण काञ्चनमिव भास्वरा देदीप्यमानाः सुवर्णभास्वरास्तास्तथा ।

चम्पककोरकावली - चम्पकस्य स्वनामप्रसिद्धपुष्पविशेषस्य कोरका कश्चिदा चम्पककोरका तेषामाक-
 क्तो राजवत्, शेष इति यावत् चम्पककोरकावलीत्यास्तास्ता । अयसोवयम्-अहम् इति अपश्यदिति
 वाच्यम् ॥११॥

अहर्षतदर्पमरात् प्रसर्पति, प्रभाभरे भूमिमुज्जा महोदये ।

ददर्श तारा पतनोन्मुखा प्रगे, स-मंवरारेर्वलिदीपिका इव ॥१२॥

अन्वयः—अहर्षते, महोदये, (सति) दर्पमरात्, भूमिमुज्जाम्, प्रभाभरे, प्रसर्पति,
 (सति) यथा अहर्षते प्रभाभरे भूमिमुज्जाम्, महोदये, पतर्पति, (सति) स, संवरारे,
 बलिदीपिकाः इव प्रगे पतनोन्मुखाः, ताराः ददर्श ॥१२॥

इति—अहर्षते—अहम् विचक्षत् पतिः स्वामी, प्रकाशकत्वात् अहर्षतिर्मेवमात् सृष्ट्वा, तत्
 तत्वा । "अहर्षतेत्यादि" १।३।१८॥ इत्यनेन विचर्गता । महोदय—उदयान्महोदयौ । (सति)
 दर्पमरात्—दर्पस्य गणस्य मरोऽतिविश्वो वपमरस्तस्मात् । भूमिमुज्जाम्—भूमिं इषिषी मुज्जाम् पञ्चमि
 इति भूमिमुज्जो राजानस्तेषाम् । प्रतिपक्षानां भूपतिरस्यमहात्मसि वाच्यम् । प्रभाभरे—प्रभावातेजसो
 भरोऽतिविश्वः प्रभाभरस्तस्मिन् । प्रसर्पति—उज्ज्वलति । (सति) यथा अहर्षते—सृष्ट्वा ।
 प्रभाभरे—तेषांतिश्वे । भूमिमुज्जाम्—पञ्चमाम् । महोदये—उज्ज्वलौ । प्रसर्पति—उज्ज्वलति ।
 (सति) स — प्रसिद्धः, मगवान् सविनाय इति वाच्यम् । संवरारे—अन्वयस्य । बलिदीपिका—
 बल्यर्चनपराशरम् दीपिका प्रतीपा, बलिदीपिका, तास्तथा । इव—तथा । प्रगे—पथा । पतनोन्मुखाः—
 पतने पाने क्लृप्ता क्लृप्तस्तस्या इति वाच्यम् । पतनोन्मुखाः । ताराः—ताराका लघुवात्सीति वाच्यम्
 ददर्श—अनकाव्याजकार । ददर्शानिति वाच्यम् ॥१२॥

अमन्यतासौ कुसुमेषु-सम्भव, जिनोऽपराग स परागमाश्रयत् ।

दिशां जयाहोहितयन्दनेज्यया कृतां रुचिं पद्मनिवासिपद्मया ॥१३॥

अन्वयः—दिशाय जयात्, होहितयन्दनेज्यया, पद्मनिवासिपद्मया, कृताय, रुचिम्,
 (प्रति) अपरागः, सा भर्ता, जिनाः, परागः, जयम्, कुसुमेषु-सम्भवम् अमन्यत ११३॥

इति — दिशाम्—अपरागाम्, विनात्मसि वाच्यम् । जयात्—विजयत् । होहितयन्दने
 जयात्—होहितयन्दनेन रत्नयन्दनेन इत्या पूजा यथा सा होहितयन्दनेन तथा तथा । पद्म
 निवासिपद्मया—पद्मे कस्यै निवासि पञ्चमीका पद्मनिवासिणी स यासौ पद्मा कस्य कस्यैरिति
 वाच्यम् पद्मनिवासिपद्मया तथा तथा । कृताम्—विजयम् । रुचिम्—अनिवासम् । (प्रति) अपरागः—

आगतो रागोऽनुरागो यस्मात् स तथा । मः—प्रसिद्धः । असौ—विप्रकृष्ट । जिनः—भगवानर्हन् शान्तिनाथ इत्यर्थः । परागम्—किञ्चलकम् । सुमनोरेणुमिति यावत् । आश्रयन्—सेवमानः । कुसुमेपुसम्भवम्—कुसुमानि पुष्पाणि इषवो घाणा यस्य स कुसुमेपुः कन्दर्पस्तस्य सम्भव उदयः प्रादुर्भाव इति यावत् । कुसुमेपुसम्भवस्तन्तथा । यद्वा कुसुमेपु पुष्पेषु सम्भवम्—उत्पन्नम् इति परागविशेषणम् । अमन्यत—अवाबुध्यत ॥ ९३ ॥

कचित् सरोऽन्तर्जलकेलिकर्मणि, परागमन्धङ्करणं वियोगिनाम् ।

तदप्यभूद् राज्ञि सुवर्णवर्णित-तनूत्विषां नूनमनूतवृद्धये ॥९४॥

अन्वयः—कचित्, सरोऽन्तः, परागम्, जलकेलिकर्मणि, वियोगिनाम्, अन्धङ्करणं, नूनम्, तत्, अपि, राज्ञि, सुवर्णवर्णिततनूत्विषाम्, अनूतवृद्धये, अभूत् ॥९४॥

वृत्तिः—कचित्—कुत्रापि । सरोऽन्तः—सरस कासारस्य अन्तर्मध्यम् सरोऽन्तः । परागम्—कुसुमरेणु, पुष्पधूलिरित्यर्थः । जलकेलिकर्मणि—जलकेलिर्जलक्रीडा सैव कर्म क्रिया जलकेलिकर्म तस्मिन्—स्तथा । वियोगिनाम्—वियोगो विच्छेदोऽस्त्येषामिति वियोगिनस्तेषामन्तथा । अन्धङ्करणम्—नेत्रोपघातकम् । नूनम्—निश्चयेन । तत्—वियोगिनेत्रोपघातकत्वेन प्रसिद्ध परागम् । अपि—सम्भावनायाम् । राज्ञि—नृपते । चक्रिणि शान्तिनाथे इति यावत् । सुवर्णवर्णिततनूत्विषाम्—नन्वा शरीरस्य त्विषः फान्तयस्तनूत्विषः, सुवर्णं काञ्चनम् तस्य वर्णम् रूपम् सुवर्णवर्णम्, तद्वदाचारिताः सुवर्णवर्णिताः, यद्वा—सुवर्णवर्णं सञ्जातमासामिति सुवर्णवर्णिताः, सुवर्णवर्णिताश्च तास्तनूत्विष सुवर्णवर्णितास्तनूत्विष स्तासान्तथा । अनूतवृद्धये—न ऊना होना अनूना सा चासौ वृद्धिरनूतवृद्धिस्तस्यै तथा । अभूत्—अभवत् । 'यदेव पराग वियोगिनामन्धङ्करणं तदेव भगवति शान्तिनाथेऽतिशयितवृद्धिकर जातमित्याश्चर्यमिति भावः' ॥९४॥

वनेचरेणापि वनेऽत्र पत्रिणि, फलाढ्यपुष्पैस्तदधानि तज्जनः ।

स्मरेण मुक्तेषु पुरा पुरारये, शरेषु लेभे विफला क्रिया यतः ॥९५॥

अन्वयः—अत्र, पत्रिणि, वने, वनेचरेण, अपि, स्मरेण, तज्जनः, फलाढ्यपुष्पैः, अधानि, यतः, पुरा, पुरारये, (केवलेषु) शरेषु, मुक्तेषु, क्रिया, विफला, लेभे ॥९५॥

वृत्तिः—अत्र—अस्मिन् । पत्रिणि—पत्राणि, दलानि सन्त्यस्मिन्निति पत्रि तस्मिन्स्तथा । दलान्विते इति यावत् । वने—कानने । वनेचरेण—वने कानने चरति मध्ये मार्गं गच्छतीति वनेचरः

तेन वचा । अपि-सम्प्राप्तनायाम् । स्मरेण-कर्मणेन । तद्वन्तः-सा सैनिकमासी जयो कोदराज्यम्, सैन्यवर्ग इत्यर्थः । कलादयपुष्पैः-कलेर्द्वैधमसवेराज्याणि पूर्णानि कलाज्यानि तानि च तानि पुष्पाणि कुसुमाणि कलादयपुष्पाणि तैस्तथा । वात्सल्यमापन्नानां पुष्पाणां कवचये (सकलसम्पत्तिर्वाचितत्वाभावे) तादृशमर्चनं मन्वतीति भावः । यत्तु-परमात् । पुरा-पूर्वम् । “यत्तुयं ते मन्मथसङ्गकर्मा-दसाव मुष्टेऽपि सहाय एव । समीरघो मोषविद्या भवेति स्वादिश्वते केव हृताशनस्य” इत्यादिना पुनरप्रमोत्साहितेन कामवेवेनेति शेषः । पुराण्ये-त्रिपुरविनाशिनौ । महारणेति यावत् । (कवचेषु) छरेषु-पुष्पाङ्गकवचेषु । मुष्टेषु-मक्षिणेषु । क्रिया-कर्म । प्रवास इति यावत् । पिक्का-मन्त्रा । छेमे-भावे । समासावितेति यावत् ॥१५॥

वने चरञ्चारुचमूचराशुग-स्यले वमौ पुष्परजाम्रज कश्चित् ।

इदि ज्वलत्काममहानलार्चिष-स्तदङ्गमस्मेष शरेषु सङ्गतम् ॥१६॥

अन्वयः-वने कश्चित् चरञ्चारुचमूचराशुगस्यले, पुष्परजाम्रजः, वमौ इदि, ज्वलत्काम महाप्रजार्चिषः, शरेषु सङ्गतम्, तदङ्गमस्मेष, ॥१६॥

वृत्तिः-वन-कानने । कश्चित्-कुत्रापि । चरञ्चारुचमूचराशुगस्यले-अथ शीघ्रं गच्छन्त्याशुगा वायाः, चमूचराणां सैनिकानामाशुगाश्चमूचराशुगः, चरञ्चारुचमूचराः ते चारुचः सोमनाथरचारुचः, “शीघ्रोष्णम्” इत्यादिभ्यः । चरञ्चारुचश्च शुभप्रसादायचमूचराशुगस्य कर्मचारुचा समाप्तः, चरञ्चारुचः ते चमूचराशुगाश्चरञ्चारुचमूचराशुगास्तेषां त्वच्छं स्वावधिरेवचरञ्चारुचमूचराशुगस्यकम् तस्मिंस्तथा । पुष्परजाम्रजः-पुष्पाणां कुसुमानां रजोसि परागम्, वृक्ष इति यावत्, पुष्परजोसि तेषां व्रजं चमूचस्त्वचा । वमौ-मुमुक्षु । इदमे-अन्तःकरणे मन्वतीति यावत् । ज्वलत्काममहानलार्चिषः-ज्वलन् रौच्यमावभासी कामः चमूर्पः ज्वलत्कामः स एव महानलो वृक्षवग्निः ज्वलत्कामवहात्मस्तस्य अग्निः सौधा ज्वलत्काममहानलार्चिस्तस्य वचा । छरेषु-वातेषु । सङ्गतम्-सङ्गमम् । तदङ्गमस्मेष-तस्य सिक्कम अङ्गम् मरीचम् तादृशम् । यद्वा तस्य सिक्कम अङ्गानि मरीचावचत्तवङ्गानि तेषु ज्वलन् तदङ्गमस्मेष तद् तद् मन्मथमसिक्कम् तदङ्गमस्मेष “ममूर्ध्वसिक्कवचम्” ३१११११११ इत्यनेन तादृशार्चिषावेराठविगणत्वात् समाप्तः । मन्मथवर्तिनो ज्वलपक्षं कोपय । इह-वचा ॥१६॥

पिकादु वने शृम्भसि मृङ्गदुर्लभे स्फुटं भगनां वचनानुवादिभिः ।

जयारवोद्घोषणमेव धमिणो, जनोऽनजन्यस्तदमन्यताध्वग ॥१७॥

अन्वयः-पिकात् यदावात् वचनानुवादिभिः मृङ्गदुर्लभैः स्फुटम्, मृम्भसि (तसि) वचनम्, अध्वगः अध्वः, धमिणः, जयारवोद्घोषणम्, एव भवत्यन ॥१७॥

वृत्तिः—पिकात्—कोफिलात् । मृटानाम्—योधानाम्, वीराणामिति यावत् । वचनानुवा-
दिभिः—वचनानि भाषितानि अनुषदन्ति अनुकुर्वन्तीति वचनानुवादीनि तैस्तथा । “अजाते शीले”
५।१।१५। इत्यनेन तच्छीले ‘णिन्’ प्रत्ययः । भृङ्गहृङ्कृतैः—भृगाणां भ्रमराणां हुङ्कृतानि हुङ्कारा
भृङ्गहृङ्कृतानि तैस्तथा । कृत्वेतिशेषः । स्फुटम्—ज्यक्षम् यथास्यात्तथा । शृण्वति—आकर्णयति ।
सतीतिशेषः । अनजन्यः—अजन्येनोत्पातेन रहितोऽनजन्य । अध्वगः—अध्वान पन्थानं मार्गमिति
यावत् गच्छन्तीत्यध्वगः पथिकः । जनः—लोकः । चक्रिणः—चक्रवर्तिनः, शान्तिनाथम्येति यावत् ।
जयारवोद्घोषणम्—जयस्य विजयस्य आरवः शब्दो जयारवः, तस्य उद्घोषणम् विज्ञापनम् जयारवोद्घो-
षणम् । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । अमन्यत—अवाबुध्यत ॥९७॥

स्वसैनिकानां नृपतिः स्वमानसे, दशामुदञ्चत्करुणो वियोगिनाम्* ।

निधाय चाज्ञापयदागमं पुनर्निजावरोधस्य परस्परेच्छया ॥९८॥

अवन्यः—उदञ्चत्करुणः, नृपतिः, स्वमानसे, वियोगिनाम्, स्वसैनिकानाम्, दशाम्,
निधाय, पुनः, च, परस्परेच्छया, निजावरोधस्य, आगमम्, आज्ञापयत् ॥९८॥

वृत्तिः—उदञ्चत्करुणः—उदञ्चन्ती विलसन्ती उत्कर्षमापादयन्तीति यावत्, करुणा दया
यस्य स उदञ्चत्करुणः । नृपतिः—जनाधिनाथः । चक्री भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । स्वमानसे—
न्वस्य आत्मनः स्वमात्मीयं वा मानसमन्तःकरणम्, हृदयमिति यावत्, स्वमानसम्, तस्मिंस्तथा ।
वियोगिनाम्—प्रियतमाविप्रयुक्तानां । स्वसैनिकानाम्—आत्मीयचमूचराणाम् । दशाम्—अवस्थाम् ।
निधाय—परिचिन्त्य । पुनः च—पुनः पुनः, अनेकधेति यावत् । परस्परेच्छया—अन्योन्याभिलाषेण ।
निजावरोधस्य—निजः स्वीयश्चाभावरोधस्तस्य तथा । पट्यर्थः—कर्मत्वम्, निजावरोधकर्मकमित्यर्थः ।
आगमम्—आगमनमागमनस्त-तथा । अज्ञापयत्—समादिशत् ॥९८॥

नृपाज्ञयाऽऽमन्त्रितकामिनीजने, पुरस्तथान्वागमने मनस्विनाम् ।

अनास्थया सूनकरप्रसारिणी, स्त्रिय श्रमेणानुनिनाय कश्चन ॥९९॥

* “पिकाद्वने शृण्वति भृङ्गहृङ्कृतैर्दशामुदञ्चत्करुणे वियोगिनाम् ।”

इति यथाश्रुतनैपथीये श्लोके “उदञ्चत्करुणे” इति सप्तम्यन्तपाठस्योपलम्भादत्रापि तत्समस्या-
पूरणात्मकप्रत्यये यथाश्रुतसप्तम्यन्तपाठेनैव भवितव्यमिति कैश्चिदाशङ्क्येतेति चेदस्तु नामात्रापि
‘उदञ्चत्करुणे’ इति सप्तम्यन्तपाठ एव, एवञ्च उदञ्चन्तो विकासं प्राप्नुवन्तः करुणाः करुणसङ्घा-
वृक्षा यस्मिंस्तत् उदञ्चत्करुण तस्मिंस्तथा इति वने विशेषेणतयैवेति ।

अन्वयः—नृपाङ्गया आमन्त्रितकामिनीजनैः, तथा, मनस्विभ्याम्, पुरः, अन्तापमने, कश्चिद्, अवात्स्वया, सूतकरप्रसारिणीम् स्निग्धम् भयेन अनुविशाय ॥१९१॥

वृत्तिः—नृपाङ्गया—शृणुयन् भगवताः शान्तिवाचनं अङ्का मिर्हेता नृपाङ्गा तथा तथा, भगवच्छास्त्रिणावशुद्रास्तमेवेति वाचत् । आमन्त्रितकामिनीजनैः—कामिण्या रम्यत्र एव जनो लोकं कामिनीजनः आमन्त्रितः आहूतव्याप्तौ कामिनीजनः आमन्त्रितकामिनीजनस्तस्मिन्स्थिताः । तथा—किञ्च । मनश्चिन्ताम्—मनोस्थितम् । पुरः—अग्रे । अन्तापमने—पश्चात्पमने । कश्चिद्—कश्चिद् जना । अनास्वया—अपीरुषया । सूतकरप्रसारिणीम्—सूताभि पुष्पाभीष कर्तुं इत्थौ सूतकरो तौ प्रसारयति वृष्णीकाः सूतकरप्रसारिणी तावत्वा । स्निग्धम्—स्निग्धम् । भयेन—परिजनेन । अनुनिशाय—अनुनीतवान् ॥१९॥

चलन् नृपादेशनिवेशपेशलं, पुर स्वसनान्वयतो नृपा गुणै ।

स्वगेहमाप्यापि वियागिनीं प्रियां ददर्श दून स्थलपदुमिनीं नल ॥१००॥

अन्वयः—नृपादेशनिवेशपेशलः स्वगेहान्वयतः, पुरः, चलन्, गुणैः (कृत्य) नल (एव) दूरः नृपाः स्वगेहम् आप्य स्वगन्धर्वीम् (एव) विवागिनीम्, प्रियाम्, ददर्श ॥ ॥

वृत्तिः—नृपादेशनिवेशपेशलः—शृणुपु सार्वभर्तियु राजसु आदेशं कवेरः विदेशो वा नृपादेशः, तस्य निवेशः स्वायत्तम् विवागधिति वाचत् । नृपादेशनिवेशस्तत्र पेशलः चतुर्थे नृपादेश-निवेशपेशलः । स्वसनान्वयतः—स्वगेहमा निजसैन्येन अन्वया सन्वन्वा स्वगेहान्वयतस्याम् तथा । पुर—अग्रे । चलन्—गच्छन् । गुणैः—चित्रवसारत्नवसारत्नवयता—स्वागतस्वसौध्वीरिभिः । (कृत्या) मलः—मलाभ्यारम्भाभारैश्च दमकन्तीपरित्यजेन च प्रसिद्धं स इव ककः, वहा—रजवोरमेवामरोऽनुक्य कृप्या वा स इव प्रवर्तितवत् । अल च दूनः—सन्तप्तः । नृपा—राजा । स्वगेहम्—निजगृहम् अस्मि सवन्मित्यया । आप्य—सम्प्राप्य । स्थलपदुमिनीम्—स्थलकमळिनीम् । इषेति कुपयमा । विवागिनीम्—विवागमविच्छेदवतीमित्यर्थः । प्रियाम्—वज्रमाम् इत्येकरोमिति वाचत् । अपि—उपधापनायाम् स्वयम् । इदं—अवकाशमाप्तः । दृष्टवामिति वाचत् ॥१००॥

रमालसाल समदृश्यताञ्मुना स्वदशजन्मा वसुधातपत्रित ।

सृजन् दलेस्तारणधोरणीं चले फले पुन मुञ्चनकर्म शर्मणे ॥१०१॥

अन्वयः—वने, इत्थं गोरवोरणीम् पुरः, फले, लब्धेन मुञ्चनकर्म दत्तं वसुधात-पत्रितं, स्वदृश्यता रतालताः वसुधा समदृश्यता ॥१०१॥

वृत्तिः—चलैः—चञ्चलैः चलाचलैरिति यावत् । दलैः—पत्रैः । तोरणधोरणीम्—तोरणस्य वहिर्दोरस्य धोरणी परम्परं तोरणधोरणी तान्तथा । पुनः—अथ च । फलैः—प्रसवैः । शर्मणे—सुखाय कल्याणयेति यावत् । न्युञ्जन्कर्म—फलादे कणश आदानम् उञ्चनम्, नितरामुञ्चनम् न्युञ्चनम् तच्च तत्कर्म न्युञ्चनकर्म तत्तथा । सृजन्—विदधत्, कुर्वन्निति यावत् । वसुधातपत्रितः—वसुधायाः पृथिव्या आतपत्रम् छत्रमिवाचरितो वसुधातपत्रितः । स्वदेशजन्मा—स्वदेशे निजमण्डले जन्मोत्पत्तिर्यस्य स स्वदेशजन्मा । रमालमालः—रमाल आम्रलक्षणश्चामी सालो वृक्षो रमालसालः । अमुना—अनेन, भगवता शान्तिनायेनेति यावत् । ममदृश्यत—समलक्ष्यत । अवलोकित इति यावत् ॥१०१॥

जगर्ज गर्जेषु मणिर्मदोत्कटः, स्फुरद्द्विरेफारवरोपहुंकृतिः ।

स्पृशंश्च सत्तावयवैर्भुवं जयैर्दिशां गजानामिव साङ्गजश्रियाम् ॥१०२॥

अन्वयः—साङ्गजश्रियाम्, दिशाम्, गजानाम्, जयैः, सत्तावयवैः, भुवम्, स्पृशन्, इव, च, स्फुरद्द्विरेफारवरोपहुंकृतिः, मदोत्कटः, गर्जेषु, मणिः जगर्ज ॥१०२॥

वृत्तिः—साङ्गजश्रियाम्—अङ्गान्छरीरालाता उत्पन्ना अङ्गजास्तेषां श्रीः शोभा अङ्गजश्रीस्तया सहिता साङ्गजश्रियस्तेपान्तथा । दिशाम्—आशानाम्, तत्स्वन्धिनामिति यावत् । गजानाम्—मतङ्गजानाम्, हस्तिनामिति यावत् । जयैः—विजयैः । द्वेतुभिरित्यर्थः । सत्तावयवैः—सत्तायाः अवस्थितैरवयवा अशा सत्तावयवास्तेस्तथा । लाघवकलितावस्थितिभिरिति यावत् । भुवम्—पृथिवीम् । स्पृशन्—समाश्रयन् । इव—यथा । च—पुनः । स्फुरद्द्विरेफारवरोपहुंकृतिः—स्फुरन्ती विलसन्ती द्विरेफारवरोपेण भ्रमरशब्दजनितक्रोधेन हुंकृति हुमित्याकारक शब्दविशेषो यस्य स तथा । व्यधिकरणयद्बुद्धीहेरपि साध्याभाववदवृत्तित्वमिति पूर्वपक्षीयव्याप्तिप्रक्षणादाविव शिष्टैरभ्युपगमात् तत्करणप्रकृतोऽप्यविरुद्धमिति द्रष्टव्यम् । मदोत्कटः—मदेन दानजलेन उत्कट उच्छ्रित मदोत्कटः । गर्जेषु—गजन्तीति गर्जा हस्तिनस्तेषु तथा । मणिः—रत्नम्, श्रेष्ठ इति यावत् । जगर्ज—गर्जितवान्, अगर्जदितियावत् ॥१०३॥

समुच्छ्रिते चाग्नतरौ समापगे, ध्वजे महेन्द्रस्य चलोच्चकेतनैः ।

समीरलोलैर्मुकुलैर्वियोगिने—हितः स्वलोकाय सुखाकरोद् नृपः ॥१०३॥

अन्वयः—समीरलोलैः, मुकुलैः, चलोच्चकेतनैः, (उपलक्षिते) महेन्द्रस्य, ध्वजे, (इव) समीपगे, च, समुच्छ्रिते, आग्नतरौ, वियोगिना, ईहितः, नृपः, स्वलोकाय, सुखाकरोत् ॥१०३॥

अन्वयः—नृपाज्ञया आमन्त्रितकामिनीजने तथा भवत्स्वियाम्, पुरः, अन्वयमने, कश्चिन्मया, सुनकरप्रसारिणीम् स्त्रियम् अयेव, अनुमिषाम् ॥१९॥

वृत्तिः—नृपाज्ञया—रूपस्य भगवता स्मृतितापका आका मिरेसा नृपाज्ञा तथा तव भगवच्छास्त्रिनावाश्रुतामभेदेति वाच्यम् । आमन्त्रितकामिनोक्ते—कामिन्वा रमण एव जनो क्वे कामिनीजना आम्त्रित आहूतआहो कामिनोक्तेना आम्त्रितकामिनीजनस्तस्मिन्लया । तथा—किञ्च मनस्विनाम्—मनीषिणाम् । पुरः—अग्रे । अन्वागमने—पश्चात्तागमने । कश्चिन्—कश्चन जनः अनास्यया—अक्षरतया । सुनकरप्रसारिणीम्—सुवाणि पुष्पाणीव करो हस्तौ सुनकरो तौ हस्तारवि तच्छास्त्रः सुनकरप्रसारिणी तन्मया । स्त्रियम्—स्त्रियम् । अयेव—परितमेव । अनुमिषाम्—अनुमिषाम् ॥१९॥

चलन् नृपादेशनिवेशपशल, पुर स्वसेनान्वयतो नृपा गुणे ।

स्वगेहमाप्यापि वियागिनीं प्रियां ददर्श दूतं स्यलपदुमिनीं नलं ॥२०॥

अन्वयः—नृपादेशनिवेशपशला, स्वसेनान्वयतः पुरः, पश्यन्, गुणैः (कृष्ण) नला (इव) दृष्टः नृप स्वगेहम् आप्य स्वप्राप्तिनीम् (इव) वियागिनीम्, प्रियाम्, ददर्श ॥ २० ॥

वृत्तिः—नृपादेशनिवेशपशला—नृपेण सार्वभर्तुषु राजसु आसैत एवमेव, मिरेसो वा नृपादेशः, एव मिरेस स्वात्मम् विमानमिति वाच्यम् । नृपादेशनिवेशतत्र वेदकः चतुरो नृपादेशनिवेशपशला । स्वसेनान्वयतः—स्वसेनया निवसितेन अन्वया सन्तान् स्वसेनान्वयतस्मात् तथा । पुर—अग्रे । पश्यन्—गच्छन् । गुणैः—विश्ववसारस्वसत्यपराजयता—स्वागच्छस्वसौम्यादिभिः । (कृष्ण) नलः—मातृभरणीयत्वेन वयवन्तीपक्षित्वेन च प्रसिद्धः स इव नलः, पला—रत्नकोशेद्वारतोऽर्जुनः कृष्णो वा स इव अतस्त्वित्या । अथ च दूतः—सन्तान् । नृपा—राजा । स्वगेहम्—निजगृहम्, आत्म सदनमित्येव । आप्य—सम्प्राप्य । स्वलपदुमिनीम्—स्वकथमकिनीम् । इवेति कुपोषमा । वियागिनीम्—विचयमविच्छेदवतीमित्यर्थः । प्रियाम्—पञ्चमाम् । ददर्शेयरीमिति वाच्यम् । अपि—अप्यपराजयतम् । ददर्श—अवकोकामास्त । दृष्टवामिति वाच्यम् ॥२०॥

रसालसाल समदृश्यताऽमुना, स्वदेशजन्मा वसुधातपत्रित ।

सृजन् दलेस्तोरणधोरणीं चले फले पुन र्मुञ्चनकर्म शर्मणे ॥२०१॥

अन्वयः—चलेः दलेः, धोरणधोरणीम् पुनः फलेः, कर्मणे मुञ्चनकर्म दत्तम्, वसुधातपत्रितः, स्वदेशजन्मा रसालसालः, अनुना तपत्रित ॥ २०१ ॥

वृत्तिः—चलैः—चञ्चलैः चलाचलैरिति यावत् । दलैः—पत्रैः । तोरणधोरणीम्—तोरणस्य वहिर्द्वारस्य धोरणी परम्परा तोरणधोरणी तान्तथा । पुनः—अथ च । फलैः—प्रसवैः । शर्मणे—सुखाय कल्याणायेति यावत् । न्युञ्जनकर्म—फलादे कणश आदानम् उञ्चनम्, नितरामुञ्चनम् न्युञ्चनम् तच्च तत्कर्म न्युञ्चनकर्म तत्तथा । सृजन्—विदधत्, कुर्वन्निति यावत् । वसुधातपत्रितः—वसुधायाः पृथिव्या आतपत्रम् छत्रमिवाचरितो वसुधातपत्रितः । स्वदेशजन्मा—स्वदेशे निजमण्डले जन्मोत्पत्तिर्यस्य स स्वदेशजन्मा । रमालमालः—रमाल आम्रलक्षणश्चामी सालो वृक्षो रमालसालः । अमृना—अनेन, भगवता शान्तिनाथेनेति यावत् । ममदृश्यत—समलक्ष्यत । अवलोक्ति इति यावत् ॥१०१॥

जगर्ज गजेषु मणिर्मदोत्कटः, स्फुरद्द्विरेफारवरोपहुँकृतिः ।

स्पृशश्च सत्तावयवैर्भुवं जयै—दिगां गजानामिव साङ्गजश्रियाम् ॥१०२॥

अन्वयः—साङ्गजश्रियाम्, दिशाम्, गजानाम्, जयैः, सत्तावयवैः, भुवम्, स्पृशन्, इव, च, स्फुरद्द्विरेफारवरोपहुँकृतिः, मदोत्कटः, गजेषु, मणिः जगर्ज ॥१०२॥

वृत्तिः—साङ्गजश्रियाम्—अद्वाच्छरीराज्जाता उत्पन्ना अङ्गजास्तेषां श्रीः शोभा अङ्गजश्रीस्तथा सहिताः साङ्गजश्रियस्तेषामन्तथा । दिशाम्—आशानाम्, तत्सम्बन्धिनामिति यावत् । गजानाम्—मत्तज्जानाम्, हस्तिनामिति यावत् । जयैः—विजयै । हेतुभिरित्यर्थः । सत्तावयवैः—सत्तायां अवस्थितैरवयवा अशा सत्तावयवास्तेस्तथा । लाघवकलितावस्थितिभिरिति यावत् । भुवम्—पृथिवीम् । स्पृशन्—समाश्रयन् । इत्—यथा । च—पुनः । स्फुरद्द्विरेफारवरोपहुँकृतिः—स्फुरन्ती विलसन्ती द्विरेफारवरोपेण भ्रमरशब्दजनितक्रोचेन हुकृति हुमित्याकारक शब्दविशेषो यस्य स तथा । व्यधिकरणबहुव्रीहेरपि साध्याभावबद्धृत्तित्वमितिपूर्वपक्षीयव्याप्तिप्रक्षणादाविव शिष्टैरभ्युपगमात् तत्करणप्रकृतोऽप्यविरुद्धमिति द्रष्टव्यम् । मदोत्कटः—मदेन दानजलेन उत्कट उच्छ्रित मदोत्कटः । गजेषु—गजन्तीति गर्जा हस्तिनस्तेषु तथा । मणिः—रत्नम्, श्रेष्ठ इति यावत् । जगर्ज—गर्जितवान्, अगर्जदितियावत् ॥१०२॥

समुच्छ्रिते चाग्रतरौ समीपगे, ध्वजे महेन्द्रस्य चलोच्चकेतनैः ।

समीरलोलैर्मुकुलैर्वियोगिने—हितः स्वलोकाय सुखाकरोद् नृपः ॥१०३॥

अन्वयः—समीरलोलैः, मुकुलैः, चलोच्चकेतनैः, (उपलक्षिते) महेन्द्रस्य, ध्वजे, (इव) समीपगे, च, समुच्छ्रिते, चाग्रतरौ, वियोगिना, ईहितः, नृपः, स्वलोकाय, सुखाकरोत् ॥१०३॥

सम्पद्यस्वेति य इत्येवप्रकारेण । जगत्त्रयीविभुः-त्रयोऽवयवा अस्या इति त्रयी, जगतां सुषनानां त्रयी जगत्त्रयी, सुवनत्रयमित्यर्थः । तस्या विभुः प्रमुर्नायक इति यावत्, जगत्त्रयीविभु । सः-प्रसिद्ध, भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । नृणाम्-जनानाम् । विपत्त्राय-विपदो विपत्तेस्त्रायते रक्षतीति विपत्त्रम्, तस्मै तथा । निजातपत्राय-स्वीयच्छत्राय । प्रभाभरम्-प्रभायाः कान्तेर्भरोऽतिशयः प्रभाभरस्तन्तथा । ददौ-विततार, दत्तवानिति यावत् । स्वप्रभाया आधिक्यात् स्वोपरि धरणेन छत्राय प्रभादानं व्यदधादिति भावः ॥१०५॥

कृपाणरत्नं कृपणे कृपाधनं, पुनः पुनर्मूर्च्छं च तापमृच्छं च ।

द्विषे मिषेण स्वकराकरस्य य-दितीव नित्यं समुपादिशत् प्रभोः ॥१०६॥

अन्वयः-यत्, कृपणे, कृपाधनम्, प्रभोः, कृपाणरत्नम्, स्वकराकरस्य, मिषेण, द्विषे, पुनः पुनः, मूर्च्छं, च, तापम्, मृच्छं, च, इतीव, नित्यम्, समुपादिशत्, इव ॥१०६॥

वृत्तिः-यत्-यस्माद्धेतो । कृपणे-हीने । कृपाधनम्-कृपया दयैव धनमैश्वर्यं यस्य तत् तथा । कृपाविशिष्टमित्यर्थः । अत्र-"कृपाधनमिति" पाठः साधोयान् प्रतिभाति, तस्य च कृपामय-मित्यर्थः, कृपावाञ्छेतनवृत्तित्वाद्यपि कृपाणरत्ने कृपामयत्वमप्रसिद्धं तथापि उपदेशकत्वेनोत्प्रेक्षणादुपदेश-कस्य कृपामयत्वमपेक्षितमेवेति नासमुज्जसमुत्प्रेक्षासाधकत्वेन कृपामयात्वारोपस्यावश्यकत्वादिति ध्येयम् । प्रभोः-विभोश्चक्रवर्तिनः शान्तिनाथस्येति यावत् । कृपाणरत्नम्-कौक्षेयकश्रेष्ठम् । स्वकराकरस्य-स्वस्य आत्मनः करः किरणः स्वकरः तस्य आकरः खानि स्वकराकरस्तस्य तथा । मिषेण-व्याजेन । द्विषे-शत्रवे । पुनः पुनः-मुहुर्मुहुः, बारवारमिति यावत् । मूर्च्छं-मृच्छं प्राप्नुहि । च-पुनः । तापम्-सन्तापम् । मृच्छं-अधिगच्छ, प्राप्नुहीति यावत् । च-पादपूरणे । इतीव-इत्येवंप्रकारेणैव । नित्यम्-सर्वदा । समुपादिशत्-समुपदिदेश । इव-यथा ॥१०६॥

कृतं पदं वार्धकिरत्नयत्नतो, मृषाऽकरोद् भूरिकृतोपभोगदम् ।

इतीव पान्थं शपतः पिकान् द्विजान्, क यासि हित्वा वनितानितान्तमुक् ॥१०७॥

अन्वयः-हे पान्थ ! (त्वम्) वनितानितान्तमुक्, क, यासि ?, (इति) पान्थम्, शपतः, इव, पिकान्, (वा) द्विजान्, भूरिकृतोपभोगदम्, वार्धकिरत्नयत्नतः, कृतम्, पदम्, (कवृ) मृषा, अकरोत् ॥१०७॥

वृत्तिः-हे पान्थ !-हे पथिकः । (त्वम्) वनितानितान्तमुक्-अत्यन्तं त्यक्तनितम्बिनीकः,

[illegible]

वियत्युदोयाय जिनेशचन्निण' सदानुयानादिव षक्रवेष्टावात् ।

अनीतिनिष्ठाय नु शक्यान्धवो, जनाय दित्सन्निव तर्जनीभियस ॥१०४॥

अन्वयः—विशेषकिका, चक्रेणात्, उवा, अष्टम्यात्, इव, चक्रेणात् अर्थाविशेषाय
अथ चक्रेणात् अर्थाविशेषाय अथ चक्रेणात् अर्थाविशेषाय अथ चक्रेणात् अर्थाविशेषाय

[illegible]

दिन दिन त्वं सनुरेभि रेऽभिर्य मणे । करस्पर्शनतो ममेति स' ।

निजातपत्राय जगत्त्रयाविमु-र्द्धनां विपत्त्राय ददौ प्रभाभरम् ॥१०५॥

अन्वय — रे वन । यय कारत्परिवता, तय दिने दिने जविष्म णुः एषि, इति वन
त्वर्वापिः तः वृक्षात् वितलाव, मित्रावपलाव मन्मथय वही ॥ १ ॥ ५॥

इति:—दे मध्ये ।—जरे एत । मय—महाधनक जनक । करस्पर्शमय—करज इत्येक वंशज
 स्वर्गमस्वर्ग करस्पर्शमय तस्मात्तथा । त्वय—तेजस्तत्त्वेन कामिमत्त्वेन कोकमसिद्धोऽपि मयि ।
 दिने दिने—अनुदिनम् विज्ञानुदिनमिति वाच्यम् । अयिकम्—आयत्तम् । तनु—कन । दधि—नव

सम्पद्यस्वेति य इत्येवप्रकारेण । जगत्त्रयीविभुः—त्रयोऽवयवा अस्या इति त्रयी, जगतां सुवनानां त्रयी जगत्त्रयी, सुवनत्रयमित्यर्थः । तस्या विभुः प्रमुर्नायक इति यावत्, जगत्त्रयीविभु । सः—प्रसिद्धः, भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । नृणाम्—जनानाम् । विपत्त्राय—विपदो विपत्तेस्त्रायते रक्षतीति विपत्त्रम्, तस्मै तथा । निजातपत्राय—स्वीयच्छत्राय । प्रभाभरम्—प्रभायाः कान्तेर्भरोऽतिशयः प्रभाभरस्तन्तथा । ददौ—विततार, दत्तवानिति यावत् । स्वप्रभाया आधिक्यात् स्वोपरि धरणेन छत्राय प्रमादानं व्यदधादिति भावः ॥१०५॥

कृपाणरत्नं कृपणे कृपाधनं, पुनः पुनर्मूर्च्छं च तापमृच्छं च ।

द्विषे मिषेण स्वकराकरस्य य—दितीव नित्यं समुपादिशत् प्रभोः ॥१०६॥

अन्वयः—यत्, कृपणे, कृपाधनम्, प्रभोः, कृपाणरत्नम्, स्वकराकरस्य, मिषेण, द्विषे, पुनः पुनः, मूर्च्छं, च, तापम्, मृच्छं, च, इतीव, नित्यम्, समुपादिशत्, इव ॥१०६॥

वृत्तिः—यत्—यस्माद्धेतो । कृपणे—दीने । कृपाधनम्—कृपया दयैव धनमैश्वर्यं यस्य तत् तथा । कृपाविशिष्टमित्यर्थः । अत्र—“कृपाधनमिति” पाठः साधोयान् प्रतिभाति, तस्य च कृपामय-मित्यर्थः, कृपावाश्वेतनवृत्तित्वाद्यपि कृपाणरत्ने कृपामयत्वमप्रसिद्धं तथापि उपदेशकत्वेनोत्प्रेक्षणादुपदेश-कस्य कृपामयत्वमपेक्षितमेवेति नासमुद्धसमुत्प्रेक्षासाधकत्वेन कृपामयात्वारोपस्यावश्यकत्वादिति ध्येयम् । प्रभोः—विभोश्चक्रवर्तिनः शान्तिनाथस्येति यावत् । कृपाणरत्नम्—कौक्षेयकश्रेष्ठम् । स्वकराकरस्य—स्वस्य आत्मनः करः किरणः स्वकरः तस्य आकरः खानि स्वकराकरस्तस्य तथा । मिषेण—व्याजेन । द्विषे—शत्रवे । पुनः पुनः—मुहुर्मुहुः, चारवारमिति यावत् । मूर्च्छं—मूर्च्छां प्राप्नुहि । च—पुनः । तापम्—सन्तापम् । मृच्छं—अधिगच्छ, प्राप्नुहीति यावत् । च—पादपूर्णे । इतीव—इत्येवंप्रकारेणैव । नित्यम्—सर्वदा । समुपादिशत्—समुपदिदेश । इव—यथा ॥१०६॥

कृतं पदं वार्धकिरत्नयत्नतो, मृषाऽकरोद् भूरिकृतोपभोगदम् ।

इतीव पान्थं शपतः पिकान् द्विजान्, क यासि हित्वा वनितानितान्तमुक् ॥१०७॥

अन्वयः—हे पान्थ ! (त्वम्) वनितानितान्तमुक्, क, यासि ?, (इति) पान्थम्, शपतः, इव, पिकान्, (वा) द्विजान्, भूरिकृतोपभोगदम्, वार्धकिरत्नयत्नतः, कृतम्, पदम्, (कृतं) मृषा, अकरोद् ॥१०७॥

वृत्तिः—हे पान्थ !—हे पथिक ! (त्वम्) वनितानितान्तमुक्—अत्यन्तं त्यक्तनितम्बनीकः,

(धन) क-कुत्र । यासि-गच्छसि । इति-पर्यप्रकारेण । पान्यम्-पन्थानं मित्वं गच्छतीति पान्य
 लुप्तत्वा । द्युपमा-सायं वदत । इह-यथा । पिकान्-कोकिणान् । द्विजान्-पक्षिणः । धूरिष्ठोप
 मोगम्-मूरिणा स्वर्चनं कृता मूरिष्ठता ते च ते उपमोगा मूरिष्ठोपमोगा, "मयूरम्यंसकेरवावयवा"
 ३।१।१११ । इत्यनेन नाकपार्श्विवादेराहतिगणत्वाद् मध्यमपक्षोपी समाप्ता तावद्वाणीति
 मूरिष्ठोपमोगम् ॥ बार्धकिरत्नपत्नयः-बार्धकिरत्नका यमुप्यत्रातीवचक्षुर्दृष्टमन्विषिवचकर्म-
 कर्मसम्पादकस्य बन्धु प्रबन्धो बाधकिरत्नस्यस्तस्मात्तथा । कुतम्-विहितम् । वदम्-प्राप्तम् । मूर्ता-
 मिष्ट्या । अकरोद्-अवदत् ॥ ॥ कृतस्व वारणस्व वैवर्च्यम् अन्वयानि-स्वान्नकामादेव तेषां गयता-
 मायस्य सिद्धत्वात् ॥१०३॥

यथेष्टदानेन विशिष्टशिष्टधी स्वसैन्यजन्ये शिबिरे प्रपापदे ।

कयापि रीत्या पयिकान्न देन्यत सखेदमेसिष्ट स लोहितक्षणान् ॥१०८

अन्वयः-विशिष्टशिष्टधीः सः, यथेष्टदायेन स्वसैन्यजन्ये, शिबिरे प्रपापदे, कया, अपि,
 रीत्या दैन्यतः, सखेदम्, लोहितेक्षणात्, पयिकान्, च, ऐसिष्ट ॥ ८४

इतिः-विशिष्टशिष्टधीः-विशिष्टा विच्छन्ना द्विष्टा साध्विषी, द्विष्टत्रयोपकारिणी
 वा धीषु द्विर्यस्य स तथा । सुः-प्रसिद्धा चाक्षुर्धृती श्रीकामिनाचार्य इति बाधत् । यथेष्टदानेन-इष्टममि-
 क्षितमनसिजन्य यथेष्टम् उक्तं वस्तुतो, दानं विचरणम् यथेष्टदानम् तेन तथा । स्वसैन्यजन्ये-स्वत्व
 जायका सैन्यम् स्वसैन्यम् तेषां अन्वयजन्यम् सम्पन्नमिति बाधत् स्वसैन्यजन्यम् वर्त्मन्यथा ।
 शिबिरे-सन्निवेशे, स्थिताविधि बाधत् । प्रपापद्-प्रपापाः पानीयहासिकत्वा परं स्वान्त्र्यं प्रपापम्
 वर्त्मन्यथा । कया-कीदृशा । अपि-सम्भावनायाम् अवयवम् । रीत्या-प्रकारेण । दैन्यतः-रीनतादा ।
 सखेदम्-सैवेन लोकपरपर्यायेण क्षणितं सखेदम् वधास्मात्तथा । लोहितेक्षणात्-लोहिते रक्ते ईक्षणे
 अन्ते तेषां ते लोहितेक्षणास्तेषाम्प्रतथा । पयिकान्-पाम्यान् । ॥-तद्धि । ऐसिष्ट-अप्यवत् ॥१०८॥

अलिखजा कुट्टमलमुचशेखरं निरीक्ष्य मेने क्षमुनापि चक्रिणा ।

द्रुमगपि दानातिशयं फलोदय-भिये पुन किं पुरुषे सघेतसि ? ॥१०९॥

अन्वयः-अमुना चक्रिणा अपि अलिखजा उचशेखरम् कुट्टमम्, निरीक्ष्य 'पुन',
 अपि, फलोदयभिये दानातिशया (चेत्) सघेतसि, पुरुषे किं, पुनः", (अपि) येने ॥ ११

इतिः-अमुना-विपक्षेण । चक्रिणा-वीर्यकृतप्रलयचक्रवर्तिना यमवता कामिनाचार्येण

यावत् । अपि—सम्भावनायाम् । अलिप्तजा—भ्रमरपङ्क्त्या, भ्रमरसमूहेनेति यावत् । उच्चशेखरम्—
उन्नताग्रभागम् । कुङ्कुमम्—चाम्पेयसुकुलम् । निरीक्ष्य—अवलोक्य । द्रुमे—वृक्षे । अपि—सम्भावनायाम् ।
फलोदयश्रिये—फलस्य तरुशस्यस्य उदयोऽभ्युदयः फलोदयस्तस्य श्रीः शोभा फलोदयश्रीस्तस्यै तथा ।
यद्वा—फलोदयाच्छ्रीर्लक्ष्मी फलोदयश्रीस्तस्यै तथा । दानातिशयः—दानस्य वितरणस्य अतिशय
आधिक्यम् दानातिशय (चेत्) सचेतसि—चेतसा हृदयेन सहितः सचेता सहृदयस्तस्मिंस्तथा ।
पुरुषे—जने । किं पुनः—किम् वक्तव्यमित्यर्थः । अचेतनवृक्षस्यापि यत्र फलोदयश्रीनिमित्तं दानाति-
शयितं किम् वक्तव्यं सचेतसः पुरुषस्येति कैमुतिकन्यायमूलवादर्थापत्तिरलङ्कार । “दण्डापूर्पिकया-
न्ययार्थगमोऽर्थापत्तिरिष्यते” इति तल्लक्षण साहित्यदर्पणे ॥१०९॥

(पाठान्तरम्)

अलिप्तजा कुङ्कुममुच्चशेखरं, श्रिया जयचर्ममणि नृणां मणिः ।

दधार धाराधरधारणे रणे, क्षमं गुरु द्वादशयोजनप्रमम् ॥१०९॥

अन्वयः—नृणाम्, मणि, अलिश्रिया, उच्चशेखरम्, कुङ्कुमम्, श्रिया, च, मणिम्, जयत्,
धाराधरधारणे, रणे, क्षमम्, गुरु, द्वादशयोजनप्रमम्, चर्म, दधार ॥१०९॥

वृत्तिः—नृणाम्—जनानाम् मध्ये इति शेषः । मणिः—रत्नम् । मनुष्यश्रेष्ठ इति यावत् ।
“रत्नं स्वजातिश्रेष्ठेऽपि मणावपि नपु सकम्” इत्यत्र मेदिनीकोशे रत्नपर्यायवाचकानामपि
“विद्वन्मणिः” इत्यादिप्रयोगदर्शनात् स्वजातिश्रेष्ठत्ववाचकत्वमङ्गीकरणीयम्, पष्ठ्या निर्धारणार्थक-
त्वात् समासाभावः । अलिप्तजा—भ्रमरपङ्क्त्या । उच्चशेखरम्—उन्नताग्रम् । कुङ्कुमम्—सुकुलम् ।
मणिम्—रत्नम् । कुङ्कुमरूपं मणिमिति व्यवस्तरूपकमलङ्कारः । श्रिया—शोभया । जयत्—
अधरीकुर्वत् । धाराधरधारणे—धारायां निशिताग्रभागस्य धरो धारको धाराधरः कृपाण खड्ग
इति यावत्, तस्य धारणं यस्मिन् स धाराधरधारणस्तस्मिंस्तथा । रणे—युद्धे । क्षमम्—समर्थम् ।
गुरु—महत् । द्वादशयोजनप्रमम्—द्वादशयोजनप्रमाणम् विस्तृतं तद्द्वादशयोजनप्रमितं भवतीति भावः ।
चर्म—तदभिधं रत्नम् । दधार—धृतवान् ॥

वनं घनच्छायमिहाग्रतोऽग्रहीद्, निपीय चाम्पेयमधीरया धिया ।

मणिः पुरोधो अवरोधसङ्गतं, स्वकान्तकान्तागमनात् स्मरं गतः ॥११०॥

अन्वयः—इह, अधीरया, धिया, चाम्पेयम्, निपीय, अग्रतः, घनच्छायम्, वनम्, अग्रहीत्,
मणिः, पुरोधो, स्वकान्तकान्तागमनात्, अवरोधसंगतम्, स्मरम्, गतः ॥११०॥

इति—इह—अत्र । अपीरया—पैर्परैरहितया । धिया—पुत्रया । धाम्येयम्—धनम् ।
 निरीय—सावत्स्यकमेव । अग्रतः—पुरतः । धनप्रापयम्—धना सम्प्राप्ता क्वा वातापामासो वत्र वत्र
 धनप्रापयम् । धनम्—काननम् । अग्रहीत्—गृहीतवान्, समाभयविति यावत् । मभिः—मन्त्रित्वत्वात् ।
 तेजसा वैरीत्वमात्र इति यावत् । पुरोधाः—पुरोऽग्रवा पीबते स्वाप्यते इति पुरोधाः परोक्षिण ।
 स्वकान्तकान्तागमनात्—कान्ता धिया चासौ कान्ता रमणी कान्तकान्ता स्वस्व कान्तकान्ता तस्मा
 अतामनम् स्वकान्तकान्तागमनम् तस्मात्तया । अशरोषसङ्गतम्—अशरोषस्य अन्तापुरतः सङ्गतं
 सन्ध्याम्बी अशरोषसङ्गतत्वं तथा, कान्तापुरविषयकमित्यर्थः । स्मरम्—स्मरणम् । मत्तः—माता ॥११॥

अखण्डदण्ड महसाऽभिपिण्डितं, सुवर्णवर्णाशुककेतुमण्डितम् ।

स धूमकतुं विपदे वियोगिना—मजोगणदु नाशयितुं गणं द्विषाम् ॥११॥

अन्वय—ठा, महसा, अभिपिण्डितम् सुवर्णवर्णाशुककेतुमण्डितम्, विपदेविषाम् विपदे,
 धूमकेतुम् अखण्डदण्डम्, द्विषाम्, गणम्, विनाशयितुम्, मजोगणम् ॥११॥

इति—ठा—अखण्डितेन मण्डितो मजोगणः सात्वित्वात् । महसा—तेजसा । अभिपिण्डितम्—
 धम्मिष्ठितम् । सुवर्णवर्णाशुककेतुमण्डितम्—सुवर्णवर्णं कान्तानामत्र सर्वेषाम् वस्त्रम् सुवर्णवर्णाशुकम्
 तदेव केतुः पताका तेन मण्डितो भूषितः, सुवर्णवर्णाशुककेतुमण्डितत्वं तथा । विपदिनाम्—
 विपदिनाम् मित्तमाविरक्षितानामिति यावत् । विपदे—विपत्तये । विपत्तिदानावमिति यावत् ।
 धूमकेतुम्—अपत्यविरोधकमिवेति यावत् । अखण्डदण्डम्—अखण्डः सम्पूर्णश्चासौ दण्डः पदान्त्रं
 रत्नम् अखण्डदण्डस्तत्तया । द्विषाम्—द्विषन्त्वमीतकनीति द्विषः, हनयित्वा तथा । धूमम्—
 गृहम् धूममिति यावत् । विनाशयितुम्—असम्भूयितुम् । अजीगणम्—समकृतः, अजन्मविति
 यावत् ॥११॥

इदं पयोधे स गभीरतामृतं समुच्छलत्स्वच्छमहामहोमणिम् ।

स्वतेजसां बीजमिव द्युतिं नय—दुदीप्तमासद्विस्वानशङ्कत ॥१२॥

अन्वय—ठा गभीरतामृतं, इदं पयोधे, समुच्छलत्स्वच्छमहामहोमणिम्, द्युतिम्
 नयन् इदीप्तम्, स्वतेजसां, बीजम्, इव, आतङ्कितम्, (तत्) अशङ्कत ॥१२॥

इति—ठा—अखण्डः मजोगणः सात्वित्वात् । गभीरतामृतं—गभीरतां धाम्येयं, विपदि-
 नाशयति गभीरतामृतं तस्यात्तया । इदं—इदमात्मकम् । पयोधे—पयोधि अजन्म, बीजमिव

त्रिति पयोधि ससुद्रस्तस्मात्तथा । “व्याप्यदाधारे” ५।३।८ इत्यनेन किः प्रत्ययः । समुच्छलत्स्वच्छमहामहोमणिम्—महसा-तेजसा युक्तो मणीरत्नम् महोमणिः, स्वच्छो-निर्मलो, महान् विशालश्चासौ महोमणिः, स्वच्छमहामहोमणिः, समुच्छलन्-निर्गच्छश्चासौ स्वच्छमहामहोमणिः, त तथा । द्युतिम्-प्रकाशम्, दीप्तिमिति यावत् । नयत्-प्रापयत् । उदीतम्-प्राप्तोदयम् । स्वतेजसाम्-निजप्रतापानाम् । ग्रीजम्-निदानम् । इव-यथा । आतङ्कितवान्-चकितः । (सन्) अशङ्कत-शङ्कितवान् ॥ ११२ ॥

गलत्परागं भ्रमिभङ्गिभिः पत-द्धृतालिदूरीकरणेऽवजमावहन् ।

स काकिणीरत्नसयत्नपाणिना, रराज राजन्यजयी कृपाणिना ॥११३॥

अन्वयः—भ्रमिभङ्गिभिः, पतद्धृतालिदूरीकरणे, गलत्परागम्, अवजम्, आवहन्, राजन्यजयी, सः, कृपाणिना, काकिणीरत्नसयत्नपाणिना, रराज ॥ ११३ ॥

वृत्तिः—भ्रमिभङ्गिभिः—भ्रमणरचनाविशेषैः । पतद्धृतालिदूरीकरणे—पतन्तो वृक्षादागच्छन्तो धृताश्च तेऽल्यो भ्रमराः पतद्धृतालयस्तेषां दूरीकरणमपनयनम्, पतद्धृतालिदूरीकरणम् तस्मिँस्तथा सतीति शेषः । गलत्परागम्—गलन्तो भ्रश्यन्त परागाः पुष्परजांसि यस्मात्तद्गलत्परागम्, तत्तथा । अवजम्—अप्सु जलेषु जायते इत्यवजम् कमलम् तत्तथा । आवहन्—धारयन् । राजन्यजयी—राजन्यान् क्षत्रियान् जयति तच्छीलो राजन्यजयी । “अजाते शीले” ५।११४। इत्यनेन तच्छीले ‘णिन्’ प्रत्ययः । सः—चक्रित्वेन प्रसिद्धो भगवान् शान्तिनाथः । कृपाणिना—कृपाणः खड्गोऽस्त्यस्मिन्निति कृपाणी तेन तथा । काकिणीरत्नसयत्नपाणिना—काकिणीरत्ने तदाख्यमणौ सयत्नः सप्रयासः काकिणीरत्नसयत्नः स चासौ पाणिर्हस्तः काकिणीरत्नसयत्नपाणिस्तेन तथा । रराज—शुशुभे ॥ ११३ ॥

नृपेण चक्रे ह्यवनीवना पुर, प्रसक्तभृङ्गावलिनागकेसरम् ।

व्यधायि तस्मिन्नभिषेचनान् नृपै—महोत्सवो द्वादशवार्षिकोऽन्वहम् ॥११४॥

अन्वयः—नृपेण, अवनीवनी, प्रसक्तभृङ्गावलिनागकेसरम्, पुरम्, चक्रे, तस्मिन्, नृपै, अभिषेचनात्, अन्वहम्, द्वादशवार्षिकः, महोत्सवः, व्यधायि ॥ ११४ ॥

वृत्तिः—नृपेण—राज्ञा, भगवता शान्तिनाथेन । अवनीवनी—अवन्यां भूमी वनी वनराजी अवनीवनी । प्रसक्तभृङ्गावलिनागकेसरम्—भृङ्गावलिभिर्भ्रमरराजिभिर्विलसितानि भृङ्गावलिबिल-

॥ ७ ॥ अथ चतुर्थः सर्गः ॥ ७ ॥

तदङ्गमुदास्य मुगन्धिपातुका, महोपधिप्रासरसा रसाधिका ।

अथ प्रपद्याम्बुनिधेरधैर्यता-ऽजनिष्ट मृष्टान्यपयानिधेमिया ॥१॥

अन्वयः—तदङ्गम् उदास्य मुगन्धिपातुका महोपधिप्रासरसा, रसाधिका आः, अथ, मृष्टान्यपयानिधेः मिया अम्बुनिधेः, अधैर्यता अजनिष्ट ॥१॥

वृत्तिः—तदङ्गम् एक अंगवत् आम्बिनाथस्य अङ्गम् उदास्य उदयनवरत्नोपाधिभिर्मिष्टं वा तदङ्गम् । उदीक्ष्य—उद्देश्यम् । मुगन्धिपातुकाः—आननो गन्धो बल स मुगन्धिः, शोभनम्बु वङ्ग्यम् बलवन्ति मिश्रितन्तीति पातुकाः । एक पातुका मुगन्धिपातुकाः । महोपधिप्रासरसा—महत्त्वम् तः औपवत् पञ्चपादासामिका इति वाच्यम् महोपधयस्याभिः प्रलोपविगतो रस अस्तराया यामिन्ता महोपधिप्रसरमात्मालम्बा । रसाधिका—रसो मधुगन्धवत्पञ्चपादास्य रिनिरधिका रसाधिका, रसो कृत्वा आधिपत्यवगता इति भावा । अथ—इत्यभि । प्रपद्य—समर्पितम् । मृष्टान्यपयोमिधैः—अम्बोऽपच्छाद्यो ययोमिधि सत्त्वोऽम्बुपयोमिधि ब्रह्म मुदमाता सावम्बपयानिपिष्टान्यपयामिधितस्तत्माचवा । मिया—अनेन । अम्बुनिधेः—अम्बुनि ब्रह्मनि मिथो कस्तस्मिन्मिधि अम्बुनिधि समुद्रतन्त्र तथा “आप्पाराधारे” १।१।८८॥ इत्यनेन आधारे किं ज्ञातम् । अधैर्यता—पीठे वेष्माभिषक्तस्य माधो वेष्मम् न वेष्मं बल्योऽधैर्यस्तस्य धारोऽधैर्यता वेष्माभाव इत्यर्थः । अजनिष्ट—समजात समुद्रपथेति वाच्यम् । समुद्रम् नवसम्बन्धाभावेऽपि तत्सम्बन्धाच्छेदसम्बन्धे सम्बन्धस्याऽवित्तपोक्तिरन्वहारः “मेरेऽप्यमेरा सम्बन्धेऽप्यन्वत्तपि वच्यम्” इति साहित्यदर्पणा ॥१॥

कृतजमिपेके स्वरूपमादृश, शिलीमुसाली कुसुमाद् गुणस्पृश ।

स्त्रियः समुद्रिष्य मनोमनाऽमुपत, समं रसावेशशशां दशां गता ॥२॥

अन्वयः—जमिपेके कृते, (तवि) मनोमनाः स्वरूपमादृशः समं रसावेशशशम् वस्तु यथा, स्त्रिया, समुद्रिष्य, कुतवाद् गुणस्पृश, शिलीमुसाली, अमुपत ॥२॥

वृत्तिः—अभिपेके—राज्याभिपेके । कृते—विहिते । सतीति शेषः । मनोभवः—कन्दर्पः । नृपरूपभाट्टशः—नृपस्य भगवतो राज्ञः शान्तिनाथस्य रूपभे सौन्दर्यकान्ती नृपरूपभे ते पश्यन्तीति, नृपरूपभाट्टशस्तास्तथा । रूपगन्दापेक्षया भाशन्दस्याल्पाक्षरत्वेऽपि अभ्यर्हितत्वात् रूपशब्दस्यैव पूर्व-निपातः । ममाम्—निविलाम् । रसावेशवशाम्—शृङ्गारादिरसातिरेकाधीनाम् इत्यर्थः । दशाम्—अवस्थाम् । गताः—आप्ताः । स्त्रियः—नितम्बिनीः, रमणीरिति यावत् । समुद्दीश्य—लक्ष्मीकृत्य । कुसुमात्—पुष्पत्वजात्यवच्छिन्नात् । कुसुमलक्षणाद्भुजं सकाशादिति यावत् । गुणस्पृशः—मौर्वीस्पृशः । शिलीमुखालीः—वाणाली, भ्रमररूपवाणसमूहानिति यावत् । अमुचत्—अत्यजत् ॥२॥

**कुतूहलेऽस्मिन् जनराजिसङ्कुले, मिलच्चलाक्षीजनलक्षवीक्षणात् ।
स्वचापदुर्निर्गतमार्गणभ्रमाद्, न कस्य हास्याय भटा विलक्षिताः ॥३॥**

अन्वयः—जनराजिसङ्कुले, अस्मिन्, कुतूहले, मिलच्चलाक्षीजनलक्षवीक्षणात्, स्वचापदुर्निर्गत-मार्गणभ्रमाद्, भटाः, कस्य, हास्याय, न, विलक्षिताः ॥३॥

वृत्तिः—जनराजिमङ्कुले—जनानां लोकानां राजि श्रेणी, समुदय इति यावत्, जनराजि, तथा सङ्कुलम् व्याप्तम्, जनराजिसङ्कुलम् तस्मिंस्तथा । अस्मिन्—दिग्विजयप्रयुक्तद्वादशवार्षिकोत्स-वामिपेकयो सम्बन्धिनीत्यर्थः । कुतूहले—कौतूहले । मिलच्चलाक्षीजनलक्षवीक्षणात्—चले चञ्चले अक्षिणी नयने यासां ताश्चलाक्ष्यस्ता एव जनो लोकश्चलाक्षीजन, तस्य लक्षम् चलाक्षीजनलक्षम्, मिलत् सगच्छमानत् च तत्—चलाक्षीजनलक्षम् मिलच्चलाक्षीजनलक्षम् तस्य-वीक्षणम् अवलोकनम् मिलच्चलाक्षीजनलक्षवीक्षणम्, तस्मात्तथा । स्वचापदुर्निर्गतमार्गणभ्रमात्—स्वचापात् निजधनुषः दुर्निर्गताः निःसृताः स्वचापदुर्निर्गताः । ते च ते मार्गणा वाणाः, स्वचापदुर्निर्गतमार्गणास्तेषां भ्रमो भ्रान्तिः, स्वचापदुर्निर्गतमार्गणभ्रमस्तस्मात्तथा । भटाः—योधाः, वीरा इति यावत् । कस्य—किमात्मकस्य जनस्येत्यर्थः । हास्याय—हास्यहेतवे । न—नहि । विलक्षिताः—दृष्टाः । अपि तु सर्वस्या-पीत्यर्थः । “दुर्निर्गतो हि वाणे ध्वनति लक्ष्यं च न स्पृशति तेन, धनुष्को लज्जते इति लोकस्वभा-वोक्त्या स्वभावोक्तिरलङ्कारः । स्वभावोक्तिस्तु हिम्मादेः स्वक्रियारूपवर्णनम्” इति काव्यप्रकाशकारो मम्मटः ॥ ३ ॥

**सुराङ्गनाः स्वामिगुणाङ्गनाटने, स्वरागभागात् कृतशूरपूरणे ।
निजप्रियां मौनरुचिं रति स्मरन्, स्मरः स्वनन्तीरवलोक्य लज्जितः ॥४॥**

अन्वयः—कृतशूरपूरणे, (सति) स्वरागभागात्, स्वामिगुणाङ्गनाटने, स्वनन्तीः, सुराङ्गनाः,

मितामि तादृशानि मागकेतराणि च तत्तथा, साकपादिवापेराकृतगणत्वाम्भमपरक्रेतिबुद्धि
समाम् । पुरम्-नगरम् । चक्रे-चिह्ने कृतमिति यावत् । तस्मिन्-तत्र, नगरे । नृपैः-नरिण्यै
राशिमि । अमिषेयनात्-राम्यामिषेयविधानात् । भगवत्-साम्प्रतिनाथसेविने । अन्वदम्-
प्रत्यदम् । द्वादशवार्षिकः-द्वादशवर्षीयककालावधः । महारम्भः-महान्तिष्ठमित्यस्यापुस्तको
महा इत्यत्र इति यावत् महारम्भः । अमिषादि-अकारि ॥ ११४ ॥

जन वधूनां तमन्वने दृशि परस्परणामिनय तदुत्सवे ।

स मारनाराचनिघर्षणस्वल्-रुतारणैराभरणैरमन्यत ॥ ११५ ॥

अन्वय-तदुत्सवे परस्पर, अमिषेय तमन्वने इति, वधूनाम्, अने मारनाराचनिघर्ष
राम्यामिषेयविधानात्, आमारो न, अमन्यत ॥ ११५ ॥

दृशिः-तदुत्सव-स द्वादशवार्षिककालावधो महा, तदुत्सवकर्मिल्लभा । परस्पर-
अन्यान्वेत । कृते इति शेषः । अमिनये-अमिषे । अमन्वने-अमन्विष्यतामामानमिति वारवर्जनं
कञ्जं मेघपाकनया वत् सख्यद्वन्द्वमन्विष्यताम् । दृशि-बीजक । जन-कोपे, वद-दृष्टि,
अन्वदन्ने वधूनां अने इत्यवमन्येयम् दृष्टोपय चतुर्धर्षोऽपचिन्तयम्, एवञ्च दृष्टोपय दृष्ट
प्रेरेतेत्यर्थः, शेषं पूरयत् । मारनाराचनिघर्षणस्वल्-रुतारणैः-मारण कामम्, नापचा वाच-
स्वल्भानि मात्नापचाः तेषां निघर्षणम् मारनाराचनिघर्षणम् तस्मात् स्वल्भानि मारणानां कृता
विहितान्य भाव्या सर्वोपायेन सख्यः वेदु ताणि मात्नापचविचरस्वल्भानां रुतारणानि वेत्तवा ।
आमार-आमिषेयान्ते अमन्वनेऽन्वयेभिरित्यामरणानि अर्चकारा वैत्तवा । वचस्वित इति शेषः ।
सु-प्रसिद्धा भगवाद् साम्प्रतिनाथ इति यावत् । अमन्यत-अपचिन्तयत् ॥ ११५ ॥

न वीतरागस्य रसो नवाऽरता-वनामनस्य मन एव तज्जन ।

अवीतरागस्य तु वीतरागता-अवलत्कर्ण शाणमिव व्यलोकयत् ॥ ११६ ॥

अन्वयः-अवः वीतरागस्य, रसो न, (निचयायम्) वा अवतो न, (निचयायम्)
तत् एव अवायवत्त्वम् तु, अवीतरागस्य वीतरागता-अवलत्कर्ण शाणम्, एव, मनः
व्यलोकयत् ॥ ११६ ॥

दृशिः-अवः-आमारिको लोकः । वीतरागस्य-वीतो विद्वेभ-वतो-गतो राग-अवुराग
हेतो वा, तत्तद्वचनम् अस्मात् स वीतरागताय तथा । रसो-अवुरागो । न-अवि । निचयान्विति-

शेषे) वा-अथवा । अरतौ-अनुरागे, द्वेषे इति यावत् । रागावच्छिन्नद्वेषावच्छिन्नत्वविरहितमिति यावत् । तत्-तस्माद्धेतोः । एव-अवधारणार्थकमव्ययम् । अनामनस्यम्-न आमनस्य दुःख यत्र तदनामनस्यम् । तु-पुन । अवीतरागस्य-वीतरागशब्दः पूर्वार्थः, न-वीतरागोऽवीतरागस्तस्य तथा । वीतरागताज्वलत्कणम्-वीतरागो-रागाभाववान्, तस्य भावा वीतरागताः रागाभावा इत्यर्थः । वीतरागता* रागाभावरूपा, ज्वलत्कणा देदीप्यमानस्फुलिङ्गा यस्मात् सः वीतरागताज्वलत्कणस्तन्तथा । शाणम्-निकपम् । इव-यथा । मनः-अन्तःकरणम् । व्यलोकयत्-अपश्यत्, अजानादिति यावत् ॥ ११६ ॥

(पाठान्तरम्)

कृपालयं पालयतोऽर्हदीशितु-रवामनं वा मननेन तन्मनः ।

जगत्परं पौरजने जगद्भुजि-ज्वलत्कणं शाणमिव व्यलोकयत् ॥ ११६ ॥

अन्वयः-पौरजनः, जगत्, पालयतः, अर्हदीशितुः, कृपालयम्, वा, मननेन, अनामनम्, तत्, परम्, मनः, जगद्भुजिज्वलत्कणम्, शाणम्, इव, व्यलोकयत् ॥ ११६ ॥

वृत्तिः-पौरजन-नागरिकलोकः । जगत्-भुवनम् । पालयतः-रक्षत । अर्हदीशितुः-अर्हन्-तीर्थकृत्सावीशिता प्रमुर्नायक इति यावदार्हदीशिता, तस्य तथा । कृपालयम्-दयानिलयम् । वा-समुच्चये । मननेन-ज्ञानेन । अनामनम्-अखर्वम् । पटुतरमिति यावत् । परम्-विशिष्टम्, श्रेष्ठमिति यावत् । मनः-हृदयम् । जगद्भुजिज्वलत्कणम्-जगतो जगत्लोकस्य भुजिर्भोजनम् बहुभोजनम्, तत्र ज्वलन्तं कणं स्फुलिङ्गा यस्मिन् सज्ज्वलद्भुजिज्वलत्कणस्तथा । शाणम्-सशब्दम् । इव-यथा । व्यलोकयत्-अपश्यत् । अजानादितियावत् ॥ ११६ ॥

गच्छाधीश्वरहीरहीरविजयाम्नाये निकाये धियां,

भृत्यः श्रीविजयप्रभाख्यसुगुरोः श्रीमत्तपाख्ये गणे ।

शिष्यः प्राज्ञमणेः कृपादिविजय-स्याशास्यमानाग्रणी-

श्चक्रे वाचकनाममेघविजयः शस्यां समस्यामिमास् ॥ ११७ ॥

(व्याख्यातपूर्वोऽयं श्लोकः ।)

इति वाचकप्रवरश्रीमेघविजयजिदगणिराजविरचिते श्रीनैपथीयमहाकान्यप्रथमसर्गपाद-पूर्तिस्वरूपे श्रीशान्तिनाथचरित्रे शासनसम्राट्सूरिचक्रवर्तितपागच्छाधिपतिभट्टाचार्यमहाराजा-धिराज-श्रीविजयनेमिसूरीश्वरमहाराजपट्टालङ्कारशास्त्रविशारदकविरत्नपीयूषपाणिपूज्यपादाचार्य महा-राज-श्रीविजयामृतसूरीश्वरविरचित विद्वद्भिन्नोदिनीनामवृत्तिविभूषिते-

॥ तृतीयः सर्गः समाप्तः ॥

५

॥ ॐ ॥ अथ चतुर्थं सर्गं ॥ ॐ ॥

तदङ्गमुद्वाह्यं सुगन्धिपातुका, महोपधिमाश्रसा रसाधिका ।
अप प्रपद्याम्बुनिधेरधैर्यता-ऽजनिष्ट मृष्टान्यपयोनिधेर्मिया ॥१॥

अन्वयः—तदङ्गम्, कर्तृव्यं सुगन्धिपातुका महोपधिमाश्रसा, रसाधिकाः अपः, प्रपद्य, महाम्बुनिधेः, निधा, अम्बुनिधेः अधैर्यता अवधिह ॥१॥

वृत्तिः—तदङ्गम् तस्य अवयवः ज्ञान्तिनामस्य अङ्गम् शरीरम् तदवयवत्वोपाविधिमिष्टं वा तदङ्गम् । इदं हि—अस्तीत्यर्थः । सुगन्धिपातुका—ज्ञानो गन्धो यस्य स सुगन्धिः, सोमनाम्बु तदङ्गस्य पानयन्ति सिद्धिपत्नीति वायुकाः । तस्य वायुकाः सुगन्धिपातुकाः । महावधिमाश्रमाः—महत्त्वम् ततः औपचयः कल्पकावसानिका इति वाच्यम् महोपधिवन्तानि ज्ञानोपधिगणो एव ज्ञानादा वासिन्ता महोपधिमाश्रमास्तथा । रसाधिकाः—रसो यदुत्पन्नमवयवकुशापाव-
तिविरचिका रसाधिकाः, रसोः कृत्वा आविष्कृतपगता इति भावाः । अपः—जलानि । प्रपद्य—
समर्पिताम् । मृष्टान्यपयोनिधेः—अम्बोऽपरम्बाहो यथोक्तिः । समुद्राऽप्यपयोनिधिः यदा मुद्वाह्य-
मावम्बुनियनिधिरुद्वाह्यपयोनिधिरुत्पत्ता । मिया—जयेत् । अम्बुनिधेः—अम्बुनिः कञादि निधौ
कन्तेऽस्मिन्निति अम्बुनिधिः समुद्रात्तस्य तथा “अम्बुनादाकारे १।३।८८॥ इत्यनेन आपारे ‘धि’
प्रत्ययः । अधैर्यता—धीमा धेयाभिजनताम् भावो वेद्यम् न वेद्यं तस्य सोऽधैर्यताव भावो
ऽधैर्यता धेयाभावा इत्यर्थः । अजनिष्ट—तमजातं समुत्पद्यतेति वाच्यम् । समुद्रस्य अवयवत्व-
पादोऽपि तस्याऽऽपराधमङ्गणे सप्तम्यन्तराऽपि तस्योत्पत्तिरुद्वाह्यता—‘मेधेऽप्यमेधः सप्तम्यन्तराऽपि
वत् ८८८” इति साहित्यदर्पणे ॥१॥

कृतऽभिपक्षं नृपरूपमादृशं, गिलीमुन्माली कुम्भमादृशं गुणगृशं ।
स्त्रियं समुद्रस्य मनाभवाऽमुच्यते मम रसावेशवशां दशां गता ॥२॥

अन्वयः—अभिपक्षे, इने, (तस्य) नृपरूपः कुम्भमादृशः तस्य रसावेशवशां दशां गता, स्त्रियं, समुद्रस्य कुम्भमादृशं गुणगृशं, गिलीमुन्माली, अमुच्यते ॥२॥

वृत्तिः—अभिपेके—राज्याभिपेके । कृते—विहिते । सतीति शेषः । मनोभवः—कन्दर्पः । नृपरूपभाटशः—नृपस्य भगवतो राज्ञः शान्तिनाथस्य रूपभेदे सौन्दर्यकान्ती नृपरूपभेदे ते पश्यन्तीति, नृपरूपभाटशस्तास्तथा । रूपशब्दपेक्षया भाशब्दस्याल्पाक्षरत्वेऽपि अभ्यर्हितत्वात् रूपशब्दस्यैव पूर्वनिपातः । समाम्—निखिलाम् । रसवेशवशाम्—शृङ्गारादिरसातिरेकाधीनाम् इत्यर्थः । दशाम्—अवस्थाम् । गताः—आप्ताः । स्त्रियः—नितम्बिनीः, रमणीरिति यावत् । समुद्दीश्य—लक्ष्यीकृत्य । कुसुमात्—पुष्पत्वजात्यवच्छिन्नात् । कुसुमलक्षणाद्गुणः सकाशादिति यावत् । गुणस्पृशः—मूर्वीस्पृशः । शिलीमुखालीः—बाणाली, भ्रमररूपबाणसमूहानिति यावत् । अमुचत्—अत्यजत् ॥२॥

**कुतूहलेऽस्मिन् जनराजिसङ्कुले, मिलच्चलाक्षीजनलक्षवीक्षणात् ।
स्वचापदुर्निर्गतमार्गणभ्रमाद्, न कस्य हास्याय भटा विलक्षिताः ॥३॥**

अन्वयः—जनराजिसङ्कुले, अस्मिन्, कुतूहले, मिलच्चलाक्षीजनलक्षवीक्षणात्, स्वचापदुर्निर्गतमार्गणभ्रमाद्, भटाः, कस्य, हास्याय, न, विलक्षिताः ॥३॥

वृत्तिः—जनराजिसङ्कुले—जनानां लोकानां राजि श्रेणी, समुदय इति यावत्, जनराजिः, तथा सङ्कुलम् व्याप्तम्, जनराजिसङ्कुलम् तस्मिंस्तथा । अस्मिन्—दिग्विजयप्रयुक्त्वाद्दशवार्पिकोत्सवाभिपेक्षया सन्वन्धिनीत्यर्थः । कुतूहले—कौतूहले । मिलच्चलाक्षीजनलक्षवीक्षणात्—चले चञ्चले अक्षिणी नयने यासां ताश्चलाक्ष्यस्ता एव जनो लोकश्चलाक्षीजन, तस्य लक्षम् चलाक्षीजनलक्षम्, मिलत् सगन्धमानत् च तत्—चलाक्षीजनलक्षम् मिलच्चलाक्षीजनलक्षम् तस्य वीक्षणम् अवलोकनम् मिलच्चलाक्षीजनलक्षवीक्षणम्, तस्मात्तथा । स्वचापदुर्निर्गतमार्गणभ्रमात्—स्वचापात् निजधनुषः दुर्निर्गताः निःसृताः स्वचापदुर्निर्गताः । ते च ते मार्गणा बाणाः, स्वचापदुर्निर्गतमार्गणास्तेषां भ्रमो भ्रान्तिः, स्वचापदुर्निर्गतमार्गणभ्रमस्तस्मात्तथा । भटाः—योधाः, वीरा इति यावत् । कस्य—किमात्मकस्य जनस्येत्यर्थः । हास्याय—हास्यहेतवे । न—नहि । विलक्षिताः—दृष्टाः । अपि तु सर्वस्यापीत्यर्थः । “दुर्निर्गतो हि बाणे ध्वनति लक्ष्यं च न स्पृशति तेन, धानुष्को लज्जते इति लोकस्वभावोक्त्या स्वभावोक्तिरलङ्कारः । स्वभावोक्तिस्तु हिम्भादेः स्वक्रियारूपवर्णनम्” इति काव्यप्रकाशकारो मम्मटः ॥ ३ ॥

**सुराङ्गनाः स्वामिगुणाङ्गनाटने, स्वरागभागात् कृतशूरपूरणे ।
निजप्रियां मौनरुचिं रतिं स्मरन्, स्मरः स्वनन्तीरवलोक्य लज्जितः ॥४॥**

अन्वयः—कृतशूरपूरणे, (सति) स्वरागभागात्, स्वामिगुणाङ्गनाटने, स्वनन्तीः, सुराङ्गनाः,

जिनेऽभिषिक्तेऽनुपदं तदञ्चने, समुच्चरच्चन्दनसारसौरभम् ।
वनं बभूवाऽऽगतदृग्गुणप्रम - सहस्रदेशेशकृतैर्महोत्सवैः ॥ ६ ॥

अन्वयः—जिने, अभिषिक्ते, (सति) आगतदृग्गुणप्रमसहस्रदेशेशकृतैः, महोत्सवैः, तदञ्चने, वनम्, अनुपदम्, समुच्चरच्चन्दनसारसौरभम्, वमूष ॥ ६ ॥

वृत्तिः—जिने—अर्हति, तीर्थकरे भगवति शान्तिनाथे इति यावत् । अभिषिक्ते—राजत्वसम्पादनजननाभिषेकमधिगते सतीत्यर्थः । आगतदृग्गुणप्रमसहस्रदेशेशकृतैः—“दृक्शब्देन द्वयम्, गुणशब्देन त्रयम्, अङ्कानां चामतो गतिः” इति कविसम्प्रादायत् समुपागतद्वात्रिंशत्सहस्रराजसम्पादितैरित्यर्थः । महोत्सवैः—महान्तोऽतिशयिताश्च त उत्सवा महामि उद्धर्पा इति यावत् महोत्सवास्तैस्तथा । तदञ्चने—तस्य भगवत शान्तिनाथस्य अञ्चनम् पूजनम्, तदञ्चनम् तस्मिंस्तथा । सतीति शेषः । वनम्—उद्यानकाननम् । अनुपदम्—त्वरितमेवेत्यर्थः । समुच्चरच्चन्दनसारसौरभम्—समुच्चरत् समुद्गच्छच्चन्दनवत् पटीरवत् सार श्रेष्ठं सौरभ यस्मादिति वा तथा । सारशब्देन घनसार कर्पूरो लक्षणया, श्रीखण्डयुक्तः सार इति वा । बभूव—अभवत् ॥ ६ ॥

विशुद्धमुक्ताभरणाद् गुणान्वितं, सदोन्नतं काममलीनताश्रयम् ।
स वारनारीकुचसञ्चितोपम, शमेन मेने प्रभुतापदं प्रभुः ॥ ७ ॥

अन्वयः—सः, प्रभुः, विशुद्धमुक्ताभरणात्, गुणान्वितम्, सदोन्नतम्, काममलीनताश्रयम्, वारनारीकुचसञ्चितोपमम्, प्रभुतापदम्, शमेन, मेने ॥ ७ ॥

वृत्तिः—सः—त्रिमुवनप्रसिद्धः । प्रभुः—स्वामी, ईशितेत्यर्थः । विशुद्धमुक्ताभरणात्—विशुद्धाऽतिनिर्मलाश्च ता मुक्ता मौक्तिकानि विशुद्धमुक्ता, तासामाभरणम्, अलङ्कारो, विशुद्धमुक्ताभरणम् तस्मात्तथा । गुणान्वितम्—गुणैः त्यागसत्त्वशौच्यादिभिरन्वितम् सम्बद्धम्, गुणान्वितम् । सदोन्नतम्—सदा सर्वदा उन्नतमुच्छ्रितम् सदोन्नतम् साहङ्कारमिति यावत् । काममलीनताश्रयम्—कामेन कन्दर्पेण, मलीनताश्रयम्—मालिन्यास्पदम् । चुचुके इयामत्वात् पक्षे—काम—स्मर, लोभो वा, तस्य मलीनताश्रयम् । यद्वा काममत्यर्थम्—मलीनताश्रयम् कापि न लीनम् चञ्चलमिति यावत् । वारनारीकुचसञ्चितोपमम्—वारनारी वेश्या, तस्या कुचौ स्तनौ वारनारीकुचौ ताभ्यां सञ्चिताऽर्जिता उपमा सादृश्येन तत्तथा । प्रभुतापदम्—प्रभुतायाः स्वामितायाः पदमास्पदम् प्रभुतास्पदम् तत्तथा । शमेन—शान्त्या । मेने—अवबुधो ॥ ७ ॥

यत् प्रिया सानुमतिक्रियोचिता, धृताऽमुना पीतरसानुगामिनी ।
पुरो निधायेति जनोऽत्र चक्रिणा, ददर्श मालूरफलं पचेत्त्रिमम् ॥ ८ ॥

अन्वयः—अमुना, चक्रिणा, पुरः, निधाय, यत्, सानुमति, कृतिता पीतरसानुगामिनी,
निधा क्रिया, दृष्टा इति, यत्, जन, पचेत्त्रिमम्, मालूरफलम्, ददर्श ॥ ८ ॥

वृत्तिः—अमुना—विमलरूपेण । चक्रिणा—चक्रवर्तिना सार्वभौमैस्त्वत् । पुरे—गमे । निधाय—
संस्थाप्य । यत्—यस्मात् मालूरफलादिनि बाधत् । सानुमति—साधु प्रसोऽस्त्यस्येति सानुमत्
पर्यवस्यतिस्त्वया 'लुः प्रस' सानुरक्षिबा' मित्वमरः । उचिता—योग्या । पीतरसानुगामिनी—पीत
आस्वारिचभावी रसा पीतरसस्तममुपमयति तच्छब्दा पीतरसानुगामिनी । विधा—दृष्टा ।
क्रिया—लोकार्थः । दृष्टा—अपकम्बिता आनिशेति बाधत् । 'पचे'—तु—विष्णो । सा—महिषा ।
कृतिता, मतिक्रिया—वृद्धिकायम् । राजा चर्चन—विवाहनादि दृष्टेति यद्वा प्रिया—भैमी
सानुमतिक्रिया—अनुमतिक्रिया कृतिता, पीतरसा—अनुभूतरसा अनुगामिनी—(धर्मो) इत्येवादि-
मनुसन्धेयम् । इति परमकारेण विधाप्य । जना—लोका । अत्र—एतद्व्ययम् । पचेत्त्रिमम्—यम् ।
मालूरफलम्—वित्त्वफलम् । ददर्श—दृष्ट्वाप्य अपकविति बाधत् ॥ ८ ॥

युवद्वयीषितनिमज्जनोषितं स्पलं वमूवोत्सवत् सरःसमम् ।

समुच्छलचुङ्गतखनीचिमि-मरुत्यमुक्ताम्बुकणाममौक्तिकै ॥ ९ ॥

अन्वयः—उत्सवत्, स्पलम् मरुत्यमुक्ताम्बुकणाममौक्तिकैः समुच्छलचुङ्गतखनीचिमि
सरःसमम् युवद्वयीषितनिमज्जनोषितम्, वमूव ॥ ९ ॥

वृत्तिः—उत्सवत्—यद्वा, पूषधर्मिण्यस्यार्थिकोत्सवारित्वया । स्पलम्—राजधानीरूपं
'स्वाम्य' । मरुत्यमुक्ताम्बुकणाममौक्तिकैः—अम्बुको यद्यप्य यथा केना अम्बुकाः मरुत्यमुक्ताः
बाहुमरिताय तेऽम्बुका मरुत्यमुक्ताम्बुकणारसद्वयानि वासद्वयानि मरुत्यमुक्ताम्बुकाभानि वापि
मौक्तिकादि ते मुखाभ्यानि येषु ते मरुत्यमुक्ताम्बुकणाममौक्तिकाः सत्वया । समुच्छलचुङ्गतखनी-
चिमिः—समुच्छलन् सन्ध्यागूर्णं गच्छन्त्याय ते चुङ्गतखा कमतोर्गैश्च समुच्छलचुङ्गतखनी
धीषणो मुखाणि समुच्छलचुङ्गतखनीचरतैस्तथा । सरःसमम्—कलसद्वयम् । युवद्वयीषितनिम-
ज्जनोषितम्—युवा वदप्य युववित्तवती च युवातो तयोर्द्वौ युवायो युवद्वयी, योर्द्वौ यस्या-
दिषतेऽप्यकारणे युवद्वयीषिते तयोर्भिवज्जम् मुहमम्, युवद्वयीषितानमज्जनम् तत्र इषितं योग्यम्

दुषद्वयीचित्तनिर्मलजनोचितम् । बभूव—अभवत् ॥ ९ ॥

जिनेशभीतस्मरपाणितः पतत्—प्रसूनशून्येतरगर्भगह्वरम् ।

वनं तदुच्चैर्भवनं सभावनं, दिशो दशामोदभरैरपूपुषत् ॥ १० ॥

अन्वयः—जिनेशभीतस्मरपाणितः, पतत्प्रसूनशून्येतरगर्भगह्वरम्, उच्चैर्भवनम्, सभावनम्, तत्, वनम्, आमोदभरैः, दश, दिशः, अपूपुषत् ॥ १० ॥

वृत्तिः—जिनेशभीतस्मरपाणितः—जिनेशेन भगवता शान्तिनाथेन, भीत—त्रस्तः प्राप्तसाध्वस इति यावत् । जिनेशभीतः, स चासौ स्मरः कन्दर्प, जिनेशभीतस्मरस्तस्य पाणिर्हस्तो जिनेशभीत-स्मरस्तस्मात्तथा । पतत्प्रसूनशून्येतरगर्भगह्वरम्—पतन्ति अधोदेशसयोगमाश्रयन्ति च तानि प्रसूनानि पुष्पाणि पतत्प्रसूनानि तैः शून्येतर पूर्णं गर्भगह्वर मध्यविलं यस्य तत्तथा । उच्चैर्भवनम्—उच्चैर्भवनानि साप्तभौमाष्टभौमानीति यावद्, भवनानि हर्म्याणि यस्मिंस्तत्तथा । सभावनम्—अवति रक्षति इत्यवनम् रक्षकम् नन्यादित्वादन. प्रत्ययः, सभायाः समितेलोकसमुदयस्येति यावदवनम् सभावनम् । “वर्णसाम्यमनुप्रासच्छेकवृत्तिगतो द्विधा । सोऽनेकस्य सकृत्पूर्व, एकस्याप्यसकृत् पर” इति मम्मटोपाध्यायकृतानुप्रासलक्षणे अनेकस्य सकृदावृत्तौ सत्यामेव छेकानुप्रासस्य सत्त्वप्रतिपादनादत्र ‘वने’ ति वर्णद्वयस्य सकृदावृत्तेरभावाच्छेकानुप्रासाभावेऽपि वृत्त्यनुप्रासोऽक्षत एनेति मन्तव्यम् । तद्—प्रसिद्धम् । वनम्—काननम् । आमोदभरैः—सौरभाविशयै । दश—दशत्वसख्याविशिष्टाः । दिशः—आशा, दिशा इति यावत् । अपूपुषत्—अपोपयत् ।

हरेण वैरे कविना व्यनीयत, सिसृक्षया तद्विजयैषिणाऽङ्गजः ।

स्मरेषुधीकृत्य धियाऽभयाधयाः, पदौ प्रभोराश्रय तज्जयश्रियः ॥ ११ ॥

अन्वयः—स्मरः, प्रभोः, पदौ, इषुधीकृत्य, धिया, अभयाधयाः, तज्जयश्रियः, आश्रय, (इति) हरेण, वैरे, (सति) तद्विजयैषिणा, कविना, सिसृक्षया, अङ्गज, व्यनीयत ॥ ११ ॥

वृत्तिः—स्मरः—स्मरन्त्यनेन जन प्रियतमानिति स्मर, काम तदामन्त्रणे हे स्मर । हे मन्मथ । (त्वम्) प्रभोः—ईशस्य भगवत शान्तिनाथस्येति यावत् । पदौ—चरणौ । इषुधीकृत्य—इषवो वाणा धीयन्तऽनयोरिति इषुधी तुणीगै, अनीषुधी इषुधी कृत्वा इषुधीकृत्य तुणीरीकृत्येति यावत् । धिया—बुद्ध्या । अभयाधयाः—अभयमासमन्ताद्भयन्तीत्यभयाधयाः । तज्जयश्रियः—तस्य शङ्करस्य जयश्रियो जयलभ्यस्तज्जयश्रियन्तास्तथा । आश्रय—समवलम्बस्व, प्राप्तुर्हीति यावत् । (इति—

इत्येवमकारेण । हरेण-सङ्घेन । वेरे-विहरे । (यति) तद्विजयविद्या-उत्सव स्मरत्वा विजयसङ्घिवच-
नमिच्छत्यभिप्रेतयति तद्विजयेषी, तेन तथा । “अजातेः शीले” ३।१।१२॥ इत्यनेन तच्छीले ‘मित्र’
प्रत्ययः । कविना-युक्तेन । सिसृक्षया-अगतो मित्राभिप्रेत्येत्यर्थः । अङ्गुष्ठः-अङ्गुलीराम्भ्याम्
इत्यङ्गव कामः कर्णं इति वाच्यम् । ध्वनीयम्-सिद्धिः, सिद्धिं प्रापित इति वाच्यम् ॥११॥

पुरीष पूर्वापणरत्नविभ्रतं प्रतीच्यभागस्थितमर्जुनान्वितम् ।

वणिगूमणिर्वीक्ष्य इतार्यशङ्कया स पाटलायां स्तवकं प्रकम्पित ॥१२॥

अन्वयः-सः वणिगवणिः, पुरि, पूर्वापणरत्नविभ्रतम्, इष, अङ्गु वान्वितम्, प्रतीच्यभागे
स्थितम् पाटलायां स्तवकम् वीक्ष्य, इतार्यशङ्कया प्रकम्पितः ॥१२॥

वृत्तिः-सः-प्रसिद्धः कम्पितमिदं नामवेव । वणिगूमणिः-वणिगु नैगमितेन मणिः श्रेष्ठः
वणिगूमणिः, वणिगुश्रेष्ठ इति वाच्यम्, मणिगुश्रेष्ठस्यापि रत्नपञ्चावतथा । पुरि-मगरे । पूर्वापणर-
त्नविभ्रतम्-पूर्वस्तिम् पूर्वभागे आपनो विपणिः पूर्वापणस्तत्र रत्नानि स्रजम् पूर्वापणरत्नानि
तैर्विभ्रतं प्रसिद्धिभ्रतम् पूर्वापणरत्नविभ्रतम् । इष-वचा । अङ्गुनान्वितम्-अङ्गुनापणरत्नपञ्चावतम् ।
प्रतीच्यभागे स्थितम्-पश्चिमदिगवस्थितम् । पाटलायाः-पटलवि वृक्षस्थं स्वीयचौरमेवेति पाटला
“चूरिकम्पि (क्या) ३४५ । इत्यङ्गः प्रत्ययः । तत्त्वास्तथा पाटलैत्यर्थः । ‘पाटलि पाटला’ इत्यपि
पि । स्तवकम्-गुच्छम् । वीक्ष्य-धमनकोचम् । प्रकम्पितः-चकितः ॥१२॥ -

मुनिद्रुम कोरकित सितद्युति-स्तदुत्सवेऽभ्यागतकामिनीमुखौ ।

स्फुरद्विमूषाङ्गमयूतसंमुखौ - वनेऽपि मेने सुमनामिरन्वहम् ॥१३॥

अन्वयः-सुमनोमि, स्फुरद्विमूषाङ्गमयूतसंमुखौः वने अपि तदुत्सवे, अभ्यागतकामिनीमुखौ,
सितद्युतिः सुविभ्रतः अन्वहम्, कोरकितः मेने ॥१३॥

वृत्तिः-सुमनोमि-सुष्ठु शोभनं यतोऽन्तःकरणं येषां ते सुमनस्तथैतथा । वैवीर्यद्विषैत्यर्थः ।
स्फुरद्विमूषाङ्गमयूतसंमुखौः-स्फुरन्ती विभ्रसन्ती वासो विमूषा विमूषणम् स्फुरद्विमूषा, शेष
अङ्गमयूषाः सरीरावयवकिरणाः स्फुरद्विमूषाङ्गमयूषास्तेषां सम्मुखानि अवितुष्टानि स्फुरद्विमूषाङ्ग-
मयूषाङ्गमुखानि विलासा । वने-कान्ते । अपि-अभ्यागतकामाभ्यागच्छम् । तदुत्सवं-पूर्वपरिवृतकार-
दारसमर्थिके महति । अभ्यागतकामिनीमुखौ-अभ्यागतः समानावाप्य तः कामिनी कामकोचम्,
अभ्यागतकामिनीस्तासां मुखाणि चक्षुषाणि, अभ्यागतकामिनीमुखाणि विलासा । सितद्युतिः-

सिताशुक्ला शुति कान्तिर्यस्य स सितशुति । मुनिद्रुमः-अगस्त्यवृष्टः । अन्वहम्-प्रत्यहम् । कोरकितः-
कोरकः कलिका सञ्जातोऽस्य कोरकित । सञ्जातकोरक इति यावत् । मेने-अवबुबुधे । ज्ञात इति
यावत् ॥ १३ ॥

उपायनैः श्याममणीगिरिर्जनैर्वनेऽमुनाऽमन्यत सिंहकासुतः ।

विलोक्य कान्तामिह राजमण्डलीं, स्वमार्गभेदानुगमात् सचेतसा ॥१४॥

अन्वयः:-इह, वन, कान्ताम्, राजमण्डलीम्, विलोक्य, स्वमार्गभेदानुगमात्, सचेतसा,
अमुना, जनैः, (विहितैः) उपायनैः, श्याममणीः, गिरिः, सिंहकासुतः, अमन्यत ॥१४॥

वृत्तिः:-इह-अस्मिन् । वने-कानने । कान्ताम्-मनोहराम् । राजमण्डलीम्-राज्ञां
नृपतीना मण्डली, राजमण्डली सा तथा । विलोक्य-प्रेक्ष्य । स्वमार्गभेदानुगमात्-स्वमार्गभेदस्य
निजपथविशेषस्य अनुगमोऽवबोधः स्वमार्गभेदानुगमस्तस्मात्तथा । सचेतसा-चेतसाऽन्तःकरणेन
बुद्धयेति यावत् । अमुना-सहितः सचेतास्तेन तथा । पण्डितेनेति यावत् । भगवता शान्तिनाथेन ।
जनैः-लोकैः । (विहितैः=कृतैः) उपायनैः- उपहारैः । श्याममणीः-श्यामः श्यामलो मणीरिव
रत्नमिव । श्याममणी । “उपमेय व्याघ्राद्यै साम्यानुक्तौ” ३ । १ । १०२ ॥ इत्यनेन समास अथवा ।
श्याममणीर्नीलकान्तमणिरिवेति, लुप्तोपमा । गिरिः-पर्वत । नीलगिरिरितियावत् । सिंहकासुतः-
सिंहिकायास्तदाख्यराहुजनन्याः सुत पुत्र सिंहिकासुतो राहुः । अमन्यत-साक्षाद्राहुरेवायमि-
त्यवाबुध्यत ॥ १४ ॥

वभौ तदा रात्रिपदेऽप्यहः सुकृन्महो द्विधाप्याहवर्नेहविर्भुजाम् ।

तमिस्रपक्षं त्रुटिकूटभक्षितं, तमेव धूमभ्रमतोऽपि दूरयत् ॥१५॥

अन्वयः:-तदा, रात्रिपदे, अपि, द्विधा, अपि, सुकृत्, महः, अहः, वभौ, (किंकुर्वत्)
हविर्भुजाम्, आहवर्नेः, त्रुटिकूटभक्षितम्, तमिस्रपक्षम्, तम्, धूमभ्रमतः, अपि, दूरयत् ॥१५॥

वृत्तिः:-तदा-तस्मिन्नवसरे । रात्रिपदे-रात्रेर्निशायाः पदम्-स्थानम् तस्मिन् रात्रिपदे । ‘अधुना
रात्रि’ इतिप्रतीतिविषयकालेऽपीति यावत् । अपि-सम्भावनायाम् । द्विधा-प्रकारद्वयेन । अपि-सम्भा-
वनायाम् । सुकृत्-सु-अतिशयेन करोति सम्पादयति कृत्यानि इति सुकृत् । मह-तेजःस्वरूपम् । अहः-
दिनम् । वभौ-शुशुभे । किंकुर्वदित्याकाङ्क्षायामाह- हविर्भुजाम्-हविराज्यादिकः सुब्जते इति

इविमुद्रोऽम्बस्तोषा तथा । आह्वनैः—आ सप्तोमादेव इत्यस्मि होमाः, आन्वमक्षेपः आह्वयमि
 तैला । अट्टिफुटमक्षितम् नाक्षत्रक्षेप मक्षितम् । समिस्तपक्षम्—आन्वकारयक्षम् । तम्—तवांमरम्,
 आन्वकाराविसयम् । एव—आन्वर्षे स च मङ्गले समुच्चयः । वृमभ्रमतः—वृमस्त एवमेतन्मत्त प्रयो
 आन्विर्भूमभ्रमस्तस्मात्तथा । अपिशब्दावग्यवपि । वृमत्—वृरीकृत् विमलपक्षिति वावत् ॥१५॥

नरक्षणे कुत्रचिदेव पुत्रिका-कदम्बकं विभ्रमभाविताम्बकम् ।

ददर्श लोकं स्वयमेव नर्तने, कलाकलापं किल वैधवं वमन् ॥१६॥

अन्वयः—स्वयम्, एव, नर्तने, वैधवम्, कलाकलापम् वमन्, किल, लोकं, नर्तने,
 कुत्रचित् एव (स्वयमेव) विभ्रमभाविताम्बकम्, पुत्रिकाकदम्बकम्, ददर्श ॥१६॥

वृत्तिः—स्वयम्—आत्मना । एव—अवधारणार्थकम्बकम् । नर्तने—नर्तने । वैधवम्—विधोरप्युक्त
 स्वार्य वैधवस्तं तथा । अच्युतसम्बन्धिमिति वावत् । कलाकलापम्—कलाकलापम् । वमन्—विमो-
 म्बस्तार्थ वैधवस्तं तथा । अच्युतसम्बन्धिमम् इति । कलाकलापम्—कलाकलापम् । इत्येवमर्थोऽनुसन्धेयः ।
 वमन्—वमिन् । किल—सम्बन्धनात् । लोकं—लोकः । नर्तने—न रक्ष्यं त्वत् वम वत् नरक्षकम्,
 निवेदार्थेन न-रक्ष्येन समानम् । वमिन्—वमिन् । कुत्रचित्—कुत्रचित् । एव—अवधारणार्थकम्बकम् ।
 स्वात्मविशेष इति वावत् । विभ्रमभाविताम्बकम्—विभ्रमेव याचिते संस्कारिते अम्बके कोचने एव
 वत् विभ्रमभाविताम्बकम् तत्तथा । पुत्रिकाकदम्बकम्—पुत्रिकाया (कम्बकाय) पुत्रिकायाम वा
 कदम्बकम् वमन् । पुत्रिकाकदम्बकम् तत्तथा । ददर्श—दृष्टवान् ॥१६॥

पाठान्तरम्—

अथ प्रवृत्ते स महे महाशय पणाङ्गनास्ता नररूपभारिणी ।

पुरप्रवेशे नटयन् ययौ स्वयं कलाकलापं किल वैधवं वमन् ॥१६॥

अन्वयः—अथ, स्वयम्, वैधवम्, कलाकलापम् वमन्, किल, ता महाशया, पुरप्रवेशे
 ययौ, महाशय (ययौ) वा, नररूपभारिणीः पणाङ्गनाः, नटयन्, ययौ ॥१६॥

वृत्तिः—अथ—आत्मना । स्वयम्—आत्मना । वैधवम्—अच्युतसम्बन्धिमम् । कलाकलापम्—
 कलाकलापम् । वमन्—वमिन् । किल—सम्बन्धनात् । महाशयः—महाशयः कलाया आत्मनोऽपि-

प्रयोऽयस्य । स महोदयः, महानुभाव इति यावत् । पुरप्रवेशे-नगरप्रवेशनसमय इत्यर्थः । महो-
दस्तेवे । महतीति मह इति व्युत्पत्त्याऽकारान्त महेशन्दस्यापि समुत्सववाचित्वदर्शनात् । प्रवृत्ते-
सञ्ज्ञातप्रारम्भे । (मति) ताः-प्रसिद्धा । नररूपधारिणीः-नरस्य पुंस्त्वविशिष्टस्य पुरुषस्य रूपमा-
कृतिनररूपम् तद्वदन्ति । तच्छीला नररूपधारिण्यः । तास्तथा । पणोद्भवाः-पणेन मूल्येन लभ्याः
पणलभ्यास्ताश्च ता अङ्गना प्रशस्तावयवविन्यासवत्यो रमण्य पणोद्भवा, "मयूरन्यसकेत्यादयः"
३।१।११६ ॥ इत्यनेन शाकपार्थिवदेराकृतिगणत्वान्मध्यमपदलोपी समास । नटयन्-नर्तयन् ।
ताभिर्नृत्यकारयन्निति यावत् । ययौ-जंगमः । गतवानिति यावत् ॥१६॥

पुरो हठात् क्षिप्ततुषारपाण्डुरच्छदावृत गोपुरमस्य चक्रिणः ।

प्रवेशयोगेऽप्यरुचत् सतीरणं, रणद्विपाश्वेन समं समन्ततः ॥१७॥

अन्वयः-अस्य, चक्रिणः, हठात्, पुरः, प्रवेशयोगे, क्षिप्ततुषारपाण्डुरच्छदावृतम्, सतीरणम्,
गोपुरम्, रणद्विपाश्वेन, समम्, समन्ततः, अपि, अरुचत् ॥१७॥

वृत्तिः-अस्य-पण्डितोक्तया प्रसिद्धस्येत्यर्थः । चक्रिणः-चक्र सन्त्यम् राष्ट्रं वाऽस्तीति
चक्रो चक्रवर्ती, सावर्भौम इति यावत्, तस्य तथा । हठात्-प्रसङ्गः । पुरः-गोपुरस्य । प्रवेशयोगे-
प्रवेशसम्बन्धः । क्षिप्ततुषारपाण्डुरच्छदावृतम्-क्षिप्तानि, प्रक्षिप्तानि, तुषारपाण्डुराणि च-क्षिप्ततुषारपा-
ण्डुराणि तानि च तानि छदानि दलानि, क्षिप्ततुषारपाण्डुरच्छदानि तैरावृतमाच्छादितम् तथा ।
सतीरणम्-तीरणेन बहिर्द्वारेण सहितम् सतीरणम् । गोपुरम्-पुरद्वारम् । रणद्विपाश्वेन-द्विपा-
हस्तिनक्षत्रं, अश्वस्तुरङ्गमाश्च द्विपाश्वम्, "प्राण्यङ्गत्वादिकवद्भावः" रणत्-शब्दायमानश्च तद्विपा-
श्वम् रणद्विपाश्वम् तेन तथा । समम्-सार्धम् । समन्ततः-चतुर्विधम् । अपि-सम्भावनायाम् ।
अरुचत्-अद्युतत् ॥१७॥

अवाकिरस्त-सुदृशोऽथ मौक्तिक-च्छदावृतेर्वीरुधि वद्विभ्रमाः ।

पदे पदे पौरगिरा जय प्रभो-ऽप्युदीरयन्त्यः प्रमदात् तदाशिषः ॥१८॥

अन्वयः-अथ, छदावृतेः, वीरुधि, वद्विभ्रमाः, तदा, प्रमदात्, पदे, पदे, जय प्रभो
(इति) पौरगिरा, आशिषः अपि, उदीरयन्त्यः, सुदृशः, तम्, मौक्तिकः, अवाकिरन् ॥१८॥
वृत्तिः-अथ-नगरप्रवेशान्तरम् । छदावृतेः-छदनसम्बन्ध्यावरणस्य सम्बन्धिन्यामिति
शेषः । वीरुधि-लतायाम् । वद्विभ्रमाः-कृतविशिष्टभ्रमाः, कृतपक्षिभ्रमणा-त् तदा-तस्मिन्

धर्मम् । प्रमदात्-निरतिष्ठपदवात् । पदे वदे-प्रतिपदम् । 'अप प्रयो' -इत्थं स्थामि । निवृत्त्य-
(इति प्रमुक्तमन्त्रिभिरव्यतिपादिकम्) । पौरमिरा-भारिकमारम्भा । आश्रितः-अज्ञातार्थम्,
सुमार्गधर्माभीषि वाचत् । उदीरयन्त्या-अपहरन्त्या । सुखम्-सुखं कोमले दृष्टौ मन्त्रे वाच-
तात्तया सुखवशा इति वाचत् । तस्य-अथवा प्रसिद्धम्, मगवात् स्मृतिवाच इति वाचत् । मौक्तिकै-
हृदयभक्तैः । अवाप्तिम्-अप्रापयत् ॥१८॥

क्षुण्णये जग्मुषि राजराजिभिर्विभाविभाक्षोदितरेणवो नृणाम् ।

मिथुनिमीलं ससृजुर्विलोकिता, न चक्षुरक्षुण्णसमक्षवीक्षणात् ॥१९॥

अन्वयः-राजराजिभिः, (तस्य) क्षुण्णये, क्षुण्णि, त्रिषोऽन्वयोदितरेणवो, विजयिभ्यः,
(तस्य) नृणाम्, ससृजुर्विलोकिताम्, चक्षुः, न, उदृष्ट्वा ॥१९॥

वृष्टिः-राजराजिभिः-राजाः अरण्यानाम्, वृष्टिर्वायुः अथवा श्वितानाम्, राजराज-अन्वये,
राजराजवत्तामित्यथा । (तस्य-स्य) क्षुण्णये-क्षुण्णं पर्व, क्षणानाम् अथवा अक्षुण्णम्
वर्तिष्यत्वा । क्षुण्णि-पञ्चमि । त्रिषोऽन्वयो मगवाति स्मृतिवाच इति वाचत् । इमाम्भोदितरेणवो-
इमम्-इतिवच्य अन्वा-सुखमस्य इममस्यम् । मान्दवत्वादेकवत्त्वात्, तेन वरिदा अन्वयोदितमि-
त्यन्वयवत्तामिदा, इमम्भोदितम् । वाच्यता देवयो वृक्षम्, वृष्टीकम् इति वाचत्, इमम्भोदितरेणवो ।
विलोकिताः-अवलोकिताम् दृष्ट्वा इति वाचत् । सत्य इति क्षेत्रम् । सुखात्-अरण्याम् 'सुखा' १।४।४८ ।
इति वा वीर्या । अक्षुण्णसमक्षवीक्षणात्-अक्षुण्णं वत्तात्वात्ता धर्मवत्त्वं अथवा अक्षुण्णं वीक्ष्यम्
वलोकिताम् अक्षुण्णसमक्षवीक्ष्यम्भवात्ता । मिथुनिमीलम्-अन्वयेवत्तात्तात्ता । चक्षुः-अक्षुः । न-
नहि । सुसृजुः-सृजु ॥१९॥

पुरन्दरेणापि समीयुषा सुरैः प्रतिष्ठितास्तुष्टिपरेण वृष्टिभिः ।

स्वकेतनेश्छादयता प्रणेमुषा, नभस्वतस्तं कुसुमेषु केलय ॥२०॥

अन्वयः-सुरैः, वृष्टिपरेण स्वकेतने, वृष्टिभिः, वत्, छादयता अन्वयेण, समीयुषा,
पुरन्दरेण, अपि कुसुमेषु, नभस्वतः, केलयः, विलोकिता ॥२०॥

वृष्टिः-सुरैः-देवैः । तुष्टिपरेण-वृष्टिः अक्षुष्टिः परा भेदा वत्ता अक्षुष्टिपरेण वत्ता
वत्ता भेदादित्यन्वयो-वरे अक्षुष्टिः वत्ता भेदा इति वैदिकी । स्वकेतनैः-विजयिभ्यः । वृष्टिभिः-वर्तने ।
सृजु-प्रसिद्धं, अपवात् स्मृतिवाचक इति वाचत् । क्षुण्णवत्ता-अक्षुण्णवत्ता, अक्षुण्णवत्ता-
वत्ता । समीयुषा-अक्षुण्णवत्तावत्ता इति वाचत् । पुरन्दरेण-अन्वये । अपि-अक्षुष्टिः । कुसुमेषु-

पुष्पेषु । नमस्वतः—पवनस्य । केलयः—क्रीडाः, विलसनानि इति यावत् । प्रतिष्ठता—प्रतिष्ठा नीताः ॥२०॥

गता यदुत्सङ्गतले विशालतां, तनूजपौत्रानुजपुत्रतत्सुताः ।
अलङ्कृताश्चेभकृताधिरोहणाः, पुरस्सरा रेजुरदःप्रसत्तये ॥२१॥

अन्वयः—यदुत्सङ्गतले, तनूजपौत्रानुजपुत्रतत्सुताः, विशालताम्, गताः, अलङ्कृताः, च, इभ-
कृताधिरोहणाः, (ते) पुरस्सराः, (सन्तः) अदः प्रसत्तये, रेजुः ॥२१॥

वृत्तिः—यदुत्सङ्गतले—यस्य भगवत शान्तिनाथस्य उत्सङ्गं क्रोडो यदुत्सङ्गतस्य तलम्-
अधोभागो यदुत्सङ्गततलम्, तस्मिँस्तथा । तनूजपौत्रानुजपुत्रतत्सुताः—तनूजाः—पुत्राश्च, पौत्रा नप्तारश्च
अनुजपुत्रा भ्रातृसुताश्च तत्सुता भ्रातृपुत्रपुत्राश्चेत्येतेषामितरेतरयोगद्वन्द्वसमासे तनूजपुत्रानुजपुत्रत-
त्सुताः । विशालताम्—वृद्धिम्, अवस्थाधिकतामिति यावत् । गताः—प्राप्ता । अलङ्कृताः—विभूषणवि-
भूषिता । च—पुनः । इभकृताधिरोहणाः—इभेषु गजेषु कृत विहितमारोहणमधिरोहणं यैस्ते, इभकृता-
धिरोहणा, गजारूढा इति यावत् । (ते—तनूजपुत्रानुजपुत्रतत्सुता) पुरस्सराः—अप्रसरा । सन्त इति
शेषः । अदःप्रसत्तये—अमुष्य, भगवत शान्तिनाथस्य, प्रसत्तिं प्रसन्नता, अदःप्रसत्तिस्तस्यै तथा ।
रेजुः—दिदोषिरे, शुशुभिरे इति यावत् ॥२१॥

नमन्ति नूनं विनयेन मेदिनीं, द्रुमाः शिरोभिः फलगौरवेण ताम् ।

नृपोऽप्यतोऽन्तःपुरमाप्य तां नतो—ऽचिरात् सवित्रीमचिरां चिरागतः ॥२२॥

अन्वयः—द्रुमाः, फलगौरवेण, विनयेन, ताम्, मेदिनीम्, नूनम्, शिरोभिः, नमन्ति, अतः,
नृपः, अपि, अन्तःपुरम्, आप्य, चिरागतः, (सन्) अचिरात्, सवित्रीम्, (ताम्) अचिराम्,
नतः ॥२२॥

वृत्तिः—द्रुमाः—वृक्षाः । फलगौरवेण—फलैः प्रसवै गौरवम्—गुरुता, भारातिशय इति यावत्,
फलगौरवम् तेन तथा । विनयेन—नम्रतया । ताम्—प्रसिद्धाम् । मेदिनीम्—पृथिवीम् । नूनं—निश्चयेन ।
शिरोभिः—मस्तकै । नमन्ति—प्रणमन्ति, नम्रीभवन्तीति यावत् । अतः—अस्माद्धेतो अचेतनानां
वृक्षादीनामपि विनयभावेन निजजननीप्रणामदर्शनात्, चेतनेन, न पुनश्चेतनेनैव प्रत्युत उत्तमोत्तम-
प्रकृतिकेन मया किं कथमाचरणीयमिति विचारणाद्धेतोर्वा (असौ=विप्रकृष्टवर्ती) नृपः—नृन् जनान्,
याति रक्षतीति नृपो—राजा, भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । अपि—सम्भावनायाम् । अन्तःपुरम्—

अवरोपम् । आप्य-भाष्य । “अन्तःपुरमात्मनः” इति यावत् । विरागता-वीर्यकायमात्मनः विराग-
करो मयन समागत इति यावत् । अविरात्-इति । सवित्रीम्-समुत्पादिकम् । अवर्धामित्यर्थः ।
ताम् कोपविज्रवाविति यावत् । अविराम्-सदाकालम् निवृत्तावरोपम् । नृत्त-प्रणतः । इति ॥

ब्रह्मसूत्रितं तु-“नृपोऽप्यतोऽन्तरा पुरमाप्य हो मता” इति पाठानु प्रामाणिकः प्रमाणे नृत्त-
रत्नकम् । नान्यद्वदितम् । ब्रह्मविशिष्टस्य नृत्तकम् । नृत्तकम् । “यन्मया ब्रह्मणेऽन्तःपुरमात्मनः”
१ । ३ । ४६ ॥ इत्यनेन मित्युक्तोपविषयान् । प्रतीतिर्येषा । १२३ ॥

**सलाजरा नभवमोक्तिकोक्तिका-शिषा प्रमारेरवराधसङ्गताम् ।
कथं न धात्रीमतिमात्रनामिते स नाभ्यनन्दद् विभवैः सनाऽमिते ॥२३॥**

अन्वयः-सलाजरा नभवमोक्तिकोक्तिका-शिषाम् । प्रमारेः, अवराधसङ्गताम्, धात्रीम्, अविम-
वापितैः सना, अमितैः, विभवैः, सना कथम्, न अभ्यनन्दद् ॥२३॥

इति-सलाजरा नभवमोक्तिकोक्तिका-शिषाम्-नयानि-मूलानि च तानि मोक्तिकानि हुक्का-
कथानि, नभवमोक्तिकानि राजसिंह शोभमानानि च तानि नयमोक्तिकानि, राजनयमोक्तिकानि, कावे-
राचारकावेलायुधविशेषैः सहितानि सङ्गानि, सलाजराणि च तानि राजनयमोक्तिकानि सङ्ग-
नयमोक्तिकानि तानि च मोक्तिकाभिषेक वाचिकमुपार्जनानि च सलाजरा नभवमोक्तिकोक्तिका-
मित्रत्वासाधना । प्रमारेः-प्रसारणानि, प्रसारणमैत्यथा प्रतिपादनैरित्ययम् । अवरोधनङ्गताम्-
अवरोधेऽन्तःपुरे सङ्गता सन्निविष्टाऽवरोधसङ्गता, तन्मया । धात्रीम्-अनन्तम्-अन्तरिमिति यावत् ।
अविमवात्रनामितैः-अविमवात्रयतिष्ठन्नेन नाशिता नशिता नैवे अविमवात्रनामितस्तैस्तथा । सना-अवरा-
धना सनाऽमितं सङ्गम् इति हैम् । अमितैः-अपरिमितैः इत्यथा परिच्छेदमुद्गम्यैति यावत् ।
विभवैः-येभ्यश्चैः, सम्पत्तिमिरिति यावत् । सना-सदा । कथम्-कथं । न भवति । न भवति । न भवति । न भवति । न भवति ।
वा “निबो हित् (अथा ८५४) इति च । न, नैव, स, स । अक्षिप्तमोति चोरोऽनुत्तमम् ।
कथम्-कथं प्रकारेण । न-नहि । अस्य नन्दत्-अन्तर्भावितमिष्यतेत्याह-अभ्यनन्दत् इति ।
अत्र “कथा-मित्रमैह विभवैः सनापितैः” इति पाठः साधीत्याह । प्रविषातीति सुधीमित्रे-
वम् ॥२३॥

**समाजनाधीननिनीनचेतसः समाजनान् वीक्ष्य विशेषतः-स्त्रिधा ।
ययार्हमानेन समं विसर्जने, स वन्दमानानभिनन्दति स्म तान् ॥२४॥**

अन्वयः-समाजनाधीननिनीनचेतसः, समाजनान्, वीक्ष्य, विशेषतः, स्त्रिधा, ययार्हमानेन, समं, विसर्जने, स, वन्दमानानभिनन्दति स्म तान्, ॥२४॥

त्रिधा, विसर्जनैः, तान्, वन्दमानान्, अभिनन्दति, स्म ॥२४॥

वृत्तिः—सभाजनानीननिलीनचेतसः—अधीनमायत्तश्च तन्त्रिलीन सलभनम् अधीननिलीनम् । सभाजनेषु-पारिषदेषु, अधीननिलीनम् चेतो मानसं येषाम्, अथवा सभाजनेषु-अधीनं निलीनश्च चेतो येषाम् ते सभाजनानीननिलीनचेतसस्तथा । सभाजनान्—सभ्यान्, सामाजिकानिति यावत् । विशेषतः—विशेषरूपेण । वीक्ष्य—समवलोक्य । नः—भगवानहं शान्तिनाथ इति यावत् । यथार्हमानेन-यथायोग्यसम्मानेन । त्रिधा—प्रकारत्रयेण । कायिकवाचिकमानसिकात्मिकैरिति यावत् । विसर्जनैः—त्यागं दीनानुद्दिश्य कायिकवाचिकमानसिकययोचितसम्मानपुरस्सरं धनादिप्रतिपादनैरिति यावत् । तान्—प्रसिद्धान्-वनजपुत्रानुजतत्सुतादीनिति यावत् । वन्दमानान्—वन्दनशीलान् वन्दनां वक्तुकामान् । विद्वद्बन्धान् इति यावत् । अभिनन्दति स्म—अभ्यनन्दत् ॥२४॥

नृपाय तस्मै हिमितं वनानिलैः—स्तपेऽपि धाराधरयन्त्रवेश्मनि ।

ययावहोरात्रकदम्बकं सुखं, स्वराजधान्यां सततोदयोन्मुखम् ॥२५॥

अन्वयः—तस्मै, नृपाय, तपे, अपि, धाराधरयन्त्रवेश्मनि, वनानिलैः, हिमितम्, सततोदयोन्मुखम्, अहोरात्रकदम्बकम्, सुखम्, त्वं, राजधान्याम्, ययौ ॥२५॥

वृत्तिः—तस्मै—पञ्चमचक्रवर्तित्वेन पोशहतीर्थकरत्वेन च, भुवनत्रयप्रसिद्धाय । नृपाय—राज्ञे, शान्तिनाथायेति यावत् । तपे—प्रीप्सुता । अपि—सम्भवनायाम् । धाराधरयन्त्रवेश्मनि—धाराया जलप्रपातस्य, धरो-धर्तो, धाराधरः स चासौ यन्त्र साधनविशेष, धाराधरयन्त्रस्तस्य वेश्म निकेतनम्, धाराधरयन्त्रवेश्म तस्मिंस्तथा । वनानिलैः—वनस्य काननस्य अनिला पवना वनानिलास्तस्तथा । हिमितम्—हिमं शीतं सञ्ज्ञातमस्य हिमितम्, “तदस्य सञ्ज्ञातं तारकादिभ्य इतः” ७ । ११३८ ॥ इत्यनेन ‘इतः’ प्रत्ययः । सततोदयोन्मुखम्—उदयाय अभ्युदयाय उन्मुखम् उत्कण्ठितम् । उदयोन्मुखम्, सतत—सर्वदा उदयोन्मुखम्, सततोदयोन्मुखम् । अहोरात्रकदम्बकम्—अहानि—दिनानि च रात्रयो निशाश्च अहोरात्रास्तेषां कदम्बकम् समूहम् अहोरात्रकदम्बकम् । सुखम्—अनायासेन, आनन्दपूर्वकं यथास्यात्तथा । स्वराजधान्याम्—धीयन्तेऽस्यामिति धानी, राज्ञो धानी राजधानी, प्रधाननगरम्, स्वस्य सा तस्यां तथा । ययौ—जगाम, अगच्छत्, गतम्—व्यतीतमिति यावत् ॥२५॥

असौरभेऽप्यत्र ससौरभीभवत्, सुधीकृतं पुष्परसैरहर्महः ।

असौ ससौख्यं समये शुचेरपि, विभासमानो मनसाऽप्यमन्यत ॥२६॥

यथेष्टकार्यस्य स सर्जनाज्जने, सनिर्भरं निर्भयसंकथे पथे ।
सदैव राजा प्रिययोगिनेऽङ्गिने, वियोगिनेऽदत्त न कौमुदीमुदः ॥२८॥

अन्वयः—जने, यथेष्टकार्यस्य, सर्जनात्, सदा, एव, निर्भयसंकथे, पथे, सनिर्भरम्, (स्थितः) सः, राजा, प्रिययोगिने, (च) वियोगिने, अङ्गिने, कौमुदीमुदः, न, अदत्त ॥२८॥

वृत्तिः—जने—लोके, प्रजायामिति यावत् । यथेष्टकार्यस्य—यथाभिलषितकर्मणः । प्रजाभिलाषोचितकार्यस्येति यावत् । सर्जनात्—सम्पादनात् । सदैव—सर्वदा खलु । निर्भयसंकथे—निर्भय भयरहितम् यथास्यात्तथा संकथा सम्यगालापः गोष्ठी वा यत्र स निर्भयसंकथस्तस्मिंस्तथा । पथे—मार्गे । सनिर्भरम्—सातिशय यथास्यात्तथा । स्थित इति शेषः । सः—प्रसिद्धश्चक्रितया षोडशतीर्थकृत्या वा । राजा—चन्द्र इव राजा नृपः, भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । प्रिययोगिने—प्रियेण हृद्येन जनेन योगः समन्वयः प्रिययोगः सोऽस्त्यस्येति प्रिययोगी तस्मै तथा । (च—पुनः) वियोगिने—विरहिणे विप्रयुक्तायेति यावत् । अङ्गिने—प्राणिने जनायेति यावत् । कौमुदीमुदः—कौमुदीप्रयुक्ताश्चन्द्रिकाप्रयोज्या मुद आनन्दविशेषः कौमुदीमुदः, “मयूरव्यसकेत्यादयः” ३।१।११६॥ इत्यनेन शाकपाथिवादेराकृतिगणत्वान्मध्यमपदलोपी तत्पुरुषसमासः, तास्तथा । न—नहि । अदत्त—दत्तवान् । नवः कार्कश्यकत्वाद्दत्तवानेवेति भावः । राजेव राजा भगवान् शान्तिनाथः प्रिययोगिने वियोगिने चापि कौमुदीमुदमदत्तेति, चन्द्रस्य वियोगिसन्तापकत्वात् उपमानचन्द्रापेक्षयोपमेये नृपे उपमाननददायकत्वात्मकाऽऽधिष्यवर्णनाद् व्यतिरेकालङ्कारः । “उपमानाद्यदन्यस्य व्यतिरेकः स एव स” इति काव्यप्रकाशकारो मम्मटः ॥२८॥

अयोगभाजोऽपि नृपस्य पश्यता, यथेष्टदानं स्वजनेन मन्त्रणे ।
कृतेऽफलत् कामनया द्युरन्तवत्, स्वसिद्धिदे स्वामिनि नाद्भुताय तत् ॥२९॥

अन्वयः—अयोगभाजः, अपि, नृपस्य, यथेष्टदानम्, पश्यता, स्वजनेन, कामनया, मन्त्रणे, कृते, (सति) तत्, स्वसिद्धिदे, स्वामिनि, अद्भुताय, न, अफलत् ॥२९॥

वृत्तिः—अयोगभाजः—न योगं प्रियतमासंयोगं भजतीत्ययोगमाक् तस्य तथा । अपि—सम्भावनायाम् । नृपस्य—राज्ञः, शान्तिनाथस्येति यावत् । यथेष्टदानम्—यथेष्ट पर्याप्तं निष्काममिति यावत् । दानम्—दीनेभ्यो वितरणम्, यथेष्टदानम् तत्तथा । पश्यता—अवलोकयता । स्वजनेन—आत्मीयपुरुषेण । कामनया—इच्छया, अभिलाषेणेति यावत् । मन्त्रणे—विचारणे । कृते—विहिते । (सति) तत्—मन्त्रणम् । स्वसिद्धिदे—स्वस्य धनस्य सिद्धिर्निष्पत्तिः स्वसिद्धिस्ता ददातीति स्वसि-

द्विपलमिर्मर्षपा । द्विपलमि-प्रमो । अत्रुत्तमि-वाच्यपाय । न-वहिः । अत्रुत्तमि-वाच्यपाय ।
अत्रुत्तमि वाच्यपाय । अत्रुत्तमि वाच्यपाय । अत्रुत्तमि वाच्यपाय । अत्रुत्तमि वाच्यपाय ।

कषिज्जलक्रीडनकऽपि मृगज-स्तदव साक्षादमृताशुमाननम् ।

निरीक्ष्य युक्ताम्बुजशङ्खाञ्जला उपेयुषा राजमरालमण्डल ॥३०॥

अन्वय — कश्चिद्, किंवा किञ्चिद् अति मृदुवा नाशाय, अत्युत्तम, - २५, २६ वाचनम्,
विरीज्य भस्मा, शक्यमपि गच्छी युक्तमुत्तमम्, अपुत्री ३३ ३ १३३ १ — १

[illegible]

अत्रिचत्वारिंशो मतिशालिमालयो—पक्षीणितस्तत्त्ववर्णनैपुणे गुणे ।

पिकल, रापाकणवन्मुपा मुहु, कृताऽप्यवत्ता विफला यथाऽभवत् ॥३१॥

[illegible][illegible]

दिदक्षया चन्द्रमसो वनेऽर्हता, न्यपेध्यतेशेन पिकस्वरोऽमुना ।
यतो मृगाङ्गत्वसुहृद्विधौ रिपुः, कुहूरुताहूयत चन्द्रवैरिणी ॥३२॥

अन्वयः—वने, ईशेन, अमुना, अर्हता, चन्द्रमसः, दिदक्षया, पिकस्वरः, न्यपेध्यत, यतः,
मृगाङ्गत्वसुहृद्विधौ, रिपुः, चन्द्रवैरिणी, कुहूरुता, आहूयत ॥३२॥

वृत्तिः—वने—कानने । ईशेन—प्रमुणा । अमुना—विप्रकृष्टेन । अर्हता—तीर्थकृता, पञ्चमचक्र-
वर्तिना भगवता शान्तिनाथेनेति यावत् । चन्द्रमसः—चन्द्रस्य । दिदक्षया—दृष्टुमिच्छा दिदक्षा तथा
तथा, दर्शनाभिलाषेनेति यावत् । पिकस्वरः—पिबति चूतरसमिति पिक कोकिलः, “पापुलि”
(ज्णा० ४१) इति ‘किदिक्’ प्रत्यय । अपि कायतीति वा पिक घृणोदरादित्वात्, तस्य स्वर’ शब्द-
विशेष पिकस्वर’ । न्यपेध्यत—निपेधित, निवारित इति यावत् । यतः—यस्माद्धेतो । मृगाङ्गत्व-
सुहृद्विधौ—मृगो-हरिणोऽङ्गश्चिह्न लाञ्छन इति यावत्, यस्य स मृगाङ्गश्चन्द्र तीर्थकृदपीत्यत,
मृगाङ्गत्वेन सुहृत् मित्रम् मृगाङ्गत्वसुहृत् स चासौ विधुश्चन्द्रो मृगाङ्गत्वसुहृद्विधुस्तस्मिंस्तथा ।
रिपुः—शत्रुः । चन्द्रवैरिणी—अमावास्या । कुहूरुता—कुहू कुहू’ इति रुत् शब्दो यस्य तेन तथा,
पिकेन । आहूयत—आह्वास्यते, आकारयिष्यते अन्वयानुपपत्त्या तात्पर्यानुपपत्त्या वा लक्षणया
भूतकालिकप्रत्ययस्यापि भविष्यत्कालार्थबोधकत्वात्तदभिप्रायेणैव भविष्यत्कालिकप्रयोगस्योपादान
न्याय्यमिति एवोदृङ्कित ॥३२॥

अशोकमर्थान्वितनामताशया, स्वकानने त निदधे स तन्मये ।
अनुक्रमेणाभ्युचिते ह्यनुक्रमात्, स केवले बोधबले यतोऽनुगः ॥३३॥

अन्वयः—सः, तन्मये, स्वकानने, अर्थान्वितनामताशया, तम्, अशोकम्, निदधे, हि, यतः,
सः, अनुक्रमेण, अभ्युचिते, क्रमात्, अनु, केवले, बोधबले, अनुगः ॥३३॥

वृत्तिः—सः—चक्रित्वादिना प्रसिद्धो भगवाञ्छान्तिनाथ । तन्मये—सोऽशोकः प्रचुरोऽस्मि-
न्निति तन्मयम् तस्मिस्तथा । स्वकानने—स्वीयवने । अर्थान्वितनामताशया—अर्थान्वितमन्वर्थं
नामाभिधान यस्य सोऽर्थान्वितनामा, तस्य भावोऽर्थान्वितनामता, तस्य आशा अर्थान्वितनामताशा,
तथा तथा । तम्—अर्थान्वितनामानम् । अशोकम्—फट्फेलम् । निदधे—स्थापितवान् । हि—निश्चयेन ।
यतः—यस्माद्धेतो । सः—भगवान् शान्तिनाथ । अनुक्रमेण—परिपाठ्या । अभ्युचिते—उपचयमापन्ने,
समभ्युचिते इति यावत् । क्रमात्—आचारात् । अनु—पश्चात् । केवले—केवलात्मके । बोधबले—

कालस्ये । अनुसू-अनु पद्यत् गच्छतीत्यनु अनुगामीत्यर्थः । केचकालावाप्यन्यतरमहोको
सचवाङ्मया भवतीति भावः ॥३३॥

पुरारिरूपेऽस्य पुरारिरूपिणा गताञ्जु शरण्यं गृहशोचिनाऽध्वगान् ।
चकार चक्री विषये प्रतिष्ठिता-नशस्यवात्सल्यमतिर्महत्पहो ! ॥३४॥

अन्वयः—पुरा, पुरारिरूपे, (अस्मिन्) अस्म, अरिरूपिणा, शरण्यम्, गताञ्जु, गृहशोचिना,
अध्वगान्, चक्री, विषये, प्रतिष्ठिता, चकार, अहो ! महति, अशस्यवात्सल्यमतिः ॥३४॥

वृत्तिः—पुरा—पूर्वम् विगृह्यविवाहमवाप्तकाले । पुरारिरूपे—आरम्भकाले । (अस्मिन् अय-
मस्मिन्नामने) आरम्भमयसमये समाक्रमणीयराजनगरप्रभृत्यस्य अस्मिन्निर्दिष्टादात् । अस्य—अयमयस
स्मन्निवात्यस्य । अरिरूपिणा—अनुसूताय प्रतिपद्यमान इति वाच्यत् । शरण्यम्—शरणे रक्षणे सद्यः
शरण्यस्तन्वदा । गताञ्जु—गताया । गृहशोचिना—शोचनीयानां 'गृहा दारेषु सद्यसि' इत्यनेकार्थः । 'च
गृहं गृहमित्याहु-गृहिणी गृहमुच्यते' इत्यभिपुच्छेच्छेत् । अध्वगान्—अध्वानं पन्थानं गच्छन्तीत्यध्वगाः
पथिकास्तौत्तवा । "गान्धो गमः अहो च" ५११११॥ इत्यनेन 'ह' प्रत्यया । चक्री—चक्रवर्ती
परायाम् स्मन्निवाका । विषये—देशे भोगेषां । प्रतिष्ठितान्—समापयितुमृच्छात् प्रदत्तानिति
वाच्यत् । चकार—कृतवात् । अहो !—आश्चर्यम् । महति—महत्पहोने । अशस्यवात्सल्यमतिः—
सत्यं सद्यः च सत्यमस्त्ययम् अमरमच्छेदितेति वाच्यत्, अशस्यञ्च वात्सल्यञ्च अस्त्ययस्यैव तावत्
सहिता मतिर्बुद्धितया ॥३५॥

अमन्यतावन्तमिषेय पक्ष्मे स्वरागयुक्ते सुरसाल्मज्जिन ।

हित गिरन्तं भ्रिजगद्गुरुं जना जिनं विमुक्तं प्रमुशोमया भयात् ॥३५॥

अन्वयः—अमुशोमया भयात् विमुक्तः, एतः पक्षः, हितम्, गिरन्तम्, भ्रिजगद्गुरुम्, ए
रागयुक्तेः पक्षो, अतिशयः, अमन्यम्, सुरसाल्मज्जि इव, अमन्यम् ॥३५॥

वृत्तिः—प्रमुशोमया—अक्षरैश्च भवतीति प्रमुशोमया । "अ-स-स्यर्च विवाह मुषो ह" ५१२८॥
इत्यनेन 'ह' प्रत्यया । एतः शोभा पक्षिणः प्रमुशोमा । तथा तथा । भयात्—अयमतिशयः । विमुक्तः—विद्विज्ज ।
भीषणपक्ष इत्यर्थः, मिथ्याज्ञानअन्यथासमादाहिते सति भीषितं तत्त्वमित्यनुसन्धेयम् । भयात्—अयम्
मिथ्याज्ञानअन्यथासमादाहितः कश्चिदित्यर्थः । जना-लोकः । हितम्—हितं कल्याणमत्यसिद्धिमिति हितम्
वचनमित्यर्थः । गिरन्तम्—उच्चारणम् । भ्रिजगद्गुरुम्—अथानां जगतां मुचनानां ध्यादादभिजगत्

तस्य गुरुराचार्यः महान् वा त्रिजगद्गुरुस्तन्तथा । स्वरागयुक्तैः-स्वीयानुरागसवलितैः । पद्मवैः-
वचनविस्तरैः । सुरसालपक्षे च लोहितैः किसलयैरिति बोध्यम् । अवन्तम्-रक्षयन्तम् । सुरसालः-
देवपादपम्, कल्पवृक्षमिति यावत् । इव-यथा । अमन्यत-अवाबुध्यत ॥ ३५ ॥

स्वतः प्रशान्त शतशो मृगीदृशां, निशान्तमाप्तं द्विविधं क्षमाधनम् ।

स्वरूपनिष्ठ वशमातेनिष्ठ न, प्रतीष्टकामज्वलदस्त्रजालकम् ॥ ३६ ॥

अन्वयः-प्रतीष्टकामज्वलदस्त्रजालकम्, शतशः, मृगीदृशाम्, निशान्तम्, स्वतः, प्रशान्तम्,
आप्तम्, द्विविधम्, क्षमाधनम्, (अत एव) स्वरूपनिष्ठम्, (तम्) वशम्, न, आतेनिष्ठ ॥ ३६ ॥

वृत्तिः-प्रतीष्टकामज्वलदस्त्रजालकम्-ज्वलत् आरक्तञ्च तत् अस्त्रजालकमस्त्रसमूहो ज्वल-
दस्त्रजालकम्, कामस्य-मदनस्य ज्वलदस्त्रजालकम्, कामज्वलदस्त्रजालकम्, प्रतीष्टमङ्गीकृतञ्च
तत् कामज्वलदस्त्रजालकम्, तथा । शतशः-शतपदस्यानेकपरत्वाद्वहुशः । मृगीदृशाम्-हरिणलोच-
नानाम् । निशान्तम्-गृहम् । अपीति शेषः । स्वतः-सम्बद्धत्वात्स्वयमेव, न गुरुपदेशतः । प्रशान्तम्-
कामादिनिवृत्तम् । आप्तम्-यथाश्रयकारम् । आप्तो नामानुभवेन वस्तुतत्त्वस्य कात्स्न्येन निश्चयवान्
रागादिवशादपि नान्यथावादीति चरके पतञ्जलिः । द्विविधम्-द्विप्रकारम् । क्षमाधनम्-क्षमा-
पृथिवी, धन-सम्बन्धिर्यस्य स क्षमाधनो राजा, क्षमा क्षान्तिस्त्वितिक्षा धन यस्य स क्षमाधन शमी
तन्तथा, राजान शमिनं वेति भावः । (अत एव) स्वरूपनिष्ठम्-आत्मसत्थम् । (तम्-भगवन्त
शान्तिनाथम्) वशम्-आयत्तम्, स्वाधीनमिति यावत् । न-नहि । आतेनिष्ठ-व्यधात्, अकार्षीदिति
यावत् ॥ ३६ ॥

विलासवापीतटवीचिवादना-दनाविशन्मानसमेनमेनसि ।

रसेन लीलासु मनस्विनीजन-श्चकार नोद्भूतविकारकारणम् ॥ ३७ ॥

अन्वयः-मनस्विनीजनः, एनसि, अनाविशन्मानसम्, एनम्, विलासवापीतटवीचिवादानात्,
रसेन, लीलासु, उद्भूतविकारकारणम्, न, चकार ॥ ३७ ॥

वृत्तिः-मनस्विनीजनः-प्रशस्त मनोऽन्तःकरणम् अस्यस्या इति मनस्विनी स एव जनो
लोकः मनस्विनीजनः । एनसि-पाप्मनि दुष्कृते इति यावत् । अनाविशन्मानसम्-अनाविशत् प्रवेश-
मलभमान मानस-हृदय मन इति यावत् यस्य सोऽनाविशन्मानसस्तन्तथा । एनम्-भगवन्त शान्ति-
नाथम् । विलासवापीतटवीचिवादानात्-विलासार्थं केलिकलापार्थं वापीः दीर्घिकाः विलासवापी

उत्पास्यत् वीरम् विद्यासवासीवत् यत्र बीषिवाहनं उरुहयक्षो विद्यासवासीवत्पावम् उत्पासवा ।
रसेन-रमोऽ । सीतासु-सीतासु । उभूतविहारकारणम्-उभूतं समुत्पन्नं विहारकारणं वाच्यं
उभूतविहारकारणत्वम् । न-नहि । अक्षर-कृतवाच्यम् ॥३८॥

मनो मनोमूवदवर्ति नाऽभवत्, पिक्कालिगीते शिखिलास्यलाघवात् ।
सरोरुहामोदविनोदताऽप्यहो महोदयार्थेऽस्य निलीनतावशात् ॥३९॥

अन्वयः—महोदयार्थे, पिक्कालिगीते, अस्व यत्र; विद्यासवासीवत्, शिखिलास्यलाघवात्,
अपि सरोरुहामोदविनोदता, मनोमूवदवर्ति, न, अयम्, अहो ॥३९॥

वृत्तिः—महोदयार्थे—महान्वितविद्यासवासीवत्पुत्रोऽप्युपको महोदयो महानन्दः, योऽह इति
वाच्यः स यवार्थं मनोमूवदमहोदयार्थत्वमित्येव । निलीनतावशात्—निरवस्थादेवोः, सावधान-
मनसिबलत्वादेवोरिति वाच्यः । अस्य-अगमता ज्ञानिभावत्वेति वाच्यः । मन्त-मन्त्रस्य चिन्तयित्ति
वाच्यः । पिक्कालिगीते—पिक्कालं कोकिलानामास्ति यच्छि मेमिरिति वाच्यः । पिक्कालिगता गीतिगार्थं
पिक्कालिगीतित्वात्वात् । शिखिलास्यलाघवात्—किन्ना वर्तं पिक्कालिगति वाच्यः अत्येवमित्येति
मित्येवो मन्त्रास्तेषां कल्पकावधम् सुत्वपानुष्यम्-मित्येवकल्पकावधम् । उत्पासवा । अपि-उत्पन्ना
वशावात् । सरोरुहामोदविनोदता-सरसि काचारे रोहन्मुत्सयते इति सरोरुहपि कमलानि तेभ्य
जालोदविनोदा आत्मन्सम्भवाः सरोरुहामोदविनोदतास्त्वस्त्वत्वा । मनोमूवदवर्ति-कामपराधीनम् ।
न-नहि । अयम्-उच्यते । अहो !—महान्वयम् ॥३९॥

यथाऽऽलये तालविशाल्यन्त्रज-ध्वनिश्च गान्धर्वविशेषनर्तनात् ।
वनऽपि सौर्व्यत्रिकमारराध तं तथासुदुर्ज्ञोदितवेषुवादनात् ॥४०॥

अन्वयः—गान्धर्वविशेषनर्तनात्, तथा आत्मने तालविशाल्यन्त्रजध्वनिः यत्र आरराध, अने,
अपि, सुदुर्ज्ञोदितवेषुवादनात्, सौर्व्यत्रिकम्, (यत्र आरराध) ॥४०॥

वृत्तिः—गान्धर्वविशेषनर्तनात्—विशिष्टते साधारण्येतिरिच्यते इति विशेषम्, विशिष्ट-
वित्पर्वः, तत्र तत्रतम् काव्यम् विशेषनतम् गान्धर्वतां वैषम्यमितिचिन्तयित्वापि गान्धर्वम् यत्र
तद्विशेषनतम् गान्धर्वविशेषनतम् उत्पासवा । यथा—नैन प्रकारेण । आलये—मित्रे सङ्गमयि
वाच्यः । तालविशाल्यन्त्रजध्वनि-ताल्यो गीतकाव्यिकाव्यम् विशालं विशद्वत् तत्रावधम्
वस्तुनिर्माणसाधनविशेषत्वम् ताल्यो विशाल्यन्त्रज काव्यिकाव्यम् ताल्यो वाच्यताविशाल-

यन्त्रज' स चासौ ध्वनिः शब्दविशेषस्तालविशालयन्त्रजध्वनिः । तम्—चक्रितया प्रसिद्धं भगवन्त
शान्तिनाथमिति यावत् । आरराध—आराधनक्रियानिरूपितकर्मताश्रयमादधौ । वने—कानने । अपि—
सम्भावनायामव्ययम् । मृदङ्गोदितवेणुवादनात्—मृदङ्गैर्मुरजैरुदितो वेणुर्मृदङ्गोदितवेणुस्तस्य वादनम्
मृदङ्गोदितवेणुवादनम् तस्मात्तथा । तौर्ग्यत्रिकम्—नृत्यगीतवाद्यत्रयमित्यर्थः । तमारराधेति शेषः ॥३९॥

अलीनचेता विषयोपभोगवान्, न-दीनवृत्त्याऽतिगभीरधीरधीः ।

अरीरमत् सारसनान्वितालिभिः, क भोगमाप्नोति न भाग्यभागजनः ॥४०॥

अन्वयः—अलीनचेताः, विषयोपभोगवान्, अतिगभीरधीरधीः, (सन्) न दीनवृत्त्या, सारसना-
न्वितालिभिः, अरीरमत्, भाग्यभाक् जनः, क, भोगम्, च, आप्नोति ॥४०॥

वृत्तिः—अलीनचेताः—अलीनमनिरत चेतो मानस यस्य सोऽलीनचेता । विषयोपभोगवान्-
विषयाणां स्रक्चन्दनचनितादीनां शब्दादीनां देशानां वा उपभोगो विषयोपभोगः, सोऽस्त्येति विष-
योपभोगवान्, “अतोऽनेकस्वरात्” ७।२।६॥ इत्यनेन मत्वर्थे ‘इन्’ प्रत्ययः । अतिगभीरधीरधीः—
गभीरा गम्भीरा चासौ धीरा धैर्यवती प्रवणतुल्या स्थिरताशालिनीति यावत् गभीरधीरा तादृशी
धीर्बुद्धिर्यस्य स तथा । नदीनवृत्त्या—न दीना-कृपणा दुर्गतेति यावत्, नदीना, नैकघेत्यादिवन्निषेधा-
र्थकेन नशब्देन समासः, नदीना चासौ वृत्तिर्व्यापारो नदीनवृत्तिस्तथा तथा । यद्वा नदीनः, समुद्र-
स्तस्य वृत्त्या, विशालगभीरवृत्त्येति यावत् । सारसनान्वितालिभिः—सारसना कटिमेखला तयाऽन्विता
विशिष्टा सारसनान्वितास्ताश्च ता आलयस्त्रियः सख्यः, सारसनान्वितालयस्ताभिस्तथा । पक्षे—सारसन
कवचविशेषस्तेनान्विता युक्ता, सारसनान्विता वीरास्तेषामालय श्रेणयः सारसनान्वितालयस्ताभिस्तथा ।
“आली सख्यावली सेत्वमर्षेण विशदाशये” इत्यनेकार्थः । उक्तानेकार्थककोशे आलीशब्दोपादानात्
प्रकृतश्लोके च आलिशब्दसद्भावादिकारान्तस्य तस्य श्रेणीयोषकत्वेऽपि सखीबोधकत्वं दुरूपपादमिति
नो शङ्क्यम्, “वयस्यालि सखी सध्रीची” ३।१९३॥ इत्यभिधानचिन्तामणौ, सख्यर्थकालिशब्दस्यापि
दर्शनात् । राजि—राजी श्रेणिः श्रेणीत्यादाविव, “इतोऽक्त्यर्थात्” इत्यनेन वैकल्पिकद्विविधानात्तादृश-
द्वयस्याप्येकार्थकत्वेन पर्यायतास्वीकारात् । अरीरमत्—अक्रोढत्, अलीलसदिति यावत्, तमेवार्थम-
र्थान्तरन्यासेन द्रवयति । भाग्यभाक्—भाग्य शुभात्मकविधिं भजति सेवते अयतीति यावत्,
भाग्यभाक् । जनः—लोकः । क-कुत्र । भोगम्—सुखम् । न-नहि । आप्नोति—अधिगच्छति, लभते
इति यावत्, अपि तु सर्वत्रैव भोगं प्राप्नोति यो हि सुखी स स्थानान्तरे गतोऽपि सुखं प्राप्नोति,
यस्तु दुःखी स स्थानान्तरे गतोऽपि दुःख्येवेति वा, सुखिनस्तस्य वनेऽपि सुखप्रतिवादनं प्रसङ्गकृत-
मवसेयम् ॥४०॥

मिथुपतिकदम्बकैरिति यावत् । अपि—सम्भावनायाम् । प्रशस्याः—प्रशसनीयाः, सज्जाता इति शेषः ॥४२॥

**विभोः स्वशीलश्रुतिशालितालिभिः, समं निवृत्ताः सुरतेऽभिसारिकाः ।
स्वरामृतोन्नोपजगुश्च सारिका, गृहे गृहे तच्चरितस्य कारिकाः ॥४३॥**

अन्वयः—विभोः, स्वशीलश्रुतिशालितालिभिः, समम्, अभिसारिकाः, सुरते, निवृत्ताः, च, सारिकाः, गृहे गृहे, तच्चरितस्य, कारिकाः, स्वरामृतेन, उपजगुः ॥४३॥

वृत्तिः—विभोः—प्रभोः, स्वामिन इति यावत् । स्वशीलश्रुतिशालितालिभिः—स्वमात्मीय शील चारित्र्यम्, स्वशीलम्, तस्य श्रुति श्रवणम्, स्वशीलश्रुतिस्तया शालिता शोभिताश्च ता आलयः सत्यः स्वशीलश्रुतिशालितालयस्तामिस्तथा ३ । समम्—सह । अभिसारिकाः—मदनेन मदेन वा याः श्लिष्टाः प्रियमभिसारयन्ति अभिसरन्ति वा तास्तथा । तथा च—भरतः—“हित्वा लज्जाभये द्रिष्ट्वा मदेन मदेन वा । अभिसारयते कान्त सा भवेदभिसारिका” इति । सुरते—सम्भोगे । प्रियेभ्य इति शेषः । निवृत्ताः—निवृत्तिमुपगता । च—पुन । सारिकाः—पीतपादाः गोकिराटिका इति यावत् । ‘शारिकेति तालव्यादिशब्दपाठादत्रापि तथैव पाठः साधीयान् प्रतिभावीति विचारणीयम् । गृहे गृहे—प्रतिगृहम्, प्रत्येकस्मिन्, सदन इति यावत्, विप्रायामर्थे द्विर्भावोऽवगन्तव्यः । तच्चरि- तस्य—तस्य भगवतः शान्तिनाथस्य चरितम्, वृत्तमिति यावत्, तच्चरितम्, तस्य तथा । कारिकाः—क्रियन्ते विरच्यन्ते यत्नेनेति कारिका श्लोकास्तास्तथा । कारिकाशब्दस्य श्लोकार्थत्वम् । यथा—“कारिकावली”, “साङ्ख्यकारिका” इत्यादौ प्रसिद्धमिति । स्वरामृतेन—स्वरो निपादर्वमादिरेवामृतम्—पीयूषम्, अथवा—स्वरोऽमृतमिवेत्युपमितसमासः “उपमेय न्याघ्राद्यै साम्यानुक्तौ” ३ । १ । १०२ ॥ इत्यनेनोपमितसमासः । उपजगुः—वुष्टुवु ॥४३॥

सुरानुवृत्त्याऽप्सरसो, रसोर्मिभि—स्तरङ्गिताङ्गयः प्रभुवृत्तनर्तने ।

विभावयन्ति स्म सुविस्मय हरे—स्तथैव तत्पौरुषगायनीकृताः ॥४४॥

अन्वयः—हरेः, तत्पौरुषगायनीकृताः, रसोर्मिभिः, तरङ्गिताङ्गयः, अप्सरसः, सुरानुवृत्त्या, प्रभुवृत्तनर्तने, तथैव, सुविस्मयम्, विभावयन्ति स्म ॥४४॥

वृत्तिः—हरेः—हरति दैत्यप्राणानिति हरिरिन्द्रस्तस्य तथा । तत्पौरुषगायनीकृताः—तस्य प्रभोः शान्तिनाथस्य पौरुष पराक्रमस्तत्पौरुषम् तस्य गायना गायन्याश्च कृता गायनीकृता । रसोर्मिभिः—अनुरागतरङ्गैः । तरङ्गिताङ्गयः—तरङ्गितमाप्लावितमङ्ग शरीरं यासान्तास्तरङ्गिताङ्गय । अप्सरसः—

वर्षेऽप्युक्तः स्वर्गेषु । सुरानुवृत्त्या—सुराणां वैशानामनुवृत्तित्वात् तथा । प्रवृत्तचतुर्न—प्रबोः
स्वामिनां स्नातिनामस्य वृत्तं चरित्रम्, प्रमुवृत्तम् तत्र कर्तनं मठम् प्रमुवृत्तचतुर्नम्, तस्यात्तथा ।
तयैव—तैवैव प्रकारेण । सुविस्मयम्—सु—वृत्तिविविधो विस्मय आश्चर्यं वस्मिन् कमपि तत्र सुविस्मयं
यथा स्यात्तथा । विमादयन्ति स्म—अवभाषयत ॥४४॥

इतीष्टग धाव्यमटभसौ वनं वधूतमाधूतमना स्वयौवनम् ।

त्रिवर्गसमर्गनिसर्गसाधुधीः पुषोप निर्दोषतयैव देवने ॥४५॥

वक्तव्यः—इति इष्टगन्धाद्यम्, वधूम् मठम्, वसौ वधूतमाधूतमनाः, त्रिवर्गसमर्गनिसर्ग-
साधुधीः, (सर्व) देवनेः निर्दोषतयैव, स्वयौवनम्, पुषोप ॥४५॥

वृत्तिः—इति—पूर्वोक्तप्रकारेण । इष्टगन्धाद्यम्—इष्टोऽग्नीष्टगन्धाद्यो गन्धो जायतर्पणं यन्-
मनोहारी वा इष्टगन्धस्तेन आत्मम्—सद्यदम्, इष्टगन्धाद्यम् । वधूम्—कनकम् । अटम्—विचरन् ।
वसौ—विमङ्गलो मगधाभ्यांस्तिनाव । वधूतमाधूतमना—वधू—धर्मस्तिनाव एव तमा त्रिवर्गविम्बो
वधूतमात्वाध्वो वृत्तं तत्र मगधाभ्यामर्थं वस्य स तथा । त्रिवर्गसमर्गनिसर्गसाधुधीः—त्रिवर्गाणां
वर्गावकाशानां संसर्गं सम्पन्नस्त्रिवर्गसंसर्गस्तस्मिन् सत्यपि त्रिवर्गात् स्वयात्तत्तात्परी सद्योपीना
मोक्षोपयोगिनी धीर्बुद्धिर्यस्य स तथा । (सर्व) देवनेः—रमणेः । निर्दोषतया—रमणेः रूपवैभवं
पापेभ्य इति बाधनिर्गता निर्दोषास्तेषां माधो निर्दोषता तथा तथा । स्वयौवनम्—स्वयुवत्वम्,
स्वीयवाक्यमिति वाच्यम् । पुषोप—जपोवचत् ॥४५॥

निधीयमानो हृदये सुरीजने, पिकोपगीतोऽपि शुके स्तुतोऽपि च ।

दिदक्षित कुण्डलिकामिनीमना—रयैरये प्रमुराप विष्णुताम् ॥४६॥

अन्वयः—अथ सुरीजने, हृदये निधीयमानः पिकोपगीतः च शुकेः स्तुता अपि,
कुण्डलिकामिनीमनोरयो, दिदक्षितः एता, प्रमुरा, विष्णुताम् आप ॥४६॥

वृत्तिः—अथ—अनन्तरम् । सुरीजनेः—सुर्यो वैशाखना एव यथा सुरीजमास्तैस्तथा ।
हृदय—अन्तराकारे । निधीयमानः—संस्थाप्यमानः । पिकोपगीतः—पिको कोष्ठोपगीतो वर्णित
पिकोपगीतः । च—पुनः । शुके—कीर्ते । स्तुता—प्रशंसितः । अपि—सम्भावनायाम् । कुण्डलिकामि-
नीमनोरये—कुण्डलिकाकारताम्रलेखमिति कुण्डलिका सर्पांतेषां कामिन्वो रमण्यो कुण्डलिकामिन्वत्पार्श्वं
मनोरया अमिच्छातः कुण्डलिकामिनीमनोरवास्तैस्तथा । दिदक्षितः—अनेच्छापिबोद्धता । एतः—
प्रसिद्धत्वात् । पुषोपसितयैव एवयन्ता । प्रमुरा—विष्णुः, ईश्वर इति वाच्यम् । विष्णुताम्—देवैधि

जगत्सर्वमिति विष्णुर्ह्यापको तस्य भावो विष्णुता तान्तथा । आप-प्राप, अध्यगच्छदिति यावत् ॥४६॥

सुधाभुजामप्यतिशायिशामनाद्, निपेवितोऽय वसुधाभुजां गणैः ।

अविन्दताऽऽमोदभरं वहिश्चरं, पर तमध्यात्मभरं दधौ चिरम् ॥४७॥

अन्वयः—सुधाभुजाम्, अपि, अतिशायिशामनात्, अयम्, वसुधाभुजाम्, गणैः, निपेवितः, वहिश्चरम्, आमोदभरम्, अविन्दत, परम्, तम्, अध्यात्मभरम्, चिरम्, दधौ ॥४७॥

वृत्तिः—सुधाभुजाम्—सुधाममृतं मुञ्जते भक्षयन्तीति यावत्, सुधाभुजो देवास्तेषां तथा । अपि—सम्भावनायाम् । अतिशायिशामनात्—अतिशेतेऽतिक्रामति सर्वमित्यतिशायि तच्च तच्छासनमनुशासनमतिशायिशामनम् तस्मात्तथा । अयम्—श्रीमोक्षक्री शान्तिनाथ इति यावत् । वसुधाभुजाम्—वसुधा पृथिवीं मुञ्जन्ति पालयन्ति इति वसुधाभुजो राजान, मध्यलोकेऽंशा, मध्यमलोकपाला इति यावत् । गणैः—समूहैः । निपेवितः निःशेषेण सेवितः सुपूजित, इति यावत् । वहिश्चरम्—वाह्यम् । आमोदभरम्—हर्षातिशयम् । अविन्दत—अलभत । परम्—उत्कृष्टम्, श्रेष्ठमिति यावत् । तम्—प्रसिद्धम् । अध्यात्मभरम्—आत्मनि इत्यध्यात्मम् तस्य भरोऽतिशयस्तथा । चिरम्—चिरकालम्, बहुकालमिति यावत् । दधौ—अनुध्यातवान् चिन्त्यामासेति यावत् ॥४७॥

प्रियत्वमास्थाय च भीमभूमनो—विनोदसिद्धयै विषयेष्वरज्यत ।

धियाऽऽमुनाऽमानि सुखं भवेऽभव—द्विदर्भसुभ्रूविरहेण नान्तरम् ॥४८॥

अन्वयः—च, अमुना, प्रियत्वम्, आस्थाय, भीमभूमनोविनोदसिद्धयै, विषयेषु, अरज्यत, धिया, भवे, सुखम्, अमानि, विदर्भसुभ्रूविरहेण, आन्तरम्, (सुखम्) न, अभवत् ॥४८॥

वृत्तिः—च—पुनः । अमुना—श्रीमता भगवता शान्तिनाथेन । प्रियत्वम्—स्नेहम्, अनुरागमिति यावत् । आस्थाय—आधाय । भीमभूमनोविनोदसिद्धयै—आमसुव' भीमदुहितुर्मनोऽन्तःकरणम् भीमभूमनस्तस्य विनोद आमोदो भीमभूमनोविनोदस्तस्य सिद्धिर्निष्पत्तिर्भीमभूमनोविनोदसिद्धिस्तस्यै तथा । विषयेषु—स्रक्चन्दनादिविषयकन्स्वकेषु । अरज्यत—रज्यते स्म । धिया—बुद्ध्या । भवे—ससारे । सुखम्—निर्वृतिम्, सौख्यमिति यावत् । अमानि—ज्ञातम् । विदर्भसुभ्रूविरहेण—विदर्भसुभ्रूवाविदर्भजाया विरहो विच्छेद विप्रयोग इति यावत् । विदर्भसुभ्रूविरहस्तेन तथा । आन्तरम्—आन्तरिकम् । वास्तविकमिति यावत् । (सुखम्) न—नहि । अभवत्—अभूत् ॥४८॥

करेण मीनं निजकेतनं दधत्, स्मर स्वरूपोपमया तमाधयत् ।

ततो रिरसु सुहृदा यथेच्छया, वने दिदीपे समधुर्मधुव्रतौ ॥४९॥

अन्वयः—निजकेतनम् मीनम्, करेण दधत् स्मरः, स्वरूपोपमया तम्, आधयत्, ततो, सुहृदा, यथेच्छया रिरसु, समधुः (सम्) वने मधुव्रतौ, दिदीपे ॥४९॥

वृत्तिः—निजकेतनम्—मित्रं स्वीयम् आत्मौचित्येति यावत् केतनं कामकामं चिह्नमिति यावत् निजकेतनम् । मीनसु मत्स्यम् । करेण—हस्तेन । दधत्—धारयत् । स्मरः—कामः, कर्षणं इति यावत् । स्वरूपोपमया—स्वस्य आत्मनो रूपं सौम्यरूपम् स्वरूपम् इत्युच्यते कथं कथं वाद्यम् स्वरूपोपमा तथा तथा । तस्य—कामसुखसौम्यरूपवत्तया प्रसिद्धं प्रगल्भं क्षान्तिनामयति यावत् । आधयत्—आगत्यवत्, समाहितयामिति यावत् । ततो—ततश्चरत् । सुहृदा—मित्रेण । यथेच्छया—स्वैच्छानुसारम् । रिरसु—रन्धुमिच्छुः रमयामिच्छा इति यावत् । समधुः—मधुना वसन्तेन सहितस्त्वया । (सम्) वने—कान्ते । मधुव्रतौ—प्रमत्तौ । दिदीपे—दिप्यते वज्रजालेति यावत् । तथा च कुमारसम्भवे कश्चिदासः—“मधुव्रतं ते ममवसाहचर्यार्थं वसावनुष्ठेऽपि सहाय दत्तं समोत्तमो मोदयित्वा मयेति व्यादिरहते कैम दुःसाधनस्य” ।

इति पञ्चावका मधुना कामस्य मित्रत्वं सूचितमिति यावत् ॥४९॥

पवित्रिताऽसावृषिकुल्यया लयात्, दुमाल्वालाभ्युनिवेशशङ्कया ।

सुसौरमासानुगताऽय तापसे, द्विभापि सन्तापनतापमादधौ ॥५०॥

अन्वयः—दुमाल्वालाभ्युनिवेशशङ्कया, अविशुध्यया लयात्, अर्शौ, पवित्रिता अथ, सुसौरमासानुगता, तापसे द्विभा, अपि सन्तापनतापम्, आदधौ ॥५०॥

वृत्तिः—दुमाल्वालाभ्युनिवेशशङ्कया—दुमाल्वा दुःसाध्याशङ्कयाऽस्मि आशङ्कानि दुमाल्वाशङ्कानि तेष्वनु शङ्कम् दुमाल्वाशङ्कानु वक्ष्यमिवैतद्वद्वा दुमाल्वाशङ्कानुनिवेशशङ्कया तथा तथा । अविशुध्यया—अपिधामन्तापना, मुनीनामिति यावत् । कुम्भा—कृत्रिमवस्त्ररितम् अविशुद्धया तथा । सपात्—संश्लेषात् । अर्शौ—चक्री, अगवाष्कान्तिमात्र इति यावत् । पवित्रितम्—पवित्रीकृतम् । अर्ध—अर्धवस्त्रम् । सुसौरमासानुगतः—शरत् ऋतुस्त्वेवम् सौरी या वासी याः क्रिचम् सौरमा, सु—समीचीना वासी सौरमा सुसौरमालया वया, अनुगताः सुसम्बद्धाः । पथे—सु—सुप्तु सौरमेव वसन्तमात्रेण, आसद्यु मित्रं अर्धार्शुल्लय गतं गत्यसत्ता । तापसे—तत्र एव वापसम् वसितम्

द्विधापि—अभयविधमपीति यावत् । अन्तः कामरूपम् वह्निः सूर्य्यतापरूपश्चेति यावत् । सन्ताप-
नतापम्—सूर्य्यसम्बन्धिनं तापमित्यर्थः । आदधौ—दधार, धारयामासेति यावत् ॥५०॥

**मधुव्रतज्याजुषि पुष्पकार्मुके, निधीयमानेऽथ खगे युगेषुणा ।
व्यतर्कि सर्वर्तुवने घने मधुं, सहायमाधाय कृता हतिर्नृणाम् ॥५१॥**

अन्वयः—अथ, मधुव्रतज्याजुषि, पुष्पकार्मुके, युगेषुणा, खगे, निधीयमाने, घने, सर्वर्तुवने,
मधुम्, सहायम्, आधाय, कृता, नृणाम्, हतिः, व्यतर्कि ॥५१॥

वृत्तिः—अथ—अनन्तरम् । मधुव्रतज्याजुषि—मधुव्रता भ्रमरा एव ज्या मौर्वी मधुव्रतज्या
तां जुपते सेवते आश्रयतीति यावत् तस्मिँस्तथा । पुष्पकार्मुके—पुष्पाणि कुसुमान्येव कार्मुकं धनुः
पुष्पकार्मुकम् तस्मिँस्तथा । युगेषुणा—कामेन । खगे—खे आकाशे गच्छतीति खगो बाणस्तस्मिँ-
स्तथा । निधीयमाने—सस्थाप्यमाने । घने—सान्द्रे, निविडे इति यावत् । सर्वर्तुवने—सर्वर्ता
सर्वस्मिन् ऋतो सप्रसवम्, सर्वर्तुसप्रसवम् तच्च तद्धनम् काननम्, सर्वर्तुवनम् “मयूर-
व्यसक्त्यावयः” ३ । १ । ११६ ॥ इत्यनेन शाकपार्थिवादेराकृतिगण-बान्धवमपदलोपी समासः ।
मधुम्—वसन्तम् । सहायम्—सहायकम् । आधाय—निधाय, समासाद्येति यावत् । कृता—विहिता ।
नृणाम्—मानवानाम् । हतिः—घाति । व्यतर्कि—तर्किता, तर्कविषयमानोतेति यावत् । लोकैरिति
शेषः ॥५१॥

**खगे द्विधा रागिणि पद्मिनीगणे, स्फुटे करस्पर्शनजाङ्गजज्वरे ।
स्वलोकसाम्राज्यममस्त निर्भयं, स मित्रमत्रानुसरन्निव स्मरः ॥५२॥**

अन्वयः—द्विधा, रागिणि, पद्मिनीगणे, करस्पर्शनजाङ्गजज्वरे, खगे, स्फुटे, (सति) अत्र,
निर्भयम्, मित्रम्, अनुसरन्, इव, सः, स्मरः, स्वलोकसाम्राज्यम्, अमस्त ॥५२॥

वृत्तिः—द्विधा—प्रकारद्वयेन । रागिणि—रागोऽनुरागो लौहित्यञ्चास्त्यास्येति रागी तस्मिँ-
स्तथा । पद्मिनीगणे—पद्मनीलक्षणकलितप्रमदाकटम्बके कमलिनीसमूहे च । करस्पर्शनजाङ्गजज्वरे—
करस्पर्शनज इस्तसस्पर्शननितोऽङ्गजज्वर कामसन्तापो यस्मात् स करस्पर्शनजाङ्गजज्वरस्तस्मिँस्तथा ।
खगे—बाणे । स्फुटे—प्रकटे सतीति शेषः । अत्र—अस्मिन्, कानने इति यावत् । निर्भयम्—भयरहित
यथा स्यात्तथा । मित्रम्—सुहृदम् सूर्य्यं वा सतेजसम् । अनुसरन्—अनुगच्छन्, स्वयमपि, तथा
भवन्निति यावत् । इव—यथा । सः—सर्वलोकप्रसिद्धः । स्मरः—कामः कन्दर्प इति यावत् । स्वलोक-

**स्फुटार्तवाङ्मा धृतकामधीर्गजं, प्रभिन्नगण्ड तदचण्डगर्जितम् ।
असेवतामु मधुगन्धवारिणि, हृदे मदेनाञ्चकरे करेणुका ॥५५॥**

अन्वयः—स्फुटार्तवाङ्मा, धृतकामधीः, करेणुका, प्रभिन्नगण्डम्, तदचण्डगर्जितम्, अमुम्, गजम्, उचकरे, हृदे, मधुगन्धवारिणि, मदेन, असेवत ॥५५॥

वृत्तिः—स्फुटार्तवाङ्मा—ऋतो रजसोऽयमावर्तव, ऋतुसम्यन्धी, स्फुटा व्यक्त आर्तवोऽङ्गाद्विह
यस्या सा तथा । धृतकामधीः—धृता कामधी—स्मरबुद्धिर्यथा सा तथा । करेणुका—हस्तिनी करोति
प्रमोदमिति करेणु सेव करेणुकेति बोध्यम् । प्रभिन्नगण्डम्—प्रभिन्नो गण्डो, फटौ, कटौ वा यस्य स
प्रभिन्नगण्डस्त तथा । तदचण्डगर्जितम्—तस्मादचण्डमनत्युग्र गर्जितम् गर्जतम् यस्य स तदचण्डगर्जि-
तस्त तथा । अमुम्—विप्रकृष्टम् । गजम्—हस्तिनम् । उचकरे—उचोऽतिशयितकरो रश्मिर्यस्य स तस्मिन्-
न्तथा । वस्तुतस्तु 'उचकरम्' इति पाठः समीचीनस्तावतापि च्छेकानुप्राससंरक्षणसम्भवात् व्यञ्जन-
सङ्घस्यैव सकृदावृत्तौ तत्सवीकारात् "वर्णमाम्यमनुप्रासदृष्टेकवृत्तिगतौ द्विधा । सोऽनेकस्य सकृत् पूर्वं
एकस्याप्यसकृत् पर" इति काव्यप्रकाशात् हृदे उचकरत्वविशेषणस्यानतिप्रयोजनकत्वाच्चेति विचारणीयम् ।
गजविशेषणतया द्वितीयान्तपाठे तु उच्च कर शुण्डा यस्य स उचकरस्तन्तथा । यद्वा उच क जलम्
उच्चकम् तस्य रा लक्ष्मी शोभा यस्मिन् स उच्चकरस्तस्मिन्तथा । हृदे—अगाधजलमरोवरे । द्रुहे इति
यावत् । मधुगन्धवारिणि—मधु मयश्च गन्धश्च मधुगन्धो ताभ्यां सहित वारि जलम् मधुगन्धवारि
तस्मिन्तथा । मदेन—हर्षेण । असेवत—सेवितवती ॥५५॥

**द्विधा वल प्राप्य च सौरभस्थिते-रनूनसूनस्पृगसेव्यताङ्गिभिः ।
सरिद्वरात्यक्तनिपद्वराम्भसि, प्रणीतलीलाप्लवनो वनानिलः ॥५६॥**

अन्वयः—च, सौरभस्थिते, द्विधा, वलम्, प्राप्य, सरिद्वरात्यक्तनिपद्वराम्भसि, प्रणीतलीलाप्ल-
वनं, अनूनसूनस्पृक्, वनानिलः, अङ्गिभिः, असेवत ॥५६॥

वृत्तिः—च—पुन । सौरभस्थितेः—सौरभस्य मीगन्धस्य स्थिति सत्ता सौरभस्थितिस्तस्या-
तथा । द्विधा—द्विविधम् । वलम्—सामर्थ्यम् । प्राप्य—समधिगत्य । सरिद्वरात्यक्तनिपद्वराम्भसि-
अत्यक्ता निपद्वरो जम्बाल येन तदत्यक्तनिपद्वरम् तच्च तदम्भो जलम् अत्यक्तनिपद्वराम्भ, सरिद्वरस्य
नदीश्रेष्ठस्य अत्यक्तनिपद्वराम्भ, सरिद्वरात्यक्तनिपद्वराम्भस्तस्मिन्तथा । प्रणीतलीलाप्लवनः—प्रणीत
कृत लीलाप्लवन जलक्रीडा येन स तथा । अनूनसूनस्पृक्—अनूनानि प्रचुराणि च तानि सूनानि प्रसू-

नामि कुमुदाम्बनूकमुनासि वामि स्तम्भवीति तथा । वनानिष्ठः-कान्तवपनः । अङ्गिभिः-पापिभिः ।
असेष्यत्-समाप्तीयत् सेषित इति यावत् ॥५६॥

अथ स्वमादाय भयेन मन्यनात्, तडागभागव्यपदेशलेशत ।

पुरोपकण्ठे शरणागतम् प्रमुं कदाचिदम्भाधिमिह व्यलोकयत् ॥५७॥

अन्वयः—अथ कदाचित्, प्रमुः, मन्यनात्, भयेन, स्वम् आदाय तडागभागव्यपदेशलेशत,
इह, पुरोपकण्ठे शरणागतम् अम्भोधिम् व्यलोकयत् ॥५७॥

वृत्तिः—अथ-अनन्तरम् । कदाचित्-अकस्मात् अमुचित् । अ-कनात्-वैषादुरकटैकान्त
राजकारिकरमबिकोडमात् । भयेन-मत्वा । स्वम्-वनम् । आदाय-पृथीत्वा । तडागभागव्यपदेश-
लेशतः—तडागभागस्व-कासारैश्चैश्वर्य स्वपदेशलेशो स्वा-इह इत्यडागभागव्यपदेशलेशतस्मात्तथा ।
इह-अत्र । पुरोपकण्ठे-नगरसमीपे । शरणागतम्-शरणे-रक्षणे आगत-समागत-शरणमस्तत् तथा ।
अम्भोधिम् अम्भासि जलानि बीजन्तेऽरियमित्वम्भावि समुद्रस्तं तथा । व्यलोकयत्-अपश्यत् ॥५७॥

जडात्मरत्वादुपभोग्यतान्युतं, चिरत्नरत्नाधिकमुत्थितं विरात् ।

दधत् त्वधं स्वं विभवं स चक्रिणा-प्युपाकलम्भे कृपणक्रियाश्रिया ॥५८॥

अन्वयः—तु, जडात्मकत्वात्, उपभोग्यतान्युतम्, चिरत्नरत्नाधिकम्, विरात्, दधित्वम्, जम्,
विभवं अथः दधत् सः चक्रिणा कृपणक्रियाश्रिया उपकलम्भे, अपि ॥५८॥

वृत्तिः—तु-पुनः । जडात्मकत्वात्-जडमैतन्मविहीन आत्मा स्वकर्म स्वभावो वा इत्यथ
जडात्मकत्वस्य माधो जडात्मकत्वस्य तस्मात्तथा । उपभोग्यतान्युतम्-उपभोग्यो बोध्यमुपभोग्यम् इत्य-
मात्र उपभोग्यता तथा अन्यो रक्षित उपभोग्यतान्युतस्तं तथा । चिरत्नरत्नाधिकम्-चिरत्नानि-चिरत्न-
मानि प्राप्तेनमीति वाचकपरिणामि रत्नानि चिरत्नरत्नाणि देवाद्यादवसैरप्यधिकचिरत्नरत्नाधिक-
स्तं तथा । विरात्-अङ्गिकात् । उत्थितम्-उत्थितम् । दधित्वमिति पाठोऽप्यत्र स कोऽपि भेद इति गत-
मिति उच्यते । स्वम्-आत्मीयम् । चक्रिणम्-प्रेक्ष्यम् अनमिति यावत् । अथः-अन्व । दधत्-
वारयत् । सः-अम्भोधिः । चक्रिणा-चक्रवर्तिना, शास्त्रिणाद्यैः । कृपणक्रियाश्रिया-कृपणत्वं-कृ-
पणाणां स्वप्नद्वयपानमिति यावत् । क्रिया-आचरणम् कृपणक्रिया बहुविधा नीत्यैस्तौ कृपणक्रिया
नीत्यथा तथा । वस्तुतस्तु 'कृपणक्रियानन्वात्' इत्येवमात्रं धातुश्रुतिविधायकम् ।

कृपणक्रियाया आश्रय आश्रयणम् कृपणक्रियाश्रयस्तस्मात्तथा । उपाललम्भे-उपालभ्यते स्म । अपि-
सम्भावनायम् ॥६८॥

वदान्यलोकेन कृताः प्रपास्त्रपां, कथं न धत्से रसभृत् समीक्ष्य ताः ।
निलीय तस्मिन्निवसन्नपांनिधिः--भवानतस्त्वां मकराकराऽस्तु धिक् ॥५९॥

अन्वयः--मकराकरः, वदान्यलोकेन, कृताः, ताः, प्रपाः, समीक्ष्य, त्रपाम्, कथम्, न,
धत्से, अपानिधिः, (सन्नपि) रसभृत्, भवान्, तस्मिन्, निलीय, निवसन्, (अस्ति) अतः,
त्वाम्, धिक् ॥५९॥

वृत्तिः--मकराकरः!-मकराणां जलजन्तुविशेषाणामाकरः खानिराधार इति यावत् मकरा-
करस्तदामन्त्रणे तथा । वदान्यलोकेन-वदान्यो दानशीलश्चासौ लोको जनो वदान्यलोकस्तेन तथा ।
कृताः-विहिता । ताः-लोकोपकारकत्वेन प्रसिद्धाः । प्रपाः-प्रपिवन्त्यास्त्विति प्रपाः, पानीयशालास्ता-
स्तथा । समीक्ष्य-समवलोक्य । त्रपाम्-लज्जाम् । कथम्-केन हेतुना । न-नहि । धत्से-
धारयसि । अपानिधिः-अपापतिरिति यावत् । (सन्नपि) रसभृत्-रसान् मधुरादीन् । विभर्ति
धारयति इति रसभृत् । भवान्-भवलक्षण त्वमिति यावत् । तस्मिन्-पुरोपकण्ठे । निलीय-
प्रच्छन्नीभूय । निवसन्-वास कुर्वन् । (अस्ति) अतः-अस्मात्कारणात् । त्वाम्-त्वलक्षण जनम् ।
धिक्-तव धिक्कारोऽस्त्वित्यर्थः । “गौणात्-समया-निकषा-हा-धिगन्तरान्तरेण” २।२।३३ ॥
इत्यनेन धिक्शब्दयोगे द्वितीया । यज्जगन्नाथ कविः-‘याते मय्यचिरान्निदाघसमये, ज्वालाशतैः शुष्कतां
गन्ता क प्रति पान्थसन्ततिरसौ, सन्तापमालाकुला । इत्थ यस्य निरन्तराधिपदलैर्नित्य वपुः क्षीयते,
धन्य जीवनमस्य मार्गसरसो धिग् वारिधीनां जनु’ इति ॥५९॥

इतीव मन्ये भगवद्गवीरसात्, सीतोपदेशां स सुधां सुधारयन् ।

विशिष्य पुष्यन् वसुधां रसागमैर्वने तडागो ददृशेऽवनीभुजा ॥६०॥

अन्वयः--भगवद्गवीरसात्, सीतोपदेशाम्, सुधाम्, सुधारयन्, रसागमैः, विशिष्य,
वसुधाम्, पुष्यन्, इव, तडागः, वने, अवनीभुजा, ददृशे, इति, मन्ये ॥६०॥

वृत्तिः--भगवद्गवीरसात्-भगवतो महामहिमशालिन शान्तिनाथस्य गौर्वाणी भगवद्-
गवी “गोस्तत्पुरुषात्” ७।३।१०५ ॥ इत्यनेन समासान्तोऽष्टप्रत्ययष्टित्वान्दोश्च तस्या रस आस्वादो
भगवद्गवीरसस्तस्मात्तथा । सीतोपदेशाम्-सितः शुष्क उपदेश प्रतिबोधो यस्यां सा सीतोपदेशा

तां तथा । मुषाम्—अपनम् । पारयन्—सम्पत्तिवन् । रमागमैः—रमन्व निष्कारैरागमाः सम्प्रदायो
रसागमाभ्येत्या । विद्विष्य—विद्वेषरूपेण । वमुषाम्—शुचिर्बिमम् । पुष्पम्—पापवनं पापवन्निवि
वाचत् । इव—यथा । सङ्घातम्—परमाकरः, कस्मात् इति यावत् । तन्—कामने । ज्वरनीमुश—
ज्वरणी 'शुचिर्बो मुषाणि पाकयति इत्यर्थात्मुश्' तैम तथा । रात्रा द्वाग्निवायेनेति यावत् ।
दहन्ते—दह्य । इति—यवम् । मन्ये—भक्त्युभे जानामि इति यावत् ॥६॥

पयोनिमीनाऽभ्रमुकामुकावली—चलीयसां राजिरमुप्य दन्तिनाम् ।

पिपासुगमन्तिपदाद् निवादिवा, पुरस्य साम्यं सरमाग्निनाऽवदत् ॥६॥

अन्वयः—पयोनिमीनाऽभ्रमुकामुकावलीयसाम्—पयसि अर्धे विधीता मिमन्ताः पयोनिमी-
नाम्नाः राजि दिवा पुरस्य अविवा नरान्, साम्यम् अवदत् ॥६॥

वृत्तिः—पयोनिमीनाऽभ्रमुकामुकावलीयसाम्—पयसि अर्धे विधीता मिमन्ताः पयोनिमी-
नाम्नाः च ते अभ्रमुकामुका—वेरत्नवा यद्येवा देवावयोऽभ्रमालङ्कारमुपेयाऽकमोदः । देवावयो इति
मन्त्र 'नैतगदोऽभ्रमुषि' ॥९-॥१॥ इति अभ्रमुषिवाभ्रमुगामुको समानार्थकविवि । पयोनिमीना-
भ्रमुकामुकास्तेषामान्वयि राजिः समूह इति यावत् । पयोनिमीनाभ्रमुकामुकावली यत्र यकोवायोऽपि-
सत्वेन यकवन्ताः पयोनिमीनाभ्रमुकामुकावलीयसीयसत्वेसां तथा । जलपट्ट—चक्रिया । इन्दिनाम्—
करदिनाम् मण्डलजालामिति यावत् । दिवा—विषये । आकान्तिपदात्—आत्म्यवस्थानात् । पिपासु-
पानेच्छवती । रात्रिः—जेनी । निवा—स्वर्गाय । पुरस्य—रात्रवान्निष्पात्यनगरस्य । अग्निना-
मनुदेव । सरसः—सरोवरस्य कासारत्वेति यावत् । साम्यम्—गुणनाम् । अवदत्—अवचदत् ॥६॥

जलान्तसद्भिन्नमदान्धमिन्धुर—रदाननन्तोरगपुच्छसच्छवीन् ।

निरीक्ष्य मने नगरीं नु भागिनां समापतन्तीं जिनसेवया जन ॥६॥

अन्वयः—जलः अन्तोरगपुच्छसच्छवीन् ; जलान्तसद्भिन्नमदान्धमिन्धुरद्वयं निरीक्ष्य
नु जिनसेवया, समापतन्तीम् यागिनाम् नगरीम् मेने ॥६॥

वृत्तिः—जलः—कोक । अनन्तोरगपुच्छसच्छवीन्—अनन्तोरगा अनन्तसंज्ञक वरगाः सर्वे
हेन इति यावत्, अन्तोरगस्यस्य पुच्छं—आकृष्टम् अन्तोरगपुच्छम् यद्यपि सुच्छवि—लोमवरीदि
र्बेनपन्ते अनन्तोरगपुच्छसच्छवत्वात्तथा । जलान्तसद्भिन्नमदान्धमिन्धुरद्वयम्—सन्त सावयव
मिन्धा गर्विताः सद्भिन्ना, सद्भयो मिन्धा अविरिष्ठा इत्ये इति यावत् वा सद्भिन्नाः ते च ते

मदान्धा मदमत्ता सद्भिन्नमदान्धाः ते च ते सिन्धुराः सामयोनयो मतङ्गजा इति यावत्, सद्-
भिन्नमदान्धसिन्धुरास्तेषां रदा दन्ता सद्भिन्नमदान्धसिन्धुररदास्तांस्तथा । निरीक्ष्य—समवलोक्य ।
नु—वितर्कं । जिनसेवया—जिनस्य कृत्यकृतः सेवा शुश्रूषा जिनसेवा तथा तथा । द्वैतार्थे तृतीया तथा
च जिनसेवानिमित्तमिति यावत् । समापतन्तीम्—समागच्छन्तीम् । भोगिनाम्—सर्पाणाम्, नागाना-
मिति यावत् । नगरीम्—पुरीम् । मेने—अवावुध्यत ॥६२॥

जिनेशितुर्दर्शनलालसाऽलसा—भुजङ्गकन्या हसितोन्मुखश्रियः ।

जलार्द्धरुद्धस्य तटान्तभूमिदः, पदात् पयोजन्मवनस्य रेजिरे ॥६३॥

अन्वयः—जिनेशितुः, दर्शनलालसालसा, हसितोन्मुखश्रियः, भुजङ्गकन्याः, जलार्द्धरुद्धस्य,
तटान्तभूमिदः, पयोजन्मवनस्य, पदात्, रेजिरे ॥६३॥

वृत्तिः—जिनेशितुः—जिनस्तीर्थकृदेव ईशिता प्रमुर्जिनेशिता, तस्य तथा । दर्शनलालसालसाः—
दर्शनस्यावलोकनस्य लालसा लिप्ता दर्शनलालसा तथाऽलसा—क्रियानुमुखताशालिन्यस्तथा । हसितो-
न्मुखश्रियः—हसितेन—उन्मुखा श्री शोभा यासां तास्तथा । भुजङ्गकन्याः—भुजङ्गानां नागानां कन्या,
कुमारिका इति यावद्, भुजङ्गकन्याः । जलार्द्धरुद्धस्य—जलेन सलिलेन अर्द्धरुद्धम्—अर्द्धावृतम् जलार्द्ध-
रुद्धम् तस्य तथा । तटान्तभूमिदः—तटान्ते तीरसमीपे भूभूमिस्तटान्तभूतां भिनत्तीति तटान्तभूमि-
तस्य तथा । पयोजन्मवनस्य—पयोजन्मनां पयोजानां कमलानामिति यावद्वनम्—काननम् पयोजन्म-
वनम् तस्य तथा । पदात्—स्थानात् । रेजिरे—शुशुभे ॥६३॥

वशीकृते तत्सरसाप्सरोजने—ऽवतारमाप्ते प्रतिविम्बितोद्भुभिः ।

सरोरुहे सौरभचौरवन्धनं, मृणालजालस्य मिषाद् बभार यः ॥६४॥

अन्वयः—तत्सरसा, अप्सरोजने, वशीकृते, प्रतिविम्बितोद्भुभिः, अवतारम्, आप्ते, सरोरुहे,
मृणालजालस्य, मिषात्, यः, सौरभचौरवन्धनम्, बभार ॥६४॥

वृत्तिः—तत्सरसा—तत्कासारेण । अप्सरोजने—अप्सरस चर्वशीमुखा स्वर्वेश्या एव जनो
लोकोऽप्सरोजनस्तस्मिंस्तथा । वशीकृते—आयत्तीकृते, अधीनीकृते इति यावत् । “कृभ्वस्तिभ्यां
कर्मकर्तृभ्याम्” ७।०।१२६॥ इत्यनेन प्रागन्त्वेऽर्थे “क्वि”प्रत्ययः, “ईश्चवावर्णस्यानन्ययस्य”
४।३।१११॥ इत्यनेन च्वा परेऽवर्णस्येकारोन्तादेशः । प्रतिविम्बितोद्भुभिः—प्रतिविम्बितास्तद्वाग-

प्रपञ्चिताम् तां बह्वीं मल्लज्जि प्रतिविम्बितोदधरवाधित्वा । कुत्रैव दिशः । अरुणारम्भ-मयम् । आप्ते-समन्विते । सगरादे कर्मणे । मृगसमाप्तस्य-विश्वकर्म्मकर्म । मिपात्-म्यात्रम् । ककारिति वाचत् । यः-तद्वागम् । सौरमधाराधनम्-मौरमम्भ मृगमम्भ वीरः स्तेजा अप्यारका इति वाचत् । सौरमधारास्तेजो वन्यमम्भ-वन्त्यते संवन्त्यतेऽनेनेति वन्यमम्भ । रश्मिमात्रम् सौरमधारा वन्यमम्भ । इमार-वारणमात्र । मेहं सुवाक्यमात्रमपि तु वन्यमसौरमापहारकस्तेनकर्मवार्थ रश्मिमेव इत्यर्थः स्वकृतः ॥६५॥

तटान्तविधान्ततुरङ्गमच्छदा-स्तटाक एष प्रतिविम्बितैर्दधौ ।

अमन्दनन्दी संसो जिगीपया, चलाचलोत्तुङ्गतरङ्गसङ्गमे ॥६५॥

अन्वयः—अमन्दनन्दी एष तटाकः चलाचलोत्तुङ्गतरङ्गसङ्गमेः सरसा जिगीपया प्रति-
विम्बितैः, (सप्त) तटान्तविधान्ततुरङ्गमच्छदा, इति ॥६५॥

वृत्तिः—अमन्दनन्दी-अमन्दनमाकर्ण्य अमन्दपति प्रसारयति कान्तां तच्छास्त्रिता । एषः-
प्रत्यक्षं दृश्यमानतटाक कासारः चलाचलोत्तुङ्गतरङ्गसङ्गमेः-चलाचलोत्तुङ्गतरङ्गसङ्गमेः च वपुर्वा
कान्ताकाचलोत्तुङ्गतरङ्गमे च ते तरङ्गा वीरमो भवा वा चलाचलोत्तुङ्गतरङ्गालैः सङ्गमाः सम्पन्ना-
काचलोत्तुङ्गतरङ्गसङ्गमास्तैस्तथा । सरसा-कासारस्य । जिगीपया-अनुसिञ्चता जिगीपया, तथा तथा ।
प्रतिविम्बितैः-प्रतिविम्बितैः । (कश्चेति शेषः) । तटान्तविधान्ततुरङ्गमच्छदा-तटान्ते वीरमन्त्रे
विधान्ता विधान्तमुपगतां त्विता इति वाचत्, तटान्तविधान्तान्ते च ते तुरङ्गमास्तुरमा इति
वाचत् तटान्तविधान्ततुरङ्गमास्तैर्वा कदा कर्मकानि तटान्तविधान्ततुरङ्गमच्छदास्तथा । इति-
वारणमात्र ॥६५॥

पिनाकिनाकिप्रभुराजराजिभि समं तटस्थे सितिपे पटालय ।

स्फुटानुभिम्बोदयधुम्बनेन य, स्फुटीचकाराप्सरसां प्रमो समाप्त ॥६६॥

अन्वयः—वा, पिनाकिनाकिप्रभुराजराजिभि, समम् तटस्थे, पटालये (स्ति) सितिपे
स्फुटानुभिम्बोदयधुम्बनेन, अप्सरासम् योः, तथा स्फुटीचकार ॥६६॥

वृत्तिः—वा-तटाकः । पिनाकिनाकिप्रभुराजराजिभिः-पिनाकी सङ्घट्टय वाकिः त्वमि
प्सर इति त्वमिनाय राजासो वृत्तवत्तु पिनाकिनाकिप्रभुराजराजिभिः राजा मेवैव कर्म
कानीति वाचत् । पिनाकिनाकिप्रभुराजराजिभिः तथा । समम्-सह । तटस्थे-वीरमन्त्रविराज-

माने । पटालये-पटैर्वस्त्रैर्निर्मित पटनिर्मितः, स चासावालयो निलयो गृहमिति यावत्, पटालय-
 "मयूरव्यंसकेत्यादयः" ३।१।११६ ॥ इत्यनेन शाकपार्थिवादेराकृतिगणत्वान्मध्यमपदलोपी समास
 तस्मिंस्तथा । स्थिते इति शेष । क्षितिपे-क्षितिं पृथिवीं पाति रक्षतीति क्षितिपो राजा, शान्तिनाथ
 इति यावत् तस्मिंस्तथा । स्फुटानुविम्बोदयचुम्बनेन-स्फुट प्रकटश्चासावनुविम्बोदयः प्रतिविम्बोदय
 स्फुटानुविम्बोदयस्तस्य चुम्बनम् सयोगः स्फुटानु विम्बोदयचुम्बनम् तेन तथा । अप्सरसाम्-सर्वशीप्रसुख-
 म्बर्वेश्यानाम् । प्रभोः-स्वामिन । इन्द्रस्येत्यर्थः । समाम्-परिपदम् । स्फुटीचकार-अस्फुटामप्रकटां
 स्फुटां चकार कृतवान् तथा ॥६६॥

जलान्तरुन्मज्जदनेककामिनी-मनोऽनुपङ्गात्तरलैरिवामलैः ।

वभौ चलद्वीचिकशान्तशातनै-हयानुविम्बैरविलम्बमेव सः ॥६७॥

अन्वयः-मः, जलान्तरुन्मज्जदनेककामिनीमनोऽनुसङ्गात्, इव, तरलैः, अमलैः, चलद्वीचि-
 कशान्तशातनैः, हयानुविम्बैः, अविलम्बम्, एव, वभौ ॥६७॥

वृत्तिः-मः-पुरोपकण्ठस्थितो वर्णितप्रकारविशेषस्तटाकः । जलान्तरुन्मज्जदनेककामि-
 नीमनोऽनुपङ्गात्-अनेका बह्व्यश्च ता कामिन्यो वामलोचनाः रमण्य इति यावत्, अनेककामिन्यः,
 जलान्तरुन्मज्जन्त्यः, सलिलान्तरवगाहमानाश्च ता अनेककामिन्यो जलान्तरुन्मज्जदनेककामिन्यस्तासां
 मनोऽनुपङ्गः चेतःसम्पर्को जलान्तरुन्मज्जदनेककामिनीमनोऽनुपङ्गस्तस्मात्तथा । इव-यथा । तरलैः-
 पञ्चलैः । अमलैः-स्वच्छैः, विशुद्धैरिति यावत् । चलद्वीचिकशान्तशातनैः-चलन्त्यश्चञ्चलाश्च ता
 वीचयस्तरङ्गाः स्वल्पतरङ्गा वा चलद्वीचयस्ता एव कशा अश्वत्थादन्यश्चलद्वीचिकशास्तदन्तैस्तत्प्रा-
 त्तभागैः शातन ताडन येषु तैस्तथा । हयानुविम्बैः-तुरङ्गमप्रतिविम्बैः । अविलम्बम्-सत्त्वर यथा-
 स्यात्तथा । एव-अवधारणार्थकमव्ययम् । वभौ-शुशुभे ॥६७॥

तमेकमुच्चैःश्रवसं विडौजसे, प्रकाशयन्त मथितेऽपि चाशये ।

जिगाय वार्धि तुरगानुविम्बितैः, सहस्रमुच्चैःश्रवसामिव श्रयन् ॥६८॥

अन्वयः-तुरगानुविम्बितैः, उच्चैःश्रवसाम्, सहस्रम्, श्रयन्, इव, (यः) च, आशये, मथिते,
 अपि, विडौजसे, एकम्, उच्चैःश्रवसम्, प्रकाशयन्तम्, तम्, वार्धिम्, जिगाय ॥६८॥

वृत्तिः-तुरगानुविम्बितैः-तुरगाणामश्वानाम्, अनुविम्बितानि प्रतिफलितानि तुरगानुविम्बि-
 तानि तैस्तथा । उच्चैःश्रवसाम्-तदभिधानाश्वरत्नानां समुश्लेषप्रानामिति-यावत्, सहस्रम्-दशश-

वीम् । अयन्-आयन् । इह-यथा । (पः-वहाग) य-युग्मः । आश्रये-शोभापारे । मन्त्रि-
विशेषिते । अयि-सम्माननायाम् । निहाजसे-वैशेषि ध्याजोवीति विह् व्यापकमोक्षो बह्वं यन् स
विहीना इन्द्रमस्मै तथा । एकम्-एकत्वसंख्याविशिष्टम् । उच्यैःश्रवसम्-तदाश्रवसमुद्भवमश्रु-
मन्त्ररत्नम् । प्रकाशयन्तम्-प्रकटयन्तम् । प्रतिपाद्यन्तमिति वाच्यम् । तम्-प्रसिद्धम् । वारिम्-
अकनिष्ठम् । त्रिपाय-त्रितयाश्च अपरीक्षकारेति यावत् । तस्य यक्षोर्ध्व-मनोवत्त्वात्प्रत्यक्षं सहस्रत-
ह्वाकोर्ध्वःप्रबोधत्वादिति भावः ॥६८॥

सिताम्बुजानां निवहस्य यश्छलात्-पयोनिधेः पारगतं यशोभरम् ।

न्यवेदयत् पारगतस्य किन्नरेः, प्रगीयमानं लसदङ्गमानसे ॥६९॥

अन्वयः—यः, सिताम्बुजायाम् निवहस्य छलात्, अतदङ्गमावसेः, किन्नरेः, प्रगीयमानम्
पयोनिधेः पारगतम् पारगतस्य यशोभरम्, न्यवेदयत् ॥६९॥

वृत्तिः—यः-वहाग । सिताम्बुजानाम्-सिताणि इवेत्यानि च तन्वन्बुजानि कमलानि
सिताम्बुजानि तेषां तथा । निवहस्य-समुद्भव, कर्त्तव्यकृतेति वाच्यम् । छलात्-ज्वालात् । लसद-
ङ्गमानसेः-अङ्गं सरोरञ्च मानसमन्त्र करणञ्च अङ्गमानसे वेपथ्वे अश्वत्थमावसात्तत्वात् । किन्नरैः-
वैवर्षामिविशेरे । प्रगीयमानम्-प्रक्षेपेण गीयमानम् । पयोनिधेः-समुद्भव । पारगतम्-अपरतद-
विगतम् । पारगतस्य-संसारस्य प्रबोधनजात्यस्य वा पारं पञ्चैश्वर्याणां यथा पारगतं परमेष्ठी विज
इति वाच्यम् तस्य तथा । यशोभरम्-यससा कीर्त्यमरोऽविलसता बलोभरत्नमन्त्रा । न्यवेदयत्-ज्वालापत्
मन्त्रारवत् इति वाच्यम् ॥६९॥

सरोरुहां तत्र च स्वण्डमण्डनं नभावस्तिश्यामलितोदरत्रियाम् ।

स्वनायदर्शिसितिकाभिनीमुखं, विकस्वरन्दीवरचारुनेत्रमूत् ॥७०॥

अन्वयः—च तत्र, अक्षिप्यामक्षितोदरत्रियाम् सरोरुहाम्, स्वण्डमण्डनम् विकस्वरोन्दीवर
चारुनेत्रम्, स्वनायदर्शिसितिकाभिनीमुखम् यथा ॥७०॥

वृत्तिः—च-युग्मः । तत्र-तस्मिन्त्यत्राक्षे । अक्षिप्यामक्षितोदरत्रियाम्-अक्षिमिर्धरतः स्वात-
क्षिता ज्वालाकीकृता करणीमन्त्रोमा तेषां तानि अक्षिप्यामक्षितोदरनीति तेषाम् तथा । सरोरुहाम्-
कमलताम् । स्वण्डमण्डनम्-अङ्गं-विद्याज्वालेन यन्त्रमन्त्रमन्त्रं वक्ष्यं तथा । 'अण्डोऽक्षीविसमन्त्रादि'

इत्यमर । विक्रस्वरेन्दीवरचारुनेत्रमृत्-विक्रस्वरं प्रस्फुटितञ्च तदिन्दीवर-कमलम् नीलकमलमिति यावत्, विक्रस्वरेन्दीवरम्, तदेव, चारुनेत्रम्-शोभननयनम् विक्रस्वरेन्दीवरचारुनेत्रम्, जातावेकवचनम्, तद्विभक्तिं धारयति तथा । स्वनाथदर्शिक्षितिकामिनीमुखम्-क्षितिं पृथिव्येव कामिनी-रमणी, क्षितिं पृथिवी कामिनीव वा क्षितिकामिनी, स्वनाथ निजस्वामिन पश्यति तच्छीला स्वनाथदर्शिनो सा चासौ क्षितिकामिनी स्वनाथदर्शिक्षितिकामिनी, कर्मधारयसमास । “पुंवत् कर्मधारये” इत्यनेन पुवद्भावश्च । तस्या मुखम् वदनम् तथा । वमौ-शुशुभे ॥७०॥

सकर्णिकं तत्र ललद्वधूमुखं, सपत्रलेखं कृतपद्मसौहृदम् ।
तमःसमच्छायकलङ्कसङ्कुलं, निरीक्ष्य चक्रे स्वमहर्निशं शशी ॥७१॥

अन्वयः--तत्र, कृतपद्मसौहृदम्, सकर्णिकम्, सपत्रलेखम्, ललत्, वधूमुखम्, निरीक्ष्य, शशी, अहर्निशम्, स्वम्, तम समच्छायकलङ्कसङ्कुलम्, चक्रे ॥७१॥

वृत्तिः--तत्र-तस्मिँस्तटाके । कृतपद्मसौहृदम्-कृत विहितम् पद्मै कमलैः, सौहृदम्-सख्ययेन तत् कृतपद्मसौहृदम्, तत्तथा । सकर्णिकम्-कर्णिकया कर्णालङ्कारेण सहितम् सकर्णिकम् तत्तथा । सपत्रलेखम्-पत्रलेखेन रचनाविशेषेण सहितम्, सपत्रलेखम् तत्तथा । ललत्-विलासमादधत् । वधूमुखम्-वध्वा वनिताया मुखम् वदनम् वधूमुखम् । निरीक्ष्य-अवलोक्य । शशी-शशो मृगो लञ्छनत्वेनास्त्ययेति शशी चन्द्र, “अतोऽनेकस्वरात्” ७ । २ । ६ ॥ इत्येन मत्वर्थे ‘इन्’ प्रत्ययः । अहर्निशम्-रात्रिन्दिवम् । स्वम्-आत्मानम् । तमःसमच्छायकलङ्कसङ्कुलम्-तमसा ध्वान्तेन समा तुल्या लाया दीप्तिः कान्तिर्वा यस्य स तम समच्छाय स चासौ कलङ्को गुरुतल्पगमनापवाद, तम-समच्छायकलङ्कस्तेन सङ्कुलो व्याप्तस्तमःसमच्छायकलङ्कसङ्कुलस्तन्तथा । चक्रे-कृतवान् । उपमेयतया लोकप्रसिद्धे वधूमुखे कृतपद्मसौहृदत्वादिनाऽऽधिक्यवर्णनाद्व्यतिरेकालङ्कारः । “उपमानाद्यदन्यस्य व्यतिरेकः स एव स” इति काव्यप्रकाश ॥७१॥

अभात् सभा सा रसभासुरानना, नृपस्य नीरे प्रतिविम्बिताश्रिता ।
यया तडागोऽभ्रजयार्थमौर्जित्, कुलं सुधांशोर्वहुलं वेहन्निव ॥७२॥

अन्वयः--नीरे, प्रतिविम्बिताश्रिता, रसभासुरानना, नृपस्य, सा, सभा, अभात्, यया, तडागः, अभ्रजयार्थम्, सुधांशोः, बहुलम्, कुलम्, वहन्, इव, और्जित् ॥७२॥

वृत्तिः--नीरे-सलिले । तडागस्येति शेष । प्रतिविम्बिताश्रिता-प्रतिविम्बितं प्रतिफलितमा-

क्रिया सेविता प्रविदिम्विवाक्रिया । रसमासुरागिना-रसो गृहागविमिरुतागौर्वा मासुर ईदोन्मनानमा-
 वनं वदनम् पस्या सा तथा । मृगम्-राज-साग्निनाथसेवि वाचत् । सा-प्रसिद्धा । समा-परिष्क-
 समाश् इति वाचत् । अमातु-अर्थाप्यत श्वरावतेति याचत् । यया-समया । (कनकेन) सुता-कासार ।
 अन्नप्रयार्थम् अन्नप्रयाय-शेषविजयायेयम् अन्नप्रयार्थम् तद्यथास्वात्तथा । “तदर्वाऽर्धेव” १ । १ । ७२३
 इत्यनेन समास्ता । सुर्वाऽर्धाः-अन्त्यम् । सुकुलम्-प्राप्तम् । मयुरमिति वाचत् । कुलम्-प्राप्तम्-
 गवम् । बहन्-भारम् । इव-तथा । और्जितम्-ऊर्जितम् (इत्येवाकृष्टम्) । ‘समावतमयायेवा
 प्रकृतम् अनेन वत् इति’ अन्त्यम् ॥३२॥

रयाङ्गमाजा कमलानुपङ्गिणा सरस्तदालोक्य स-सार-संगतम् ।

क्षणाद् गणागाहननीरमं गतं दधे मनोऽन्तर्भवनीरसङ्गतम् ॥३३॥

अन्वयः—कमलानुपङ्गिणा रयाङ्गमाजा (तेन) ससार-नङ्गतम्, सत्त्वात्, तत्त्वानुपङ्गिणागतम्,
 तत् सारः आलोक्य अन्तर्भवनीरसङ्गतम् भवः इवे ॥३३॥

वृत्तिः—कमलानुपङ्गिणा-कमलाकम्पी कमलानुपङ्गम् तथा तेन च सद्वत्तुपङ्गं सम्पन्नं
 कमलानुपङ्गः सोऽस्त्यस्तीति कमलानुपङ्गी तेन तथा । रयाङ्गमाजा-रयाङ्गं चकं मयतीति रयाङ्गमाज्
 तेन तथा । अक्रिया तेन मगवता साग्निवासेनेति शेषः । समाससङ्गतम्-सारं लेख्यं तत् सङ्गतं
 मिश्रितम् सारसङ्गतम् तेन सङ्गितं तथा । सारसेन इत्येन सङ्गितं ससारसम् यावत्प्रधाननिर्देशवत्
 समारम्भनामित्यर्थः । गतं प्राप्तमिति वा । सुखात्-इत्यत्र, अर्थादिति पाठः । मन्त्रगाहननीर-
 मंयत्-तत्त्वत् कोकिलस्वस्वत् आगाहम्-सर्वतोभाषेनागाहम् तथागाहम् तेन नीरसम्-याव-
 त्प्रधाननिर्देशाभिरमस्वम् तथागाहननीरसम् तत्-गतं प्राप्तम् । तत्-वर्णितवर्णितप्रसिद्धम् । सार-
 कासारम् । आलोक्य-विश्लेष्य इत्येति वाचत् । अन्तर्भवनीरसङ्गतम्-इत्यत्रमन्त्रगतवत्तत्त्वत्त्वत्त्वत्-
 मित्यर्थः । मनः-इत्यत्र । इवे-वृत्तम् ॥३३॥

अकारि धर्मेण जगज्जया मया शिली-मुखस्तामससेन शार्ङ्गिणा ।

म चापरागं स्वत एव मां भजन् परागमं किञ्च विभागमानयत् ॥३४॥

अन्वयः—शिलीमुखस्तामससेन शार्ङ्गिणा तथा धर्मेण अपरागः अकारि इति । तत्,
 मत्, भजन्, चापरागः, किञ्च विभागमानयत्, तत् आचरेत् ॥३४॥

वृत्तिः—शिलीमुखस्तोमसखेन—शिलीमुखानां वाणानाम् स्तोम समूहः शिलीमुखस्तोम तस्य सखा मित्रम् शिलीमुखस्तोमसख तेन तथा । “राजन्सखेः” ७।३।१०६॥ इत्यनेन समासान्तो ‘ऽट्’ प्रत्ययः । शार्ङ्गिणा—शार्ङ्गम् धनुस्तदस्यस्येति शार्ङ्गी तेन तथा । धनुर्धरेणेति यावत् । मया—मङ्गलशेणेन जनेन । धर्मेण—सुकृतेन, पुण्येनेति यावत् । जगज्जयः—जगतां भुवनानां जयो विजयो जगज्जय अकारि—व्यधायि । कृत इति यावत् । यद्वा—“शिलीमुखस्तोमसखेन” इति शिली—मुखस्तोमसखेन इति पदद्वयम् । तत्र शिलीति जगज्जयस्य विशेषणवाचकम्, ‘शिलीमुखस्तोमसखेन’ इति च धर्मणेति-पदेन समानविभक्तिकम्, धर्मविशेषणवाचकम् एवञ्च शिला पापाणां सन्त्यस्येति शिली पर्वतः, शिलीव शिली लुप्तोपमा । महान् दण्डकर, गुरुर्वा जगज्जय इति भावः । मुखे प्रारम्भे स्तोमो यज्ञ पूजा, सखा मित्र यस्य स मुखस्तोमसखस्तेन तथा । अथवा—धर्मविशेषणतया शिलीमुखस्तोमसखेन इत्यखण्डम्, शिली जलौका तत्प्रमुखाणां स्तोम समूहः शिलीमुखस्तोमस्तस्य सखा मित्रमिव सखा शिली-मुखस्तोमसखस्तेन तथा । स्वत एव—स्वयमेव । माम्—मङ्गलक्षण जनम् । भजन्—आश्रयन् । चापरागः—धनूरागः । किम्—प्रश्नार्थकमव्ययम् । परागसः—परमतिशयितमागोऽपराधो येपान्ते परागसस्तौस्तथा । परमापराधिनः शत्रूनिति यावत् । विभागम्—विभङ्गम्, धातूनामनेकार्थत्वात्, पराजयमिति यावत् । न—नहि । आनयेत्—प्रापयेत् ? अपि तु प्रापयेदेवेति भावः । पक्षे स्वत एव मां भजन् अपरागः । सः—धर्मः । परागसः—परमतिशयितमागः पाप येपान्ते परागसः पापास्तौस्तथा । किम्—प्रश्नार्थकमव्ययम् । विभागम्—विगता भा दीप्तिर्यत्र तद् विभम्, नरकन्तस्य अगो वृक्षः शाल्मलिर्विभागस्तन्तथा । न, नयेदिति काकुः ॥७४॥

प्रबोधयत्येष तडागवान्धवः, कृताधिकोशाञ्जलिपद्मपाणिभिः ।

सरोजिनीस्तम्बकदम्बकैतवात्, श्रियश्चलत्वं निगदन्निवेह नः ॥७५॥

अन्वयः—एषः, तडागवान्धवः, इह, कृताधिकोशाञ्जलिपद्मपाणिभिः, सरोजिनीस्तम्बकदम्बकैतवात्, श्रियः, चलत्वं, निगदन्, इव, नः, प्रबोधयति ॥७५॥

वृत्तिः—एषः—पुरोपकण्ठवर्तमानत्वेन सन्निकृष्टतया निर्दिश्यमानः । तडागवान्धवः—तडागकासारो बान्धवः स्वजन इवेति तडागवान्धवः, “उपमेयं व्याघ्राद्यैः मान्यानुक्तौ” ३।१।१०२॥ इत्यनेनोपमितसमासः । इह—अत्र । कृताधिकोशाञ्जलिपद्मपाणिभिः—विहिताधिकुड्मलाञ्जलि-कमलकरैः । सरोजिनीस्तम्बकदम्बकैतवात्—सरोजिनी-कमलिनी तस्या स्तम्बकदम्बो गुल्मसमूहः सरोजिनीस्तम्बकदम्बस्तस्य कैतवम् व्याजः सरोजिनीस्तम्बकदम्बकैतवम् तस्मात्तथा । श्रियः—लक्ष्म्या । चलत्वं—चञ्चलत्वं, नैत्यत्येकत्रावस्थानांभावमिति यावत् । निगदन्—वदन् । इव—

ववा । नः—अस्मात् । प्रबोधयति—गोहमित्रता । नागरवति ॥७५॥

(पाठान्तरम्)

जगद्विर जीवयता रसार्पणे—विरागता ईसविलामभाविता ।

सरोजिनीस्तम्बकदम्बकैतवात् कृतामुना ये स्वरसानुपङ्गिणा ॥७५॥

अन्वय —रसार्पणेः, जगत् पिरत् जीवयता, स्वरसानुपङ्गिणा अमुया सरोजिनीस्तम्बकदम्ब-
कैतवात्, ये विरागता, ईसविलामभाविता, कृता ॥७५॥

वृत्तिः—रसार्पणेः—रसस्य शृङ्गारारम्भेनपुनरेवैर्वाक्यस्वरसुरागस्य वा करेणानि—समर्पयानि
प्रतिपादयतीति वाच्यत् रसार्पयामि कैतवा । अयत्—मुच्यते । पिरत्—पौर्बकम् वाचयति स्म ।
जीवयता—धरत्यर्थं सञ्चयत्यर्थं वा प्रायवतेत्यर्थः । स्वरसानुपङ्गिणा—स्वरसेन—विद्याविप्रायेण कृतु-
पङ्क सन्ध्याः स्वरसालुपङ्क जोऽन्वयेति स्वरसालुपङ्गी तस्य तथा । स्वसन्धेयेति भाषा । अमुना—
अगवता ज्ञान्तिव्याजेनेति वाच्यत् । सरोजिनीस्तम्बकदम्बकैतवात्—सरोजिनी कदम्बिनी तस्याः स्तम्ब-
कदम्बो शुम्भसमूहः सरोजिनीस्तम्बकदम्बस्तस्य कैतवं—आवा—सरोजिनीस्तम्बकदम्बकैतवम्, तस्या-
स्या । मे—मम । विरागता—विपु-पङ्क्तिषु रोगोऽप्युरागो यत्र स विरगस्तस्य भावो विरगस्य ।
यद्ये—विगतो रामोऽप्युरागो मास्तस्यै वा वस्यात् स विरगस्तस्य भावस्तथा, विरगता, कैतममिति
वाच्यत् । ईसविलामभाविता—ईशो जीवत्यस्य विद्यासो यत्र स ईशविद्यासः परद्यत्या ई
भाषयति चिन्तयतीति ईशविद्यासयावो तस्य भावस्तथा आन्त्यावविचार इति वाच्यत् । कृता-
विहिता ॥७५॥

प्रभासितं वा समयस्रमुज्ज्वलं विभावयेऽमु कलहसशिशितम् ।

प्रयागकर्त्रा विभुना पदे पद—ऽमृणालशेषादिमुवान्वयायि य ॥७६॥

अन्वयः—प्रभासितम् वा समयस्रम् उज्ज्वलम्, कलहसशिशितम् कृतम् विभावये
यः, पदे पदे अमृणालशेषादितुल्य प्रयोगकर्त्रा, विभुना, अन्वयायि ॥७६॥

वृत्तिः—प्रभासितम्—प्रभा बुद्धिः प्रकाशो वा तथा चित्तं ह्यस्य प्रभासितस्तम्बवा । वा-
क्यस्यै । समयस्रम्—समयः यत्रः पूजाविधिर्वस्यत् स समयस्रः कल्पता । सञ्चयं कालं
मूलमविच्छेदप्रवाधादिर्वाक्यतीति सञ्चयस्तम्बवा वा । उज्ज्वलम्—दीप्तम्, चिह्नमिति वाच्यत् ।
कलहसशिशितम्—कलहसा कदम्बाः क्षिप्तिता विभुना यत्र स कलहसशिशिता । कलहोऽन्वयस्तु-

ध्वनिहंसैः शिक्षितोऽभ्यस्तो यत्र वा स कलहसंशिक्षितस्तन्तथा । अमुम्—विप्रकृष्टतया निर्दिश्य-
मानम् । सरोवरमिति शेष । विभावये—चिन्तयामि । यः—यादृशस्तडाग । पदे पदे—स्थाने
स्थाने । अमृणालशेषाहिभुवा—मृणा हिंसा च आल मिथ्या च मृणाले न मृणाले यस्य सोऽमृणाल,
शेषाहि शेषनागो मू स्थान यस्य न शेषाहिभू, अमृणालश्चाचौ शेषाहिभूरमृणालशेषाहिभूस्तेन
तथा । प्रयोगकर्त्रा—सूत्रकारकेण । विधुना—चन्द्रनाम्ना । अन्वयायि—अनुगत ॥७६॥

(पाठान्तरम्)

इति स्वचित्ते स विभाव्य भव्यधीः, प्रमुमुक्षुर्भवतो ययौ वनम् ।

जनेन चक्रेण च भूतलस्पृशाऽ—मृणालशेषाहिभुवाऽन्वयायि यः ॥७६॥

अन्वयः—भव्यधीः, मुमुक्षुः, सः, प्रमुः, इति, स्वचित्ते, विभाव्य, भवतः, वनम्, ययौ,
यः, जनेन, भूतलस्पृशा, अमृणालशेषाहिभुवा, चक्रेण, अन्वयायि ॥७६॥

वृत्तिः—भव्यधीः—भवति सम्पद्यते मोक्षायेति भव्या तादृशी धीर्बुद्धिर्ज्ञानमिति यावद्यस्य
स तथा । मुमुक्षुः—मोक्षगमनेच्छु । स—प्रसिद्ध । प्रमुः—विभु, ईश्वर इति यावत् । शान्तिनाथ
इति यावत् । इति—अन्ते, समाप्ताविति यावत् । स्वचित्ते—स्वीयान्त करणे । विभाव्य—विचिन्त्य
भावयित्वेति यावत् । भवत—ससारात्, भव ससार परित्यजेति वा भवात्=क्षेमादिति वा ।
“गम्ययप कर्माऽऽधारे” २ । २ । ७४ ॥ इति सूत्रेण कर्मवाचिनं पञ्चमी । ‘भव क्षेमेशससारे’ इति
मेदिनी । वनम्—तपस्यासाधन काननम् । ययौ—गतवान् । यः—भगवान् शान्तिनाथ । जनेन—
प्रजालोकेन । च—पुन । भूतलस्पृशा—भूतलं स्पृशति इति भूतलस्पृक् तेन तथा । अमृणालशेषा-
हिभुवा—अमृणालो महाजन शेष क्षत्रियादि अहिभू—विप्राधिकारी यत्र तेन तथा । चक्रेण—
चक्रमन्त्रविशेषोऽस्त्यस्येति चक्र । “अभ्रादिभ्यः” ७ । २ । ४६ ॥ इत्यनेन मत्वर्थे ‘अ’ प्रत्यय ।
विष्णुनेति यावत् । अन्वयायि—अनुगत, अनुसृत इति यावत् ॥७६॥

गच्छाधीश्वरहीरहीरविजयाम्नाये निकाये धियां,

भृत्यः श्रीविजयप्रभाख्य—सुगुरोः श्रीमत्तपाख्ये गणे ।

शिष्यः प्राज्ञमणेः कृपादिविजयस्याशास्यमानाग्रणी—

श्चक्रे वाचकनाममेघविजयः शस्यां समस्यामिमाम् ॥७७॥

[व्याख्यातपूर्वोऽयं श्लोकः]

तस्मिन् विस्मयकृत्काव्ये, सूर्यः सर्गोऽभवत्तरासु ।
प्राप्नोतु शिष्याचरणात्, प्रतिष्ठामप्यनुत्तराम् ॥७८॥

अन्वयः—तस्मिन्, विस्मयकृत्काव्ये, सूर्यः, सर्गः, अवतरासु, शिष्याचरणात्, अनुत्तराम्,
प्राप्नोतु, अपि, अप्योतु ॥७८॥

इति—तस्मिन्—साहित्याचरितश्रवणे । विस्मयकृत्काव्ये—कवेः कवितानिर्माणवाक्या-
दुत्पत्त्ये वाचं कवे वा काव्यम् । विस्मयकृत्काव्यं करोतीति विस्मयकृत् काव्यम् तस्मिन्तथा । सूर्यो-
त्पत्त्यै । सर्गः—अध्यायः । अवतरासु—अवतारवतरामित्यर्थः । “शिक्षायेऽन्वयवाक्यस्यै तत्परोक्त-
त्वाऽऽयम्” ७।३।८॥ इत्यनेन वरपोऽन्वत्वाऽऽयम् । शिष्याचरणात्—शिष्यैः चर्यतेः शरद्विषय-
कविरिति वाचत् वाचरकम् विद्याम् शिक्षाचरणम् तस्यापत्ता । अनुत्तराम्—अनेनपि ।
प्रतिष्ठाम्—आत्मदम् । सिद्धिं वा । अपि—सम्पत्तवाप्यात् । प्राप्नोतु—अविनाशम् ॥८८॥

इति वाचक्यचरणीयेष्विषयविषयभिराजचिरचिते श्रीमद्भगवद्गीतासुक्तप्रवक्तृसंवादे
कमे श्रीकृष्णान्तिनामचरित्रे साधकचक्राव-सूरिचक्रचक्रवि-व्याप्यकाविरिति—महाराजाचार्य-महाराजाकि-
राजधीविषयनेमिस्त्रीश्वर—महाराजपदभूषण साधकविशारद कविराज दीक्षुषाभि पूज्यवादावाचमहाराज
भीविषयामृतस्त्रीश्वर—चिरचित-विद्वद्भिन्नोदिनीयामहतिविमृष्टि—

॥ चतुर्थः सर्गः समाप्तः ॥

* अथ पञ्चमः सर्गः *

तरङ्गिणीरङ्गजुषः स्ववल्गुभा, रसा रसानामवशा वशास्त्यजन् ।

अचीकरच्चक्रधरः प्रदेशनं, यथेष्टमाहूय स तुष्टपूर्जनम् ॥ १ ॥

अन्वयः—अङ्गजुषः, स्ववल्गुभाः, तरङ्गिणीः, रसानाम्, अवशाः, वशाः, रसाः, त्यजन्, सः, चक्रधरः, तुष्टपूर्जनम्, आहूय, यथेष्टम्, प्रदेशनम्, अचीकरत् ॥ १ ॥

वृत्तिः—अङ्गजुषः—अङ्ग मध्यस्थानम्, उत्सङ्गश्च जुषन्ते—सेवन्ते, इत्यङ्गजुषस्तास्तथा । स्ववल्गुभाः—निजप्रिया इवेति शेष, तथाच—लुप्तोपमालङ्कार । तरङ्गिणीः—शैवलिनीः, नदीरिति यावत् । (च—पुन ।) रसानाम्—शृङ्गारादीनां जलानाञ्च । अवशाः—अनायत्ता, तेषामेव तदायत्तत्वात् । वशाः—वनिता । इवेति शेष । (लुप्तोपमालङ्कार) । रसाः—सुख । पृथिवीरिति शेष । त्यजन्—विजहत्, मुञ्चन्मिति यावत् । सः—प्रसिद्ध । चक्रधरः—चक्री, भगवाञ्छान्तिनाथ इति यावत् । तुष्टपूर्जनम्—पुरो नगरस्य जन पूजनं तुष्टः सन्तुष्टश्चासौ पूजनस्तुष्टपूर्जनो नागरिकलोकस्तन्तथा । आहूय—आकार्यम् । यथेष्टम्—निकामम्, पर्याप्तमिति यावत् । प्रदेशनम्—उपदेशम्, मोक्षोपयिकदेशनमिति यावत् । अचीकरत्—अकार्षात् । चौरादिकस्य णिच स्वार्थिकस्य प्रयोगः । “दशवर्षसहस्राणि रामो राव्यमचीकरत्” इति महाकविवाल्मीकिप्रयोगात् ।

प्रवर्धमानाः समितिक्रियाम्बुधौ, तरङ्गलेखा विभरां बभूव यः ।

स मार्गणानां समभीयुषां गणं, प्रपद्य सद्योऽभिमुखीभवेन्न किम् ? ॥ २ ॥

अन्वयः—यः, समितिक्रियाम्बुधौ, प्रवर्धमानाः, तरङ्गलेखाः, विभराम्बुधू, सः, समभीयुषाम्, मार्गणानाम्, गणम्, प्रपद्य, सद्यः, न, अभिमुखीभवेत्, किम् ? ॥ २ ॥

वृत्तिः—यः—यादृशो भगवाञ्छान्तिनाथ । समितिक्रियाम्बुधौ—समितिर्युद्धम्, यतिचर्या च, तस्या क्रिया—आचरणम्, समितिक्रिया सैव अम्बुधि समुद्रः समितिक्रियाम्बुधिस्तस्मिन्तथा । “मयूरव्यसकेत्यादयः” ३ । १ । ११६ ॥ इत्यनेन रूपकसमासः । प्रवर्धमानाः—प्रकर्षणोपचयमादधाना । तरङ्गलेखाः—तरङ्गमाला । विभराम्बुधू—धारयामास । सः—तादृशो भगवाञ्छक्री

समभीषणाम्-साभीष्यमुपागतवामाम् । मार्गस्थानाम्-वाजानाम् वाचकावाच । शम्भु-सम्भु ।
 प्रपद-मग्न्यान् । मया-सपदि तत्स्य इति वाचम् । न-अदि । अमिमुसीमयेन्-अमिमिमुनोऽपि
 मुनो मयेन् सन्त्येव अमिमुसीमयेम् । किम्-अनाथकमम्भम् । अपि त्वमिमुसीमयेरेवेति
 यावा ॥२॥

दिना क्षपा वेष्मिन्तदानतः प्रपा, नृपाक्षया दित्सुकरेश्चरेर्वम् ।
दरादुगते कोकनदोषकोरके. सरित्प्रदेशा इव सङ्गतद्विजा ॥३॥

अन्वयः-इतोऽहं, काकनदोषकोरके, सङ्गतद्विजा सरित्प्रदेशा, इव, नृपाक्षया, इति-
 वाचतः । चरेः दित्सुकरेः प्रपा, विजाः वा, क्षपा, वम् ॥३॥

इति-इतोऽहं । ईन्दुवृक्षः । कोकनदोषकोरके-कोकनदानी-रघोऽन्तर्गतोऽपि
 समूहः काकनदोषास्तेषां कोरका मुकुटादि कङ्किका वा काकनदोषकोरकास्तैलवा । सङ्गतद्विजाः-
 सङ्गताः सम्मिलिता द्विजाः पक्षिणा येषु ते तथा । सरित्प्रदेशाः-सरिता नद्यः प्रदेसः प्रान्तसूचकः
 सरित्प्रदेशः । इव-तथा । नृपाक्षया-धृपत्य मग्नयः क्षाप्तिनात्स्य राज्ञा, आज्ञा कारितो घृपत्या
 तथा तथा । ईप्सितवानतः-ईप्सितवानामभिप्रायानां शानं विवरणम् ईप्सितवानाम् तस्यापवा ।
 चरे-चरन्त्ये । दित्सुकरैः-राष्ट्रमिच्छन्त्येति दित्सन्ति दित्सन्तीति दित्सवस्तेषां कट्टः वाच्यः ।
 दित्सुकास्तैलवा । प्रपा-पानीयसाक्षात्कृताः प्रत्यक्षरूपकमङ्गलाः । दिना-विषया । वा-उत्पत्तये ।
 क्षपा-पञ्च । वम्-शुभुमिरे । रूपकोपमयोऽसंख्यः । चेक्षा संसृष्टिरेतेषां येन चरित् स्थितिः
 इति काव्यमङ्गलकाणं मङ्गलम् ॥३॥

स दानदेश स्थिरचक्रमुद्रस सदा नदेश स्थिरचक्रमुद्रस ।
धृतप्रवालाङ्कुरसंचयश्च यद्, धृतप्रवालाङ्कुरसंचयश्च ॥४॥

अन्वयः-स्थिरचक्रमुद्रसः सः दानदेशः तथा स्थिरचक्रमुद्रसः, यदेका च हृत्पञ्चम
 अङ्कुरसंचयः यद् यथा हृत्पञ्चमधृतसंचयः ॥४॥

इति-स्थिरचक्रमुद्रसः-निबन्धे दृष्टव्यकथनप्रतिष्ठा क्षाप्तिनात्स्य, रघोऽनुरागो वसिष्ठ
 स तथा । सः-प्रसिद्धः । दानदेशः-दानस्य विवरणस्य देशः स्वात्मविरोधतया । दानपूयिदिति
 वाच्यः । धृत-धर्तृ । स्थिरचक्रमुद्रसः-स्थिरः शुभिवचनका-कोकालयज्ञोपविष्टेयः, स्थिर-

चक्रास्तैर्भुता पूर्णा रसा भूर्यत्र स तथा । नदेशः—नदानां बृहन्नदीनामीश पतिः स्वामीति यावत्, तथा “श्रीमान्नदनीपतिः” इति रामायणम् । इवेति शेषः । (लुप्तोपमालङ्कारः) । च—पुनः । धृतः प्रवालाङ्कुरसञ्चयः—धृताः प्रवालानां विद्रुमाणाम् अङ्कुराणाम् अभिनवोद्गमानां कश्मीरजन्मादीनां सञ्चयाः समूहा यस्मिन् दानदेशे स तथा । यत्—यतः । चयः—राशि । धृतप्रवालाङ्कुरसञ्चयः—धृताः प्रवालानां पल्लवानाम् अङ्कुराणां जलानां सञ्चया यत्र स तथा । यदनेकार्थः—‘प्रवालो विद्रुमे वीणा-दण्डेऽभिनवपल्लवे’ इति ‘अङ्कुरो रोम्णि सलिले रुधिरैऽभिनवोद्गमे’ इति च । (यमकम्) । अथ भावः यथा नदेश स्थिरचक्रभृदस सदा तथा स दानदेशोऽपि स्थिरचक्रभृदस सदा । पुनश्च यथा नदेश धृतप्रवालाङ्कुरसञ्चयस्तथैव स चयात्मक दानदेशः धृतप्रवालाङ्कुरसञ्चयः । अर्थस्तूपरोक्तदिशानु-सन्वेय इति ॥४॥

महीयसः पङ्कजमण्डलस्य य-श्छलेन लोकाशनयानजन्मनः ।

समं सिचा संचयनैश्च राजतैः, सुपर्वणां सङ्गममादिशद् भृशम् ॥५॥

अन्वयः—यः, लोकाशनयानजन्मनः, महीयसः, पङ्कजमण्डलस्य, छलेन, सिचा, च, राजतैः, संचयनैः, भृशम्, सुपर्वणाम्, सङ्गमम्, आदिशत् ॥५॥

वृत्तिः—यः—तडागः । लोकाशनयानजन्मनः—अशन-भोजनञ्च, यानम्-गमनञ्च, अशन-याने, लोकानां-जनानामशनयाने, लोकाशनयाने, ताभ्यां जन्मोत्पत्तिर्यस्य तल्लोकाशनयानजन्म तस्य तथा । महीयसः—बृहत्तरस्य । पङ्कजमण्डलस्य—पङ्कात् कर्दमात्, जातमुत्पन्नम्, पङ्कजम् तच्च तन्म-मण्डलम्—वृन्दम्, पङ्कजमण्डलम्, तस्य तथा । छलेन—व्याजेन । सिचा—सेकेन वाससा । च—पुनः । राजतैः—रजतमयै । रुप्यप्रचुरैरिति यावत् । संचयनैः—समूहैः । भृशम्—अतिशयः यथा स्यात्तथा । सुपर्वणाम्—सुष्ठु शोभनानि च तानि पर्वाणि महा उत्सवा इति यावत्, सुपर्वाणि तेषां तथा, महोत्स-वानाम्, सुष्ठु पर्वोत्सवो येषान्ते सुपर्वाणो देवास्तेष्वप्यन्तथा । सङ्गमम्—सम्मेलनम् । आदिशत्—न्यदर्शयत् ॥५॥

व्रजस्य चेन्दोमृगनाभिजन्मन-श्छलेन गौरस्य च मेचकस्य च ।

अमानि देवासुरमन्त्रभासुर, मनस्विनाऽन्योन्यसुहृत्क्रियातुरम् ॥६॥

अन्वयः—गौरस्य, चेन्दोः, व्रजस्य, च, मेचकस्य, मृगनाभिजन्मनः, च, (व्रजस्य) छलेन, मनस्विना, अन्योन्यसुहृत्क्रियातुरम्, देवासुरमन्त्रभासुरम्, अमानि ॥६॥

इति—शौरस्य—अवकथ्य, शुभकथनस्येति वाचात् । इन्द्रो—अथपुष्पवित्वात् कथयत् ।
 ब्रह्मस्य—समूहस्य । अ—पुनः । मेघकस्य—पञ्चमकस्य कथनस्येति वाचात् । प्राथिञ्जनः—शृणुयान् ।
 हरिपुम्पदुर्गपिकाया जग्योत्पत्तिवयस्य तस्य तथा । अ—पुनः । (मन्त्रस्य—समूहस्य) कृतेन—प्रायेन ।
 मनस्विना—मन्त्रस्तं यन्मन्त्रिणमस्तस्येति मनस्वी मनीषी विद्वांसि वाचात्, तेन तथा । जग्योन्-
 मुहस्रिष्वापुष्टम्—परस्परमित्रिक्रियापुष्टम् । देवासुरमन्त्रमासुरम्—देवासुराणाममरणावधौ यथा
 मननत्रयज्ञकथाव्यवहितेन देवासुरमन्त्रास्तद्वद् यथासुरम् वैशीष्यमाप्तम् । अत्र स्रोते देवासुरमन्त्र-
 मन्त्ररत्नावलीमन्त्रविशेषस्तोत्रेभ्यश्चक्रावकथयत्वाभावात् । पूर्वोक्तिर्द्वयविधमन्त्रमप्युक्तवर्णीयम् तथा ।
 पूर्वविशेषः । जमानि—कालम् ॥५॥

अहीनरुद्राहपितुं करस्मित, कुशोदकं तत् मुहिताय चोभयो ।
नलेन मेने सलिलेऽनिलीनयो, स्वपावनं जीवनभावनं पुन ॥७॥

अन्वयः—महीतुः, च बह्महविषुः, अस्मिन्, (एव) कुक्षोर्हवम्, एव हवयो
मुहिवाव, बलेन पुन, छलिते विकीरयोः जीवन्मातृवम् एतावन्नम, येने ३७४

इतिः—ग्रहीतुं-वायुं सकलाऽह्यमुपावहन् । न-पुनः । अह्वाहयितुः-प्रतिपत्तिम्
 बालश्रीमन्नेति वाच्यम् । कस्त्वित्यम्-कस्त्वोर्दत्तयोः स्विद्यम् कस्त्वित्यम् । (नन्) कुत्रोदक-
 कृता रमाश्च वरकानि जडानि चैतेषां समवाहः कुत्रोदकम् । तत्-बालश्रीमन्कस्त्वित्युक्तोदकम् ।
 तन्मयो-महत्प्रतिपत्तिप्रतिज्ञा । सुविहाय-सुष्ठु विहं कस्त्वित्यम् सुविद्यम् तस्मै उवा । नन्वेव-रक्तो-
 रमेशान्तेव जनेनेत्यर्थः । पुनः-न । सन्निधे-जडे । नितीनयोः-मन्त्रयोः, संप्रत्ययोरिति वाच्यम् ।
 मन्त्रिप्रतिपत्तिप्रतिज्ञा इति वाच्यम् । शीबनमावनम्-माञ्जवे इति भावार्थः कम् जीवन्त्य मावनम्
 जीवन्त्यावनम् उच्यते । स्वपावनम्-स्वेन जनेन वाच्यं वयिष्यत् स्वपावनं उच्यते । मेने-
 कस्त्वित्यम् ॥ ७ ॥

नर्ष सरश्चोदभवन्महोत्सवे, यथेष्टसुष्टाञ्जलिमुष्टवारिभिः ।
पराजितोऽमूलवणाग्निरप्यत-स्तिष्य विमुञ्चन् विघ्नकालहृदयो ॥८॥

अन्वयः—सहोस्तवै, वनेष्वस्तुष्याम्यस्मिन्प्रकारिणि। वयं ततः वृक्षेषु गताः, विपुलाङ्गूरयोः त्विषयं विमुञ्चन्, कृपायामि। अहिं वृत्तामि, अङ्गूरं ॥८॥

वृत्तिः—महोत्सवे—महान् विशालश्चासावुत्सवो मह महोत्सवस्तस्मिंस्तथा । यथेष्टसृष्टा-
ञ्जलिमृष्टवारिभिः—यथेष्टं पर्याप्तं यथा स्यात्तथा सृष्टानि—त्यक्तानि यथेष्टसृष्टानि तानि च तान्य-
ञ्जलिमृष्टवारीणि—सम्पुटितकरयुगलमृष्टजलानि, यथेष्टसृष्टाञ्जलिमृष्टवारीणि तैस्तथा । नवम्—नवीनम् ।
अभिनवमिति यावत् । सरः—कासारः । उदभवत्—समुदपद्यत । सञ्जातमिति यावत् । अतः—
अभिनवसरः प्रादुर्भावाद्देवोः । विधुकालकूटयोः—विधुश्चन्द्रश्च कालकूटो विषश्च विधुकालकूटौ
तयोस्तथा । सम्बन्धित्व षष्ठ्यर्थः । चन्द्रविषसम्बन्धिनीमिति यावत् । त्विपम्—लविम्, कान्तिमिति
यावत् । विमुञ्चन्—परित्यजन् । लवणाब्धिः—लवणसमुद्रः । अपि—सम्भावनायाम् । पराजितः—
पराभूतः । अधरीभूत इति यावत् । अभूत्—अभवत् ॥८॥

चलीकृता यत्र तरङ्गरिङ्गणैर्जिनेन्द्रदीक्षासमयोत्सवाम्बुधौ ।

हया दधुः स्वाप्लवनैर्महोर्मितां, व्रजा गजानामपि संघचारिताम् ॥९॥

अन्वयः—यत्र, जिनेन्द्रदीक्षासमयोत्सवाम्बुधौ, तरङ्गरिङ्गणैः, चलीकृताः, हयाः, स्वाप्लवनैः,
महोर्मिताम्, अपि, गजानां, व्रजाः, संघचारिताम्, दधुः ॥९॥

वृत्तिः—यत्र—यस्मिन् । जिनेन्द्रदीक्षासमयोत्सवाम्बुधौ—जिनेन्द्रस्य जिनेश्वरस्य भगवतो-
ऽर्हतः शान्तिनाथस्य दीक्षासमयो भागवतदीक्षाग्रहणकालो जिनेन्द्रदीक्षासमयस्तत्र उत्सव चतुर्थ
एवाम्बुधिः समुद्रः जिनेन्द्रदीक्षासमयोत्सवाम्बुधितस्मिन् तथा । “मयूरन्यसकेत्यादयः” ३।१।११६ ॥
इत्यनेन रूपकसमासः । तरङ्गरिङ्गणैः—तरङ्गस्वलनैः । चलीकृताः—चञ्चलीकृता । हयाः—अश्वा ।
स्वाप्लवनैः—स्वस्य आत्मन आप्लवनानि सर्वतोभावेन प्लुतानि कूर्दनानि इति यावत् स्वाप्लवनानि
वैस्तथा । महोर्मिताम्—महान्तश्च त ऊर्मयस्तरङ्गा महोर्मयस्तेषां तासां वा भावो महोर्मिता
वान्तथा । अपि—समुष्ये । गजानाम्—इस्तिनाम् । व्रजाः—समूहाः, शृन्दानीति यावत् । संघचारि-
ताम्—सङ्घेन समूहेन चरन्तीति सङ्घचारिणो मत्स्यास्तेषां भावः सङ्घचारिता तान्तथा । सङ्घेन
चरन्तीति मत्स्यजाति । दधुः—धारयामासुः ॥९॥

मिथो रथानामपि सादिनां ध्वजैर्बालशैवाललतापरम्पराः ।

मलीमसै रेणुगणैः सखीकृताः पयोनिधेर्धर्मनिधेर्व्रतोत्सवे ॥१०॥

अन्वयः—धर्मनिधेः, रथानाम्, अपि, सादिनाम्, मिथः, ध्वजैः, मलीमसैः, रेणुगणैः,
पयोनिधेः, बालशैवाललतापरम्पराः, सखीकृताः ॥१०॥

५।२।६४॥ इत्यनेन सुवो 'डु' प्रत्ययः । शुक्रजाम्-शोचन्ति पान्था अत्रेति शुक्रो ज्येष्ठमासस्तत्र
 आता समुत्पन्ना शुक्रजा तान्तथा । चतुर्दशीम्-तदाख्यातिपावनतिथिविशेषम् । आप्य-समधिगत्य।
 व्रती-व्रत नियम सयम इति यावदस्त्यस्येति व्रती । च-पुन । बहुलाम्-कृष्णपक्षीयाम । ताम्-
 चतुर्दशीम् । (आप्य) कचेषु-केशेषु । कपायपावकस्थितिप्ररोहत्तमभूमधूमताम्-कपाया क्रोध-
 मानमायालोभा एव पावको बहि कपायपावकस्तस्य स्थितिरवस्थानम्, कपायपावकस्थितिस्तया प्ररो-
 हत्तमोऽतिशयेन प्रादुर्भूतो भूमा बाहुल्य यस्य स कपायपावकस्थितिप्ररोहत्तमभूमः स चासौ धूमो
 बायुवाह, कपायपावकस्थितिप्ररोहत्तमभूमधूमस्तस्य भाव तत्ता तान्तथा । मत्वा-अवबुध्य । इव-
 यथा । लोचकृत्-लोच लुञ्चनम् मूलचूलमुत्पादनमिति यावत्, करोतीति लोचकृत् । वभूव-
 अभूत् ॥ १२ ॥

प्रकाममादित्यमवाप्य कण्टकै-स्तपस्यतोऽभूत् तनुरर्हगतः कटुः ।

पटुःसमाधौ विमना मनाग् न सा, रसालसा वा नियमाद् यमादपि ॥१३॥

अन्वयः—प्रकामम्, आदित्यम्, अवाप्य, कण्टकैः, तपस्यतः, अर्हगतः, तनुः, कटुः, अभूत्,
 समाधौ, पटुः, विमनाः, नियमात्, वा यमात्, सा, अपि, मनाक्, रसालसा, न ॥१३॥

वृत्तिः—प्रकामम्-पर्याप्त यथा स्यात्तथा । आदित्यम्-अदितेरपत्यम् पुमान् आदित्य
 सूर्यस्तन्तथा । अवाप्य-अधिगत्य समाश्रित्येति यावत् । कण्टकैः-दुमाङ्गै, तीक्ष्णाग्रवृक्षाङ्गैरिति
 यावत् । उपलक्षितायां भूमाविति शेषश्च । तपस्यतः-तपस्यामाचरत । अर्हतः-जिनेऽवरस्य, षोडश-
 तीर्यकृत शान्तिनाथस्येति यावत् । तनुः-शरीर । कटुः-तिक्तः । अभूत्-अभवत् । समाधौ-अर्थ-
 साम्राप्तासनरूपकध्याने । पटुः-चतुर निष्णात इति यावत् । विमनाः-वि विशिष्ट मनोऽन्तःकरण
 यस्य स तथा । यद्वा-समाधौ पटु, विषयेषु विमना-वैमनस्यवान् विराग इत्यर्थः, अर्हमिति शेष ।
 निमयात्-व्रतात् । वा-समुष्ये । यमात्-मयमात्, ब्रह्मचर्यसरस्रगप्रमुखादिति भाव । सा-
 तनुः । अपि-सम्भावनायाम् । मनाक्-ईषत्, किञ्चिदपीति शेषः । रसालसा-रसैर्मधुरादिभिरलसा-
 ऽऽस्त्ववती तथा । न-नहि ॥१३॥

सुरार्चने चन्दनचन्द्रलेपनैः, करम्बितामोदभरं विवृण्वती ।

तनुर्ननु प्रौढिसमाधिसाधनै-र्जिनस्य विश्वम्भरतामिवाऽन्वशात् ॥१४॥

अन्वयः—चन्दनचन्द्रलेपनैः, सुरार्चने, (सति) करम्बितामोदभरम्, विवृण्वती, -जिनस्य, तनुः,

वतु, प्रोक्षितमावितावनैः विहङ्गमरताम्, इव अङ्गुष्ठम् ॥१४॥

वृत्तिः—चन्दनचन्द्रेपनः—चन्दनं मलयजं चन्द्रं कपूरं चन्दनचन्द्री तथोक्तं नामि
चन्दनचन्द्रेपनामि वृत्तया । सुरार्पणे—सुरैर्वैभरथं पूजनं सुराचलम् तस्मिन्तथा । सतीति हेतुः ।
करम्बितामोदमरम्—करम्बितो व्याप्तव्यासावामाह सम्पत् । करम्बितामोदमरम् मरोदमित्य
करम्बितामोदमरस्तम्बता । विहङ्गवती—प्रहङ्गवती । द्विन्त्य—वारगतम् अद्वय इति हेतुः । तद्वी-
र्यम् । ननु—निश्चयेन । प्रोक्षितमावितावनैः—प्रोक्षता प्रोक्षता मयाविर्भमात्रावमाननवक-
मानम् प्रोक्षितमावितावनैः भावमानि सम्पादनामि प्रोक्षितमावितावनानि कैलासा । विहङ्गवती-
विहङ्गवती विमतिं पोषयति इति विहङ्गमरस्तम्ब भावा विहङ्गमरता तस्मत्ता । अन्वयान्—आज्ये ।
इव—वत्ता ॥१५॥

कवित् तनूत्सर्जनमुद्रया विभो—रनर्तिमूर्तिर्वरिवर्ति सा स्म या ।

धृतस्फुटश्रीगृहविग्रहा दिवा निशं मृणालाभमुजावलम्बिनी ॥१५॥

अन्वय —विभा, सा अनर्तिमूर्तिः, कवित् तनूत्सर्जनमुद्रया, वरिवर्ति सा या, धृतस्फुट-
श्रीगृहविग्रहा दिवानिशम् मृणालाभमुजावलम्बिनी ॥१५॥

वृत्तिः—विभाः—स्वामिन्, मणवत् सान्निवाचमेति यावत् । या—प्रसिद्धा । अनर्तिमूर्ति-
अविधमलाश्रितं कोटा यक्षा साऽनर्तिः सा वासी मूर्ति स्मरीम् तथा । कवित्—कवयि । तद्व-
त्सर्जनमुद्रया—काचोत्पन्नप्रभाकिट्या । वरिवर्ति स्म—पुनःपुनरविज्ञेयं वाऽनर्तत । या—वाद्यवी वद ।
धृतस्फुटश्रीगृहविग्रहा—धृतम् स्फुटमि विवक्षितानि श्रीगृहाणि कमलाभेन विभूः स्मरीं यथा स
यथा । दिवानिशम्—अहोरात्रम् रात्रिनिद्रमिति यावत् । मृणालाभमुजावलम्बिनी—मृणालोर्विचो-
रामा काम्पिरिवाऽऽमा काम्पिरचोस्तौ मृणालाभौ तौ च तौ मुञ्चौ तावत्कल्पते समावयति तन्मौल
यथा अस्तीति हेतुः ॥१५॥

यथान्तिकस्यामरभक्तिसृष्टिभिर्जिने धृतध्यानधने त्वधर्मणे ।

नवं सरस्तत्क्षणमप्यमृच्छ्रया सरोजिनी यत्प्रमवाऽप्सरायिता ॥१६॥

अन्वयः—अधर्मणे, जिने, धृतध्यानधने, त्व, यथाप्रतिफलमप्यमृच्छ्रया, त्वत्त्वम् नवं,
सरा, नमून्, परममया सरोजिनी अपि, मिया अप्सरायिता ॥१६॥

वृत्तिः—अधर्मणे—आसित अधर्मो यथास्तौ अधर्मा योऽस्तस्ये तथा त्वधर्मयिति यावत् । जिने—

भगवति शान्तिनाथेऽर्हति । धृतध्यानधने-धृतं सम्पादित ध्यान शुक्लध्यानमेव धनं येन तस्मिँस्तथा
सतीति शेषः । तु-पुन । यथान्तिकस्थामरभक्तिवृष्टिभिः-अन्तिक सान्निध्यमनतिक्रम्येति यथान्ति-
कस्था येऽमराः सुराः तै भक्त्या प्रह्वीभावेन कृता वृष्टयो वर्षाणि ताभिस्तथा । तत्क्षणम्-सद्य' ।
नवम्-नूतनम् । सरः-सरोवर । अभूत्-अजनि । यत्प्रभवा-यदुत्पन्ना । सरोजिनी-कमलिनी,
पद्मिनीति यावत् । अपि-साऽपि । श्रिया-लक्ष्म्या, शोभयेतियावत् । 'शोभासम्पत्तिपद्मासु, लक्ष्मी
भोरिव कथ्यते' इति यादवः । अप्सरायिता-अप्सरोरदाचरिता । 'ओजोऽप्सरस' । ३ । ४ । २८ ॥ इति
क्यङ् सलोपश्च । अत्रार्थेऽभियुक्तोक्तिरपि 'ओजोऽप्सरसो नित्यमितरेषां विभषये' ति । (उपामाऽर्था-
पत्तिश्चालङ्कारौ) ॥ १६ ॥

यदम्बुपूरप्रतिविम्बितायति-गणो ग्रहाणां पुरतोऽर्हतः प्रभोः ।

तरंस्तरङ्गेषु भवार्णवान्तर, स्वमाह तीर्णं नटनेऽतिपाटवात् ॥१७॥

अन्वयः—यदम्बुपूरप्रतिविम्बितायतिः, ग्रहाणाम्, गणः, प्रभोः, अर्हतः, पुरतः, भवार्णवान्तरम्,
तरङ्गेषु, तरन्, नटने, अतिपाटवात्, स्वम्, तीर्णम्, आह ॥१७॥

वृत्तिः—यदम्बुपूरप्रतिविम्बितायतिः-यस्य-तद्वागस्य, अम्बुना-जलस्य, पूरे-प्रवाहे प्रति-
विम्बिता-प्रतिफलिता, आयतिर्देव्यं यस्य स तथा । ग्रहाणाम्-सूर्यचन्द्रम'प्रमुखानाम् । गणः-
समूह । प्रभो-'स्वामिन' । अर्हतः-जिनेश्वरस्य । पुरतः-अग्रत' । भवार्णवान्तरम्-ससारसाग-
रमध्यम् । तरङ्गेषु-भङ्गेषु । तरन्-प्लवच । नटने-नर्तने । अतिपाटवात्-अत्यन्तचातुर्यात् ।
स्वम्-आत्मानम् । तीर्णम्-पारितभवसागरम् । आह-ब्रवीति, कथयतीति यावत् ॥१७॥

वने स्थितावस्य च चामरक्रियां, मरुत्तरङ्गैस्तरलस्तटद्रुमः ।

सदातपत्रायितपल्लवोच्चय-श्चकार सत्कारपदं दिवौकसाम् ॥१८॥

अन्वयः—च, अस्य, वने, स्थितौ, चामरक्रियाम्, मरुत्तरङ्गैः, तरलः, सदातपत्रायितपल्लवोच्चयः,
तटद्रुमः दिवौकसाम्, सत्कारपदम्, चकार ॥१८॥

वृत्तिः—च-पुन । अस्य-भगवत शान्तिनाथस्य । वने-तपस्यासाधननिदानकानने ।
स्थितौ-अवस्थाने । सत्यामिति शेष । चामरक्रियाम्-चामरनिर्वर्त्यकार्यम् । मरुत्तरङ्गैः-पवनसम्ब-
न्धिभङ्गैः । तरलः-चञ्चल । चलाचल इति यावत् । सदातपत्रायितपल्लवोच्चयः-सदा सर्वदा, आत-
पत्रायित आतपत्र-लत्रम्, तद्वदाचरितः, पल्लवोच्चयः-किमलयप्रकरो यस्मिन् स तथा । तटद्रुमः-

हृन्मद । विबोद्धयाम्—वेचामात् । सुस्कारपदम्—आवरासितपत्न्याम् । वस्त्र—स्वभात् ॥१८॥

न धीरता तादृगिह क्षमाधरे, दधौ जिनो यामुदधौ गभीरता ।
निमज्ज्य मेनाकमहीमृतं सतं, परीक्षणाद् वाम्बुनिधेश्वलत्तया ॥१९॥

अन्वयः—विना, पाद्, (धीरतां यमीरतां वा) इषौ, इह, क्षमाधरे तादृक, धीरता, न, विमज्ज्य, सतः, मेनाकमहीमृतः, परीक्षणाद्, वाम्बुनिधेः, वलत्तया, इषौ (तादृक) गभीरता, न ॥१९॥

वृत्तिः—विना—अगवाभाहन् क्षान्तिनाम् । पाद्—पादशीम् धीरतां गम्भीरतां वा । इषौ—वृषभात् । इह—अस्मिन् । क्षमाधरे—सपात्ताः धृष्टिना करो वारक क्षमावट वरतस्मिन्तया, वरतविशेषनामावनिधानेऽपि प्रकरणादन्तः प्रत्यस्तत्वात् सुप्राप्ये, येनविधिं यावत् । तादृक—पादशी । धीरता—धैर्यम् । वा—समुद्रये । निमज्ज्य—अन्तर्निमज्जीयम् । सतः—विद्यमानम् । मेनाकम—हीमृतः—इन्द्राक्षिकरपक्षमिन्द्रपक्षच्छेदवीर्यम्, सर्वेष्वपचनपासितस्व मेनाकाक्षपचरतम् । परीक्षणाद्—पर्यवेक्षणात् सत्यार्कविधिं यावत् । वाम्बुनिधेः—वाम्बुनि धर्मिकादि निधीबन्धेऽन्तेवाम्बुनिधिं स्मृतं तत्त्व तथा । वलत्तया—वलत्तया । उदधौ—समुद्रे । (वाटम् वीर्यवृद्ध्यान्तिनामनीरतामुत्था) यमीरता—गम्भीरता । न—महि ॥१९॥

विपक्षतां यो गत एव यागत किमस्य शम्भाननु पक्षताञ्जता ।
पुरापि पारापतपक्षिणो मये, ततान पक्षान् धुवत सपक्षताम् ॥२०॥

अन्वयः—वा योगता, एव विपक्षताम्, यतः, किम्, अत्र शम्भो, तु, पक्षता, अक्षता, न, इति नवि, यताम्, धुवता पारापतपक्षिणः, मये, सपक्षताम् ततान ॥२०॥

वृत्तिः—या—सकलैश्वर्यसम्पन्नो अगवात् क्षान्तिनाम् । योगता—योगविशेषवृत्तिविशेषतः स्थापना । एव—अवधारणावस्थायम् । विपक्षताम्—पक्ष—परिहारः, अक्षा अक्षय इति यावत् तत्र विरहितो विपक्षतस्य भावो विपक्षता तात्पर्या । यतः—भावा । किम्—शेयेऽप्यन्वयम् । अस्य—अक्षि—अक्षयता वर्तमानावितस्य । शम्भोः—अम्बाजयावकस्य मङ्गलमदस्तेति यावत् ययवत क्षान्तिनामत्तेति यावत् । नु—विषये । पक्षता—सम्भाषणम् । अम्बुक्षयमिति यावत् । अक्षता—परिपूर्णा । न—महि, अक्षि—अक्षयतेत्यर्थः । यथाहि—पुरा—पूर्वम् । अक्षि—सम्भावनायाम् । पक्षान्—पक्षाणि । धुवता—अम्बुवत । पारापतपक्षिणः—करोतावनिधिविज्ञेयः । मये—साम्ये, अतस्ते इति यावत् । सपक्षताम्—पक्षे

पानुकृत्वेन सहायतयेति यावत्, सहित मपक्षस्तस्य भावः सपक्षता, प्रकृतिजन्यबोधे प्रकारभूतस्यैव भावप्रत्ययार्थत्वं निर्णयमात् । आश्रयपिशोष्यकपक्ष—(सहायता) प्रकारकबोधे प्रकारभूतस्य पक्षस्यैव बोधनात् सहायतामित्यर्थः । ततान्—यिस्ताम्यामाम् ॥२०॥

पयोधिलक्ष्मीमुपि केलिपल्लवे, जिनेऽप्यनेकान्तिकता कृता जनैः ।

तटेऽपि साधारणया धिया श्रिते, क्वचिन्न लेभे व्यभिचारचारिता ॥२१॥

अन्वयः—पयोधिर्लक्ष्मीमुपि, केलिपल्लवे, जिने, अपि, जनैः, अनेकान्तिकता, कृता, साधारणया, धिया, श्रिते, क्वचित्, तटे, अपि, व्यभिचारचारिता, १, लेभे ॥२१॥

वृत्तिः—पयोधिलक्ष्मीमुपि—पयामि जलानि पीयन्तेऽस्मिन्निति पयोधि समुद्रमन्त्र लक्ष्मी शोभा, पयोधिलक्ष्मोन्ता गुणानि चांग्यनीनि पयोधिलक्ष्मीमुट् तस्मिंस्तथा । पयोधिःशोभायधिकाधिक-शोभाशालिनीत्यर्थः । केलिपल्लवे—पीडाल्पमगमि । जिने—अर्हति, भगवति शान्तिनाथे इत्यर्थः । अपि—समुपये । जनैः—लोकैः । अनेकान्तिकता—अनेकान्तिकत्वबुद्धिः । कृता—विहिता । केलिपल्लवे सामान्यतः पयोधिःशोभानाथाययस्य जिनेऽयमस्मिन्निधानात्, तदाधायकत्वस्य च सत्त्वान् जिनेऽपि च स्याद्व्याप्त अनेकान्तिकत्वं पश्यमघसेयम् । साधारणया—सामान्यया । पुद्गल्या—ज्ञानेन । श्रिते—सेविते, आलङ्घिते विपरीकृते इति यावत् । क्वचित्—कुत्रापि । तटे—तीरे । अपि—मन्मायनायाम् । व्यभिचारचारिता—शोभया आराप्य वृत्तिन्म, असार्वदिकशोभाधायकत्वमिति यावत् । न—नहि । लेभे—अपि । केलिपल्लवे जिने तीरे च व्यभिचरितशोभानिश्चयशालित्वमन्यमन्यतेति भावः ॥२१॥

कदापि देवोऽकृत हंममंगतो, रिरंसुहंसीकलनादसादरम् ।

सुवर्णवर्णं जिनवर्णने कृते, विडौजसा क्षोभयितुं मनोऽर्हतः ॥२२॥

अन्वयः—विडौजसा, कदापि, जिनवर्णने, कृते, देवः, अर्हतः, मन, क्षोभयितुम्, अशता, सुवर्णवर्णम्, रिरंसुहंसीकलनादसादरम्, हंमम्, अकृत ।

वृत्तिः—विडौजसा—इन्द्रेण, 'इन्द्रो हरिश्च्यवनोऽच्युताग्रजो, वसून् विडौजा मघवान् पुरन्दरः' २-८५—इत्यभिधानचिन्तामणिः । कदापि—कस्मिंश्चित्पि समये । जिनवर्णने—श्री शान्तिनाथभगवत्-पञ्चरणादिप्रशसने । कृते—विहिते, सति । देवः—सुरः, सुरेन्द्रवचनमश्रद्धधान कश्चित् स्वयलावलेपो-द्वतोऽमर इति यावत् । अर्हतः—भगवत् श्रीशान्तिनाथस्य । मनः—चित्तम् । क्षोभयितुम्—चालयितुम्, अङ्गीकृतमार्गतोऽपसारयितुमिति यावत् । अश्रुतः—स्वाध्यायेन, परिमितात्मीयात्मप्रदेशान् सञ्चाल्येति

वाचत् । सुवर्णवर्णम्—कनकवर्णम् । रिरं सुहृमीकृत्नादमाहरम्—रिरंसा रन्मुनिच्छा इत्यत्र वृत्-
त्याः कृत्नादेऽन्वयतमपुष्पवर्णो साहरा सामिकाप तं तथा । ईमम्—मराकम् । अकृत—विचित्रे । ईपम्
विचित्रवामकरोदिति वाचत् ॥२२॥

पुर फिरन्त विकरं वसूत्करं, समोक्तिकं मोक्तिकमुक्तमेक्षत ।
स तत्र चित्रं विचरन्तमन्तिक, मनागपि सुब्धमना हि नामवत् ॥२३॥

अन्वयः—सः तत्र पुर विकरम्, वसूत्करम् फिरन्तम्, समोक्तिकम्, मोक्तिकमुक्तम्,
अन्तिके विचरन्तम् चित्रम् एतत् हि मनागपि सुब्धमनाः न अयम् ॥२३॥

वृत्तिः—स—जीवान्तिताम्बोऽयम् । तत्र—वर्णवर्णमूनी । पुरः—अग्रे । विकरम्—विकारकारम् ।
वसूत्करम्—रत्नवर्णम् । फिरन्तम्—चिपन्तम् । मनागपि—तमम् अनुकूलम् औत्तिका यन्तिरेव
स तं तथा । मोक्तिकमुक्तम्—मुक्ताफलकसमन्वितम् । अन्तिक—मयीये । विचरन्तम्—चरन् चरन्
सञ्चरन्तम् । चित्रम् विस्मयापादकम् कनकवर्णत्वादिति । एतत्—अयम् कोचनगाधरं चक्रे ।
अयं न हि—विचित्रेण । मनागपि—ईपगपि । सुब्धमनाः—वज्रकचित् । न—नैव । अयम्—
ममवाचत् ॥२३॥

तपस्यतस्तस्य विवन्दिषामिषात् स्वरागतं स्निग्धमनास्त्वरगत ।
स दवदवस्य निपेवणापरं, हिरण्यं ईसमयोधि नैपध ॥२४॥

अन्वयः—विवन्दिषामिषात्, तु स्वरागतं, तपस्यता, तस्य, ईसमयोधेय विवन्दिषात् हिरण्यम्
ईसम्, स्वरागतं, स्निग्धमनाः ता नैपधः अयोधि ॥२४॥

वृत्तिः—विवन्दिषामिषात्—वन्तिमुनिच्छा विवन्दिषा तस्या निव स्वादा विवन्दिषामिषम्
नन्वाचता । तु—किम् । स्वरागतं—रामाभावात् । आत्सर्वानुरागविरहितवैभवं—पञ्चा । स्वरागतं
तत्र स्वरितमगल इत्यर्थमयमेवम् । तपस्यताः—तपस्याभावात् । तप्य—पसिद्धस्य वातरागत्वादिनेति
शेषः । दवदवस्य—तीर्णकृतो विवन्दिषात् । स्निग्धमनास्त्वरगतं—स्निग्धमनास्त्वरगतं ।
हिरण्यम्—काञ्चनविकारम् । ईसम्—राजईसम् । स्वरागतः—स्वीयानुरागात् स्वर्गेत समगतो वा ।
स्निग्धमनाः—स्निग्ध—सस्तेहं मनाऽन्तःकरणं अस्व स तथा, समजवालाकरण इत्यर्थः । नः—परिहृतः ।
नैपधः—चकिचसूचि । अयोधि—अन्वयम् अयमुक्तम् ॥२४॥

प्रियासु बालासु रतक्षमासु च, ललन्तमेतं चरणानुरागिणम् ।
विसिष्मये वीक्ष्य नृपो विरुद्धता, निवारिता द्वन्द्ववलेऽर्हतेत्यसौ ॥२५॥

अन्वयः—बालासु, च, रतक्षमासु, प्रियासु, ललन्तम्, चरणानुरागिणम्, एतम्, वीक्ष्य, अर्हता, द्वन्द्ववले, विरुद्धता, निवारिता, इति, असौ, नृपः, विसिष्मये ॥२५॥

वृत्तिः—बालासु—अप्राप्तयौवनासु, सुरतकर्माक्षमास्त्विति यावत् । च—पुनः । रतक्षमासु—सुरतसमर्थासु । प्रियासु—बल्लभासु, प्रियतमाम्बिति यावत् । ललन्तम्—अनुरागवन्तम् । चरणानुरागिणम्—जिनेश्वरचरणानुरागवन्तम् । यद्वा—चरणेष्वनुरागो लौहित्य चरणानुराग सोऽस्त्यस्येति चरणानुरागी, “अतोऽनेकस्वरात्” ७ । २ ॥ ६ ॥ इत्यनेन मत्वर्थे ‘इन्’ प्रत्ययः । एतम्—समीपतर-वर्तिनम् । “समीपतरवर्ति चेतदोरूपम्” इत्यभियुक्तोक्ते । हसमित्यर्थः । वीक्ष्य—अवलोक्य । अर्हता—जिनेश्वरेण । द्वन्द्ववले—युद्धे । विरुद्धता—विरोधः, परस्परैर्घ्याभाव इति यावत् । निवारिता—दूरी-कृता । इति—एव, निधायेत्यर्थः । असौ—अयम् । नृपः—राजा, नैषधमिधान इति यावत् । विसिष्मये—विस्मयमवाप्तवान् ॥२५॥

सितच्छदं त चरणानुरागिणं, द्विपत्त्रितं पल्लवितं च विभ्रतम् ।
विभोर्मनोऽन्तः स्मरमेव भावितुं, सुरेण चक्रे बहुधाऽऽयुधादरः ॥२६॥

अन्वयः—द्विपत्त्रितम्, च, पल्लवितम्, विभ्रतम्, सितच्छदम्, चरणानुरागिणम्, तम्, (वीक्ष्य), विभोः, मनोऽन्तः, स्मरम्, भावितुम्, सुरेण, बहुधा, आयुधादरः, चक्रे, एव ॥२६॥

वृत्तिः—द्विपत्त्रितम्—द्विपत्र सज्जातमस्मिन्निति द्विपत्त्रितम्, द्विपत्रयुक्तमित्यर्थः । च—पुनः । पल्लवितम्—पल्लवयुक्तम् । सितच्छदम्—श्वेतपक्षम् । विभ्रतम्—धारयन्तम् । चरणानुरागिणम्—चरणयोः पादयोरनुरागो लौहित्य चरणानुरागः सोऽस्त्यस्येति चरणानुरागी तन्तथा । अथच—चरणयोः प्रमुचरणकमलयोरनुरागः स्नेहश्चरणानुरागः सोऽस्त्यस्येति चरणानुरागी तन्तथा । तम्—इसम् । वीक्ष्य स्थितस्येति शेषः । विभोः—प्रभो शान्तिनाथस्य । मनोऽन्तः—हृदयाभ्यन्तरे । स्मरम्—कन्दर्पम् । भावितुम्—बोधयितुम् समुत्तेजयितुमिति यावत् । सुरेण—प्राग्दर्शितदेवेन । बहुधा—अनेकशः । आयु-धादरः—अल्पप्रहणामिलाषः । चक्रे—विदधे । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् ॥२६॥

कृतामियोग स तु योगसङ्गमे प्रयोगदक्षेण तपोद्विपेन यत् ।
स्मरार्जितं रागमहीरुहाङ्कुरं धमञ्ज मूलादनुकूलया धिया ॥२७॥

अन्वयः—तु, योगसङ्गमे कृतामियोगः, सः, यत् अनुकूल्य, धिया, प्रयोगदक्षेण, तपोद्विपेन,
स्मरार्जितम्, रागमहीरुहाङ्कुरम् मूलम्, धमञ्ज ॥२७॥

वृत्तिः—तु—पाचपूरणे अथधारणे प्रयत्नायाम् वा । योगसङ्गमे—योगेन अपूर्वार्थसम्पन्न-
सङ्गमं सम्यक् योगसङ्गमस्तस्मिन् यथा । यद्वा—योगस्य चिच्छ्रुतिनिरोधस्य सङ्गमं सङ्गतिर्बोस-
ङ्गमस्तस्मिन्स्वभावा । कृतामियोगः कृतो विद्विषोऽभियोगः कृताह् अथवासायां वा वेत्त स ह्येव ।
कृताह् प्रयत्नमया अभियोगोद्यमौ इति अभि चिन्ता । ३।२।१४॥ सु—मगवात् स्मृतिवत् ।
यत्—यत् । कस्याहेतोरेति वाच्यम् । अनुकूल्य—सपञ्चय, सिद्धिसम्पादिक्येति वाच्यम् । धिया—
शुद्धया । प्रयोगदक्षेण—विशालसमर्थेन । तपोद्विपेन—उप उपवासविनिवृत्तौ द्विपो हस्तीव तपोद्विप-
“कस्येव व्याघ्राद्ये सान्त्वानुज्ये” ३।२।१२॥ हस्तेनोपमितसमाद्य । स्मरार्जितम्—स्मरेण क-
र्तव्यं अभिव सन्तुष्टादिव स्मरार्जितस्तत्तत्तत् । रागमहीरुहाङ्कुरम्—रागोऽमुखाय एव महत्त्वो ह्यो
रागमहीरुहस्तस्य अङ्गुरोऽङ्गुलं करोह इति वाच्यम् । रागमहीरुहाङ्कुरस्तत्तत्तत् । मूलम्—समूह्यं स-
न्तुष्टमिति वाच्यम् । धमञ्ज—अमूल्यत्वं अनागत्येति वाच्यम् ॥२७॥

विमोहलीलां मिथुनालिपालितां, प्रदर्शयन् हंसमहामना मन ।
शशाक नोद्यालपितुं विरागवान्, मिषेण चञ्चोश्चरणद्वयस्य च ॥२८॥

अन्वयः—मिथुनालिपालितां विमोहलीलां प्रदर्शयन् विरागवान्, हंसमहामना, मनो,
च चरणद्वयस्य मिषेण, मनः उद्यालपितुम् च, शशाक ॥२८॥

वृत्तिः—मिथुनालिपालिताम्—मिथुनाणां हंसवन्त्यवनामाकिः भेषी मिथुनालिपालिता वाकिया
सन्त्यादिना मिथुनालिपालिता तान्त्वया । विमोहलीला—विषयेन मुक्तलीलिवाच्येति विमोहो—मोह-
म् सुरतमिति वाच्यम् । यस्य लीला येषां विमोहलीला सुरतयैवविषयस्तत्तत्तत् । प्रदर्शयन्—
धमञ्जोदयम् । विरागवान्—विगतौ रागो विरागः विरागम् शोभस्तत्तत्तत्तत् विरागवान् । हंसमहा-
मना—हंसो महामना महत्त्वमेव यथा । “कस्येव व्याघ्राद्ये सान्त्वानुज्ये” ३।२।१२॥ हस्तेनोप-
मितसमाद्यः । चञ्चोः—जोड्या, सुपादिकत्वा इति वाच्यम् । च—युक्तः । चरणद्वयस्य—नारपुण्ड्रस्य ।
मिषेण—ध्यायेन । मनः—अन्तःकरणम् । उद्यालपितुम्—अन्वयत्वापितुम् । च—महि । शशाक-
अथर्वोऽयम् ॥२८॥

महीमहेन्द्रस्तमवेक्ष्य स क्षणं, सुरं प्रशान्तं बहुधोपसर्गतः ।

जगाम पुण्यां प्रभुचर्यया मुदं, तदा दधानः स्मृतिसावधानधीः ॥२९॥

अन्वयः—महीमहेन्द्रः, सः, बहुधा, उपसर्गतः, प्रशान्तम्, तम्, सुरम्, क्षणम्, अवेक्ष्य, प्रभुचर्यया, मुदम्, दधानः, स्मृतिसावधानधीः, तदा, पुण्याम्, जगाम ॥२९॥

वृत्तिः—महीमहेन्द्रः—महाँश्वासाविन्द्रो महेन्द्रः, महा पृथिव्या महेन्द्रो महीमहेन्द्रः, राजा । म—यो बन्धनार्थमागतः स नैषध । बहुधा—अनेकधा । उपसर्गतः—उपद्रवात् । प्रशान्तम्—शान्ति-मधिगतम् । तम्—सजीवप्रवेशनिर्गत हसात्मकम् । सुरम्—देवम् । क्षणम्—तदालयाति सूक्ष्मकालविशेषं यावत् । अवेक्ष्य—समवलोक्य । प्रभुचर्यया—विमुग्यवहारेण । मुदम्—हर्षम् । दधानः—अवलम्ब-मानः, धारयन्निति यावत् । स्मृतिमावधानधीः—स्मृत्या जात्यादिस्मरणेन सावधाना निश्चयात्मिका-धीर्बुद्धिर्यस्य स तथा । तदा—तस्मिन् समये । पुण्याम्—नगर्याम्, अत्र पुरीमित्यनेन द्वितीयान्तेन हि भवितव्यम् । तथापि छन्दोभङ्गभियां, कवीनां निरङ्कुशत्वबोधनाया च कर्मत्वविवक्षामकृत्वाऽधि-करणत्वविवक्षाकरणेन कथञ्चित् समाधेयम् । जगाम—गतवान्, प्रविवेशेति भावः ॥२९॥

अवर्णयत् तच्चरितं विचिन्तयन्, शकुन्तमेकान्तमनोविनोदनम् ।

स नैषधश्चानुदिनं सुधीरतः, सुधीरतां वीक्ष्य विभोश्चमत्कृतः ॥३०॥

अन्वयः—विभोः, सुधीरताम्, वीक्ष्य, चमत्कृता, च, अनुदिनम्, सुधीरतः, सः, नैषधः, तच्च-रितम्, विचिन्तयन्, एकान्तमनोविनोदनम्, शकुन्तम्, अवर्णयत् ॥३०॥

वृत्तिः—विभोः—विशेषेण भवतीति विभुः प्रसुरित्यर्थस्तस्य तथा श्रीशान्तिनायकस्य भगवत् इति यावत् । सुधीरताम्—सुष्ठु समोचीना चासौ धीरता—वैर्यम् सुधीरता तान्तया । वीक्ष्य—अवलोक्य । चमत्कृतः—प्राप्तवमत्कारः । च—पुनः । अनुदिनम्—प्रतिदिनम्, उत्तरोत्तरमिति भावः । सुधीरतः—विद्वदनुरक्तः । सः—प्रसिद्धः । नैषधः—निषधाधिपति यश्चक्रिचमूपतित्वेन पूर्वं वर्णितः स । तच्चरितम्—तस्य प्रमोश्चरितं चरित्रम् तच्चरितम्, तन्तया । विचिन्तयन्—मीमांसमानः । एकान्तमनोविनोदनम्—एकान्तेन नियमेन सर्वदाऽभीक्ष्णं वा मनो विनोदयति रञ्जयतीति एकान्तमनोविनोदनस्तन्तया । वस्तुवस्तु—एकान्तमनोविनोदिनमित्येष पाठः साधोऽयम् प्रतिभाति । मुञ्चितनैषधीयचरितेऽपि च तथैव पाठस्य समुपलम्भात् । अत्र च पक्षे एकान्तेन नियमेन मनोऽन्तःकरणं विनोदयति रञ्जयत्येवशोलः एकान्तमनोविनोदी तन्तया । शकुन्तम्—पक्षिणम्—प्रकृतत्वात् हसमित्यर्थः । अवर्णयत्—वर्णयाश्चकार, प्राशंसदिति यावत् ॥३०॥

प्रमोस्तपःश्रुतपनाद् वशीभव-अहो न पार्श्वं द्युसदां जनं सदा ।
प्रियावियोगाद्विधुरोऽपि निर्मरं, स्वमापुपुषु परिचर्ययाऽऽर्यया ॥३१॥

अन्वयः—प्रमोः, तपः श्रुतपनाद्, वशीभवः, द्युसदाम्, जनः, पार्श्वं, न सदा विधु-
रिपोपाद् निर्मरम्, विधुरः, अपि, आर्यया, परिचर्यया, स्वम् आपुपुषु ॥३१॥

वृत्तिः—प्रमोः-विमोः शान्तिभावः । तपः श्रुतपनात्-तपसात्पनात् । वशीभव-
वशीभवीभवः, वशीभवः सन्निवि भावः । द्युसदाम्-विधि स्वर्गे वीर्यवतीति द्युसरो देवतत्वेन प्रका-
शना-शोभः । पार्श्वं-सासीकम् । न-मार्गे । अहो-स्वप्नात् । प्रियावियोगाद्-प्रियाव-रक्तिव-
त्वा विधोगो विच्छेदा, मिथ्याविधोगस्तस्मात्तथा । निर्मरम्-अल्पतम् । विधुरः-विच्छेदः । अति-
सन्मावसात्तम् । आर्यया-श्रेष्ठया । परिचर्यया-भुज्यया । स्वम्-अस्मात्तम् । आपुपुषु-
विमरान्भूतम् ॥३१॥

प्रकृष्टपष्टाष्टमपाक्षिकादिभि-र्वनं सयोगासनधर्मसर्वने ।
निरीक्ष्य दवं भ्रुवमेव देवता कुतूहलाकान्तमना मनागभूत् ॥३२॥

अन्वयः—वने, देवता प्रकृष्टपष्टाष्टमपाक्षिकादिभिः, सयोगासनधर्मसर्वने, (वृक्षसंनिभम्)
देवम्, निरीक्ष्य भ्रुवम्, एव देवता, कुतूहलाकान्तमनाः अभूत् ॥३२॥

वृत्तिः—वने-नरन्त्ये उपत्याकाशे इति भावः । देवता-अविद्यायां देवी । प्रकृष्टपष्टा-
ष्टमपाक्षिकादिभिः-वृक्षान् अष्टमपाक्षिकादिभिः वृक्षान् अष्टमपाक्षिकादीनि वृक्षानि वृक्षसंनिभं
वीर्यानि वा शान्ति, प्रकृष्टपष्टाष्टमपाक्षिकादीनि तैस्तथा । विचक्षणविमलवपुषोपलभ्युत्तिवर्ति इति
भावः । सयोगासनधर्मसर्वने-सयोगासन-योगासनेन सन्निवि वशीभवत्तथा वशीभवेनानि अस्तपान-
भवानि सयोगासनधर्मसर्वनेन तैस्तथा । वृक्षसंनिभमिति शेषः । देवम्-भूमिं भगवन्तम् वीर्यानि
भावयिषि भावः । निरीक्ष्य-अवलोक्य । भ्रुवम्-विधितं वशीभवत्तथा । एव-अवधारणार्थं देवत्वम् ।
मना-ईदम् । कुतूहलाकान्तमना-कुतूहलं कोट्यैव अकान्तमनाई मलोत्पन्न-करं कल्पं यं तथा ।
अभूत्-अभवत् ॥३२॥

अवश्यमन्येष्वनवग्रहप्रहा, रुपां मतिं क्रम्यति यत्कमानुगा ।
समूलमुन्मूलयितुं तदान्तरं प्रवक्रमे चक्रमयं द्विषां क्रमात् ॥३३॥

अन्वयः—अवश्यमभ्येपु, अनवग्रहग्रहा, यत्क्रमानुगा, नृणाम्, मतिः, क्रामति, तत्, आन्तरम्, द्विषाम्, चक्रम्, अयम्, क्रमात्, समूलम्, उन्मूलयितुम्, प्रचक्रमे ॥३३॥

वृत्तिः—अवश्यमभ्येपु—अवश्य नियमेन भव्या भवितव्याः शुभाशुभादयोऽवश्यमभ्या तेपु तथा, विषये इति यावत् । अनवग्रहग्रहा—अनवग्रहोऽवाध्यमानो निरर्गलोऽभिनिवेश प्रमरो यस्या सा तथा । यत्क्रमानुगा—यस्य आन्तरद्विचक्रमस्य क्रमानुगा पद्धत्यनुसारिणी तथा । नृणाम्—जनानाम् । मतिः—बुद्धि । क्रामति—चलति । तत्—तादृशम् । आन्तरम्—हृदयान्तर्वर्ति । द्विषाम्—शत्रूणाम्, कामक्रोधानां नामिति यावत् । चक्रम्—समूहम्, कदम्बकम् इति यावत् । अयम्—असौ, भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । क्रमात्—क्रमशः । समूलम्—सादिकारणम् । उन्मूलयितुम्—विनाशयितुम् । प्रचक्रमे—प्रचघृते ॥३३॥

पटुः पुरस्कृत्य पुराकृताकृति, यया दिशा धावति वेधसः स्पृहा ।

भवस्य वश्यस्तदवश्यपश्यधीः, प्रवर्ततेऽनर्तितया तयाऽऽतुरः ॥३४॥

अन्वयः—कृतिम्, पुरस्कृत्य, पुराकृता, पटुः, वेधसः, स्पृहा, यया, दिशा, धावति, तदवश्यपश्यधीः, (अपि) तया, आतुरः, भवस्य, वश्यः, अनर्तितया, प्रवर्तते ॥३४॥

वृत्तिः—कृतिम्—यत्नम्, कार्यम् वा । पुरस्कृत्य—समुद्दिश्य, समाहृत्य वा । पुराकृता—पुरा पूर्व, कृता—विहिता, पुराकृता । पटुः—साध्वी । वेधमः—कर्मकर्तु परमेन्द्रस्य—आत्मन । स्पृहा—वाञ्छा । यया दिशा—येन मार्गेण । धावति—गच्छति । तदवश्यपश्यधीः—तदवश्या—तदनधीता, पश्या—सर्व-द्रष्ट्री धी-बुद्धिर्यस्य स तथा । (अपि) भवस्य—संसारस्य, ईशस्य । वश्यः—वशवर्ती । अत एव । आतुरः—ज्वरः । जन इति शेषः । अनर्तितया—न-अर्ति पीडा यस्य सोऽनर्ति, तस्य भावोऽनर्तिता तथा तथा । अनायासेनेति यावत् । तया—वेधः स्पृहाविधितमार्गेण । प्रवर्तते—प्रचलति । प्रवृत्तो भवतीति यावत् ॥३४॥

तपोविधौ मन्दरसुन्दराशयः, स्थिरः प्रभुः स्यान्न कदापि चञ्चलः ।

तृणेन वात्येव तयाऽनुगम्यते, भियेतरेणैव तु कातरक्रिया ॥३५॥

अन्वयः—मन्दरसुन्दराशयः, स्थिरः, प्रभुः, तपोविधौ, कदापि, चञ्चलः, न, स्यात्, (यत्) तृणेन, वात्या, इव, तया, (सः) अनुगम्यते, तु, इतरेण, एव, भिया, कातरक्रिया, (अनुगम्यते) ।

वृत्तिः—मन्दरसुन्दराक्षयः—मेघवर्ममोहरामिमाया सुराचलसदृशविष्णुपद्मया इति वाच्य ।
 स्थिरा—स्थिरवोपेत । प्रसूः—मगधान् क्षान्तिवन्तः । तपोविधौ—उपमासाम्ने । कदापि—कस्मिंश्चित्
 समयेऽपि । वज्रहः—मघविद्रुतः । न—नहि स्यात्—मघैत् । (वाच्य—वच) तुल्ये—स्वभाववशात् ।
 वात्सा—वात्सल्यमूहः । 'वात्सावैश्वर्यम्' । १ । २ । २५ ॥ इति शब् । इव—यथा । तया—वैषम्यं तद्वत् ।
 (च—चित्) अनुगम्यते—अनुसिषते वा तद्वत्—एव पञ्चम् वाच्यं न पुनर्निमित्तमस्त्यु इति । तु-
 पुनः । इतरेषु—अन्येषु साधारणजनेषु वाच्य । एव—युगम् । विद्या—मयेन । कातरकिन्ना—का-
 तरवपुष्टिः, हीनतेति वाच्य । अनुगम्यते इति शेषः ॥३५॥

वृत्ते समाधेर्विधिनाऽऽत्मबोधने, धनेऽपरस्मिन् न मुनेर्मनोरुचि ।
अनात्मलीनस्य मलीनताऽऽहता, जनस्य चित्तेन मृशाऽवक्षात्मना ॥३६॥

अन्वयः—समाधौ विधिना, आत्मबोधने, इत्ये, अपरस्मिन्, न, मुनेः, मनोरुचिः, न, अस्म-
 लीनस्य, जनस्य, मलीनताया चित्तेन मलीनता आहता ॥३६॥

वृत्तिः—समाधौ—सम्बन्धाधीनते समाधि—आत्मबोधार्थमात्रायास्तत्पर्यं ज्ञेयवस्तुनिर्वा-
 र्णार्थं ज्ञेयत्वमात्रावैक्यात् । तस्य तथा । विधिना—विधानेन । अहमबोधने—आत्मवस्तुज्ञाने । इत्ये-
 स्वीकृत्ये । अपरस्मिन्—अपरस्मिन् । प्रमे—विमये चित् इति वाच्य । मुनेः—मनश्चक्षुः । मनोरुचिः-
 मनश्चक्षुषेवसो वचिरमिच्छावो मनोरुचिः । न—नहि । मघवीक्षितेन । अनात्मलीनस्य—न आत्मा
 जनस्य, जनमभिज्ञः, अनात्ममिच्छीनो—अनात्मलीनस्तस्य तथा । जनस्य—जोक्त्य । मृशावक्षात्मना-
 मृशमत्ववयवज्ञं स्वतन्त्रं ज्ञात्वा स्वकर्णं पश्यन् मृशतावतात्वेन तथा । चित्तेन—अन्तर्मनस्यैव ।
 मलीनता—माकिन्मय मलीनमख्येति वाच्य । आहता—आमिता, लीनतेति वाच्य ॥३६॥

अथावलम्ब्य क्षणमक्यादिकां धरैस्तथैकतालवयम् ।

तिथौ नवम्यां शुचिपोषणक्षजे, स शिक्षये केवलबोधमुज्ज्वलम् ॥३७॥

अन्वयः—अथ कथम् एकपादिकम्, अथकथम् एकतालवयम् धरैस्तथा कथम्, वारं, ३,
 शुचिपोषणक्षजे नवम्यां तिथौ नवम्यकम् केवलबोधम्, शिक्षये ॥३७॥

वृत्तिः—अथ—अनन्तरम् । कथम्—अथाकथमुस्मकावधिर्न वाच्य । एकपादिकम्—एकपा-
 दौ वारं एकवारः सोऽप्रवां रितावस्तौति एकपादिका तावता । शिक्षयिष्येति वाच्य । अथकथम्—

आश्रित्य । एकतालपम्-एकताया एकाग्रचित्ताया आलयो निवास' आधार इति यावत्, एकताल-
यस्तन्तथा । लयम्-लीयत आत्माऽत्रेति लयः, समाधिस्तन्तथा । धीरतया-धैर्येण । धरन्-अवल-
म्बमान । सः-भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । शुचिपौपपक्षजे-पौपस्य तदाख्यमासस्य पक्षः
पञ्चदशदिनात्मक पक्ष पौपपक्ष, शुचि-शुक्लश्चासौ पौपपक्ष' शुचिपौपपक्षस्तस्माज्जात शुचिपौपपक्ष-
जस्तस्मिँस्तथा । अत्र तिथौ नवम्यामिति दर्शनात् तिथिशब्दस्य खीलित्तया तदर्थविशेषणतया शुचि-
पौपपक्षज इत्यत्रापि खीलित्तत्वेवोचितम्, एवञ्चच्छन्दोभङ्ग इति चेत्-सत्यम् । 'तिथिः पुन
कर्मवाटो' २-६१-इत्यभि० चि० स्वोपघटीकायां तन्यते । तिथि पुखीलित्त-“तनेर्दित्” उणा० ६७४ इति
इयि इति दर्शनेन तिथिशब्दस्य पुल्लिङ्गत्वस्यापि बोधनादिति । नवम्याम्-नवानां पुरणी नवमी तस्या-
न्तया । तिथौ-कर्मवाटयाम् नवमीदिन इति यावत् । उज्ज्वलम्-दीप्तम्, विशदम्, विकाशि वा ।
केवलबोधम्-आत्मन केवलित्यसम्पादक तदाख्यज्ञानम् । शिश्रिये-प्राप, अवललम्बे इति यावत् ॥३७॥

तदुत्सवे कोऽपि जनः सुरो नवा, तदा निदद्रावुपपल्वलं खगः ।

सुगन्धिवृष्टेरनु दिव्यनाटक--प्रवर्तनेऽप्सरसासनर्तने ॥३८॥

अन्वयः-तदा, तदुत्सवे, सुगन्धिवृष्टेः, अनु, अत्र, अप्सरसासनर्तने, दिव्यनाटकप्रवर्तने, कः,
अपि, जनः, सुरः, उपपल्वलम्, खगः, वा, न, निदद्रौ ॥३८॥

वृत्तिः-तदा-तस्मिन् समये । तदुत्सवे-केवलबोधप्राप्तिनिमित्तकमहसि । सुगन्धिवृष्टेः-
सुन्दरगन्धवत्पदार्थकर्मकवर्पणात् । अनु-पश्चात् । सुगन्धिवर्पणोत्तरकाले इति भावः । अप्सरसास-
नर्तने-अप्सरोग्भि स्वर्देश्याभिराप्त व्याप्तमप्सरसाप्तम्, तच्च तन्नर्तनम्, अप्सरसासनर्तनम्, तस्मिँस्तथा ।
दिव्यनाटकप्रवर्तने-दिव्यमलौकिकश्च तन्नाटकं रूपकादि, दिव्यनाटकम् तस्य प्रवर्तनम् दिव्यनाटकप्रव-
र्तनम् तस्मिँस्तथा । कः-कश्चित् । अपि-सम्भावनायाम् । जनः-लोक । सुरः-देव । उपपल्वलम्-
पल्वलस्य क्रीडाल्पसरस-समीपम् उपपल्वलम् । खगः-पक्षी, हंस इति यावत् । वा-अथवा । न-
नहि । निदद्रौ-निद्रितवान् ॥३८॥

मम तदोच्चैर्मने समं पुनः, प्रपञ्चने सवरणे तथाऽऽसने ।

स तिर्यगावर्जितकन्धरः शिरः, प्रणामकृद् देवगणो नटन् वभौ ॥३९॥

अन्वयः-तिर्यगावर्जितकन्धरः, शिरःप्रणामकृत्, सः, देवगणः, तदा, उच्चैर्मने, समम्,
पुनः, प्रपञ्चने, सवरणे, तथा, आसने, समम्, नटन्, वभौ ॥३९॥

वृत्तिः—मन्दरमुन्दराद्यप्य—मेवमममोहरामिमाया सुराचक्रादृष्टमिच्छामयमा इति वाच्य ।
 स्थिरा—स्थिरतोयेव । यस्तु—यगावत् स्थापितमाया । तपोविधौ—संयमाराधने । इन्द्राणि—कर्मिणि
 समयेऽपि । चक्राः—मन्त्रविद्युता । न—मन्त्रि स्यात्—मन्त्रे । (वा—वत्) हृदेन—स्वाम्यवस्थेन ।
 वास्या—वाचसमूहा । 'यद्वाग्वैद्यक्य' । ६ । २ । २५ ॥ इति शब् । इव—यथा । तथा—वैयता तद्वत् ।
 (वा—विना) अनुमन्यते—अनुविधत्ते, सा रक्षाऽवत् यस्या वाचति न पुनर्विस्तारयति इति । तु—
 पुनः । इतरेष—अन्त्येन साधनमन्त्रमेवेति वाच्य । एव—तुल्यम् । मिषा—यत्नेन । कातरकिमा—कठि-
 नमवदृष्टि, रजितेति वाच्य । अनुगम्यते इति शेषः ॥३५॥

वृत्ते समाधेर्विधिनाऽऽत्मबोधने, धनेऽपरस्मिन् न मुनेर्मनोऽपि ।

अनात्मलीनस्य मलीनताऽऽहता, जनस्य चित्तेन मूढाऽवशात्मना ॥३६॥

अन्वय —समाधौ विधिना, आत्मबोधने, वृत्ते, अपरस्मिन्, धने, मुनेः, मनोऽपि, न, अनात्म-
 लीनस्य, जनस्य मूढमवशात्मना, चित्तेन मलीनता आहता ॥३६॥

वृत्तिः—समाधौ—सम्भगाधीयते समाधिः, ध्याय्येवार्चमात्रायात्मन्यकं ज्ञेयकारकिर्मा-
 न्यकं ध्येयत्वमावायेज्ञात् तत्त्व तथा । विधिना—विधानेन । आत्मबोधने—आत्मतत्त्वज्ञाने । इतरे-
 स्वीकृते । अपरस्मिन्—अन्वस्मिन् । धन—विषये वित्त इति वाच्य । मुनेः—मन्त्रतत्त्व । मनोऽपि—
 मनसश्चैतसो कश्चिन्मिकावो मनोऽपि । न—मन्त्रि । यवदीपितेन । अपरमलीनस्य—न ज्ञात्वा
 जनात्मा आत्ममित्र, जनाग्रमि लीनो—जनात्मलीनतत्त्व तथा । जनस्य—जनस्य । मूढावशात्मना-
 मूढमत्वबोधमयः स्वतन्त्र आत्मा स्वकं बन्ध तत् मूढावशात्मनो तेन तथा । चित्तेन—अन्वत्तरनेन ।
 मलीनता—माच्छिन्ना मलीनमतेति वाच्य । आहता—आक्रान्ता, स्वीकृतेति वाच्य ॥३६॥

अथावलम्ब्य क्षणमकपादिकां धरैस्त्रयं धीरतयेकतालयम् ।

तिथौ नवम्यां शुषिपोषपक्षजे, स शिष्ये कनसमोभमुज्ज्वलम् ॥३७॥

अन्वयः—अथ क्षणम् एकपादिकाम्, अवलम्ब्य एकतालयम्, धीरतया त्रयम्, वाच्य, न, शुषिपोषपक्षजे नवम्याम् तिथौ पञ्चमस्य केवलाद्यम्, शिष्ये ॥३७॥

वृत्तिः—अथ—अनन्तरम् । क्षणम्—यदाक्षयसूक्ष्मकालितोऽपि वाच्य । एकपादिकाम्—एकपदा-
 यो वाच्य एकपादः, सोऽस्यां तिथिवाचसीति एकपादिका तत्त्ववाच्य । शिष्येति वाच्य । अवलम्ब्य—

आश्रित्य । एकतालपम्—एकताया एकामचित्ताया आलयो निवासः आधार इति यावत्, एकताल-
यस्तन्तथा । लयम्—लीयत आत्माऽवेति लयः, समाधिस्तन्तथा । धीरतया—धैर्येण । धरन्—अचल-
ममान । सः—भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । शुचिपोषपक्षजे—पौषस्य तदाख्यमासस्य पक्षः
पञ्चदशदिनात्मक पक्ष पौषपक्ष, शुचि—शुक्लश्चासौ पौषपक्षः शुचिपौषपक्षस्तस्माज्जात शुचिपौषपक्ष-
जस्तस्मिन्तथा । अत्र तिथौ नयम्यामिति दर्शनात् तिथिशब्दस्य खिलिङ्गतया तदर्थविशेषणतया शुचि-
पौषपक्षज इत्यत्रापि खिलिङ्गत्वमेवोचितम्, एवञ्चच्छन्दोभङ्ग इति चेत्—सत्यम् । ‘तिथि’ पुन
कर्मवादी’ २-६१—इत्यभि० चि० स्वोपहृटीकायां तन्यते । तिथि पुखिलिङ्ग—“तर्नेडित्” उणा० ६७४ इति
इयि इति दर्शनेन तिथिशब्दस्य पुल्लिङ्गत्वस्यापि बोधनादिति । नवम्याम्—नवानां पुरणी नवमी तस्या-
न्तथा । तिथौ—कर्मवाद्याम् नवमीदिन इति यावत् । उज्ज्वलम्—दीपम्, विशदम्, विकाशि वा ।
केवलबोधम्—आत्मन केवलित्वसम्पादक तदाख्यज्ञानम् । शिथ्रिये—प्राप, अवललम्बे इति यावत् ॥३७॥

तदुत्सवे कौऽपि जनः सुरो नवा, तदा निदद्रावुपपल्वलं खगः ।

सुगन्धिवृष्टेरु दिव्यनाटक--प्रवर्तनेऽत्राप्सरसाप्तनर्तने ॥३८॥

अन्वयः—तदा, तदुत्सवे, सुगन्धिवृष्टेः, अनु, अत्र, अप्सरसाप्तनर्तने, दिव्यनाटकप्रवर्तने, कः,
अपि, जनः, सुरः, उपपल्वलम्, खगः, वा, न, निदद्रौ ॥३८॥

वृत्तिः—तदा—तस्मिन् समये । तदुत्सवे—केवलबोधप्राप्तिनिमित्तकमहसि । सुगन्धिवृष्टेः—
सुन्दरगन्धवत्पदार्थकर्मकवर्षणात् । अनु—पश्चात् । सुगन्धिवर्षणोत्तरकाले इति भावः । अप्सरसाप्त-
नर्तने—अप्सरारोभि स्वर्देश्याभिराप्त व्याप्तमप्सरसाप्तम्, तच्च तर्जतनम्, अप्सरसाप्तनर्तनम्, तस्मिन्तथा ।
दिव्यनाटकप्रवर्तने—दिव्यमलौकिकञ्च तस्मात्कं रूपकादि, दिव्यनाटकम् तस्य प्रवर्तनम् दिव्यनाटकप्रव-
र्तनम् तस्मिन्तथा । कः—कश्चित् । अपि—सम्भावनायाम् । जनः—लोकः । सुरः—देव । उपपल्वलम्—
पल्वलस्य क्रीडाल्पसरस—समीपम् उपपल्वलम् । खगः—पक्षी, हस इति यावत् । वा—अथवा । न-
नहि । निदद्रौ—निद्रितवान् ॥३८॥

ममं तदोच्चैर्नमने समं पुनः, प्रपञ्चने संवरणे तथाऽऽसने ।

स तिर्यगावर्जितकन्धरः शिरः, प्रणामकृद् देवगणो नटन् वभौ ॥३९॥

अन्वयः—तिर्यगावर्जितकन्धरः, शिरःप्रणामकृत्, स, देवगणः, तदा, उच्चैर्नमने, समम्,
पुनः, प्रपञ्चने, संवरणे, तथा, आसने, समम्, नटन्, वभौ ॥३९॥

बुधिः—विश्वं व्याप्यतिष्ठन्धरा—विष्यगावर्जिता महीकृता कंचरा मीरा येन स बवा ।
 धिराग्र्यामकुन्—धिरसा मस्तकेन प्रजाया मङ्गलममकाप धिरग्र्याम स करोतोति ववा । सु-
 प्रमुमत्रिबिर्भित्वाऽग्निप्रसिद्धा । इययादा—सुरसमुदायः । तदा—अग्निरु सभवे । उदयै—अग्निदेवे ।
 नमने—महीभावे । मयम्—मुख्यं यथाभ्यासवा । पुना—किञ्च । प्रवञ्चने—अङ्गविस्तारणे । संहरणे—
 अङ्गसङ्कोचने । तदा—पुनः । आमने—उपवेशने । समम्—मुख्यं यथाभ्यासवा । नटन्—सूत्रम् । इत्यं
 विदधरिति वाच्यम् । इमा—मुमुने ॥१९॥

स ईसद्वोऽपि विमार्गुणावली—निबद्धबुद्धिः समुपत्य नृत्यकृत् ।
विशिष्टमक्तो बहुधा स्थितोऽन्तरं, विधाय पक्षेण रतकलमालसः ॥२०॥

अन्वयः—विद्योः, पुनाकवीविबद्धबुद्धिः, तमुनेत् नृत्यकृत् रतकलमावली, सा ईसदेव,
 अपि बहुधा पक्षेण विशिष्टमक्ती विधाय अन्तरे, स्थितः ॥२०॥

बुधिः—विद्यः—अमा, मगधतः सान्निभाबत्येति वाच्यम् । गुणवलीनिबद्धबुद्धिः—गुणारत्ना
 सौर्ण्यवीर्यगाम्भीर्यवीर्यैवस्त्रिबाधिरुगमेण्या, निबद्धा समाकृता बुद्धिर्ज्ञानं मतिर्वा बन्ध स तवा ।
 समुपत्य—समुपगम्य । तत्त्वानमिति क्षेत्रम् । नृत्यकृत्—नृत्यं कर्तुं, कनकालिति ववा । विधिवत्—
 इति वाच्यम् । रतस्तमानम्—रतं नाङ्कुरययम् तस्य कस्य कदाचित् क्षेत्र इति वाच्यम् । रतकलमालेव
 अकस आत्म्यवान् काविकैवामिहीनमाव इति वाच्यम् तवा । सु—मतिः । ईसदेवः—देवत्ववीर्य
 प्रदेसनिर्गतो ईसो ईसदेवः “उग्रवन्ताविस्वान् पूषविपावर्जस्य देवस्यस्य परविपत्” “यदूरम्वं
 कावित्वान् साकपाविषादेराकृणमन्त्वान् मध्यमपक्षोपी समाम्भरेति वृत्त्यम् । अवि—सम्भावनायम् ।
 बहुधा—बनेकम् । पक्षेण—पक्षत्वेण । विशिष्टमक्तीः—विशिष्टा विकल्पमाल वा अकस मुक्ता विभि-
 द्धमक्षमालाया । विधाय—सम्पत्त्य कृतेति वाच्यम् । अन्तरे—मध्ये । स्थितः—अविच्छिन्न स्थित
 वासिति वाच्यम् ॥२०॥

सनालमात्मानननिर्जितप्रमं प्रयुज्यमान त्रिदशे सरोरुहम् ।
भृतासपत्त्रप्रयरूपमाधमी, प्रमुप्रभावाद् बहुकाञ्चनाञ्चितम् ॥२१॥

अन्वयः—नवातम् आत्मानननिर्जितप्रमं त्रिदशे बहुप्रभावाद् प्रमुप्रभावाद्, बहुका-
 ण्चनाञ्चितम् भृतासपत्त्रप्रयरूपमाधमी ॥२१॥

बुधिः—सनालम्—आत्मसहितम् । आत्मानननिर्जितप्रमम्—आत्मनः—रत्न आत्मने—रत्न-

नेन, निर्जिता निशेषेण जिता पराभूतेति यावत्, प्रभा फान्तिर्यस्य तत्तथा । त्रिदशैः—वेवै । प्रयुज्यमानम्—प्रेर्यमाणम् । प्रभुप्रभावात्—प्रभोः शान्तिनाथस्य प्रभावोऽनुभाव, प्रभुप्रभावस्तस्मात्तथा । बहुकाञ्चनाञ्चितम्—बहूनि च तानि काञ्चनानि, किञ्चल्का बहुकाञ्चनानि, तैरञ्चितम् विशिष्टम्, बहुकाञ्चनाञ्चितम् । धृतातपस्त्रयम्—धृतञ्च तत् आतपस्त्रयम् धृतातपस्त्रयम्, तस्य रूपम् स्वरूपमिव रूप यस्य तत्तथा । “उष्ट्रमुखादय” ३ । १ । २३ ॥ इत्यनेनोपमानसमानस्य रूपशब्दस्य लोपो, बहुव्रीहिसमासश्च निपात्यते । सरोरुहम्—कमलम् । आवभौ—शुभे ॥४१॥

**उपात्तलक्ष्मि प्रभुवक्त्रपाणिना, हियाऽऽनतं काञ्चनमम्बुजन्म किम् ।
तमुच्छ्रितच्छत्रमिषेण दण्डभृद् निषेवते स्मादृतमुक्तसम्पदा ॥४२॥**

अन्वयः—प्रभुवक्त्रपाणिना, उपात्तलक्ष्मि, हिया, आनतम्, काञ्चनम्, अम्बुजन्म, उच्छ्रितच्छत्रमिषेण, दण्डभृद्, (सत्) आदृतम्, उक्तसम्पदा, तम्, निषेवते, स्म, किम् ॥४२॥

वृत्तिः—प्रभुवक्त्रपाणिना—वक्त्र—मुखञ्च, पाणी—हस्तौ च वक्त्रपाणि, ‘प्राण्यङ्गत्वादेकवद्भाव’ प्रभो—शान्तिनाथस्य वक्त्रपाणि प्रभुवक्त्रपाणि तेन तथा । उपात्तलक्ष्मि—उपात्ता—प्राप्ता, लक्ष्मीः—शोभा येन तत्तथा । हिया—लब्धया । आनतम्—सर्वतोभावेन नम्रम् । काञ्चनम्—सौवर्णम् । अम्बुजन्म—अम्बुनो जलात् जन्मोत्पत्तिर्यस्य तत्तथा । कमलमित्यर्थः । “उच्छ्रितच्छत्रमिषेण—उच्छ्रित विशालञ्च तच्छत्रमातेपत्रम् उच्छ्रितच्छत्रम् तस्य म्रिय व्याज उच्छ्रितच्छत्रमिषन्तेन तथा । दण्डभृद्—दण्डं छत्रदण्डं विभर्ति धारयतीति दण्डभृद्, दण्डधारक सत् । आदृतम्—सत्कृतम् । उक्तसम्पदा—उक्ता—कथिता, चासी सम्पत्—सम्पत्तिरुक्तसम्पत्, तथा तथा । तम्—भगवन्त शान्तिनाथमित्यर्थः । निषेवते स्म—न्यसेवत, शुश्रुषते स्मेति यावत् । किम्—उत्प्रेक्षायाम् ॥४२॥

**अहर्निशं सेवनया विभोर्द्विधा, सचामरं चामरमानसे प्रियम् ।
अबुद्ध तं विद्रुमदण्डमण्डितं, पवित्रहस्तं शुचिमेव पण्डितः ॥४३॥**

अन्वयः—अहर्निशम्, विभोः, सेवनया, द्विधा, सचामरम्, च, अमरमानसे, प्रियम्, विद्रुम—दण्डमण्डितम्, तम्, पवित्रहस्तम्, पण्डितः, शुचिम्, एव, अबुद्ध ॥४३॥

वृत्तिः—अहर्निशम्—रात्रिन्दिवम् । विभोः—प्रभोः । श्रीशान्तिनाथस्य । सेवनया—शुश्रूषया, परिचर्ययेति यावत् । द्विधा—द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां द्विधा, प्रकारद्वयेनेत्यर्थः । सचामरम्—चामरेण व्य-

अनापराधविषयं संहितं सधामरत्नम् । न-पुनः । अमरमानसं अमराणां ईशान्यं अमरमन्त्र-
करममरमन्त्रम् । प्रियम्-इष्टम् । विद्रुमवृक्षमण्डितम्-विद्रुमस्य प्रवाहस्य तस्यो-
पशितं विद्रुमवृक्षस्य मण्डितम्-मृषियो विद्रुमवृक्षमण्डितम् । तस्य-अभुतेवाद्याधक्येन प्रति-
नित्यम् । पवित्रहस्तम्-पवित्रा यजेत त्रापते रक्षति वैश्वम् आत्मायं वा, पवित्रो यजत्राविश्व-
इति वाचत् । यज्ञा-पवित्रं त्रापते इति पवित्र इत्यस्य हस्ताः कर्तुं पवित्रहस्तान् । पवित्रः-
सर्वमण्डितं पवित्रं बुद्धिः पंथा साज्जत्वेति पवित्रम् "उक्तं सज्जत्वां कारकादिम् इति" ७।१।१८॥
इत्यनेन 'इत्' मत्वः । शुचिम्-पवित्रम् । इत्यमिति वाचत् । इव-अवधारणार्थम् । अमु-
न्मज्जाम्, अवागमयति वाचत् ॥४१॥

चकार कश्चिद् वरणत्रयीं न किं, सुरश्च सिंहासनमईत पुरं ।
परा महेन्द्रध्वजमासक्तये सपीतमम्भमुचामरञ्च किम् ॥४४॥

अन्वय-कश्चित् पुरं, कईक, पुरं सिंहासनम् च वरणत्रयीम्, किम् च चकार, त-
वाचकये सपीतम्, अम्भमुचामरम्, इव महेन्द्रध्वजम्, च, किम् च (चकार) ॥४४॥

वृत्तिः-कश्चित्-अनिर्दिष्टमायमेव कोऽपि । पुरः-ईशविश्वम् । कईक-विश्ववत्,
यज्ञतः-हाम्निनायत्वेति वाचत् । पुरः-पुरस्तात् अग्रे इति वाचत् । सिंहासनम्-विश्ववत्
मासकं सिंहासनम् स्वयंमन्त्राद्यनमिति वाचत् । न-पुनः । वरणत्रयीम्-वाकारम् । किम्-
अस्वाधक्यम् । न-अस्ति । चकार-इत्यम् । अपि तु कृतवानेति वाचत् । परः-अन्वयः । सुर-
इति शेषः । आमुमन्त्रे-अम्भस्य वरावधुनयवत् हाम्निनायत्वेति वाचत् । मण्डितं सेवा, मण्डितं
वाचत् आमुमन्त्रित्वेति उवाच । सपीतम्-पीतवर्णसहितम् । अम्भमुचामरम्-अम्भस्य अवागम-
रम्भमुचामरस्य वाचत् । महेन्द्रध्वजम्-महेन्द्रस्य
ईशस्य ध्वजः पताका महेन्द्रध्वजस्य । न-पुनः । किम्-अस्वाधक्यम् । न-अस्ति ।
चकार-इत्यम् । अपि तु कृतवानेति वाचत् ॥४४॥

कृतावरोहस्य हयादुपानहो, विनेयुस्तत्र बलद्विषस्तदा ।

नियोगस्तदा सुपन्नपरम्परा, परागपूर्णा वसुपूर्विकस्वरा ॥४५॥

अन्वय-अथ तदा इत्यम् कृतावरोहस्य कृतावरो, विनेयुस्तत्र बलद्विषस्तदा-
नियोगः, विनेयुस्तत्र, वसुपूर्विकः, तदा, वसु ।

वृत्तिः—तत्र—देशनाभूमी । तदा—तस्मिन् समये । हयात्—अथात्, यथै श्रवस इति यावत् ।
 कृतावरोहस्य—अवतीर्णस्य । उपानहौ—पादत्राणे । विनेयुषः—अपनीतवत् । मलद्विपः—इन्द्रस्य ।
 नियोगतः—आदेशात् । सुमनःपरम्पराः—देवश्रेणय । 'देवा सुपर्वसुगनिर्जरदेवतर्मु-वर्हिर्मुखाऽनिमि-
 पदैवतनाकिलेखा' । शुन्दारका सुमनमस्त्रिदशा अमर्त्या स्वाहास्ववाकृतुमुग्रामुज आदितेया' २।२ ।
 इत्यभि० चिन्ता० । विकस्वराः—विकसनशीलाः प्रफुल्ला इति यावत् । परामपूर्णाः—परारौः-पुष्परजोभिः
 पूर्णा व्याप्तास्तास्तथा । ताः—सुमनःपरम्परा, पुष्पश्रेणी । 'पु'प सून् सुमनस, प्रसवश्च मणीवकम्'
 ४-३६१ । इत्यभि० चिन्ता० । वृष्टुः—अवर्पण ॥४५॥

सुवर्णपद्मोदरचारचारुतां, ततः पदे रेजतुरस्य विभ्रती ।

निवेशकल्याणपदं सुसंपदं, सुवर्णसेवामिव धर्तुमुत्सुके ॥४६॥

अन्वयः—ततः, सुवर्णपद्मोदरचारचारुताम्, विभ्रती, अस्य, पदे, निवेशकल्याणपदम्, सुवर्ण-
 सेवाम्, सुसम्पदम्, धर्तुम्, उत्सुके, इव, रेजतुः ॥४६॥

वृत्तिः—ततः—तदनन्तरम् सुमन कर्तृकविकस्वरपुष्पवर्षणानन्तरमिति यावत् । सुवर्णपद्मो-
 दरचारचारुताम्—सुवर्णस्य काञ्चनस्य पद्मानि कमलानि नवसङ्घवाकानीति शेष सुवर्णपद्मानि, तेषां
 षट्ठरे मध्ये चारो विचरणम्, सुवर्णपद्मोदरचारस्तेन चारुणी सुन्दरे सुवर्णपद्मोदरचारचारुणी,
 ययोर्भावः, सुवर्णपद्मोदरचारचारुता, तान्तथा । विभ्रती—धारयन्ती दधतीति यावत् । अस्य—भग-
 वत शान्तिनाथस्य । पदे—चरणी 'पद' शब्दे च वाक्ये च, व्यवसायप्रदेशयो । पादतश्चिह्नयोः स्थान-
 त्राणयोरङ्गवस्तुनो' रिति मेदिनी । निवेशकल्याणपदम्—निवेशा भोगश्च कल्याण मङ्गलञ्च निवेशक-
 ल्याणे' 'द्वन्द्वतत्पुरुषयो परवह्निह्वनियमात्, तयो' पश्मास्वपदम् निवेशकल्याणपदम्, तत्तथा ।
 सुवर्णसेवाम्—सुवर्णेन काञ्चनेन सेवा शुश्रूषा सुवर्णसेवा तान्तथा, यद्वा-सुष्ठु शोभनश्चासीत् वर्णो
 वशो गुणकथादि सुवर्णं तेन सेवा भक्ति सुवर्णसेवा तान्तथा । सुसम्पदम्—सुष्ठु शोभना सम्पत्
 सम्पत्ति सुसम्पत्, तान्तथा । धर्तुम्—आदातुम् । उत्सुके—उत्कण्ठिते । इव—यथा । रेजतुः—
 शशुभाते ॥४६॥

महोत्सवेऽस्मिन्नसुरैः सुरैः मम, तथैव मैत्री जनसन्निधेरभूत् ।

तयोः प्रवालैर्वनयोस्तथाम्बुजै-रवापि मोदः सुमनस्तथा यथा ॥४७॥

अन्वयः—अस्मिन्, महोत्सवे, असुरैः, सुरैः, मम, जनसन्निधेः, मैत्री, तथा, एव, अभूत्,

वया तयोः, वयसोः वयासौ, तथा, अयुधैः सुमनस्तया योव*, अवापि ॥४७॥

वृत्तिः—अस्मिन्—वैयक्योपसम्बन्धिनि । महोत्सवे—महायज्ञिसंक्रियामास्तुत्सवो महात्सव-
सम्बन्धितः । असुरैः—वासवैः । सुरैः—वैवैः । सुमम्—सह । मैत्री—मित्रता । अस्वमिति वाचत् ।
जनसन्निधेः—कोष्ठसमुपस्थितः । तस्यैव—तेन प्रकारेण कञ्चु । अधूत—अवगत । वया—वेन प्रकारेण ।
तयोः—प्रसिद्धयोः । जनयोः—वयस्य-पालीययोः । वयस्यत्वं च काननविज्ञेयत्वतिरेकः । कोष्ठे कान-
नवत्तुत्वात्परमुपेयं वा । वयासौ—वयस्यैः, क्लिप्तवैरिति वाचत् । तथा—पुनः । अयुधैः—कथ्यते ।
सुमनस्तया—पुष्पभावेन क्लृप्तमत्वेनेति वाचत् । योवः—वर्ष । अवापि—समन्वितः ॥४७॥

रुजा विरोधेतिचलिक्रिया सते ।ऽभवद् निर्विप्याऽ
रसेन सने अपि सख्यमीयतु—निपादुषुकाम किमु वद्वर्मणि ॥४८॥

अन्वयः—अहंता, मित्रा मृदेः, मित्रा, रुजा, विरोधेतिचलिक्रिया, निर्विप्या, अवयद्,
विरोधुषुकामे वद्वर्मणी तेने, अपि रसेन, सख्यम्, ईषतुः किम् ॥४८॥

वृत्तिः—अहंता—विमैश्वर्य भगवता स्मृतिनामत्वेति वाचत् । मित्रा—अस्वत्वा, कोठया
वा । मृदेः—मरुपत्वं । मित्रा—मयेन । रुजा विरोधेतिचलिक्रिया—वया—रतेनाय विरोधो वैरञ्च
ईविजोषद्वय 'अतिदुष्टिरनादृष्टिः, शक्या मृष्टिका शुक्राः । अस्वाद्यज्याय राजास्य, वहेता ईवव' इत्यादि
इत्युक्तं वद्वर्मणाऽऽहंता क्लेशजं रुजाविरोधेतिचलिक्रियात्वेनाऽपि प्रवृत्तिस्त्वया । निर्विप्या—मित्रैः विपय-
प्रकारेण वयसः सा तथा । "मातृवपरिमिराद्वय" १।१।३७ ॥ इत्यनेन वयस्य । अवयद्—
अवयत्, अवयत्वेति वाचत् । निपादुषुकामे—विरोधुषु कामोऽयिकारो वयोत्वे तथा । "सुमन-
सम्बन्धिते" १।१।१४० ॥ इत्यनेन कामसङ्गं वद्वर्मणे तुमो प्रकारेण कोष । वद्वर्मणी—वर्द्ध-
सम्बन्धितं वर्म—कथं सम्बन्धो वा वयोभेदे तथा परिहिते कथं इति वाचत् । सने—सैन्ने
वादिन्यामिति वाचत् । अपि—सम्माननायामवयवम् । रसेन—आत्मनेन रागेण वा, अनुरागत्वेनेति
वाचत् । सख्यम्—मित्रताम् । मैत्रीमिति वाचत् । ईषतुः—अधिगम्यतु, प्राप्तुरिति वाचत् । किम्—
सम्पादनायाम् इति ॥ ४८ ॥

विधाय मूर्तिं कपटेन वामनीं शनेश्वरच या त्रिपदीमदीधरत् ।

प्रसूत्तरां तां पुरुषोत्तमं परा-मनकपेऽधत्त गणेशपेशले ॥४९॥

अन्वयः—रूपदेन, वामनीम्, मूर्तिम्, विधाय, शनैः चरन्, याम्, त्रिपदीम्, अदीधरत्, पुरुषोत्तमः, प्रसृत्तराम्, पराम्, ताम्, गणेशपेशले, अनेकपे, अधत्त ॥४९॥

वृत्तिः—रूपदेन—उत्तेन । वामनीम्—गगनस्य, स्वर्गस्य वामनी ताम् तथा वामनावतारकृ-
त्तामिनियावत् । मूर्तिम्—शरीरम् । विधाय—कृत्वा । वामनाकारमाधायेत्यर्थः । शनै—मन्द यथा
न्यात्तथा । चरन्—गच्छन् । याम्—यादृशीम् । त्रिपदीम्—त्रयाणां पदानां चरणानां समाहारस्त्रिपदो
तात्तथा । अदीधरत्—धृतवान् । पुरुषोत्तम—विष्णुरितिशेष । 'विष्णुर्जिष्णु जनार्दनो हरिद्विषीकेशाच्युता-
वेशवो, दाशार्हः । पुरुषोत्तमोऽन्विशयनोपेन्द्रावजेन्द्रानुर्ज' २-१२८ इत्यभि० चिन्ता० । पुरुषोत्तमः—
पुरुषेषु उत्तमः स तथा जिनः, परिसुत्तमाण इति सूत्रेऽपि श्रीशान्तिनाथ इति यावत् । प्रसृत्तराम्—
प्रसरणशीलाम् । पराम्—उत्कृष्टाम् । ताम्—त्रिपदीम् 'उपत्रे ई वा, विगमे ई वा, ध्रुवे ई वा' इति पटत्र-
यात्मिकाम् । गणेशपेशले—गणस्य कवाचनिकमुनिसमुदायस्य ईशः स्वामी गणेशो पेशलः कोमलो मनोह्रो
वा गणेशः गणधरः स चास्मी पेशलस्तस्मिन्स्था चक्रायुधाभिधाने इति यावत् । अनेकपे—अनेकान् भक्त्यान्
पाति रक्षतीति अनेकपन्तस्मिन्स्था । अधत्त—धृतवान् । अयं भावः—यथा पुरुषोत्तमो विष्णुर्वामनीं
त्रिपदीं गणेशपेशले विनायकं प्रति कोमले भक्तिप्रदं स्नेहं हस्ता म इव उली तस्मिन्स्था बलिनामके-
ऽसुरे अदीधरत्तथा पुरुषोत्तमो भगवान् श्रीशान्तिनाथो गणधरे त्रिपदीमनीधरदिति अर्थस्तूक्तः पृथक् ।
व्यतिरिक्तानुप्राणितः श्लेषालङ्कारः ॥४९॥

त्रिविक्रमोऽरिष्टवलं विनष्टि यः, स्वयं बलिध्वंसिविदम्बिनीमयम् ।

तनू न धर्ता किमनूततेजसा, सचक्रपाणिश्च कृपाणिनां प्रभुः ॥५०॥

अन्वयः—यः, स्वयम्, त्रिविक्रमः, अरिष्टवलम्, विनष्टि, (सः) कृपाणिनाम्, प्रभुः, च, सच-
क्रपाणि, अयम्, अनूततेजसा, बलिध्वंसिविदम्बिनीम्, तनूम्, किम्, न धर्ता ॥५०॥

वृत्तिः—यः—यादृशः । स्वयम्—आत्मना । त्रिविक्रमः—ज्ञानदर्शनचरित्रेषु विक्रमो बल यस्य स
तथा, ज्ञानदर्शनचारित्र्यवत्त्वात्त्रिविक्रमः सन् । अरिष्टवलम्—अरिष्टस्य—अशुभस्य बल-सैन्यम्, अरिष्टवलम्,
अशुभकदम्बकम् तत्तथा । विनष्टि—वर्णयति, अवध्वंसयतीति यावत् । (सः—तादृशः प्रसिद्धो वा) कृपा-
णिनाम्—कृपात्मकोऽणः शब्दोऽस्त्येषा कृपाणिनः यद्वा कृपामण्यते जीवयतीति कृपाणम् अहिंसादिमहाव्रत
तदस्त्येषा ते कृपाणिनस्तेषां तथा, मुनोनामिति यावत् । प्रभुः—स्वामी, नायक इति यावत् । च—पुनः ।
सचक्रपाणिः—चक्रेण चिह्नविशेषेण सहितः सचक्रः, सचक्रपाणिः करो यस्य च सचक्रपाणिः । अयम्—असौ ।
भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । अनूततेजसा—अनल्पप्रतापेन । बलिध्वंसिविदम्बिनीम्—बलिध्व-

स्मिन् एतेन नामनायतारं विष्णुं विद्वन्भवति अमुकरोति अचरीति वा तच्छब्दाः वक्षिण्यसिचिदन्विती
 तात्पर्याः । कृष्णवित्परीमिति भावः । तन्मू—परीमम् । किम्—विषये मन्ते वा । न—वदि । यतो—
 वारकः । अपि तु पठेदेति भावः । अर्थ भावः यथा वा त्रिविक्रमा विष्णुरतिष्ठयर्थं विनष्टि सङ्घातिका
 कर्तृवारिणां त्रमु चक्रपाणि वक्षिण्यसिचिदन्विती तर्ज वक्षिण्यसङ्घातिकां मन्त्रवारिणीं तन् वतो वषा
 मगवात् स्मृतिनावाऽपीति अवस्तुरीत्याऽमुषमैव इति ॥५०॥

**पुरा व्रते तीव्रतयैव केवलात्, तपःकलाश्रान्तनितान्तशान्तधी ।
 उपेतपार्श्वश्चरणेन मौनिना, मृषा चकारैष तृपां वृषावित ॥५१॥**

अन्वयः—केवलात्, पुरा व्रते, तीव्रतया एव तपःकलाऽऽश्रान्तवितान्तशान्तधीः मौनिना चरणेन
 उपेतपार्श्वः, वृषावित, एषा वृषाम्, वृष, चकार ॥५१॥

वृषिः—केवलात्—केवलकलाभात् । (पुरा—पूवम्) व्रते—तपःसध्यादिविषये । तीव्रतया—
 तीव्रतया तीव्रतया भावस्तीव्रता एवा एवा । एव—अथवाच्यार्थकमप्यम् । तृपां कलाऽऽश्रान्तवितान्त-
 शान्तधीः—तपःकला तापसाभ्युदये, आश्रान्त—अवर्तं मितान्तपतिवृत्तिं यथा स्वात्मना ज्ञाना
 शान्तिमाप्त्वा वीरुद्विष्यत् एव एवा । मौनिना—विशेष्यैव । चरणेन—चरणेन गम्यते वा । उपेत-
 पार्श्वः—उपेतः प्रसङ्गः पार्श्वः यन्मुख्योपैव केव स एवा । वृषावित—वृषेण वर्मेण वषिणा विक्षिप्तः
 पूजितो वा वृषावित इति । एषः—अयम् । वृषाम्—वृष्याम् । मृषा—विष्या । चकार—कृतवाच ॥५१॥

**यताऽतिदूरादपि ताप्यते वपुर्दृशोर्मृशोऽस्तिदशापि नाप्यते ।
 तमईत सन्निधिनाससौहृदं, नृप पतङ्ग समधत्त पाणिना ॥५२॥**

अन्वयः—अतिदूरात् अपि, यता वपुः, ताप्यते, अपि, दृशोः, दृष्टोक्तविदसा, य, आत्मने
 अईतः सन्निधिका, नाससौहृदम् तम्, पतङ्गम् नृप, पाणिना तमधत्त ॥५२॥

वृषिः—अतिदूरात्—आत्मन्यविप्रलङ्घिताः । अपि—अन्याववाचाप । यत्—अस्मात् । वपुः—
 शरीरम् । ताप्यते—सम्ताप्यते सम्पन्न इति यावत् । अपि—समुक्तम् । दृशोः—दृश्यम् । मृशोऽस्ति
 मिदृशः—यत्तत्त्वमृशमिदं मृशोमिदं दीक्यस्या इति मृशोऽस्तिमी, मृशोऽस्तिमी चातो दृशोऽस्ति
 मृशोऽस्तिदशा । न—वदि । आप्यते—आप्यते । चरीकटिकाविक्रमधरो मेने अपि यथाशक्ते
 धत्त इति भावः । अईतः—विनेयचरणम् । सन्निधिना—साजिप्येन । आत्मोहृदम्—अविगतसम्पत् ।
 तम्—वक्षिणम् । पतङ्गम्—वृष्यम् । नृपः—मूचरो राजापि । पाणिना—करेण । समधत्त—
 वृषयान् ॥५२॥

तदात्तमात्मानमवेत्य संभ्रमाद्, मदादिनाऽनर्थकृताऽऽप्तवाक्यतः ।

जराजनुर्मृत्युमुमुक्षुणा नृणां, गणेन दीक्षा जगृहेऽगृहेऽसुना ॥५३॥

अन्वयः—तदा, मदादिना, आत्तम्, आत्मानम्, अवेत्य, आप्तवाक्यतः, संभ्रमात्, अनर्थकृता, जराजनुर्मृत्युमुमुक्षुणा, अगृहेऽसुना, नृणाम्, गणेन, दीक्षा, जगृहे ॥५३॥

वृत्तिः—तदा—तस्मिन् समये । मदादिना—गर्घादिना । आत्तम्—गृहीतम् व्याप्तमिति यावत् । आत्मानम्—मन । अवेत्य—विज्ञाय । आप्तवाक्यतः—आप्तस्य निरुपाधिपरदुःखप्रहाणेच्छस्य, यद्वा—अनुमतेन वस्तुतस्त्यस्य काल्पन्येन निश्चयवान् रागादिवशादपि नान्यथा वादी य स आप्तस्तस्य तथा, वाक्यम्, वाक्यमुपदेशात्मकपदकदम्बकम् आप्तवाक्यम् तस्मात्तथा । संभ्रमात्—वेगेन । अनर्थकृता—अनर्थकृतेन, पापनाशतत्परेणेति यावत् । जराजनुर्मृत्युमुमुक्षुणा—जरा वार्द्धक्यं च जनुर्जन्म च मृत्युर्मरणञ्च जराजनुर्मृत्युवशतेभ्यो मुमुक्षुर्मौषतुमिच्छुर्जराजनुर्मृत्युमुमुक्षुरतेन तथा । अगृहेऽसुना—गृहसम्यन्धिलिप्साशून्येन । नृणाम्—जनानाम् । गणेन—समूहेन । दीक्षा—भागवती दीक्षेत्यर्थः । जगृहे—अप्रादि, गृहीतेति यावत् ॥५३॥

पतङ्गवत् कश्चन सद्मपञ्जरात्, पुनः पुनः प्रायसदुत्प्लवाय सः ।

स्वकर्मसंलीनतया मलीनधी-गृहे व्रतान्येव वभार भारमुक् ॥५४॥

अन्वयः—कश्चन, पतङ्गवत्, सद्मपञ्जरात्, उत्प्लवाय, पुनः पुनः, प्रायसत्, स्वकर्मसंलीन-तया, मलीनधीः, स, भारमुक्, (सन्) गृहे, व्रतानि, एष, वभार ॥५४॥

वृत्तिः—कश्चन—अनिर्दिष्टनामधेय कोऽपि । पतङ्गवत्—सूर्यवत्, पक्षिवद्वा । सद्मपञ्ज-रात्—सद्म-सदन, पञ्जर पञ्जरिकेव, सद्मपञ्जरम्, “वपमेय व्याघ्राणैः साम्यानुक्तौ ।” ३ । १ । १०२॥ इत्यनेनोपमितमसाम तस्मात्तथा । उत्प्लवाय—वदगन्तुम् । पुनःपुनः—मुहुर्मुहुः, अनेकश इति यावत् । प्रायसत्—प्रायतत, प्रयत्नमकरादिति यावत् । स्वकर्मसंलीनतया—स्वस्य आत्मन, कर्माणि शुभा-शुभदृष्टविशेषा स्वकर्माणि तेषु संलीनता ससर्गाधिक्यम्, स्वकर्मसंलीनता तथा तथा । मलीनधीः—मलीनामलीना धीर्बुद्धिर्यस्य स तथा । सकुचिद्वुद्धिरिति भावः । सः—प्रसिद्धः । कश्चिन्नित शेषः । भारमुक्—भार कुटुम्बभार मुञ्चति त्यजतीति भारमुक् । त्यक्तनिजकुटुम्बभार सन्निति यावत् । गृहे—सदने । व्रतानि—नियमान्, सयमान्, वा । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । वभार—पुपाप ॥५४॥

प्रभोगिरान्तःप्रतिबुद्धमानसः, खगो मृगो वाऽप्यगजो मतङ्गजः ।

गतौ विरुत्योद्धुने निराशतां, प्रपद्य सद्यः प्रणमन् ययौ वनम् ॥५५॥

अन्वयः—प्रमोः मिरा अन्त्याप्रतिबुद्धपावसाः तगाः, विरस्य, बहुवचने वा, मृदाः, मय्याः, मय्यत्वा, अपि यतो निराश्रयताम् मय्य प्रथमम् तथा वनम्, ययौ ॥५५॥

वृत्तिः—प्रमोः—भगवताः शान्तिभाषणम् । मिरा—वपुर्वात्मकमचनेन । अन्त्याप्रतिबुद्ध
मानसः—अन्त्या—अन्त्यस्तरे प्रतिबुद्ध—समुत्पद्युद्ध मानस—हृदयं वत्थ स तथा । स्वयं—के जात्रके
गच्छतीति अग पक्षी । विरस्य—सर्वं पिबात् । बहुवचन—वत्थवने । वा—अथवा । मृदा—
हरीत् । अगत्वा—गवागिरिष्ठ पशुमार्यं वा अग्रे अमममवद्वक्तव्य निर्वृत्ताम् । अगत्वा—न गच्छ-
न्तीति अगा पर्वताश्लेषु आतोऽगवाः पचयीत्वा । मय्यत्वा—मय्यत्वा—वत्थामकमुत्तमोत्तमो मय्यत्वा
हृत्ती । अपि—समुत्तमे । मय्यो—मय्यने । निराश्रयताम्—विर्कोमताम् आश्रयादित्थमिति वाच्यम् ।
यदा अस्तममत्ता निर्मल आश्रान्तिरस्तस्य भावतां तथा अथावमिति वाच्यम् । प्रपद्यः—स्वीकृत्य ।
प्रथमम्—प्रथमं कर्तव्यम् । सद्यः—वत्थवने । वनम्—कान्तम् । ययौ—गतवान् ।

वयागण सुव्रतभाग् निशाशनं निरस्य जीवान्तकवन्धनेऽप्यहो ।

न तत्प्रदत्तं फलमादिताऽऽनने, करो निरोद्धुर्दशति स्म केवलम् ॥५६॥

अन्वयः—अहो । सुव्रतभाग्, वयागणः, जीवान्तकवन्धने अपि, निराश्रयम् कित्वा,
वत्थवत्थम्, फलम् वा, दशति, केवलम्, आदितावने, निराश्रयः । करो दशति स्म ॥५६॥

वृत्तिः—अहो !—वितर्कं आश्रयं वा, आश्रयम् । सुव्रतभाग्—सु-सुष्ठु समोशोर्भ
अथ निवम सुव्रतम् तद् मय्यतीति सुव्रतमाह । वयागणः—वयसां-पञ्चिनां गण समूहो वयोमया
विद्यावत्त्वकमिति भावः । जीवान्तकवन्धने—जीवान्तकानां-स्वाशानां बन्धनं-पञ्चिनां-वयसां-
विशेषो जीवान्तकवन्धनम् तस्मिंस्तथा । अपि—सम्पादयामास । निराश्रयम्—उन्निषोक्तम् ।
निरस्य—हृत्स्व सगवन्नेति वाच्यम् । तत्प्रदत्तम्—कैर्वाच्यं प्रदत्तं-वितरितम् वत्थवत्थम् । फलम्—
प्रथमम् । म—महि । दशति—अगच्छति । केवलम्—परम् । आदितावनम्—आदितं-स्वादितां वा
वशातम् सुष्ठु आदिताऽऽनम् तस्मिंस्तथा । निरोद्धुः—अवराधकस्य बन्धनवन्धाधिकारावरोध
कत्वेति वाच्यम् । करो—हृत्स्व । दशति स्म—अगच्छति । इयं पञ्चिनाति एवञ्च स्वभावा-
त्तिरिक्ता ॥५६॥

ससम्भमात्पातिपतकुलाकुलं, विमोचितात्मा कथमप्यत स्वत ।

कुलायमास्याय जिनोपदेशत, स्मरन् व्रतं प्राप्नुक्मुक्तिमागमूत् ॥५७॥

अन्वयः—स्वतः, कथमपि, अतः, विमोचितात्मा, समभ्रमोत्पातिपतत्कुलाकुलम्, कुलायम्, आस्थाय, जिनोपदेशतः, व्रतम्, स्मरन्, प्रासुकभुक्तिभाक्, अभूत् ॥५७॥

वृत्तिः—स्वतः—आत्मना, स्वयमेवेत्यर्थः । कथमपि—केनापि प्रकारेण । अतः—अस्मात्, महदादिभूतसर्गादिति यावत् । विमोचितात्मा—विमोचितं प्रयच्छन् आत्मा आत्मतत्त्वं येन स तथा । समभ्रमोत्पातिपतत्कुलाकुलम्—सभ्रमेण भयेन सहितं यथा स्यात्तथा उत्पातिनामुत्पतनशीलानां पततां पक्षिणां कुलेन समूहेन आकुलो व्याप्तः समभ्रमोत्पातिपतत्कुलाकुलस्तन्तथा । कुलायम्—कोल-न्यत्रेति कुलायो—नोदस्तन्तथा । आस्थाय—निवासम्यलत्वेनाद्वीकृत्येत्यर्थः । जिनोपदेशतः—जिनस्य भगवतो जिनेश्वरस्य उपदेशो देशना जिनोपदेशस्तस्मात्तथा । व्रतम्—नियमम् । स्मरन्—स्मृतिपयसा-नयन् । प्रासुकभुक्तिभाक्—प्रासुकभुक्तिं भजते सेवते इति प्रासुकभुक्तिभाक् अचित्तमोजीति यावत् । अभूत्—अभवत् जिनवरप्रयत्नचनमाकार्यं पञ्चभिरपि व्रतमद्वीकृतमिति ॥५७॥

मृगः शृगालादिररण्यजः परः, सरः प्रपद्योत्कतयाऽनुकम्प्रताम् ।

विचारयन् निर्भरमप्यपादऽपामचित्तमाहावगतं स्वतन्त्रधीः ॥५८॥

अन्वयः—परः, अरण्यजः, शृगालादिः, मृगः, सरः, प्रपद्य, उत्कतया, अनुकम्प्रताम्, विचा-रयन्, स्वतन्त्रधीः, निर्भरम्, अपाम्, आहावगतम्, अचित्तम्, अपात् ॥५८॥

वृत्तिः—परः—अन्यः । अरण्यजः—अरण्ये कानने जातोऽरण्यजः । शृगालादिः—शृगालो-जम्बुक आदिः प्रधानं यस्मिन् स शृगालादिः । मृगः—पशुः । सरः—कासारम्, पद्माकरम् इति यावत् । प्रपद्य—सम्प्राप्य । उत्कतया—उन्मनस्तथा, उत्कण्ठितत्वेनेति यावत् । अनुकम्प्रताम्—अनुकम्पाम् । विचारयन्—विमृशन् । स्वतन्त्रधीः—परिणतबुद्धिः, दृढबुद्धिरिति यावत् । निर्भरम्—अत्यन्तम् । अपाम्—जलानाम् । आहावगतम्—आहूयन्ते पशवः पानाय अग्नित्रित्याहाव निपानम्, तं गतं प्राप्तुम् आहावगतम् तत्तथा 'आहावस्तु निपानं स्यादुपकूपे' ४। १।८ । इत्यभि० चि० । अचित्तम्—चैतन्य-शक्तिविरहितम्, तथाविधशस्त्राद्याघाततो निर्धारितकालानन्तरचेतनाशक्तिनाशस्याद्वीकृतत्वात् । अपात्—अपिद्यत् ॥५८॥

पुरे वने वा समवासृते प्रभौ, सरस्सुरैर्निर्मितमम्बुभिर्भृतम् ।

तमूर्मिलोलैः पतगाग्रहाद् नृपं, स्वशब्दितैर्वान्यमिवाभ्यमन्त्रयत् ॥५९॥

अन्वयः—प्रभौ, पुरे, वा, वने, समवासृते, (सति)—सुरैः, निर्मितम्, अम्बुभिः, भृतम्, सरः,

अन्वय.—तत्, सरः, रुचिरेण, पदानुरागिणा, राजहंसेन, पतत्रिणा, धञ्चितम्, श्रीकमलाकरैः, परैः, लक्षणैः, न (वञ्चितम्) (अथ च) विभोः, पदधिया, चारु, अरुचत् ॥६१॥

वृत्तिः—तत्—तस्मात् । सरः—पद्माकरः । रुचिरेण—यन्धुरेण, मनोहारिणेति यावत् । पदानुरागिणा—पदयोश्चरणयोरनुरागो लौहित्यम् पदानुराग, सोऽस्त्यस्येति पदानुरागो, “अतोऽनेक-स्वरात्” ७ । २ । ६ ॥ इत्यनेन मत्वर्थ “इन्” प्रत्यय, तेन तया । राजहंसेन—अतिलोहितचञ्चुरण-हमाभिधानेनेत्यर्थ । पतत्रिणा—पक्षिणा । धञ्चितम्—प्रनारितम्, विरहितमिति भाव । न—नहि । श्रीकमलाकरैः—कमलाकरस्य श्रिय शोभाः लक्ष्य सम्पत्तयो वा श्रीकमलाकरास्तेतथा, पद्माकरशो-भाभिरित्यर्थ । राजदन्तादित्वात् पूर्वनिपातार्हस्य परनिपातः । परैः—अन्यै उक्तैर्वा । लक्षणैः—सौभाग्यसूचकचिन्हैः । न—नहि । वञ्चितमिति शेष । अथ च—विभोः—प्रभो शान्तिनाथस्य । पदधिया—पादलक्ष्म्या । चरणशोभयेति यावत् । चारु—मनोह्र यथा स्यात्तथा । अरुचत्—अदीप्यत्, अद्योततेति यावत् ॥६१॥

कृते विहारे विमुना ततः समं, श्रियः प्रयान्त्याः प्रविहाय पत्वलम् ।

अधायि चक्रेण तु हंसकप्रभा—नभःसरस्या घनपुष्करोदयः ॥६२॥

अन्वयः—तत, विहारे, कृते, विमुना, समम्, पत्वलम्, प्रविहाय, प्रयान्त्याः, श्रियः, चक्रेण, तु, हंसकप्रभानभःसरस्या, घनपुष्करोदयः, अधायि ॥६२॥

वृत्तिः—ततः—तदनन्तरम्, तस्मात् स्थानाद् वा । विहारे—विहरणे विचरणे इति यावत् । कृते—वहिते । सतीति शेष । विमुना—प्रमुणा, भगवता शान्तिनाथेनेति यावत् । समम्—सहैवेत्यर्थः । पत्वलम्—अल्पकासारम् । प्रविहाय—सन्त्यज्य । प्रयान्त्या—पलायमानाया । श्रियः—लक्ष्म्याः, शोभाया वा । चक्रेण—रथाङ्गेन । तु—पादपूरणे । हंसकप्रभानभःसरस्याः—नभ आकाशमेव सरसी पद्माकरो, नभ सरसी, “मयूरव्यसकादित्वात् समास हस एव हसक स्वार्थे ‘क’ प्रत्यय”, तस्य प्रभा कान्ति हंसकप्रभा, हंससम्बन्धिनी कान्तिरित्यर्थ, तथा सवलित सा चासी नभःसरसी, हस-कप्रभानभःसरसी तस्यास्तथा, शाकपार्थिवादेराकृतिगणत्वात् ‘मयूरव्यसकादित्वात् मध्यमपद्मलोपी समास । घनपुष्करोदयः—पुष्कराणां कमलानामुदयः समुत्पत्तिः पुष्करोदय, घन’ सान्द्रश्च पुष्करो-दय, घनपुष्करोदय । अधायि—धृतः ॥६२॥

सुरैः कृताऽऽजानुपदं मणीवकैः, सुगन्धिभिर्वृष्टिरिहालिमालया ।

चलत्पदाम्भोरुहनूपुरोपमा, समादधे स्मेरदृशां विशां पथि ॥६३॥

अन्वयः—सुरैः, सुगन्धिभिः, मणीषैः आवायुषम्, इष्टिः, कृता, इह, अतिमात्रा, रवि
विग्रहम्, स्मरद्वयम्, चत्वरदाम्भोऽहम्पुरोपमा समाख्ये ॥६३॥

इतिः—सुरैः—दैवैः । सुगन्धिभिः—सुप्ति क्षेमनो गन्धः सौरमणिसिन्धो वेदां तामि सुगन्धीनि
बहुमीदिसमाप्नोत्तरं समासात् 'इन्' प्रत्ययः सैत्तथा । मणीषैः—मणयैर्नवीषकामि प्रभूनामि
कुमुदामीति वाचन् सैत्तथा । 'मसूत्रं कुमुतं सुमम् । पुष्पं सूर्यं सुमनसा प्रसवन् मणीषकम्' ४ । १९१ ।
इत्थमि च । आजानुपदम्—मानुषी ! ऊरुपवणी 'वक्रीक्रीडामिति वाचन् न परे वरणी न जल-
पदम् प्राप्यहत्वादेकवदमावा, आजुपवात् वा आजानुपदम् जाडोऽभिविष्यवकत्वात् बानुपर-
मिन्वाप्येत्यत्र । इष्टिः—वचनम् पाठा वा । कृता—विदित्वा । इह—अत्रत्यत्र । अतिमात्रा—अमरमे-
ष्वा, मनुकरकदम्बकैरेति वाचन् । पथि—मार्गे । विद्याम्—मनुवानाम् 'मर्त्ये' पञ्चजनो मृत्यु-
पुष्पं पूज्यो नरः । मानवो मानुषो ना विद् मनुजो मानवा पुमान्' ३ । १ इत्थमि च । स्मरद्वयाह-
स्मरे ईपद्विजसितः पक्षो नवने वाचां वा स्मरद्वयत्वात् तथा समुद्रद्विवक्षोचतामिति वाचन् ।
रमणीयामिति शेषः । चत्वरदाम्भोऽहम्पुरोपमा—चत्वरणी न से पदाम्भोऽहं चत्वरजमहे, चत्वरदा-
म्भोऽहं तवोदर्वमानो मपुरो तवोदरमा आम्बम् तथा । समाख्ये—इवा । जितेति वाचन् ॥६३॥

सरित्प्रचारेऽपि सितच्छदांस्तदा स्वभावनालीकृत्वा प्रतिव्रजे ।
निरीक्ष्य सारूप्यधिया गनेश्वरा, चुक्ष्ण कूले कलहंममण्डली ॥६४॥

अन्वयः—तदा, स्वभावनालीकृत्वा, सितच्छदाम् निरीक्ष्य, सरित्प्रचारे प्रतिव्रजे अपि
सारूप्यधिया गनेश्वरा कलहसम्यङ्गी, कूले, चुक्ष्ण ॥६४॥

इतिः—तदा—तस्मिन् समये । स्वभावनालीकृत्वा—न गङ्गीकृत्यो गङ्गीकृत्यः स्वभावेन
गङ्गीकृत्यः स्वभावनालीकृत्यो गुणवर्त्तास्तथा । पक्षे—गङ्गीकृत्यः कथञ्चन द्रव् कान्तिः गङ्गीकृत्य-
गङ्गीकृत्यगि तद् वेदां ते गङ्गीकृत्यः स्वभावेन गङ्गीकृत्यः स्वभावनालीकृत्यस्तस्येति ।
सितच्छदाम्—सिन्धो मुक्ती कृती वक्त्रे पूर्वोत्तरीने वेदान्ते सितच्छदस्तस्येति । इत्यपक्षे न क्षिप्र-
मुक्ताः कदा पक्षा वेदान्ते सितच्छदाः शेषपक्षा हंसास्तस्येति । निरीक्ष्य—अवलोक्य । सरित्प्र-
चारे—अरिति सरित्प्रान्ते, अचारी विचरणं वक्त्रे स सरित्प्रचारास्तस्येति । अतिव्रजे अतिथं अर्थ-
निपयाऽस्त्येवामिति अतिवा नयनान्तेषां अत्र समुपवा अतिव्रजम् तस्येति । अवि—सम्भावनायाम् ।
सारूप्यधिया—अमार्थं मुक्त्रे कर्तृ स्वरूपमाहविरिति वाच्येयान्ते अस्मात्तेषां पाठा सारूप्यम् तत्त्व-
वीथेऽपि साकृन्वीकृता तथा । गनेश्वरम्—वक्त्रगम्यङ्गी । कलहंममण्डली—राजदंसजया । कूले—

तीरे, नद्याः पद्माकरस्येति वा इति शेषः । चुकूज-कूजितवती ॥६४॥

(पाठान्तरम्)

जिनानुरागाद् द्युसदाऽनुयायिना, स्वहंसरूपावलिभिः समं पथि ।
कचित्तरिन्या निजजातिदर्शना-चुकूज कूले कलहंसमण्डली ॥६४॥

अन्वयः—पथि, कचित्, तरिन्याः, कूले, जिनानुरागात्, स्वहंसरूपावलिभिः, समम्, अनुयायिना, द्युसदा, निजजातिदर्शनात्, कलहंसमण्डली, चुकूज ॥६४॥

वृत्तिः—पथि—मार्ग । कचित्—कुत्रचित् । तरिन्याः—तरङ्गिन्या । नद्या इति यावत् । कूले—तीरे । जिनानुरागात्—जिनेऽर्हति भगवति शान्तिनाथे, अनुराग प्रेम जिनानुरागस्तस्मात्तथा । स्वहंसरूपावलिभिः—प्रशस्ता हसा हंसरूपास्तेषामावलम्ब्य पङ्क्तयो हंसरूपावलम्ब्य, स्वीयाश्च ता हंसरूपावलम्ब्य स्वहंसरूपावलम्ब्यस्ताभिस्तथा । समम्—सह । अनुयायिना—अनुयातुमनुगन्तु शील-मस्येत्यनुयायी तेन तथा । द्युसदा—त्रिंश्व स्वर्गे सांतीति द्युसत् देवस्तेन तथा । जातावेकवचनम्, द्वैरित्यर्थः । कृत्वेति शेषः । निजजातिदर्शनात्—स्वमजानीयावलोकनात् । कलहंसमण्डली—कलध्वनयो मधुरात्रयक्षद्वन्द्वतो हसा, कलहसा कादम्ब्या, अतिधूसरपद्मोपलक्षिता हसविशेषा इति यावत्, तेषां मण्डली कर्म्यकम् तथा । चुकूज—कूजितवती ॥६४॥

प्रभोः प्रभावादविरोधबोधनात्, महैव सिंहेन मृगी वनेऽचरत् ।

विडालवालेन सम रिरंसया, चुकूज कूले कलहंसमण्डली ॥६४॥

अन्वयः—प्रभोः, प्रभावात्, अविरोधबोधनात्, मृगी, सिंहेन, सह, एव, वने, अचरत्, (अथ च) रिरंसया, विडालवालेन, समम्, कलहंसमण्डली, कूले, चुकूज, ॥६४॥

वृत्तिः—प्रभोः—विभो, शान्तिनाथस्य । प्रभावात्—अनुभावाद, प्रनापादिति यावत् । अविरोधबोधनात्—न विरोधो विद्वेषोऽविरोधस्तस्य बोधनं ज्ञानमविरोधबोधनम् तस्मात्तथा । मृगी—हरिणी । सिंहेन—द्विपेन्द्रेण कण्ठीरवेणेति यावत् । सह—सार्द्धम् । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । वने—कानने । अचरत्—अभ्रमत्, विचरणसुखमनुभूतवतीति यावत् । (अथ च) रिरंसया—रन्तु क्रोडितुमिच्छा रिरसा तथा । रन्तुमिच्छयेत्यर्थः । विडालवालेन—विडालस्य-सार्जोरस्य बालः शिशुर्विडाल-लवाल्लेन तथा । समम्—सह । कलहंसमण्डली—कादम्बकदम्बकम् । कूले—नदीतीरे । चुकूज—कूजितवती ॥६४॥

नवा सयोग्या वसुधेयमीदृशः, प्रमोर्विहारे त्रिदशोरपि स्तुता ।

रसान् न कांस्कान् समसूत नूतनान्, स्वतः स्वमापूर्य्य च तूर्य्यनिःस्वनैः ॥६५॥

अन्वयः—प्रमोः विहाते यथा सङ्कोपा, इयम्, ननुवा, निवर्त्तते, अपि, तृष्ठा, (नव) ३, ननु, पूर्वाभिःस्वर्गैः, त्वम् अपूर्व्यं नृणां, काश्, काश् रसाश्, व, समस्तु ॥३५॥

इति:—प्रसाः—मगधव' लाम्बितावज । विशारे-विचरने । सवीति सेव । नरा-सूयवा । सयोम्या-बोम्बो योगपुहरी सविता सयोग्या । इयम्-मया । बभूवा-भूमि । त्रिरहो-त्रैः । अपि-धत्मावद्यायम् । स्तुता-प्रमंतिता । जवेति देवा । ज-कुम्भ । स्वता-स्वयंवायी । दुर्व्यति स्वदै-वाम्पित्रिवै । स्वम्-मत्स्याम् । आपूर्त्य-कर्षणेमात्रेण पूरयित्वा । सुतनु-शरीरम् । कान् कान्-कीटस्मिन्निष्ठम् । विष्णाय प्रियोवा । रमान्-मन्त्रम् । यज्ञरात्रि सिद्धिर्वा जज्ञ रागम् वातुमेष्टम् कत्वावाहीवित्यर्थः । "रहो गृह्ये रसे जज्ञे" मुह्यताही विरेकीय विष्णवे । इवरागवो ईहवाप्तमेष्टे क पारवस्वाङ्गो पुमात् इति येतिती । ज-अग्नि । सुमह्य-धर्मम् । यत् अपि न विवितामेष्टेति भावः ॥१५॥

दिगाऽऽह पूर्वाप्यपरामधो भव, त्वमङ्ग यस्याः । पतिरुज्जितस्त्विति ।

जडेषु नाय कृतवारुणीरुचि-ममेशितन्द्रस्तु क्षतकसृजिन ॥६६॥

अन्वयः—अत्र । अनेन, यथा कृत्यकलाभिः, यस्याः, (हे) पतिः, पञ्चिदास्याः
(वर्तते) (न) तन् अयमपि (इति) अप्याय (यति) पूर्ण, द्विक्, आह अपि मन्, ईसिया इत्या, ५. अने, अलङ्कारः ३३३३

[illegible]

अर्हति भगवति शान्तिनाथे इति यावत् । शतक्रतुः—शत क्रतवः प्रतिमाविशेषा, जिनेश्वरतोपकत्वेन यस्य स तथा । अस्तीति शेषः ॥६६॥

**शून्यं नभस्तद्वसनेन शून्यधीर्न किं हि नः कौशिक एव यत्पतिः ।
इति प्रहाय क्षितिमाश्रिता नभः, प्रभौ समस्ता विबुधा जयत्यभुः ॥६७॥**

अन्वयः—यत्, नभः, शून्यम्, तद्वसनेन, शून्यधीः, कौशिकः, एव, हि, किम्, नः, पतिः, न, इति, प्रभौ, जयति, समस्ताः, विबुधाः, नभः, प्रहाय, क्षितिम्, आश्रिताः, अभुः ॥६७॥

वृत्तिः—यत्—यस्माद्धेतो । नभः—आकाशम् । शून्यम्—रिक्तम् । अस्तीतिशेषः । तद्वसनेन—तदधिष्ठानेन, तादृशनिवासस्थलरूपेणेति यावत् । शून्यधीः—शून्या तुच्छा धीर्बुद्धिर्यस्य स तथा । कौशिकः—इन्द्रः । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । हि—निश्चयेन । किम्—वितर्केऽन्येयम् । नः—अस्माकम् । पतिः—स्वामी । न—नहि । इति—एव विचार्यम् । प्रभौ—भगवति शान्तिनाथे । जयति—विजयमादधति, विजयशीले इति यावत् । समस्ता—निखिला । विबुधाः—देवा, विद्वत्सो वा । नभः—आकाशम् । प्रहाय—सत्यम् । क्षितिम्—पृथिवीम् । आश्रिताः—समाश्रिताः सन्तः । अभुः—भान्ति स्म, रेजुरिति यावत् ॥६७॥

**अजन्यभावेऽजनि नाति-भक्तिभाग्, जगत्त्रये शान्तिकरे जितेऽपि यः ।
नरः सुरो वोषमि तद्दिनादिव, खगास्तमाचुकुशुरारवैः खलु ॥६८॥**

अन्वयः—अजन्यभावे, (सति) जगत्त्रये, शान्तिकरे, जिने, अपि, यः, नरः, वा, सुरः, अति-भक्तिभाक्, न, अजनि, खलु, तद्दिनात्, उपसि, खगाः, आरवैः, तम्, आचुकुशुः, इव ॥६८॥

वृत्तिः—अजन्यभावे—उत्पाते, उपद्रवे इति यावत् । सतीति शेषः 'उपलिङ्गत्वरिष्टं स्यादुपसर्ग उपद्रवः । अजन्यमीतिरुत्पातः' २-४० । इत्यभि० चि० । जगत्त्रये—त्रयोऽवयवा अत्येति त्रयम् जगतां सुवनानां त्रयम्, जगत्त्रयम् तस्मिंस्तथा, त्रिसुवने इति यावत् । शान्तिकरे—शान्तिं साम करोति सम्पादयतीति शान्तिकरस्तस्मिंस्तथा, 'हेत्वर्थ' 'टः' प्रत्ययः । शान्तिहेताविति भावः । अपि—सम्भावनायाम् । जिने—अर्हति, भगवति शान्तिनाथे इति यावत् । यः—यादृशः । नरः—मानवः । वा—अथवा । सुरः—देवः । अतिभक्तिभाक्—अतिभक्तिमत्यन्तसेवां भजत इति तथा, 'अत्यन्तसेवाभिलाषुक इति आउत्' । न—नहि । अजनि—जातः । खलु—निश्चयेन । तद्दिनात्—तद्विवसमारभ्य । उपसि—

प्रभाते । सुगाः-पक्षिणः । आरवैः-सर्पैः । तप्तु-वायुः नरं सुतं वा । मायुकुशु-वायोःस्वर
निमित्तवन्त इति भावः । इह-यथा ॥६८॥

मयेऽस्मदीयेऽजनि यत्र न प्रभुः, प्रभा स्वभावेन जिनेन्द्रसेवने ।
प्रतिप्रभातं द्विजरूपमागताः, स्वगास्तमाचुकुशुरारवैः खलु ॥६९॥

अन्वयः-यत्र, वायव्येऽथ मये स्वभावेन, जिनेन्द्रसेवने, प्रभा, न प्रभुः, अत्र वि प्रविशति,
द्विजरूपम्, आगताः सुगाः तप्तु आरवैः तप्तु, मायुकुशुः ॥६९॥

वृत्तिः-यत्र-पक्षिणः । अस्मदीये-अस्माकमवयवसंज्ञावत्स्मिन्त्वया । मये-अजनि ।
स्वभावेन-निसर्गतः । जिनेन्द्रसेवने-जिनेन्द्रस्य विनोदस्वरूपं सेवार्थं मुमुक्षुर्वा भक्तिरिति भावः जिने-
न्द्रसेवकम् वर्तित्वया । प्रभा-वृत्तिः । न-अदि । अजनि-वाचा । प्रतिप्रभातम्-प्रभातं प्रभातं
प्रति प्रतिप्रभातम् बीजवाक्यमवयवसंज्ञायाः । द्विजरूपम्-पक्षिस्वरूपम् विहगाऽऽक्रमयि
भावः । आगताः-प्रभाः । पक्षिक्रमेण समग्रता इति भावः । सुगाः-सर्वे आकाशे गच्छन्ति-विज-
यन्तीति सुगा इवा विद्याधरा वा । खलु-निमित्तेन । आरवै-इन्द्रजित्पुत्रस्य । तप्तु-वायुः
निजमवयवमित्यर्थः । मायुकुशुः-वायोःस्वरूपं निमित्तवन्त इति भावः ॥६९॥

गच्छाधीस्वरहीरहारविजया-मनाय निकाये धियां,
प्रेष्य धीविजयप्रभाख्यसुगुरो, धीमत्तपाख्ये गणे ।
शिष्य प्राज्ञमणे कृपादिविजय-स्याशास्यमानाग्रणी-
श्चक्रे वाचकनाममेषविजय, शस्त्रो समस्यामिमाम् ॥७०॥
(व्याख्याकर्तृः इतोऽप्यम्)

तस्मिन् विस्मयकृतकान्यं, पञ्चम पञ्चमाश्रित ।
सर्गं सज्जनसंसर्गात्, श्रेयोऽभ्ययनतत्परे ॥७१॥

अन्वयः-तस्मिन्, विस्मयकृतकान्ये तज्जगत्सर्गात् श्रेयोऽभ्ययनतत्परे, (अस्याधिः
पवित्रः) पञ्चमाश्रितः (अर्थात्) पञ्चमः सर्गः ॥७१॥

वृत्तिः-तस्मिन्-वायुः पञ्चमाश्रित इति भावः । विस्मयकृतकान्ये-विस्मयमाश्रित्य
करोतीति विस्मयकृतं तच्च तत्कार्यं कइत्यइत्येवाह्वयितव्यार्थवत् 'तत्परोपी' इत्यादीं शत्रुवाचक-

लङ्कृती पुनः कापि” इति काव्यप्रकाशकारमन्मटोपाध्यायलक्षितम् । “वाक्य रसात्मक काव्यम्” इति विश्वनाथेनाभिहितम् । “रमणीयार्थप्रतिपादक शब्दः काव्यम्” इति पण्डितराजजगन्नाथलक्षितम् वा, विस्मयकृत्काव्यम् तस्मिँस्तथा । सज्जनसंसर्गात्—सन्त समीचीनाश्च ते जना मानवाः सज्जनास्तैः ससर्ग सम्पर्कः सज्जनससर्गस्तस्मात्तथा । श्रेयोऽध्ययनतत्परैः—श्रेयोऽतिप्रशस्तं च तदध्ययनं श्रेयोऽध्ययनम् तत्र तत्परा आसक्ता श्रेयोऽध्ययनतत्परस्तथा ‘तत्परे प्रसितासक्ता’ वित्यमरः । अस्माभी रचित इति शेषः । यद्वा—श्रेयोऽतिप्रशस्तमध्ययनं श्रेयोऽध्ययनम्, तत्र तत्परा आसक्ता ये ते श्रेयोऽध्ययनतत्परस्तथा । श्लोकेरिति यावत् । सुशोभित इति शेषः । पञ्चमाङ्कितः—पञ्चमैश्वरैरङ्कितः प्रशस्तः पञ्चमाङ्कितः ‘पञ्चमो रचिरे दक्षे’ इत्यनकार्यः । अयमिति शेषः । पञ्चमः—पञ्चानां पूरणं पञ्चमं, नान्तत्वान्मदप्रत्ययस्तद्धितः । सर्गः—अध्यायः । यद्वा—तस्मिन् विस्मयकृत्, पञ्चमाङ्कितः पञ्चमः सर्गः इत्येवमन्वेयम् । अन्यच्च समानमिति बोध्यम् ॥७१॥

इति—वाचकप्रवरश्रीमेघविजयजिद्गुणीश्वरविरचिते श्रीनैपघीयमहाकाव्यप्रथमसर्गपादपूतिस्वरूपे श्रीशान्तिनाथचरित्रे शासनसम्राट्—सूरिचक्रवर्ति—तपागच्छाधिपति—भट्टारकाचार्य—महाराजाधिराजश्रीविजयनेमिसूरीश्वर—महाराजपट्टालङ्कारशास्त्रविशारदकविरत्न—पीयूषपाणि—पूज्यपादाचार्यमहाराज श्रीविजयामृतसूरीश्वर—विरचित—विद्वद्भिन्नोदिनीनामवृत्तिविभूषिते—

॥ पञ्चमः सर्गः समाप्तः ॥

॥ अथ षष्ठः सर्गः ॥

न जातरूपच्छदजातरूपता, न कङ्कणाद्याभरणैरलङ्कृतिः ।

मुमुक्षुणा कापि विधीयतां धिया, स्वजातरूपैर्कृतिषा भवद्बुधा ॥१॥

अन्वयः—स्वजातरूपैर्कृतिषा यद्वदुवा मुमुक्षुणा विधा क अपि, कङ्कणाद्याभरणै, न-
कङ्कतिः न जातरूपच्छदजातरूपता, न, (इति) विधीयताम् ॥१॥

इति—स्वजातरूपैर्कृतिषा—स्वस्मिन्—आत्मनि, जातमुत्पन्नं रूपं धौम्येनैव एकमेवितरे
सिद्ध-बद्धं यस्य स स्वजातरूपैर्कृतिषु, तेन विधा । अत एव भवद्बुधा—भवन्तो जायमाना ईदं
कामिषाम्य स भवद्बुक् तेन विधा । मुमुक्षुणा—मोक्षविषयकामिषावता । धिया—बुद्ध्या । क-
ङ्कत । अवि—सम्भारजनायाम् । कङ्कणाद्याभरणैः—कङ्कणे वस्त्रेण आदिर्षयान्ताति कङ्कणादीनि, धानि
न तान्याभरणानि भूषणानि नभङ्गारा इति वाच्यं कङ्कणाद्याभरणानि वेत्तवा । अलङ्कृता-
नभङ्गारः शोधेति वाच्यः । न—अवि । जातरूपच्छदजातरूपता—जातं कथमस्य जातरूपम् कथ-
रूपं मुद्रादिप्रभम्, मुद्रादिभिर्वि वाच्यं तद्वद्वद्वा वच्चापि वच्चे वा, जातहरच्छदा जातहरच्छदी
वा वेत्तव्यां वा जातमुत्पन्नं रूपं सौम्यं वरव न जातहरच्छदजातहरत्तरव मावा जातहरच्छ
दजातरूपता । (इति) विधीयताम्—क्रियताम् । मुमुक्षुणा जातदमंकारिकेव तन्मोक्षोपयमुद्वेगद्वारे
न तु कौटिल्यमनुकामाभरणं वा तेषां भूषणमिति सूचितम् ॥१॥

वदन् स्वरागादपि वेभवस्यति—द्विजस्य हृष्टेयमिति स्तुवनं मुहुः ।

विनिश्चिकायैप हि वे भवस्यति निजां जराजन्मकृताधिसंस्थिताम् ॥२॥

अन्वयः—द्विजस्य इव वेभवस्यति, इच्छा इति स्वरागात् मुहुः वदन् स्तुवन्,
अपि इव निजां भवस्यतिम् जराजन्मकृताधिसंस्थिताम् हि वे विनिश्चिकाय ॥२॥

इति—द्विजस्य—मुनेः द्विजातत्वात्वेति । इयम्—इषा, दूर्ध्वा । वभवस्यति—विगत-
भववदावस्थाम् संसारत्वाद्यजितपूर्ववचमिति इति वाच्यः । इच्छा—दक्षिणवामनीता । अनुमद-
विषयतामाचारितेति वाच्यः । इति—इत्येवम् । स्वरागात्—स्वरजतः । मुहुः—मृगोन्मत्तः । वदन्—

वृषण । स्तुवन्-प्रशंसन् । अपि-समुद्यये । एषः-सुमुश्रुरयम् । निजाम्-आत्मोयाम् । भगस्थि-
तिम्-समाराधामनिरासम् । जराजन्मकृताधिसंस्थिताम्-जरा वार्धक्यम् जन्म जननम्, ताभ्यां
वृत्ते विहिते ये आधि सन्ध्ये मनन्नापमरणे ते सञ्जाते अस्या सा ता तथा । 'मम्या म्यशे स्थितौ
मृत्या' वित्यनेकार्थः । हि-नृत्तम् । विनिश्चिन्नाय-निर्णीतवान् ॥२॥

मुखेऽपि नालीकरुचिर्महात्मनां, न मंशयो वा न पराशनाशयः ।

अवादि तेनाथ समानमौकसा-मुपाश्रयत्समदि चर्हतेत्यहो ॥३॥

अन्वयः—अथ, महात्मनाम्, मुखे, अपि, नालीकरुचिः, मंशयः, न, वा, पराशनाशयः, न,
इति, तेन, अर्हता, समानमौकसाम्, उपाश्रयत्समदि, अवादि, अहो, च ॥३॥

वृत्तिः--अथ-अनन्तरम् । महात्मनाम्-महान्त आत्मानो महात्मान, महान् विशाल
आत्मा येषां ते वा महामान, अथवा-महान् आत्मा मनोषा बुद्धिर्धृतिर्वा येषां ते महात्मानस्तेषां
तथा । मुखे-आनने । अपि-सम्भावनायामन्ययम् । नालीकरुचिः-अलीका मिथ्या रुचिर्गभिला-
पोऽलीकरुचिः, न अलीकरुचि नालीकरुचिः, नालीकस्य कालस्य रुचिर्गभिलापोऽलीकरुचिर्वा । मंशयः-
एकधामिरुचिरुदकेऽद्वयावगादिज्ञानम् । न-नहि । तेषां ज्ञानेन याथाव्यप्रतीतेः, अल्पज्ञस्य वतिस्तदभावो
वेति मंशयादनुमित्यान्विता प्रस्तुतत्वावगमान्, महात्मनान्तु अनुमिनिकारणस्य मंशयस्यैवाभावात् कार-
णाभाप्रयोज्यकार्याभावांऽवत्तेन । वा-समुद्यये । पराशनाशयः-परिग्रामन्येषामशन भक्षण पराशनम्
हिंसा तत्र आशयाऽभिप्राया पराशनाशयः । न-नहि । इति-एव प्रकारेण । तेन-प्रमिद्धेन । अर्हता-जिनेश्वरेण ।
समानमौकसाम्-मानेन-सहिता समानाः, महाना, तुल्या वा, ते च ते साकम् मागारिण, सम्भवना
इति यावत्, समानमौकसस्तेषां तथा । उपाश्रयत्समदि-उपाश्रयन्ती चामी ससत् सभा, उपाश्रयत्ससत्
तस्यां तथा । पूर्वपदार्थन्योपाश्रयस्य अन्यपदार्थसाकाङ्क्षतयाऽसामर्थ्येन समामोऽसद्वत्, इति नो शङ्क्यः
देवदत्तस्य गुरुकुलम्, "चेनस्य दामभार्या" इत्यादिप्रमाणिकानां प्रयोगदर्शनात् । नित्यसाकाङ्क्षाति-
रिक्तस्य एव तथादोषस्य स्वीकारात् । अवादि-उक्तम् । अहो-आश्चर्यम् । च-पादपूरणे ॥३॥

तदस्ति नाभ्यस्तमिह द्युसद्वलं, छलं जयन्मन्त्रकलञ्च चञ्चलम् ।

तनूभृता येन यमोऽपि जीयते, जनाधिनाथः करपञ्जरस्पृशा ॥४॥

अन्वयः—इह, तत्, जयन्मन्त्रकलम्, च, चञ्चलम्, द्युसद्वलम्, छलम्, न, अभ्यस्तम्,
अस्ति, येन, करपञ्जरस्पृशा, तनूभृता, जनाधिनाथः, यमः, अपि, जीयते ॥४॥

इति, सखायः, भृशम्, विवदन्ते, अतः, परिग्रहे, आग्रहयालुता, न, हिता ॥ ६ ॥

वृत्तिः—हेमजन्मनः—हेमन् सुवर्णस्य, जन्म—उत्पत्तिरागमो लाभ इति यावत्, हेमजन्म, तस्मात्तथा । हेमसमुत्पत्ति इत्यर्थः । धनान्वितान्—धनैर्विभवरैश्चव्यैरिति यावत्, अन्विता—विशिष्टा धनान्वितास्तौस्तथा । विभूतिविभूषितानिति यावत् । मम—मल्लक्षणस्य जनस्य । पक्षान्—पार्ष्णि—ग्रहान्, महायान् वा । समीक्ष्य—विचार्य, आकलय्य, विलोक्य वा । दुर्जनताम्—दुष्टो—जनो, लोको दुर्जनस्तस्य भावो दुर्जनता, तां तथा । किम्—कथम् । करोपि—आवधासि, आचरसीति यावत् । इति—इत्यम् । सखायः—मित्राणि । परस्परमिति शेषः । भृशम्—अत्यन्तम् । विवदन्ते—विवादं कुर्वन्ति । अतः—अस्माद्धेतो । परिग्रहे—परिजने, पत्न्याम्, द्रव्याद्युपाधौ वा । आग्रहया-लुता—आगृह्यते, आप्रहाणि, आप्रहं करोति इति यावत्, आप्रहयालुस्तस्य भावः आप्रहयालुता, तान्तथा । न—नहि । हिता—कल्याणप्रदा, परिग्रहविषये आवेशो (यत्नः) न विधेय इति भावः ॥ ६ ॥

मितायुषा वृद्धं जनिता जनाञ्जनैर्न वाधिका स्यान्नभसो नवाधिका ।
तवार्षवस्येव तुषारशीकरैः, प्रवृद्धवेलेव तुषाररोचिषा ॥ ७ ॥

अन्वयः—(हे) जन !, तव, मितायुषा, अञ्जनैः, जनिता, नवा, नभसः, अधिका, वृद्धं, तुषाररोचिषा, तुषारशीकरैः, प्रवृद्धवेला, इव, अर्णवस्य, इव, नवा, अधिका, स्यात् ॥ ७ ॥

वृत्तिः—हे जन !—हे लोकसमुदय । तव—त्वल्लक्षणस्य जनस्य । मितायुषा—मितपरिमितमायुर्जीवनकालो, मितायुस्तेन तथा । अल्पजीवनकालेनेत्यर्थः, कर्तृभूतेनेति शेषः । अञ्जनैः—पापैः । करणभूतैरिति शेषः । जनिता—उत्पादिता । नवा—नवीना । नभसः—आकाशात् । अपीति शेषः । अधिका—व्यापिका । वृद्धं—वृष्णा । तुषाररोचिषा—तुषार शीतल, रोचि किरण यस्य स तुषाररोचिश्चन्द्रस्तेन तथा । तुषारशीकरैः—तुषारा शीतलाश्च ते शोकरा—जलकणा, तुषारशीकरास्तैस्तथा । करणभूतैरिति बोध्यम् । प्रवृद्धवेला—प्रवृद्धा वृद्धिमतिशयितामुपगता चासौ वेला जल-वृद्धिः प्रवृद्धवेला । इव—यथा । अर्णवस्य—समुद्रस्य । इव—यथा । नवा—नैव । अधिका—अतिरिक्ता । स्यात्—भवेत् । चन्द्रवृद्धिजनिता प्रवृद्धवेला समुद्रमग्न्यादा यथाऽणवस्याधिका न भवति तथा अल्पजीवनकालकर्तृकपापकर्मकरणिका सृष्णा तथापि नाधिकाऽवभासेतेति । तथा च तामपनेतुमवश्यं यतनीयमिति ॥ ७ ॥

सदाऽऽदिनाथार्चनिकादिनादिना-गमे समेता स धनं जनोऽर्जने ।
मृषा कषायानपि मा कृया वृथा, भवेदमीभि कमलोदय कियात् ॥८॥

अथ — सदा आदिनाथार्चनिकादिना, दिवागमे अर्जनी, वषम् समेता, सः, (तम्) जनः, मृषा, कषायाश्च अपि वृथा, मा कृयाः अभीभिः कमलोदयः, कियात् भवेत् ॥८॥

वृत्तिः—सदा—सदा । आदिनाथार्चनिकादिना—आदिनाथस्य पुत्रादिवेद्यम् । अथवा—
मिमं प्रथमश्रीवृत्ता अपर्निष्ठा—पूजनिष्ठा पूजनि वाचन्—आदिनाथार्चनिका मा आदि प्रथमं
वत्ता एव आदिनाथार्चनिकादि तेन तथा वीमशरीरपरपूजनादिमिति भावः । दिनागम—विश्व
विश्वस्य आगम आगमनम् विनागमस्तस्मिन्वत्ता । सुभार्थ—समागमने ते सतीति मतः ।
अर्जनेः—उपातैः । कृतेति शेषः । धनम्—पञ्चकम् सम्पत्तिमिति वाचन् । समता—समा । मा—
प्रसिद्धः । (२३म्—त्वष्ट्रप्रणः) जनः—शोकः । मृषा—मिथ्याभूतान् । कषाया—कायलोभारी ।
अपि—सम्भावनाधाम् । वृथा—स्वर्ग्यं निष्कर्ममिति वाचन् । मा कृया—मैव कृतम् । वत् इति सेवा ।
अभीभिः—वर्षाभिः । कमलोदयः—कमलाया कल्पना वत्ता आसि कमलोदयः । कियात्—किं करिमा-
नमस्तेति कियात् किंकरिमायक इति वाचन् । वत्ताइकमुदयर्षं समुद्रेन विमरुता नात्रिपन्ते तथा
कस्मीरुदयर्षं कषाया वाचपीया इति भावः ॥८॥

न केवलं प्राणिवधो वधो मम—प्रमक्तिभक्तैकवपुष्मतीहित ।
तदाश्रयान्यास्त्रिजिघांसयाशम कृत क्षयायैव स नारकाश्रये ॥९॥

अन्वयः—नारकाश्रये एकवपुष्मति, वधः केवलम् प्राणिवधः न तदाश्रयान्यास्त्रिजिघांसया
मम—प्रमक्तिनाया इतिहा (वत् एव) कृतः सः नारकाः, क्षयाय, एव (भवेत्) ॥९॥

वृत्तिः—नारकाश्रये—नारको नरक आश्रयः आश्रयात् यस्य स नारकाश्रयस्तस्मिन्वत्ता ।
एकवपुष्मति—परत्र तत् वपुः कृतीम् एकवपुस्तदावकलेवास्तव्येलेकवपुस्मात् तस्मिन्वत्ता, एतद्विषे
इत्यर्थः । वधः—हननम् हिंसेति वाचन् । केवलम्—मात्रम् । प्राणिवधः—जीवविधा । म—ममि । तदाश्रया
न्यास्त्रिजिघांसया—अन्ते-अपरे न ते अज्ञिनो जीवा अन्त्यास्त्रिजिघांसया नारकाश्रयात् तेष्वन्त्यास्त्रिजिघांस-
वत्तास्त्रिजिघांसया जिघांसा इत्यनेन तदाश्रयान्यास्त्रिजिघांसा तथा तथा । अयोऽसक्तिमात्रा—मयो मय
त्वम् ममतेति वाचन्, मयस्त्वोऽप्यन्ता, ममममिर्व्यवहारिवात्, वत् प्रमक्ति मासिउपचरिति वाचन् । मम
प्रमक्तिता ममते इति ममप्रमक्तितात् तेन तथा । शान्तिता—अनेकेत्यर्थः । इतिहा—पैडितः, वत् वधः । कृतः—

विहितः । सः—हननविषयकः । आशयः—अभिप्रायः । क्षयाय—विनाशाय । एव—अवधारणार्थकम-
व्ययम् । भवेदिति शेषः ॥६॥

**इमां नु शिक्षां कथयन्तमीश्वरं, त्वदीक्षणाद्विश्वसितान्तरात्मनः ।
करोत् रक्षां पततो भवाम्बुधा-वितीह चक्रायुधभूपतिर्जगौ ॥१०॥**

अन्वयः—तु, इमाम्, शिक्षाम्, कथयन्तम्, ईश्वरम्, (प्रति) इह, चक्रायुधभूपतिः, इति,
जगौ, (इतीति किम्) भवाम्बुधौ, पततः, (सतः) त्वदीक्षणात्, विश्वसितान्तरात्मनः, रक्षाम्,
करोतु ॥१०॥

वृत्तिः—नु--विवर्के । इमाम्—अनुपदवर्ण्यमानाम् । शिक्षाम्—उपदेशम् । कथयन्तम्—निग-
दन्तम् । ईश्वरम्—परमात्मानम्, श्री शान्तिनाथमिति यावत् । (प्रति-लक्ष्यीकृत्य) इह—अत्र ।
चक्रायुधभूपतिः—तन्नामा नरपतिः श्रीशान्तिनाथात्मज इति यावत् । इति—वक्ष्यमानप्रकारेण । जगौ—
गीतवान्, अकथयदिति यावत् । इतीति किमित्याह—भवाम्बुधौ—भवः ससार एव अम्बुधि समुद्रो
भवाम्बुधिस्तस्मिंस्तथा । पततः—निमज्जत । सत इति शेषः । त्वदीक्षणात्—तव भवत ईक्षणमवलो-
कनम्, त्वदीक्षणम्, तस्मात्तथा । विश्वसितान्तरात्मनः—विश्वसितो विश्वासमविगतोऽन्तरात्मा
येषान्ते विश्वसितान्तरात्मानस्तौस्तथा । जनानिति शेषः । रक्षाम्—रक्षणम्, सम्पादयतु इति यावत् ।
ये तत्रभवति भवति विश्वामसादधानस्तौऽवश्यं श्रीमद्भौ रक्षणीया, इति भावः ॥१०॥

**ततः प्रपन्नव्रतमेनमेनसा, वियुक्तमायुक्त गणेशितुः पदे ।
विगर्हितं धर्मधनैर्निवर्हणं, वदन्तमेव सकलेभ्यससदि ॥११॥**

अन्वयः—ततः, प्रपन्नव्रतम्, धर्मधनैः, निवर्हणम्, विगर्हितम्, एवम्, वदन्तम्, एनसा,
वियुक्तम्, एनम्, सकलेभ्यससदि, गणेशितुः, पदे, आयुक्त ॥११॥

वृत्तिः—ततः—तदनन्तरम् । प्रपन्नव्रतम्—प्रपन्न स्वीकृत व्रत महाव्रत, चारित्रमिति यावत्,
येन स प्रपन्नव्रतस्तन्तथा । धर्मधनैः—धर्मं सुकृतमेव धनं येषान्ते धर्मधनास्तैस्तथा । निवर्हणम्—
हिंसनम् । विगर्हितम्—विशेषेण निन्दितम्, अस्तीति शेषः । एवम्—अनेन प्रकारेण इति यावत् ।
वदन्तम्—निगदन्तम् । एनसा—पापेन । वियुक्तम्—विरहितम् । एनम्—चक्रायुधम् । सकलेभ्यस-
सदि—सफला निखिलाश्च ते इभ्या घनाढ्याः सकलेभ्यास्तेषां संसत् सभा परिपदिति यावत्, सकलेभ्य-

संसत् तत्त्वमयत्वा । गणेश्वरः—गणेश संवत्सरा ईशिता पति-स्वामीति वाच्यं पनेति वाच्यं
तथा । पदे—स्थाने आस्पदे इति वाच्यं । आर्जुनः—आनन्दवति इत्यन्वयोऽनवरिति वा, भगवन्नि-
न्दितेन ॥११॥

परेऽपि चाक्षत्रिमिता गणेश्वरा, वभूवुरासा सदृश दृशं मृशम् ।
गणेऽनुगानमविगानभोचलाद्, विशिष्य विश्वासजुषां द्विषामपि ॥१२॥

अन्वयः—अविगायनीयकम्, विश्वासजुषाम् अनुवाचाम् विशिष्य, द्विषाम् अपि, पने,
मृशम् सदृशम् दृशम् आसा, मृशमिमिताः, परे अपि, गणेशः वभूवुः, च ॥१२॥

वृत्तिः—अविगायनीयकम्—अविगाना विश्वासा वाच्यं वाच्यद्विरविगाननीयकत्वा वच्यं
सामर्थ्यम् सेव वचं ज्ञेयार्थं अविगायनीयकम् उच्यते । विश्वासजुषाम्—विश्वासं जुषन्ते सेवन्ते
इति विश्वासजुषत्वोच्यते । विश्वासपात्रत्वमिति वाच्यं । अनुगानाद्—अनु वचाम् पश्यन्ति
ब्रह्मन्तीति अनुगावनुचरास्तेषां तथा । विशिष्य—विशेषरूपेण । द्विषाम्—सन्ध्याम् । अपि-
समुच्चये । पने—समूहे । मृशम्—अभिमतेन । सदृशम्—समानम् । दृशम्—दृष्टिम् । आसा-
प्रसन्नम् । अक्षत्रिमिताः—वर्त्मनस्परिमिताः ३६, अक्षराणां वाचना गतिः, अक्षरसङ्ख्या वदुःखवतोष-
कत्वं चेति । परे—अन्ये । अपि—सम्भावनायाम् । गणेश्वरः—गणेश्वरा यस्य इति वाच्यं ।
वभूवुः—अभवत् । च—समुच्चये ॥१२॥

पदे पदे मन्ति मटा रणोद्धटा प्रशमयन्ते शमिन स्म तानपि ।
त्रियुक्त्यप्या हि सहस्रसंख्यया, द्विषापि शान्तिक्रमलीनचेतस ॥१३॥

अन्वयः—रणाद्धटा, वटाः पदे पदे मन्ति हि तान्, अपि त्रियुक्त्यप्या सहस्रसंख्यया
द्विषा, अपि शान्तिक्रमलीनचेतसः शमिनः प्रशमयन्ते ॥१३॥

वृत्तिः—रणोद्धटाः—रणेषु पुणेषु उद्धटाः कुम्भमलका ध्वजध्वज इत्येव । मटा-
मृताः । पदे पदे—स्थाने स्थाने वीर्याणां द्विषाः । मत्वेकस्मिन् स्थाने इति यावत् । सन्ति-
विद्यन्ते । हि—विशेषेण । तान्—संभाव्यदुर्गन्तान् । अपि—सम्भावनायाम् । त्रियुक्त्यप्या—त्रायप्या ।
सहस्रसंख्यया—सहस्रात्मकसंख्यया । अक्षरमिति इति वाच्यं । अक्षरमिति अक्षरमिति इति वाच्यं ।
(३२००) द्विषा—मकारद्वयेन वाच्यमन्तराक्षरेणेति वाच्यं । अपि—सम्भावनायाम् । शान्तिक्रमली-

नचेतसः—शान्ते-प्रशमस्य, क्रम-परिपाटी, शान्तिक्रमस्तत्र लीन-मग्न चेतो अन्तःकरणेपान्ते तथा । पक्षे-नामैकदेशे नामग्रहणात् शान्तिनाथस्य क्रमौ चरणौ शान्तिक्रमौ तत्र लीन चेतो येपान्ते तथा । शुमिनः शान्तचेतस । साधव इति यावत् । प्रशमयन्ते—सान्त्वयन्ति । आसीच्च भगवतो—ऽर्हतः श्रीशान्तिनाथस्य द्वापष्टिसहस्रपरिमितो मुनीनां परिवार इति ॥१३॥

सदा तदार्यापटलेषु शूकता-ऽऽनतेषु हिंसारस एव पूर्यते ।

क्वचित् क्षमायां न मनाक् तदुन्मनाः, स नारकानेव निपेवतां न किम् ॥१४॥

अन्वयः—सदा, शूकताऽऽनतेषु, तदार्यापटलेषु, क्षमायाम्, क्वचित्, मनाक्, (अपि) एषः, हिंसारसः, न, पूर्यते, तदुन्मनाः, सः, नारकान्, एव, किम्, न, निपेवताम् ॥१४॥

वृत्तिः—सदा—सर्वदा । शूकताऽऽनतेषु—शवन्ति गच्छन्ति परदुःखप्रहाणेच्छामनेनेति शूकः । स एव शूकता स्वार्थे कथञ्चि 'तत्प्रत्यय' दयेत्यर्थः । तत्र आनतास्तत्परास्तदर्थपरा इत्यर्थः, शूकतान-तारतेषु तथा । अथ दया शूक, कारुण्य करुणा घृणा' ३ । ३३ । इत्यभि० चि० । तदार्यापटलेषु—श्रीशान्ति-नाथजिनवरसाध्वीसमुदयेषु । क्षमायाम्—वृथिव्याम् दयायां सत्यां वा । क्वचित्—कुत्रचित् । मनाक्—ईप्सव । (अपि) एषः—अयम् । हिंसारसः—हिंसायां प्राणातिपातप्रवृत्तौ रसो रागः तथा । न—नहि । पूर्यते—परिपूर्णो भवति । तदुन्मनाः—तस्यां हिंसायामुन्मना उत्सुकस्तदुन्मना । सः—हिंसारसः । नारकान्—नरकान् । नरकस्य इमे नारका, नरकसम्बन्धिना जीवास्तान् वा । एव—अवधारणार्थक-मव्ययम् । किम्—कथम् । न—नहि । निपेवताम्—निःशेषेण सेवत्य स तानेव गच्छत्विति भावः ॥१४॥

प्रमाणमार्यास्वपि भूरसैर्मितै-रभूत् सहस्रैर्यदुदीर्णया गिरा ।

धिगीदृशं ते नृपते ! कुविक्रमं, प्रजेशमूचे मृगयाऽशुचि शुचिः ॥१५॥

अन्वयः—भूरसैः, मितैः, सहस्रैः, (उपलक्षितासु) आर्यासु, अपि, प्रमाणम्, अभूत्, (अथ च) यदुदीर्णया, गिरा, शुचिः, प्रजा, (हे) नृपते !, ईदृशम्, मृगयाऽशुचिम्, ते, कुविक्रमम्, धिक् (इत्यवग) ईशम्, ऊचे ॥१५॥

वृत्तिः—भूरसैः—एकपष्ट्या । मितैः—परिमितैः । सहस्रैः—सहस्रसख्याभिः । (उपलक्षितासु) आर्यासु—श्रेष्ठासु, साध्विष्वित्यर्थः । अपि—सम्भारनाथम् । प्रमाणम्—प्रकृष्टं सानं प्रमाणम् । अभूत्—अभवत् । सम्पन्नमिति यावत् । भगवत् शान्तिनाथस्य परिवारे माधव्य एकपष्टिसहस्रमिना-

अमूचमिति । पद्येति वदन्ताविका वदन्ति सहस्रमिता साध्या सन्ति तथापि अत्र वदन्तामि
 वरिगणितानि संक्षेपकरणाविति अनुष्ठं श्रीशालिवाहरचरिते पञ्चविंशसहस्राणि वदन्तेरिका
 नि च प्रमुखा श्रीशालिवाहरेण अमूचमि साध्या ३-१२२४ । इति । यदुदीर्घया-वदुतिता
 पत्तवितया, यदुपविष्टयेति वाचत साध्यानां मधुरया गिरेति भावः । गिरा-वाण्या । वृषि-
 पवित्राया । प्रजा-जनः । हेनुरते । हे राजन् । ईदृशम्-पर्वविषयम् । मृमयाऽप्युचिम्-मृम्यते
 ऽन्विष्यते प्रागि ऽप्युचिम्नि मृमया आसेता तथा आह्वयिरेपवित्रा मृमयाऽप्युचिस्तन्वा । हे-तय
 कुचिक्रमम्-कुचिताः वाय्विषयसम्पादनादिभिर्यो विषय-पराक्रम-कुचिक्रमस्तन्वा । हिम्-
 तस्य विहाराऽन्विषति भावः । (इत्येषम्) ईदृशम्-राजानम् । प्रसीदितः । कुच-अचापौ ॥१९॥

अवित्रिय वैक्रियलब्धिशालिनां प्रमुर्यतोऽप्यङ्गसहस्रमालिनाम् ।
 दयां दिदृश स्यलनीरचारिणि, कृपाभये य कृपणे पतत्रिणि ॥२६॥

अन्यय-यतः, या वैक्रियलब्धिशालिनाम् अङ्गसहस्रमालिनाम्, अवि अवित्रियम्, प्रमु-
 (अत्र एव मा) स्वतन्वीचारिणि कृपाभयं कृपणे पतत्रिणि इयाम्, विदृश ॥२६॥

वृत्ति-यतः-यतनाम् । यः-यादृशो अगवान् । वैक्रियलब्धिशालिनाम्-विद्रिबा इव
 वरिषा मा वासा वरिषवैक्रियालब्धिस्य तथा शङ्कते सामन्ते वरिषा वैक्रियलब्धिशालिनाम्तेषां तथा ।
 अङ्गसहस्रमालिनाम्-अङ्गाणि वदन्तकाजानि सहस्राणि तेषां भावा साऽस्त्येषां ते तेषां तथा ।
 अपि-समुच्चये । प्रमु-प्रसीद । ईदृशेति वाचतः । (अत्र एव मा-प्रमु) । इदं दीरचारिणि-स्वर्ग
 मृमिष्य अष्ट-भोदय स्वयनीदे, लयोदरणि गण्ठमीति स्वयनीरचारी लसिस्तवा । कृपाभये-कृपाया
 इवाया आभय आधारा इवाभयं लसिस्तवा । कृपण-पीन, मन्दे इति वाचतः । पतत्रिणि-पत्रिणि
 अपाति सेष । इयाम्-इयाम् । विदृश-पर्वविष्टवा । प्रजाः शालिवाहचरिते वरिषारे वैक्रियलब्धिशालि-
 रिभो मुमया पदसहस्रमिता आसन् । ते हि वरिषा गगनाङ्गवायि कर्णं चिह्नमोत्तममङ्ग आगिरा-
 वमासम्भवाऽन्येभ्यो विदृशेव भागवता इयाम्पुनरुपदिशति म्येति भावः ॥२५॥

फलन मूलन च वारिभूदा, तथा परणामनुकम्पयाऽन्विता ।

चतुःशताब्धिसहस्रवादिन-श्चतुःमहस्रा मनसोऽवबोधिन ॥२७॥

अन्ययः-तथा वारिभूदा, फलेन च मूलन (वीरगाव) परेण (वरि) अनुकम्पया
 अन्विताः चतुःशताब्धिसहस्रवादिनः चतुःमहस्राः अचतः अवबोधिनः, (मुमया आसन्) ॥२७॥

वृत्तिः—तथा—समुच्चये । वारिभूरुहा—वारि जलमेव भूरुत्पत्तिस्थानम्, वारिभूस्तत्र रोह-
त्युत्पद्यते तेन तथा, जलोत्पन्नेनेति यावत् । कलेन—प्रमवेन । च—पुनः । मूलेन—रुन्देन । (जीवताम्—
जीवन धारयताम्) परेषाम्—अन्येषाम्, विद्वद्गादीनाम् । (उपरीति शेष) अनुकम्पया—दयया ।
अन्विताः—विशिष्टाः । चतुःशताद्यत्रिसहस्रवादिनः—चतुःशताधिकत्रिसहस्र सङ्ख्याका वादकरणशीला
मुनयः । अत्र 'चतुःशताद्यत्रिसहस्रवादिनः' इति पाठेन भाव्यम् । यतो हि शान्तिनाथस्यार्हतो वादिनां
मुनीनां सङ्ख्या शतानां चतुर्विंशतिरभूत् । यदुक्तं शान्तिनाथचरित्रे 'चतुःशताधिके' हेतुः सहस्रे
वादिना तथा' ६-१५३६ इति । चतुःसहस्राः—चत्वारि सहस्राणि सङ्ख्या ते तथा । मनुजः—अन्तःक-
रणस्य । अवगोधिन्—जातार । मनःपर्यवज्ञानशालिनः । मुनय आनन्त्रिति शेष ॥१७॥

गतत्रयीयुक्तचतुःसहस्रिका, मुनेरिवेत्यं ममयस्य—वृत्तयः ।

अभुः प्रभोः केवलबोधशालिनो, दिशां प्रकाशादहिमांशुमालिनः ॥१८॥

अन्वयः—दिशाम्, प्रकाशात्, अहिमांशुमालिनः, इव, केवलबोधशालिनः, ममयस्य, प्रभो,
मुनेः, इत्यम्, गतत्रयीयुक्तचतुःसहस्रिकाः, वृत्तयः, अभुः ॥१८॥

वृत्तिः—दिशाम्—आशानाम् । प्रकाशात्—प्रकाशनात् । अहिमांशुमालिनः—हिमा—शीतला-
अत्र ते—अश्व किरणानि हिमांशव न हिमांशवोऽहिमांशवः, तेषां माला—पङ्क्तिरहिमांशुमाला साऽस्त्य-
स्येति—अहिमांशुमाली—सूर्यस्तस्य तथा । सूर्यरूपस्येत्यर्थः । यथा सूर्यस्य दिक्प्रकाशकत्वं तथा
केवलिनः दिङ्मितधर्माकाशकालपुद्गलजीवत्मकद्रव्यप्रकाशकत्वमिति । इव—यथा । केवलबोधशालिनः—
केवलबोधेन—केवलज्ञानेन शालते शोभते तच्छीलः केवलबोधशाली, तस्य तथा । ममयस्य—मः शम्भु-
स्वीर्यवरः स प्रधान यस्मिन् न ममयस्तस्य तथा, जिनमयस्येति यावत् । 'म' पुनः शम्भा' वित्यने-
कार्थः । प्रभोः—श्रीशान्तिनाथस्यार्हतः । मुनेः—भ्रमणस्य जातावेकवचनम् । इत्यम्—अनेन प्रकारेण ।
गतत्रयीयुक्तचतुःसहस्रिकाः—गतत्रयाधिकचतुःसहस्र "४३०००" परिमिता । वृत्तयः—स्थितयः, सङ्ख्या
इति यावत् । अभुः—अदीप्यन्त । यद्वा ममयस्यवृत्तयः इत्येकमेव समस्त पदमवसेयम् । मम—ममत्व
यस्यन्ति क्षिपन्तीति ममयस्यास्ताश्च ता वृत्तयो ममयस्यवृत्तयः इत्येवमप्रत्ययान्तममयस्यापदवृत्तिप-
दयो कर्मधारयसमासाश्रयणेन पुनर्द्वावादभीष्टसिद्धिमन्मवादिति ॥१८॥

जगत्रय दण्डितमात्मसात्कृतं, विमोहराजा रजता- रजोवले ।

त्वयाद्य तस्मिन्नपि दण्डधारिणा, कृता त्रिलोकीप्रभुताद्भुता करे ॥१९॥

अन्वयः—रजोवले, रजता, विमोहराजा, जगत्रय, दण्डितम्, आत्मसात्कृतम्, अद्य, तस्मिन्,

अपि, दम्भचारिणा स्वया, अहंसा, निम्नकीयभुता, करे, कृता ॥१९॥

वृथिः—रजोवस्ते—रजोगुण एव यत् सैवम् रजोवस्त्वं एव तदा । रजता—अनुस्मृता । विमोहरात्मा—विमिश्रितो मोहोऽज्ञानम् विमोहः स एव राजते इति राह्य विमोहरात् तेन तदा । विमोहकरोऽपि भूयेत्यर्थः । अयमयम्—मुचनप्रथम् त्रिमुचनमिति पाठः । दधिद्वयम्—सिद्धिद्वयम् । (अथ च) आत्मसात्कृतम्—आत्मार्थम् सम्पद्यते उरुद्वयम् आत्मसात्कृतम् । अथ—अथवा अथैव अनुनेति वाच्यम् । तस्मिन्—विमोहराजि । अपि—सम्यक्त्वनायाम् । दम्भचारिणा—दम्भं क्रियां वरति तच्छीला दम्भचारी तेन तदा । स्वया—भवता भगवता ज्ञानिनायमेव । अहंसा—अहंकारादिभिः । त्रिलोकीप्रभृता—वशात् लोकानां समग्रारब्धिकोऽपि एव भुता स्वामित्वदीप्तिवमिति वाच्यं तदा । करे—हस्ते । कृता—विहिता । त्रिमुचनविजयतामिमपि विमोहराजयन्तीवचदिति भावः ॥१५॥

प्रणूयमानस्त्रिसहस्रागिनां गणाञ्चधिज्ञानवता सुरैरिति ।
विभूषिताद्यापि च येन संस्मर—त्क्रयं न पत्या धरणी हृणीयते ॥२०॥

अन्वयाः—य, अवधिज्ञानवताम् त्रिसहस्रयोपिवाय एताः सुरैः प्रणूयमानः, (अयम्) इति, येन, पत्या विभूषिता वरणी, अद्यापि, संस्मरत्कथम्, य, हृणीयते ॥२०॥

वृथिः—य—पुनः । अवधिज्ञानवताम्—अवधिज्ञानमत्त्वेनामिति अवधिज्ञानवन्तस्तेषां तदा । त्रिसहस्रपोमिनाम्—त्रिसहस्रं सहस्रवत् योगिनो मुनयस्त्रिसहस्रयोगिन्स्तेषां तदा । मयः—अमुखा । सुरैः देवैः । प्रणूयमानः—प्रवर्णेन स्तुवमानः । अमूरितिलेपः—इति—हेतोः । येन—वाटसेन गत्वेन । पत्या—स्वामिना । विभूषिता—समस्तकृता । धरणी—पृथिवी । अद्यापि—अद्यत्वेऽपि अनुवर्तीति वा । संस्मरत्कथम्—सं सम्प्रकारेण स्मरन्ती स्मरन्विषयीभूता कथा चरित्रम् चस्मिन् तद्यथा ज्ञा—तदा । न—नहि । हृणीयते—कथ्यते । वीरभक्तवैराग्यसंग्रहस्य श्रीवैराग्यवर्णनस्य श्रीवैराग्यवर्णनस्य भावः ॥२०॥

इतीहशेस्तं विरचय्य वाङ्मये—गणेश्वरैः पूषगणं पट्टकृत ।
मुमुक्षुवर्गोऽष्टशतीमित स्थित—स्तपोभरे य स्वयमर्हतेरित ॥२१॥

अन्वयः—गणेश्वरैः इति, इहोऽयं, वाङ्मयेः तम्, पूषगणम् विरचय्य अप्यष्टशतीमितं मुमुक्षुवर्गं, पट्टकृतः स्थितः, यः, स्वयम् अर्हतां, तपोभरे, इति ॥२१॥

वृत्तिः—गणेश्वरैः—गणाधीशै पटत्रिंशद्गणधरैरिति यावत् । इति—अनेन प्रकारेण ।
 ईदृशैः—इमानोव दृश्यन्ते इतीदृशानि तैस्तथा । वाङ्मयैः—वाच एव वाङ्मयानि तैस्तथा, वचनकदम्ब-
 कैरिति यावत् । द्वादशाङ्गोरूपवाग्वैभवैरिति । तम्—प्रसिद्धम् । पूर्वगणम्—चतुर्दशपूर्वसमुद्यम् ।
 विरचय्य—विशेषेण रचयित्वा, निर्मायेत्यर्थ । अष्टशतीमितः—अष्टशत्या मित परिच्छिन्नस्तथा ।
 मुमुक्षुवर्गः—मोक्तुमिच्छतीति मुमुक्षति, मुमुक्षतीति मुमुक्षुस्तस्य वर्गः समूहस्तथा मुनिपरिकर इति यावत् ।
 पट्टकृतः—अपटुरविद्वान् विद्वान् सम्पद्यते तथा कृतः पट्टकृत, पण्डिनीकृत इत्यर्थ । स्थितः—अति-
 ष्णत् । यः—यादृशो गण । स्वयम्—आत्मना । अर्हता—जिनेश्वरेण । तपोभरे—तपस्याऽऽधिक्ये ।
 ईरितः—प्रेरितः । भगवत श्रीशान्तिनाथस्य चतुर्दशपूर्विणां मुनीनामष्टशती व्यलसन्निति ॥२१॥

द्विलक्षयुक्ता नवतिः सहस्रकाः, सचित्रवैलक्ष्यकृप नृप खगः ।

क्षमां गतो वाऽणुयतिः प्रतिष्ठित—श्चकार वाचा परमार्हतं बहुम् ॥२२॥

अन्वयः—द्विलक्षयुक्ताः, नवतिः, सहस्रकाः, (श्रावकाः) अणुयति, प्रतिष्ठितः, क्षमागतः,
 खगः, वा, बहुम्, परमार्हतम्, नृपम्, वाचा, सचित्रवैलक्ष्यकृपम्, चकार ॥२२॥

वृत्तिः—द्विलक्षयुक्ताः—लक्षद्वयविशिष्टाः । नवतिः सहस्रकाः—नवतिसहस्राणि । अत्र सह-
 स्राण्येव सहस्रका स्वार्थे क । 'प्रकृतेर्लिङ्गवचने बाधन्ते स्वार्थिका' कचित् इति (लिङ्गा—१३५)
 वचनात्, 'कचित् स्वार्थिका अपि प्रत्ययाः प्रकृतितो लिङ्गवचनान्यतिवर्तन्ते' इति भाष्योक्तेश्चात्र
 पुंस्त्वमनुसन्धेयमिति । (श्रावकाः—देशव्रतधारिणः । भगवत शान्तिनाथस्य नवतिसहस्राधिकद्विलक्ष-
 मिता ये आसन्ते । अत्र यथास्थितमुद्रितपाठखिलक्षयुक्ता इति वर्तते पर मोऽपपाठ, यत् शान्तिनाथ
 चरित्रे 'श्रीशान्तिजिननाथेन बोधितानामगारिणाम्, नवतिसहस्रायुक्ता जाता लक्षद्वयीवरा' १५३० ।
 इति ।) अणुयतिः—अणुव्रतधारकः । प्रतिष्ठितः—लब्धप्रतिष्ठः । क्षमागतः—भूतलमागत । खगः—
 खेचरः, विद्याधर इति यावत् । वा—समुषधे । बहुम्—सातिशयम् । परमार्हतम्—प्रवरजैनम् ।
 नृपम्—राजानम् । वाचा—वाग्बिलासेन । सचित्रवैलक्ष्यकृपम्—चित्रमाश्रयं च वैलक्ष्य लज्जा च
 कृपा कारुण्य च तामि सह वर्त्तते त तथा, विस्मयवैलक्ष्यदयान्वितमिति यावत् । चकार—
 कृतवान् ॥२२॥

उपासिकानां निवहस्त्रिलक्षभृत्, पुनः सहस्रत्रिनवत्यधिष्ठितः ।
 दयासमुद्रे स तदाशये ऽतिथी—वभूव रत्नाकर एव केवलः ॥२३॥

अन्वयः—मदेकपुत्रा, जरातुरा, जननी, पिता (च) पुरः, सनत्पूर्वकुमारताविषम्, गतौ, (पुनः) स्वस्य, निनसया, आगतौ, तौ, सः, हि, मोहात्, विमोच्य, अवबुधत् ॥२५॥

वृत्तिः—मदेकपुत्रा—अहमेकोऽद्वितीय पुत्रस्तनयो यस्या सा तथा । जरातुरा—वृद्धा । जननी—माता । पिता—जनकः । (च—समुच्चये) पुरः—अचिराविश्वसेनौ पूर्वम् । सनत्पूर्वकुमारता—विषम्—“सनत्” इति पूर्व पूर्वपद यस्य स सनत्पूर्व स चासौ कुमारः सनत्पूर्वकुमार स चासौ ताविष स्वर्गं सनत्पूर्वकुमारताविषस्तन्तथा । “स्वर्गस्त्रिविष्टप द्योदिवौ भुस्तविषताविषौ नाकः” २।१॥ इत्यभिधानचिन्तामणि । गतौ—प्राप्तौ । (पुनः) स्वरस्य—आत्मीयस्य ममेति यावत् । निनसया—नन्तुमिच्छया । आगतौ—समायातौ । तौ—मातापितरौ । मः—श्रीशान्तिनाथोऽहम् । हि—निश्चयेन । मोहात्—अज्ञानत । विमोच्य—मोचयित्वा । अवबुधत्—प्राबोधयदिति ॥२५॥

प्रवर्तिनी बाल्यत एव सुव्रता, नवप्रसूतिर्वरटा तपस्विनी ।

स्थिरा सुदृग्मानसनीरजालये, शुचिः सपक्षा चरणानुरागिणी ॥२६॥

अन्वयः—बाल्यतः, एव, प्रवर्तिनी, सुव्रता, नवप्रसूतिः, वरटा, तपस्विनी, शुचिः, सपक्षा, चरणानुरागिणी, सुदृक्, स्थिरा, (आसीत्) ॥२६॥

वृत्तिः—बाल्यतः—शैशवतः, शैशवमारभ्येति यावत् । एव—अवधारणार्थकमव्ययम् । अवधारणश्चान्ययोगव्यवच्छेदरूप पूर्वप्रदर्शितपथेनावसेयम् । प्रवर्तिनी—प्रवर्तयति प्रेरयति धर्मकार्ये जनानिति प्रवर्तिनी । सततधर्मकार्यप्रवर्तनशीलेति यावत् । सुव्रता—सुष्ठु समीचीन व्रत तपःसयमादिनियमो यस्याः सा तथा । नवप्रसूतिः—नवन-नव, स्तुतिरित्यर्थं जिनस्तव इति यावत्, तस्य प्रसूतिरुत्पत्तिर्यस्याः सा तथा । यद्वा—अनवप्रसूतिरितिच्छेदः, न विद्यते नवा नूतना प्रसूतिः प्रसवो यस्या सा तथा ब्रह्मचारित्वादिति । वरटा—वरमटतीति वरटा, षष्ठोदरादित्वात्साधु । वरटेव हसयोपिदिव वरटा, सितच्छदत्वात् अत्र पक्षे छदशब्दो वक्ष्वाचक । “वरटा हसयोपिति गन्धोल्या” मित्यनेकार्थः । तपस्विनी—प्रशस्त तपोऽस्त्यस्या इति तथा, प्रशस्ततप सयमवतीत्यर्थः । शुचिः—पवित्रात्मा । सपक्षा—पक्षेण बलेन सहायेन वा सहिता सपक्षा । चरणानुरागिणी—चरणयोर्भगवत्पादयोश्चरणे आचरणे धर्मानुष्ठाने इति यावद्धानुराग स्नेहश्चरणानुराग धर्मानुराग सोऽस्यास्तीति चरणानुरागिणी “अतोऽनेकस्वरता” ७।२।६॥ इत्यनेन मत्वर्थे ‘इन्’ प्रत्ययः । सुदृक्—सुष्ठु शोभना दृक् दर्शनं यस्या स सुदृक्, सदृशनेति यावत् । स्थिरा—निश्चला । धर्मे इति शेषः । आसीदिति—शेषः ॥२६॥

मुनर्गृहस्यस्य च वाऽर्हदागम, फलानि दत्ते त्रिदिवं शिवं ध्रुवम् ।
गतिस्तयोरप जनस्तमर्दयन्, रसेन हीना भविता घनातपात् ॥२७॥

अन्वयः—अर्हदागमः मुनिः, च गृहस्थस्य, वा ध्रुवम्, त्रिदिवम्, शिवम्, कम्पवि इति,
तयो गतिः एव तम्, अर्दयन्, कथम्, घनातपात् रसेन हीनः भविता ॥२७॥

वृत्ति—अर्हदागम—अहो विमोक्षरस्य आगम आगमनम् सिद्धांतां शब्दं वा तथा ।
मुनः—ममजन्म । च—चुन । गृहस्थस्य—संसारिणो जनस्य । वा—अथवा । ध्रुवः—वाम्नाम्नोऽप्योपमा
वचः तथा च मुनेरिव गृहस्थस्याप्येतत् । ध्रुवम्—विश्वं कथाम्नात्तथा । त्रिदिवम्—स्वर्गम् ।
शिवम्—मोक्षम् । कम्पवि चकारेण समुच्चयवर्गीयसिद्धिमात्रं स्वर्गं यावच्छेत्तुं प्रतीयते । कम्पनि-
प्रवाजनाम्, कामान् वा । दत्ते—प्रतिपादयति । तयोः—मुनिगृहस्थयोः । गतिः—अनुपायः । एव—
अर्हदागमः । विमोक्ष इति शेषः । तम्—अहदागमम् । अर्दयन्—ओदयन् । कम्पविमिति वाच्यम् ।
जनः—लोकाः । घनातपात्—जनः सन्तुष्टासाधवता । घनातपाः घनातपस्तस्मात्तथा । रसन—अदुर्ग-
रोजः । बीजेन वा । हीन—रक्षितः । भविता—अविच्छति निर्वाहो भावीति वाच्यम् ॥२७॥

अहर्निशं सान्तपनक्रियाविधौ, प्रवृत्तिमागु जैनरुचिं विना जनः ।
अथ पतद् दुःखममुष्य विम्रत—महो विधे ! त्वां करुणा रूपादि न ॥२८॥

अन्वयः—जैनरुचिम् विना नृणां अहर्निशम्, सान्तपनक्रियाविधौ प्रवृत्तिमागु (वधि)
अथ पतद् विधे ! अमुष्य दुःखम् विम्रत त्वाम्, करुणा न, रूपादि, नहो ॥२८॥

वृत्ति—जैनरुचिम्—जैनधर्मस्योऽर्थं जैन शिष्यस्य इत्यर्थः तत्र चरितक्रियायां जैनरुचि-
त्यात्तथा । सान्तपनक्रियाविधौ—सान्तपनप्रत्ययकावच्छेदावस्थापरिक्रमेण क्रिया व्यापारः सान्तपनक्रिया तस्यां
विविधक्रियात् सान्तपनमिति वाच्यम् सान्तपनक्रियाविधिरतिशेयत्वात् । प्रवृत्तिमागु—प्रवृत्तिमागु
यादित्यर्थं मन्त्रे प्राप्नोतीति तथा । (अपि) अथाप्येतत्—पाठात् यच्छेत्तुं मन्त्रं प्रवेशयति वाच्यम् ।
(हे) विधे !—विधायाः । क्रियाविधे वा । अमुष्य—सादृश्यात् तत्पर्ययेण कथ्यतेत्यर्थः । दुःखम्—
पीडाम् । विम्रतम्—वारयन्तम् द्रव्यमिति वाच्यम् । त्वाम्—अथवा । करुणा—कृपा । न—नहि ।
रूपादि—प्रविष्टमिति । किमिति शेषः । करुणं कथयतीति वाच्यम् । अहो—अश्रव्यम् ॥२८॥

मुहूर्तमात्रं भवनिन्दया दया-दरेण संसाध्य धियाऽऽर्हतं मतम् ।

शुभं लभन्ते भविनो विनोदतः, क्षणेन मुक्त्यम्बुजलोचनायुजः ॥२९॥

अन्वयः—दयादरेण, मुहूर्तमात्रम्, भवनिन्दया, धिया, आर्हतम्, मतम्, संसाध्य, क्षणेन, मुक्त्यम्बुजलोचनायुजः, भविनः, विनोदतः, शुभम्, लभन्ते ॥२९॥

वृत्तिः—दयादरेण—दयायां निरुपाधिपरदुःखापहरणे—छायामादर आवेशो दयावरस्तेन तथा । मुहूर्तमात्रम्—घटिकाद्वयात्मककालमात्रम् । भवनिन्दया—भवस्य ससारस्य जन्मनो वा निन्दा भव-निन्दा, तथा तथा । धिया—बुद्ध्या । आर्हतम्—अर्हतो जिनेश्वरस्येदम् आर्हतम्, जिनेश्वरप्ररूपित-मित्यर्थः । मतम्—सिद्धान्तम् । संसाध्य—सम्यक् साधयित्वा । क्षणेन—पञ्चदशलेशात्मककालविशेषेण स्वल्पेनैव कालेनेति यावत् । भविनः—भविष्यात्मानः । मुक्त्यम्बुजलोचनायुजः—अम्बुजे—कमले, इव लोचने नयने यस्या साऽम्बुजलोचना, मुक्तिर्निवृत्तिरम्बुजलोचनेवेति मुक्त्यम्बुजलोचना तथा युजन्ति सयु-ज्यन्ते इति तथा । विनोदतः—आनन्दतः । शुभम्—कल्याणम् । लभन्ते—प्राप्नुवन्ति ॥२९॥

स्त्रियः श्रियो वा विरहामहा महा-सखाः सखायः स्रवदश्रवो मम ।

इति प्रियालीनमलीनमानसा, न सातभाजोऽत्र परत्र देहिनः ॥३०॥

अन्वयः—स्त्रियः, वा, श्रिय, विरहासहाः, महासखायः, मम, सखायः, स्रवदश्रवः, इति, प्रियालीनमलीनमानसाः, देहिनः, अत्र, परत्र, न, सातभाजः ॥३०॥

वृत्तिः—स्त्रियः—स्त्रिया, नार्या इत्यर्थ, नितम्बिन्या इति यावत् । वा—समुच्चये । श्रियः—लक्ष्म्या । विरहासहाः—वियोग सोढुमसमर्था इत्यर्थ । महासखायः—महान्त सखायो मित्राणि येषान्ते तथा, सखिशब्दान्ततत्पुरुषादट्प्रत्यय समासान्त अपीति शेषः । मम—ममेति समत्वमित्राणि, ममताभाज इति यावत् । जना इति शेषः । स्रवदश्रवः—स्रवन्ति निर्गलन्त्यश्रूणि नेत्रजलानि येषान्ते तथा । इति—अनेन प्रकारेण अस्माद्धेतोर्वा । प्रियालीनमलीनमानसाः—प्रियायां रमण्यां लीनमासक्तम् (अन एव) मलीनं—मलीमस मानसमन्त करणं येषान्ते तथा । देहिनः—देह शरीरमस्त्येषामिति देहिनः प्राणिनः, जीवा इत्यर्थः । अत्र—इह लोके । मर्त्यलोकेऽस्मि-न्नित्यर्थः । परत्र—परलोके । अपीति शेषः । न—नहि । सातभाजः—सात सौख्य भजन्ते, सेवन्ते इति सातभाजः, सुखभागिन इति यावत् । भवन्तीति शेषः ॥३०॥

कुशासनेनापि कुशासनेन ये, नयेऽनुरक्ता बहुविप्रयोगत ।
निवृत्तिमेष्यन्ति पर दुरुत्तर-स्तरस्विभिर्मोहमहोदधिस्तु ते ॥३१॥

अन्वयः—कुशासनेन ये, कुशासनेन अपि ये, अनुरक्ता, बहुविप्रयोगतः, विहसिन्, एष्यन्ति, ए, एम्, मोहमहोदधिः तरस्विभिः, ते, दुरुत्तरः ॥३१॥

वृत्तिः—कुशासनेन—कुशासना द्वाप्याप्त्यासर्वं विच्छेद कुशासनम् इत्यस्यविच्छेद इत्यर्थः, तेन तथा वक्तव्यता इति शेषः । कुशासनास्मिन् इति वाच्यम् । ये—पादका जनाः । कुशासनेन—कृत्स्नं ज्ञातम् प्रवचनम् कुशासनम् तत्र तथा । अपि—सम्भावनायास्तद्वयम् । नये—नवमार्गे । मास्ते मीतौ वा । अनुरक्ता—अनुरागिणः । क्वाप्ति इति शेषः । बहुविप्रयोगतः—अविधिकोपः । बहुता विप्रत्या योगतो वा । निवृत्तिम्—वैराग्यम् । एष्यन्ति—कथ्यन्ते । तु—किन्तु । परम्—केचनम् । मोहमहोदधिः—महात् विशाखासाधुवपि समुद्रः, महोदधिः, महोऽज्ञानं महत्त्वपिरेवेति मोहमहोदधिः कथमेवं व्याप्राप्तेः साम्यस्तुको १ । १ । १ । १ । इत्यनेनोपमितवत्ता । तरस्विभिः—वैराग्यभिः । ते—पादके जनैरिति शेषः । दुरुत्तरः—दुर्बलोत्तरितं पतन्ति योस्यो दुरुत्तरः अस्तीति शेषः ॥३१॥

जिनस्य वप्रत्रितयाप्रनिष्ठया, जनोऽत्र निर्वाणिकया इतऽशिवे ।
इति स्तुते स्मातिमुदेष शापित-स्त्वयेव मात सुतशक्त्मागर ॥३२॥

अन्वयः—जन् जिनस्य वप्रत्रितयाप्रनिष्ठया, निर्वाणिकया, वप्रिने, इते, एवः जन्, (हे) माता, त्वया एव, सुतशक्त्यागारः शापितः इति सुतः स्तुते त्व ॥३२॥

वृत्तिः—जन्—अस्मिन्नाम्ने । जिनस्य प्रभो जीशान्धितवत्त्वं । वप्रत्रितयाप्रनिष्ठया—वप्रत्या प्राकारपीठमुक्तम् त्रयम् वप्रत्रयम् तत्र जने निष्ठा स्थितिर्यस्या वा वप्रत्रितयाप्रनिष्ठा तथा तथा । 'जमोऽत्र पीठम्' ४-४६ । इत्यभिः पि । निर्वाणिकया—वैष्णवा । तन्नाम्ना बीजा-निधनावज्ञावनिष्ठान्ता । अशिवे—अपह्नवे । इते—अपनीते विषाजिते इति वाच्यम् । एवः—अभीपतरवर्तिवत्ता एकमात्र इत्यर्थः । 'अभीपतरवर्ति पीठतो कथम्' इत्यभियुक्तोक्तः । जन्—जन्म । हि मातः—हे जन्मि । त्वया—भवत्वा । एव—अवधारणार्थकमन्वयम् । सुतशक्त्यागारः—शोकः कैरं प्राप्तः—अपुत्र इति शोकप्राप्तः, सुतस्य पुत्रस्य शोकप्राप्तः सुतशक्त्यागारः ।

शोषितः—शोषणकर्मीकृत । दूरीकृत इति यावत् । इति—एवं प्रकारेण । मुदा—इदं । स्तुते स्म—
अस्तुवीत ॥३२॥

मदर्थसन्देशमृणालमन्थरः, कदाऽभ्युपेता पथिकोऽथ बान्धवः ।

इतीह पृष्टो गरुडोऽपि यक्षराट्, तदाऽऽचक्षेऽस्य हितं ससाक्षिकः ॥३३॥

अन्वयः—अथ, मदर्थसन्देशमृणालमन्थरः, पथिकः, बान्धवः, कदा, अभ्युपेता, इति, इह,
पृष्टः, यक्षराट्, गरुडः, अपि, तदा, ससाक्षिकः, (सन्), अस्य, हितम्, आचक्षे ॥३३॥

वृत्तिः—अथ—अनन्तरम् । मदर्थसन्देशमृणालमन्थरः—अहम् अर्थ कारण यस्यासौ मदर्थः,
“त्वमौ प्रत्ययोत्तरपदे चैकस्मिन्” २ । १ । ११ ॥ इत्यनेन मादेशः । स चासौ सन्देशो—
वाचिको, मदर्थसन्देशस्तस्मात्, मृणा—हिंसाचाऽऽलमसत्यश्च मृणाले मदर्थसन्देशमृणाले,
तत्र मन्थरोऽलसस्तथा, हिंसातोऽसत्यतश्च निवृत्त इत्यर्थः । पथिकः—पान्थः, प्रवासीत्यर्थः ।
बान्धवः—स्वजन । कदा—कस्मिन् समये । अभ्युपेता—अभ्युपेक्ष्यति, अभ्यागमिष्यति इति यावत् ।
इति—एवंप्रकारेण । इह—अत्र । पृष्टः—अनुयुक्त । यक्षराट्—यक्षाधिप । गरुडः—तन्नामविश्रुत
श्रीशान्तिनाथशासनाधिष्ठायक । अपि—सम्भावनायामव्ययम् । तदा—तस्मिन् समये । ससाक्षिकः—
साक्षी—साक्षाद्द्रष्टा एव साक्षिकस्तेन सहितस्तथा । (सन्निति शेषः) । अस्य—प्रष्टुर्जनस्येत्यर्थः । हितम्—
शुभम् । आचक्षे—कथयामास ॥३३॥

मयाऽनुपृष्टो भगवद्विवन्दिषुः, प्रियः कियद्दूर इति त्वयोदिते ।

विलम्बतेऽसाविति सा पराङ्मुखी, सखी सखीं तां निजगाद नाऽदरात् ॥३४॥

अन्वयः—भगवद्विवन्दिषुः, प्रियः, कियद्दूरे, इति, मया, अनुपृष्टः, त्वया, असौ, विलम्बते,
इति, उदिते, पराङ्मुखी, सा, सखी, ताम्, सखीम्, नादरात्, निजगाद ॥३४॥

वृत्तिः—भगवद्विवन्दिषुः—अर्हन्त श्रीशान्तिनाथ निनयुः । प्रिय—वल्लभः । कियद्दूरे—
कियद्विप्रकृष्टे । कियान् विलम्बः इति यावत् । इति—एव प्रकारेण । मया—लक्ष्मीस्वरूपया कयाचि-
न्नायिकया । अनुपृष्टः—अनुयुक्त । त्वया—अन्यया । त्वसन्दोऽन्यार्थकः । असौ—स तव वल्लभ ।
विलम्बते—विलम्ब करोति, कालमतिवाहयति इत्यर्थः । इति—अनेन प्रकारेण । उदिते—कथिते सतीति
शेषः । पराङ्मुखी—विमुखी । सा—लक्ष्मीस्वरूपा । सखी—वयस्या । ताम्—पूर्वोक्ताम् । सखीम्—
आलीम् । नादरात्—अनादरात् । निजगाद—आचक्षे, कथितवतीति यावत् ॥३४॥

कचित् प्रमातृप्रमया भयादृते, प्रमाद्यतो नीलमणित्विषा निशि ।
विलोक्यन्त्या स्तुतोऽथ पक्षिण, स्त्रिया क्षणोऽभूद्भुतलक्षलक्षण ॥१५॥

अन्वय — यत्र क्वचित् सदात्, कते वीर्यभित्तिका प्रयातप्रयत्, प्रयातः, विसि, स्वयं, पश्चिमा विनाशप्रसवाः शिवाः स्वयं, इत्येकैकशब्दाः, वसुत् ॥१५॥

बुद्धिः—अयं—जननतराय । कश्चित्—कुत्रापि । मयात्—मतेः । श्रुते—विना । नीलमणि-
स्त्रिया—नीलमणौ मणिः रत्नम् नीलमणि इत्यनोक्तस्य स्त्रियद् कान्तिरिति त्विद् कान्तिपञ्च सा
नीलमणित्विद् तथा तथा । “कण्डमुखादित्वात्” बहुव्रीहिः समास कण्ठ्याचरुपस्य पुनश्चरुस्य कोपञ् ।
प्रमातृप्रमया—प्रमातृककल्पना । प्रमाद्यतः—जननवद्वय, जननवार्त्तं कुर्वत इत्यञ् । रात्रिनिवचक-
मवत । निशि—रात्रौ । कुदत्त—कुदत्तं सम्पन्नमावत इति वाच्यम् । पञ्चिकः—विहगात् । पञ्च-
कारानित्यञ् । विलास्यमया—अवलोकावमया । स्त्रियाः—माध्वः । वृषा—समयः । हस्तचतुर्थयः—
इत्यादि विनष्टानि, दूरीकृतानि वा कञ् कञ्पानि वस्यिच् स तथा । अनेकावस्थकविषयविधाना-
सामान्यस्वापारम्भेनातीतमपीयम् इति वाच्यम् । अभुत—अभवात् ॥स्था

न यावता भागवती लसन्नया, श्रुतास्ति गोस्तावदभीष्टता परे ।
चलाशु तस्या भवणे विचक्षण प्रिये स कीदृग् भविता तव क्षण ॥३६॥

अ. १५—हे विदे! यावत्तु कनकया वामपत्नी गौ, न भुक्ता भवति तावत् परे अर्थात्तु
 तावत्तु यत्तु तावत्तु भवति विपत्तयः सः, सः तव वीर्यं, यविषा ॥१६॥

वृत्तिः—हे प्रिये !—नहि वदामे । यावत्—यावत्परिमितकालेन, यत्कालमवश्यमेवमित्यर्थः ।
 समुद्यया—उद्यमः क्रोमयानो मनो भीतिः साक्षात्समुपप्लव्यमानकविचो वज्र सा दया । नवरमणीयं
 वायत् । भागवती—मयवत्सल्यन्विता । शौः—वैश्वानरकपाली । न—नहि । मुता—कर्मगात्ररीकृता ।
 अस्ति—वयते । तावत्—तदवधि । वरे—परपदार्थे । व्रमी—पुता—दत्ता । वकासीति केन । व्रातु—
 सीजम् । वस्तु—यत् । तस्या—मयवत्सल्यन्विता वैश्वानरकपाली । अद्वये—वाक्येन । विषयः—
 समीचीनः । स—साक्षात्, वदामन्वाक इति वायत् । वृत्तिः—पूज्यवर्त्मिकायाः । कीदृक्—कीदृशः
 विविध इति वायत् । अविता—अविज्यति अविर्भवनीयत्वव्ययवत्तमं यदित्येति वायत् ॥३१॥

**कथं विधातर्मयि पाणिपङ्कजाद्, विधेर्जिनस्याशनपुण्यमुद्भवेत् ।
इतीव सौराष्ट्रिकभव्यचिन्तनैः, स्थितः प्रभुः श्रीविमलाचलोपरि ॥३७॥**

अन्वयः—विधातः !, पाणिपङ्कजात्, विधेः, जिनस्य, अशनपुण्यम्, मयि, कथम्, उद्भवेत्, इति, सौराष्ट्रिकभव्यचिन्तनैः, इव, प्रभुः, श्रीविमलाचलोपरि, स्थितः ॥३७॥

वृत्तिः—विधातः—परमेष्ठिन 'पाणिपङ्कजात्—पाणिर्हस्त', पङ्कज—कमलमिवेति, पाणिपङ्कजम्, तस्मात्तथा । विधे—विधानात् शुद्धक्रियात् इति यावत् । जिनस्य—अर्हत', तीर्थङ्करस्येति यावत् । अशनपुण्यम्—अशन भोजनम्, तस्य पुण्यं सुकृतं शुद्धाहारवितरणजनितं शुभमिति यावत् । मयि—मल्लक्षणे जने इत्यर्थः । कथम्—केन प्रकारेण । उद्भवेत्—समुत्पद्येत । इति—इत्यन्भूते । सौराष्ट्रिक-भव्यचिन्तनैः—सौराष्ट्रे तदाल्यदेशे भवा' सौराष्ट्रिकास्तेषां भव्यचिन्तनानि रमणीयभावना', मनो-रमविचारा इति यावत् । सौराष्ट्रिकभव्यचिन्तनानि तैस्तथा । इव—उत्प्रेक्षायाम् । प्रभुः—स्वामी । भगवान् शान्तिनाथ इति यावत् । श्रीविमलाचलोपरि—विमलश्यासावचल पर्वतो विमलाचलस्तस्य उपरि ऊर्ध्वभागे, तथा । श्रीसिद्धाचलोपरीति यावत् । स्थितः—अवस्थितः । न्यवसविति यावत् ॥३७॥

**स्थितिक्रिया मासचतुष्टये प्रभो !, तव प्रिया शैत्यमृदुत्वशिल्पिनः ।
ऋतोर्जनस्यैव सुरैः समं भव—त्विति प्रचक्रे सफलामसौ गिरम् ॥३८॥**

अन्वयः—प्रभो !, शैत्यमृदुत्वशिल्पिनः, तव, ऋतोः, इव, मासचतुष्टये, सुरैः, समम्, प्रिया, स्थितिक्रिया, भवतु, इति, जनस्य, गिरम्, असा, सफलाम्, प्रचक्रे ॥३८॥

वृत्तिः—प्रभो !—स्वामिन् । शैत्यमृदुत्वशिल्पिनः—शैत्य-शीतलता च मृदुत्व कोमलता च शैत्यमृदुत्वे तयोः शिल्पी सम्पादकः शैत्यमृदुत्वशिल्पी तस्य तथा अर्हत' कामक्रोधोपशमकृत्वाच्छै-त्यसम्पादकत्वं मानोपशमकृत्वाच्च मृदुत्वसम्पादकत्वमवसेयम् । तव—श्रीमता, भवतो भगवतः शान्ति-नाथस्य । ऋतोः—वर्षाकालस्य । इव—यथा । मासचतुष्टये—चत्वारोऽवयवा अस्थेति चतुष्टयम्, मासानां चतुष्टयम् मासचतुष्टयम् तस्मिँस्तथा । सुरैः—देवैः । समम्—साधेम् । 'प्रिया—अभीष्टा । स्थितिक्रिया—स्थितेरवस्थानस्य क्रिया—व्यापार, स्थितिक्रिया अवस्थितिरिति यावत् । भवतु—जाय-ताम् । इति—वक्तृप्रकाराम् । जनस्य—लोकस्य, प्रजाया इति यावत् । गिरम्—वाणीम् । असा—अजिनः । सफलाम्—सार्थिकाम्, फलितामिति यावत् । 'प्रचक्रे—विदधे ॥३८॥

समेषां जनानां सुखभागित्वाल्ललाटन्तपनिष्ठुराक्षराणि लिपिर्व्यर्थीभूय शोभना सती दिदीप इति भावः ॥ ४० ॥

अयि स्वयूथ्यैरशनिक्षतोपमं, समं विषेहेऽप्युपसर्गकारणम् ।

सुरैर्नरैर्वा पशुभिः सहासुरैः, कृतं त्वमीषां विकृतं न मानसम् ॥ ४१ ॥

अन्वयः—अयि !, स्वयूथ्यैः, समम्, असुरैः, सह, सुरैः, नरैः, पशुभिः, वा, कृतम्, अशनि-
क्षतोपमम्, अपि, उपसर्गकारणम्, विषेहे, तु, अमीषाम्, मानसम्, न, विकृतम् ॥ ४१ ॥

वृत्तिः—अयि !—कोमलामन्त्रणे । स्वयूथ्यैः—यूथभवै । समम्—साकम् । असुरैः—
भवनपत्यादिनिर्जरै । सह—सार्धम् । सुरैः—वैमानिकदेवै । नरैः—मनुजैः । पशुभिः—तिर्यग्भिः ।
वा—समुच्चये । कृतम्—जनितम् । अशनिक्षतोपमम्—वज्राघाततुल्यम् । अपि—खलु । उपसर्गका-
रणम्—उपद्रवहेतुम् । उपसर्गानिति यावत् । विषेहे—असहत । तु—किन्तु । अमीषाम्—भगवताम्
श्रीशान्तिनाथजिनेश्वराणाम् । 'गुरावेकश्च' २-२-१२४ । इति गौरवातिशयमभिव्यञ्जयितु बहुत्वम् ।
मानसम्—अन्तःकरणम् । हृदयमिति यावत् । न—नैव । विकृतम्—विकारसवलितम् । चलितमिति
यावत् ॥ ४१ ॥

भुवं पुनानस्य तवेति निर्गल-न्ममाद्य वृत्तान्तमिमं बतोदिता ।

तनोति संसद् दिवि गायनैः प्रभो !, पुरन्दरस्यापि पुरो महोदयम् ॥ ४२ ॥

अन्वयः—निर्गलन्मम !, प्रभो !, भुवम्, पुनानस्य, तव, इति, इमम्, वृत्तान्तम्, दिवि,
पुरन्दरस्य, पुरः, गायनै उदिता, संसत्, अद्य, अपि, महोदयम्, तनोति, बत, ॥ ४२ ॥

वृत्तिः—निर्गलन्मम !—निर्गलत्-दूरं व्यपगच्छत् मम-ममत्वं यस्मात्तदामन्त्रणे तथा ।
प्रभो—स्वामिन् !, भगवच्छान्तिनाथेति यावत् । भुवम्—पृथिवीम्, भूलोकमिति यावत् । पुनानस्य—
पवित्रयत्, पवित्रीकुर्वत इति यावत् । तव—भवत, शान्तिनाथस्य । इति—पूर्वोदीरितप्रकारेण ।
इमम्—एतम् । वृत्तान्तम्—वार्ताम् । दिवि—स्वर्गे । पुरन्दरस्य—इन्द्रस्य । पुरः—पुरतः । गायनैः—
गायकैः, हाहा-हूहूप्रमुखैर्गन्धर्वैरिति यावत् । उदिता—निवेदिता गीतेति यावत् । संसत्—सभा ।
अद्य अपि—अद्यावधि । महोदयम्—महानतिशयितश्चासावुद्दयोऽभ्युद्दयो महोदयस्तन्तथा । तनोति—
विस्तारयति । बत—इषे ॥ ४२ ॥

प्रमोर्विहारे मगधेऽपि मागधे, प्रवर्ण्यमाने विविधैर्महोत्सवे ।

मुत्त्वानि लोलाक्षि । दिशामसंशयं प्रियोऽवदत् पश्य विमूपणैरित ॥४३॥

अन्वयः—आकाशि । मगधे अपि विविधैः, महोत्सवैः, मागधैः प्रवर्ण्यमानं, प्रमोः विहारे, विराम विमूपणे (वरकक्षिणादि) मुत्त्वानि, इत, पश्य (इति) प्रिया, अतस्तव, अवदत् ॥४३॥

वृत्तिः—लोलाक्षि ।—आळे-बल्लके अक्षिणी नखने यस्या सा लोलाक्षी, अवकनक्या वरा-मन्त्रये तथा । मगधे-गङ्गापश्चिमवर्तिवराकनकेषु । अपि-सम्भावनायाम् । विविधैः-प्रनेत्रैः, बहु विरिति वाचत् । महोत्सवैः-महागोष्ठिसंविनाशे ते कृत्या कर्तव्यं महोत्सवा 'सम्मङ्गलनाच-मोदकं पूजायाम्' ३।१।१-७ ॥ इत्यनेन कथयारका पृथगिरावन्निपयात् उच्यते नैमया । मागधैः-अम्बिभिः । प्रवर्ण्यमाने-प्रवर्ण्य स्तूपमाने । प्रमोः-मगधत् स्तान्तितावत् । विहारे-मामास्यमायत्तरमुपदेशार्थं विचरणे । दिशाम्-आशङ्काम् । विमूपणैः-अच्छदरैः वरकक्षिणादीनि शेषः । मुत्त्वानि-वदन्तानि वरममागधैः । इत-अत्र । पश्य-अवकाशक । आन्वयार्थं कर्म । (इति-अनेन प्रकारेण) प्रिया-पत्न्या । तस्या स्वाामीति वाचत् । असंशयम्-निश्चितम् वदामासवा । अनदत्-अवपयत् ॥४३॥

स्वसिन्धुचापप्रमयोन्नतामित-स्तनं प्रिये ! पश्य महोज्ज्वलां दिशाम् ।

मुत्त्वान्यमुष्या किरणेश्च तामसाद् दशापि शुन्यानि विलोकयिष्यसि ॥४४॥

अन्वयः—प्रिये । इत, स्वसिन्धुचापप्रमया, वरकाम् महोज्ज्वलाम्, त्वम् पश्य न, अतुच्छा, किरणैः, तामसाद् शुन्यानि, दिशाम्, इत, अपि मुत्त्वानि, विलोकयिष्यसि ॥४४॥

वृत्तिः—प्रिये ।—प्रिये ! इत-अस्मान् स्वानाम् । स्वसिन्धुचापप्रमया-अस्मान् वामता गतिं इत्यभिप्रेक्षया-स्वसिन्धुप्रदेशं चत्वारिंशता ग्रहणम् । स्वसिन्धुसंस्कारायां वरकाम् स्वसिन्धुचापस्तं प्रमो मन्त्रम् स्वसिन्धुचापप्रमया, तथा तथा । तामसाद्-तामसाद्युक्तम् । वरकाम् इति वाचत् । महोज्ज्वलाम्-महती विज्ञाता चासाधुव्यवहारा विधाकिनी महात्मका, तत्तया । विमूपणैरपि तथा वरकाम् शुभप्रदानमात्रमुत्तमाय "शोचोर्वं अकम्" इति वत् सम्यक् प्रमामासुपति वाचत् । तन्मू-जरीम् । पश्य-अवकाशक । च-पुनः । अमुष्याः-विमदवत्तवा-

दृश्यमानायाम्स्तन्वा । किरणैः—अशुभिः । कृत्वेति विशेषः । तामसात्—तमोऽन्धकारमेव तामसम्, पायसराक्षसादिवत्, तस्मात्तथा । शून्यानि—विरहितानि । दिशाम्—ककुभाम् । दश—दशत्वम्—दृश्याविशिष्टानि । अपि—नूनम् । मुखानि—वदनानि । विलोकयिष्यसि—दृक्ष्यसि ॥४४॥

ममैव शोकेन विदीर्णवक्षसा, मनः किमाकस्मिकमद्य नोद्यतम् ।

निवेदितुं सर्वविदे तदास्पदे, विडौजसांऽगामि भुवस्तलेऽञ्जसा ॥४५॥

अन्वय — अद्य, विदीर्णवक्षसा, शोकेन, एव, मम, मनः, किम्, न, उद्यतम्, (इति) आकस्मिकम्, सर्वविदे, निवेदितुम्, विडौजसा, अञ्जसा, भुवस्तले, तदास्पदे, अगामि ॥४५॥

वृत्तिः—अद्य—अस्मिन्नहनि, साम्प्रतिमिति भावः । विदीर्णवक्षसा—विदीर्ण—स्फुटित, वक्षः पर—हृदयमिति यावत्, येन स विदीर्णवक्षस्तेन तथा । शोकेन—खेदेन । एव—अप्यर्थकमन्ययमत्र । तादृशशोकेनापीत्यर्थः । मम—मल्लक्षणस्य । मनः—अन्त करणम् । किम्—कथम् । न—नहि । उद्यतम्—सोद्यम जातम् । विदीर्णवक्ष शोकेनापि मम मनः कथञ्च तत्प्रतिकाराय ममुद्यतमिति भावः (इति) । आकस्मिकम्—अकस्माज्जात विषयमित्यर्थः । सर्वविदे—सर्वमखिल वेत्ति जानाति इति सर्ववित् तस्मै तथा । सर्वज्ञाय भवपारगामिने भगवते शान्तिनाथायेति यावत् । निवेदितुम्—विज्ञापयितुम् । अत्रान्तर्भावितणिगर्थताऽवसेया । विडौजसा—देवेन्द्रेण । अञ्जसा—झटिति । भुवस्तले—भूमण्डले, मर्त्यलोके इति यावत् । तदास्पदे—तस्य-तीर्थकृत आस्पद स्थान तदास्पदम्, तस्मिंस्तथा । अगामि—अत्राजि, गतमिति यावत् ॥४५॥

मयाऽद्य मुक्तिः प्रतिपत्स्यते श्रिया, त्वया विचित्राङ्गि ! विपत्स्यते यदि ।

निषेवणाद् मे न कदापि मामतः, समेतशैल चलितुं तु मा भज ॥४६॥

अन्वयः—विचित्राङ्गि !, यदि, मया, अद्य, मुक्तिः, प्रतिपत्स्यते, मे, निषेवणात्, त्वया, श्रिया, न, कदापि, विपत्स्यते, अतः, समेतशैलम्, चलितुम्, (उद्यतम्) (चलितम्) माम्, तु, मा, भज ॥४६॥

वृत्तिः—विचित्राङ्गि !—विचित्र विलक्षणमङ्ग स्वरूप यस्यास्तदामन्त्रणे तथा । यदि—चेत् । मया—मल्लक्षणेन । अद्य—अधुना । मुक्तिः—निर्मुक्तिः । प्रतिपत्स्यते—प्राप्स्यते । तदेति स्वतो

स्तस्मिंस्तथा । असिते—न सितः शुक्लोऽसित कृष्णपक्षस्तस्मिंस्तथा । त्रयोदशाहे—त्रयोदशश्च तदहो दिनम्, त्रयोदशाहस्तस्मिंस्तथा । अहन्शब्दान्तद्वन्द्वतत्पुरुषयोः पुंलिङ्गत्वविधानात् ज्येष्ठकृष्णप्रयो- दश्यामिति यावत् । प्रपन्नानशनः—प्रपन्न प्राप्तमनशनमभक्षण येन स तथा । सन्निति शेषः । शिवम्—मोक्षम् । ययौ—प्राप्तवान् । (तदनन्तरम्) नवशती—नवानां शतानां समाहारो नवशती । विनेयाः—शिष्या । अनुप्रभु—प्रभोर्भगवत् शान्तिनाथस्य अनु पश्चात्, अनुप्रभु, “विमक्ति” ३।१।३६॥ इत्यनेनाव्ययीभावसमासः । अगुः—गतवन्त । मोक्षमिति शेषः । यतः—यस्माद्धेतो । ते—विनेयाः । स्फुटम्—प्रकट यथास्यात्तथा । अशिशवः—न शिशवो बाला अशिशवस्तरुणा वृद्धा वा, अत एव । परासवः—परे सिद्धा ज्ञानरूपा वा अथवा प्राणा येपान्ते तथा केवलिन इति आत्मन्निति शेषः ॥४८॥

तवापि हा हा विरहात् क्षुधाकुलाः, कुलाश्रया अन्यतपस्विनोऽधुना ।

त्वयीश । भुक्ते त्वनु भुञ्जतामिति, गणीन्द्रमाशास्त हरिः प्रशस्तधीः ॥४९॥

अन्वयः—हा हा, तव, कुलाश्रयाः, अन्यतपस्विनः, अपि, अधुना, विरहात्, क्षुधाकुलाः, ईश । तु, त्वयि, भुक्ते, अनु, भुञ्जताम्, इति, प्रशस्तधीः, हरिः, गणीन्द्रम्, आशास्त ॥ ४९॥

वृत्तिः—हा हा—इति खेदातिशयसूचकमव्ययद्वयम् । तव—भवत् गणीन्द्रस्येति यावत् । कुलाश्रयाः—कुल सजातीयगण आश्रयोऽवलम्ब्यो येपान्ते तथा । अन्यतपस्विनः—प्रशस्त तपस्तपस्या-ऽस्त्येषामिति तपस्विनः, अन्ये भवदितरे च ते तपस्विनोऽन्यतपस्विनः । अपि—सम्भावनायाम् । अधुना—साम्प्रतम् । विरहात्—जिनवरवियोगत । क्षुधाकुलाः—द्युमुष्माश्रामकृशम् । सन्तीति शेषः । ईश !—गणाधीश । तु—पुनः । त्वयि—भवति । भुक्ते—कृतभोजने, सतीति शेषः । अनु भुञ्जताम्—पश्चाद् भक्षयन्तु । इति—एवम् । प्रशस्तधीः—प्रशस्ता-प्रशस्तनीशा धोर्वुद्धिरेव स तथा । विद्वद्गण-वुद्धिज्ञानीत्यर्थः । हरिः—इन्द्र । गणीन्द्रम्—गणाधीशम्, भगवत्पुण्याप्यस्यमिति यावत् । आशास्त-समाशास्रयत् ॥४९॥

विधाय कल्याणकर्म सोत्सवं, कुलायकूलेषु विलुठ्य तेषु ते ।

खगा इव स्तूपतटेषु च क्रमाद्, दिवं ययुस्त्यक्तशुचः सुरेश्वराः ॥५०॥

अन्वयः—ते, सुरेश्वराः, सोत्सवम्, कल्याणकर्म, विधाय, कुलायकूलेषु, खगा, इव, तेषु,

कम्पते बर्हिस्पद्योत्तरवाक्यगतत्वात् । मे-मम । दिवेवज्जम्-भुज्जम्वात् । अमारावभाविनि बावत् ।
 त्वया-मत्तया । भिया-शोभया । 'शोभासम्पत्तिपद्यामु कद्मोर्ब जोरिब कम्पते' इति बावत् । यद्वा
 त्वया कम्पया । त्वत्तत्त्वस्याम्बावर्कत्वाविति भावा । भिवेत्यम्बेवम् । न-मदि । क्कुरापि-कस्मि
 श्चित् काष्ठेऽपि । विपत्स्सुते-विपोह्यते । अता-अस्माद्वेगे । समेतस्मैतम्-समेतस्मिन्तत्त्वमि-
 वित्सेवम् । चक्षितुम्-गन्तुम् । तम्ममि गन्तुयिति बावत् । अववा चक्षितुम्-इत्येव वाक्य
 स्वीकृत्यम् । तथा च "अमेतस्मैतं मति चक्षितम्" इत्येवमम्बेवम् । पूर्ववत् 'कक्षतम्' इत्यम्बावर्कम् ।
 मास-मन्त्रावर्कं तीव्रकृतम् । तु-पुया । मा-मदि । मृज्ज-सेवस्व । मवि समेतस्मिन्तं गतेऽपि
 मदीपसेवामात्रात्त्वात् त्वया क्कुरापि शोभया विवोदयत इति भावः ॥४६॥

**विहाय सर्वामय तीर्थकुञ्चिन्ध्वं, विमुर्ययौ सद्गिरिदृक्प्रमुत्तम् ।
 नदाऽस्मि देवेन हताऽपि हा हत, सुरेशितेति प्रलपन्तुपागमत् ॥४७॥**

अन्वयः—अथ तीर्थकुञ्चं विमुः सर्वां, विषयं विहाय कक्षतम् वृष्टिपितृहन्
 ययौ तथा सुरेशिता हा, हेवेन, हतः अपि हतः, अस्मि, इति प्रलपन्, पागमन् ॥४७॥

इतिः—अथ-अन्तरम् । तीर्थकुञ्च-विनेयवत् । विमुः-पशुः नीमान्वितवान् इति बावत् ।
 सर्वां-विविक्तम् । विषय-कक्ष्यम् । विहाय-सम्पन्नम् । कक्षतम् अत्यन्तमृज्जम् । त्वमिच्छितुम्-
 अ मतिद्वयवासी गिरि पर्वतः समेतस्मैत इत्यवस्तद्गिरिः, तस्म शृङ्गं स्मिन्नम् तद्गिरिमृज्जम्
 वत्तया । ययौ-गतवान् । त्वया-वस्मिन् काष्ठे । सुरेशिता-सुराणां देवतामीक्षिता मनु सुरेशिता,
 हेवेनः । हा-हेवावकृत्यवम् । हेवेन-विचिना । हतः-मारितः । अपि-समुच्चये । हतः-
 मारितः । अस्मि-ममामि । इति-अनेन प्रकारेण । प्रलपन्-प्रकारं कृत्वा । पागमत्-समीप-
 गतत्वात् ॥ ४७ ॥

**प्रयोदशाहे फिल शुक्लेऽसिते जिनं प्रपन्नानशन शिवं ययौ ।
 अगुर्विनेया नवशत्यनुप्रमु, स्फुटं यतस्तेऽशिषाव परासव ॥४८॥**

अन्वयः—जिनः, शुक्ले वासिते पचादशहे प्रपन्नानशनः । (तत्) शिवम् ययौ, नवशती
 विनेयाः अनुप्रमु अगुः, यतः ते स्फुटम् अक्षिपन्, परासवः ॥४८॥

इतिः—जिनः-विनेयते भगवान्कान्तिनाथः । शुक्ले-रामे । अनेन वासे त्वत् शुक्ल-

स्वस्मिंस्तथा । असिते—न सितः शुक्लोऽसित कृष्णपक्षस्तस्मिंस्तथा । त्रयोदशाहे—त्रयोदशश्च तदहो
दिनम्, त्रयोदशाहस्तस्मिंस्तथा । अहन्शब्दान्तद्वन्द्वतत्पुरुषयोः पुंलिङ्गत्वविधानात् ज्येष्ठकृष्णप्रयो-
दश्यामिति यावत् । प्रपन्नानशनः—प्रपन्न प्राप्तमनशनमभक्षण येन स तथा । सन्निति शेषः ।
श्विम्—मोक्षम् । ययौ—प्राप्तवान् । (तदनन्तरम्) नवशती—नवानां शतानां समाहारो नवशती ।
विनेयाः—शिष्या । अनुप्रभु—प्रभोर्भगवत शान्तिनाथस्य अनु पश्चात्, अनुप्रभु, “विभक्ति”
३।१। ३६॥ इत्यनेनान्ययीभावसमाप्तः । अगुः—गतवन्त । मोक्षमिति शेषः । यतः—यस्माद्धेतो ।
ते—विनेयाः । स्फुटम्—प्रकट यथास्यात्तथा । अशिशवः—न शिशवो बाला अशिशवस्तरुणा वृद्धा
वा, अत एव । परासवः—परे सिद्धा ज्ञानरूपा वा अस्रव प्राणा येषान्ते तथा केवलिन इति
आमन्त्रिति शेषः ॥४८॥

तवापि हा हा विरहात् क्षुधाकुलाः, कुलाश्रया अन्यतपस्विनोऽधुना ।
त्वयीश ! भुक्ते त्वनु भुञ्जतामिति, गणीन्द्रमाशास्त हरिः प्रशस्तधीः ॥४९॥

अन्वयः—हा हा, तव, कुलाश्रया, अन्यतपस्विना, अपि, अधुना, विरहात्, क्षुधाकुलाः,
ईश ! तू, त्वयि, भुक्ते, अनु, भुञ्जताम्, इति, प्रशस्तधीः, हरिः, गणीन्द्रम्, आशास्त ॥ ४९॥

वृत्तिः—हा हा—इति खेदातिशयसूचकमन्यद्वयम् । तव—भवत गणीन्द्रस्येति यावत् ।
कुलाश्रयाः—कुल सजातीयगण आश्रयोऽवलम्बो येषान्ते तथा । अन्यतपस्विनः—प्रशस्त तपस्तपस्या-
ऽल्लेषामिति तपस्विनः, अन्ये भवदितरे च ते तपस्विनोऽन्यतपस्विनः । अपि—सम्भावनायाम् ।
अधुना—साम्प्रतम् । विरहात्—जिनवरवियोगतः । क्षुधाकुलाः—वृमुक्ताश्चामकुपय । सन्तीति शेषः ।
ईश !—गणाधीश ! तू—पुनः । त्वयि—भवति । भुक्ते—कृतभोजने, सतीति शेषः । अनु भुञ्जताम्—
पश्चाद् भक्षयन्तु । इति—एवम् । प्रशस्तधीः—प्रशस्ता—प्रशस्तनीया धोर्बुद्धियश्च स तथा । विद्वद्ग-
वुद्धिज्ञानोत्तर्यः । हरिः—इन्द्र । गणीन्द्रम्—गणाधीशम्, भ्रमगसमुद्राव्ययमिति यावत् । आशास्त—
अभावाशयत् ॥४९॥

विधाय कल्याणकर्म सोत्सवं, कुलायकूलेषु विलुठ्य तेषु ते ।

खगा इव स्तूपतटेषु च क्रमाद्, दिवं ययुस्त्यक्तशुचः सुरेश्वराः ॥५०॥

अन्वयः—ते, सुरेश्वराः, सोत्सवम्, कल्याणकर्म, विधाय, कुलायकूलेषु, खगा, इव, तेषु,

स्तूपतटे, विस्तृत क्रमात् च, स्वप्नसुप्त, दिवम्, ययुः ॥५॥

इति—ते—प्रसिद्धाः । सुरेश्वराः—चतुर्विंशतिभिः । मास्तुवम्—अस्तेन सखिं तथा । समन्वितं वाचम् । कृत्वावाचक्यम्—निवाचक्यत्वात्कथितवाचक्यम् । विधाय—कृत्वा । कृत्वापुस्तकेषु—नोदतये । 'इकाया बोधे' ४ १८५ । इत्यमि चि । रुमा—वसिष्ठा । इव—यथा । तेषु—भगवता—विदेहात्मिस्तारभूमागविदितेषु । स्तूपतटेषु—स्तूपप्रामाण्यमागेषु । विस्तृत—मुक्तिम् । क्रमात्—क्रमसः । च—समुच्चयः । स्वप्नसुप्तः—स्वप्न-शोचनं कैव इति वाच्यं येनैते तथा । सन्त इति शेषः । दिवम्—स्वर्गम् । ययुः—जगत् । जगत्कथितं वाचम् ॥५॥

तता विजङ्गुर्गणिन ससंयता, उपासकैर्मूपतिभि कृतार्चना ।

चिरेण लब्धा बहुभिर्मनोरथै—रूपादिशान्त प्रमुशान्तिशासनम् ॥५॥

अन्वयः—तता विजङ्गुः, ससंयता, चिरेण, लब्धाः कृतार्चना, मूपतिभिः, कृतार्चना, ससंयता गणिनः, प्रमुशान्तिशासनम् कृतार्चना, (तन्मा) विजङ्गुः ॥५॥

इति—तता—वदन्तवत् । विजङ्गुः—जङ्गलपिप्लुः । मनोरथै—अधिकारै । चिरेण—बहुकालेन । लब्धा—प्राप्ताः । उपासकै—अप्युपासकै, वाचकैरिति वाच्यम् । मूपतिभिः—राजभिः । कृतार्चना—कृतं विहितवर्त्मनं पूजनम् येषाम्ने तथा । ससंयता—संयतवत् । विजङ्गुपरिवारै—परिवृता इति वाच्यम् । गणिना—गण्यार्थिना । प्रमुशान्तिशासनम्—प्रमुशान्ति शासनी यस्तौ शान्ति शान्तिवाता प्रमुशान्तिस्तदर्थं शासनम् प्रमुशान्तिशासनम् तथा । उपादिशान्तः—वदन्तवत् । सन्त इति शेषः । विजङ्गुः—जङ्गलपिप्लुः ॥५॥

प्रमार्विमुक्तेः पदमाश्रिता सुरा अपूपुरभीप्सितमस्तिविनाय ।

कदापि साक्षाद् भवनात् कदाचन गता क्षणेनाऽस्फुटितक्षणा ममम् ॥५॥

अन्वयः—प्रमार्, विमुक्ताः पदम्, आश्रिताः, सुरा कदापि साक्षाद्भवनात्, कदाचन साक्षाद् भवनात्, ममम्, गता (तन्मा) क्षणैर्विनायम् इति वाच्यम् अपूपुरम् ॥५॥

इति—प्रमार्—भगवता शान्तिवाच्यम् । विमुक्ताः—विमोक्षन्, कैवल्यमेति वाच्यम् । पदम्—स्वात्मम् । साक्षाद्भवनात्—भगवता मुक्तिरहितता यत्त्वान्तिवर्त्मः । आश्रिताः—अपूपुरवत् ।

तत्स्थानरक्षका इति यावत् । सुराः—देवा । कदापि—कस्मिंश्चित्काले । साक्षात्भवनात्—माक्षात्
कारेण । कदाचन—कस्मिंश्चित् काले च । क्षणेन—वत्सवेन । अस्फुटितेश्रणाः—अस्फुटितमप्रकटमी-
क्षण दर्शनं येषान्ते तथा । अप्रत्यक्षा इति यावत् । ममम्—ममत्वम् । गताः—प्राप्ता । सन्त इति
शेषः । अहिसेमिनाम्—चरणोपासकानाम् भगवद्भक्तानामिति यावत् । ईज्यितम्—अभिलषितम् ।
अपूपुरन्—पर्यपूरयन्, परिपूरितवन्त इति यावत् ॥५२॥

सुताः कमाहूय चिराय चुङ्कृतैः—रिवाण्डजाः पक्षवलं तथागमम् ।

इहाश्रयन्तामिति शिक्षया क्रमाद् ययुर्विनेया गणिनां गणेशताम् ॥५३॥

अन्वयः—सुताः, चिराय, चुङ्कृतैः, अण्डजाः, इव, कम्, आहूय, इह, पक्षवलम्,
तथा, आगमम्, आश्रयन्ताम्, इति, शिक्षया, क्रमात्, गणिनाम्, विनेया, गणेशताम्,
ययुः ॥ ५३ ॥

वृत्तिः—सुताः !—भो' शिष्या । चिराय—बहुकालम् । चुङ्कृतैः—शिष्टपञ्चित्सूक्ष्मशब्द-
विशेषे । अण्डजाः—पक्षिण । इव—यथा । क्रम्—आत्मानाम् ब्रह्मेति यावत् पक्षिपक्षे सुखम् ।
'को ब्रह्मण्यात्मनि' क शीर्षऽपु सुखे' इत्यनेकार्थः । आहूय—आकार्य, प्रसाद्य । इह—अत्र लोके ।
पक्षवलम्—स्ववर्गवलम्, पक्षे पतत्रवलम् । तथा—समुच्चयेऽन्ययम् । आगमम्—अङ्गाद्यागमम्, पक्षे-
ऽगमम् वृक्षमिति । आश्रयन्ताम्—अवलम्बन्ताम् । इति—एव प्रकारेण । शिक्षया—उपदेशेन । क्रमात्—
क्रमशः । गाणनाम्—गणधराणाम् । विनेयाः—शिष्या 'शिष्यो विनेयोऽन्तेवासी' १-७९ । इत्यभि०
वि० । गणेशताम्—गणाध्यक्षताम् । ययुः—अगमन्, प्राप्तवन्त इति यावत् ॥५३॥

विधौ विधेया मतयो विधेयका, विधाय कम्प्राणि मुखानि क प्रति ।

वृथा निरीक्षध्वमितस्ततः किमु, ऋते न बोधात् सविधेः शिवाश्रयः ॥५४॥

अन्वयः—विधौ, विधेयकाः, मतयः, विधेयाः, कम्, प्रति, कम्प्राणि, मुखानि, विधाय,
निरीक्षध्वम्, इतस्ततः, वृथा, किमु, सविधेः, बोधात्, ऋते, शिवाश्रयः, न ॥५४॥

वृत्तिः—विधौ—परमेष्ठिनि 'विधिर्ना नियतौ काले, विधाने परमेष्ठिनि' इति मेदिनी । विधेयकाः—
विधेया अनुष्ठेया, करणीया इति यावदेव विधेयका, स्वार्थे क' प्रत्ययः । मतयः—बुद्धयः । विधेयाः—करणीया ।

कम्—वत्सलानम् श्रीव्याजमिति वाचत् । प्रति—कम्पनीकृतम् । कम्प्राणि—सकम्पानि दवापन्ति । हुताग्नि-
वरानामि । विधाय—कृत्वा । निरीक्ष्यम्—पश्यत । इतस्ततः—यत्र तत्र । वृत्ता—मिराकम् । किन्-
किम् । अथ वत्सलरत्नेनालमिति यावत् । मयिषे—विचित्रिचामममुपलभ्यमिति वाचत् तेन वसिष्ठ-
सविधितस्मात्तथा । होषात—ज्ञानात् । ज्ञात—विना । सिद्धाधयः—आजयवमात्रयः प्राप्तिसिद्धये ।
न—दैव । भवेदिति शेष । ज्ञातमिच्छाया मोक्ष इति वचनादिति ॥५५॥

गुरोर्निषेवा श्रुतदानपूजना, जना । कुरुर्ध्वं स्वगुरुदिताध्वना ।
कथासु गिष्यध्वमिति प्रमीत्य स—त्परम्परामार्गमचालयद् गणी ॥५५॥

अन्वयः—जनाः । स्वगुरुदिताध्वना गुरोः, विज्ञेयाः, श्रुतदाकर्तृकाः कुरुर्ध्वं, कर्तुं,
सिन्धुध्वम् इति प्रमीत्य गणी सत्परम्परामार्गम्, अचालयत् ॥५५॥

वृत्ति—जनाः । कोका । ओ ओ मय्या इति वाचत् । स्वगुरुदिताध्वना—विजयमौ-
चार्योपदिष्टमार्गेण । गुरोः—आवाच्यम्, स्वधर्मोपदेशकमेति वाचत् । निषेवाः—सेवा मुष्णा इति
वाचत् । श्रुतदानपूजनाः—अथ अतस्तत्तत्त्वं इति सत्सत्त्ववितरकम् पूजना पूजा न अतस्तत्पूजनम्,
तास्तथा । कुरुर्ध्वम्—सम्पादयत । एवम्—कथामु—वचनमार्गम् । गिष्यध्वम्—विमिश्रध्वम् कम्-
कतरिप्रयोगः । इति—इत्येवमकारेण । प्रमीत्य—उपसर्गवत्तत् प्रयोष्येत्स्वर्गः । गणी—गणायकः ।
सत्परम्परामार्गम्—धर्मोपनिषत्सम्प्रदायस्थितिम् । अचालयत्—प्रचलयत् ॥५५॥

फलेप्रहि शान्तिजिनोदितागमं क्रमेण शास्त्रावहुलं स्फुरत्यद ।
प्रमादजन्यात् भवणेन विश्रुतं सुतस्य सेकम् बुबुधे नृपाश्रुण ॥५६॥

अन्वयः—नवमेव विमुक्ता, नयेव, शास्त्रावहुलः स्फुरत्यदः फलेप्रहि, शान्तिजिनोदितागमं,
प्रमादजन्यात्, अवस्थ नृपाश्रुणः सेकम् बुबुधे ॥५६॥

वृत्ति—भवमेव—मुक्ता, मुक्ता कृतेति वा । 'नवमेव' इति मन्थादिस्वादिनः इत्यभिधान्तो
पलङ्गीकारो नमस्यर्थावस्था अवस्थाध्वनापि वचनात् । विश्रुतः—विशेषेण श्रुतं वाच्यम् । प्रमादो
वा । क्रमेण—क्रमेण । शास्त्रावहुलः—शास्त्राणि कल्पोपलब्ध्यात्मकमेतैर्बहुको विज्ञेयः शास्त्रावहुलः
विजयबहुको वा । स्फुरत्यदः—स्फुरत्—विकसत् नरं इत्येव वाच्यं वा—विकसत् नरं इति वाच्यम्

वा । फलेग्रहिः—फल लाभ प्रयोजन प्रसव वा गृह्णातीति, फलेग्रहि । शान्तिजिनोदितागमः—
शान्तिः शान्तिनाथश्चासौ जिनो—जिनेश्वर शान्तिजिनस्तेन उदित उपदिष्ट प्रतिपादित इति
यावत्, आगम' द्वादशाङ्गीरूपस्तथा । प्रमोदजन्यात्—प्रमोदात्सम्मदाब्जन्य जनित प्रमोदजन्य
तस्मात्तथा, पष्ठ्यर्थे पञ्चमी, तथा च प्रमादजन्यस्येत्यर्थः । स्मृतस्य—प्राप्तश्रवणस्य, द्रुतस्येति यावत् ।
नृपाश्रुणः—नृन् जनान् पान्ति—रक्षन्तीति, नृपा प्रवरनरास्तेषामश्रु नेत्रजलम्, नृपाश्रु तस्य तथा ।
सेकात्—सेचनत । वुबुधे—प्रबुद्ध, विकम्बरोऽभूदिति यावत् ॥५६॥

दानमदादमदाहमदान्ते—दीनदयालुतयाऽवनिपालः ।

शस्यतमे परिसस्मृतशान्ते—नाम्नि च विस्फुरिते श्रुतियोग्ये ॥५७॥

अन्वयः—श्रुतियोग्ये, परिसस्मृतशान्तेः, विस्फुरिते, च, शस्यतमे, नाम्नि, (श्रुते सति)
अवनिपालः, दीनदयालुतया, दमदान्तेः, अमदात्, दानम्, अदात् ॥५७॥

वृत्तिः—श्रुतियोग्ये—श्रवणमनोहरे, श्रवणावच्छेदेन आत्मन्यानन्दसमुत्पादनशालिनीति
यावत् । परिसंस्मृतशान्तेः—परिसर्वतोभावेन सस्मृत श्लाघित प्रशंसितम् इति यावत्, परिसस्मृत
स चासौ शान्ति' । शान्तिनाथस्य तथा । विस्फुरिते—विस्फुग्णशीले । च—पुन । शस्यतमे—
प्रशसनीये । नाम्नि—अभिधाने । श्रुते—सतीति शेष । जनैः—शान्तिनाथस्य नामोच्चारणे विहिते
राजादिभिश्च समाकणिते सतीतिभाव । अवनिपालः—पृथिवीपतिरिति यावत् । दीनदयालुतया—
दीनेषु-दुर्विधेषुदरिद्रेष्विति यावत्, दयालु' कृपाशीलो दीनदयालुस्तस्य भावो दीनदयालुता, तथा
तथा । दमदान्तेः—दम इन्द्रियनिग्रहश्चदान्तिस्तप क्लेशसहिष्णुता दमदान्तिस्तस्यास्तथा, 'जानावेक-
वचनम्' यद्वा—दमस्येन्द्रियनिग्रहादेर्दान्ति सहष्णुता दमदान्तिस्तस्यास्तथा । अमदात्—न मदो
गर्वोऽमदो गर्वाभावस्तस्मात्तथा । दानम्—वितरणम् । अदात्—अकरोत् ।

अथात्र—दानस्य दाधास्वर्थेदाननिरूपितकर्मत्वाभावात् कथं दानमदात् “इति प्रयोग इति
चेत्—अत्रोन्यते—रसा प्रतीयन्ते” “ओदन पचतीतिवदौपचारिकत्वात्, रसस्य ज्ञानरूपत्वाद्
तद्विषयकप्रतीतिर्न भवितुमर्हति इति प्रतीयन्ते इत्यस्य कियन्ते इत्यर्थस्तथा च—रसात्मकप्रतीत्य-
न्वियन्ते इति, यथा यथा वा तण्डुलानां पाकेनैव निष्पन्नस्य ओदनस्य पचधात्वर्थनिरूपितकर्मत्वाभावात्—
पचतीत्यस्य निर्वर्तयतोत्यर्थस्तथात्रापि—अदादित्यस्य अकरोदित्यर्थकल्पने बाधाभाव ॥५७॥

शैवपदस्य पदव्यवबुद्धा, दुर्णयवर्णितरेव निषिद्धा ।

रूपमदर्शि धृतोऽमि यदर्थ, चेतसि तत् त्वमिहासि स कर्ता ॥५८॥

अन्वयः—श्रीरूपस्य पदवी, अथबुद्धा बुधवर्धितिः विविधा एव वर्धयन् चेति वृत्तिः
वति, (एव) रूपम् अर्हति, स त्वम्, इह कर्ता वति ॥५८॥

वृत्तिः—श्रीरूपस्य—स्त्रियस्य मोक्षयोगे श्रीरूपम् एव्य तथा । पदवी—पदवति भागे
इति यावत् । अथबुद्धा—ज्ञाता यवतति सेव । दुर्जपवर्धितिः—नवाभाषणटना । निविहा—
निवारिता । एव—अवधारणायकमव्ययम् । भवता गणधरेवेतिसेव । वर्धयन्—वर्धयितुमित्यर्थः ।
चेतिमि मनसि । कन्तप्रदये इति वाचत् । वृत्तः—स्थापित उद्वचन्नेन निवासित इति वाचत् ।
अभि—त्वम् अहमधक्यमित्यस्य त्वमधमसीति अभ्यपमत्र । रूपम्—स्वरूपम् । अर्हति—वर्धयन् ।
तन्—तथा कारणम् । स त्वम्—अवधारणो जन । इह—कार्येऽस्मिन् । कर्ता—ज्ञाता कर्तृत्वं ज्ञानत्वम्
नहान् नवह इति वाचत् । अभि—भवसि नाम्ब इति यावा । ॥५८॥

देवतदेवगण स्तुतिमेवं तस्य चकार गणेश्वरस्य ।

मानसतोऽपि च मा क्षणमात्रं, गच्छ यथेच्छमयेत्यभिधाय ॥५९॥

अन्वयः—अथ देवतदेवगणः यथेच्छं, यच्छ, च यावत्ततः, क्षणमात्रम्, अपि मा,
(गच्छ) इति अभिधाय तस्य यथेच्छतस्य त्वम् स्तुतिम्, चकार ॥५९॥

वृत्तिः—अथ—अनन्तरम् । देवतदेवगणः—देवा—अमराश्च सदेवा, नरदेवा मूपाका इति वाचत्
च देवतदेवास्तथा गणः कथम्बन्धु देवतदेवगणः । यथेच्छम्—निकामम् । स्वेच्छानुसन्तमिति वाचत् ।
च—इच्छामिकापमतिकम्ब नवेच्छम् इत्यभवीभावसमात् । गच्छ—प्रव विहरेति वाचत् ।
च—पुनः । मानसत्—हृदयतः । क्षणमात्रम्—क्षणायकसम्यककालमित्यर्थः । अपि—अस्मादनायम् ।
मा—नहि गच्छेति शेषः । इति—एवं प्रकारेण । अभिधाय—कथयित्वा । तस्य—प्रसिद्धयः ।
गणेश्वरस्य—गणायकस्य । त्वम्—पूजकचितप्रकारेण । स्तुतिम्—प्रार्थनाम् कथयित्वेति वाचत् ।
चकार—इतिवाच ॥५९॥

इत्यममुं विलपन्तममुषत्, सोऽपि गणेश्वर प्रणमन्तम् ।

विश्वजनं प्रतिबोधितुकामो, ज्ञानधनो विजहार विहारम् ॥६०॥

अन्वयः—ज्ञानधनं, विश्वजनम् प्रतिबोधितुकामो, ता, यथेच्छतः, इत्यम् विजहन्तम्
प्रणमन्तम् अमुम् अमुषत्, अपि विहारम्, विजहार ॥६०॥

वृत्तिः—ज्ञानधनः—ज्ञानमेव धन यस्य स तथा । केवलज्ञानीति यावत् । विश्वजनम्—सकललोकम् । प्रतिबोधितुकामः—प्रतिबोधयितुमभीप्सु । यद्यपि केवलिन सहजैवेतादृक् प्रवृत्तिस्तथापि कामत्वेन साऽत्रोत्प्रेक्षितेति । सः—पूर्वनिर्दिष्टः । गणेश्वरः—गणधरमुख्य । इत्थम्—पूर्ववर्णितेन प्रकारेण । विलपन्तम्—परिदेवयन्तम्, गणधरविहारजन्यविप्रलम्भदुःखेनेति यावत् । प्रणमन्तम्—नमस्कुर्वन्तम् । अमुम्—देवन् देवगणम् । अमुञ्चत्—अत्यजत् । अपि—समुच्चये । विहारम्—विहृतिम्, गमनमिति यावत् । विजहार—चकार । नृत्यन्ति नृत्यमितिवदत्राप्यनुसन्धेयमिति यावत् ॥६०॥

आनन्दजाश्रुभिरनुस्त्रियमाणमार्गान्, व्यक्तान् पदानि निदधद् बहुवर्णसङ्घैः ।

चक्रे ह्यनेकपमुखः स गणे गणेशो—ऽप्यङ्गाश्रितत्रिपदिकागतभूरिलक्ष्म्यः ॥६१॥

अन्वयः—अनेकपमुखः, सः, गणेशः, बहुवर्णसङ्घैः, अङ्गाश्रितत्रिपदिकागतभूरिलक्ष्म्याः, पदानि, निदधत्, हि, आनन्दजाश्रुभिः, अनुस्त्रियमाणमार्गान्, अपि, व्यक्तान्, चक्रे ॥६१॥

वृत्तिः—अनेकपमुख—अनेकानसख्याताक्षनान् प्राणिनो वा पाति रक्षति दयोपदेशादिति अनेकपम् तादृश मुख वदन यस्य स तथा । स—प्रसिद्ध । गणेशः—गणाधीशः । बहुवर्णसङ्घैः—बहव् अनेकाश्च ते वर्णा अक्षराणि द्विजादयो वा बहुवर्णास्तेषां सङ्घा समुदयाः बहुवर्णसङ्घास्तैस्तथा । अङ्गाश्रितत्रिपदिकागतभूरिलक्ष्म्याः—अङ्गानि द्वादशाङ्गी तानि आश्रिता समवलम्बिता, अङ्गाश्रिता सा चासौ त्रिपदिका उत्पादव्ययध्रौव्यात्मिकरूपा अङ्गाश्रितात्रिपदिका ता गता प्राप्ता सआश्रिता वा भूरिलक्ष्मी प्रचुरश्री. अङ्गाश्रितत्रिपदिकागतभूरिलक्ष्मीन्तस्यास्तथा । पदानि—आगमपदानि । निदधत्—सस्थापयन् । हि—निश्चयेन । आनन्दजाश्रुभिः—प्रसोदजनितवापै । अनुस्त्रियमाणमार्गान्—अनुस्त्रियमाण सेव्यमानो मार्गो जैनागमो यैस्तेऽनुस्त्रियमाणमार्गास्तास्तथा । अपि—सम्भावनायाम् । व्यक्तान्—पण्डितान् । चक्रे—कृतवान् ॥६०॥

लोकाननेकवचनामृतलुप्तदुःख—प्राक्शोकनिर्गमितनेत्रपयःप्रवाहान् ।

कुर्वन् स सर्वविदन् किरसात् तदोर्व्या, रेजे सितद्युतिरिवाप्तगणाधिराजः ॥६१॥

अन्वयः—प्राक्शोकनिर्गमितनेत्रपयःप्रवाहान्, लोकान्, अनु, अनेकवचनामृतलुप्तदुःखान्, कुर्वन्, आप्तगणाधिराजः, सः, सर्ववित्, तदा, किरसात्, उष्याम्, सितद्युतिः, इव, रेजे ॥६१॥

इति—प्राक्शोकमिर्ममितनेत्रपयाप्रवाहाम्—प्राक्—पूर्व श्लोकेन—अज्ञानादिजनितस्यैव
मिर्मयिता—निम्नारिता यैत्रपयाः प्रवाहा मममज्जवारा येते प्राक्शोकमिर्ममितनेत्रपयाप्रवाहास्त्येव ।
श्लोकान्—अत्रापि मममज्जवाराति वाच्यम् । अनु—पश्चात् । अनेकावचनामृतहस्तमुखात्—अनेकानि
वह्निं च तानि वचनानि वाच्यानि—अनेकवचनानि ताम्बमृगानि मुखा इव अनेकवचनामृतानि
हस्तमुखादमृतानि गतम् विच्छिन्नमिति वाच्यम् इत्यर्थं प्रसिद्धवतावेदमीत्यं पोटानि वेद्यमेव अनेक
वचनामृतमुखादमृतानि । “अतिहृष्टवेदमीत्यं हृष्टमिति वेदाविका” । इत्यन्—विद्वत् ।
आगतमाधिराजाः—आगतो यथार्थवत्ता चासौ गजाविराजो—गजेन्द्र आगतमाधिराजः । सु—
प्रसिद्धः । सर्वविन्—सर्वज्ञः । सदा—तस्मिन् सद्यः । उच्छिरसात्—वचनमुचितस्वास्तत्त्वा वा रसो-
द्भूतम्, उच्छिरसस्वास्तत्त्वा । उच्छिरसम्—वृद्धिमाप् । सितमुखा—सिता-मुखा वृत्ति—कामित्ववत् च
वत्ता । चन्द्र इत्यवस्तुविच-उच्छिन् । रेवे—मुखाय ॥६१॥

पूर्वं रयाङ्गमूनि पञ्चमकेऽपि पश्चात् रागेण वा भगवति स्मितपद्मिनाक्षे ।
चक्रे स चक्रनिमचक्रमणच्छलेन, स्वस्मिन् प्रमाकररुचिं शुचिमण्डलस्य ॥६२॥

अनया—शुचिमण्डलस्य, स, पूर्वम्, पञ्चमके रयाङ्गमूनि पश्चात् स्मितपद्मिनाक्षे,
भगवति वापि रागेण वा स्वस्मिन्, चक्रनिमचक्रमणच्छलेन प्रमाकररुचिम् चक्र ॥६२॥

इति—शुचिमण्डलस्य—इति पवित्रं पञ्चमण्डलम्—पञ्चमण्डलम् शुचिमण्डलम् तत्र
विच्छिद्यति तत्र । सु—गम्येता । पूर्वम्—प्रथमम् । पञ्चमके—पञ्चमं पूर्याः पञ्चमं, य एव पञ्च
मकस्तिस्मिन् पञ्चमे इत्यर्थः । रयाङ्गमूनि—रयाङ्गं—चक्रं विमर्षि वारवर्णीति रयाङ्गमूनि वस्तिस्त्वत्ता ।
चक्रिणीत्वत्ता । पञ्चमचक्रवर्तिनि भगवति स्मितपद्मिनाक्षे इति वाच्यम् । वृद्धात्—अकन्तरम् ।
स्मितपद्मिनीक्षे—स्मितेनेत्राक्षेण तम्बाम्बेन चक्रिणीक्षे—सूर्यं स्मितपद्मिनीक्षेत्स्तिस्त्वत्ता । भगवति—
यदा श्रीरामनेत्राक्षेणोदितमाह्लात्स्वैरुद्धादिकमल्लभ्येति भगवान् वस्तिस्त्वत्ता । केवळिनि भगवति
स्मितपद्मिनाक्षे इति वाच्यम् । अपि—सम्भावनायाम् । रागेण—अनुरागेण द्वीत्येति वाच्यम् । दा-
वमाच्यम् । स्वस्मिन्—आत्मनि । चक्रनिमचक्रमणच्छलेन—चक्रनिमं चक्रवाहपुरं चक्रमणं
हृष्टिगमार्थं चक्रनिमचक्रमणच्छलेन तत्र । प्रमाकररुचिम्—प्रमाकररुचि-सूचक इति—कामित्व-
प्रमाकररुचित्वात्वा । चक्रे—उच्यते ।

सर्वत्र सार्वगणशासनमार्थमौम—पट्टस्थितस्य गभिनोऽनुदिनार्चनासु ।
सिद्धिर्भवेद् भविजनस्य पुर स्थितस्य नीराजनां जनयतां निजभान्धमानाम् ॥६३॥

अन्वयः—सार्वगणशासनसार्वभौमपट्टस्थितस्य, गणिनः, अनुदिनार्चनासिद्धिः। नीराजनाम्, वनयताम्, निजवान्धवानाम्, पुरः स्थितस्य, भविजनस्य, सर्वत्र, सिद्धिः, भवेत् ॥६३॥

वृत्तिः—सार्वगणशासनसार्वभौमपट्टस्थितस्य—सर्वेभ्यः प्राणिभ्यो हिताः सार्वी, सर्वज्ञा, जिनेश्वरा इति यावत्, तेषां गणः समुदयः सार्वगणस्तस्य शासन साम्राज्यम्, सार्वगणशासनम्, तत्र सार्वभौमश्चक्रवर्ती सार्वगणशासनसार्वभौमः शान्तिनाथस्तस्य पट्टस्थितः—पट्टालङ्कार, सार्वगण-शासनसार्वभौमपट्टस्थितस्तस्य तथा । गणिनः—गणाधीशस्य । अनुदिनार्चनासु—अनुदिन प्रतिदिन वा अर्चना पूजास्ता अनुदिनार्चनास्तासु तथा । नीराजनाम्—आरातिकाम् आरात्रिकामितियावत् । वनयताम्—सम्पादयताम्, कुर्वताम् इति यावत् । निजवान्धवानाम्—निजा-आत्मीयाश्च बान्धवा स्वजना, निजवान्धवास्तेष्वन्तथा । पुरःस्थितस्य—अग्रतो विद्यमानस्य । भविजनस्य—भोक्षगमन-योग्यलोकस्य । सर्वत्र—सर्वकालावच्छेदेन, सर्वदेशावच्छेदेन चेत्यर्थः । सिद्धिः—तुल्यपुरुषार्थाधिगमः । भवेत्—जायेत ॥६३॥

श्रीहर्षः कविराजराजिमुकुटालङ्कारहीरः सुतं,

श्रीहीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यम् ।

तच्चिन्तामणिमन्त्रचिन्तनफले शृङ्गारभङ्ग्या महा-

काव्ये चारुणि नैपथीयचरिते सर्गो यमादिर्गतः ॥६४॥

अन्वयः—कविराजराजिमुकुटालङ्कारहीरः, श्रीहर्षः, श्रीहीरः, च, मामल्लदेवी, जिनेन्द्रियचयम्, यम्, सुतम्, सुषुवे, तच्चिन्तामणिमन्त्रचिन्तनफले, शृङ्गारभङ्ग्या, चारुणि, नैपथीयचरिते, महाकाव्ये, यमादिः, सर्गः, गतः ॥६४॥

वृत्तिः—कविराजराजिमुकुटालङ्कारहीरः—क-अग्निर्ब्रह्मा वा, बीनां पक्षिणां, राजा-प्रभुः, विराजो गरुडः, यक्षराजः, विशिष्टराजो वा, एषु-राजते, दीप्यते, शोभते, वा तच्छीलम्, कविराज-राजि सुवर्णमित्यर्थः अग्निर्हिरण्यरेतस्त्वात्, ब्रह्मणो हिरण्यगर्भत्वात्, विराजस्य गरुडस्य सुवर्णका-यत्वात् । यक्षराजस्य—कुबेरस्य स्वर्णाधिकारत्वात् । तत्प्रधानो मुकुटालङ्कारस्तत्र हीर-इव यथा फनकमुकुटालङ्कारे हीरस्तथाऽयमिति भावः । श्रीहर्षः—पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् “दत्तो देवदत्तः” इति न्यायात् प्राक्तनहीरहर्षनाम्न एकदेशस्य तदर्थशोधकत्वात्—श्रीहर्षेति पूर्वनामा । श्रीहीरः—श्रिया लक्ष्म्या विशिष्टो हीरो हीरविजयाख्यसूरिविर्यस्तथा । च—पुनः । मामल्लदेवी—मा-लक्ष्मी पद्मा वा तद्रूपा मल्लदेवी समर्थसाधुदेवी—सौभाग्यदेवी । यम्—यादृशम् । जितेन्द्रियचयम्—जिवानि

पञ्चीकृतानि स्वाधीनीकृतानीति वाचद्विष्टानि मन्त्रधामानि चैते द्विष्टेन्द्रिया मूलवस्तेषां यथो
 १२२५, द्विष्टेन्द्रियवचसस्तथा, सुविबर्गमित्यत्र । सुसुप्तं-सुप्तं द्विष्टं द्विष्टे पुत्रवशात् ।
 सुसुप्ते-वचसस्तथा सुसुप्ताध्यामासेति वाचत् । शीकविजय-कमलविजय-चारित्र्यविजयान्त-भ्रातृवच-
 कनसुविबर्गक धमवशात्पुत्रत्वात् श्रीधामदेवीकृष्टिराजत्वात् श्रीश्रीरविजयसुरिराजद्विष्टित्वात् ।
 तच्चिन्तामणियन्त्रचिन्तनपक्षे-तद्वचसिन्तामणिमन्त्रसचिन्तामणियन्त्र, तत्र चिन्तनमनुष्ठाप्य-
 त्वात् चक्ररूपम् तच्चिन्तामणिमन्त्रचिन्तनचक्रम् तस्मिंस्तथा । द्युक्तायज्ञया-श्रद्धेः सिद्धये वारो
 मणिः प्राप्तवा यत्र स शृङ्गारो मेघस्तथ्य द्विष्टरेषु बहुवर्तित्वात् नायसान्त्वात् मेघविजयोपान्तात्-
 तस्य यज्ञीवचपरत्वात् तथा तथा । चारुणि-रमणीये । नैपथीयचरितै-विपत्त्यां वदन्त्यवतारानां
 राजा मेघो यस्तत्कथम् नैपथीयम् मलयजम्भित्वम् । तस्यैव चरितवाचत् सत्यव्यक्तो यत्र
 तन्मैपथीयचरितम् अनैपथीयचरितवाचसर्गसमस्यापूर्विकम् श्रीशान्तिनाथचरित्रमिति वाचत्
 तस्मिंस्तथा । महाकाव्ये-लोकोत्तरनिपुणसाक्षात्कृतिकर्म कान्यम्, तच्च “सहस्रो लोकाणां सगुणा-
 वमकवह्नी पुत्रा कापि” इति मन्मताचार्यमते वादविषयप्रश्नवाचनरीरम् “वाचं रघुमर्कं
 कान्यम्” इति बिम्बावकश्चित् रसात्मकवाचकम् “रमणीयार्थमतिपादकः कथं कान्यम्”
 इति पञ्चिष्टराजराजावकश्चित्-रमणीयार्थमतिपादकप्रश्नम् वा महद्भिन्नं प्रबलं
 वक्तव्यम् महाकाव्यम् तस्मिंस्तथा । यमादिः-यमा-जयिषादीनि पञ्च महाश्रुतिनि सैव ध्वन्या
 आदिष्वन्यत्र यमादिः षष्ठ इत्यर्थः । सर्गः-अध्यायः । गतः-पुनः चरमवर्णनं सकृत् समाप्ति-
 मगादिति वाचत् । ॥६-६॥

इति-वाचकप्रवृत्तीशेषविज्ञयद्विगुणविराजविरचिते श्रीमैपथीयमहाकाव्यप्रथमसर्गसप्तपूर्तिस्वरूपे
 श्रीशान्तिनाथचरित्रे सत्यमसमात्-सुरिचक्रवर्ति-तपसाध्यापिपि-महाराजवाच-महाराजाविराज
 श्रीविजयमेमिष्टरीश्वर-महाराजपुत्राङ्गहारकाव्यविहारवकविरक्त-वीर्यवाचि-युष्मदाचार्यमहाराज
 श्रीविजयाधुवसूरीश्वर-विरचित-विद्वज्जीवादिनीलामहृष्टिभिरुचिते-

॥ षष्ठं सर्गं समाप्तं ॥

❧ प्रशस्तिः ❧

जयति जगति जाग्रज्ज्ञानयोगाद् युगादौ,
जिनवरनवरश्मिर्मरुदेवादिदेवः ।

तदनु दिनपकान्तिः शान्तिरर्हन् स चक्री,
जिनपतिरपि पार्श्वः शाश्वतश्रीर्विवस्वान् ॥ १ ॥

अन्वयः—युगादौ, ज्ञानयोगात्, जगति, जाग्रत्, जिनवरनवरश्मिः, मरुदेवादिदेवः, जयति, तदनु, दिनपकान्तिः, चक्री, सः, शान्तिः, अर्हन्, (जयति) शाश्वतश्रीः, विवस्वान्, जिनपतिः, पार्श्वः, अपि, (जयति) ॥ १ ॥

वृत्तिः—युगादौ—युगस्य युगानां वा आदिः प्रथमावयवो युगादिस्तस्मिँस्तथा । युगप्रारम्भकाला-
वच्छेदेनेत्यर्थः । ज्ञानयोगात्—केवलादिवोधसम्पर्कात् । जगति—लोके, जातावेकवचनम्, जगत्स्वि-
त्यर्थः । मुचनत्रयेष्विति यावत् । जाग्रन्—विलसन्, समुद्बुद्ध इति यावत् । जिनवरनवरश्मिः—
नवा नूतना रश्मय किरणानि यस्य स नवरश्मिः सूर्यः, जिनवराणां जिनेश्वराणां मध्ये नवरश्मिः
सूर्यो जिनवरनवरश्मिः । मरुदेवादिदेवः—मरुदेवाया अय मरुदेवः स चासावादिदेवः प्रथमदेवो
मारुदेवादिदेव ऋषमस्वामीति यावत् । जयति—सर्वोत्कर्षेण विजयते । तदनु—तदनन्तरम्,
तत्पश्चादित्यर्थः । दिनपकान्तिः—दिनं दिवसं पाति रक्षत्यात्मलामदानेनेति दिनपः सूर्यस्तस्य
कान्तिः प्रभेव कान्तिः प्रभा यस्य स तथा, सूर्यसमानतेजस्वीति यावत् । चक्री—पञ्चमचक्रवर्ती-
त्यर्थः । सः—प्रसिद्धः । शान्तिः—शान्तिनाथः । अर्हन्—जिनेश्वरः । (जयति—सर्वोत्कर्षेण वर्ततेतराम्)
शाश्वतश्रीः—नित्यलक्ष्मीकः । विवस्वान्—सूर्यः असमस्त रूपकमिदमवसेयम् । वस्तुतस्तु—शाश्वत-
मीविवस्वानिति समस्तः पाठः साधीयान्, शाश्वता या श्रीलक्ष्मीः पद्मा वा तस्या विवस्वान् सूर्य
प्रकाशकत्वादित्येवमर्थोऽपि तत्पक्षीयो बोध्यः । जिनपतिः—जिनाधिनाथ । पार्श्वः—पार्श्वनाथ ।
अपि—सम्भावनायाम् । (जयति—सर्वोत्कृष्टतया विजयते) ॥ १ ॥

तदनु दनुजपूज्यस्तीर्थकृद्दीरनामा, निरुपममहिमाढ्यः सर्ववित्मार्वभौमः ।
तदनु गणधरालीपूर्वदिग्भानुमाली, विजयपद्मपूर्व हीरपूर्व दधानः ॥ २ ॥

अन्वयः—तदनु तदनुपमं विरूपमपरिमाणा, सर्वविस्तारयोगा, वीरनामा, श्रीरत्न
(व्यति), तदनु, गणवरासीपूर्वदिग्मानुमासी हीरपूर्वम्, अपूर्वम्, विजयपदम्, इत्यादि,
(व्यति) ॥२॥

वृत्तिः—तदनु-तत्-विषयकानिर्वचनम् तत्प्राप्तिरिति वाच्यम् । तदनुपमम्-विरूपमपरिमाणा-
कदेवमिदमिदमेवमाद्या द्युमासीः शून्योऽर्थवीर्यम्, सेवयोग इति वाच्यम् । गुरागुराद्व्यवस्थामिव इति
वाच्यम् । निरूपमपरिमाणा-गणवरासी-साक्षात्प्राप्तिको निरूपम-स-चासी, मद्रिया-माहत्म्यम्
निरूपमपरिमाणा, तेव वाच्यः ज्ञेयस्त्वया । सर्वविस्तारयोगा-सर्व-मिदं विरूप-वाच्यम् सर्व
विद्या सर्वज्ञा ज्ञेयस्त्वया इत्यत्र तेषु सार्वभौमस्यकवर्त्ता तवा सवन्निनेश्वरत्वे इति वाच्यम् ।
वीरनामा-महावीर्यमिव । वीर्यकृत्-वीर्यकृत् । (व्यति-सर्वोऽर्थवीर्यं वर्तते) तदनु-तत्प्राप्तम् ।
गणवरासीपूर्वदिग्मानुमासी-गणवरासी-गणवरासीमायासी पञ्च, कर्मकर्मित्वार्थं, तेव पृथ-
ग्विद-मद्वैतकाष्ठा गणवरासीपृथग्विद तत्र यत्नमासी सृष्ट्यः, तदनु इत्यत्र । हीरपूर्वम्-हीरवत्पर-
वत्पुत्रम् । अपूर्वम्-शोभोत्तरम् । विजयपदम्-विजयेत्याकारकमात्यवत्पदं लब्धविशेषमित्यर्थः ।
इत्यादि-वारणम्, विजयवीरस्यविरूपम् । (व्यति-सर्वोऽर्थवीर्यं वर्तते) ॥२॥

कनकविजयशर्माऽस्यान्तिपत्नोऽथर्मा, शुचितरवरशील शीलनामा तदीया ।
कमलविजयधीर सिद्धिसिद्धिवीर-स्तदनुज इह रेजे वाचकश्रीशरीर ॥३॥

चारित्रशब्दाद् विजयामिभान-स्त्रयी सगर्मा धृतशीलधर्मा ।
एषां विनेया कवय कृपाद्या, पद्यास्वरूपा समयाम्बुराशौ ॥४॥

अन्वयः—अस्य प्रौढधर्माः कनकविजयधर्मा, अन्तिपत्नी, तदीया, शुचितरवरशीला, शीलनामा,
(तदीया) सिद्धिसिद्धिवीराः, कनकविजयधर्मा, तदनुजा, कनकश्रीशरीरा, चारित्र्यधर्मा
विजयामिभानः, इह, रेजे । कृपाशीलधर्मा, तदीया (मासी) पद्याम सनवाम्बुराशौ, पद्यास्वरू-
पाः, कनकाः, कनका, विनेयाः (वयुः) ॥३-४॥

वृत्तिः—अस्य-महात्म्यवीरस्यविरूपम् । प्रौढधर्मा-प्रौढ-प्रौढिद्वयगतो धर्मो इव
सुष्ठुविरति वाच्यम् स तवा । अत्यन्तधर्मशील इत्यत्र । कनकविजयधर्मा-कनकविजयधर्मायाः ।
अन्तिपत्नी-अन्तिपत्नी इति वाच्यम् । तदीयाः-तत्र कनकविजयशर्मोऽथर्मा तदीयवत्सत्त्वमन्ति
वाच्यम् । शुचितरवरशीला-शुचितर-विविधतर, वर्त-सर्वोऽर्थवीर्यं लोभ-वाच्यम् तत्र स तवा ।

शीलनामा-शीलविजयामिधान । अभूत् इति शेष । (तदीय-तत्सम्बन्धी) सिद्धिसंसिद्धिवीरः-
सिद्धेः कार्यनिष्पत्ते, अणिमाद्याया, तन्नामिकाया देव्या वा ससिद्धिः-सम्यक् प्राप्ति, साधना वा
सिद्धिसंसिद्धिस्तत्र वीर-शूरस्तथा । कमलविजयवीरः-अत्यन्तधैर्यशालिकमलविजयामिधान
इत्यर्थ । तदनुजः-तत्पश्चाद्दीक्षितः । धर्मलघुध्रातेत्यर्थ । वाचकश्रीशरीरः-उपाध्यायपदविभूषित ।
चारित्रशब्दात् विजयामिधानः-चारित्रशब्दोत्तरविजयपदविशिष्टाभिधान, चारित्रविजयनामेत्यर्थः ।
ह-अस्मिन् समुदाये, लोके वा । रेजे-शुशुभे । धृतशीलधर्मा-अद्वीकृतसच्चारित्राचारा । त्रयी-
त्रितयी, शीलविजय-कमलविजय-चारित्रविजयात्मिकेतियावत् । सगर्भा-सोदरा आसीदिति शेषः ।
एषाम्-पूर्वकथिताभिधानानाम् । समयाम्बुराशौ-समय आचारः, सिद्धान्तो वा अम्बुनिधि-समुद्र
इवेति समयाम्बुनिविस्तत्र तथा । “उपमेये ज्याग्राद्यैः साम्यानुत्तरी” ३ । १ । १०२ ॥ इत्यनेन
समास । पद्यास्वरूपाः-मार्गरूपा । कृपाद्याः-कृपाविजया । विनेयाः-शिष्याः । वभूवुरिति
शेषः ॥३-४॥

तत्पादाम्बुजभृङ्गमेधविजयः प्राप्तस्फुरद्वाचक-

ख्यातिः श्रीविजयप्रभाख्यभगवत्सूरस्तपागच्छपात् ।

नुन्नोऽयं निजमेरुपूर्वविजय-प्राज्ञादिशिष्यैरिमां,

चक्रे निर्मलनैषधीयवचनैः श्रीशान्तिचक्रिस्तुतिम् ॥५॥

अन्वयः-तपागच्छपात्, श्रीविजयप्रभाख्यभगवत्सूरे, प्राप्तस्फुरद्वाचकख्यातिः, तत्पादाम्बुज-
भृङ्गमेधविजयः, अयम्, निजमेरुपूर्वविजयप्राज्ञादिशिष्यैः, नुन्नः, (सन्) इमाम्, श्रीशान्तिनाथचक्रि-
स्तुतिम्, निर्मलनैषधीयवचनैः, चक्रे ॥५॥

वृत्तिः-तपागच्छपात्-तपागच्छाधिपते । श्रीविजयप्रभाख्यभगवत्सूरैः-आचार्यवर्य-
श्रीविजयप्रभसूरिभगवत्सकाशात् । प्राप्तस्फुरद्वाचकख्यातिः-अधिगतविलसदुपाध्यायपदवीप्रसिद्धि ।
तत्पादाम्बुजभृङ्गमेधविजयः-कृपाविजयचरणारविन्दमधुकरायमाणमेधविजयनामा । अयम्-मल्लक्ष-
मणोऽयं जन । निजमेरुपूर्वविजयप्राज्ञादिशिष्यैः-स्वीयमेरुविजयप्रमुखविनेयैः । नुन्नः-प्रेरित ।
सन्निति शेष । इमाम्-निगद्गमिणाम् । श्रीशान्तिनाथचक्रिस्तुतिम्-पञ्चमचक्रवर्तिभगवच्छ्री-
शान्तिनाथजिनवरस्तपनात्मिकाम् कृतिमित्यर्थ । निर्मलनैषधीयवचनैः-विशुद्धनैषधीयचरितवचन-
समस्यापूर्तिप्रकारैः । चक्रे-कृतवान् ॥५॥

टीकाकर्तुं प्रशस्ति

योऽर्हन्तित्यमधुपुष्पं त्रिभुवनं मोहप्रमीलाविलं,
 सम्यक्तरवमतत्त्वतत्त्वदहनं, विश्वेऽस्त्रिलेऽधीदिपत् ।
 रागं रङ्गुसमानमुदलयितुं सिंहं क्रमेऽधीधरत्,
 स श्रीवीरजिनेश्वरो विजयते तीर्थाधिराजं स्वयम् ॥१॥

तत्पट्टे सुरराजराजितदिशि, प्रांशुं सुषर्मां प्रभु,—
 स्तत्पद्मात् क्रमशः परेऽजनिपतो-द्यत्कीर्तयं सूरयं ।
 जातस्तेषु नतेषु कामितफलं, भीहीरसूरीश्वरो,
 येनास्मिन् कलिक्रलकालसमये धर्मार्थमभ्युद्यतस्य ॥२॥

तत्सेवान्वयवार्धिवर्धनशशी श्रीवृद्धिचन्द्रो गुरु—
 स्तत्पादाम्बुजसेवनासुषुप्तं श्रीनेमिसूरीश्वरं ।
 सम्भूतो वरतीर्थरक्षणविधौ वेदुष्यपूर्णस्तपा—
 गच्छाभीश्वरसर्वतन्त्रविदुरः, सद्दूरदर्शी वशी ॥३॥

यं सद्भूतपक्षस्सुभाषल्लिप्तं चक्रे जगद् यं शुभां,
 सेवन्ते विजयो जयेन विधिवद् येनात्मनाऽभिष्ठितः ।
 यस्मै कृष्णति रोपणं परुषितो यस्माद्विमृतिं परा
 यस्य ब्रह्मबलं नितान्तविमलं यस्मिन् महोत्तमम् ॥४॥

सूरेस्तस्य विनेयतां विनयतः सम्प्राप्य तत्सेवया,
 न्यायव्याकरणागमादिषु लसत्-काव्येष्वाधीतो मृशम् ।
 सूर्यन्तं क्रमशः पदं पुनरल-ङ्कुर्वन्नपूर्वमृतं,
 पाणौ नाम्न वचस्सु धारयति यो, लब्धप्रतिष्ठो भुवि ॥५॥

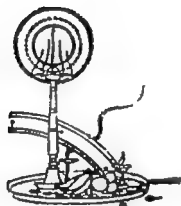
तेनेह तेने वरवाचक्रश्री-मेघाभिधानस्य कवीन्द्रकीर्तेः ।
 साहित्यसौहित्यसुधाकरस्य, मेघादिपादैः कृतकाव्यपूर्तेः ॥ ६ ॥

श्रीनैषधीयादिमसर्गपूर्ते, श्रीजान्तिनाथाभिधसच्चरित्रे ।
 टीका नितान्तं विदुषां विनोदं, वितन्वती नन्दतु नव्यनन्दा ॥७॥

टीकेयं वैक्रमीयेऽब्दे, नन्देन्दुखाक्षिसङ्ख्यके ।
 आश्विने मासि पूर्णाऽभू-होलतनगरे वरे ॥ ८ ॥

परिशिष्ट-१

नैषधीय-चरितम्

(प्रथमः सर्गः)

निपीय यस्य क्षितिरक्षिणः कथास्तथाऽऽद्रियन्ते न बुधाः सुधामपि ।
नलः सितच्छत्रितकीर्तिमण्डलः, स राशिरासीन्महसा महोज्ज्वलः ॥१॥
रसैः कथा यस्य सुधावधीरिणी, नल म भूजानिग्भूद् गुणाद्भुतः ।
सुवर्णदण्डैकसितातपत्रित — ज्वलत्प्रतापावलिकीर्तिमण्डलः ॥२॥
पवित्रमत्रातनुते जगद्युगे, स्मृता रसक्षालनयेव यत्कथा ।
कथ न सा मद्गिरमाविलामपि, स्वसेविनीमेव पवित्रयिष्यति ॥३॥
अधीतिबोधाचरणप्रचारणै — दर्शश्वतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः ।
चतुर्दशत्वं कृतवान्कृतः स्वयं, न वेद्मि विद्यासु चतुर्दश स्वयम् ॥४॥
अमुष्य विद्या रसनाग्रनर्तकी, त्रयीव नीताऽङ्गुणेन विस्तरम् ।
अगाहताष्टादशता जिगीषया, नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम् ॥५॥
दिगीशष्टन्दाशविभूतिरीशिता, दिशा स कामप्रसरावरोधिनीम् ।
वभार शास्त्राणि दृश द्रयाधिका, निजत्रिनेत्रावतरत्वबोधिकाम् ॥६॥
पदैश्चतुर्भिः सुकृते स्थिरीकृते, कृतेऽम्बुना के न तपः प्रपेदिरे ।
भुवं यदेकाद्विधिकनिष्ठया स्पृशन्, दधावधर्मोऽपि कृशस्तपस्विताम् ॥७॥
यदस्य यात्रासु बलोद्धतं रजः, स्फुरत्प्रतापानलधूममस्त्रिम ।
तदेव गत्वा पतितं सुधाम्बुधौ, दधाति पङ्कीभवदङ्कता विधौ ॥८॥
स्फुरद्भुर्निस्वनतद्वनाशुग-प्रगल्भवृष्टिव्ययितस्य सङ्गरे ।
निजस्य तेजःशिखिनः परश्चता, वितेनुरिङ्गालमित्रायश्च परे ॥९॥
अनल्पदग्धारिपुरानलोज्ज्वलै—निजप्रतापैर्वलयन् ज्वलद्भुवः ।
प्रदक्षिणीकृत्य जयाय सृष्टया, रराज नीराजनया स राजघः ॥१०॥

निवारितास्तेन महीतलेऽल्लिखे, निरीतिमार्गं गमितेऽतिवृष्टयः ।
 न तस्य ह्यर्जुनममन्यविधमाः, प्रतीपमूपात्ममूगीच्छां वृष्टाः ॥११॥
 सितांशुर्धर्मैरपि स्म तवृगुणैर्महासिधेभ्यः सहकृत्यरी बहुम् ।
 शिगङ्गनाङ्गावरणं रणाङ्गणं, यद्यप्यर्तं तद्भटपातुरीतुरी ॥१२॥
 प्रतीपमूपैरिष किं वृत्तां मिया, विरुद्धधर्मैरपि मेततोमिश्रता ।
 अमित्रविमित्रजिदाजमा स य-द्विचारवृत्त्यरहण्यवर्तत ॥१३॥
 तदोन्नतस्तपससः स्थिताविमौ, हृषेति पितृ हृष्टे पदा पदा ।
 तनोति भानो परिषेपद्वेतवाचदा विधिः हृष्टालनां विधोरपि ॥१४॥
 अयं दरिद्रा मयितेति वैषयी, छिपि लसाटेऽर्बिञ्जनस्य जाग्रतीम् ।
 मृषा न चक्रेऽन्वितकल्पपावपः प्रणीय दारिद्र्यदरिद्रतां नृप ॥१५॥
 विमन्य मेरुर्न वद्विंसात्कृतो न मिन्युक्तसर्गबलभ्यवैर्मकः ।
 जमानि कचेन निजायद्योयुमं, द्विफालनद्वाभिदुराः धिरस्मितम् ॥१६॥
 अजलमम्यासहृषेयुषा सभं सुदैव देवः कविना जुषेन च ।
 दद्यां पत्नीपाम् समयं नयअयं दिनेधरभीरुदय दिने दिने ॥१७॥
 अशोषिबानत्कमलप्रबालयो, धिरासु दानादयितव्यमाहुव्याम् ।
 पुरदमूर्ध्वं मवतीति वेचमा, पदं किमस्याहिरमूर्ध्वरेयुषा ॥१८॥
 अगच्छयं तेन च कोद्यमच्छयं प्रणीतवाग्द्वैषवशेपरानयम् ।
 सखा रतीश्वस्य श्रुतुर्धया वनं, वपुस्त्वयाऽऽल्लिङ्गवशास्य यौवनम् ॥१९॥
 अचारि वक्षेपु तवृकाप्रया गुणा वन वपुस्त्वयाऽऽल्लिङ्गवशोऽपि पद्मे ।
 तदास्पदास्पेऽपि गतोऽधिकारिता न धारदाः पारिक्लृप्तररीधरः ॥२०॥
 किमस्य लोभ्यं कपटेन काटिमि-र्विधिर्न लेलाभिरजीगण्यगुणान् ।
 न रोमरूपोपमिपाग्गस्तृणा कृताथ किं दूषणान्पनिन्दवः ॥२१॥
 अहृष्य दोर्म्यामरिदुर्गच्छुष्टने धुवं सूरितार्गलदीर्घवीनता ।
 तराभिषा तत्र च गोपुरस्फुरररुपाटदुर्धर्षतिर प्रसारिता ॥२२॥
 स्वकेलितशस्मिन्निन्दितेन्दुना निर्वाद्यवृत्तिवधमम्बद- ।
 अतद्वयीशित्वरसुन्दराम्बरं न तद्वृत्तस्य प्रविमा पराधरे ॥२३॥

सरोरुहं तस्य दृशैव निर्जितं, जिताः स्मितेनैव विधोरपि श्रियः ।
 कृतः परं भव्यमहो महीपसी, तदाननस्योपमितौ दरिद्रता ॥२४॥
 स्ववालभारस्य तदुत्तमाङ्गजैः, समं चमयैव तुलामिलापिणः ।
 अनागसे शंसति वालचापल, पुनः पुनः पुच्छविलोलनच्छलात् ॥२५॥
 महीभृतस्तस्य च मन्मथश्रिया, निजम्य चित्तस्य च त प्रतीच्छया ।
 द्विधा नृपे तत्र जगत्रयीभुवा, नतभ्रुवां मन्मथभिभ्रमोऽभवत् ॥२६॥
 निमीलनभ्रंशजुषा दृशा भृश, निपीय त यस्त्रिदशीभिरजितः ।
 अमूस्तमभ्यासमरं विवृण्वते, निमेषनिःस्त्रैरधुनाऽपि लोचनैः ॥२७॥
 अदस्तदाकर्णि फलाढ्यजीवित, दृशोर्द्वय नस्तदवीक्षि चाफलम् ।
 इति स्म चक्षुःश्रवणा प्रिया नले, स्तुवन्ति निन्दन्ति हृदा तदात्मनः ॥२८॥
 विलोकयन्तीभिरजस्रभावना, बलाढ्य नेत्रनिमीलनेऽपि ।
 अलम्भि मर्त्याभिरमुष्य दर्शने, न विघ्नलेशोऽपि निमेषनिमित्तः ॥२९॥
 न का निशि स्वप्नगतं ददर्श तं, जगाद गोत्रस्खलिते च का न तम् ।
 तदात्मताध्यातधवा रते च का, चकार वा न स्वमनोभवोद्भवम् ॥३०॥
 श्रियाऽस्य योग्याऽहमिति स्वमीक्षितु, करे तमालोक्य गुरूपया धृतः ।
 विहाय भैमीमपदर्पया कया, न दर्पण श्वासमलीमसः कृतः ॥३१॥
 यथोद्धमानः खलु भोगभोजिना, प्रसह्य वैरोचनिजस्य पत्तनम् ।
 विदर्भजाया मदनस्तथा मनोऽ-नलावरुद्ध वयसैव वेशितः ॥३२॥
 नृपेऽनुरूपे निजरूपसम्पदा, दिदेश तस्मिन् बहुशः श्रुतिं गते ।
 विशिष्य सा भीमनरेन्द्रनन्दना, मनोभवानैकवशंवदं मनः ॥३३॥
 उपासनामेत्य पितुः स्म रज्यते, दिने दिने साऽवसरेषु वन्दिनाम् ।
 पठत्तु तेषु प्रतिभूयतीनल, विनिद्रोमाऽजनि शृण्वती नलम् ॥३४॥
 कथानुपङ्गेषु मिथः सखीमुख-चृणेऽपि तन्व्या नलनामनि श्रुते ।
 द्रुत विधूयान्यदभूयतानया, मुदा तदाकर्णनमज्जकर्णया ॥३५॥
 स्मरात्परासोरनिमेषलोचना-द्विभेदि - तद्विभ्रमुदाहरेति सा ।
 जनेन यूयः स्तुवता तदास्पदे, निदर्शन नैषधमभ्यपेचयत् ॥३६॥

नलम्प दृष्टा निषधामता गुणान्, मिषं दृढद्विज्वन्दिभारवाः ।
 निषीय तत्कीर्तिक्रयामधानया शिराय तस्मै(५-)विमानायमानवा ॥३७॥
 प्रिय ियां च त्रिजगज्जयिमिषौ लिखाधिष्ठीसागुहमिति कापयि ।
 इति स्म सा कुरुवरेण सखितं नलस्य च स्वस्य च सख्यमीच्छते ॥३८॥
 मनोरथेन स्वपतीकृतं मलं निक्षि क मा न स्वपती स्म पश्यति ।
 अहम्प्यर्धमहम्प्यैवमवात्, करोति सुतिर्जनदर्शनातिथिम् ॥३९॥
 निमीलितादक्षिणमात्र निद्रया(५-)इदोऽपि बाधेन्द्रियमौनमुद्रितम् ।
 अन्ति मज्जोप्य कदाप्यधीक्षितो रहस्यमस्माः सा महन्महीपति ॥४०॥
 अहो अहोमिर्मद्विमादिमागमे-ऽप्यमिप्रपद् प्रति तां स्मरार्दिताम् ।
 तपतुपूतार्थवि मदमाभ्रता विमावरीभिर्निमरांश्चमूचिरे ॥४१॥
 स्वकान्तिर्कीर्तिज्जगमाकिङ्कस्रः अयन्तमन्तर्पन्नागुबधियम् ।
 कदाचिदस्या युवधैर्षलोपिन नलोऽपि लोकादगृणोद् गुणोत्करम् ॥४२॥
 तमन लम्प्याऽवसरं तन स्मरः क्षरीरशोभाश्रयशातमस्वरः ।
 अमापञ्चकत्या निखयव भूर्तया तथा विनिर्भेतुमियेष नैषधम् ॥४३॥
 अक्षरि तन भवजातिविगुण, लमासुजा यीमनूपसमजासयः ।
 तदुच्चैर्षम्ययमंहितेषुषा, स्मरस्य च स्मारमधुरामनामयः ॥४४॥
 अहप्य धीरस्य अयाय साहमी तदा गतु न्यां विधिरैः मनामयम् ।
 निमज्जवामाम यत्रामि संशय स्मरतिमोक्षी विजयाजिताम्यपि ॥४५॥
 अनेन मैमी घटमिष्यतस्तथा विधरवम्प्यच्छतया म्यतामि तत् ।
 अभदि तत्परागनहमार्गणे-र्षदम्य पाण्डेयि धैर्यकम्पुम् ॥४६॥
 किमन्यदेषापि यदृशनापिताः पितामहो वारिजमाभयस्यहो ।
 स्मरं तनुगतायतया तगरमनः क्षयाद् घट्टे म न लदपितुं नया ॥४७॥
 उराहुरा शुम्भपुगन अम्भितं नलोपदाग्न ययस्हनन मिष ।
 त्रयामरिदुग्ममि प्रतीय मा, नमस्य तन्वी इदं विजयमद् ॥४८॥
 त्रयद्वानस्य अनाय यमिज्ञा-मधीरतामस्य दृढं मनाहुरा ।
 अवाचि तज्जगदृग्माधिनी निदा च गुण्या च क्षयाह्ममता ॥४९॥

स्मरोपतप्तोऽपि भृशं न स, प्रभुर्विदमराजं तनयोमयाचत ।
 त्यज्यन्त्यसूक्ष्मं च मानिनो वर, त्यजन्ति न त्वेकमयाचितव्रतम् ॥५०॥
 मृषाविषादाभिनयादय क्वचिज्जुगोप निःश्वायतति वियोगजाम् ।
 विलेपनस्याधिकचन्द्रभागता-विभावनाच्चापललाप पाण्डुताम् ॥५१॥
 शशाक निहोतुमयेन तत्प्रिया-मयं वभापे यदलीकवीक्षिताम् ।
 समाज एवालपितासु वैणिक्-मूर्च्छं यत्पञ्चममूर्च्छनासु च ॥५२॥
 अवाप सापत्रपता स भूपति-जितेन्द्रियाणां धुरि क्रीर्तितस्थितिः ।
 असवरे शंवरवैरिविक्रमे, क्रमेण तत्र स्फुटतामुपेयुषि ॥५३॥
 अलं नलं रोदुममी किलाभवत्, गुणा विवेकप्रमुखा न चापलम् ।
 स्मरः स रत्यामनिरुद्धमेव यत् सृजत्ययं सर्गनिसर्ग ईदृशः ॥५४॥
 अनङ्गचिह्नं स विना शशाक नो, यदाऽऽसितुं संसदि यत्नवानपि ।
 क्षणं तदाऽऽरामविहारकैतवान्निपेवितु देशमियेप निर्जनम् ॥५५॥
 अय श्रिया भर्त्मितमत्स्यलाञ्छनः, समं वयस्यैः स्वरहस्यवेदिभिः ।
 पुरोपकण्ठोपवनं किलेक्षिता, दिदेश यानाय निदेशकारिणः ॥५६॥
 अमी ततस्तस्य विभूषित सित, जवेऽपि मानेऽपि च पौरुषाधिकं ।
 उपाहरन्नश्वमजस्रचञ्चलैः, खुराञ्चलैः क्षोदितमन्दुरोदरम् ॥५७॥
 अथान्तरेणावदुगामिमाऽध्वना, निशीथिनीनाथमहःसहोदरैः ।
 निगालगाद् वमणेरिवोत्थितै-र्विराजितं केसरकेशरश्मिभिः ॥५८॥
 अजस्रभूमीतटकुट्टनोत्थितै-रुपास्यमान चरणेषु रेणुभिः ।
 रयप्रकर्षाध्ययनार्थमागतै-र्जनस्य चेतोभिरिवाणिमाङ्कितैः ॥५९॥
 चलाचलप्रोथतया महीभृते, स्ववेगदर्पानिव वक्तुमुत्सुकम् ।
 अलं गिरा वेद क्लिायमाशयं, स्वयं ह्यस्येति च मौनमास्थितम् ॥६०॥
 महारथस्याध्वनि चक्रवर्तिनः, परानपेक्षोद्वहनाद्यशः सितम् ।
 रदापटाताशुमिपादनीदृशा, हसन्तमन्तर्वलमर्वता रवेः ॥६१॥
 सितत्विपचञ्चलतामुपेयुषो, मिपेण पुच्छस्य च केसरस्य च ।
 स्फुट चलच्चामरयुग्मचिह्नै-रनिह्वान निजवाजि राजताम् ॥६२॥

अपि द्विविह्वाम्यवहारपौक्ये सुखानुपकायतवन्पुष्पगया ।
 उपेयिर्वांसं प्रतिमस्सतां रय-स्मये क्षितस्य प्रसमं यच्छस्मत्तः ॥६३॥
 स सिन्धुर्दं श्रीतमहासदोदरं, हरन्तमुच्चैःश्रवसा भिर्यं इमम् ।
 विताञ्जितमामासुदनम्यसोचन-स्तमाङ्गरोह विविपाकश्यामना ॥६४॥
 निम्नं ययूता हव तीक्ष्णदीपिति, स्फुण्णारविम्भाःकटिपाणिपङ्कजम् ।
 तमम्भारा अवनाम्भयारिबं प्रकाशरुमा मनुजैर्यमन्सुः ॥६५॥
 चक्षुष्यकङ्कृतस्य महारयं हर्यं स्वबाह्वाहोषितवेपथुसक्तः ।
 प्रमोदनि'रपन्दरराक्षिपक्षमि-र्ष्यसोकि लोहेर्नमरात्त्ययैर्नक्तः ॥६६॥
 चबाह्वैष चक्षदापतिप्रमः, प्रसङ्गनाभ्येषजवेन बाजिना ।
 सहैव तामिर्नमदष्टिदृष्टिमि-र्वहिः पुराङ्गमृपुङ्कृतपौक्यः ॥६७॥
 ततः प्रतीच्छ प्रहरेति मापिजी परस्सरोद्वासितचक्ष्मपङ्कजे ।
 मृषां मृषं साविबठे कुण्डला-चक्षस्य मासीरगते वितेनतुः ॥६८॥
 प्रपातुमम्माकमियं क्षिपत्यर्द्धं करा तदम्बोधिरेपि स्फुल्लयताम् ।
 इतीम बाहेर्निजवेगद्विधैः पयोधिरोचचममुद्धतं रवाः ॥६९॥
 इरैर्यदक्षमि रुदैक्येन तं, पदैवतुमिः क्रममेवपि तस्य नः ।
 त्रया इरीजामिति नमितान्मै-र्न्यवति तैरर्धनमाकृतकमैः ॥७०॥
 चमूचरास्तस्य तुपस्य साहिनो, क्षिनोक्षिषु बाह्वदयेव तैन्मवाः ।
 विहारदेष्टं तमवाप्य मन्वसी-मकारयन्पूरितुरङ्गमावपि ॥७१॥
 द्विपक्षिरेवास्य विरुद्धविता विद्यो, पञ्चोधिरेवाम्बिरक्षरि गाप्सदम् ।
 इतीव वारामवधीर्यं मण्डली, क्षिपाभिषयाऽमम्बि तुरङ्गनैः स्वती ॥७२॥
 अक्षीकरवाह हयेन वा अमी-र्निजातयत्रस्य तदम्भले नक्तः ।
 मर्कटमद्योपि न तासु क्षिप्यते, वितस्य बास्यामयचक्षुःक्षमान् ॥७३॥
 विवेष्ट मस्ता स वितासक्ताननं तता चणात्वाधिपतिर्दृष्टीप्लवा ।
 प्रवातरागपुत्रितं सुप्रप्मया हरिबेनप्लायमिशार्भमां मिषिम् ॥७४॥
 वनाम्भवर्यन्तमुपेत्य ससृष्टं क्रमेण तस्मिन्मवासीर्दक्षपथे ।
 न्यवति दृष्टिमकरैः पुरीकसा-भनुमयद्विभुसमाभननुमिः ॥७५॥

ततः प्रसूने च फले च मञ्जुले, स मम्मुखस्याङ्गुलिना जनाधिपः ।
 निवेद्यमान वनपालपाणिना, व्यलोक्यत्काननकामनीयकम् ॥७६॥
 फलानि पुष्पाणि च पल्लवे करे, चयोऽतिपातोद्गतवातवेपिते ।
 स्थितैः ममादाय महपिवार्धका-द्वने तदातिथ्यमशिक्षि शास्त्रिभिः ॥७७॥
 विनिद्रपत्रालिगतालकैतवान् , मृगाङ्गचूडामणिवर्जनाजितम् ।
 दधानमाशासु चरिण्यु दुर्यशः, स कौतुकी तत्र ददर्श केतकम् ॥७८॥
 वियोगभाजा हृदि कण्टकै कटु-निधीयसे ऋणिशर स्मरेण यत् ।
 ततो दुरारुर्धतया तदन्तकृ-द्विगीयसे मन्मथदेहगाहिना ॥७९॥
 त्वदग्रसूच्या सचिधेन कामिनो-र्मनोभवः मीच्यति दुर्यशःपटौ ।
 स्फुट स पत्रैः करपत्रमूर्तिभि-वियोगहृद्धारुणि दारुणायते ॥८०॥
 धनुर्मधुस्विन्नकरोऽप भीमजा-पर परागैस्तव धूलिहस्तयन् ।
 प्रसूनधन्वा शरयात्करोति मा-मिति क्रुधाऽऽक्रुश्यत तेन केतकम् ॥८१॥
 विदर्भसुभ्रूस्तनतुङ्गताऽऽसये, घटानिवापश्यदलं तपस्यत ।
 फलानि धूमस्य धयानधोमुखान् , दाडिमे दोहदधूपिनि दुमे ॥८२॥
 वियोगिनीमैक्षत दाडिमीममौ, प्रियस्मृतेः स्पष्टमुदीतकण्टकाम् ।
 फलस्तनस्थानविदीर्णगागिह-द्विशच्छुक्रास्यस्मरक्रिशुक्राशुगाम् ॥८३॥
 स्मरार्धचन्द्रेणुनिमे क्रशीयसा, स्फुट पलाशेऽध्वजुपा पलाशनात् ।
 स वृन्तमालोक्त खण्डमन्वितं, वियोगिहृत्खण्डिनि कालखण्डजम् ॥८४॥
 नवा (धा) लता गन्धवहेन चुम्बिता, करम्बिताङ्गी मकरन्दशीकरैः ।
 दशा नृपेण स्मितशोभिकुङ्कुमला, दरादराभ्या दराकम्पिनी पपे ॥८५॥
 विचिन्वतीः पान्यपतद्गहिसनै-रपुण्यकर्माण्यलिकज्जलच्छलात् ।
 व्यलोक्यच्चम्पककोमकावलीः, स शम्भरारेर्लिदीपिका इव ॥८६॥
 अमन्यतामौ कुसुमेषु गर्भग, परागगन्धद्वकरणं वियोगिनाम् ।
 स्मरेण मुक्तेषु पुरा पुरारये; तदङ्गमस्मेन शरेषु मङ्गतम् ॥८७॥
 पिकाद्वने शृण्वति भृङ्गहुंकृतै-र्दशामुदञ्चत्करुणे वियोगिनाम् ।
 अनास्थया स्रतरुप्रमारिणीं, ददर्श दूनः स्थलपद्मिनीं नलः ॥८८॥

रसाससातः समद्वयतामुना स्फुरद्विरेकरमरोपदुहकृतिः ।
 समीरतोहैर्द्वैर्विभोगिने, अनाय दिस्समिध तर्जनामियम् ॥८९॥
 दिन दिने त्वं तनुरेधि रेडभिर्क, पुनःपुनर्गुलं च तापमृच्छ च ।
 इतीव पान्थाभ्युपतः विद्यान् द्विमान्, मसेदमेधिष्ट न लोहितेष्वान् ॥९०॥
 अस्मिन्ना दृष्टमलमुच्येतर्, निपीय धाम्येयमधीरया धिया ।
 ॥ पूमकेतुं विपद वियोगिना-सुदीतमानद्विस्तवान्प्रदुत ॥९१॥
 गलम्परान् भ्रमिमद्विधि पतत्यसक्तमुद्गावलि नायम्परम् ।
 स मारनमाचनिपपजस्तत-लज्जतत्कम् द्यावमिह व्यमाकपत् ॥९२॥
 तदहद्विषय सुगन्धि पातुका विनीमुत्तमनी कुमुमाद् गुणमृष्टः ।
 स्वचापतुनिर्गतमागन्धप्रमात् स्मरः स्वनन्तीरवकोप्य सलितः ॥९३॥
 मरुद्गन्तव्यद्वयकम्पकेः चर्त मधुच्छन्धनन्दनसारसारम् ।
 स बारनारीकुचमन्त्रिणापमं ददर्श माखरकर्त्त पक्षिमम् ॥९४॥
 युद्धपीचिनन्मिमतनोषित-प्रभुनश्चन्यतरमर्मगह्वरम् ।
 स्मरेषु धीहृष्य धिया मयाधया न पाटलावाः स्तवर्कं प्रकम्पित ॥९५॥
 मुनिद्रुमः कोरञ्जि ध्रुविपुति-वनेन्मुनाऽमन्यत मिहिकानुतः ।
 तमिसरचन्द्रुटिहृटमचितं कलाऽस्तमं किञ्च वैभवं वमन ॥९६॥
 पुरा दृढाक्षितुषारपान्धुर-च्छदा इतीरिधि बह्विभ्रमाः ।
 मिनिममोत्तं मसुत्रुरिच्छेक्षिता नमस्ततस्तं कुमुमकुम्भयः ॥९७॥
 गता पदुस्मद्गतते विद्यामतां कृमाः क्षिरामिः क्यगौरवेष तां ।
 कर्ध न धात्रीमनिमात्रनामितैः, स बन्दमानानयिनश्चति स्म तान् ॥९८॥
 नृपाय तस्म विमित वनानितैः सुधीर्धर्त पुष्परमीरदर्भदः ।
 विनिमितं कनकरोषुमि गित वियोगिनेष्ण न काह्वरीमुदः ॥९९॥
 ब्रह्मममाज्ञाऽपि मृचम्य पश्यता तदेव साक्षादमृतांशुमाननम् ।
 चिकेन रोगारुच्यक्षुपा दृष्टुः, इरुकाहवत चन्द्रदग्धिनी ॥१००॥
 अशोकमर्वाञ्चितनामताऽप्या मलाभ्युत्तरणं सुहृद्योचिताऽप्यगाव ।
 अमन्यताऽम्यमिवैव वल्लीः प्रगीष्टकामञ्जनदण्डानकम् ॥१०१॥

विलासवापीतटवीचिवाटनात्, पिकालिगीतेः शिखिलास्यलाघवात् ।
 वनेऽपि तौर्यत्रिकमारराध त, क भोगमान्नोति न भाग्यभाग्नः ॥१०२॥
 तदर्थमध्याप्य जनेन तद्वने, शुक्रा विमुक्ताः पटवस्तमस्तुधन् ।
 स्वराभूतेनोपजगुश्च सारिका-स्तथैव तत्पौरुषगायनीकृताः ॥१०३॥
 इतीष्टगन्धाढ्यमटन्नसौ वनं, पिकोपगीतोऽपि शुक्रस्तुतोऽपि च ।
 अविन्दतामोदभर वहिश्चर, चिदर्मसुभ्रूविरहेण नान्तरम् ॥१०४॥
 करेण मीनं निजकेतनं दधद्, द्रुमालमालाम्बुनिवेशशङ्कया ।
 व्यतर्कि मर्वर्तुधने वने मधु, स मित्रमत्रानुसरन्निव स्मरः ॥१०५॥
 लतावलालास्यकलागुरुस्तरुः, प्रसन्नगन्धोत्करपश्यतोहरः ।
 असेवतामुं मधुगन्धवारिणि, प्रणीतलीलप्लवने वनानिलः ॥१०६॥
 अथ स्वमादाय भयेन मन्यनाच्चिरत्नरत्नाधिकमुच्चितं चिरात् ।
 निलीय तस्मिन्निव सन्नपानिधिर्वने तडाको ददृशेऽवनीमुजा ॥१०७॥
 पयोनिनीनाभ्रमुकामुक्तावली, रदाननन्तोरगपुच्छमुच्छवीन् ।
 जलार्द्धरुद्धस्य तटान्तभूमिदो, मृणालजालस्य मिपाद् वमार यः ॥१०८॥
 तटान्तविश्रान्ततुरङ्गमच्छटास्फुटानुनिम्नोदयचुम्बनेन यः ।
 वमौ चलद्वीचिकशान्तशातनैः, सहस्रमुच्चैःश्रवतामिवाभयम् ॥१०९॥
 सिताम्बुजाना निवहस्य यश्छलान्दभावलिश्यामलितोदरश्रियाम् ।
 तमःसमच्छायकलङ्कमङ्कुल, कुल सुधाशोर्वहल वहन्बहु ॥११०॥
 रथाङ्गमाजा कमलानुपङ्किणा, शिलीमुखस्तोमसखेन शार्ङ्गिणा ।
 सरोजिनीस्तम्बकदम्बकैतवान्मृणालशेषाहिभ्रुवाऽन्वयापि यः ॥१११॥
 तरङ्गिणीरङ्गजुपः स्ववह्नभास्तरङ्गरेखा विमराम्बभूव यः ।
 दरोद्गतैः कोकनदौघकोरकैर्धतप्रवालाङ्कुरसञ्चयश्च यः ॥११२॥
 महीयसः पङ्कजमण्डलस्य यश्छलेन गौरम्य च मेचकस्य च ।
 नलेन मेने सलिले निलीनयो-स्त्वप विमुञ्चन्विधुकालकूटयोः ॥११३॥
 चलीकृता यत्र तरङ्गरिङ्गणैरबालशैवाललतापरम्पराः ।
 ध्रुवं दधुर्वाडिवहव्यवाडिव-स्थितिप्ररोहचमभूमभूमताम् ॥११४॥

प्रथममादित्यमवाप्य कष्टकैः, करम्बितामोदमरं विह्वल्यती ।
 हृतस्फुटभ्रीगृहविग्रहा दिवा, सरोमिनी यत्प्रमवाप्सराविता ॥११५॥
 यदम्बुपूरप्रतिविम्बितापति, —मकरचरद्वैस्तरसस्तटद्रुमः ।
 निमग्न्य मेनाकम्बुमृत सतस्ततान वचान्मुवत् सपद्यताम् ॥११६॥
 पयोपिसचमीमुषि केसिकम्बुके रिरसुर्हसीकलनादसादरम् ।
 स तत्र चित्रं निचरन्तमन्तिके, शिरम्भयं हंसमवोषि नैवद्यः ॥११७॥
 त्रिपासु वास्तासु रतुवमासु च, द्विपत्रितं पद्मवित च विभ्रतम् ।
 स्मरारित रागमहीकलाङ्कुरं मिकेन चम्पकाधरावहस्य च ॥११८॥
 महीमहेन्द्रस्तमवेक्ष्य स क्षणं द्यङ्गन्तमेकान्तमनोविनोदिनम् ।
 त्रिबाणभोगाक्षिणुरोऽपि निर्मरं हृतद्विस्त्राकान्तमना मनामभूत् ॥११९॥
 जवक्ष्यमभ्येम्बनवाङ्महा वया दिष्टा पावति वेवसः स्मृता ।
 तथेन वात्पेन तयाजुमम्बते जनस्य चित्तेन मुष्ठावस्थात्मना ॥१२०॥
 जवावसम्भ्य क्षयमेकपात्रिकां तदा निद्वद्रात्रुपपन्नसं लभ्य ।
 स तिर्यगावकिंत्कम्परः क्षिरः पिपाय पक्षेन रतिक्लमाकस ॥१२१॥
 सनासमात्मानमनिमित्तपरं क्षिपा नतं कान्धनमम्बुज्जम्ब किम् ।
 मजुद्ध तं विजुमद्वन्द्वमभिवर्त, स पीतमम्भः प्रसृजामरं जु किम् ॥१२२॥
 कृतावरोहस्य श्यादुपानशी ततः पदे रेक्तुरस्य विभ्रति ।
 तथाः प्रवालैव नवास्तवाम्बुजैर्निबोद्धकामे किम् बद्धवर्धनी ॥१२३॥
 विषाय सूर्ति कपटेन वामनी, स्वयं वलिष्पसिचिद्विम्बिनीमवधु ।
 उपेतपार्श्वम्बरमेन यौनिना सृपः पठङ्गं समघण्य वाप्तिना ॥१२४॥
 तदाचमारमानमवेत्स सम्प्रमात् पुनः पुनः प्रायसदुत्पन्नाय स ।
 भतो विरुप्योदुपने निराकृतां करो मिरुर्मुह्यति स्म केवळम् ॥१२५॥
 ससम्भ्रमोत्पातिपतत्कलाङ्कुरं मरः प्रघोत्कटपाञ्चुलम्भयाम् ।
 तर्प्तिमोलेः पठयप्रहान्तु न्यवारयद्भारिकद्वैः करेण ॥१२६॥
 पठद्विषा तदुचिरेण वक्षिर्त, मियः प्रयान्तवाः प्रविहाय वन्द्यम् ।
 चक्षत्पदाम्भोरुद्रप्ररोपमा, —पुङ्गवः कृते कलहसमन्वडी ॥१२७॥ ।।

न वासयोग्या वसुधेयमीदृशस्त्वमङ्ग यस्याः पतिरुज्झितस्थितिः ।
 इति प्रहाय क्षितिमाश्रिता नभः खगास्तमाचुकुशुरारवैः खलु ॥१२८॥
 न जातरूपच्छदजातरूपता, द्विजस्य दृष्टेयमिति स्तुवन्मुहुः ।
 अवादि ते नाथ म मानमौक्या, जनाधिनाथः करपञ्जरस्पृशा ॥१२९॥
 धिगस्तु तृष्णातरलं भवन्मनः, समीक्ष्य पक्षान्मम हेमजन्मनः ।
 तवार्णवस्येव तुषारमीकरैर्भवेदमीभिः कमलोदयः क्रियान् ॥१३०॥
 न केवल प्राणिवधो वधो मम, त्वदीक्षणाद्विश्वसितान्तरात्मनः ।
 विगर्हित धर्मधनैर्निवर्हणं, विशिष्य विश्वामजुषा द्विषामपि ॥१३१॥
 पदे पदे सन्ति भटा रणोद्धटा, न तेषु हिसारस एष पूर्यते ।
 धिगीदृश ते नृपते कुविक्रमं, कृपाश्रये यः कृपणे पतत्त्रिणि ॥१३२॥
 फलेन मूलेन च वारिभूरुहा, मुनेरिवेत्यं मम यस्य वृत्तयः ।
 त्वयाद्य तस्मिन्नपि दण्डधारिणा, कथं न पत्या धरणी हृणीयते ॥१३३॥
 इतीदृशैस्तं विरचय्य बाह्म्यै, सचित्रवैलक्ष्यकृपं नृपं खगः ।
 दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिथीचकार कारुण्यरसापगा गिरः ॥१३४॥
 मदेकपुत्रा जननी जरातुरा, नवप्रसूतिर्वरटा तपस्विनी ।
 गतिस्तयोरेष जनस्तमर्दयन्नहो विधे त्वा करुणा रुणद्धि न ॥१३५॥
 मूर्तमात्रं भवनिन्दया दयासखा मखायः स्रवदश्रयो मम ।
 निवृत्तिमेप्यन्ति परं दुरुत्तरस्त्वयैव मातः सुनशोकसागर ॥१३६॥
 मदर्थसदेशमृणालमन्थरः प्रियः कियद्दूर इति त्वयोदिते ।
 विलोक्यन्त्या रुदतोऽथ पक्षिणः, प्रिये म कीदृग्भविता तव क्षणः ॥१३७॥
 कथं विधातर्मयि पाणिपङ्कजात्तव प्रियाशैत्यमृदुत्वशिल्पिनः ।
 वियोज्यते वल्लभमेति निर्गता, लिपिललाटतपनिष्ठुराक्षरा ॥१३८॥
 अयि स्वयूच्यैरशनिक्षतोपम, ममाद्य वृणान्तमिमं वतोदिता ।
 मुखानि लोलाक्षि दिशामसशयं, दशापि शून्यानि विलोकयिष्यसि ॥१३९॥
 ममैव शोकेन विदीर्णवक्षसा, त्वया विचित्राङ्गि विपद्यते यदि ।

तथापि हाहा विरहात्पुष्पाङ्गुलाः कृतायकृष्टेभु विस्तृत्य तेषु ते ।

चिरेण सखा बहुमिर्मनोरथैर्गताः पथेनास्तुदितेषुष्या मम ॥१४१॥

सुताः कमाह्वय चिराय तुकुरैः-विचाय कम्प्राणि सुखानि कं प्रति ।

कमास्तु क्षिप्यन्ममिति प्रमील्य स, स्तुतस्य सेक्यतुष्टुषे नृपामुखाः ॥१४२॥

इत्थमहं विसृपन्तमहं चरन्निदयास्तुतयावनिपातः ।

रूपमदर्शि हृतोऽसि वदर्च, मण्ड मयेष्ममेत्यविचाय ॥१४३॥

आनन्दजाभूमिरनुक्षिपमावयार्गान्, प्राक्करोर्ध्वमिति तनयपयःप्रवाहाम् ।

चक्रे सुखकनियचङ्कममण्डलेन, नीराब्जना जनपती निबबान्धवन्नाम् ॥१४४॥

श्रीहर्षे कविराजगर्भसुहृटाकङ्काहीराः सुतं,

श्रीहीराः सुपुत्रे मिहेन्द्रियचर्यं नामप्रदेयी च यम् ।

तस्मिन्तामभिमन्त्रन्तिन्तनफले मृत्तारमृत्तयामहा-

काम्ये चाकृन्नि मेवधीयचरिते समोऽयमादिर्गता ॥१४५॥

परिधि-२

॥ क्षान्तिनाथचरित्रम् ॥

पद्य प्रस्ताव

इतथात्रैव याते युगादिस्त्रिनसन्ततिः ।

कुरितस्यमचत् पूर्वं कुरुदेवस्तदाकम्पया ॥ १ ॥

हस्तीति तस्मत्तस्तेन निर्मये इस्तिनापुरम् ।

पृथाङ्गुरचनाहारि तृज्जयाभारमोपुरम् ॥ २ ॥

बहुधुरिकृतावाहं धोयितं बहुमञ्जरी ।

अर्धगगनाकारं तत्पुरं पुरिष्ठावत् ॥ ३ ॥

विश्वसेनो नृपस्तत्र शौर्यौदार्यादिसद्गुणैः ।
 विख्यातो जगतीपीठे विश्वसेन इवामवत् ॥ ४ ॥
 पुष्पलावण्यरुचिराऽचिरादेवीति तत्प्रिया ।
 सर्वालङ्कारवरयाऽलङ्कृता च रतिश्रिया ॥ ५ ॥
 इतो माद्रपदे कृष्णमस्रम्या मरणीगते ।
 चन्द्रे सर्वग्रहेष्वस्थानस्थेषु निशान्तरे ॥ ६ ॥
 च्युत्वा सर्वार्थितो मेघरथस्यात्मायुष श्रये ।
 अवतीर्णोऽचिरादेव्याः कुक्षौ सरमि हसवत् ॥ ७ ॥
 तस्मिंश्च समये देवी सुखसुप्ता चतुर्दश ।
 महास्वप्नान् ददर्शैतानीपज्जागरिता सका ॥ ८ ॥
 मातङ्गवृषहर्षक्षः सामिपेकेन्दिरा तथा ।
 पुष्पमालेन्दुसूर्यौ च ध्वजकुम्भौ सरोवरम् ॥ ९ ॥
 सागरश्च विमानं च रत्नानां सञ्चयस्तथा ।
 निर्धूमो हुतश्छक् चैति स्वप्ना आगमभाषिता ॥ १० ॥
 दृष्ट्वा स्वप्नानिमान् देवी जातनिद्राक्षया क्षणात् ।
 गत्वा (त्वो) पराजमाचख्यौ प्रमोदमरनिर्भरा ॥ ११ ॥
 प्रहृष्टसुखपद्मोऽथ जगाद जगतीपतिः ।
 सर्वलक्षणसम्पूर्णो भावी देवि ! तवात्मजः ॥ १२ ॥
 प्रसन्नवदना धर्मचिन्तया रात्रिशेषकम् ।
 अतिक्रमयति स्मैषा कुस्वप्नालोकशङ्किता ॥ १३ ॥
 सञ्जातेऽथ प्रगेऽष्टाङ्गनिमित्तज्ञानपण्डिताः ।
 भृशुजाष्टावुपाध्याया आहूता निजपूरुषैः ॥ १४ ॥
 कृतमङ्गलोपचाराः सम्प्राप्तास्ते नृपौकमि ।
 दत्तासनेषूपविष्टाश्चाचिताः कुसुमादिभिः ॥ १५ ॥
 सुस्वप्नानां फलं राज्ञा पृष्टाश्चैव वभाषिरे ।
 अस्मच्छास्त्रे द्विचत्वारिंशत् स्वप्ना जगतीपते ॥ १६ ॥

महास्वप्ना अपि त्रिंशत् स्युः सर्वे ते द्विसप्ततिः ।
 वीरिता येऽचिरादेभ्यः महास्वप्ना इमे स्फुटस्य ॥१७॥
 अर्धर्षा चक्रिणा चैतान् स्वप्नान् पश्यन्ति मातरः ।
 सप्तार्धचक्रिणा चाभ्या चतुरः सीरिषां तथा ॥१८॥
 प्रत्यर्धचक्रिणा त्रीधान्येषामुत्तमनग्मिनाम् ।
 एकेकमम्बिकाः स्वप्न पश्यन्त्येषां हि मध्यतः ॥१९॥
 दृष्ट्वा महाचिरादेभ्यः महास्वप्नाश्चतुर्दश ।
 तन्नायी स्वसुतो राजन् । कदम्बमरतामिवः ॥२०॥
 अथवाऽपि विनाचीक्षो विधत्तितपवन्दिताः ।
 तन्मन्त्रेणा हृदितो राजा सुसुप्ते तस्मिन्नापि सा ॥२१॥
 राज्ञा विमुष्टास्ते स्वप्नपाठकाः प्रवृत्तुर्दश ।
 बभार गर्भं राज्ञी च रत्नगर्भेण सेनविम् ॥२२॥
 अवतिस्मिन्मयिममुर्दं च विविधारावितिकरम् ।
 बर्धयामास साऽऽहारं कान्तकङ्कम् तथा ॥२३॥
 महान्तमधिर्बं तस्मिन्नासीत् पूर्वं सुरे तथा ।
 सञ्जातो मान्यदोषेन लोकस्य प्रकृतो महान् ॥२४॥
 गन्धद्विपस्य मन्धेनाम्यवन्तिमद्वत् चक्षात् ।
 उपश्राम्त तदधिर्बं प्रयावात् पर्यगप्रयोः ॥२५॥
 ततश्च चिन्तितं तातजननीम्यामदो हृदि ।
 प्रयातोऽवमनीहृद्यज्ञोर्गर्भगतस्य मे ॥२६॥
 ॥६ हि षट्ते चस्मात्, गर्भशामदिमे हृदा ।
 बन्दिताऽर्धं ममागत्य महाभार्या सुरेश्वरैः ॥२७॥
 यतेषु मासेषु मवस्वर्षाष्टदिवसेषु च ।
 म्येष्टुकृष्णप्रयोदश्यां जरणीस्थे निष्ठाकरे ॥२८॥
 हर्षारिषु । प्रहेषूचपरमोषस्वितेषु च ।
 धुमे रुम्ने हृते च ब्रवाते चाकमाकते ॥२९॥

निशीथसमये स्वर्णवर्णं कान्तिममन्वितम् ।
 सा देवी सुषुप्ते पुत्रं विश्वत्रयसुखावहम् ॥३०॥
 अत्रान्तरे पटधिक्रपश्चाशद्विष्कुमारिकाः ।
 अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा जिनजन्म समाययुः ॥३१॥
 अष्टावेयुरधोलोकाद् गजदन्ताद्रिकन्दतः ।
 अष्टौ च नन्दनवनकूटाद् मेरुनगस्थितात् ॥३२॥
 प्रत्येकं रुचकद्वीपादष्टावष्टौ कुमारिकाः ।
 एयुर्दिग्म्यश्चतसृम्यश्चतस्रश्च विदिग्गताः ॥३३॥
 मध्यमाद् रुचकद्वीपाच्चतस्रश्च दिगङ्गनाः ।
 एवं सम्मिलिताः सर्वाः पट्पश्चाशद् भवन्ति ताः ॥३४॥
 सवर्तवातजलदकृतिं दर्पणधारिताम् ।
 भृङ्गारतालवृन्तानां चामराणां च धारणम् ॥३५॥
 दीपिकाधारणं रक्षाविधानप्रभृतीनि च ।
 चक्रिरे स्रुतिकर्माणि क्रमेणैवं जिनस्य ताः ॥३६॥
 अत्रान्तरे सुरेन्द्रस्य चचालाचलमासनम् ।
 सम्प्रयुक्तावधिज्ञानो जिनजन्म विवेद सः ॥३७॥
 आज्ञाप्य त्रिदश नैगमेपिण हरिणाननम् ।
 ज्ञापयामास तद्देवान् घण्टास्फालनपूर्वकम् ॥३८॥
 सर्वे संनह्य देवास्ते हरेरन्तिकमाययुः ।
 विमानं कारयामास प्रधानं पालकेन सः ॥३९॥
 तत्राधिरुह्य सपरीवारोऽलङ्कारशोभितः ।
 आगादनुपमश्रीको जिनजन्मगृहे हरि ॥४०॥
 तुम्यं नमस्तीर्थनाथ ! सनाथीकृतविष्टप ! ।
 कृपारससरिन्नाथ ! नाथ ! श्रीविश्वसेनज ! ॥४१॥
 कुक्षौ रत्नधरे ! देवि ! जगद्दीपप्रदायिके ! ।
 नमस्तुम्यं जगन्मातस्त्वं धन्या पुण्यवत्यसि ॥४२॥

स्वमेराधोषत्रमाऽसि स्वमेरोत्तमलक्षणा । ।
 पुत्रिणीषु स्वमेवाऽसि वदित्रा भूचनत्रये ॥४३॥
 धर्मोद्धरणधौरेयशक्तममोवाऽप्यदीपक ।
 पादद्विर्धनामोऽयं मगवान् सुपुत्रे यथा । ४४॥
 नत्वा स्तुत्या किनाधीर्धं तद्व्यां य विघ्नवतः ।
 दत्तावस्थापिनी तस्याः प्रतिकल्प निवृत्त्य च ॥४५॥
 पञ्चरूपो वपुषाऽया तत्रैका जिनमाददे ।
 एकस्तरं ववि चेह्यो ह्रीं च चामरधारिणी (पुष्पम्) ॥४६॥
 स ययौ मङ्गलिकरं सुरेन्द्रा अपरेऽपि हि ।
 तत्रैष स्वर्गमवनवासिनो व्यन्तरास्तथा ॥४७॥
 व्यापिषाण्डुलम्बलपितायां शास्त्रज्ञासने ।
 सौधमेन्द्रो निवमाह वृत्ताहे किन्पुङ्गवम् ॥४८॥
 हेमकल्पमभिरालम्ब्यया कठशावलिम् ।
 दीर्घयन्त्रोदकापूर्णास्तुतिष्य प्रमदाभिद्याः ॥४९॥
 अप्युतायाः सुराधीशावकिरे किनमजनम् ।
 निज्जीमसुकृतायास्तमवाम्मोचिनिमजनम् (पुष्पम्) ॥५०॥
 उत्तरवाप्युत्तनावस्योत्तरे संस्थाप्य दीर्घपम् ।
 मौषमेन्द्रा व्यवाह स्नानं पुष्पपात्रं वमत्सुरोः ॥५१॥
 सुवासना वसुन्वाह वन्दनाद्यैर्विदिष्य च ।
 पुष्पाघोरर्चयामास प्रीतिपिपाः श्रुत्वावतिः ॥५२॥
 विवाह चक्रागम्यार्चं कवचोधारयादिकम् ।
 श्रुत्वा नत्वा किम् यवस्या स्तोतुमेवं प्रवक्तवे ॥५३॥
 वपत्यमभिराह्वितिकल्पद्रुसविभ । ।
 मन्वाम्मोदशृण्वाम् ! यद्वेधिविधावक । ॥५४॥
 हत्पापुहामवचनेः स्तुत्या पीत्वा पुनर्यदि ।
 च यातुरपेयामास किमयेवं वयाह च ॥५५॥

जिनस्य जिनमातृश्च यो दुष्टं चिन्तयिष्यति ।
 एरण्डफलवद् ग्रीष्मे स्फुटिष्यत्यस्य मस्तकम् ॥१६॥
 ततो नन्दीश्वरद्वीपे यात्रा कृत्वा सुरेश्वराः ।
 सर्वे निज निज स्थान जग्मुस्ताश्च कुमारिकाः ॥५७॥
 तदा देवी जजागार तदङ्गप्रतिचार्गिकाः ।
 दृष्ट्वा सनन्दनामेता जातानन्दाः समभ्रमाः ॥५८॥
 प्रस्वलद्गतयो गाढनीवीन्धशिरोरुहाः ।
 पतत्प्रच्छादनाः पुत्रजन्म गजे न्यवेदयन् ॥५९॥
 इदं च कथयासासुः स्रुतिकर्माऽस्य देव ! यत् ।
 चक्रे काष्ठाकुमारीभिर्दासीभिरिव माञ्जसम् ॥६०॥
 कृतो जन्माभिपेक्षश्च सुरेन्द्रैर्मैरुमस्तके ।
 इति देवमुखात् स्वामिन्नस्माभिः शुश्रुवे वचः ॥६१॥
 ततोऽभिनवपाथोद—धाराहृतकटम्बवत् ।
 शुशुभे जातरोमाश्चक्रञ्चुको जगतीपतिः ॥६२॥
 निजाङ्गलग्नमखिलं भूषणं मुकुटं विना ।
 आसप्तसन्ततिं ताभ्यो वृत्तिं च प्रददावसौ ॥६३॥
 ततश्च दापयन् दानमनिवारितशात्रवम् ।
 हृष्टः प्रवर्तयामास सुतजन्ममहोत्सवम् ॥६४॥
 द्वादशेऽथ दिने राजा बन्धुवर्गमशेषकम् ।
 भोजयित्वा गोरवेण तत्समन्वितमदोऽवदत् ॥६५॥
 बभूवाऽशिवशान्तिर्यदस्मिन् गर्भागते जिने ।
 तदस्य सुतरत्नस्य शान्तिर्नामास्तु सुन्दरम् ॥६६॥
 सर्वस्याऽपि जनस्यैतत् सञ्ज्ञातं नाम मम्मतम् ।
 रम्यं सद्गुणनिष्पन्नं चेतसाग्रे विचिन्तितम् ॥६७॥
 शक्रसंक्रमिताङ्गुष्ठाऽमृताहारस्ततः प्रभुः ।
 विशिष्टरूपलावण्यसम्पन्नो ववृधे क्रमात् ॥६८॥

पाणिपादतले यस्यारक्षे सद्यससहिते ।
 स्निग्धताम्रपृष्ठपद्मा नखाम् मुकुटोपमा ॥६९॥
 पादौ कूर्मोपमावेनी-ब्रह्माक्षरे च बह्विके ।
 छरु करिकरप्रक्ष्यौ विस्तीर्णं च कटीतटम् ॥७०॥
 गम्भीरदक्षिणावर्तो नामिर्मध्यं च वज्रवत् ।
 पुरश्चरकपाटाम् दटं वृष-स्वतं तथा ॥७१॥
 बाहू पुरार्मकास्तुभ्यौ ग्रीवा कम्बुममा वरा ।
 विम्बोपमौ चापरोष्ठौ कुन्दकुम्भमन्तरु द्विधाः ॥७२॥
 तटुक्ताः सरसो नाशार्धघः सज्जनवृत्तवत् ।
 पद्मपत्रोपमे मेघे अष्टमीन्दुसमाधिकम् ॥७३॥
 दोलाक्षरं भ्रुतिपुगं कलाक्षरं च मस्तकम् ।
 स्निग्धा बसिष्ठसम्भामाः कुन्तलाव्यातिकोमलाः ॥७४॥
 पञ्चम-वसमः श्वाप्तो वरोमद्विस्तृतुः ।
 इत्पञ्चकक्ष्यं यस्य दुरद्वयं तथाऽपरम् ॥७५॥
 त्रिभिन्नानैः समायुक्तोऽष्टपश्चिन्नपारगा ।
 बातः सर्वजनात्कष्टः प्रभुः सम्प्राप्तपौषनः ॥७६॥
 वस्तराणां महत्तेषु पञ्चविंशतिषु क्रमात् ।
 गतेषु ममवान् राज्यं जनकेन निषेधितः ॥७७॥
 परिधापितश्चानेकाः मुरुपाः कुलवाहिकाः ।
 सकलान्तःपुरीचारा बद्ध तस्य बद्धोमती ॥७८॥
 बीजो दृढवस्याऽथ स सर्वाधीत्यरिष्युतः ।
 आगाधद्वोमतीकुम्भौ चक्रस्वप्नोपवृत्तिताः ॥७९॥
 समये च मृता बभौ तस्योत्पन्नपुरश्चरम् ।
 चक्रापुष इति माम् चक्रे स्वप्नानुसारता ॥८०॥
 कलाकलापसम्पूर्णः क्रमात्सम्प्राप्तपौषनः ।
 सोऽपि पाणिग्रहं राजकन्यकानां द्वि कारितः ॥८१॥

अन्यदायुधशालाया रविभिम्बसमद्युति ।
 तस्योत्पन्नं सहस्रारं चक्ररत्नमनुत्तमम् ॥८२॥
 शस्त्रागारागक्षकेण तदुत्पत्तिर्निवेदिता ।
 प्रभो सोऽथ समागत्य चक्रेऽस्याष्टाद्विकोन्सवम् ॥८३॥
 तच्छालाया विनिर्गत्य चचालाम्बरवर्त्मना ।
 तदनु प्राचलच्छान्तिनाथः सैन्यसमन्वितः ॥८४॥
 चक्र यच्चसहस्रणाधिष्ठित तदथो गतम् ।
 पूर्वस्या मागधतीर्थासन्नवेलाकुले क्रमात् ॥८५॥
 कृत्वा निवेश सेनायास्तत्र चक्री शुभामने ।
 निपमादाभिमुखोऽस्य ततस्तदनुभावत ॥८६॥
 अधोभागे जलस्यान्ते द्वादश्योजनस्थिते ।
 मागधाख्यकुमारस्य चलति स्मासनं तदा ॥८७॥
 ददर्शावधिना शान्ति स जिन चक्रवर्तिनम् ।
 पट्खण्डभग्नक्षेत्रसाधनोद्यतमागतम् ॥८८॥
 दध्यौ चैव मयाऽऽराध्योऽन्योऽपि चक्री जिनस्त्वयम् ।
 विशेषेण यतो भक्तिमिन्द्रा अप्यस्य कुर्वते ॥८९॥
 ततः सुवस्त्राण्यादाय सोऽनर्घ्याभरणानि च ।
 आगत्य ढाकयामास प्रभोरेवं शशं च ॥९०॥
 तवाज्ञाकारकः स्वामिन् ! पूर्वदिक्पालकोऽस्म्यहम् ।
 आदेष्टव्यं मदा कृत्य स्वकिंरुरसमस्य मे ॥९१॥
 मग्नानपि सन्मान्य देवत विसमर्ज तम् ।
 याम्या प्रतिदिशं सोऽथ चलति स्म सुदर्शनः ॥९२॥
 तीर्थस्य वरदामग्यामने गत्वा स्थितश्च सः ।
 तस्याधिष्ठायकं शान्तिस्तथैवामाधेयत् प्रभुः ॥९३॥
 गत्वाऽथ वारुणीमाशा प्रभासस्याधिदैवतम् ।
 साधयित्वोत्तरस्या तु ययौ सिन्धुनदी तटे ॥९४॥

तत्राऽपि दूरविधिना साधिता सिन्धुदेवता ।
 भाग्यस्याऽऽदौक्यत् एनानपीठ रत्नमय विमोः ॥९५॥
 घातकुम्भमयाः कुम्भा राध्या भूम्यक्षस्तथा ।
 अस्यां च स्नानसामग्रीं सुवस्त्राभरणानि च ॥९६॥
 ऊचे च सर्वदा स्वाभिमाज्ञाकारिभ्यः तव ।
 इत्युक्त्वा साऽपि स्वस्थानं विसृष्टा विद्वना ययौ ॥९७॥
 तत्पीठे चर्मरस्मेन सिन्धुं सेनापतिस्तथा ।
 विभूषान्ते साधयित्वा प्रतीचीतुल्यमागतः ॥९८॥
 कृतपूजं तत्पथं वैताग्मस्यागमचले ।
 वैताग्माद्रिहमारभ्य बद्धवर्त्मकत् प्रमोः ॥९९॥
 गुहास्तुल्यप्रपाताया इतरद्वारादिर्ल स्वयम् ।
 कृतमालमुरवाङ्गां जगद्गुरुः प्रपन्नवान् ॥१००॥
 तत्रोन्मग्नाऽथ निर्मग्ना द्वे नद्यावतिद्वस्तरे ।
 अक्षर वर्षकिः सप्तः पर्णा तत्र मनोहरास् ॥१०१॥
 गुहायां प्रविशेद्याऽथ प्रसुः सैम्यसमन्विताः ।
 अक्षिप्त्याऽथ तमो हर्तुं विदधे मन्त्रछानि च ॥१०२॥
 पञ्चाशमोक्षनाम्येकोनपञ्चाशच्च मन्त्रहती ।
 एवं कृते तत्सैन्योऽथ परतो निरगाद् बहिः ॥१०३॥
 तत्रापतचित्ताताक्यान् म्लेच्छान् भरतचक्रिबत् ।
 वधे अक्षर तरसा महापुण्यप्रमादयुक् ॥१०४॥
 सेनाया साधयित्वाऽथ द्वितीयं सिन्धुनिष्कटम् ।
 हिमवत्पर्वतस्याभिर्देशं साधयति स्म तः ॥१०५॥
 गिरी इवमङ्कटाक्ये निजं माम किञ्चेत्त च ।
 अज्ञोत्तरं निष्कटं आसाधयद् बाहिनीपतिः ॥१०६॥
 धमिसायां माळमालं लंकाप्य निरगाद् विद्वः ।
 यज्ञां च साधयित्वाग्म्याः कृते तस्याऽथ तच्छ्रुता ॥१०७॥

द्वादशयोजनायामा नवयोजनविस्तृताः ।

मञ्जूपाकृतयः प्रादुर्बभूवुर्निधयो नव ॥१०८॥ (शुग्मम्)

नैमर्षः पाण्डुकश्चैव पिङ्गलः सर्वरत्नकः ।

महापद्मः कालमहाकालौ माणवशङ्करौ ॥१०९॥

रुक्मधावारपुरादीना निवेशाः प्रथमे निर्धौ ।

सर्पेण धान्यबीजानामुत्पत्तिश्च द्वितीयके ॥११०॥

नराणां महिलानां च हस्तिना वाजिना तथा ।

आभरणविधिः सर्वो निर्धौ पिङ्गलके भवेत् ॥१११॥

चतुर्दशाऽपि रत्नान्युत्पद्यन्ते सर्वरत्नके ।

महापद्मे च वस्त्राणां रक्षादीनां च मम्मवः ॥११२॥

काले कालत्रयज्ञानं महाकाले च कीर्तितः ।

स्वर्णरूप्यलोहमणिप्रवालानां च सम्भवः ॥११३॥

युद्धनीतिः समग्राऽपि सर्वप्रहरणानि च ।

तनुत्राणादि योधानां योग्यं माणवके भवेत् ॥११४॥

तूर्याङ्गानि समस्तानि काव्यं चाऽपि चतुर्विधम् ।

निर्धौ सञ्जायते शङ्खे नाट्यनाटकयोर्विधिः ॥११५॥

तेषु पत्योपमायुष्का वसन्ति खलु देवताः ।

निधानसमनामानः समये परिकीर्तिताः ॥११६॥

तथैवात्मवशं चक्रे गङ्गायाः पूर्वनिष्कृतम् ।

एवं षट्खण्डमरतक्षेत्रं प्रभुरसाधयत् ॥११७॥

कृतदिग्विजयः सोऽथ पुनरागात्रिजं पुरम् ।

प्रविश्य तत्र गेहे च जगामोत्सवपूर्वकम् ॥११८॥

द्वात्रिंशन्मुकुटपदं—महीपालसहस्रकैः ।

प्रारब्धश्चक्रवर्तित्वाऽभिषेको द्वादशान्दिकः ॥११९॥

अभिषेकोत्सवं कृत्वा राज्ञैको दिने दिने ।

स्वामिने प्रचुरं द्रव्यं ददौ द्वे द्वे च कन्यके ॥१२०॥

चतुःपट्टिसहस्राणि ततोऽद्भुतम् शिष्या विमोः ।

अत्यन्तकृपलावप्यशिशिष्यसुरावृणाः ॥१२१॥

सेनापतिप्रभृतीनि रत्नानि च चतुर्दश ।

तत्र यत्सहस्रेणेकेन हि ममविष्टितम् ॥१२२॥

चतुरशीतिहस्ताणि करिणां बाहिनां तथा ।

अत्राद्याः दृक्कसम्पूर्णास्तस्यमाया रथा अपि ॥१२३॥

द्विसप्तविंशहस्ताणि पुराणायुद्धिद्याकिनाम् ।

ग्रामाणां च पदातीनां कोटयः पञ्चवतिस्तथा ॥१२४॥

त्रात्रिंशत् महस्राणि देशानां भूभुजां तथा ।

त्रात्रिंशद्बहुतकृमीनाटकानां च रजिष्वा ॥१२५॥

रत्नाकराद्याकराणां महस्राणि च विद्यतिः ।

पचनान्यष्टचत्वारिंशत्सहस्रमिथानि च ॥१२६॥

एवं पाठपठयन्निवदधीमसमां प्रभोः ।

ययौ वर्षसहस्राणां विद्यतिः पञ्चसंयुता ॥१२७॥

अत्रान्तरे अष्टलोकेऽरिष्टप्रस्तरवासिनाम् ।

पीठं सारस्वतासीनां चतुवि स्मासृताधिनाम् ॥१२८॥

विज्ञायावधिना तेऽथ व्रतस्य ममय विमोः ।

तार्थं प्रवर्तयत्पापचक्षिरे सैम्यवन्निवत् ॥१२९॥

विज्ञानंस्तत् स्वयं स्वामी तैमैवं ज्ञापितस्ततः ।

इदौ सावस्तरं शानं वाचकेभ्यो यथाशुचि ॥१३०॥

ततश्चक्रापुर्णं राज्ये मिषस्य तनयं निवत् ।

इभून् मगधाम् वीर्याद्वद्वार्यं महद्यतः ॥१३१॥

अत्रान्तरे सुरासीयाः सर्वेऽपि भक्तिपासनाः ।

आयुः क्षान्तिनाथस्य कर्तुं निष्क्रमणोत्तरम् ॥१३२॥

महार्घसंप्रां क्षिपिकामाकरोद्वाऽयं 'सर्वकृत्' ।

चामराम्यां बोध्यमानो धृतप्लवङ्ग मलके ॥१३३॥

दन्विप्ता मानुषैः पूर्वं शिविरा मा नगरपुरीः ।
 गुरागुरेन्द्रगरजनागेन्द्रैश्च ननगातः ॥१३२॥
 अद्ता मा पुरो देवैर्देविणाङ्गे तयाऽगुरैः ।
 पथाङ्गमे च गरजैर्नारिस्ततस्तथा ॥१३५॥
 नृत्य प्रवटयन्ति स्म पुरा भगवतो नटाः ।
 पटन्ति स्मोर्णकर्मटाः स्वामिनः । न्य जयेति च ॥१३६॥
 गद्गुणान् वर्णयन्ति स्मभर्यादीन् गुप्तनोत्तमान् ।
 नानाछन्दैर्गङ्गार्जुनैर्ग गगनदापद्मा ॥१३७॥
 ततो मम्मासृङ्गादीन्यातोद्यानि गुरुस्वरम् ।
 वादयन्ति स्म माटोपास्त्याटुशला नरा ॥१३८॥
 चक्रे च हाहाहृर्भ्यां गन्धस्वरमन्वितम् ।
 गम्मुच्छर्त्तनाग्रामलयमाग्राह्यं गीतमृत्तमम् ॥१३९॥
 रम्मा तिलोत्तमा चैवोर्वशा मेना मुकेशिका ।
 हावभावपिल्लामादरं नृत्य चक्रुः पुरः प्रभोः ॥१४०॥
 स एवंविधसामग्र्या निर्गत्य नगराच्छर्त्तनैः ।
 उद्यानं प्रवृत्तं प्राप गहस्माप्रवणाभिधम् ॥१४१॥
 शिविकायाः नमुत्तीर्य त्रिमुच्याभरणान्यथ ।
 पश्चभिर्घुष्टिभिः केशानुनयानं त्रिनेश्वरं ॥१४२॥
 वस्त्राश्ले गृहीत्वा तान् क्षीराब्धौ मधवाऽचिपत् ।
 मृदङ्गनादसयुक्तं तुमुलं च न्यवारयत् ॥१४३॥
 ज्यष्टामितचतुर्दश्या शशाङ्के भरणीगते ।
 कृत्वा मिद्धनमस्कारं प्रशुधाग्निमाददे ॥१४४॥
 कृतपटतपाः साधं महस्त्रेण महीभुजाम् ।
 आतृतामायिकः मोऽथ विजहार महीतले ॥१४५॥
 कस्मिंश्चित् मन्त्रिवेशेऽथ परमान्नेन कारितः ।
 सुमित्रालयगृहस्थेन पारणं परमेश्वरः ॥१४६॥

षष्ठ्यभिषारः सोऽथ ब्रामाण्यपुराणस्य ।
 स्वामी विहरति स्मोर्षी महासन्निधिरोमणिः ॥१४७॥
 मामान् कवचस्वकसेऽष्टौ विहस्य पुनरायचौ ।
 स इस्तिनापुरे तत्र सहस्राग्रवणे वरे ॥१४८॥
 तत्र वज्रप्रक्षयादिनन्दिसूचनिर्मायकः ।
 मुविष्ठाकोऽम्बहू इवस्तस्वौ तस्य तले प्रह्वः ॥१४९॥
 प्रयोः प्रवर्तयानस्य शुद्धध्वाने वरे वदा ।
 कृतमहस्य पौतस्य द्वाहरायां नवमीतिचौ ॥१५०॥
 सरणीस्त्रे निष्ठाणावे सोऽर्कमचतुष्टये ।
 तस्यधमहत्वं तित्त्वं केवलं ह्यनहृष्टवत् ॥१५१॥
 षष्ठ्यभिषेस्ततो देवैः समस्य चत्वितासनेः ।
 अक्षरि रम्यं समवमरमं भिनहेतवे ॥१५२॥
 स्रज्यां योजनमात्रायां वायुनाम्बुमधुप्रभः ।
 अपनीतास्ततो गन्धोदकेन क्षमित रजः ॥१५३॥
 बाधो मधिमयो वज्रः क्षपिष्ठीर्षतमम्बितः ।
 द्वितीयस्य द्वेममयः सुरत्नक्षपिष्ठीर्षकः ॥१५४॥
 सुवर्णक्षपिष्ठीर्षाहस्तुतीयो रूप्यनिर्मितः ।
 विमानक्योतिर्व्यवनामिमिस्ते कृताः सुरैः ॥१५५॥
 कवे मतो गन्धा तेषु प्रत्येकं ह्यपचतुष्पथी ।
 स्वाम्याङ्गाहू ह्यहश्चतुष्टयस्यैऽष्टोक्तमयः ॥१५६॥
 चत्वारि परितस्तस्य सिंहासनवराणि च ।
 कवचत्रयं चायराणि व्यन्तरेर्विहितं ह्यः ॥१५७॥
 वरिष्य पूर्वाहारेण कृततीर्थनमस्कृतिः ।
 निष्पन्नाह प्रसन्नास्यः पूर्वसिंहासने प्रह्वः ॥१५८॥
 क्षेत्रेषु तदशतिष्ठन्दाह पृष्ठे आमण्डलं प्रभो ।
 सुरा कुसुमहृष्टिः चात्राशुमाली सुरैः कृता ॥१५९॥

नदन्ति स्माम्बरतले देवदुन्दुभयस्तदा ।
 अथो निपेदुर्नैर्ऋते कोणे वायव्ये ते सुराः पुनः ॥१६०॥
 ज्योतिष्कभवनपति-व्यन्तराणां च देवतः ।
 निपेदुर्नैर्ऋते कोणे वायव्ये ते सुराः पुनः ॥१६१॥
 वैमानिकामराऽमर्त्यमनुष्याणा च योषितः ।
 एते निपेदुरीशाने मुख्यप्राकारमध्यगाः ॥१६२॥
 पूर्वोक्तदिग्निभागेषु तिर्यश्चस्त्यक्तमत्तराः ।
 सन्निपणा द्वितीयस्य प्राकारस्याऽन्तरेऽखिलाः ॥१६३॥
 तस्युस्तृतीयचप्रान्तधीहनान्यखिलानि च ।
 एव समवसरणस्थितिः किञ्चित्प्रकीर्तिता ॥१६४॥
 कल्याणनामधेयेन पुंमागत्य निवेदिताः ।
 स्वामिनः केवलोत्पत्तिश्चक्रायुधमहीपतेः ॥१६५॥
 गत्वाऽसौ विधिना तत्र नत्वा स्तुत्वा जिनेश्वरम् ।
 निपसाद यथास्थानं पुरो विरचिताञ्जलिः ॥१६६॥
 अत्रान्तरे समुत्थाय चक्रायुध महीपतिः ।
 नत्वा विज्ञपयामास प्रभुमेव कृताञ्जलिः ॥१३२३॥
 समस्तसंशयध्वान्तनिर्नाशनदिवाकर ! ।
 त्रैलोक्यवन्दित ! श्रीमच्छान्तिनाथ ! नमोऽस्तु ते ॥१३२४॥
 दुष्कर्मनिगडान् भङ्क्त्वा रागद्वेषौ तथाऽप्यरी ।
 भवगुप्तिगृहात् त्व मामरं निःसारय प्रभो ! ॥१३२५॥
 शश्वज्जन्म जरामृत्यु वह्निदीप्ताद्भवौकमः ।
 दीक्षाहस्तावलम्बेन निस्तारय जिनेश माम् ॥१३२६॥
 पुत्रप्रदत्तराज्योऽसौ पञ्चत्रिंशन्पुत्रान्वितः ।
 दीक्षितोऽथ जिनेन्द्रेण चक्रायुधधरापतिः ॥१३२७॥
 ततः पृच्छां करोति स्म प्रभो किं तत्त्वमित्यसौ ।
 उत्पत्तिरिति तत्त्वं तु समाचख्यौ जिनेश्वरः ॥१३२८॥
 एवं विचिन्तयामास गत्वैकान्ते स बुद्धिमान् ।

षट्संभाराः सोऽथ ब्रामाकरपुराकुसाय ।
 स्वामी विहरति स्मोर्षी महासत्त्वशिरोमणिः ॥१४७॥
 मामान् कृष्णस्यकृतेऽप्यी विहस्य पुनरापयी ।
 स इस्तिनापुरे तत्र सहस्राग्रवणे वरे ॥१४८॥
 तत्र कत्रप्रदलादिनन्दिभूषन्दिनामकः ।
 सुविभातोऽम्बरहृ इक्षस्तस्वो तस्य लळे प्रह्वः ॥१४९॥
 प्रभोः प्रवर्तमानस्य शुक्रप्यानं वरे तदा ।
 कृतवस्य पौषस्य हृद्वापां नवमीतिथौ ॥१५०॥
 मरषीत्ये निधानाये सीङ्गकर्मचतुष्टये ।
 तस्यधममुलं मिस्वं केवलं ज्ञानमुज्ज्वलम् ॥१५१॥
 चतुर्विधेस्ततो देवैः समस्य चक्षितासनैः ।
 अक्षरि रम्यं समवमरुषं जिनहेतवे ॥१५२॥
 ऊर्म्यां वोढनमात्रायां बाधुनाम्भुमपुत्रसाः ।
 अपनीहास्तवो गन्धोदकेन क्षमिष्य रजः ॥१५३॥
 ज्ञायो मणिमयो वज्रः कपिघ्नीर्षमन्वितः ।
 द्वितीयश्च हेममयाः सुरस्नकपिघ्नीर्षकः ॥१५४॥
 सुवर्षकपिघ्नीर्षाहस्तुतीषो रूप्यनिर्मितः ।
 शिमानज्योतिर्मणनशानिमिस्ते कृताः सुरैः ॥१५५॥
 जज्ञे मतोऽग्रा तेषु प्रत्येकं हाडचतुष्टयी ।
 स्वाम्यङ्गाहृ हाडद्युजस्तन्मध्योऽष्टोक्तादयः ॥१५६॥
 चत्वारि परितस्तस्य मिहासनवराणि च ।
 तत्रत्रयं चामराणि व्यग्नरेर्विहितं हरः ॥१५७॥
 शविश्च पूर्वद्वारेण कृततीर्जनमस्कृतिः ।
 निजमाह प्रमथास्यः पूर्वसिंहासने प्रह्वः ॥१५८॥
 छत्रेषु तत्पतिच्छन्दः पृष्ठे भामम्बलं प्रभो ।
 शुरा ह्यमुनहृष्टिश्चावानुमाधी सुरैः कृता ॥१५९॥

नदन्ति स्माम्बरतले देवदुन्दुभयस्तदा ।
 अधो निपेदुर्नश्रुते कोणे वायव्ये ते मुगः पुनः ॥१६०॥
 ज्योतिष्कभवनपति-व्यन्तराणा च देवतः ।
 निपेदनेश्रुते कोणे वायव्ये ते मुराः पुनः ॥१६१॥
 चमानिकामराऽपत्यमनुष्याणा च योषितः ।
 एते निपेदुरीशाने मृग्यप्राकाशमध्यगाः ॥१६२॥
 पूर्वोक्तदिग्भिर्माणेषु निर्यञ्जस्त्यक्तमत्सराः ।
 मन्त्रिपणा द्वितीयस्य प्राजात्म्याऽन्तरेऽसिलाः ॥१६३॥
 तस्युन्मृतीपवप्रान्तबीहनान्यखिलानि च ।
 एव समवगन्तस्थितिः किञ्चित्प्रकीर्तिता ॥१६४॥
 कन्याणनामधेयेन पुंमागत्य निवेदिताः ।
 स्वामिन केरलोत्पत्तिश्चक्रायुधमहीपतेः ॥१६५॥
 गत्वाऽयं विधिना तत्र नत्वा स्तुत्वा जिनेश्वरम् ।
 निपसाद यथास्थान पुरो विरचिताञ्जलिः ॥१६६॥
 अत्रान्तरे गमुत्याय चक्रायुध महीपतिः ।
 नत्वा विजयपामास प्रभुमेव कृताञ्जलिः ॥१६७॥
 समस्तसशयध्वान्तनिर्नाशनदिवाकर ! ।
 त्रिलोक्यवन्दित ! श्रीमच्छान्तिनाथ ! नमोऽस्तु ते ॥१६८॥
 दुष्कर्मनिगडान् भट्क्त्वा रागद्वेषी तथाऽप्यरी ।
 भवगुप्तिगृहात् त्व मामर निःसारय प्रभो ! ॥१६९॥
 शश्वज्जन्म जरामृत्यु वह्निदीप्ताद्भवौकमः ।
 दीक्षाहस्तावलम्बेन निस्ताप्य जिनेश माम् ॥१७०॥
 पुत्रप्रदत्तराज्योऽसौ पञ्चत्रिंशन्नुपान्वितः ।
 दीक्षितोऽयं जिनेन्द्रेण चक्रायुधधरापतिः ॥१७१॥
 ततः पृच्छां करोति स्म प्रभो किं तत्त्वमित्यमौ ।
 उत्पत्तिरिति तच्च तु ममाचख्यौ जिनेश्वरः ॥१७२॥
 एवं विचिन्तयामास गत्वैकान्ते स बुद्धिमान् ।

तत्प्रत्ययेऽनुसर्गं बीजा नारकिरुदयः ॥१३२९॥
 एवमुत्पद्यमानास्ते अन्तर्धो द्युवनत्रय ।
 कथं भवन्ति वेदन्वा यतिः क्वपि भवेन्न हि ॥१३३॥
 पुनः पश्यन् मय्यन् किं तत्त्वमिति राहू यतेः ।
 विममस्तत्त्वमित्यास्यचस्मै च विमग्नुगुह्य ॥१३३१॥
 पुनः स दम्भो च सर्वविमो द्युन्यता भवेत् ।
 किं तत्त्वमिति सूचोऽपि ततः पश्यन् तीर्थपम् ॥१३३२॥
 विविदिस्तत्त्वमिति पुनर्विमेन क्वचित्ते सति ।
 बीजस्वकम्पमिच्छितं ततो विज्ञात्वायसौ ॥१३३३॥
 विषया अनुसारेण द्वादशाङ्गानि च ज्ञानात् ।
 विदधे ग्राह्यज्ञानाभिसम्येऽपि तैश्चिह्नैः ॥१३३४॥
 द्वादशाङ्गी विद्यायामुक्ते सर्वे विषयमिषौ ।
 तद्विज्ञायासनवरादुचस्यौ मय्यन्यपि ॥१३३५॥
 अत्रान्तरे सहस्राक्षः स्वातं सङ्गम्यपुरिसम् ।
 समादाय पुरस्तस्थौ श्रान्तिभाषमिनेषितुः ॥१३३६॥
 गन्वात् समस्तसङ्कल्पार्थयामास विनेयराः ।
 प्रदक्षिणात्रयं ते च ददिरे परितः प्रहृष्ट ॥१३३७॥
 गन्धास्तदुचमाह्वयेषु ससङ्कोऽपि विनोऽक्षिपत् ।
 तेषां गन्धधरपदस्वावनेषं विमिश्रिता ॥१३३८॥
 दीक्षिता विनन्वायेन बहवः पुङ्गवा क्षिपः ।
 साधुसाध्वीपरीवारस्ततोऽस्य समवायत ॥१३३९॥
 पतिवर्मासमर्था ये पुङ्गवा महिसास्तथा ।
 आधका आधिकायापि अग्निरे ते विनाम्निके ॥१३४॥
 एवं चतुर्विधः सङ्गः समुत्पन्नो ब्रह्मपुरोः ।
 आधे समवसरणे धारये मय्यदेहिनाम् ॥१३४१॥
 पौकष्यम्ये समुत्पाद्य विप्रभाय विनेयराः ।
 गत्वा द्वितीयप्राकारमध्यस्थे देवकन्दके ॥१३४२॥

पादपीठे जिनेन्द्रस्य निषण्ण प्रथमो गणी ।
 चक्रे द्वितीयपौरुष्या व्याख्यानं सदमः पुरः ॥१३४३॥
 जैनधर्मस्थिरीकारकाग्निमघहारिणीम् ।
 सङ्घस्य ऋययामास सोऽन्तरङ्गकथामिमाम् ॥१३४४॥
 कृता गणधरेणैवं प्रवरा धर्मदेशना ।
 कथिता द्वादशाङ्गी च या स्वय तेन निर्मिता ॥१५०६॥
 साधूनां च दशविधा सामाचारी प्रकाशिता ।
 तेषामशेषकृत्य च श्रुतकेवलनाऽमुना ॥१५०७॥
 इति शान्तिञ्जिनवरो विजहार महीतले ।
 मव्याम्बुजवनं नित्यं स्रवत् प्रतिबोधयन् ॥१५०८॥
 केचिद्भगवतः पाश्वे प्रव्रज्या जगृहुर्जना ।
 गृहस्थधर्मं केचिच्च शुभभावात्प्रपेदिरे ॥१५०९॥
 केचनाविरतसम्यग्दृष्टयो मद्रकाः परे ।
 संजायन्ते स्म भगवच्छ्रीशान्तिप्रतिबोधिताः ॥१५१०॥
 सर्वस्यापि तमो नष्टमृदिते जिनभास्करे ।
 कौशिकानामिवान्धत्वममव्यानामभूच्च तत् ॥१५११॥
 वद्धिनाऽपि न सिध्यन्ति यथा कंकडुकाः कणाः ।
 तथा सिद्धिरमव्याना जिनेनापि न जायते ॥१५१२॥
 यथोपरक्षितौ धान्यं न स्याद् वृष्टेऽपि नीरदे ;
 बोधो न स्यादमव्यानां जिनदेशनया तथा ॥१५१३॥
 यत्र यत्र जनपदे श्रीशान्तिर्व्यहरत् प्रभुः ।
 सर्वदुरितोपशान्तिस्तत्र तत्राभवज्जने ॥१५१४॥
 नाभूवन् योजनशतमध्ये विहरति प्रभौ ।
 दुर्मिच्छदमरादीनि पीडाकारीणि देहिनाम् ॥१५१५॥
 फलपुष्पाकुला वृक्षा वसुधा सुखमञ्जरा ।
 पञ्चविंशतियोजन्यामभूदेवं जिनागमे ॥१५१६॥
 इत्यादिजिनमाहात्म्य विश्वविस्मयकारकम् ।

क्षियत्स्माद्यद्येस्तुष्टुबुद्धिर्मिर्मप्यते नृवि ॥१५१७॥
 यो न पश्योपमायुष्मो यो न विद्वत्सहस्रक ॥
 ॥ कर्षं कर्षयत्येतत्सुभ्यमाहारम्यमर्हताम् ॥१५१८॥
 विमानाणि विनेन्द्राणां को निद्येनगुणोत्करम् ।
 त एव हि विज्जानन्ति दिव्यज्ञानेन तं बुधः ॥१५१९॥
 इत्यद्भुतैकचरितः श्रीशान्तिस्त्रिनुवृषः ।
 विहरार वरापीठे लोकाणां हितकाम्बया ॥१५२०॥
 चक्राश्रयगणवरः सह शान्तिस्त्रिनेन्दुषा ।
 विषवार प्रभुर्वाणः शुभृषा तस्य सूतके ॥१५२१॥
 ज्ञानमपि विभोः पार्श्वे चक्रे पृष्ठा जनेकधा ।
 प्रतिषोषकृते मम्यजीवानां भयबाधसौ ॥१५२२॥
 एषं शान्तिस्त्रिनेन्द्रेण पृष्ण्यां विहरता सदा ।
 सहिपदिसहस्राणि दीक्षिता ह्यन्तिपुङ्गवाः ॥१५२३॥
 एकचण्डिसहस्राणि पद्मसैरधिकानि च ।
 प्रवृत्ता दीक्षितास्तेन भगव्या श्रीलक्ष्मामिताः ॥१५२४॥
 सप्तसम्यक्स्वगुणमृषां सुभाङ्गवतवारिषाम् ।
 श्रीवाञ्जीवादिषुचत्त्ववेदिनां शपमेदिनाम् ॥१५२५॥
 बर्मादिस्रोमजीयान रघोपश्यामरादिमि ।
 अस्त्रिमज्जानुरागेण रक्षणां विनश्यामन ॥१५२६॥
 समुच्छिन्नकलहकापिहितहारवैभवाः ।
 नित्यं त्यक्तप्रवेद्यान् परीकोञ्जतापुरादिषु ॥१५२७॥
 विनवाभ्यमेतद्वर्षः परमार्थस्तथैव च ।
 अनर्घं शेषमित्यग्रे सर्वलोकस्य शंसताम् ॥१५२८॥
 चतुर्दशपट्मीराकामावास्यासु च पौषवम् ।
 हर्षतामघनापीष्य प्रतितामयतां ह्यनीन् ॥१५२९॥
 श्रीशान्तिस्त्रिनेन्द्रावेन बोधितानामगारिणाम् ।
 मन्विषहस्रापृष्ठा धावा लब्धहयो वरा ॥१५३०॥
 (चक्रमि शुभकम्)

पूर्वोदितगुणैर्युक्ताः श्राविकासिजद्गुरोः ।
 त्रिनवतिसहस्राणि त्रीणि लक्षाणि चाभवन् ॥१५३१॥
 अजिनानां जिन इवातीतानागतवेदिनाम् ।
 चतुर्दशपूर्वभृता सहस्राण्यष्ट चाभवन् ॥१५३२॥
 पश्यता रूपिद्रव्याणि सङ्ख्यातान्नुभवास्तथा ।
 सहस्रत्रितय शान्ते-रवधिज्ञानिनामभूत् ॥१५३३॥
 विदुषा समयक्षेत्रगतसंज्ञिमनोरथान् ।
 मनःपर्ययवता जाता सहस्रचतुष्टयी ॥१५३४॥
 तथा चतुःसहस्राणि बभूवुस्त्रिशतानि च ।
 केवलज्ञानयुक्ताना साधूना सर्वदशिनाम् ॥१५३५॥
 वैकुर्विकलब्धीना षट्सहस्राणि चाभवन् ।
 चतुःशताधिके द्वे तु सहस्रे वादिना तथा ॥१५३६॥
 वैयावृत्यीघतो नित्यं ध्वस्तग्रन्थूहसञ्चयः ।
 यच्चोऽभूद् गरुडो नाम्ना तीर्थे शान्तिजिनेशितुः ॥१५३७॥
 सर्वदा कृतसाञ्छिध्या निर्वाणी नाम विश्रुता ।
 श्रीमतः शान्तिनाथस्य जज्ञे शासनदेवता ॥१५३८॥
 पर्युपास्तिं करो नित्यं चक्रायुधमुपोत्तमजः ।
 बभूव शान्तिनाथस्य राजा क्रोणाचलाभिधः ॥१५३९॥
 चत्वारिशद्वनुस्तुङ्गं मृगाङ्गं काञ्चनद्युतिम् ।
 त्रिजगत्यप्रतिरूप श्रीशान्तेरभवद्वपुः ॥१५४०॥
 चत्वारो जन्मजा एकादश कर्मक्षयोद्भवाः ।
 एकानविंशतिश्चान्ये देवमङ्घ्र्येन निर्मिताः ॥१५४१॥
 चतुस्त्रिंशदतिशया एते सिद्धान्तमापिताः ।
 ययाऽन्येषा तीर्थकृता शान्तेरपि तथाऽभवन् ॥१५४२॥
 भुवनत्रयनाशत्वसूचकानि जिनेशितुः ।
 प्रातिहोष्याणि तस्याष्टावशोकादीनि जज्ञिरे ॥१५४३॥

(युग्मम्)

एवं त्रिद्वयनभेदः स्वानं ज्ञान्तिरपातयत् ।
 स पञ्चविंशतिवर्षसहस्राभ्यनमारताम् ॥१५४४॥
 ऊनान्यकेन वर्षेन तानि केनमितां पुनः ।
 वर्षसहस्रमर्जं च सप्तपुरनवत्यमाः ॥१५४५॥
 निर्वाणसमयं स्वस्यासर्गं ज्ञात्वा जगत्पुनः ।
 आकरोमेष धित्वरे संमितस्य महीसुतः ॥१५४६॥
 विज्ञातस्वामिनिर्वाणाः सुरेन्द्रा एव सत्वरम् ।
 चक्रुस्त्वग्रान्तपसमवसरणं सरणं भिषाम् ॥१५४७॥
 तत्रोपविश्य मयवांशके वर्षन्तरेष्टनाम् ।
 आचक्ष्मौ सर्वमावाप्तानामनित्यत्वं महीतले ॥१५४८॥
 इत्युवाच च भो ब्रह्माः कार्यं तत्कर्म किञ्चन ।
 येन स बाध्यते दृष्टिर्ह्यस्त्वाऽऽपारां भवस्विदिह ॥१५४९॥
 अत्रान्तरे एकवराः पद्मव्यतिर्पूर्वकम् ।
 वसन्तौर्वं त्रिं वीर्यपूजा सिद्धिर्भवत्यसौ ॥१५५०॥
 ब्रह्मः श्रोवाच सा हारहीरचन्द्रकरोऽग्नयसा ।
 बोधनयनी पञ्चवत्पारिवर्जितायि विस्तृता ॥१५५१॥
 स्वेयोरालनवरच्छत्र-समसंस्वान्तसंस्थिता ।
 सकलस्यापि लोकस्य साऽन्नमाये प्रतिष्ठिता ॥१५५२॥
 पिण्डे च बोधनाग्नौ बध्यमाये सका पुनः ।
 व्यसते महिष्यन्नलम्बी चान्ते क्रमादियद् ॥१५५३॥
 बहस्ययोर्जनं तस्मान्त्वक्रोद्धस्य वर्जयके ।
 सिद्धाः प्रतिष्ठितास्तत्रान्तसौख्यसमन्विताः ॥१५५४॥
 तत्र ब्रह्मब्राम्हणसूरोपकोकपुत्रवतः ।
 य आसते कृपापाय हस्तुवापाय देहिनाम् ॥१५५५॥
 सौख्यं निष्कर्मं तत्र वर्तते सुस्मिन् परम् ।
 हृष्यलोकानुमानमोषमा तस्येह दापते ॥१५५६॥

तथाहि—श्रीसकेतपुरस्वामी शत्रुमर्दनभूषतिः ।
 विपरीततुरङ्गेण हृतः कान्तारमासदत् ॥१५५७॥
 गाढश्रमवशाज्जातवृष्णापीडितविग्रहः ।
 मूर्च्छयाऽतुच्छया सोऽथ पपात पृथिवीतले ॥१५५८॥
 प्रत्यासन्नगिरौ तत्र वसन्ति स्म पुलीन्द्रकाः ।
 कन्दमूलफलाहारास्तरुवल्कलचीवराः ॥१५५९॥
 शिलायामासनं तेषां शयनं च शिलातले ।
 आत्मानं सुखिन तेऽपि मन्यमाना अदोऽवदन् ॥१५६०॥
 सुलभं नैर्झरं वारि सदा सन्निहिता प्रिया ।
 शुभो वासः पुलीन्द्राणां श्रूयते नाहितं वचः ॥१५६१॥
 तेषां मध्यादथो कश्चित् पुलीन्द्रः समुपाययौ ।
 तत्र यत्रामवद्भूयो मूर्छयो पतितो भुवि ॥१५६२॥
 भूषणैर्भूषिताङ्गत्वाज्ज्ञात्वा तं पृथिवीपतिम् ।
 स एवं चिन्तयामास वृष्णयैष विपत्स्यते ॥१५६३॥
 अस्मिंश्च संस्थिते पृथ्वी निर्नाथा सकला भवेत् ।
 तदयं नीरपानेन युक्तो जीवयितु मम ॥१५६४॥
 जीवनीयमथानीय पलाशानां पुटेन सः ।
 पाययामास नृपतिं ततः स्वस्थो बभूव स ॥१५६५॥
 तस्योपकारमतुलं दधानो मानसे नृपः ।
 यावदस्यात् क्षण वार्तां प्रकुवार्णोऽमुना सह ॥१५६६॥
 तावच्चत्राययुस्तस्य सैनिकास्तैश्च दौकितम् ।
 राक्षो मर्त्यं मोदकादि शीतलं सलिलं तथा ॥१५६७॥
 पुलीन्द्रस्यापि तद्भक्ष्यं दापितं पृथिवीभुजा ।
 सुखासनगतः स्वेन सहानीतः पुरे च सः ॥१५६८॥
 कारयित्वा ततः स्नान परिधाप्य सुवाससी ।
 भूषणैर्भूषितश्चारुश्रीखण्डाद्यैर्विलिप्य च ॥१५६९॥

ध्यामिदन्त्यादिसङ्गत्स्यैर्मोक्षितयातिथौरवात् ।
 इत्थं श्रयोदशगुणस्थार्थं ताम्बूलमस्य च ॥१५७॥
 श्रेते स्म चाश्वाभ्यामां रम्याशासगतोऽथ गः ।
 इत्थं तस्यागु दारिद्र्यं यस्य तुष्टो महीपतिः ॥१५७१॥
 इत्थं संप्राप्तसाकषोऽपि विसम्भार जनं न सः ।
 तत्र सैरविद्वत् च निर्वां सहचरी च ताम् ॥१५७२॥
 किंकिटिपत्राहारं सुन्दरे नन्दने हने ।
 वरप्रति स्मरत्येव करमः स्वां मल्लवतीम् ॥१५७३॥
 परं दद्याक मो गन्तुं पथिभिः सुनियन्त्रितः ।
 द्रवमस्थात्तत्र क्लृप्तं कियन्तममकौ तथा ॥१५७४॥
 वर्षाकालेऽन्वदाऽऽभाते गर्भस्पन्दुबरेऽनकम् ।
 विद्युद्विभासे भाते च सोऽभूद्विहरीहितः ॥१५७५॥
 मेघघर्षारणो विद्युद्विभासः केकिर्ना स्वराः ।
 इत्यहो विरहातर्जनामेकैको यमदम्बवत् ॥१५७६॥
 सोऽथ दध्यौ सुवक्त्राद्वहरो यास्याम्यहं पथि ।
 माविनी व्याहृतिस्तन्मे नमस्त्येव पतिः शुभा ॥१५७७॥
 एवं विचिन्त्य वज्रयित्वा यामिकम् ग कवचन ।
 निश्च्युत्य यवनाद्रात्रौ हनेः स्वस्वानमापयौ ॥१५७८॥
 जन्वाकारमग्नौ द्यूता संभ्रान्तं तत्कुरुम्बवत् ।
 वप्रच्छ इत्य क्कञ्चि त्वं सोऽथदपावकोऽस्त्यहम् ॥१५७९॥
 ततश्च प्रस्पमिह्यत्य वृष्टस्तन्मापुपैरयम् ।
 कास्वाः क्लृप्तयिपन्तं त्वं किं वा क्लृप्तिस्तवेच्छी ॥१५८॥
 ततस्तेन स्वहृष्टान्तः सर्वस्तेषां निवेदितः ।
 कथितं पात्रुपूर्वं त्वं वामवात्सारिकं सुखम् ॥१५८१॥
 शंस कीदृशकर्म तदिति भूयोपि वृष्णन्ताम् ।
 उत्प्रेक्षितोपमागेन तेषां कवपति स्म सः ॥१५८२॥

